

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin
Historické vědy – české dějiny

Jakub RAZIM

**Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha
Korutanského**

Bohemia, Carinthia and Tyrol under the rule of Henry of Carinthia

Disertační práce

Vedoucí práce Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně s využitím uvedených
pramenů a literatury.

.....

ABSTRAKT

Disertační práce si vytkla za cíl popsat vladařskou praxi (*Herrschaftspraxis*) Jindřicha Korutanského v Čechách, Korutanech a hlavně pak v Tyrolsku, v jehož jižním cípu se rozkládala mocenská základna rodu Menhartovců. Pozornost se soustředila na čtyři klíčové aspekty Jindřichova panství, které lze charakterizovat jako konsensuální, lenní, zástavní a inscenované. Analýza dílčích mocenských technik je vyčleněna do samostatných kapitol, jež čerpají převážnou většinu látky z dokumentů dosud nevydaných, anebo dostatečně nevytěžených. Do první skupiny náleží tyrolská kancelářská registra (*Tiroler Kanzleiregister*) a knihy počtů (*Tiroler Rechnungsbücher*, resp. *Raitbücher*), do druhé skupiny rakouská dvorská poesie. Po úvodním seznámení s pramennou situací, dostupnou literaturou a metodou zpracování tématu je představen konsensuální rámec, ve kterém se odbývala vláda Jindřicha Korutanského od neformálních porad po rokování v zeměpanské radě. Připojeny jsou seznam a stručné biogramy rádců. Třetí a čtvrtá kapitola se pokoušejí nalézt odpověď na otázku, jakou roli hrály lenní a zástavní právo v Jindřichově vládní každodennosti. V páté kapitole se pojednává o inscenaci panovnického majestátu. Přicházejí zde ke slovu kulturní investice Jindřicha Korutanského do festivů a dvorské literatury, aniž by byl opomenut jejich společensko-politický dopad. Závěrečná kapitola pak shrnuje dosažené výsledky a zasazuje je do kontextu historického vývoje v českých zemích na přelomu epochy přemyslovské a lucemburské.

ABSTRACT

The aim of this dissertation is to describe the governing practice (*Herrschaftspraxis*) of Henry of Carinthia in Bohemia, Carinthia and, subsequently, especially in the Tyrol, in whose southern parts the power base of the Menhart dynasty was situated. The work focuses on four key features of Henry's rule – constructing consensus between ruler and elites, exploiting feudal rights, the use of mortgages, and the use of culture to project political themes. The analysis of the various power techniques used is divided into individual chapters drawing on sources previously unpublished or insufficiently explored. The first group consists of Tyrolean chancery registers (*Tiroler Kanzleiregister*) and accounts books (*Tiroler Rechnungsbücher*, alternatively *Raitbücher*), the second of Austrian court poetry. Following the initial introduction of the sources, bibliography and methodology used for dealing with this particular topic, the consensual context is introduced, within which the rule of Henry of Carinthia was conducted, ranging from informal consultations to deliberations of the royal council. A list of counsellors, along with short biographical sketches, is included. The third and the fourth chapters consider the role played by feudal rights and mortgages in Henry's governmental routine. The fifth chapter examines how cultural phenomena such as festivities and court literature were used to project political themes and considers their socio-political impact. The final chapter then assesses what was achieved and sets it within the historical context of the development of the Bohemian lands between the Přemyslid and the Luxemburg periods.

PODĚKOVÁNÍ A VĚNOVÁNÍ

Za to, že disertace spatřila nakonec světlo světa, vděčím hlavně Ivetce a Jakubovi, stejně tak jako Ance, neboť mi byla nápomocna s překlady z italštiny, kterýžto jazyk ovládám jen velmi povrchně. Práci mi značně ulehčily jednak pobyty v Rakousku, jednak knihovny v Praze (NKP) a Brně (MZK), které neúnavně vyřizovaly mé excesivní požadavky v rámci meziknihovnických služeb. Přejít mlčením nemohu ani ochotu rakouských a německých vědeckých institucí, ať archivů či knihoven, na něž jsem se obracel během let strávených bádáním nad vladařskou kariérou Jindřicha Korutanského. Nemenší dík patří blízkým, přátelům, známým a kolegům z Prahy, Brna, Olomouce i odjinud, kteří mi při psaní jakkoliv pomohli a na které raději nebudu vzpomínat adresně, abych nikoho neopomenul. Omezím se proto jen na pár jmen. Ze zahraničních historiků, s nimiž jsem měl možnost o tématu diskutovat nebo si jen vyměnit mail, si poděkování za vstřícnost zaslouží doc. Julia Hörmann (Universität Innsbruck), prof. Winfried Stelzer, prof. Christian Lackner (oba IÖG Wien), dr. Dušan Kos (ZRC SAZU Ljubljana) a p. Mag. Markus Gamper (Stadtarchiv Meran). Za rady a trpělivost jsem povděčen také vedoucímu disertační práce, prof. Josefu Žemličkovi (FF UK, HÚ AV ČR). Nezbyvá než dodat, že veškeré chyby padají na mou hlavu.

Věnuji památce babičky, Rozálie Knoblochové.

OBSAH

1. ÚVOD	7
2. KONSENSUÁLNÍ PANSTVÍ	38
3. LENNÍ PANSTVÍ	109
4. ZÁSTAVNÍ PANSTVÍ	169
5. INSCENOVANÉ PANSTVÍ	220
6. ČECHY-KORUTANY-TYROLY:	
VLADAŘSKÁ PRAXE JINDŘICHA KORUTANSKÉHO	275
7. PŘÍLOHY	291
8. ZKRATKY	394
9. BIBLIOGRAFIE	396

1. ÚVOD

KDO BYL JINDŘICH KORUTANSKÝ? (ŽIVOTOPISNÝ NÁSTIN)

„Poněvadž národ k němu, co dědici Přemyslovcův, i za příčinou jeho známé dobromyslnosti, s nevšední láskou samochtě se byl tulil, nebylo mu ani velkých panovnických darův ducha potřebí, aby udržel se na trůnu. On ale, jakkoli statné byl postavy, zdá se, že naprosto byl neschopen vládnouti říší poněkud větší, a držeti na uzdě lid tak bujarý a pohyblivý, jakový byli tehdejší Čechové. Ačkoliv králem býti a kralovati chtěl netoliko dle jména, nýbrž i skutečně, štilil se předce každé s tím spojené namáhavé práce, ať pak veřejné potřeby a záležitosti řídily se, jak chtěly. ... A poněvadž dobráctví jeho nadužíváno mnohonásobně, ukazoval se nezřídka také nedůvěřivým a citlivým, ba když ho podráždili, až i ukrutným. Za příčinou toho všeho nepožíval konečně u národu ani vděčnosti ani vážnosti, lid ho ani nemiloval, ani se ho nebál, ba i posmíval se jeho rozkazům, a i nejhorlivější někdy jeho přívrženci odvraceli se od něho, ba i obraceli se tytýž proti němu.“¹

Za účast v boji o přemyslovský stolec po roce 1306 se korutanskému a tyrolskému zeměpánu Jindřichovi dostalo příkrého odsouzení ze strany dějepisců jak středověkých, tak novodobých počínaje Františkem Palackým, z jehož díla byl vybrán úvodní citát. Charakteristika Jindřichovy vladařské osobnosti, která zdomácněla na stránkách odborné i populární literatury, čerpá inspiraci z tendenčně kritického vyprávění zbraslavského kronikáře Petra ze Žitavy a její největší slabina tkví v tom, že nezohledňuje pramennou dokumentaci v celé šíři. Proti obrazu nuzného slabocha, který temnými barvami vykresluje zbraslavský mnich Petr, můžeme stejně dobře postavit portrét hrdinného bojovníka, pěstitele kurtoazie, milovníka turnajů a rytířské zábavy či štědrého mecenáše minnesängrů, jak prezentují Jindřicha Korutanského tyrolské účetní záznamy a dvorská literatura. V neméně příkrém kontrastu s tyranskými rysy, jimiž operuje Zbraslavská kronika, stojí

---

¹ František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1908, s. 328.

úryvek z pera viktringského opata Jana, podle nějž byl Korutanec silným mužem krásné postavy, ozdobeným zbožností a velkodušností. Snad jen v potírání výstřelků a nepravostí měl být Jindřich přísnější, poznamenává dobře obeznámený korutanský kronikář ve zřejmé narážce na jednání českých pánů, kteří Jindřicha dvakrát zvolili králem, dvakrát sesadili a v mezidobí pramálo dbali jeho vladařské vůle. Rozpor ve výpovědích zpravodajů, týkajících se Jindřicha Korutanského, nutí přinejmenším k zamyšlení nad věrohodností středověkých vyprávěcích pramenů. Brání také unáhleným soudům, formulovaným víceméně na základě jediného, třebaže bohatého informačního zdroje, který byl sepsán ve zdech cisterciáckého kláštera na Zbraslavi.

K počátkům životní dráhy mladého Korutance se zachovalo jen nemnoho útržkovitých svědectví. Jindřich byl nejmladším synem tyrolského hraběte a korutanského vévody Menharta II. z manželství s Alžbětou Bavorskou, vdovou po římskoněmeckém králi Konrádovi IV. Přišel na svět někdy mezi rokem 1263, kdy se vévodskému páru narodila nejstarší dcera Alžběta, následovaná dalšími třemi sourozenci Albertem, Otou a Ludvíkem, a rokem 1273, v němž Alžběta Bavorská umírá. Nejprve se o děti v domácím prostředí staral Menhartem zaměstnaný *magister puerorum*, jak ale bývalo zvykem, někdy v 80. letech byl mladý Jindřich poslán na vychování ke královskému dvoru Rudolfa Habsburského, kde mu společnost dělal pozdější nekorunovaný vládce Korutan a jeho věrný stoupenec Konrád z Aufensteina. Pro 90. léta máme již první doklady také o Jindřichově dvoře. Mezi jeho služebnictvem tyrolské účty výslovně uvádějí páže, kuchaře, krejčího a komorníka, nejčastěji jistého Christiana, který spolu s písaři dohlížel nad příjmy a výdaji Jindřichovy komory (*camera ducis*).

Svého nejmladšího syna zasvěcoval vévoda Menhart do vládních záležitostí od konce 80. let, což poznáme tak, že se Jindřich objevuje ve svědečných řadách panovnických listin nejprve po boku bratrů, sám pak jako *dux Hainricus filius noster* v donaci pro rodový klášter Menhartovců ve Stamsu roku 1293. Stejného data jsou první Jindřichovy zkušenosti na válečném poli, spojené jednak s vojenským tažením proti uherskému magnátovi Ivanu Kyseckému (1289), jednak s potlačováním šlechtické vzpoury v Korutanech (1291-1293), kam byl vyslán z rodného Tyrolska jako

reprezentant menhartovské moci, již připadly Korutany v důsledku porážky Přemysla Otakara II. Když pak roku 1295 Menhart II. skonal, byl Jindřich připraven převzít spolu se svými dvěma bratry vládu nad Tyrolskem a Korutany. Podle přání zesnulého ji měli vykonávat všichni Menhartovi synové společně, avšak chronicky nemocný Ludvík do veřejného dění nikterak nezasahoval, zatímco Ota s Jindřichem si sféry působení rozdělili tak, že první převzal vedení vnitřní politiky a druhý pečoval o vztahy se zahraničím. Třetí bratr Albert už tehdy nebyl mezi živými.

Na mezinárodním kolbišti pokračoval Jindřich v osvědčené spolupráci s rakouskými Habsburky, v jejichž vojsku se zaskvěl roku 1298 během bitvy u Göllheimu, která vynesla do čela římskoněmecké říše rakouského vévodu Albrechta namísto poraženého krále Adolfa Nassavského. Přátelské vztahy s Habsburky přerušil krátce na přelomu 13. a 14. století příklon korutanského vévody k českému králi Václavovi II., sňatek s Václavovou dcerou Annou a Jindřichova kandidatura na pražský trůn, podepřená nově vzniklou dynastickou aliancí. Na přemyslovské dědictví vznesli totiž po smrti Václava III. nárok habsburští pretendenti, traktující Čechy s Moravou jako uprázdněná léna, jimiž může hlava římskoněmecké říše volně disponovat. Česká koruna se tak stala jablkem sváru mezi Menhartovci a Habsburky. Vzájemnou nevraživost přerůstající ve vojenský konflikt nicméně oba znepřátelené tábory překonaly uzavřením znojemského míru roku 1308 (rezignace Habsburků na české království). Netřeba připomínat, že se Korutanec z královského důstojenství nikterak dlouho netěšil. Po letech vnitřních bojů, strávených v Čechách neúspěšným manévrováním mezi znepřátelenými skupinami šlechty, měšťanstva a duchovenstva, které soupeřily o moc, byl roku 1310 vytlačen Lucemburky zpět do alpských zemí.

Co se rodinného života týče, manželku Annu, jejíž dědické nároky mu dříve posloužily jako hlavní argument při kandidatuře na český trůn, přežil Jindřich Korutanský více než o dvě desítky let. Nato se Menhartovec oženil postupně s Adlétou Brunšvicovou (1315) a Beatrix Savojskou (1328). První z nich měla osm bratrů, takže od ní Jindřich mohl právem očekávat mužského nástupce, avšak ve svých nadějích se zklamal. Dočkal se pouze dvou dcer, nevyléčitelně nemocné Adléty a pozdější dědičky tyrolského hrabství Markéty zv. Pyskaté. Poslední manželství zůstalo bezdětné. Z účetních

pramenů se nicméně dozvídáme, že Jindřich udržoval rovněž styky s konkubínami Adelheid, Gretou a Hedwigou a že se mu narodili nejméně dva nemanželští synové, Matthias a Albert, který se roku 1340 zapletl do protilucemburského spiknutí. K nim můžeme připočíst navíc člena panovnické rady Heinricha z Eschenlochu, jenž stál Jindřichovi nablízku ve 20 a 30. letech 14. století.

Po návratu z Čech do vlasti bylo prvořadým politickým zájmem korutanského vévody upevnění přátelských vztahů se sousedními rakouskými Habsburky. Podařilo se to na společné schůzce v bavorském Pasově, kde byly roku 1311 upraveny podmínky znojenského míru tak, že Habsburkům za prominutí dluhu 45 000 hřiven připadly dříve menhartovské Kraňsko s Vindickou Markou. Pro Jindřicha znamenala pasovská úmluva důležité zahraničně-politické zajištění vlády v dědičných zemích Menhartovců, kde zeměpanská moc utrpěla citelné hospodářské ztráty v důsledku nákladných bojů o český trůn a bankrotu florentského obchodního domu Frescobaldiů, u nichž měli Menhart II. a jeho synové uloženu podstatnou část hmotných rezerv. Situace byla natolik vážná, že roku 1312 musel Jindřich přechodně přenechat správu Tyrolska, které bylo jádrem menhartovského soustátí, výboru deseti zemských úředníků (*provisores terrae*) za účelem splacení vysokých dluhů a naplnění válkami vyčerpané státní pokladny. Sám se na tři léta uchýlil do Korutan a Kraňska. Ani radikální opatření nemělo ale v důsledku nákladné zahraniční politiky a reprezentace naději na úspěch, a tak se snaha o získání chybějící hotovosti stala dlouhodobou konstantou Korutancovy vladařské praxe. Zatímco těžiště jeho vladařských aktivit spočívalo nadále v Tyrolsku, v Korutanech se Jindřich nechal trvale zastupovat zemským hejtmanem a maršálkem Konrádem z Aufensteina, který byl jedním z vévodových nejbližších důvěrníků a zároveň věřitelů.

Ve vztahu k zahraničí rozvíjel Jindřich Korutanský aktivitu jednak v říši, jednak v oblasti severní Itálie, představující tradiční zájmovou sféru Jindřichova rodu, hrabat z Tirolu-Gorice. Po smrti Jindřicha VII. došlo roku 1314 k dvojí říšské volbě, při níž Jindřich podpořil proti Ludvíku Bavorovi kandidaturu rakouského vévody Filipa Sličného. Výměnou dosáhl od Habsburků uznání svých nároků na české království. Když pak zachvátilo Čechy povstání a někteří vzbouření páni spřádali na schůzce ve Vídni roku

1317 plány ohledně sesazení Jana Lucemburského, šance korutanského vévody na někdejší královské důstojenství znovu ožily. Ne ovšem na dlouho, neboť již následujícího roku dosáhl Lucemburk za vojenské asistence Ludvíka Bavora uklidnění domácí situace a s odbojnou šlechtou uzavřel Domažlický mír (1318). Poslední úder zasadila Jindřichovým aspiracím, projevujícím se navenek používáním českého královského titulu, drtivá porážka habsburských vojsk v bitvě u Mühldorfu roku 1322. Jan Lucemburský tím, že přispěl k vítězství římského krále Ludvíka, zhatil nadobro naděje habsbursko-menhartovské konkurence.

O nic lépe se Jindřichovi nevedlo ani na italské půdě. Tradičně dobré vztahy k veronskému vládnoucímu rodu Scaligerů zhatilo jeho rozhodnutí přijmout říšský vikariát nad městy Padovou (1321) a Trevisem (1323), které hledaly u korutanského vévody oporu proti expanzivní politice Cangrandeho della Scalla. Výsledkem bylo opovězení nepřátelství a vleklé boje, ve kterých získal zkušený veronský válečník nad Jindřichem převahu. Pro Menhartovce nebyla italská tažení zářivou rytířskou výpravou, jak se snaží přesvědčit básník Peter Suchenwirt, ale hospodářskou a politickou katastrofou, která skončila kapitulací nejprve Padovy (1328) a posléze Trevisa (1329). Obě města, nespokojená s finančními nároky tyrolsko-korutanské městské správy, se raději dobrovolně podrobila della Scallům. Tečku za neslavnou kapitolou Jindřichovy italské anabáze učinila mírová dohoda z Rovereta (1330), na jejímž základě jak Veronští, tak korutanský vévoda uznali dosažený *status quo*.

Přes všechny neúspěchy - ať už v Čechách nebo v Itálii - a navzdory chronickému nedostatku peněz je však třeba zdůraznit: Jindřich zůstával nejen jedním z nejmocnějších a nejváženějších knížat na jihovýchodě římskoněmecké říše, nýbrž i důležitým spojencem, jenž ovládal strategické přechody přes Alpy a vykonával po určitou dobu říšský vikariát nad italskými signoriemi Padovou a Trevisem. O Jindřichovu přízeň usilovali zprvu čeští Přemyslovci, později se o ní stejně ochotně ucházeli rakouští Habsburkové, bavorští Wittelsbachové či Lucemburkové, tedy bez výjimky přední hráči na politické šachovnici soudobé Evropy. Váhu korutanského spojení potvrzují jejich sňatkové plány, zacílené na Jindřichovu dceru a univerzální dědičku Markétu Pyskatou a skýtající vidinu rozsáhlých územních zisků.

Čtenář zbraslavské kroniky, který si chce udělat vyvážený úsudek, by měl mít konečně na paměti, že mezi korunovanými hlavami se Jindřich Korutanský svým chováním ani charakterovými vlastnostmi nikterak nevymykal z běžného průměru, že byl mimo jiné ne zcela bezúspěšným válečníkem, zbožným donátorem církevních ústavů, zakladatelem kartouzy v jihotyrolském Schnalsu, štědrým mecenášem rytířské kultury a podporovatelem měst. Neplatil podle moderních měřítek za excelentního státníka a zdaleka nedosahoval formátu „otce Tyrolska“ Menharta II., ale nebyl ani neschopným krutovládcem, jakým ho líčí Petr Žitavský. Více než odsudkem Palackého, hodí se proto uzavřít životopisný nástin výstižnými slovy Josefa Šusty, na něž se dnes téměř zapomnělo: *„Jindřich snad nebyl osobně špatnějším mnohých svých vrstevníků, ale nestačil rozhodně na těžký úkol, jehož se byl podjal, jsa k tomu ovšem od počátku tlačen spíše naléháním přátel, než vlastní vůlí k moci.“*²

LITERATURA

Každé zpracování dějepisné látky musí chtě nechtě zaujmout stanovisko k výsledkům badatelského úsilí předcházejících generací, aby si ujasnilo vlastní meze a možnosti. Poté, co jsme v hutném výkladu přiblížili objekt našeho zájmu, naskýtá se zde vhodné místo, abychom provedli stručnou rekapitulaci speciální literatury, věnované korutanskému, tyrolskému a českému panovníkovi Jindřichovi. Ještě než se tak stane, je nutné předběžně upozornit na značně spleťitou pramennou situaci ve středověkých dějinách Tyrolska a častěji kritizované nedostatky korutanského diplomatáře, jimž můžeme připsat na vrub, že výčet relevantních titulů je krátký a jejich hodnota problematická.

V chronologickém řazení uvádíme jako raritu dvě nejstarší stati, které sotva mohou vyhovovat moderním vědeckým nárokům. O Jindřichovi Korutanském vynášejí – s opačným znaménkem – kategorické soudy, aniž by vykročily ze stínu Zbraslavské kroniky, která jim byla takřka výlučným

---

² Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje I. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300 - 1308*, Praha 1926, s. 523.

zdrojem poučení. Juvenilií, vydanou Václavem Vladivojem Tomkem pod názvem „Pražané za Jindřicha Korutanského“, stačí prostě evidovat, jelikož setrvává v protikorutanském tónu Tomkova mentora Františka Palackého a nepřináší nic nového ani objevného.³ Příspěvek Julia Heidemanna ve svém hodnocení upadá sice do opačného extrému, když tvrdí, že Korutanec prokázal kvality „státníka“ a že se mu od zbraslavského kronikáře dostalo zcela nespravedlivého odsouzení. Heidemannova zásluha spočívá ale v tom, že podtrhl význam nepříznivých okolností, provázejících Jindřichovo panování v Čechách a na Moravě až do jeho neslavného konce v roce 1310.⁴

Nesporný kvalitativní posun znamenala pro menhartovské bádání disertace Fritze Gassera⁵, obhájená roku 1951 na univerzitě v Innsbrucku, na půdě jednoho z tradičních center historického výzkumu pro dějiny Tyrolska.⁶ Necelých 200 stran strojopisu vyplnil autor z větší části chronologickým vylíčením života Jindřicha Korutanského, schematicky rozděleným mezi vnější a vnitřní politiku. Ve zbytku prostoru pojednal záslužně o panovnické radě, ve svém soupisu rádců se nicméně dopustil vícera nepřesností. Neuniklo také pozornosti specialistů, že Gasser ulpěl na hodnocení starší literatury, ale především že vytěžil minimum originálního materiálu.⁷ Při absenci moderního tyrolského diplomataře pro Jindřichovu vládu neváhal spoléhat na sbírku opisů Ludwiga Schönacha z doby po roce 1900, o jejichž hodnověrnosti nepanuje jednota názorů.

V 90. letech se k tématu vrátil Klaus Dalmatiner⁸, když předložil na univerzitě v Klagenfurtu k doktorské obhajobě dosud poslední a nejobsáhlejší

---

³ Václav Vladivoj TOMEK, *Pražané za Jindřicha Korutanského*, Časopis českého museum 17, 1843, s. 375-394. Srv. Martin NODL, *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007, s. 18.

⁴ Julius HEIDEMANN, *Heinrich von Kärnten als König von Böhmen. Zur Kritik des Chronicon Aulae regiae*, Forschungen zur deutschen Geschichte 9, 1869, s. 471 - 510.

⁵ Fritz GASSER, *König Heinrich von Böhmen (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1951.

⁶ Dalšími tradičními badatelskými místy jsou Zemský archiv v Innsbrucku nebo Zemské muzeum Ferdinandeum v Innsbrucku. Blíže Hans KREMER, *Über die Tiroler Geschichtsforschung und -schreibung (seit ungefähr 1860). Studienstätten und Forschungsmöglichkeiten*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 60, 1980, s. 85-106, zde o univerzitě na s. 98 a násl.

⁷ Tak Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen der Grafen und Landesfürsten von Tirol zu Italien bis zum Jahre 1335*, Wien 1977, s. 329 v pozn.

⁸ Klaus DALMATINER, *Heinrich VI. Herzog von Kärnten, Graf von Tirol und Titularkönig von Böhmen und Polen (1270-1335) (= Dissertation, Universität Klagenfurt)*, Klagenfurt 1996.

životopisný portrét Jindřicha Korutanského na 225 normostranách. Disertant se sympaticky snaží vystihnout proměnu Korutancovy osobnosti v průběhu let a vymanit se přitom z historiografické tradice, zatížené negativními předsudky. Jindřichův neúspěch v českém království klade důvtipně na vrub odlišné politické kultuře v přemyslovských a menhartovských zemích. Povýtce ale i Dalmatiner resignuje na archivní rešerše. Vydatně těží z literatury a edic, z nichž nejčastěji cituje Wiessnerova *Monumenta historica Ducatus Carinthia*. Potíží je, že korutanský diplomatář není ani prost nedostatků, ani nepodává vyvážený obraz, poněvadž tyrolské reálie zachycuje dosti selektivně.

Pod dojmem nedůsledností, které jsou u obou kvalifikačních děl dobře patrné, je jen přirozené, že historikové shánějící informace o Jindřichovi Korutanském stále s oblibou sahají po klasických, dlouholetým pramenným studiím vytríbených syntézách Josefa Eggera o Tyrolsku⁹ či Augusta von Jaksche o Korutanech.¹⁰ U nás - jak vědomo - plní obdobnou úlohu populárně-naučné monografie z pera Josefa Šusty¹¹, které při vší úctě k autorově kritickému úsudku a rozhledu zaostávají hloubkou zpracování, co se týče pasáží věnovaných Korutanci na českém trůně. Šusta nejenže nenašel čas pro archivní výzkum v alpských krajinách, nevzal dokonce v potaz ani některé v jeho době dostupné, byť méně citované edice a spokojil se s faktografií převzatou z rakouských příruček. Na druhou stranu nelze Šustovi vyčítat slabší pasáže v kompendiu, které si dalo za cíl představit státnické dílo Přemyslovců a Lucemburků, tím méně mu lze upřít, že nechal volné pole

---

⁹ Josef EGGER, *Geschichte Tirols von den ältesten Zeiten bis in die Neuzeit I*, Innsbruck 1872, s. 325 a násl. O něm blíže Hans von VOLTELINI, *Josef Durig und Josef Egger, zwei Tiroler Geschichtsforscher*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 49, 1905, s. 405-430, zde s. 418 a násl.

¹⁰ August von JAKSCH, *Geschichte Kärntens bis 1335 I*, Klagenfurt 1928, s. 145 a násl. O něm blíže Friedrich Wilhelm LEITNER, *August von Jaksch und seine Bedeutung für den Geschichtsverein für Kärnten, das Landesarchiv, das Landesmuseum sowie die Begründung der modernen Kärntner Geschichtswissenschaft*, Carinthia I 184, 1994, s. 83-120 a zde na s. 102 a násl. o Jakschově ediční a dějepisné tvorbě.

¹¹ Josef ŠUSTA, *České dějiny II-1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935; IDEM, *České dějiny II-2. Král cizinec*, Praha 1939; IDEM, *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví*, Praha 2001; IDEM, *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320*, Praha 2002. K metodě Šustovy historické práce Libor JAN, *Dvě knihy po osmi desetiletích*, in: Josef Šusta, *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci*, s. 43-68.

působnosti nástupců, jež by se chtěli vydat v jeho stopách a důkladněji rozkrýt životní osudy Jindřicha Korutanského.

PRAMENY

V předchozím rozhledu po vědecké literatuře byla řeč o složité pramenné konstelaci, již se vyznačuje menhartovské období v dějinách Tyrolska.¹² Na problémy, kterými se hodláme v disertaci zabývat, budeme hledat odpovědi ponejvíce v písemnostech zahraniční úřední provenience. Díla literární, kronikářská a letopisecká můžeme tím pádem přejít mlčením a vrátit se k nim jednotlivě na patřičném místě, kde bude proveden jejich rozbor (kapitoly o konsensuálním a inscenovaném panství).¹³ Připomeňme, že pro vládu Menharta II. a jeho předků jsou k mání jednak pečlivě sestavená Wiesfleckerova regesta¹⁴ včetně podrobných rejstříků¹⁵, jednak do roku 1253 dovedený, průběžně revidovaný *Tiroler Urkundenbuch*¹⁶. Zcela jiná situace nastává, jde-li o panování Menhartových synů, pro něž přicházejí do úvahy

---

¹² Přehled diplomatických a narativních pramenů k dějinám menhartovského Tyrolska Leo SANTIFALLER, *Über die schriftlich überlieferten Geschichtsquellen Tirols. Von den Anfängen bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, *Tiroler Heimat* 13/14, 1949/50, s. 119-142, zde s. 123-125, 130 a násl.; Otto STOLZ, *Geschichte des Landes Tirol 1*, Innsbruck-Wien-München 1973, s. 24 a násl.; Alphons LHOTSKY, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, Graz-Köln 1963, s. 358-361.

¹³ Vyprávěcím pramenům jsem se zevrubněji věnoval v rigorózní práci Jakub RAZIM, *Jindřich Korutanský jako český král ve světle dobových svědectví* (= rigorózní práce, UK v Praze), Praha 2007, kde je jejich přehled uveden na s. 46-47.

¹⁴ *Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen von Kärnten 1. 957-1271*, Hermann Wiesflecker (ed.), Innsbruck 1949; *Die Regesten der Grafen von Tirol und Görz, Herzoge von Kärnten 2-1. Die Regesten Meinhards II. (I.) 1271-1295*, Idem (ed.), Innsbruck 1952. Některé kritické poznámky ohledně lenní terminologie v registech má Volker STAMM, *Lehnpraxis im spätmittelalterlichen Tirol*, *Tiroler Heimat* NF 72, 2008, s. 63-72, zde s. 71 v pozn.

¹⁵ *Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, bzw. Tirol und Görz, Herzoge von Kärnten. Bd. 2-2. Orts- und Personennamenregister*, Roland Kubanda – Klaus Brandstätter (edd.), Innsbruck 2006.

¹⁶ *Tiroler Urkundenbuch 1-3*, Franz Huter (ed.), Innsbruck 1937 – 1957; *Tiroler Urkundenbuch, II. Abteilung. Die Urkunden zur Geschichte des Inn-, Eisack- und Pustertals 1-2*, Martin Bitschnau - Hannes Obermair (edd.), Innsbruck 2009-2012. K vývoji edičního projektu, který má být pod patronací innsbrucké historické komise (zal. 1907) výhledově doveden do roku 1300, Hannes OBERMAIR, *Edition und vormoderne Gesellschaft. Arbeitsbericht zum "Tiroler Urkundenbuch"*, *Geschichte und Region 1/Storia e regione* 1, 1992, s. 109-119, zde s. 112 a násl.; Martin Bitschnau - Hannes Obermair, *Einleitung*, in: *Tiroler Urkundenbuch, II. Abteilung 1*, s. XI-XV. Kladného přijetí se tyrolskému registech a listinářů dostalo např. u zasloužilého regionálního historika Otto STOLZE, *Neuere Literatur zur Geschichte Tirols (1945-1952)*, *MIÖG* 61, 1953, s. 396-406, zde na s. 398.

bud' antikvované edice Josepha Hormayra¹⁷ a Josepha Chmela¹⁸, z roztroušených listinných sbírek a archivů pořizená excerpta Ladurnerova¹⁹, nebo mladší přehledy listin od Otto Stolze²⁰ a Franze-Heinze Hye.²¹ Dáme-li stranou jen tu a tam využitelné teritoriální listináře²² sousedních zemí, církevních diecézí, zejména biskupství salzburského, brixenského a tridentského, nebo práce zpřístupňující bohaté fondy severoitalských městských archivů, pak z významných edičních podniků, jejichž geografický záběr pokrývá větší část území středověkého Tyrolska, stojí dále za zmínku: Tradiční knihy a notářské imbreviatury obsažené ve sbírce *Acta Tirolensia*²³, čtyřsvazková regesta většinou drobnějších archivů církevních, komunálních a soukromých v *Archiv-Berichte aus Tirol*²⁴, Stolzovo pramenně fundované, leč nevyhovujícím rejstříkem opatřené dílo *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden*²⁵, nebo Zemským archivem v Innsbrucku

¹⁷ *Kritisch-diplomatische Beyträge zur Geschichte Tirols im Mittelalter 2-1*, Joseph Hormayr von Hortenburg (ed.), Wien 1803. Hormayerovo dílo je charakteristické spíše romantickým nadšením, než potřebnou akribií. Srv. Friedrich BOCK, *Fälschungen des Freiherrn von Hormayr (1782-1848)*, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 47, 1928, s. 225-243; Eva OBERMAYER-MARNACH – Leo SANTIFALLER et al. (edd.) *Österreichisches biographisches Lexikon 1815 – 1950 2*, Graz-Köln 1959, s. 419-421.

¹⁸ *Auszüge aus einem Diplomatarium des tirolischen Landesfürsten K. Heinrichs v. Böhmen*, Joseph Chmel (ed.), in: *Der österreichische Geschichtsforscher* 2, Idem (ed.), Wien 1841, s. 172-187. O něm Richard BLAAS, *Der Archivar Joseph Chmel*, MIOG 71, 1963, s. 420-440.

¹⁹ *Regesten aus tirolischen Urkunden 1-2*, Justinian Ladurner (ed.), Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 1, 1864, s. 333-372 a 2, 1865, s. 379-416. O Ladurnerových regestech Flavian ORGLER, *P. Justinian Ladurner*, Veröffentlichungen des Tiroler Landesmuseums Ferdinandeum 3-25, 1881, s. 55-82, zde zvl. s. 60-61, 74 a násl.

²⁰ Otto STOLZ, *Geschichte des Landes Tirol 1*, s. 157 a násl.

²¹ Franz-Heinz HYE, *Daten zum Itinerar und Urkundenverzeichnis der Söhne Meinhards II., Otto, Ludwig und Heinrich von Kärnten-Tirol 1295 – 1310. Vorarbeiten zu diesem Teil des Tiroler Urkundenbuches*, Tiroler Heimat NF 71, 2007, s. 5-25, zde s. 9-24.

²² K pojmu *territoriale*, resp. *regionale Urkundenbücher* Peter JOHANEK, *Territoriale Urkundenbücher und spätmittelalterliche Landesgeschichtsforschung*, in: *Stand, Aufgaben und Perspektiven territorialer Urkundenbücher im östlichen Mitteleuropa*, Winfried Irgang – Norbert Kersken, Marburg 1998, s. 5-22, zde s. 6 a násl.

²³ *Acta Tirolensia. Urkundliche Quellen zur Geschichte Tirols 1, 2, 4*, Oswald Redlich – Hans von Voltolini – Franz Huter (edd.), Innsbruck 1886, 1899, 1951. Srv. Leo SANTIFALLER, *Über die schriftlich überlieferten Geschichtsquellen*, s. 135; Richard HEUBERGER, *Aufgaben der tirolischen Urkundenforschung*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 16/17, 1919/20, s. 14-57, zde s. 18 a násl.

²⁴ *Archivberichte aus Tirol 1-4*, Emil von Ottenthal – Oswald Redlich (edd.), Wien 1888 – 1912. Blíže o edici Hannes OBERMAIR, *Ottenthal-Redlichs "Archiv-Berichte aus Tirol": ein unvollendetes Projekt?*, in: *Denkmalpflege in Südtirol/Tutela dei beni culturali in Alto Adige* 1989/90, Bozen 1995, s. 333-359, zde s. 333-336. Prvotní orientaci po rakouských archivech dobře poslouží *Archive: Archive in deutschsprachigen Raum 1-2*, Paul Wentzcke – Gerhard Lüdtke (edd.), Berlin-New York 1974.

²⁵ Otto STOLZ, *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden 1-4*, München-Berlin 1927-1934. O dobovém pozadí díla a jeho autorovi Gerhard SIEGL, *Otto Stolz (1881-1957). Trotz Fleiß kein Preis? Der geknickte Marschallstab*, in: *Österreichische*

vydávané *Tiroler Geschichtsquellen*, kde se najdou vedle archivních inventářů s registry mj. nejstarší tyrolské knihy počtů.²⁶

Absencí spolehlivého diplomatáře si lze vysvětlit, že frekventovanou badatelskou pomůckou je stále *Abschriftensammlung* gymnasiálního profesora Ludwiga Schönacha. Opisy listin z let cca 1250-1363 vyplňují 21 kartonů, které jsou coby vlastnictví musea Ferdinanda deponovány u Zemského archivu v Innsbrucku. Sbírka byla založena kolem roku 1900 a vedle opsaných zeměpanských listin do ní byly zahrnuty též výpisky z účetní evidence.²⁷ Naneštěstí mají ale Schönachova regesta dvě podstatné nevýhody - omezenou přístupnost a ne zcela zaručenou spolehlivost²⁸, nutící vykročit *ad fontes*. Z důvodů, o nichž jsme se zmínili, bude těžiště naší pramenné analýzy spočívat na úředních knihách tyrolských hrabat (*Amtsbücher*)²⁹, přičemž se budeme zabírat v menší míře editovanými účetními knihami, ve větší míře pak kancelářským registry. K naznačenému postupu nás opravňuje zaprvé historická cena³⁰ registrovaných listin, k níž přispívá nejen jejich

---

Historiker 1900-1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftsgeschichtlichen Porträts, Karel Hruza (ed.), Wien-Köln-Weimar 2008, s. 419-469, *passim*.

²⁶ Soupis dosud vydaných svazků je dostupný online na:

<https://www.tirol.gv.at/kunst-kultur/landesarchiv/publikationen/geschichtsquellen/> (citováno 7. 1. 2014). Srv. Werner KÖFLER-Fridolin DÖRRER, *Das Tiroler Landesarchiv in Forschung und Lehre*, Mitteilungen des oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 81-92, zde s. 87.

²⁷ Otto STOLZ, *Geschichte des Landes Tirol I*, s. 30 a 146; Wilfried BEIMROHR, *Das Tiroler Landesarchiv und seine Bestände*, Innsbruck 2002, s. 37.

²⁸ Richard HEUBERGER, *Aufgaben der tirolischen Urkundenforschung*, s. 25 v pozn. Heuberger, znalec nad jiné povolaný, hodnotí Schönachovy opisy jako „*vielfach unzulänglich*“. Obdobně o excerptech z tyrolských knih počtů Gerhard PLIEGER, *Die Rechnungsleger in den älteren Tiroler Raitbüchern von 1288 bis 1295. Beiträge zu einer Verwaltungsgeschichte Tirols im ausgehenden 13. Jahrhundert* (= Dissertation, Universität Innsbruck), Innsbruck 1990, s. XXXVI: „*Jedoch hat Schönach die Aufeinanderfolge der Verpachtungsnotizen, wie sie im Original des Raitbuchs vorlag, nicht immer zuverlässig widergegeben.*“

²⁹ Úředními knihami jsou míněny písemnosti, které mají knižní podobu a obsahují záznamy vzniklé v souvislosti s výkonem správy, v důsledku čehož nabývají úředního charakteru. K pojmu a formám Josef HARTMANN, *Amtsbücher*, in: *Die archivalischen Quellen: mit einer Einführung in die historischen Hilfswissenschaften*, Friedrich Beck - Eckart Henning (edd.), Köln-Weimar-Wien 2012, s. 55-67; Stefan PÄTZOLD, *Amtsbücher des Mittelalters. Überlegungen zum Stand ihrer Erforschung*, *Archivalische Zeitschrift* 81, 1998, s. 87-111 s rekapitulací definičních pokusů na s. 92 a násl. Klasický výklad Hans PATZE, *Neue Typen des Geschäftsschriftgutes im 14. Jahrhundert*, in: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert I*, Idem (ed.), Sigmaringen 1970, s. 9-64, zde s. 27 a násl.

³⁰ Platí o nich bezvýtku, co konstatoval Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. Díl 9. Registra, jejich vedení a registrační poznámky v kanceláři Václava IV*, *Pomocné vědy historické*, Zdeněk Fiala (ed.), Praha 1963, s. 15-78, citát na s. 15-16: „*Prvořadý význam mají pro studium diplomatické (osvětluji hlouběji nejen dějiny příslušné kanceláře, ale i praxi při vydávání listin ap.), ale i historické. Vlastní historii zpřístupňují často*

obsahová shoda s originálními vyhotoveními³¹, ale i přesnost evidence, jež dosahovala na svou dobu špičkové evropské úrovně.³² Zadruhé padá na váhu, že menhartovská registratura nebyla doposud ani zdaleka vytěžena, a proto si od jejího hlubšího prozkoumání lze slibovat odhalení dříve netušených souvislostí.

Tyrolské kancelářské knihy³³

Jak název napovídá, byly tyrolské kancelářské knihy (*Tiroler Kanzleibücher*), nesoucí někdy také označení registra (*Tiroler Kanzleiregister*), nedílnou součástí agendy kancelářského personálu, zaměstnaného na menhartovském rezidenčním hradě Tirolu. V plnohodnotné kancelářské pomůcky, jakou byl nejstarší kodex WC 384, se vyvinuly za spolupůsobení vlivů cizích (italských, bavorských, brixenských, tridentských) právě tak jako domácích, z nichž je nutno jmenovat komorní evidenci příjmů a výdajů. Dochována máme registra v souvislém časovém úseku, místy i paralelně, pro léta 1308 až 1336, rozptýlena jsou nicméně po archivech ve Vídni (5), Innsbrucku (3) a Mnichově (2). Devět jich vzniklo během vlády Jindřicha Korutanského, innsbrucký rukopis IC 18

---

významný nový materiál, neboť zdaleka ne všechna produkce, jež z kanceláře vyšla, je dochována v archivech příjemců.“

³¹ Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol, Herzoge von Kärnten, aus dem Hause Görz*, MÖG Ergänzungs-Band 9, Innsbruck 1915, s. 50 – 177 a 265 – 394, citát na s. 313: „*Vergleiche von Registereinträgen mit zugehörigen Originalen ergeben im allgemeinen ein günstiges Resultat für die Beurteilung der Verlässlichkeit des Registers.*“

³² V širším kontextu Hannes OBERMAIR, *Vormoderne Übergangsregion? Die Städtelandschaft im Raum Trient-Bozen im Hoch- und Spätmittelalter*, in: Stadtarchiv und Stadtgeschichte. Forschungen und Innovationen, Festschrift für Fritz Mayrhofer zur Vollendung seines 60. Lebensjahres, Linz 2004, s. 697-709.

³³ Kodikologický popis rukopisů, uložených dnes či v minulosti v Rakouském státním archivu ve Vídni Constantin Edler von BÖHM, *Handschriften des k. u. k. Hof- und Staats-Archivs I*, Wien 1873. Základním průvodcem po tyrolské kanceláři a jejich písemnostech je Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, passim. Nověji Franz Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei unter der Regierung der Herzoge Otto, Ludwig und Heinrich aus dem Hause Görz-Tirol 1295-1310. 1. Hauptteil: Organisation, Wirkungsbereich und persönliche Zusammensetzung der Kanzlei (= Staatsprüfungarbeit, IÖG)*, Wien 1965, zvl. s. 2-36; Julia HÖRMANN, *Das Registerwesen unter Markgraf Ludwig von Brandenburg in Tirol und Bayern in den Jahren 1342 bis 1352 (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1998, s. 34-38; EADEM, *Kanzlei und Registerwesen der Tiroler Landesfürsten bis 1361: Ein Überblick*, in: Grafschaft Tirol: "Terra Venusta". Studien zur Geschichte Tirols, insbesondere des Vinschgaus, Georg Mühlberger - Mercedes Blaas (edd.), Innsbruck 2007, s. 207-218, zde s. 207-212.

bezprostředně poté, když roku 1336 nová lucemburská správa prováděla revizi zeměpanských zástav a lén.³⁴

Po obsahové stránce najdeme v registrech jak koncepty, tak opisy vlastních a někdy i cizích listin, nezřídka oproštěných od stereotypních formulí. O místo se s nimi dělí úsporné aktové záznamy, reprodukcující ponejvíce v latině vybrané body toho kterého právního ujednání. Většina rukopisů má smíšený charakter, pouze dva mnichovské kodexy jsou věcně specializované: MC 26 zachycuje průběh sňatkových jednání mezi Lucemburky a Jindřichem Korutanským v mezidobí let 1327-1333, zatímco o poznání útlejší svazek MC 22 nabízí přehled listin, dotýkajících se činnosti koncesovaného ústavu na půjčování peněz se sídlem v Bolzanu (tzv. *Pfandleihbank*). Po stránce formální panuje mezi rukopisy značná rozrůzněnost co do formátu i rozsahu. Průměrná velikost listů činí cca 21x15 cm při objemu od zhruba desítky po více než stovku folií u rukopisu IC 18. Psalo se snadno čitelnou gotickou kurzivou na papír, jazykem úřadování byla středověká latina a němčina. Edičně byla zpřístupněna registra mnichovská péčí Santifallerovou³⁵ a Schönachovou³⁶, ta vídeňská dostali za úkol připravit k vydání Santifallerovi žáci³⁷, avšak vytištěn byl pouze nejstarší *Kanzleibuch*.³⁸ Zbytek prací zůstal ležet ladem ve formě strojopisných

---

³⁴ Naposledy o tom pojednala Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Der fremde Fürst im Land. Zur Regierung Johann Heinrichs von Böhmen in Tirol*, in: *Die Erbtöchter, der fremde Fürst und das Land. Die Ehe Johanns des Blinden und Elisabeths von Böhmen in vergleichender europäischer Perspektive*, Michel Pauly (ed.), Luxemburg 2013, s. 135-180, zde s. 141 a násl.

³⁵ *Ein Verzeichnis der Urkunden der Bozner Pfandleihanstalt aus der Mitte des 14. Jahrhunderts*, Leo Santifaller (ed.), Festschrift zu Ehren Konrad Fischnalers, Innsbruck 1927, s. 53-61.

³⁶ *Diplomatische Beiträge zur Geschichte der Luxemburger*, Ludwig Schönach (ed.), *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 45, 1905, s. 197-225 (částečná edice).

³⁷ Leo SANTIFALLER, *Über die schriftlich überlieferten Geschichtsquellen*, s. 142. K Santifallerově působení na Institutu v době jeho poválečné rekonstrukce po roce 1945 Alphons LHOTSKY, *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854-1954*, Graz-Köln 1954, s. 383-386.

³⁸ *Das älteste Tiroler Kanzleiregister 1308-1315*, Alois Zauner (ed.), Wien 1967.

přepisů, které schraňoval Institut pro rakouský dějezpýt³⁹, odkud byla část předána Vídeňské univerzitní knihovně⁴⁰.

TYROLSKÉ KANCELÁŘSKÉ KNIHY⁴¹

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien

Codex R. 50 (Böhm 384)	1308-1315	Ed. Zauner
Codex R. 51 (Böhm 389)	1315-1320	Ed. Szaivert
Codex R. 52 (Böhm 391)	1323-1330	Ed. Widmoser
Codex R. 65 (Böhm 503)	1327-1330	Ed. Chmel, Widmoser
Codex R. 53 (Böhm 392)	1327-1328	Ed. Koller

Tiroler Landesarchiv Innsbruck

Cod. Nr. 18	1278-1340
Codex Nr. 106 (Böhm 386)	1329-1331
Codex Nr. 108 (Böhm 394)	1333-1336

Bayerisches Hauptstaatsarchiv München

Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 26	1324-1330	Ed. Schönach, Reg. Huber
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 22	1295-1311	Ed. Santifaller

³⁹ *Die Kanzleiregister König Heinrichs von Böhmen aus den Jahren 1325–1330 und 1327–1330* (= *Prüfungsarbeit, IÖG*), Eduard Widmoser (ed.), Wien 1950. Srv. Christian FORNWAGNER, *Die Tirol betreffenden Bestände des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Tiroler Heimat NF 61, 1997, s. 215-225, zde s. 222-224.

⁴⁰ *Das Kanzleiregister König Heinrichs von Böhmen, Herzogs von Kärnten, der Jahre 1327-1329* (= *Dissertation, Universität Wien*), Heinrich Koller (ed.), Wien 1949; *Ein Tiroler Kanzleibuch König Heinrichs von Böhmen aus den Jahren 1315-1320* (= *Dissertation, Universität Wien*), Wilhelm Szaivert (ed.), Wien 1951.

⁴¹ Sestaveno dle Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 341 a násl. a aktualizováno Doc. Hörmannovou.

Tyrolské knihy počtů⁴²

Dvorskými účty⁴³ jsou v obecnosti míněny písemně vyhotovené soupisy příjmů a/nebo výdajů, související svou povahou s chodem panovnického dvora. Záznamy sloužily úřednickému aparátu k výkonu dohledu nad hospodařením se zeměpanským majetkem. Vycházely z praxe nejprve nahodilého, postupem času stále pravidelnějšího skládání účtů, jemuž byl přítomen jednak kontrolní orgán, jednak úřední anebo soukromá osoba, vydávající počet ze své činnosti. O fiskálních pramenech se rozepisujeme proto, že v Tyrolích se kromě jednotlivých kusů písemností, zachycujících příjmy a výdaje, dochovaly jejich unikátní rukopisné soubory. Tyto evidenční pomůcky k účtování se v literatuře tradičně nazývají „tyrolské knihy počtů“ (*Tiroler Raitbücher, Tiroler Rechnungsbücher*) a jelikož zprostředkovávají mimořádně detailní vhled do organizace předmoderního státu⁴⁴, zasluhují naši pozornost.

Zakladatelské dílo Menharta II., otce Jindřicha Korutanského, dalo vzniknout nejen Tyrolsku jako samostatnému hrabství, ale i vzpomínaným účetním knihám, které byly vedeny personálem tyrolské kanceláře kontinuálně nejpozději od roku 1288. Přechodný charakter některých exemplářů a nejasnosti v klasifikaci mají za následek, že způsob jejich

---

⁴² Vedle shora citovaných studií o menhartovské kanceláři srv. Mark MERSIOWSKI, *Die Anfänge territorialer Rechnungslegung im deutschen Nordwesten. Spätmittelalterliche Rechnungen, Verwaltungspraxis, Hof und Territorium*, Stuttgart 2000, s. 114-116; Christoph HAIDACHER, *Die Tiroler Rechnungsbücher und ihr historisches Umfeld*, in: *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher* (IC. 277, MC. 8), Idem (ed.), Innsbruck 1993, s. 11-27; Gerhard PLIEGER, *Die Rechnungsleger in den älteren Tiroler Raitbüchern*, s. XXVI-XXXVI; Josef RIEDMANN, *Die Rechnungsbücher der Tiroler Landesfürsten*, in: *Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter. Referate zum VI. Internationalen Kongreß für Diplomatik 1*, München 1984, s. 315-324; Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher der Tiroler Landesfürsten von 1288-1350*, Innsbruck 1957. K počátkům tyrolských knih počtů dále Werner KÖFLER, *Studien zum Kanzlei- und Urkundenwesen Meinhards II. (1271-1295). Vorarbeiten zum Tiroler Urkundenbuch (= Staatsprüfungsarbeit, IÖG)*, Wien 1968, s. 77 an.

⁴³ K pojmu včetně bibliografie Mark MERSIOWSKI, *Rechnungen*, in: *Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Hof und Schrift*, Werner Paravicini - Jan Hirschbiegel - Jörg Wettlaufer (edd.), Ostfildern 2007, s. 531-551.

⁴⁴ Viz recenzi na první svazek Haidacherovy edice *Tiroler Rechnungsbücher* od Hannese OBERMAIRA, *Der Schlern* 70, 1996, s. 63-64, zde s. 63: „*Tiroler Rechnungsbücher ... sind eindrucksvolles Zeugnis und Ergebnis herrschaftstecnischer und administrativer Praktiken im hochmittelalterlichen Territorium Tirol in vorhabsburgischer Zeit. Zweifellos das Resultat der Entstehung einer einheitlichen Landesherrschaft unter Graf Meinhard II. (seit 1286 Herzog von Kärnten und damit Reichsfürst), reflektieren die ‚Raitungen‘ in eindrucksvoller Weise einen gewissen Grad an ‚Staatlichkeit‘.*“

počítání kolísá podle přístupu zainteresovaných badatelů od 20 u Josefa Riedmanna do 36 u Otto Stolze. O původu účetních knih se rozvinuly dlouhé polemiky, které lze ve světle důkladného studia z posledních let uzavřít v tom smyslu, že tento druh pramene je výsledkem autochtonního vývoje tyrolské písemné kultury, čerpající impulzy z vyspělého italského prostředí⁴⁵. Dnes bychom našli rukopisné knihy roztroušené po archivech v Innsbrucku, Vídni, Mnichově a Tridentu. Obsahují chronologicky uspořádané účetní doklady jednak zeměpanských úředníků na centrální a lokální úrovni, jednak kupců, často italských, udržujících s menhartovským rodem obchodní styky. Někteří historikové se přiklánějí k domněnce, že jde o protokoly pořízené během skládání účtů, jehož náplň tvořily ústní přednesy, které byly zaznamenávány v lidovém jazyce a překládány do latiny (Josef Riedmann)⁴⁶. Druzí usuzují na dodatečné vyhotovení, jež obstarávala kancelář podle písemné předlohy, dovolující reprodukovat množství podrobných, snadno zapomenutelných účetních údajů (Mark Mersiowsky).⁴⁷ Nejpravděpodobnější se ale jeví kompromisní vysvětlení, jež počítá s oběma komunikačními kanály, avšak jedním dechem dodává, že míra uplatnění slova a písma závisela případ od případu. Půjdeme-li do detailu a vezmeme-li k ruce jednotlivé finanční záznamy, zjistíme, že jsou poplatné dlouhodobě zaužívanému stereotypu, který kopíruje následující schéma: datum – místo – jméno a funkce účtujícího úředníka – přebytky na straně příjmů – normativní příjmy – reálné příjmy – výdaje uskutečněné pro potřeby zeměpána, anebo z jeho příkazu – ztráty počítané od posledního účtování – výpadky zdrojů příjmů s odůvodněním – celkové výdaje – celkové přebytky, resp. ztráty.

V protikladu k naznačené vnitřní uniformitě, působí navenek soubor tyrolských početních knih pestrým dojmem. Co do rozměru se rukopisy víceméně blíží kvartovému nebo osmerkovému formátu, co do rozsahu oscilují mezi několika málo až stovkami folií, pokrytými jedním až cca třemi sty zápisy. Množstvím evidovaných účtů je dán také různý časový záběr, který ani u nejdelších kodexů nepřesahuje čtvrtstoletí. Ze suchopárného výčtu

---

⁴⁵ Christoph HAIDACHER, *Die Tiroler Rechnungsbücher und ihr historisches Umfeld*, s. 24-25.

⁴⁶ Josef RIEDMANN, *Die Rechnungsbücher der Tiroler Landesfürsten*, s. 318-319.

⁴⁷ Mark MERSIOWSKI, *Die Anfänge territorialer Rechnungslegung*, s. 115-116.

dat se sluší vyzdvihnout psací látku, na níž bylo vedeno účetnictví, a to zběžnou, leč dobře čitelnou gotickou kurzivou. Psalo se totiž nikoliv na pergamen, nýbrž na papír importovaný z jihu Apeninského poloostrova. Naopak nepřekvapí skutečnost, že tyrolskými písaři používané číslice mají římskou podobu, kdežto arabský způsob číslování je spíše vzácností, a že účetním jazykem byla za vlády Menhartovců latina. Její literární styl a slovní zásoba, do níž místy pronikly pozoruhodné germanismy, jsou přitom ovlivněny jak úřední proveniencí, tak jednostranným fiskálním zaměřením tohoto typu písemností. Šestice rukopisů od nejstarších dob do roku 1298 je v současnosti vydána zásluhou Christopha Haidachera, který v započatém edičním projektu pokračuje pod záštitou Tyrolského zemského archivu.⁴⁸

TYROLSKÉ KNIHY POČTŮ⁴⁹

Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien

Codex bl. 123 (Böhm 383)	1308-1315
--------------------------	-----------

Tiroler Landesarchiv Innsbruck

Codex Nr. 277 (Böhm 382)	1288-1290, 1305-1308	Ed. Haidacher I
Codex Nr. 392	1292	Ed. Haidacher II
Codex Nr. 278 (Böhm 526)	1292-1302	Ed. Haidacher II
Codex Nr. 279 (Böhm 528)	1293-1296	Ed. Haidacher II
Codex Nr. 280 (Böhm 530)	1295-1298	Ed. Haidacher III
Codex Nr. 281 (Böhm 531)	1295-1301	

⁴⁸ *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher. (IC. 277, MC. 8)*, Christoph Haidacher (ed.), Innsbruck 1993; *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher. (IC. 278, IC. 279 und Belagerung von Weineck). Analyse und Edition*, Idem (ed.), Innsbruck 1998; *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher. (IC. 280) Analyse und Edition*, Idem (ed.), Innsbruck 2008.

⁴⁹ Sestaveno dle Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher*, s. 8 a upraveno Doc. Hörmannovou.

Codex Nr. 282 (Böhm 533)	1295-1301
Codex Nr. 283 (Böhm 532)	1296-1302
Codex Nr. 284 (Böhm 522)	1302-1305
Codex Nr. 285 (Böhm 381)	1303-1306
Codex Nr. 105 (Böhm 385)	1312-1315
Codex Nr. 108	1312
Codex Nr. 286 (Böhm 388)	1313-1315
Codex Nr. 197	1317
Codex Nr. 116	1320-1322
Codex Nr. 62	1327-1361
Codex Nr. 287 (Böhm 393)	1331-1340
Codex Nr. 288 (Böhm 524)	1344-1360
Codex Nr. 289	1363-1367

Bayerisches Hauptstaatsarchiv München

Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 8	1289-1292	Ed. Haidacher I
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 3	1297-1304	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 9	1298-1299	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 5	1298-1301	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 10	1299-1303	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 6	1304-1313	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 4	1306-1314	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 22	1312	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 12	1315-1317	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 7, 25	1314-1315	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 11	1317-1323	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 22	1320	
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 13	1322-1332	

Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 24	1320
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 14	1322-1330
Auswärtige Staaten, Tirol Literalien 15	1338-1342

Přesuneme-li pozornost od Tyrolska na východ, můžeme s uspokojením konstatovat, že pro oblast Korutan⁵⁰ má menhartovské bádání podstatně zjednodušenou úlohu. Nevyhovující regesta Ankershofen-Tanglova⁵¹ a Tomaschekova⁵² tu nahradila *Monumenta historica ducatus Carinthiae*⁵³, zařazená v edičním plánu Korutanského historického spolku v Klagenfurtu.⁵⁴ Nelehkého úkolu navázat na dílo Augusta Jaksche a s pomocí Jakschových výpisků dovést korutanský listinář do doby habsburské se ujal ředitel Korutanského zemského archivu Hermann Wießner.⁵⁵ Dal si závazek obsáhnout všechny listiny se vztahem ke Korutanům do roku 1335, ty důležitější v plném znění, ostatní alespoň v regestech. Ačkoliv mají Monumenta daleko do dokonalosti řemeslného zpracování jak textu, tak rejstříků,⁵⁶ vytvářejí vskutku solidní oporu pro výzkum dějin země a v ní

⁵⁰ Přehled diplomatických a narativních pramenů k dějinám menhartovských Korutan Alfred WÖLGER, *Die historische Literatur in und für Kärnten. Ein Versuch, die Entwicklung der Landesgeschichtsschreibung in Kärnten darzustellen* (= Dissertation, Universität Wien), Wien 1950, s. 1-6, 110 a násl. Doris AICHHOLZER, *Die Kärntner in Chroniken und literarischen Werken des Hoch- und Spätmittelalters*, Carinthia I 186, 1996, s. 439-461; Wilhelm NEUMANN, *Perspektiven zur Landesgeschichtsschreibung in Kärnten*, in: Bausteine zur Geschichte Kärntens. Festgabe für Wilhelm Neumann zum 70. Geburtstag, Alfred Ogris (ed.), Klagenfurt 1985, s. 435-442, zde s. 437 a násl. s. těžištěm v době humanistické; Alphons LHOTSKY, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte*, s. 292 a násl.

⁵¹ Gottlieb von ANKERSHOFEN - Karlmann TANGL, *Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten bis zur Vereinigung mit den österreichischen Fürstenthümern 4-1*, Klagenfurt 1865.

⁵² *Regesten zur Geschichte Kärntens 1, 2, 4*, Ignaz Tomaschek (ed.), Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 6, 1861, s. 127-140, 7, 1862, s. 73-110, 9, 1864, s. 87-118.

⁵³ *Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten 6-9*, Hermann Wießner (ed.), Klagenfurt 1958-1965.

⁵⁴ Před založením univerzity v Klagenfurtu, jejíž počátky nesahají dále než do 60. let 20. století, byl střediskem regionálního historického výzkumu tento *Geschichtsverein für Kärnten*, činný od roku 1844 dodnes. O tom stručně Gotbert MORO, *Die Begründung der modernen Geschichtswissenschaft in Kärnten*, in: Bericht über den 4. Österreichischen Historikertag in Klagenfurt, Wien 1957, s. 21-25.

⁵⁵ O projektu vedle editorských předmluv k Monumentum Hermann WIEßNER, *Wo stehen wir in der Edition der Kärntner Geschichtsquellen?*, Carinthia I 147, 1957, s. 290-295.

⁵⁶ K Wießnerovým kritikům patří Alfred OGRIS, *Die Bürgerschaft in den mittelalterlichen Städten Kärntens bis zum Jahre 1335*, Klagenfurt 1974, s. 113 a násl. Smířlivěji IDEM, *Ausgewähltes Schrifttum zur mittelalterlichen und neueren Geschichte Kärntens (1959-1971)*, MIOG 81, 1973, s. 344-432, citát na s. 348: „Als Wegweiser zu den Quellen bleiben

panující dynastie Menhartovců. Je však třeba zopakovat, že prameny tyrolské provenience zohledňuje Wießner pouze tehdy, dotýkají-li se nějak blíže Korutan.

TEZE

Východiskem našich úvah bude několik postřehů obecnějšího rázu, o kterých se domníváme, že i když je nelze slepě přejímat, mohou po důkladné rozvaze vrhnout nové světlo na působení Jindřicha Korutanského v hodnostech českého krále, tyrolského hraběte a korutanského vévody. Navazujeme tím na trend odborných debat z posledních let, v jejichž důsledku jsou „*králové zbavováni moci a monarchie odmytologizována*“.⁵⁷ Zaprvé je třeba vytknout, že monarchická moc, ať už náležela komukoliv, po celý středověk trpěla strukturální labilitou, jež byla zapříčiněna nízkou úrovní institucionalizace a vysokou mírou závislosti na proměnlivých interpersonálních vztazích mezi příslušníky politické elity.⁵⁸ Zadruhé je nutno zohlednit notoricky známou vratkost středověkých personálních unií,⁵⁹ ohrožující tím více korutansko-tyrolsko-české spojení, že se muselo zpočátku vypořádávat s neshodami uvnitř vládnoucího hraběcího rodu z Tirolu a Gorice. Za zaznamenání stojí do třetice vnitřní souvztažnost mezi

---

die in jüngster Zeit erschienenen Bände unentbehrlich, mit der Edition wird man freilich nicht immer einverstanden sein können.“

⁵⁷ Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Vor dem Staat. Über neue Versuche zur mittelalterlichen Herrschaft*, *Rechtsgeschichte* 13, 2008, s. 178—186, citát na s. 185.

⁵⁸ Ernst SCHUBERT, *Einführung in die deutsche Geschichte im Spätmittelalter*, Darmstadt 1998, s. 197 a 199; IDEM, *König und Reich. Studien zur spätmittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte*, Göttingen 1979, s. 297 a násl.; Peter MORAW, *Von offener Verfassung zu gestalteter Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter 1250 bis 1490*, Frankfurt am Main-Berlin 1989, s. 155 a násl.; Ulf DIRLMEIER-Gerhard FOUQUET-Bernd FUHRMANN, *Europa im Spätmittelalter 1215-1378*, München 2003, s. 79; Bernhard JUSSEN, *Diskutieren über Könige im vormodernen Europa. Einleitung*, in: IDEM (ed.), *Die Macht des Königs. Herrschaft in Europa vom Frühmittelalter bis in die Neuzeit*, München 2005, s. XI-XXIV, zde s. XIX. V rámci své koncepce „konsensuální monarchie“ Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Zwischen Gott und den Getreuen. Vier Skizzen zu den Fundamenten der mittelalterlichen Monarchie*, *Frühmittelalterliche Studien* 36, 2002, s. 193-224, zde zvl. s. 219-224 s citátem na s. 222: „*Zeitlebens blieb der Herrscher indes auf jene Kräfte angewiesen, die ihn zum Thron getragen hatten. In seiner Fähigkeiten zur Integration bei Wahrung der eigenen Würde erwiesen sich Glanz und Grenzen der Monarchie.*“

⁵⁹ Peter MORAW, *Landesgeschichte und Reichsgeschichte im 14. Jahrhundert*, *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte* 3, 1977, s. 175-191, zde s. 186; IDEM, *Die Entfaltung der deutschen Territorien im 14. und 15. Jahrhundert*, in: *Über König und Reich. Aufsätze zur deutschen Verfassungsgeschichte des späten Mittelalters*, s. 89-126, zde s. 119-121.

šíří manévrovacího prostoru, který měla panovnická moc k seberealizaci, a objemem disponibilních majetků a majetkových práv.⁶⁰ Ve všech uvedených případech jde o rámcové podmínky vládnutí, jimž je dnes právem přikládána větší váha, než jak tomu bylo dříve.⁶¹

O dluhové pasti, již připravil Václav II. svým nástupcům na českém trůně, když velkoryse rozšiřoval přemyslovskou říši na sever k Baltu a na jihovýchod do Uher, bylo popsáno mnoho papíru. Málokdo si dal ale námahu, aby postoupil o krok dále a položil si otázku, co znamenala prázdná a zadlužená komora pro postavení českých králů, kteří nastoupili vládu po smrti Václava III., posledního mužského potomka z charismatické dynastie, jež odvozovala svůj původ od bájného Přemysla Oráče.⁶² Bylo ztroskotání habsburských a korutanských aspirací na Václavův trůn výsledkem

---

⁶⁰ O majetkové základně římských panovníků výstižně Andreas Christoph SCHLUNK, *Königsmacht und Krongut. Die Machtgrundlage des deutschen Königtums im 13. Jahrhundert – und eine neue historische Methode*, Stuttgart 1988, s. 179 a násl., citát na s. 179-180: „*Herrschaftsmittel setzten den Besitz von Land, von Grund und Boden voraus, auf dem sie gegründet und ausgebaut, mit dem sie ausgestattet und von dem sie versorgt wurden. Von Grund und Boden gingen zwar nur begrenzte herrschaftliche Rechte aus, doch verwurzelte Herrschaft in seinem Besitz: Wo das ‚Substrat‘ der Grundbesitzrechte fehlte, blieb Herrschaft blaß, wo jenes verloren ging, verkümmerte auch diese.*“ Ve stejném duchu o různých materiálních oporách zeměpanské moci v říši Benjamin ARNOLD, *Princes and territories in medieval Germany*, Cambridge 1991, s. 152 a násl. Pro rakouské prostředí Wilhelm BRAUNEDER, *Die territorialstrukturen im süddeutsch-österreichischen Raum*, in: *Hochmittelalterliche Territorialstrukturen in Deutschland und Italien* (Tagung vom 7. bis 12. September 1992 in Trient), Giorgio Chittolini - Dietmar Willoweit (edd.), Berlin 1996, s. 31-51, zde citát na s. 44: „*Allodial- bzw. Urbarbesitz gibt politisch-wirtschaftliche Macht, er verschafft dem Territorialherrn zwar nicht rechtliche, so doch politische Dominanz über den Territorialadel.*“; Otto STOLZ, *Zur Entstehung und Bedeutung des Landesfürstentums im Raume Bayern-Österreich-Tirol*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanistische Abteilung 71, 1954, s. 339-352, zde s. 349-350.

⁶¹ Peter MORAW, *Königliche Herrschaft und Verwaltung im spätmittelalterlichen Reich (ca. 1350-1450)*, in: *Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich*, Reinhard Schneider (ed.), Sigmaringen 1987, s. 185-200, zde s. 190-192 s citátem na s. 191: „*Die Rahmenbedingungen der königlicher Existenz und Aktivität ... von wesentlicher Bedeutung für ein korrektes Verständnis sind; daß man jene gern anachronistisch vernachlässigt oder gar außer acht gelassen hat, ist ein Hauptkritikpunkt gegenüber älteren Darstellungen. Die Bewältigung des Raumes und die sozialen Voraussetzungen von Herrschaft und Verwaltung weichen besonders weit von modernen Verhältnissen ab.*“; IDEM, *Wesenszüge der "Regierung" und "Verwaltung" des deutschen Königs im Reich (ca. 1350-1450)*, in: *Über König und Reich. Aufsätze zur deutschen Verfassungsgeschichte des späten Mittelalters*, hg. aus Anlaß des 60. Geburtstags von Peter Moraw am 31. August 1995, Rainer Christoph Schwinges (ed.), Sigmaringen 1995, s. 73-88, zde s. 85-86.

⁶² O „lavině dluhů komorních“ píše už Josef ŠUSTA, *České dějiny II-1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 660-661, dále s. 709-710, 739-740. Podobně Karl BOSL (ed.), *Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder 1. Die böhmischen Länder von der archaischen Zeit bis zum Ausgang der hussitischen Revolution*, Stuttgart 1967, s. 357; Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*, Praha 1986, s. 190-192.

subjektivní nechopnosti, nebo objektivní nemožnosti? Těžko soudit. Bezesporu ale stojí za pokus, polemizovat o tom, že nedostatečná materiální výbava, již vyčerpala teritoriální expanze posledních Přemyslovců, bránila rozvinout po roce 1306 v plné míře právní a politické instrumentárium, uplatňované Jindřichem Korutanským vůči obyvatelům dědičných menhartovských zemí za účelem získání podpory a překonání opozice. V souvislosti s vyslovenými pochybnostmi můžeme nadnést domněnku, že Jindřichovu vladařskou praxi komplikovala nejen prázdná pokladnice, ale též nesouměřitelná role lenního práva, které Menhartovci běžně využívali coby politického nástroje k navazování a posilování osobní loajality, kdežto Přemyslovci jím operovali zřídka a omezovali jeho akční rádius na plnění vojensko-služebných funkcí. Namísto Jindřichových osobnostních rysů staví tedy disertace pod drobnohled historické kritiky jednak vliv okolního prostředí na výkon panovnické moci, jednak objektivní deficity ve vládním systému, spočívajícím v Čechách a na Moravě na vratkých hospodářských základech a na méně rozvinuté koncepci lenního systému.

Stojí-li za neúspěchem Jindřichovy české kandidatury více než pouhá osobní nedostatečnost, a to odlišné determinanty vládnutí, jehož styl se osvědčil naopak v Tyrolsku a Korutanech, bude nutno vynaložit veškeré síly na objasnění spektra mocenských prostředků, které se Jindřichovi Korutanskému v alpské domovině nabízely. Na těchto v literatuře doposud opomíjených, anebo zběžně řešených tématech bude ležet největší tíha výzkumné práce, zatímco Jindřichovo „české období“ bude jen výběrově a v hrubých obrysech načrtnuto, neboť úzká pramenná základna dává malý prostor pro vědeckou invenci.⁶³ Že budou středem zájmu alpské země, vyplývá z jejich přirozené role v rámci menhartovského soustátí. Titul korutanského vévody povyšoval svého nositele do stavu říšských knížat, byl tedy pro Jindřicha prestižní, ačkoliv mu neskýtal nikterak pevnou mocenskou

---

⁶³ Explicitně Ivan HLAVÁČEK, *Eine entscheidende Wende, die nicht entscheidend schien. Die Zeit des Niedergangs Böhmens um das Jahr 1308 als Voraussetzung für einen neuen Aufstieg des Landes*, in: 1308. eine Topographie historischer Gleichzeitigkeit, Andreas Speer - David Wirmer (edd.), Berlin 2010, s. 789-808 s citátem na s. 789-790: „Für die angeführte Zeit ist es kaum möglich, neue relevante Sachverhalte zu entdecken.“

ani hospodářskou oporu.⁶⁴ Tyrolsko se stejnojmenným rezidenčním hradem bylo naopak menhartovskou rodovou doménou neboli „Hausmachtteritorium“,⁶⁵ v němž byly pobyty Jindřicha Korutanského nejfrektovanější a projevy jeho autority nejmarkantnější.

Ptáme-li se, kdo je hybatelem mocenského soukolí, zajištěného po stránce organizační soustavou centrálních a lokálních úřadů, nacházíme v současné dějepisné produkci jasnou odpověď: lidský faktor. Studium pramenů ve srovnávací perspektivě se dospělo k širší názorové shodě, že na formování středověkého panství v tom či onom evropském regionu nese lví podíl jeho personální struktura (Peter Moraw, Dietmar Willoweit)⁶⁶. Během

---

⁶⁴ Peter FELDBAUER, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen I. Herren und Ritter*, Wien 1973, s. 163: „Da die Kärntner Herzoge nur über sehr bescheidenen Urbarbesitz verfügten, waren die Möglichkeiten zur Ausstattung von ritterlichen Eigenleuten beschränkt ... Erst als seit der Zeit Meinhards II. zahlreiche Eigenherrschaften von Landherren anfielen, entwickelte sich der immer noch relativ bescheidene Kärntner Lehenshof des Spätmittelalters.“ V podrobnostech Karl STARZACHER, *Die verfassungsrechtliche Stellung des Herzogs von Kärnten bis zum Anfall des Herzogtums an die Habsburger im Jahre 1335 : mit besonderer Berücksichtigung des Grafen und des herzoglichen Gerichts* (= Dissertation, Universität Wien), Wien 1935, zde zvl. s. 61 a násl., 76-81; Ernst KLEBEL, *Zur Geschichte des Herzogstuhles (Über Lehenhof, Landgerichte und Burgenbesitz in Kärnten)*, Carinthia I 130, 1940, s. 95-128, zde s. 105 a násl.

⁶⁵ Otto STOLZ, *Meran und das Burggrafenamt im Rahmen der Tiroler Landesgeschichte. Von den Anfängen bis 1918*, Bozen 1956, s. 36: „Graf Meinhard II. und seine Söhne, die Herzoge Otto und Heinrich, weilten weit mehr in Tirol als in Kärnten und hatten wie ihre mütterlichen Vorfahren auf dem Schlosse Tirol oberhalb Meran ihren Sitz, Herzog Heinrich mehr auf dem Schlosse Zinnenberg... Auf diesen Schlössern hatten sie ihrem Hof (curia) und, mit diesem enge verbunden, ihre Regierungsbehörden, die damals, also im Zeitraume von 1260 bis 1360, schon ziemlich ausgebildet waren.“ K pojmu Hausmachtteritorium Ernst SCHUBERT, *König und Reich*, s. 91 a násl.; Peter MORAW, *Franken als königsnahe Landschaft im späten Mittelalter*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 112, 1976, s. 123-138.

⁶⁶ Peter MORAW, *Personenforschung und deutsches Königtum*, in: *Über König und Reich*, s. 1-9, zde na s. 9: „Die historische Personenforschung vermag anscheinend schon bekannte Verfassungsinstitutionen des Königtums besser zu beleuchten, in ihrem Funktionieren verständlicher zu machen und vermag auch neue, ‚informelle‘ Institutionen und Regeln sichtbar werden zu lassen.“ Podobně Dietmar WILLOWEIT, *Begriff und Wege verwaltungsgeschichtlicher Forschung*, *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte* 61, 1998, s. 7-15, zde na s. 12: „Vielmehr gehört die große Dynamik der personengeschichtlichen Forschung zu den bemerkenswertesten Erfolgen verwaltungsgeschichtlichen Arbeitens. Sie hat neue historische Räume hinter den Fassaden der verfassungsgeschichtlichen Institutionen erschlossen.“ Pro novější vývoj, nicméně s postřehy platnými namnoze i pro středověk Stefan BRAKENSIEK, *Lokale Amtsträger in deutschen Territorien der Frühen Neuzeit. Institutionelle Grundlagen, akzeptanzorientierte Herrschaftspraxis und obrigkeitliche Identität*, in: *Staatsbildung als kultureller Prozess: Strukturwandel und Legitimation von Herrschaft in der Frühen Neuzeit*, Ronald G. Asch, Dagmar Freist (edd.), Köln-Weimar-Wien 2005, s. 49-67, zde na s. 56: „Denn da lokale Herrschaft in der Frühen Neuzeit personalisierte Herrschaft war, sind die individuellen Unterschiede von Amtsträger zu Amtsträger nicht akzidentiell, sondern ein für das System charakteristischer Faktor.“; Wolfgang REINHARD, *Geschichte der Staatsgewalt. Eine*

pátrání po vlivech, vedoucích k rozvoji územně rozrůzněných praktik vládnutí (*Herrschaftspraxis*),⁶⁷ jsou ze stejného důvodu podrobovány analýze nikoliv abstraktní instituce, nýbrž reálné sociální sítě, jejichž členové zajišťovali každodenní chod správy v pozici ovládajících nebo ovládaných. Naznačený směr bádání přichází navíc s tzv. „genetickým“ pojetím úřadu (Peter Moraw) jakožto množiny dobově a místně podmíněných správních činností, vykonávaných v zastoupení za panovníka, jenž nemohl plnit své povinnosti naráz ve všech koutech své rozlehlé říše⁶⁸. Jak se lze domyslet, přístup Morawa a Willoweita navazující na tradici tzv. *Personenforschung* není na tomto místě vzpomenut náhodou. Bude udávat směr našemu dalšímu tázání, které se orientuje jednak na vládní praxi Jindřicha Korutanského, jednak na spoluúčast politických elit při správě veřejných záležitostí.

Předtím si ale stručný komentář zaslouží pojmová dvojice panství - správa, skloňovaná tu ve všech pádech s odvoláním na sociologii Maxe Webera a recipovaná s oblibou uvnitř historické obce.⁶⁹ Panství (*Herrschaft*) užíváme z důvodů stylistických a po vzoru mediévistického bádání⁷⁰ střídavě s výměrem moci, jež je u Webera definována vágněji. Jak panstvím, tak mocí rozumíme šanci nacházet poslušnost u určitého okruhu lidí pro každý příkaz, který někdo – v našem případě monarcha, resp. zeměpán - vydá. Správa (*Verwaltung*) je vnějškovým projevem moci, je její aktualizací ve všednodenní realitě. Oboje se tedy navzájem podmiňuje. Panství vyžaduje ke svému efektivnímu fungování správu a správní aparát (*Verwaltungsstab*) se

---

vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart, München 2002, s. 125-140.

⁶⁷ K obsahové náplni a specifikům pozdněstředověké vladařské praxe Ernst SCHUBERT, *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter*, München 1996, s. 27 a násl.; IDEM, *Einführung in die deutsche Geschichte im Spätmittelalter*, s. 196 a násl.; Hans PATZE, *Die Herrschaftspraxis der deutschen Landesherren während des späten Mittelalters*, in: Hans Patze. *Ausgewählte Aufsätze*, Peter Johanek – Ernst Schubert - Matthias Werner (edd.), Stuttgart 2002, s. 81-108, *passim*.

⁶⁸ Peter MORAW, *Die Entfaltung der deutschen Territorien im 14. und 15. Jahrhundert*, citát na s. 105: „Am besten ist, das Amt genetisch als Stellvertretung des Herrn aufzufassen, der nicht überall gleichzeitig sein konnte... Ferner wird hierdurch das Amt und sein Amtsrecht nicht von abstrakten Kriterien aus bestimmt, etwa vom Gesichtspunkt der Absetzbarkeit her, was ein schwankendes und problematisches Kriterium ist, sondern von der konkreten Amtsausübung aus.“

⁶⁹ Užitečným průvodcem po Weberově obecné a politické sociologii je Marek LOUŽEK, *Max Weber*, Praha 2005.

⁷⁰ Např. ve standardní příručce *Lexikon des Mittelalters* pod heslem „Macht“ nalezneme odkaz na „Herr, Herrschaft“.

neobejde bez panství, které mu do rukou vkládá moc poroučet (*Befehlsgewalt*).⁷¹

Pro období středověku rozpracovává pojem správy Dietmar Willoweit⁷² a vymezuje ho jako politickou, tj. na celek společnosti vztaženou praxi vládnutí, založenou na písemném styku a rutině. Konkrétně se správa projevuje v existenci kanceláře, písemné agendy, účetnictví, registratury či archivu. Na vyšším stupni abstrakce ji lze spojovat se zpísemněním vladařských aktů, zajištěním jejich opakovatelnosti na podkladě archivní dokumentace a s profesionalitou aparátu. Personální struktury zeměpanské správy vystihuje v základních konturách Willoweitův model⁷³, jenž vede dělicí linii mezi rádci, služebníky a úředníky, byť není tajemstvím, že se naposledy uvedené termíny mohou v běžném jazyce volně zaměňovat. Úřad není koneckonců ničím jiným, než službou tomu, kdo na úředníka delegoval svou moc.

Na jednu stranu klade Willoweit úřední osoby, připomínající „alter ego“ panovníka, v jehož zastoupení a pod jehož autoritou vykonávají aktivní, do značné míry samostatnou činnost v oblasti své působnosti. Na druhou stranu jsou umístěni služebníci, kteří jsou zeměpánovou „prodlouženou rukou“, takže je pro ně příznačná naopak absence rozhodovací volnosti a bezpodmínečné, všestranné nasazení vlastních sil ve prospěch pána. U obou

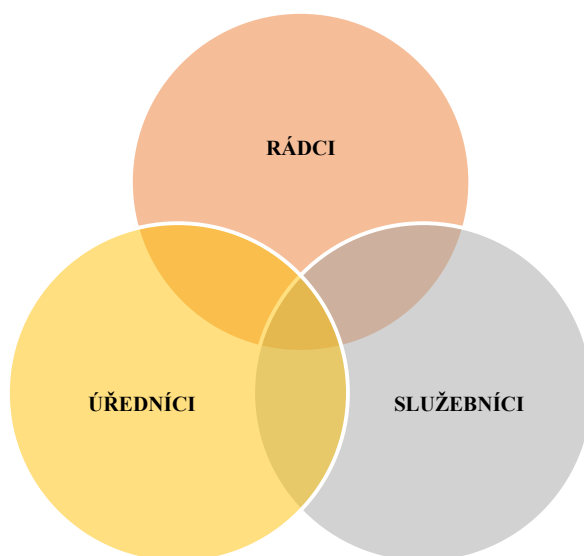
---

⁷¹ Max WEBER, *Wirtschaft und Gesellschaft. Studienausgabe*, Tübingen 1972, s. 28-29, 122 a násl., 545-546. Odtud Wilhelm JANSSEN, *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert. Zu einer Veröffentlichung des Konstanzer Arbeitskreises für mittelalterliche Geschichte*, Der Staat 13, 1974, s. 415-426 s citátem na s. 418: „Die neue Form der Herrschaft, die Landesherrschaft, sich als Verwaltung realisiert und nach außen als Verwaltung in Erscheinung und somit ins Bewußtsein tritt.“

⁷² Dietmar WILLOWEIT, *Begriff und Wege verwaltungsgeschichtlicher Forschung*, s. 7-10, citát na s. 10: „Verwaltung ist politische, das heißt auf das Gemeinwesen bezogene, Herrschaftspraxis, die sich des Mediums der Schriftlichkeit bedient und auf wiederholte Übung gerichtet ist.“ Historiografický úvod do dějin politických institucí nabízí Michael HOCHEDLINGER, *Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit. Vorbemerkungen zur Begriffs- und Aufgabenbestimmung*, in: *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit*, Michael Hochedlinger - Thomas Winkelbauer (edd.), Wien-München 2010, s. 21-85, zde s. 68 a násl. s oceněním Willoweitova vkladu do diskuze.

⁷³ Dietmar WILLOWEIT, *Amtleute und Diener in der spätmittelalterlichen Landesherrschaft*, in: *Das Recht und seine historischen Grundlagen: Festschrift für Elmar Wadle zum 70. Geburtstag*, Tiziana J. Chiusi - Thomas Gergen - Heike Jung (edd.), Berlin 2008, s. 1223-1237; IDEM, *Die Entwicklung und Verwaltung der spätmittelalterlichen Landesherrschaft*, in: *Deutsche Verwaltungsgeschichte 1. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches*, Kurt G. A. Jeserich - Hans Pohl - Georg-Christoph von Unruh (edd.), Stuttgart 1983, s. 66-142, zde s. 81-92 a 130-143.

kategorií se setkáváme s osobním, smluvně upraveným poměrem k vladaři, jehož obsahem je poslušnost v míře, závisující na sociálním a politickém postavení subjektů. Na rozdíl od zbytku „správního aparátu“, rekrutují se lidé, obdaření hodnotí rádců, většinou z vyšších kruhů. Jejich titulatura podtrhuje osobní vztah k zeměpánovi, jemuž se dávají svými znalostmi a schopnostmi k dispozici. Rádcovství není vázáno na úřad, postrádá přesně vymezené kompetence a vykonává ho ve 14. století ne nějaký kolektivní orgán, nýbrž každý rádce sám za sebe. Členové rady jsou zavázáni věrnostním slibem či přísahou, poskytovat dobrozdání a hájit zájmy vrchnosti ve smyslu péče o zachování mírových vztahů jak dovnitř teritoriálního státu, tak navenek. Dodejme, že i když schéma vyniká názorností, nelze ho pochopitelně absolutizovat, ostatně nejen z dějin Korutan a Tyrolska se dozvídáme, že v reálu mohla jedna osoba zastávat více funkcí najednou.

Precizní pojmosloví není jediným přínosem sociologické vědy pro „institucionální“ dějiny.⁷⁴ Nelze přehlédnout, že bytostně vztahový charakter Weberovského panství má také potenciál obohatit historickou analýzu

---

⁷⁴ O tom Michael HOCHEDLINGER, *Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte*, s. 56-57, 70, citát na s. 57: „Über ‚Grundbegriffe‘ wie Staat, Nation, Volk, Klasse, Gemeinschaft oder Gesellschaft wird sich der Interessierte daher weiterhin am besten in Max Webers Großwerk ‚Wirtschaft und Gesellschaft‘ informieren.“

středověkých vladařských kariér o uvědomění, že nezáleží výhradně na osobnosti monarchy, ale i na minimální ochotě ovládaných, poslouchat jeho rozkazů.⁷⁵ V sondě do života Jindřicha Korutanského se zaměříme proto na metody zvyšování hladiny akceptace panovníka ze strany ovládaných. Půjde o legitimační mechanismy⁷⁶, jimž byly do sféry politického rozhodování vtahovány a na něm zainteresovány společenské elity (*Führungsgruppen*)⁷⁷, aby se z nich stávaly posléze loajální elity mocenské (*power elites*)⁷⁸, sestávající ze spojenců a výkonných složek panovnické moci, tj. rádců, služebníků a úředníků. Jelikož středověku byly abstraktní pojmy a systematika cizí, je nutno s panstvím nakládat jako s vědeckou konstrukcí, která měla své diferencované projevy v různých dobách a oblastech života.⁷⁹ To je důvod, proč nepoužíváme metahistorické klasifikace (např. Weberovu), ale odvíjíme zobecňující výklady od konkrétních jevových forem panství, odrážejících se ve vybraných písemných památkách. Z hlediska věcného lišíme panství lenní a zástavní, z hlediska procesuálního vydělujeme panství konsensuální a inscenované. V prvním případě se ptáme čím, v druhém případě se ptáme, jak je panovnická moc uváděna ve skutek.

Zatímco majetkoprávní dispozice lény a zástavami nevyvolává jako taková pochybnosti, je třeba několika slovy ozřejmit adjektiva „konsensuální“ a „inscenované“. Obrat „konsensuální panství“ (*konsensuale Herrschaft*) vnesl do odborné rozpravy Bernd Schneidmüller, když reagoval

---

⁷⁵ Alf LÜDTKE, *Einleitung: Herrschaft als soziale Praxis*, in: *Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozial-anthropologische Studien*, Alf Lüdtke (ed.), Göttingen 1991, s. 9-63, zde s. 11, 12-18, 55, citát na s. 55: „*Der deutsche König bzw. römische Kaiser blieb auf Zustimmung, zumindest auf das Hinnehemer seiner Herrschaftsansprüche angewiesen. Nur wenn die Ausübung von Herrschaft auch Vorteil und Befriedigung für die Beherrschten, vornehmlich für die Mächtigen unter ihnen gewährte, ließ sich das gesellschaftliche Kräftefeld be-herrschen.*“

⁷⁶ Podle Webera každé panství vynakládá úsilí, aby vzbudilo a uchovávalo víru v platnost a oprávněnost stávajícího řádu neboli jeho legitimitu. Max WEBER, *Wirtschaft und Gesellschaft*, s. 122 a násl.

⁷⁷ V našem textu jsou pod pojmem elity míněny hierarchicky uspořádané skupiny, disponující tradiční dominancí v oblasti politické či hospodářské. Volker PRESS, *Führungsgruppen in der deutschen Gesellschaft im Übergang zur Neuzeit um 1500*, in: Idem, *Das Alte Reich: Ausgewählte Aufsätze*, Berlin 2000, s. 515-557, zde s. 516.

⁷⁸ Mocenské elity chápeme jako skupiny, jež ve vlastním zájmu více či méně soustavně podporují růst „státní“ moci a jsou k tomu vybaveny nezbytnými prostředky. Wolfgang REINHARD, *Introduction: Power elites, state servants, ruling classes, and the growth of state power*, in: *Power elites and state building*, Idem (ed.), Oxford 1996, s. 1-18, zde s. 6.

⁷⁹ Peter MORAW, *Herrschaft im Mittelalter*, in: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* 3, Otto Brunner - Werner Conze - Reinhart Koselleck (edd.), Stuttgart 1995, s. 5-13, zde s. 8.

na etatistické interpretace dějin, opatřující středověkou říši hanlivými nálepkami jako „deficitní“ a „nemoderní“. Schneidmüller naopak poukázal na dávnu praxi, vázat panství souhlasem ovládaných, a prohlásil ji za historicky produktivní základ politického řádu na starém kontinentě. Že prvky konsenzu došly opravdu uplatnění napříč rozličnými úrovněmi a formami středověkého panství, ilustroval pak na právu říšských knížat spolurozhodovat na říšském soudě a sněmu.⁸⁰ Pojem „inscenované panství“ (*inszenierte Herrschaft*) je pro změnu odkazem medievistické školy Gerda Althoffa, bádající nad rituály a symbolickou komunikací. Má dvojedný účel, upozornit na skutečnost, že panství bylo ve středověku veřejně artikulováno a současně legitimizováno jednak prostřednictvím ideově tendenčních literárních děl, jednak prostřednictvím inscenovaných rituálů moci (*Rituale der Macht*).⁸¹

Pokud bychom měli formulovat pracovní hypotézy, od nichž se bude naše výzkumná aktivita odvíjet a k nimž se budeme po přezkoumání

---

⁸⁰ Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Konsensuale Herrschaft. Ein Essay über Formen und Konzepte politischer Ordnung im Mittelalter*, in: Reich, Regionen und Europa in Mittelalter und Neuzeit. Festschrift für Peter Moraw, Paul-Joachim Heinig et al. (edd.), Berlin 2000, s. 53-87 s citátem na s. 64: „Im Blick auf die facettenreiche Ausgestaltung von Wirkverbünden in offenen Verfassungssystemen soll hier also der zukunftsweisende Rang konsensualer Herrschaft für die deutsche Geschichte in seiner traditionellen Herleitung wie in seinem beträchtlichen Innovationspotential bedacht werden.“; IDEM, *Konsens – Territorialisierung – Eigennutz. Vom Umgang mit spätmittelalterlicher Geschichte*, Frühmittelalterliche Studien 39, 2005, s. 225-246, zde zvl. s. 238 a násl.; IDEM, *Zwischen Gott und den Getreuen*, zde zvl. s. 209, 210 a násl., 219 a násl. O prvek konkurenčního boje velmožů, usilujících o možnost podílet se na konsensuální tvorbě panovníkovy vůle, obohatil Schneidmüllerův pohled Steffen PATZOLD, *Konsens und Konkurrenz. Überlegungen zu einem aktuellen Forschungskonzept der Mediävistik*, Frühmittelalterliche Studien 41, 2007, s. 75-103.

⁸¹ Claudia GARNIER - Hermann KAMP, *Vorwort*, in: Gerd Althoff, *Inszenierte Herrschaft: Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter*, Darmstadt 2003, s. VII-XIV, zde s. XIII-XIV. Z nepřehledné řady Althoffových studií, přibližujících jednotlivé aspekty inscenovaného panství, je možno odkázat na programové stati Gerd ALTHOFF - Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Rituale der Macht in Mittelalter und Früher Neuzeit*, in: Die neue Kraft der Rituale. Sammelband der Vorträge des Studium generale der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg im Wintersemester 2005/2006, Axel Michaels (ed.), Heidelberg 2008, s. 141-178, zde zvl. s. 141-145 s citátem na s. 144: „Autoritative Macht ...bedarf der performativen Erzeugung und der Inszenierung vor den Akteuren selbst und vor Dritten. Das geschieht durch Rituale, denn nur in sichtbaren rituellen Akten wird wechselseitige Anerkennung überhaupt real.“; Gerd ALTHOFF, *Zum Inszenierungscharakter öffentlicher Kommunikation im Mittelalter*, in: Von Fakten und Fiktionen. Mittelalterliche Geschichtsdarstellungen und ihre kritische Aufarbeitung, Johannes Laudage (ed.), Köln 2003, s. 79-94 s citátem na s. 80: „Man kann für das Mittelalter vielmehr mit einiger Berechtigung formulieren, daß auch die Politik, das Recht, ja die Religion neben und teilweise vor der Schrift und dem Wort von Akten mit performativem Charakter geprägt waren.“ Přehledově včetně bibliografie Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Rituale*, Frankfurt am Main-New York 2013, s. 86 a násl., 226 a násl.

pramenné dokumentace obloukem navracet, byly by to ne více než čtyři klíčové body. Panství Jindřicha Korutanského v Tyrolsku a Korutanech lze podle nich označit jako:

1. konsensuální
2. lenní
3. zástavní
4. inscenované

Výčet tezí, rozpacovaných následně do samostatných kapitol, má za cíl postihnout mocenské instrumenty, kterými Jindřich pozitivně ovlivňoval loajalitu obyvatelstva a legitimitu režimu. Bude-li jasno o nich, bude možno s větší jistotou říci, že působení Jindřicha Korutanského v Čechách chyběly obdobné rámcové podmínky, jaké existovaly v dědičných zemích Menhartovců. Platí to jak o nedostatečné materiální výbavě, spojené s královským úřadem, tak o diametrálním rozdílu v právní kultuře a funkcích lenních institutů. Atributům menhartovského panství sub 1-4 bude věnován veškerý prostor, jaký si vyžaduje hlubší vhled do souboru písemných památek, jež dosud nebyly v celistvosti vytěženy. Komparaci s domácími poměry se nelze vyhnout, protože zasazuje dosažené faktografické poznatky do toku starších českých dějin na přelomu doby přemyslovské a lucemburské. Propojení rakouské a české dějinné perspektivy se musí však ubírat odlišnou cestou a spokojit se s vedlejší úlohou. Vzhledem k nedostatku ať už archivního nebo edičního materiálu o „korutanském“ období u nás, omezíme se spíše na kritický přehled výsledků monografické literatury, čerpající látku z časově blízké epochy posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků. Jakkoliv se nelze vyhnout rekursu k pramenům, který je východiskem historiografické tvorby, bude hlavní tíha dokazování ležet na sekundárních informačních zdrojích.

METODA

Metoda je pracovním postupem, vedoucím krok za krokem od hypotézy k jejímu potvrzení či vyvrácení. V našem kontextu spěje k ověření čtyř

různých aspektů, které se ve vladařské praxi Jindřicha Korutanského domníváme spatřovat a pro jejichž důslednější aplikaci v českých zemích po roce 1306 chyběly po našem soudu srovnatelné podmínky. Vnímáme-li pozdně-středověkou monarchii po vzoru Morava a Willoweita nikoliv jako abstraktum, ale jako sociální síť se specifickými dějinnými projevy, je nevyhnutelné, aby se do našeho hledáčku dostali kromě Jindřicha Korutanského také příslušníci mocenské elity, kteří Jindřicha obklopovali od nástupu na trůn až do smrti. Vhodným interpretačním klíčem se proto jeví „biograficky orientovaná prosopografie“, spojující metodu statistickou s dominantní metodou biografickou.⁸²

Předkládaný text je zcela pragmaticky „rozkročen“ mezi vícero metodickými postuláty. Na straně jedné nechybí individuální životopis Korutancův včetně jeho reflexe ve dvorské literatuře, na straně druhé jsou zastoupeny kolektivní biogramy Jindřichových rádců, úředníků a služebníků. Statistický soubor rádců je sestaven na podkladě komplexního vyhodnocení záznamů v tyrolských kancelářských knihách, u zbývajících skupin postačila rešerše specializované literatury, která obsahuje spolehlivé údaje načerpané dlouholetým archivním studiem tyrolské účetní evidence (Gerhard Plieger, Otto Stolz).⁸³ Jako třetí a čtvrtý pilíř přistupují metoda sondy a komparace. Sonda umožňuje vytvořit reprezentativní vzorek dat za účelem formulování obecnějších závěrů. Lze ji užít tak, že vyselektujeme *pars pro toto* dva exempláře z bohaté listinné produkce menhartovské kanceláře, abychom vyznačili spojitost lenních a zástavních institutů s členstvím v personálních strukturách panovnické moci. Zajímat nás bude zaprvé rukopis IC 18, bilancující lenní a zástavní politiku Jindřicha Korutanského k roku 1336, zadruhé nejstarší soupis zástav z roku 1309 v rukopise WC 383, díky němuž můžeme postihnout dynamiku vývoje komorních financí. Historicko-srovnávací metoda napomáhá zase objasnit, nakolik mocenské nástroje frekventované v Tyrolsku a Korutanech, ať už v podobě hledání konsensu,

---

⁸² K pojmu Jiří STOČES, *Prosopografie – od nadšení ke skepsi a zpět*, ČČH 110, 2012, s. 765-775, zde zvl. s. 771-772. Vývoj a perspektivy tohoto badatelského směru shrnul Martin NODL, *Dějepisectví mezi vědou a politikou*, s. 173 a násl.

⁸³ Gerhard PLIEGER, *Die Rechnungsleger in den älteren Tiroler Raitbüchern*, s. 1 a násl.; Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher*, s. 18 a násl.

inscenování panovnického majestátu, lenního či zástavního panství, nalezly ohlas v Čechách a na Moravě.

Závěrem je vhodné několika málo slovy okomentovat formální úpravu textu. Při sestavování poznámek pod čarou bylo využito citační směrnice tradičního medievistického periodika *Mediaevalia historica Bohemica*, protože je přehledná a dlouhodobě zaužívaná.⁸⁴ Při psaní cizích jmen jsme se na rozdíl od starší historiografie drželi pokynů Internetové jazykové příručky UJČ AV, že vlastní jména zahraničních osob a míst není třeba za každou cenu počesťovat, nýbrž že o pravopisu přejatých slov rozhoduje především míra jejich zdomácnění.⁸⁵ Reprodukce pramenných citací se drží směrnic obsažených ve sborníku *Richtlinien für die Edition landesgeschichtlicher Quellen*⁸⁶, byť s drobnými úlevami v důsledku technických obtíží se sazbou jako v případě vokalizmu, kde v originále nadepsané samohlásky jsou formátovány normálním stylem.

---

⁸⁴ Dostupné online na:

http://www.hiu.cas.cz/cs/download/periodika_nakladatelstvi/pokyny_autorummhb.pdf (citováno 19. 1. 2014).

⁸⁵ Dostupné online na: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=120#nadpis5> (citováno 19. 1. 2014).

⁸⁶ *Richtlinien für die Edition landesgeschichtlicher Quellen*, Walter Heinemeyer (ed.), Marburg 2000.

2. KONSENSUÁLNÍ PANSTVÍ

PORADY VE VLADAŘSKÉ PRAXI JINDŘICHA KORUTANSKÉHO

Ve středověkých vyprávěcích pramenech se nezřídka setkáme s jevem, že jejich pisatelé věnují při líčení „velkých“ dějin velkorysý prostor konání ať už veřejných či soukromých poradních shromáždění, dosahujících různého stupně formalizace. To přivedlo známého německého medievistu Gerda Althoffa k logickému závěru, že porady tvořily těžiště předmoderní vladařské rutiny. Jejich náplní bylo nalézání obecně přijatelného konsenzu uvnitř názorově diferencované mocenské elity, kam přináležela vedle panovníka také světská a církevní nobilita. Účel takových jednání spočíval podle Althoffa v integraci privilegovaného společenského uskupení, jehož soudržnost oslabovaly nejrůznější parciální zájmy jeho členů.⁸⁷

Výkladový model, pracující s intenzivnějším zapojením lidí okolo trůnu do procesu formování panovníkovy vůle, vychází z dialogického charakteru panství, jehož význam dokázalo plně docenit až moderní bádání. Zatímco dříve zaměstnávalo hlavy učenců ponejvíce abstraktní právo velmožů spolurozhodovat o veřejných záležitostech (*Mitspracherecht*, *Vorschlagsrecht*) a povinnost panovníka řídit se jejich radou

---

⁸⁷ Gerd ALTHOFF, *Colloquium familiare - Colloquium secretum - Colloquium publicum. Beratung im politischen Leben des früheren Mittelalters*, in: *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde*, Gerd Althoff, Darmstadt 1997, s. 157-184, passim; IDEM, *Beratungen über die Gestaltung zeremonieller und ritueller Verfahren im Mittelalter*, in: *Vormoderne politische Verfahren*, Barbara Stollberg-Rilinger (ed.), Berlin 2001, s. 53-71, passim; IDEM, *Verwandte, Freunde und Getreue. Zum politischen Stellenwert der Gruppenbindungen im früheren Mittelalter*, Darmstadt 1990, s. 13 a násl., 186 a násl. Pro pozdní středověk Otto BRUNNER, *Land und Herrschaft. Grundfragen einer territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*, Wien 1973, s. 426 a násl. Na pozadí geneze říšských sněmů pojednali o komunikaci uvnitř vládnoucí elity Joachim EHLERS - Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter: Zusammenfassung*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter*, Peter Moraw (ed.), Stuttgart 2002, s. 581-613, zde zvl. s. 606-608 a 611-613; Peter MORAW, *Hoftag und Reichstag von den Anfängen im Mittelalter bis 1806*, in: *Parlamentsrecht und Parlamentspraxis in der Bundesrepublik Deutschland. Ein Handbuch*, Hans Peter Schneider - Wolfgang Zeh (edd.), Berlin - New York 1989, s. 3-47, zde s. 7, 10, 12-15; IDEM, *Versuch über die Entstehung des Reichstags*, in: *Über König und Reich. Aufsätze zur deutschen Verfassungsgeschichte des späten Mittelalters*, hg. aus Anlaß des 60. Geburtstags von Peter Moraw am 31. August 1995, Peter Moraw - Christoph Rainer Schwinges, Sigmaringen 1995, s. 207-242, zde s. 213-214, 221 a násl.

(*Konsensgebundenheit*), aktuální vývoj vědy tíhne spíše k historické antropologii vyjednávání, k jeho technikám a sociální funkci⁸⁸. Zasluhou Althoffa a jeho následovníků můžeme tak na mechanismus středověkého panství - v teorii monarchického, v praxi více či méně oligarchizovaného – nahlížet buď jako na proces spolupráce při uskutečňování politických rozhodnutí, nebo jako na tok komunikace mezi panovníkem a rádci⁸⁹.

Nakolik je koncept panství jako dialogu (*Herrschaft als Beratung*) přenosný a přínosný pro hodnocení osobnosti Jindřicha Korutanského, bude ale zřejmé až poté, co provedeme analýzu relevantních písemných památek. Začneme s neformálními poradními schůzkami a jejich místem v Korutancových veřejných aktivitách. Protože o začátcích Jindřichovy panovnické kariéry po roce 1295 nemáme dostatek zpráv, jež bychom mohli pro naše potřeby využít, zaměříme se na jeho působení jednak na českém trůně v letech 1306 a 1307-1310, jednak v Tyrolsku a Korutanech, kde převzal otěže moci po smrti bratra Oty Korutanského roku 1310 a třímal je až do své smrti roku 1335. Tím je vytyčen zároveň časový a geografický rozsah našeho dalšího zkoumání, které vezme v potaz materiál jak narativní, tak diplomatický.

Pro získání celkového dojmu o Jindřichově vladařském stylu si nejprve připomeneme, co o něm napsal zapřísáhlý odpůrce a stoupenec lucemburské dynastie, zbraslavský mnich Petr ze Žitavy: „*A ve všech těch událostech nebyl Jindřich, zrozený z Korutan, shledáván za nic, ničím a praničím, nýbrž byl ode všech považován takřka za nulu. Neboť tento král se jako chlapec dával chlapecky do jakékoli řeči, jak se jednomu každému zdálo s ním mluvit, s důvěřivostí a ochotným souhlasem. Běda však zemi, když král dítě jest,‘ ne-li věkem, aspoň mravem.*“⁹⁰ Ponecháme stranou tendenční zkreslení

---

⁸⁸ Starší literaturu shrnuje a komentářem doprovází Fritz KERN, *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter. Zur Entwicklungsgeschichte der Monarchie*, Darmstadt 1973, s. 269-288.

⁸⁹ Verena POSTEL, „*Communiter inito consilio*“: *Herrschaft als Beratung*, in: *Politische Reflexion in der Welt des späten Mittelalters = Political thought in the age of scholasticism. Essays in honour of Jürgen Miethke, Martin Kaufhold* (ed.), Leiden-Boston-Tokyo 2004, s. 1-25, zde s. 1, 3 a 7; Doris RUHE, *Ratgeber. Hierarchie und Strategien der Kommunikation*, in: *Medien der Kommunikation im Mittelalter*, Oliver Auge - Karl-Heinz Spieß (edd.), Stuttgart 2003, s. 63-82, passim s vymezením vůči klasické práci Jürgena Hanniga.

⁹⁰ KZ I/93, s. 131: „*In hiis autem omnibus eventibus Heinricus, rex Bohemie dictus, de Corinthia natus requirebatur nil, nichil et nichilum, sed fuit ab omnibus quasi cifra geometrica reputatus. Ipse namque rex ad sermonem quemlibet, sicut unicuique loqui cum*

Korutancovy povahy, které je inspirováno literárním topem *puer-senex*⁹¹ ve spojení s biblickým poselstvím knihy Kazatel o tom, že nezkušený vládce znamená pohromou pro lid.⁹² Spokojíme se s konstatováním, že kronikář záměrně staví do protikladu svého oblíbence, Jana Lucemburského⁹³, jenž je dítětem podle věku, avšak moudrostí se vyrovná starcům, a nenáviděného Korutance, který - ač stár - duševně zaostává za svými vrstevníky a přivádí svou dětinskostí vniveč budovatelské dílo posledních Přemyslovců. Více než autorská licence bude nás totiž zajímat pravdivé jádro historiky, zaznamenané Petrem Žitavským v jeho Zbraslavské kronice: Jindřich Korutanský během svého krátkého působení na přemyslovském stolci nepochybně spoléhal na rady nejbližšího okolí. Jeho zahraniční suita zajišťovala vojenskou podporu, zatímco domácí reprezentace měla dodat Jindřichovu postavení legitimitu a usnadnit mu orientaci v rozbouřeném, ne zcela vlídném prostředí.

Do podrobností zachází Jan z Viktringu, korutanský mnich z řádu cisterciáků, který se ve svém historickém sepsání *Liber certarum historiarum* označuje za důvěrníka a sekretáře vévody Jindřicha (*familiaris et*

---

eo placuit, credulitate et assensu facili ad modum unius pueri se pueriliter convertebat. Ve autem terre, cuius rex puer est, si non tempore tamen more.“ Český překlad Zbraslavská kronika. *Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1975, s. 177.

⁹¹ Teresa C. CARP, *Puer senex in Roman and medieval thought*, Latomus. Revue et collection d'études latines 39, 1980, s. 736-739; Leonid ARBUSOW, *Colores rhetorici. Eine Auswahl rhetorischer Figuren und Gemeinplätze als Hilfsmittel für akademische Übungen an mittelalterlichen Texten* (Hrsg. von Helmut Peter), Göttingen 1963, s. 118; Ernst Robert CURTIUS, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998, s. 113 a násl. Kriticky k Curtiově literární topologii Peter JEHN, *Ernst Robert Curtius: Toposforschung als Restauration*, in: *Toposforschung: eine Dokumentation*, Peter Jehn (ed.), Sindelfingen 1972, s. XII an.

⁹² Kaz 10, 16. Srv. Jacques LE GOFF, *Le Roi dans l'Occident médiéval. Caractères Originaux*, in: *Kings and Kingship in Medieval Europe*, Anne J. Duggan, (ed.), London 1993, s. 1-40, zde s. 27. Obecně k biblickým modelům a zdrojům představ o středověké monarchii Percy Ernst SCHRAMM, *Das Alte und das Neue Testament in der Staatslehre und Staatssymbolik des Mittelalters*, in: *Kaiser, Könige und Päpste. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters* 4/1, Stuttgart 1970, s. 123-140, na s. 127 a násl. zkoumá vliv starozákonních královských osobností v literární tradici středověku (David, Šalamoun, Melchisedech). Walter ULLMANN, *The Bible and principles of government in the middle ages*, in: *La bibbia nell'alto medioevo*, Spoleto 1963, s. 181-228 rozebírá zase Písmem inspirované abstraktní principy vládnutí.

⁹³ Blíže Robert ANTONÍN, *Král Jan a zbraslavský opat Petr. Proměny reflexe Jana Lucemburského ve Zbraslavské kronice*, in: Jan Lucemburský. Kultura, umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka, Ivo Hlobil – Daniela Rywíková (edd.), Ostrava 2012, s. 11–24. Autor správně vystihl, že zatímco Janův obraz se mění úměrně tomu, jak po roce 1310 postupně opadávaly naděje do něj vkládané, Jindřich je v kronice zobrazen staticky pomocí literárních schémat. Ty zcela odvádějí pozornost od člověka z masa a kostí, namísto něhož se čtenářům představuje král-tyran.

secretarius).⁹⁴ Dobrá obeznámenost s poměry, kritická distance a nebývale vyvinutý cit pro objasnění mechanismů fungování monarchické moci⁹⁵ umožňují vytěžit z Janovy kroniky materiál, dokreslující obecné fráze, zachycené na pergamentu v cisterciáckém klášteře na Zbraslavi. Vyprávění viktrinského opata Jana nás přenáší do roku 1306, smutně proslulého vraždou posledního z přemyslovských králů Václava III. v Olomouci uprostřed vojenského tažení do Polska. Václavova nástupce měl volit sjezd ohlášený spěšně na 22. srpna 1306 do Prahy. Větší část zemské reprezentace se na něm přiklonila k Jindřichovi Korutanskému, zatímco menší skupina sněmovníků dala svůj hlas rakouskému vévodovi Rudolfovi, synovi a chráněnci římského krále Albrechta.

Z Viktringova líčení vysvítá, že jedni povolali Jindřicha, neboť byl zetěm nedávno zesnulého Přemyslovce (*generum quondam sui regis*), druzí se však obrátili s nabídkou trůnu k Rudolfovi, spoléhající, že sousedství s Rakousy, pomoc římského krále Albrechta a sňatek s Eliškou Rejčkou mu zjedná silnější pozici. Nedbaje šlechtické opozice, vybral se Jindřich s vojskem do Čech a byl tu svými příznivci provolán za krále. Protože ale záhy naznal, že není dost silný, aby mohl obstát v boji proti Habsburkům (*quod ex equo cum Romanorum principe res belli agere non valeret*), v čemž ho definitivně utvrdila porada s Tyroly a Korutanci (*cum suis habito consilio*), opustil přemyslovské dědictví a ustoupil do své alpské domoviny. Jindřichův útěk uvedl pak všechny jeho straníky ve zděšení, a když nezbyl nikdo, koho by se mohli přidržet, jednomyslně uznali Rudolfa.⁹⁶

Nutnost dohadovat se o ústupu či setrvání v Čechách *cum suis* byla přirozeným důsledkem faktu, že šlechtici z alpských krajín tvořili páteř Jindřichovy vojenské hotovosti a jelikož povinnost doprovázet zeměpána za

---

⁹⁴ LCH VI/1, s. 156: „*Interea moram rege Bohemorum trahente regis filius Bohemie et conthoralis sua Margareta, nescientes, quid inter imperatorem et duces Austrie tractaretur, Iohannem abbatem de Victoria, qui duci Heinrico, patri eorum, familiaris et secretarius fuerat, ad avunculos duces Austrie direxerunt.*“

⁹⁵ Tak Peter MORAW, *Politische Sprache und Verfassungsdenken bei ausgewählten Geschichtsschreibern des deutschen 14. Jahrhunderts*, in: *Über König und Reich*, s. 175-205, zde s. 198.

⁹⁶ LCH III/7, s. 375-376: „*Heinricus (quasi eisdem meditationibus fluctuabat. Insedit tamen cordi suo, quod ex equo cum Romanorum principe res belli agere non valeret), cum suis habito consilio Bohemiam relinquens rediit ad montana. Quo egresso omnes (qui sue partis fuerant animo consternantur; et cum non haberent, qui eis adesset), Ruodolfum unanimiter susceperunt.*“

hranice měli pouze v omezené míře, pokud vůbec⁹⁷, bylo záhodno naslouchat jejich mínění. To samé platí o zahraničních spojencích Menhartovců. Dopřejeme-li víry Rýmované kronice, vzešlé z pera štyrského ministeriála Otakara, máme šanci hlouběji proniknout do procesu rozhodování, do nějž zasáhli spřátelení dolnobavorští Wittelsbachové⁹⁸ a na jehož konci stálo Jindřichovo odhodlání, ucházet se znovu o českou korunu. Psal se právě rok 1307 a Korutanec byl povolán do Čech, aby nahradil v čele království zesnulého Rudolfa I. Jindřichův soupeř prodléval zrovna ve vojenském ležení poblíže Horažďovic se záměrem potlačit zdejší šlechtický odboj, když ho počátkem července skolila úplavice, a tak se přemyslovský trůn po necelém roce Habsburkovy vlády opět uprázdnil.⁹⁹

Otakar Štyrský, jenž využil oblíbeného stereotypu cizince-nepřítele, aby vykreslil české panstvo v nepříznivém světle¹⁰⁰, bedlivě sledoval dění okolo Jindřichovy kandidatury roku 1307 a za iniciátora jednání označil perfidní Čechy (*Die Beheim listic und karc*). V listech do Tyrol údajně slibovali hory doly, avšak neúspěšný uchazeč o trůn se po zkušenostech z

---

⁹⁷ Otto STOLZ, *Wehrverfassung und Schützenwesen in Tirol von den Anfängen bis 1918*, Innsbruck-Wien-München 1960, s. 28-30 se zjevně přiklání k teritoriálnímu omezení zeměpánské služby. Poukazuje na to, že tyrolští šlechtici byli za vojenskou službu za hranicemi odměňováni žoldem, takže prosté vazalské pouto jim nebylo dostatečnou motivací ve srovnání s penězi.

⁹⁸ Sigmund RIEZLER, *Geschichte Baierns 2 (Bis 1347)*, Gotha 1880, s. 280-284; Max SPINDLER et al., *Handbuch der bayerischen Geschichte 2. Das alte Bayern. Der Territorialstaat vom Ausgang des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*, München 1971, s. 115-117; Ludwig HOLZFURTNER, *Die Wittelsbacher. Staat und Dynastie in acht Jahrhunderten*, Stuttgart 2005, s. 65 a násl.

⁹⁹ Ot. Štyr., v. 92423-92 454: „*Die Beheim listic und karc / manic gelubde starc / an brieven sanden im hin, / damit si erwegten in; / doch braht in niht so vil darzuo, / sam daz in spat unde fruo / diu kuniginne darzuo treip / unde von Beiern Otte, der im schreip / ob er so verzeit waere, / daz er die reise verbaere / und niht in naem daz lant, / des waer er immer geschant, / unde er wolde in / durch Beiern fueren hin / an alle irrunge. / Do bewac sich der junge / aller der freise, / diu im von der reise / undervaren kunde. / In vil kurzer stunde / wart er bereit. / Die boten heten im geseit, / daz er im lieze wesen gach / unde daz er im nach / von sinen landen allen enden / bereite liute hieze senden. / DCCCLXXVI. Do sumt er sich niht mere, / nach herzog Otten lere / ilt er zehant / durch der Beier lant, / daz er dhein ruowe nam, / unz er hinz Beheim kam.*“

¹⁰⁰ K averzi rakouského prostředí vůči Čechům, vnímaným stereotypně jako národ lstivý a nepřátelský, Harald TERSCH, *Unruhe im Weltbild. Darstellung und Deutung des zeitgenössischen Lebens in deutschsprachigen Weltchroniken des Mittelalters*, Wien-Köln-Weimar 1996, s. 261; IDEM, „...daz ist zwar der Bêhrim sit...“ *Zum Bild des nördlichen Nachbarn in deutschsprachigen Chroniken Österreichs*, in: Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte, Thomas Winkelbauer (ed.), Krems 1993, s. 97-112, zde s. 102-103; Ferdinand SEIBT, *Die böhmische Nachbarschaft in der österreichischen Historiographie des 13. und 14. Jahrhunderts*, in: Mittelalter und Gegenwart. Ausgewählte Aufsätze, Ferdinand Seibt, Sigmaringen 1987, s. 171-196, zde s. 186-193.

minula zdráhal jejich nabídku přijmout (*manic gelubde starc an brieven sanden im hin, damit si erwegten in; doch braht in niht so vil darzuo*). Co Jindřicha nakonec přesvědčilo, nebyli čeští pánové, ale naléhání Anny Přemyslovny se Štěpánem I. Dolnobavorským (*sam daz in spat unde fruo diu kuniginne darzuo treip unde von Beiern Otte, der im schreip*).

Není na tomto místě směřodonné, že si štyrský kronikář plete Štěpána s bratrem Otou III., navrátilším se z uherského zajetí do Bavor až roku 1308. K zamyšlení naopak vybízí hlavní argument obou vysoce postavených důvěrníků, kterým byla ztráta cti, hrozící Jindřichovi, pokud by si nepospíšil a nezmocnil se dědictví po Václavu III. (*ob er so verzeit waere, daz er die reise verbaere und niht in naem daz lant, des waer er immer geschant*). Veškeré zbývající obavy rozptýlil potom bavorský vévoda, který po poslech vzkázal, že váhajícímu Jindřichovi zajistí volný průjezd, aby se mohl cestou do Čech vyhnout nepřátelskému teritoriu Štýrska a Rakous. Navíc slíbil rozhojnit oddíly Tyrolů a Korutanců o vojáky z Bavorska (*unde er wolde in durch Beiern fueren hin an alle irrunge ... unde daz er im nach von sinen landen allen enden bereite liute hieze senden*).

Štěpánova rada, doprovázená nabídkou vojenské asistence, rezultovala nakonec v rozhodnutí Jindřicha Korutanského, utkat se o českou korunu s Habsburky (*Do sumt er sich niht mere, nach herzog Otten lere ilt er zehant durch der Beier lant, daz er dhein ruowe nam, unz er hinz Beheim kam*). Nelze tu přejít mlčením, že rakouská historiografie odsuzuje Jindřichův podnik jako neuvážený a vyloženě dobrodružný¹⁰¹, pravdou je ale spíše opak. V rýmované kronice se jeví být jeho kroky výsledkem taktických úvah a motivů, korespondujících dobově podmíněnému žebříčku hodnot, jehož vrcholem

---

¹⁰¹ Wilhelm BAUM, *Die Grafen von Görz in der europäischen Politik des Mittelalters*, Klagenfurt 2000, s. 129: „Das ‚böhmische Abendteuer‘ hatte mit zu dem Fiasko des Staatsbankrotts beigetragen, der nun von den Ländern Tirol und Kärnten abgetragen werden mußte.“ Josef RIEDMANN, *Mittelalter*, in: *Geschichte des Landes Tirol 1*, Josef Fontana – Peter W. Haider (edd.), Bozen-Innsbruck-Wien 1990, s. 440: „Der Luxemburger setzte seinen eigenen Sohn Johann als böhmischen Herrscher durch; Heinrich von Kärnten-Tirol mußte aus dem Stammland seiner Gemählin flüchten. Der Titel eines Königs von Böhmen und Polen, auf den der Meinhardiner zeit seines Lebens großen Wert legte, blieb als Erinnerung and das ‚böhmische Abendteuer‘.“ Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens 1. Mittelalter*, Klagenfurt 1984, s. 378: „Herzog Heinrich, durch sein böhmisches Abendteuer und die Insolvenz seines Bankhauses in Florenz finanziell überaus geschwächt, verhandelte trotzdem.“ Je zřejmé, že obrat „české dobrodružství“ stihnul zapustit v rakouské odborné diskuzi kořeny a bude těžké se od něj odpoutat.

byla rytířská čest. Pro Jindřicha Korutanského, který se nechal opěvovat dvorskými básníky jako vzor rytíře, by se ztráta cti rovnala těžké společenské diskvalifikaci a bylo jí proto nutné za každou cenu předejít.

Bez povšimnutí bychom neměli nechat ani stručnou kronikářovu glosu, která časově zapadá do stejného období kolem roku 1307. Podle ní se Jindřichovi coby nově zvolenému českému králi dostalo podpory od bratra Oty, jenž měl na starosti vládu v dědičných zemích Menhartovců, poté co Jindřich odešel zkusit štěstí do Čech.¹⁰² Mezi bratry prý probíhala čilá korespondence, jež sloužila k výměně názorů a rad (*der brieve und der boten von dem herzog Otten ... zim si rat namen, wisung unde lere*). Nejen dolnobavorský vévoda Štěpán, ale i Ota se všemožně snažil vypomoci, aby bratr upevnil svou pozici uvnitř českých hranic a aby dokázal vzdorovat Habsburkům, jimž zachovávala věrnost část sousední Moravy¹⁰³ (*Der stiurt ot sere von Kernden herzog Heinrichen, daz er sich vesticlichen satze und hielte und des landes wielte*). Svorníkem mezinárodní koalice, která svedla do jednoho tábora dolnobavorské Wittelsbachy a tyrolské Menhartovce, byl konsenzus ohledně společného nepřítele, rakouských vévodů na čele s římským králem Albrechtem I.

Shoda mezi knížaty Štěpánem, Otou a Jindřichem neměla nicméně dlouhého trvání. O rok později byl Albrecht zavražděn synovcem Janem Parricidou při přechodu říčky Reussy na území dnešního Švýcarska. Albrechtův syn Fridrich I. Sličný, který se stal hlavou habsburského rodu, oslabeného ztrátou římské koruny a finančně vyčerpaného válčením, uzavřel s Jindřichem 14. srpna 1308 znojemský mír.¹⁰⁴ Smrtí Albrechtovou se zároveň otevřel problém říšského nástupnictví a roztočila kola jednání mezi uchazeči o královskou hodnost a kurfiřty, jimž náleželo právo volby. Jindřich

---

¹⁰² Ot. Štýr., 92 991 – 93000: „*Der brieve und der boten / von dem herzog Otten ... / zim si rat namen, / wisung unde lere. / Der stiurt ot sere / von Kernden herzog Heinrichen, / daz er sich vesticlichen / satze und hielte / und des landes wielte*“ Editor Josef Schneidmüller navrhuje emendovat mezeru v textu slovy „*vil hinz Prage komen*“.

¹⁰³ Blíže Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999, s. 12-13; Robert ANTONÍN, *Jihomoravská města v souboji o český trůn v letech 1306-1310*, Brno v minulosti a dnes 21, 2008, s. 13-25, zde s. 18-20.

¹⁰⁴ Alois NIEDERSTÄTTER, *Geschichte Österreichs*, Stuttgart 2007, s. 44-45; IDEM, *Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter 1278-1411*, Wien 2001, s. 110-116; Alphons LHOTSKY, *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281-1358)*, Wien 1967, s. 185-188; Karl Friedrich KRIEGER, *Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I. (1218-1291) do Fridricha III. (1415-1493)*, Praha 2003, s. 92-104.

Korutanský disponoval z titulu českého krále účastenstvím v sedmičlenném kurfiřtském sboru, a proto se o jeho přízeň ucházeli jak favorizovaný lucemburský hrabě Jindřich VII., tak rýnský falckrabě Rudolf I. z Wittelsbachu, ale ten byl vlastně outsiderem ve srovnání s Lucemburkem, jehož kandidaturu prosazovali arcibiskupové Petr Mohučský (z Aspeltu) a Balduin Trevířský.¹⁰⁵

Z relace Jana z Viktringu se dozvídáme, že lucemburský pretendent vyslal k českému králi Jindřichovi posla s žádostí o podporu a že oním vyslancem byl salzburský měšťan Hugo Wirsch. Pozadu nezůstal ani falckrabě Rudolf, jenž pověřil šlechtice Witigo Buchera, aby připomněl Jindřichovi vzájemné pouto příbuzenství (*memor consanguinitatis*) a aby upomenul českého krále, že si má dát při rozhodování záležet na zachování vlastní cti a důstojnosti (*sui honoris titulum confoveret*). Jindřich ovšem na radu svých lidí odvětil (*rex consilio suorum respondit*), že není schopen zakročit ani ve prospěch hraběte Jindřicha, ani vévody Rudolfa, protože poměry v Čechách jsou takové, že si naprosto nemůže dovolit kvůli přátelství s jedním dát v sázku náklonnost druhého (*status regni taliter se haberet, ut unius amiciciam conquirere et alterius benivolenciam abicere sibi nullatenus equum esset*). Zůstal tím pádem neutrální a nepřidal se k žádné straně, nikoliv bez újmy, jak poznamenal viktrinský opat Jan na okraj rukopisu své kroniky v recenzi A. Neodpustil si přitom břitkou poznámku o Jindřichových rádcích a popřál jim, necht' se samí přesvědčí o moudrosti svých doporučení (*in quo si prudenter egerit, videant qui consilium tribuere*).¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ Jörg ROGGE, *Die deutschen Könige im Mittelalter. Wahl und Krönung*, Darmstadt 2010, s. 60; Michael MENZEL, Gebhardt. *Handbuch der deutschen Geschichte 7a. Die Zeit der Entwürfe 1273-1347*. Stuttgart 2001, s. 138 a násl.; Ernst SCHUBERT, *Kurfürsten und Wahlkönigtum. Die Wahlen von 1308, 1314 und 1346 und der Kurverein von Rhens*, in: Balduin von Luxemburg, Erzbischof von Trier - Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift aus Anlaß des 700. Geburtstages, Franz-Josef Heyen – Johannes Mötsch (edd.), Mainz 1985, s. 103-118, zde s. 104-107 s přehodnocením dřívějších názorů o vlivu francouzského dvora na průběh volby. Vyvážený náhled na počínání Jindřicha Korutanského v roli říšského kurfiřta podal nově Alexander BEGERT, *Böhmen, die böhmische Kur und das Reich vom Hochmittelalter bis zum Ende des Alten Reiches. Studien zur Kurwürde und zur staatsrechtlichen Stellung Böhmens*, Husum 2003, s. 130-133. Skladbě kolegia říšských volitelů se podrobně věnuje IDEM, *Die Entstehung und Entwicklung des Kurkollegs. Von den Anfängen bis zum frühen 15. Jahrhundert*, Berlin 2010, zde zvl. s. 47 a násl. o postavení českého krále.

¹⁰⁶ LCH IV/1, s. 32: „*Heinricus autem rex consilio suorum respondit nec Heinrico comiti nec Ruodolfo duci posse secundum quod pecierant favere, eo quod status regni taliter se haberet, ut unius amiciciam conquirere et alterius benivolenciam abicere (sibi) nullatenus*

Jaké pohnutky se skrývaly za rezervovaným stanoviskem Jindřicha, nelze s jistotou určit. Protože argumentace příbuzenstvím a šlechtickou cťou vyzněla tentokráte do ztracena, musel existovat pádný důvod, na nějž přišla řeč během jednání českého krále v důvěrném kruhu rádců. Literatura soudí, že v pozadí stál Jindřichův závazek podpořit aspirace Friedricha Sličného na říšskou korunu výměnou za klid zbraní, stvrzený znojemskou mírovou smlouvou. Může být. Na druhou stranu nelze však ignorovat ani kronikářův poukaz na krizový stav druhdy slavného přemyslovského království, o jehož rozvratu vypovídají jednohlasně soudobé prameny, aniž by se shodly na příčině. Přinejmenším Jan z Viktringu relativizuje důsledky rozhodnutí, nezapojit se do činnosti říšského elektorátu. Své čtenáře totiž ujišťuje, že projevovat vladařskou autoritu bylo Jindřichovi zatěžko, když kolem sebe denně spatřoval nepřátele, jež mu sloužili pouze z donucení.¹⁰⁷

Že rozhárané domácí poměry v letech 1306-1310 nalezení celospolečenského konsensu příliš nepřály, dokládají narativní prameny, které máme pro danou dobu k dispozici. Zatímco Petr Žitavský vystavěl svůj historický příběh na reálném soupeření lucemburské a korutanské strany¹⁰⁸ o dědictví po Přemyslovcích, demonstruje úryvek z Otakara Štýrského o zajetí panstva roku 1309¹⁰⁹, že faktorů rozdělujících obyvatelstvo Čech a Moravy

---

equum esset. Sic medius residens neutri parti voluit complacere (in sui ipsius maximum sequenti tempore detrimentum).“ LCH IV/1, s. 8: „*Qui consiliatus cum suis tam Heinrico comiti quam Rudolfo palatino assensus benevolenciam non concessit, sed nec simpliciter denegavit; in quo si prudenter egerit, videant qui consilium tribuere.*“ Srv. zasvěcené komentáře *Regesta Imperii VI. Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1272-1313. Abt. 4. Heinrich VII. 1288/1308-1313. 1. Lief.: 1288/1308 - August 1309*, Kurt-Ulrich Jäschke - Peter Thorau - Johann Friedrich Böhmer (edd.), Wien-Weimar-Köln 2006, č. af, s. 43-44; Urban BASSI – Margit KAMPNER, *Studien zur Geschichtsschreibung Johanns von Viktring*, Klagenfurt 1997, s. 56-58.

¹⁰⁷ LCH III/9, s. 383-384.

¹⁰⁸ O tom Jakub RAZIM, *Jindřich Korutanský – rex tyrannus. Realita a fikce na stránkách Zbraslavské kroniky*, in: Drugie polsko-czeskie forum młodych mediewistów. Mediewista wobec źródła – teoria i praktyka. Materiały z konferencji naukowej, Gniezno 25–28 września 2007 roku, Józef Dobosz – Jakub Kujawiński – Marzena Matla-Kozłowska (edd.), Poznań 2009, s. 163–172.

¹⁰⁹ Událost a její příčiny analyzoval v širších konotacích Martin MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého klášteře ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Mezinárodní sympozium, Kutná Hora 18. - 20. září 2008. = Sedletz. Geschichte, Architektur und Kunstschaffen im Sedletz Kloster im mitteleuropäischen Kontext um die Jahre 1300 und 1700. Internationales Symposium, Kutenberg, 18. - 20. September 2008, Radka Lomičková (ed.), Praha 2009, s. 139-163. Stručněji Robert ANTONÍN, *Konflikty měšťanů a panských rodů v Čechách roku 1309*, in: Konfliktní situace v dějinách. Sborník z

bylo na počátku 14. století vícero. Konflikty národnostní mezi šlechtici a měšťany Otakar sice nereflektuje, vynáší ale na světlo nerovné rozdělení příjmů panovnické komory¹¹⁰, usurpované panstvem a ponechávající jak města, tak krále bez finančních prostředků. Mimoto v kronice rezonují spory politického rázu, konkrétně exkluzivní účast urozenců na správě veřejných záležitostí.¹¹¹

Jindřich Korutanský se pokoušel mezi antagonistickými zájmovými skupinami prostředkovat, vést s nimi dialog. Soudě podle Štýrské rýmované kroniky, setkal se s reprezentanty měst nedlouho poté, co nespokojenci z řad patriciátu 15. února 1309 zorganizovali přepadení zemských hodnostářů v sedleckém klášteře u Kutné Hory a v Praze. Na sněmu (*tac*), uspořádaném snad v některém ze dvou uvedených českých měst¹¹², našli král s měšťany společnou řeč. Týkala se monopolu panské moci, jímž chtěli sněmovníci otrást. Vyslanci měst sdělili, že jednali v Jindřichově zájmu (*daz ist ze dienste iu geschehen*) a že dále nesnesou, aby král spolu s královnou trpěli nedostatkem. Zajetí panstva se jim zdálo být nezbytným prostředkem k posílení monarchické autority v českých krajích (*daz ir gewaltic müezet heizen kunic in beheimischen kreizen*), a tak není divu, že Korutanec neprotestoval.¹¹³

Nazítíři dorazili k jednacímu stolu šlechtici, avšak namísto hledání kompromisu naléhali na Jindřicha způsobem, jenž podle současných měřítek

---

doktorandské konference 5. října 2007, Kateřina Čadková et al. (edd.), Pardubice 2007, s. 21-29.

¹¹⁰ Ot. Štýr., v. 96 452 – 96 455: „Si klagten an dem zil von armuot gebresten vil, die der kunic von in leit zaller siner smachait.“ Podobně Ot. Štýr., v. 96 472 - 96 495.

¹¹¹ V podmínkách narovnání mezi šlechtici a patriciji se hovoří jednak o zásadních změnách a volbě zeměpána (*deheine wandelunge in dem lande taeten noch dhein wal haeten an herren dem lande*), jednak o důležitých otázkách, dotýkajících se celé země (*daz si dhein sachhaft sache niht taeten ane iren rat, umbe die ez also stat, daz si daz lant gemein gieng an*). Ot. Štýr., v. 96648-96660.

¹¹² Svědčily by tomu poněkud zmatené údaje v mladší kronice Pulkavově, která spojila zajetí panstva a sněm v jednu událost. *Kronika česká Přibíka Pulkavy z Radenína*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 5, Josef Emler – Jan Gebauer (edd.), Praha 1893, s. 1 – 326, zde s. 194.

¹¹³ Ot. Štýr., v. 96 472 - 96 495: „Einen tac si des namen. / Die burgaer zuo dem kunic komen und sprachen: ‚herre, nu seht an, / daz wir hie haben getan, / wir horten iuch dicke jehen / und ouch die kuniggine, / ir kundet niht gewinnen / von allem dem lant, / daz ir mit kost und gewant moht beraten iur gesinde. / daz muote uns vil swinde / und haben im also getan. / nu lat uns damit umbe gan, / so well wir iuch machen / an allen den sachen, / daz ir gewaltic müezet heizen / kunic in beheimischen kreizen.‘ / swaz si sach erwegten / unde im für legten / sins gebresten zuo dem mal, / vil wol er in des gehal / und jach, er wolt damit gebarn, / swie si in hiezen varn.“

hraničí s vydíráním. Chtěli po králi, aby opustil měšťany a přiměl je k propuštění uvězněných zemských hodnostářů. Páni po vstupu do areálu Hradu nejprve nechali uzavřít komnaty, ve kterých Jindřich Korutanský pobýval, a pak králi předložili ultimátum, jehož nesplnění by vedlo k odboji proti jeho osobě. Co zmůže podpora měst, tázali se páni, i kdyby zajatci přišli k úhoně či dokonce zemřeli ve vězení, jejich synové zůstávají na svobodě. Až vyrostou v mocné předáky svých rodů, mohli by se snadno obrátit proti královskému majestátu a Korutancovu pozici ohrozit.¹¹⁴ Jindřich neměl sílu výhružkám pánů vzdorovat a začal aktivně prosazovat osvobození vznešených zajatců (*da enpot in der kunic bi, daz si lisen fri die herren*), čímž ale pozbyl v očích měšťanů poslední zbytky vážnosti (*do die suppan den kunic brahten daran, also daz er der stet unwillen het*).¹¹⁵

Neschopnost překlenout rozpory jak uvnitř šlechtické a měšťanské elity, tak mezi oběma společenskými skupinami navzájem, předznamenala brzký Jindřichův pád a ztrátu Čech ve prospěch Jana Lucemburského roku 1310. Konsenzuální rysy si však jeho panovnické dílo uchovalo i nadále na půdě Tyrol a Korutan, kam se uchýlil z trůnu sehnaný Menhartovec, aby zaujal místo zesnulého bratra Oty. Jan z Viktringu o něm píše v souvislosti s tažením římského krále Jindřicha VII. za císařskou korunu.¹¹⁶ Během svého dobrodružného pobytu na Apeninském poloostrově vyslal Lucemburk diplomatickou misi k tyrolskému dvoru. Dal si za cíl uzavřít přátelskou dohodu s Korutancem (*volens secum de amicicia tractare*) a poskytnout mu satisfakci za příkoří, způsobené tím, že jej Lucemburkové bezprávně zbavili

---

¹¹⁴ Ot. Štýr. v. 96 497 – 96 531: „Nu heten ouch niht lenger bit, / die den hern gehorten zuo. / Des andern mogens fruo / komen si hin, / da si funden in, / und besluzzen die tür. / Di legten si im für / des guoten und des besten, / so vil si den westen, / daz den gefangen nutze waere. / Si sprachen: ‚herre, die burgaere, / was mugen iu die / an iht gehelfen hie? / Die da gefangen sint, / die habent noch solhiu kint, / ob si verdurben / und in der vancnus sturben, / damit dennoch die jungen / waeren unbetwungen / und hiezen noch lantherren / und möhten lihte keren / an solhe herschaft, / daz iwer kraft / wurde kranc und iwer maht. / Habent sich inder überdaht / die gefangen gegen iu, / des lat uns unde siu / aller irer schulden / komen ziwern hulden, / daz iuch sin genüegen müeze. / kluoge rede sueze / si im für legten / so vil, daz si erwegen / sin herz und sinen muot / ze diu und in was guot.“

¹¹⁵ Ot. Štýr., v. 96570 – 96599.

¹¹⁶ Maria Elisabeth FRANKE, *Kaiser Heinrich VII. im Spiegel der Historiographie. Eine faktenkritische und quellenkundliche Untersuchung ausgewählter Geschichtsschreiber der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Köln-Weimar-Wien 1992, s. 266 a v pozn. K okolnostem Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen der Grafen und Landesfürsten von Tirol zu Italien bis zum Jahre 1335*, Wien 1977, s. 332-333; Roland PAULER, *Die deutschen Könige und Italien im 14. Jahrhundert. Von Heinrich VII. bis Karl IV.*, Darmstadt 1997, s. 56 a násl.

království (*a regno amotus quasi indebite fuerit Bohemorum*). Vévoda Jindřich opatřil své rytíře blyštivou zbrojí, aby se mohl ukázat s co největší pompou, avšak skrze návody některého člověka, resp. lidí byl od takového záměru odrazen (*cuius vel quorum aversus persuasione*). Protože se prý buď obával, nebo zdráhal pozvání přijmout, Jindřich VII. se ho nedočkal a raději se vybral směrem k Pise.¹¹⁷ Proč se ale doopravdy oba Jindřichové nesetkali, můžeme pouze domýšlet. Nejspíše ale nechybíme, poukážeme-li na rozvrat státních financí, táhnoucí se od doby vlády Oty Korutanského. Předlužení donutilo Jindřicha rezignovat na velkorysejší vojenské manévry. Namísto toho přenechal finančně vyčerpaný panovník správu Tyrolska na tři léta úředníkům a sám se odebral do zátíší Korutan.¹¹⁸

Hlouběji do Itálie se Jindřich vypravil až o mnoho let později, kdy už jeho jmenovec na říšském trůně nebyl mezi živými. Skriptorium cisterciáckého kláštera v korutanském Viktringu zaznamenalo k červnu roku 1324 jeho společnou výpravu s rakouským vévodou Otou k hradu Monselice poblíže Padovy.¹¹⁹ Italská pevnost poskytovala mocenskou oporu veronské rodině della Scalla, rivalizující o nadvládu nad severoitalskou signorií s Menhartovci, kteří hájili v Padově zájmy své i říše z titulu vikářů¹²⁰. K žádnému většímu střetnutí ale nedošlo. Když totiž ve vojsku oblehatelů propukl mor, obrátili se Jindřich s Otou na cestu domů, aniž by čehokoliv dosáhli. Jak podotýká viktrinský opat Jan, odhodlali se tehdy k ústupu za vydatného přispění a přesvědčování svých důvěrníků, podplacených Scaligery (*consiliariis eciam clam precium sue fidei contrarium*

---

¹¹⁷ LCH IV/6, s. 50: „*Misit eciam imperator ad Heinricum ducem Karinthie volens secum de amicitia tractare, eo quod a regno amotus quasi indebite fuerit Bohemorum. Qui milites suos vestivit splendide, ut quo posset gloriosius appareret; sed, nescio cuius vel quorum aversus persuasione, timuit vel distulit illo ire, et sic eius adventum imperator amplius non expectans de loco se movit et per Tuschiam venit Pisas.*“

¹¹⁸ Richard HEUBERGER, *Zur Einsetzung der zehn Landpfleger 1312*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 56, 1912, s. 263-284, passim.

¹¹⁹ Robert DAVIDSOHN, *Beiträge zur Geschichte des Reiches und Oberitaliens aus den Tiroler Rechnungsbüchern des Münchner Reichsarchivs (1311/12-1341)*, MIÖG 37, 1917, s. 189-233, 364-410, zde 365 a násl.; Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 357 a násl. včetně edice seznamů a účtů za poskytnuté vojenské kontingenty na s. 544-555.

¹²⁰ K počátkům Jindřichova vikariátu nově Marie-Luise HECKMANN, *Stellvertreter, Mit- und Ersatzherrscher: Regenten, Generalstatthalter, Kurfürsten und Reichsvikare in Regnum und Imperium vom 13. bis zum frühen 15. Jahrhundert*, Warendorf 2002, s. 445 a násl. Obecně o postavní říšských vikářů v Itálii Fritz TRAUTZ, *Die Reichsgewalt in Italien im Spätmittelalter*, Heidelberger Jahrbücher 7, 1963, s. 45-81, zde na s. 50-53.

recipientibus, obsidionis solutio est persuasa).¹²¹ Vzhledem k nákladnosti a chybějícím vyhlídkám na strategický úspěch to bylo koneckonců rozhodnutí stejně pragmatické jako nevyhnutelné.

Zprávou o italském tažení Jindřicha Korutanského ke hradu Monselice se uzavírá přehled kronikářských svědectví, jejichž společným jmenovatelem je akcent, položený na konsensuální panství. Výkon panovnického úřadu ve smyslu hledání kompromisů při poradách s důvěrníky byl jedním z charakteristických atributů Jindřichova působení v Čechách, Tyrolsku a Korutanech. Soužití vybudované na půdorysu shody a dorozumění lze označit za typicky středověkou „konfiguraci řádu“ (*Ordnungskonfiguration*)¹²², historický fenomén, který spočívá ve vzájemném prolínání etablovaného politického uspořádání a jeho teoretické reflexe. Není žádným tajemstvím, že ideál monarchie obklopené moudrými rádci představoval v časech Jindřicha Korutanského oblíbené téma dějepisné a traktátové literatury, takže se přímo nabízelo, prosazovat ho v každodenní realitě.¹²³

---

¹²¹ LCH V/ 3, s. 112: „*Heinricus autem dux deputatus per Fridericum regem cum Ottone fratre suo contra Veronenses cum copiis in auxilium proficiscitur Paduanis, statimque Montem-Silicis fortissime circumvallant; sed multis deficientibus propter loca palustria, consiliariis etiam clam precium sue fidei contrarium recipientibus, obsidionis solutio est persuasa*.“ Není bez zajímavosti, že recenze A vypouští pasáž o rádčích a za příjemce úplatku označuje korutanského vévodu Jindřicha LCH V/3, s. 78: „*Qui Heinricum ducem Karinthie avunculum animavit et fratrem suum Ottonem, cum ipse esset regni negociis imbrigatus. Qui dum introisset cum maxima et clara potencia militari, Montem-Silicis obsedit, castrum contrarium Paduanis, proficere nil valebat; soluto exercitu Otto Venecias ivit. Sed et locus castrorum in palustribus multos inficiebat et infinitam multitudinem prosternebat, sicque sine effectum, incurrente, ut ferebatur, multorum florenorum medio, de illis partibus, gravibus habitis expensis et laboribus, rediebat. Virum cordatum Chunradum de Ovvenstain ibidem vicarium deputavit. Qui tam suis quam civitatis dispositis ad suum specialiter soldum negociis, substituto alio, gentis instanciam metuens et perfidiam, Karinthiam est reversus*.“ K pramenné situaci *Regesta Habsburgica 3: Die Regesten der Herzöge von Österreich sowie Friedrichs des Schönen als Deutschem König von 1314-1330*, Lothar Groß (ed.), Innsbruck 1922 - 1924, č. 1412, s. 173.

¹²² Bernd SCHNEIDMÜLLER - Stefan WEINFURTER, *Ordnungskonfigurationen. Die Erprobung eines Forschungsdesigns*, in: *Ordnungskonfigurationen im hohen Mittelalter*, Bernd Schneidmüller - Stefan Weinfurter (edd.), Ostfildern 2006, s. 7-18, zde zvl. s. 13-14 a k pojmu „konfiguraci řádu“ na s. 8: „*Ordnungskonfigurationen*“ *umfassen demnach nicht nur Konzepte, sondern auch Wege, Modelle und Formen der realen Umsetzung bestimmter Werte- und Ordnungsvorstellungen und – so muß man ergänzen – deren Rückwirkung wiederum auf die Konzepte. Auf eine kurze Formel gebracht, geht es um die Wechselbeziehung von gedachter und etablierter Ordnung*.“

¹²³ Přehledně Lester Kruger BORN, *The perfect prince. A study in 13th and 14th century ideals*, Speculum 3, 1928, s. 470-504, zde s. 473, 479, 483, 487-488, 490-491, 492-493, 501, 504; Hans Hubert ANTON, *Fürstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit*, Bonn 1968, s. 68; Wilhelm BERGES, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Leipzig 1938, s. 20-22.

Všichni doboví autoři, jejichž díla jsme poznali, se k vladařskému ideálu hlásí, byť každý s trochu jiným důrazem. O zbraslavské kronice se ví, že obecně platné myšlenky ukrývá ve veršovaných pasážích, beroucích na sebe někdy formu knížecích zrcadel.¹²⁴ V jednom z nich římský král Rudolf Habsburský udělil Václavovi I. soubor ponaučení, a mezi nimi nabádal: „*Bezpečně budeš vládnout, když budeš se řídit slovy moudrých lidí.*“¹²⁵ Cisterciák Jan z Viktringu měl nemenší ambici působit na korunované současníky a do předmluvy svého historického opusu vložil výzvu k uměřenosti v radě (*consiliorum moderacio*)¹²⁶. O podstatě monarchie přemítal konečně i štyrský veršující ministeriál Otakar, avšak namísto abstraktního teoretizování položil důraz na konkrétní historické osobnosti a situace. Za příklad si vzal nejen Ulricha z Taufers a admontského opata Heinricha II., kteří byli zemskými hejtmany v Korutanech a Štýrsku, ale též vlastní předky Dietmara staršího a mladšího ze Stretwich. Na těchto postavách ilustroval Otakar Štýrský mínění, že monarcha není všemocným autokratem a že je odkázán na spolupráci s elitami, ať už aristokratickými či „administrativními“. Jinými slovy zeměpán by se měl obklopovat jak vznešenci, tak úředníky a rádci prostého původu, kteří disponují specifickými znalostmi a dovednostmi.¹²⁷ Co se našeho tématu týče, zdá se být panství v dialogu čímsi více než pouhou (post)moderní konstrukcí. Po analýze relevantních vyprávěcích pramenů je jisté, že v pojetí Jindřicha Korutanského

---

¹²⁴ Eduard PETRŮ, *Literární hodnota Zbraslavské kroniky*, in: *Vzdálené hlasy*, Eduard Petrů, Olomouc 1996, s. 55-62, passim a zde zvl. s. 61.

¹²⁵ KZ I/28, s. 36: „*Regnabis tutus, sapientum verba secutus.*“ Český překlad *Zbraslavská kronika*, s. 69. Srv. Robert ANTONÍN, *Obraz ideálního panovníka ve Zbraslavské kronice*, in: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*, Martin Wihoda - Demeter Malat'ák (edd.), Brno 2006, s. 197-216, zde s. 209.

¹²⁶ LCH Praef., s. 142 „*Que secundum eundem dudum Platonis ore sancivit beatas fore res publicas, si eas vel studiosi sapientie regerent, vel earum rectores studere sapientie contigisset; ex ipsa enim procedit consiliorum moderacio, iudiciorum trutinacio, bellorum estimacio, hostium propulsacio, legum promulgacio, malorum castigacio, bonorum remuneracio, officiorum ordinacio, in policia civili et in corpore rei publice disiunctorum membrorum adunacio.*“ Srv. Eugen HILLENBRAND, *Der Geschichtsschreiber Johann von Viktring als politischer Erzieher*, in: *Festschrift für Berent Schwineköper zu seinem siebzigsten Geburtstag*, Hans-Martin Maurer - Hans Patze (edd.), Sigmaringen 1982, s. 437-453, zde s. 449.

¹²⁷ Ursula LIEBERTZ-GRÜN, *Das andere Mittelalter. Erzählte Geschichte und Geschichtskennntnis um 1300. Studien zu Ottokar von Steiermark, Jans Enikel, Seifried Helbling*, München 1984, s. 150; Harald TERSCH, *Unruhe im Weltbild*, s. 183-184.

bylo aplikovanou metodou rozhodování, uvádějící v život soudobý monarchický ideál.

PANOVNICKÁ RADA

V předchozí kapitole se naši pozornosti těšila vybraná historiografická díla středověku. Bližší seznámení s jejich obsahem bylo motivováno otázkou, jakou roli v nich zaujímal konsensus, o nějž usiloval Jindřich Korutanský po celou svou kariéru ve vrcholné politice. Nyní postoupíme o krok dále a budeme se tázat po stupni institucionalizace a personálních strukturách poradní činnosti, jež usměřňovala Jindřichovu vladařskou praxi. Naším úkolem bude odhalit kdo, za jakých okolností a jakým způsobem participoval radou na menhartovském panství. Protože nám za hlavní zdroj poučení budou sloužit dosud málo probádané tyrolské kancelářské knihy, přesune se těžiště práce – zjednodušeně řečeno - z politiky do oblasti veřejné správy a teritoriální záběr se omezí na Korutany spolu s Tyrolskem. Je to přirozený důsledek nevyvážené pramenné konstelace, která mnohem podrobněji zpravuje o dění v alpských zemích, nežli v zemích českých.

Zastavíme se nejprve u formátu, v němž probíhala jednání na nejvyšších příčkách světské hierarchie, a pokusíme se dát pevné obrysy vágním opisům interakce mezi panovníkem a rádci, které máme zaneseny na stránkách kronik. Literatura předpokládá, že se celkový vývoj poradních grémií na starém kontinentě nesl ve znamení pozvolné „byrokratizace“. Nahodilé sdružení osob, povinovaných vůči vladaři pomocí a radou (*consilium et auxilium*)¹²⁸, časem narostlo do tvaru vnitřně diferencovaného, samostatného a permanentně činného správního organismu. Jak záhy uvidíme, ani Tyrolsko nezůstávalo v evropském trendu pozadu.¹²⁹ První ojedinělá zmínka o

---

¹²⁸ O tom Karl-Friedrich KRIEGER, *Consilium et auxilium*, in: Lexikon des Mittelalters 3, München-Zürich 1986, sl. 162.

¹²⁹ Komplexně Gerd SCHULTEN, *Entstehung und Entwicklung des Ratswesens bis zur Behördenreform am Beginn der Neuzeit* (= Dissertation, Eberhard Karls Universität Tübingen), Tübingen 1982, s. 26 a násl., s. 43 a násl., 87 a násl.; Peter MORAW, *Die königliche Verwaltung im einzelnen*, in: Deutsche Verwaltungsgeschichte 1. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches, Kurt G. A. Jeserich - Hans Pohl - Georg-Christoph von Unruh (edd.), Stuttgart 1983, s. 31-53, zde s. 36-38; IDEM, *Conseils princiers en Allemagne au XIVème et au XVème siècle*, in: Powerbrokers in the late Middle Ages. The Burgundian Low Countries in a European context. Les courtiers du pouvoir au bas moyen

zeměpánově poradním sboru spadá do roku 1289, kdy Menhart II. s radou ctihodných, moudrých lidí a služebníků (*mit ersamer weiser leute und weiser dienstmanne rat*) promulgoval zemský zákon, upravující vydržecí lhůty¹³⁰. Hojnější indicie o existenci rady jsou k mání až v listinách Menhartových synů, nejprve Oty (do roku 1310), pak Jindřicha (od roku 1310 do roku 1335), vydávajícího své písemnosti pod stereotypní formulí *mit unsers rates rat*.¹³¹ Pokud jde konkrétně o procentuální zastoupení údajů, zjištěných o Jindřichově radě a rádcích v tyrolských kancelářských knihách, není jejich celkové číslo nikterak závratné. Narážíme na ně v listinném textu, svědečných řadách i relačně-konceptních poznámkách ve 3,6 % případů, což je zhruba třetinový stav oproti 10% výskytu v diplomatickém materiálu bavorských Wittelsbachů okolo poloviny 14. století.¹³²

Z metodologického hlediska je nutno vytknout, že pro práci byly excerpovány z tyrolských register jednak kancelářské poznámky, jednak kusy písemností, v nichž se děje výslovná zmínka o radě, potažmo o rádcích Jindřicha Korutanského¹³³. Byl tedy zvolen restriktivní postup, který vychází

âge. Les Pays-Bas bourguignons dans un contexte européen, Robert Stein (ed.), Turnhout 2001, s. 165-176; Dietmar WILLOWEIT, *Die Entwicklung und Verwaltung der spätmittelalterlichen Landesherrschaft*, in: Deutsche Verwaltungsgeschichte 1, s. 66-142, zde s. 109-112. Cenné postřehy obecného a metodologického rázu skýtají Morawovy studie o radě římských králů Karla IV. a Ruprechta stejně tak jako Hlaváčkovy analýzy lucemburského dvora. Bude na ně proto odkázáno v dalším textu. Zastaralé je naopak dílo Vinzenz SAMANEK, *Kronrat und Reichsherrschaft im 13. und 14. Jahrhundert*, Berlin-Leipzig 1910 s nástinem vývoje panovnické rady v říši na s. 14 a násl. Přehledově včetně bibliografie Bettina KOCH, *Rat*, in: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Bilder und Begriffe 1. Begriffe, Werner Paravicini (ed.), Ostfildern 2005, s. 251-253.

¹³⁰ Otto STOLZ, *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden III/2*, München-Berlin 1932, č. 1, s. 18-19 = *Die Regesten der Grafen von Tirol und Görz, Herzoge von Kärnten. Bd. 2, 1: Die Regesten Meinhards II. (I.) 1271-1295*, Hermann Wiesflecker (ed.), Innsbruck 1952, č. 626, s. 167. K poměrům za Menharta II. Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite. Tirol, Kärnten und ihre Nachbarländer am Ende des 13. Jahrhunderts*, Innsbruck 1955, s. 197-198.

¹³¹ Albert JÄGER, *Geschichte der landständischen Verfassung II/1*, Innsbruck 1882, s. 15 a násl., 25 a násl. S korekcemi Richard HEUBERGER, *Die ältesten Kanzleivermerke auf den Urkunden der Tiroler Landesfürsten*, MIOG 33, 1912, s. 432-467, zde s. 447-451; Franz HUTER, *Tirol im 14. Jahrhundert*, in: Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert 2, Hans Patze (ed.), Sigmaringen 1970, s. 369-387, zde s. 371-372; Otto STOLZ, *Geschichte der Verwaltung Tirols. Teilstück des 2. Bandes der Geschichte des Landes Tirol*, Innsbruck 1998, s. 21-23. Formule *mit unsers rates rat* v tyrolských registrech: Szaivert, č. 129, s. 212; Szaivert, č. 146, s. 238; Widmoser, č. 30, s. 41.

¹³² Ernst SCHUBERT, *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter*, München 1996, s. 27.

¹³³ Pro bližší zdůvodnění naznačeného postupu Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. Relátoři listin Václava IV. a královská rada*, ČsČH 11/61, 1963, s. 198-225, zde s. 205-205; IDEM, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376-1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatie*, Stuttgart 1970, s.

vstříc současným historiografickým trendům v tom, že radu vnímá jako nevyhraněné, proměnné společenské uskupení, jehož stabilní základnu tvoří úzký okruh kolem dvou desítek osob.¹³⁴ U první skupiny pramenů je nasnadě domněnka, že ten, kdo odpovídal za vyhotovení listiny a byl tudíž v relačně-konceptní poznámce označen jménem, se pohyboval v blízkosti dvora a těšil se panovníkově důvěře. Máme-li někoho takto zaznamenaného opakovaně, můžeme u něj nejspíše usuzovat na rádce, i když nelze jeho postavení jinou cestou verifikovat.¹³⁵ Jedním dechem je ale nutno dodat, že kancelářské poznámky bývají co do kvantity zprostředkovaných informací povýtce torzovité. Nezachycují ani zdaleka všechny příslušníky vládní elity.¹³⁶ Proto je nezbytné rozšířit badatelský záběr a zahrnout do něj titulaturu spolu s formulemi, které jsou obsaženy v samotném listinném textu.

V souladu s tím se druhá skupina pramenů skládá z písemností, odkazujících svou dikcí buď k poradnímu orgánu, nebo ke konzultační činnosti panovníkova okolí. Jejich výpovědní hodnota závisí pochopitelně na kontextu, neboť účastenství v radě je někdy vyjádřeno přímo, někdy ho lze dovodit až v sepětí se svědečnou řadou. Ta může odrážet nejen okamžik právního aktu (*actum*), ale i fyzického předání listiny (*datum*), může vypočítávat nejen důvěrníky, ale i lidi zainteresované na konkrétním zlistinění, popř. náhodou se vyskytující na panovnickém dvoře.¹³⁷ Jelikož zápisy v tyrolských registrech, které jsou pro nás relevantní, představují s větší či menší dávkou jistoty originální koncepty, je možno alespoň konstatovat, že součinnost svědků lze časově klást do fáze právního

---

445-456; IDEM, *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*, Praha 1991, s. 74, 88, 96-97.

¹³⁴ Obecně k počtu rádců Peter MORAW, *Die königliche Verwaltung*, s. 37; IDEM, *Beamtentum und Rat König Ruprechts*, s. 125; IDEM, *Räte und Kanzlei*, in: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen, Ferdinand Seibt (ed.), München 1978, s. 285-292, zde s. 287.

¹³⁵ Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomatice Václava IV. Relátoři listin Václava IV.*, s. 202-204.

¹³⁶ Ivan HLAVÁČEK, *K organizaci státního správního systému Václava IV.*, s. 106 na příkladu Karla IV. a pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Podrobně o relačně-konceptních poznámkách a jejich interpretaci IDEM, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 238 a násl.; Hans SPANGENBERG, *Die Kanzleivermerke als Quelle verwaltungsgeschichtlicher Forschung*, Archiv für Urkundenforschung 10, 1928, s. 469-525, zde zvl. s. 497-499.

¹³⁷ Na problém upozorňuje Karl-Heinz SPIEB, *Der Hof Kaiser Barbarossas und die politische Landschaft am Mittelrhein: Methodische Überlegungen zur Untersuchung der Hofpräsenz im Hochmittelalter*, in: Deutscher Königshof, s. 49-76, zde s. 50-53.

jednání.¹³⁸ Nejistota ohledně intenzity jejich vztahu s tyrolským dvorem naopak přetrvává a lze ji řešit toliko případ od případu. Výsledná čísla podává níže přiložená tabulka:

ÚDAJE O RADĚ A RÁDCÍCH JINDŘICHA KORUTANSKÉHO V TYROLSKÝCH KANCELÁŘSKÝCH KNIHÁCH			
RUKOPIS	POČET ZÁPISŮ O RADĚ A RÁDCÍCH	CELKOVÝ POČET ZÁPISŮ DLE HEUBERGERA	PROCENTUELNÍ PODÍL
HHStA R 50/Böhm 384	2	173	1,2 %
HHStA R 51/Böhm 389	10	174	5,7 %
HHStA R 52/Böhm 391	14	224	6,3 %
HHStA R 53/Böhm 392	12	83	14,5 %
HHStA R 65/Böhm 503	2	54	3,7 %
TLA 18	3	449	0,7 %
TLA 106	5	132	3,8 %
TLA 108	1	69	1,4 %
BayHStA Tir. Lit. 22	0	24	0,0 %
BayHStA Tir. Lit. 26	2	21	9,5 %
CELKEM	51	1403	3,6 %

Chceme-li důkladněji zmapovat povahu zeměpanské rady, musíme upřít zrak k pramenné terminologii, kterou máme obsaženu v tyrolských úředních knihách, a to jednak ve středověké němčině, jednak ve středověké latině. Pro poradní činnost Jindřichova sboru důvěrníků máme

---

¹³⁸ Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 291-299. K jednotlivým rukopisům vedle Heubergerovy studie srv. Zauner, s. 7; Szaivert, s. 14-15; Widmoser v nestránkované předmluvě; Koller, s. 4 a násl.

vedle fráze *ze rat werden*¹³⁹ doloženy neutrální výrazy *rat*¹⁴⁰ - *consilium*¹⁴¹ - *deliberatio*¹⁴², obohacené někdy rozlišujícími přívlastky jako *maturum consilium*¹⁴³, *bonum consilium*¹⁴⁴, *gute betrachtung*¹⁴⁵, které vypovídají snad o kvalitě a délce rozhodovacích procesů. Lidé beroucí účast na radě se označují buď svým „profesním“ zařazením *ratgeber*¹⁴⁶ - *consiliarius*¹⁴⁷ - *consul*¹⁴⁸, anebo personálním statusem a poměrem vůči zeměpánovi. Zastoupení jsou zahraniční spojenci neboli „politici“ přátelé (*friund*¹⁴⁹), vedle nichž se do popředí derou Jindřichovi úředníci a služebníci, někdy urození (*militēs*¹⁵⁰, *rittern*¹⁵¹, *edln laute*¹⁵²), jindy blíže neurčeného společenského postavení (*dienern*¹⁵³, *dyenstmanne*¹⁵⁴). Odlišení rádců od zbytku panovníkova okolí brání tudíž *prima facie* matoucí pojmosloví, které může jít na vrub rozkolísanému jazykovému úzu kanceláře, ale stejně dobře může mít oporu

---

¹³⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 83r.

¹⁴⁰ Szaivert, č. 90, s. 152; Szaivert, č. 121, s. 199; Szaivert, č. 129, s. 212; Szaivert, č. 136, s. 223; Szaivert, č. 145, s. 238; Widmoser, č. 30, s. 41; Widmoser, č. 81, s. 79; Widmoser, č. 222, s. 218; Widmoser, č. 36, s. 285; TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 82r; TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 65r; BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 3v; BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 10v.

¹⁴¹ Szaivert, č. 41, s. 82.

¹⁴² Widmoser, č. 135, s. 119.

¹⁴³ Widmoser, č. 209, s. 207.

¹⁴⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 21v; TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 22r.

¹⁴⁵ Szaivert, č. 90, s. 152.

¹⁴⁶ Zauner, č. 94, s. 122.

¹⁴⁷ Zauner, č. 85, s. 111; Widmoser, č. 135, s. 119.

¹⁴⁸ Zauner, č. 85, s. 112.

¹⁴⁹ BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 3v; BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 10v. K instituci „politického přátelství“ včetně bibliografie Claudia GARNIER, *Amicus amicis inimicus inimicis. Politische Freundschaft und fürstliche Netzwerke im 13. Jahrhundert*, Stuttgart 2000, s. 9 a násl., s. 297 a násl. V delším časovém záběru Reinhard SCHNEIDER, *Politische Freundschaft*, in: *Der Begriff Freundschaft in der Geschichte der Europäischen Kultur*, Luigi Cotteri (ed.), Merano 1995, s. 372-387.

¹⁵⁰ Szaivert, č. 41, s. 82. K širokému sémantickému poli termínů *miles/ritter* Maurice KEEN, *Chivalry*, New Haven-London 2005, s. 27-28; Jean FLORI, *Rytíři a rytířství ve středověku*, Praha 2008, s. 58 a násl. V detailu Hans Georg REUTER, *Die Lehre vom Ritterstand. Zum Ritterbegriff in Historiographie und Dichtung vom 11. bis 13. Jahrhundert*, Köln-Wien 1971, s. 41 a násl.; Joachim BUMKE, *Studien zum Ritterbegriff im 12. und 13. Jahrhundert*, Heidelberg 1964, zde zvl. s. 61 a násl., 88 a násl. se shrnutím na s. 146-148. Rozvětvenou diskuzi sumarizuje Werner HECHBERGER, *Adel, Ministerialität und Rittertum im Mittelalter*. München 2004, s. 100 a násl.

¹⁵¹ BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 11r.

¹⁵² TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 82r.

¹⁵³ BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 3v.; BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 10v.

¹⁵⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 82r.

v reálném světě, kde týž člověk nalezl uplatnění třebas i v radě i v teritoriální správě.¹⁵⁵

Ukazatelem stability úřadu je soustavný výskyt neosobních pojmenování pro radu jakožto svébytný orgán, pevně ukotvený ve struktuře zeměpanského mocenského aparátu: *rat*¹⁵⁶ - *consilium*¹⁵⁷. Dodatečné sdělení poskytují kvalifikující přívlastky. Ze spojení *weiser rat*¹⁵⁸ můžeme nabýt dojmu, že rádci Jindřicha Korutanského byli považováni za jedince obdařené životní moudrostí, která řídila jejich úsudek, vyvstala-li potřeba najít co nejvhodnější řešení akutního problému. Na jiném místě se o nich hovoří konsekventně jako o *beschaidene laewt*¹⁵⁹. Slovní obraty *de nostrorum iuratorum, consiliariorum consilio*¹⁶⁰, *gesworen rat*¹⁶¹ a *mit getrewen rat unsers rats*¹⁶² zase dávají tušit, že členové rady byli ke svému vladaři připoutáni věrnostní přísahou, jíž museli skládat nejspíše ve spojitosti se vstupem do poradního kolegia a se změnou vrchnosti. Proto se také rádcové shodli, že po Jindřichově smrti bude třeba obnovit svazek fidelity, tedy složit hold a přísahu nedospělým Janu Jindřichovi a Markétě Pyskaté do rukou smluvně ustanoveného poručníka Jana Lucemburského (*daz si dem vorgnanntem fuermuend und gerhaben ze dem chinde hant gehuldet und gesworn habent*).¹⁶³

Skládání přísah začátkem funkčního období však nevylučovalo, aby kvůli plnění zvláštních úkolů nebyla rádcovská loajalita zpřítomňována a

---

¹⁵⁵ Příkladem takové kategorizace je Szaivert, č. 35, s. 74: „*Do besant wir unser dienstman und unser rat und unser aitsweren*“. Obecně o problémech s terminologií Ernst SCHUBERT, *König und Reich. Studien zur spätmittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte*, Göttingen 1979, s. 86 a násl.; Peter MORAW, *Beamtentum und Rat König Ruprechts*, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 116 / NF 77, 1968, s. 59-126, zde s. 82-83.

¹⁵⁶ Szaivert, č. 65, s. 117; Szaivert, č. 90, s. 152; Szaivert, č. 129, s. 212; Szaivert, č. 145, s. 238; Widmoser, č. 222, s. 218; Widmoser, č. 21, s. 270; TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 82v a 83r; TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 108, fol. 10r; TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 65r a 65v.

¹⁵⁷ Zauner, č. 85, s. 111; TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 64v.

¹⁵⁸ Szaivert, č. 6, s. 35; Widmoser, č. 30, s. 41; Widmoser, č. 58, s. 62.

¹⁵⁹ Widmoser, č. 36, s. 285: „*nach beschaidener laewt rat, die wir da zuo genemen*.“ Bliže k významu slov *bescheiden/bescheidenheit* Beat WOLF, *Vademecum medievale. Glossar zur höfischen Literatur des deutschsprachigen Mittelalters*, Bern-Berlin-Bruxelles 2002, s. 13; Ulrich PRETZEL - Rena LEPPIN, *Mittelhochdeutsche Bedeutungskunde*, Heidelberg 1982, s. 52-53, 81.

¹⁶⁰ Zauner, č. 85, s. 111.

¹⁶¹ Widmoser, č. 21, s. 270. Podobně TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 105, fol. 58r = Richard HEUBERGER, *Zur Einsetzung*, č. 1, s. 282.

¹⁶² TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 65r.

¹⁶³ BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 11r.

posilována opětovnou inscenací rituálu věrnosti. Kupříkladu sedmero rádčů, pověřených dozorem nad plněním závěti Jindřicha Korutanského, mělo pro ten účel složit přísežný slib rukoudáním *vice et loco iuramenti sancta promissione manuali nobis unanimiter promiserunt*¹⁶⁴, resp. v německém znění *die uns an user hant an aidestat gelobt habent die vorgnanten sache ze volfuieren mit guoten trewen*¹⁶⁵. V identické úloze garantů právního pořízení (*coadiutores seu defensores*) vystupovali rádci také u příležitosti zřízení vdovského věna ve prospěch Jindřichovy manželky Beatrix Savojské. Korutanský vévoda Jindřich je tudíž zavázal přísahou, aby *mortis causa* zajistili manželce Beatrix pokojnou a nerušenou držbu vdovského jmění, hradů Landecku a Montani (*qui est in quieta ac pacifica possessione eorundem castrorum et bonorum post decessum nostrum fideliter consuerunt manuteneant ac defendant, quodque facere iidem bona fide toto posse suo sub iuramente prestito super hoc fideliter ac firmiter promiserunt*).¹⁶⁶ Z obou listinných svědectví je zjevné, že fidelita byla úzce svázána s výkonem poradního hlasu.

O kompetencích rady napsal zasloužilý badatel tyrolských dějin Albert Jäger, že se projevovaly v záležitostech veřejného zájmu, ať už legislativních, politických, nebo finančních, zatímco do soukromoprávních jednání zeměpána jeho poradní orgán příliš nevstupoval.¹⁶⁷ Poznatky shromážděné na základě studia kancelářských knih nejsou sice v diametrálním rozporu s tímto soudem, opřeným o starší diplomatáře Chmela, Stampfera či Hormayra. Mohou nicméně Jägrem načrtnutý obraz korigovat, doplnit o řadu cenných dokladů z menhartovské vladařské každodennosti a dát tak konkrétní obrysy abstraktně formulované myšlenky, pod níž si lze představit bezmála cokoliv.

Chronologicky vzato, ocitá se sbor rádčů v našem zorném poli teprve v momentě, když se Jindřich Korutanský po prohraném boji o přemyslovskou korunu uchyluje do dědičných zemí a vyrovnává účty s věrným Siegfriedem z Rottenburgu, který svého pána všestranně podporoval jak doma, tak v cizině

---

¹⁶⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 64v.

¹⁶⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 65v.

¹⁶⁶ Widmoser, č. 140, s. 130.

¹⁶⁷ Albert JÄGER, *Geschichte II/I*, s. 31.

(ze *Behaim und auch hie in dem lande*).¹⁶⁸ Zápis pochází z nejstarších tyrolských register a je datován 27. únorem 1312. Když trochu předběhneme, můžeme poodhalit, že Siegfried si za svou oddanost vysloužil místo v nejvyšším poradním tělese i v lokální správě Tyrolska. V registrované listině však vystupuje jen jako příjemce. Jindřich s ním v kruhu důvěrníků provedl vyúčtování, aby zjistil, že bez odečtené zástavy dluží nezanedbatelných 2400 hřiven veronských feniků (*daz wir mit unserm getriwen Syfrit von Rotenburch geraitet haben, da unser ratgeber pei gewesen sint, umb alleu deu guelt, der wir im schuldik waren ... des sei wir im schuldich beliben zwaitausent march und vierhundert march*). Pod tlakem okolností dospěl potom Menhartovec se svými poradci údajně k uvážlivému, v realitě spíše k problematickému závěru: Pro účely kompenzace fakticky nedobytné pohledávky¹⁶⁹ dal svému vysoce postavenému věřiteli do zástavní správy menhartovský hrad Rattenberg a obvod Cembra, který byl zastaven nejen Siegfiredovi, ale také jeho ženě Elisabeth (*haben in der gulte beweiset nach unserr ratgeben rat und mit guoter vorbedahntuesse auf die burch ze Ratenberch ... darzu haben wir im auch geantwrt daz geriht datz Zimmer*).

---

¹⁶⁸ Zauner, č. 94, s. 122-123 (1312 II 27, Gries) = Gottfried PRIMISSER, *Über Heinrich den letzten Rottenburger und sein Geschlecht*, Der Sammler für Geschichte und Statistik von Tirol 4, 1808, s. 267-303, zde č. I na s. 297-298. Srv. Pirmin POCKSTALLER, *Beiträge zur Familiengeschichte der Ritter von Rottenburg im Innthale*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 4, 1867, s. 1-84, zde s. 25. Nově Wilfried BEIMROHR, *Die Rottenburger*, in: Notburga. Mythos einer modernen Frau. Gemeinsame Ausstellung von Augustinermuseum Rattenberg, Museum Tiroler Bauernhöfe Kramsach, Schloss Matzen Reith im Alpbachtal, 1. Mai - 26. Oktober 2001, Reith im Alpbachtal 2001, s. 197-215, zde s. 204; Claudia FELLER, *Das Rechnungsbuch Heinrichs von Rottenburg. Ein Zeugnis adeliger Herrschaft und Wirtschaftsführung im spätmittelalterlichen Tirol. Edition und Kommentar*, Wien-München 2010, s. 33 a v pozn. K původně bavorskému hradu Rattenbergu a správnímu obvodu Cembra v Tridentu Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol I. Nordtirol*, Archiv für österreichische Geschichte 107, 1923, s. 1-885, zde s. 130-131; Otto STOLZ – Hans von VOLTELINI – Joseph ZÖSMAIR, *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. I. Abteilung: Die Landgerichtskarte. Teil 3, 2: Tirol und Vorarlberg. Das welsche Südtirol*, Wien 1919, s. 142-144.

¹⁶⁹ Ještě kolem roku 1300 činil pravidelný knížecí příjem z Tyrolska cca 9 400 hřiven ročně, výnosy mimořádné berně oscilovaly v letech 1313-1315 mezi cca 2000 a 7100 hřivnami. S korekcemi oproti starším výpočtům Wiesfleckerovým a Stolzovým k tomuto číslu dospěl Volker STAMM, *Zur Bedeutung der Grundrente für die landesfürstlichen Einnahmen und bäuerlichen Abgaben in der Grafschaft Tirol (13./14. Jahrhundert)*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 94, 2007, s. 47-56. Údaje o Korutanech se v tyrolských účetních knihách vyskytují vzácně, přesto máme k dispozici účet victima Johanna Comese, v němž jsou evidovány příjmy za léta 1328-1330 v celkové výši cca 1700 hřiven v penězích + cca 720 hřiven v naturáliích = cca 2420 hřiven. Hermann WIESSNER, *Die Raitung des Kärntner Vicedoms Johannes dictus Comes vom 24. Mai 1331*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 14, 1961, s. 487-491.

O několik měsíců později, v červenci roku 1312, pronajal Jindřich Korutanský na bezmála čtyři roky právo ražby a výměny mince v Meranu mezinárodnímu konsorciu měšťanů, kteří pracovali pod taktovkou zkušených Italů, Tyrolů a někdejšího pražského zlatnického mistra Mikuláše z Kolína.¹⁷⁰ Poradní orgán stanul tehdy nejen u Jindřichova rozhodnutí pronajmout vrchnostenské mincovnictví soukromým osobám. Do budoucna bylo jeho úkolem dbát zdárného naplnění podnikatelského záměru i knížecí pokladny. Koncese počítala s tím, že měnovou stabilitou může otrást *vis maior* v podobě války, neúrody a s ní spojeného zákazu na vývoz zboží, nebo nějaké jiné pohromy. Kdyby došlo k poškození mince, měli se sejít radové spolu s konšely a vybranými měšťany Merana, aby se domluvili a sami rozhodli, jak adekvátně snížit nájemné (*quod si dictos monetarios nostros occasione gwerre vel sterilitatis aut prohibicionis nostre ne vinum vel oleum educantur extra terram nostram vel alterius evidentis cause infra ipsos tres annos dampnum in ipsa moneta continget incurrere, secundum estimationem et dictum fidelium nostrorum, consulum et aliquorum civium de Merano, quos ad hoc duxerimis eligendos, debebit eis fieri remissio competens in pensione predicta*). Pakliže by naopak meranští peněžníci našli způsob, kterým by dovedli zvýšit kvalitu a prospěch z mince, zavázal se Jindřich podpořit jejich návrh všemi prostředky, budou-li poradci tyrolského knížete a korutanského vévody souhlasit (*quicquid ad utilitatem monete predicti monetarii crediderint expedire secundum consilium nostrorum consulum, ad requisicionem ipsorum monetariorum nostrorum pro melioramento monete facere debemus et sine difficultate qualibet promovere*).

Široký prostor pro uplatnění poradních hlasů vytvořil také spor o cestu mezi jihotyrolským městem Bolzanem a hradem Trostburgem na trase

---

¹⁷⁰ Zauner, č. 85, s. 110-113 (1312 VII 10, Zenoburg) = *Zur Geschichte der tirolischen Landesfürsten im ersten Drittel des vierzehnten Jahrhunderts. 1300-1330*, Joseph Chmel (ed.), in: *Der österreichische Geschichtsforscher* 2, Idem (ed.), Wien 1841, s. 350-398, zde č. III, s. 354-356 (přepis) = MHDC 8, č. 111, s. 41-42 (záhlavní regest). Srv. Helmut RIZZOLLI, *Münzgeschichte des alptirolischen Raumes im Mittelalter 1. Die Münzstätten Brixen, Innsbruck, Trient, Lienz und Meran von 1363*, Bozen 1991, s. 207-208; Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 484-486; Heinz MOSER – Helmut RIZZOLLI – Heinz TURSKEY, *Tiroler Münzbuch. Die Geschichte des Geldes aus den Prägestätten des alptirolischen Raumes*, Innsbruck 1984, s. 47-49. Údaje o Mikulášovi z Kolína otiskl z tyrolských knih počtu Franz BASTIAN, *Oberdeutsche Kaufleute in den älteren Tiroler Raibbüchern (1288-1370). Rechnungen und Rechnungsauszüge samt Einleitungen und Kaufmannsregister*, München 1931, s. 139 a 141.

k Brennerskému průsmyku. Jindřich Korutanský svěřil roku 1314 tuto důležitou severo-jížní spojnici do péče bolzanského měšťana Heinricha Kuntera a jeho choti Kathariny. Břemeno údržby Kunterswegu, pojmenovaného po manželské dvojici, vyvážil Jindřich daňovým osvobozením, právem vystavět dva hostince a vybírat mýto.¹⁷¹ Učinil tak s radou ne méně než patnácti šlechticů a služebníků na čele se švábským hrabětem Konradem z Kirchbergu¹⁷², potažmo hofmistrem Heinrichem III. z Rottenburgu (*haben daz allez getan mit dem rat unser edln laute und dyenstmanne von dem land*).¹⁷³ Po Kuntnerově smrti bylo privilegium potvrzeno ve prospěch jeho ženy a ani u konformace roku 1326 nechyběla panovnická rada (*daz si an demselben weg den alten zol nehmen sol als er ir an unsrer hantvest verscriben ist, di wir ir vor daruber geben haben denselben zol als lang also inzenemen untz wir mit unserm rat ze rat werden wie wir trachten damit der wech gestift und gewidmet werde, damit er bestee und beleib*).¹⁷⁴ Když se o několik let později Katharina Kunterova dostala do sporu s Jindřichovým důvěrníkem a lenním pánem nedaleké pevnosti Karneid, Heinrichem z Völsu, přenesl Menhartovec jejich při ohledně placení mýta na pětičlennou komisi rádců, aby přezkoumala doklady snesené oběma stranami a našla právo (*daz ein krich waz zwischen unserm getrewem Hainr(ich) dem Velser von Curneid an einem tail und Katrein der Chüontrinen an dem andern tail umb den wech und umb den zol an dez Chüentersweg, da wir unsers rates fuomf zuo schufen, die si nach ir paider hantvesten und prieve und furlegung mitainander berichten sollten*). Z orgánu konzultativního se tak rázem stal orgán rozhodovací, jehož kompromisní stanovisko stářím unavený tyrolský hrabě Jindřich prostě sankcionoval.¹⁷⁵

---

¹⁷¹ Přehledně včetně bibliografie a listinných regestů Julia HÖRMANN, *Die "Kuntersweg-Urkunden" - eine Quellenübersicht*, Tiroler Heimat NF 67, 2003, s. 49-62.

¹⁷² K rodu Kirchbergů Sarah HADRY, *Kirchberg, Grafen von*, in: Historisches Lexikon Bayerns. Dostupné na: http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_45827 (cit. 5. 2. 2014); EADEM, *Kirchberg, Grafen von*, in: Dynastisch-topographisches Handbuch 4. Grafen und Herren im spätmittelalterlichen Reich 1, Werner Paravicini et al. (edd.), Kiel 2012, 757-769.

¹⁷³ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 82r = Hörmann, č. 252, s. 146 (1314 IX 22, Gries).

¹⁷⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 83r = Hörmann, č. 254, s. 148 (1326 XI 9, Tirol).

¹⁷⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 83r = Hörmann, č. 255, s. 149 (1333 VI 22, Tirol).

Abychom ale neztratili ze zřetele jiná pro nás relevantní data, ukrytá v tyrolských registrech, musíme se vrátit v čase nazpět. Částečně listinnou, částečně protokolární formou máme na jejich foliích zaznamenáno jednání o sňatku Jindřichovy neteře Elisabeth s hrabětem Bertholdem VII. z Hennebergu.¹⁷⁶ Potíží je, že tato dcera korutanského vévodského páru Oty a Euphemie se provdala roku 1323 za sicilského krále Petra II. a žádné užší kontakty s Hennebergem neudržovala. Berthold snad na sňatek s Menhartovnou opravdu pomýšlel, když zemřela roku 1315 jeho choť Adelheid Hessenská, také on ale nakonec od chystané rodové aliance ustoupil a vzal si Annu z Hohenlohe. Písemnost se tím pádem řadí do mezidobí 1315-1323. Do linie našeho výkladu každopádně zapadá bez ohledu na výsledek, neboť sňatkový plán včetně podrobností, upravujících výši a splatnost nevěstiny majetkové výbavy, vznikl v kooperaci Jindřicha s jeho poradci (*ze raten worden sein mit unsern freunden und unserm rate, unser muomen Elspeten weilent unsers lieben pruoders tohter herczog Otten ze geben ze ainer echonen dem edlen graven Berhtolden von Hennenberch*).

Do května 1316 je vročena zeměpanská confirmace pro Elisabeth ze Schönbergu.¹⁷⁷ Elisabeth byla dcerou pána a mocného vazala brixenských biskupů Ulricha II. z Taufers. Byla provdána do Rakous, odkud se před rokem 1300 vrátila do Tyrolska a po čase vstoupila do kláštera klarisek nejprve v Brixenu, později v Meranu. Než oblékla závoj, objevila se na hradě Tirolu, aby dojedнала s Jindřichem Korutanským spravedlivé narovnání sporných nároků k tauferskému rodovému panství, jež Jindřich odkoupil. Elisabeth jako

---

¹⁷⁶ Widmoser, č. 222, s. 217-218 (b. d.) = MHDC 9, č. 307, s. 87 (regist s problematickou datací 1330, založenou na ne zcela pravidelném řazení zápisů v rukopise HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS R 52 = Böhm 391). Srv. Justin P. LADURNER, *Euphemia, Herzogin von Kärnthen, Gräfin von Tirol*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 1, 1864, s. 107-139, zde s. 121-123; Josef RIEDMANN, *Beziehungen*, s. 436 a násl.; Wilhelm FÜSSLEIN, *Berthold VII. Graf von Henneberg. Ein Beitrag zur Reichsgeschichte des XIV. Jahrhunderts*, Altenburg 1905, s. 20-21 a v pozn. K dochování pramene Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 358.

¹⁷⁷ Szaivert, č. 6, s. 34-36 = Max STRAGANZ, *Zur Geschichte des Klarissenklosters Meran in den ersten 200 Jahren seines Bestandes (1309-1518)*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 4, 1907, s. 117-158, zde č. IV, s. 156-157 (přepis originálu s datací 1316 V 12, Tirol). Srv. Erika KUSTATSCHER, *Die Herren von Taufers (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1987, s. 275 a násl.; EADEM, *Die Herren von Taufers: ein edelfreies Geschlecht im werdenden Land Tirol*, Arx. Burgen und Schlösser in Bayern, Österreich und Südtirol 24-2, 2002, s. 25-30, zde s. 30; TBB 9, s. 287. Ze starších prací Justin LADURNER, *Urkundliche Geschichte der Edlen von Tauvers*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 12, 1865, s. 1-89, zde s. 77-78.

spoludědiče bylo přislíbeno jednak zachování některých platů a statků, jednak předkupní právo k Taufersu výměnou za odpouštění jejích pohledávek za knížecí komorou. Jak bylo v menhartovské správě obvyklé, vše proběhlo ve vzájemném srozumění obou hlavních aktérů s radou moudrých mužů (*mit allen den artikelen und setzen, di ir nutz und guot sein und unzerbrochen beleiben ewichleichen nach dem als weiser rat gespricht und ervindet*).

Do soudní agendy nás naopak vtahuje rozhodnutí z listopadu 1316 o daňovém zatížení nevolníků benediktinského kláštera sv. Ondřeje ve Freisingu, kteří byli usazeni na církevních statcích v obci Kuensu/Cainsu v obvodu Burggrafenamt.¹⁷⁸ Jindřich Korutanský se kauzou zabýval na podnět přisedících místně příslušného soudu v Riffianu, kteří byli faktickými pány sporu, zatímco jejich představený rychtář měl na starosti vedení řízení a vyhlášení rozsudku (*wan unser aitswern von Ruoffian fur uns chomen und iahen, daz diu gut ze Chains pei Ruoffian solten freien dienst geben*). Pro účely právního posouzení obeslal Jindřich své služebníky, rádce a trojici přísedících ze sousední Schenny. (*do besant wir unser dienstman und unsern rat und unser aitswern von Schennan und fragten darueber*). Posledně jmenovaní byli názoru, že klášterní nevolníci nepožívají svobody ani osobní, ani majetkové, tudíž je netíží daňové břemeno svobodných obyvatel vůči zeměpánovi, tzv. *Freiendienst*, nýbrž poplatkové povinnosti vůči pozemkové vrchnosti neboli *Vogtsteuer* (*si solten furbaz chainen freien dienst geben und ez solte nieman freyen dienst geben, wan freye lute und freyez aigen und chain aigen man noch aigen guot solte freyes dienstes gebunden sein*). Stanovisku

---

¹⁷⁸ Szaivert, č. 35, s. 74-75 (1316 XI 30, Tirol) = Ferdinand KOGLER, *Das landesfürstliche Steuerwesen in Tirol bis zum Ausgang des Mittelalters*, Archiv für österreichische Geschichte 90, 1901, s. 419-712, zde č. V, s. 703-704 (přepis). Srv. Ferdinand KOGLER, *Das landesfürstliche Steuerwesen*, s. 457; Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafenamt und den angrenzenden Gemeinden. Separatdruck aus dem Archiv für österreichische Geschichte*, Wien 1909, s. 177 a násl.; Helmuth STAHLER-Kurt STEIGELMANN, *Historischer Atlas von Bayern. Tl. Altbayern 33. Hochstift Freising (Freising, Ismaning, Burgrain)*, München 1974, s. 7. Ke správě odlehlých pozemkových komplexů fríského biskupství Gertrud THOMA, *Bischöflicher Fernbesitz und räumliche Mobilität. Das Beispiel des Bistums Freising (12. bis 14. Jahrhundert)*, Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte 62, 1999, s. 15-40, zde s. 33-34. O poplatcích Otto STOLZ, *Rechtsgeschichte des Bauernstandes und der Landwirtschaft in Tirol und Vorarlberg*, Bozen 1949, s. 85 (*Freiendienst*), s. 241 (*Vogtsteuer*). O venkovském soudnictví IDEM, *Abhandlungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. 11. Geschichte der Gerichte Deutschtirols. Landgerichtskarte von Deutschtirol*, Archiv für österreichische Geschichte 102, 1913, s. 83-334, zde s. 228 a násl.; Hermann WOPFNER, *Die Lage Tirols zu Ausgang des Mittelalters*, Berlin-Leipzig 1908, s. 154 a násl.

přisvědčili knížecí služebníci a rádci, takže ho mohl sám Jindřich s konečnou platností sankcionovat. Zároveň bylo nařízeno úředníkům, jejichž postup vůči nevolníkům zřejmě celý spor vystupňoval, aby se podle vyslovené právní věty zařídili (*Der urteil folgten alle unser dienstman und unser rat, die vor uns da waren. Die selben urtail und die reht bestetige wir ewechlich ... und gebieten ... daz si diu vorgenant urtail und diu reht Chainsern stete und unzerbrochen behalten*).

Nebylo to opět nic jiného, než majetkový spor, jenž dal vzniknout zápisu, evidovanému v kanceláři na hradě Tirolu k prosinci 1316¹⁷⁹. Jablkem sváru byl tentokrát tzv. malý desátek, který si na svých farnicích nárokoval kněz Friedrich od Sv. Martina v Passeieru, žádaje povinný díl z bylinek vypěstovaných na zahrádce (*decimis herbarum*) a z vyklúčené půdy (*decimis novalium*).¹⁸⁰ Protože obyvatelé dlouho platit nechtěli a silou mocí se desátkům bránili (*longo tempore non solverant sed detinuerant violenter*), pohnal je Friedrich před soud churského biskupa Siegfrieda z Gelnhausenu.¹⁸¹ Část farníků se ovšem smluvila, dostavila se na hrad Tirol a svou při svěřila svobodně a jednomyslně autoritě knížete (*utraqve vero pars ad nostram venerant presenciam in Tirol et pari voto atque voluntate communi et consensu voluntario ipsem litem nostro arbitrio commiserunt*). Středověký panovník byl v očích lidu garantem řádu, spravedlivým soudcem, který

---

¹⁷⁹ Szaivert, č. 41, s. 82-83 (1316 XII 1, Tirol). O fáře a kostelu Sepp HALLER, *Die Pfarrei St. Martin in Passeier*, in: 900 Jahre Benediktinerabtei Marienberg 1096-1996. Festschrift zur 900 Jahrfeier des Klosters St. Maria (Schuls-Marienberg), Rainer Loose (ed.), Lana 1996, s. 625-672, zde s. 625-629; Eduard WIDMOSER, *Tirol A bis Z*, Innsbruck 1970, s. 797-798; IDEM, *Südtirol A bis Z. Bd. 4 (O-Z)*, Innsbruck-München 1995, s. 185-186; Josef WEINGARTNER, *Die Kunstdenkmäler des Etschlandes. IV-1. Das Burggrafenamt*, Wien-Augsburg 1930, s. 168-169; K velkému a malému desátku Otto STOLZ, *Rechtsgeschichte des Bauernstandes*, s. 248-249; Hermann WOPFNER, *Die Lage Tirols*, s. 43.

¹⁸⁰ Důkladný rozbor tohoto fenoménu v podmínkách Tyrolska podal Josef RIEDMANN, *Urkundliche Aufzeichnungen über Rodungsvorgänge im frühen und hohen Mittelalter im mittleren Alpenraum*, in: König, Kirche, Adel. Herrschaftsstrukturen im mittleren Alpenraum und angrenzenden Gebieten. Vorträge der Wissenschaftlichen Tagung des Südtiroler Kulturinstituts und des Instituts für Geschichtliche Landeskunde und Historische Hilfswissenschaften der Universität Tübingen im Bildungshaus Schloß Goldrain/Vinschgau, 17. bis 21. Juni 1998, Rainer Loose - Sönke Lorenz (edd.), Lana 1999, s. 249-266.

¹⁸¹ K lokální jurisdikci churského biskupa Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, Bozen-Innsbruck 1975, s. 82 a násl., 140; Gertrud SANDBERGER, *Bistum Chur in Südtirol. Untersuchungen zur Ostausdehnung ursprünglicher Hochstiftsrechte im Vinschgau*, Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte 40, 1977, s. 705-828, zde zvl. s. 733 a násl., 755.

neoslyší volání slabých a bezbranných¹⁸². Není tedy divu, že se Jindřich zhostil role arbitra, poradil se se svými důvěrníky a rozhodl vpravdě šalamounsky - z bylinek se desátek platit nemá, z kultivované půdy ano (*nos de consilio nostrorum militum litem eandem tali fine terminavimus et sopivimus ... ad decimas herbarum de cetero minime teneantur; decimas vero novalium dare et solvere annuatim sint ligati ecclesie supradicte*).

Že období hospodářského blahobytu měli Menhartovci dávno za sebou, se projevilo naplno o rok později v listině z prosince 1317.¹⁸³ Beneficientem byl rádce a úředník Konrad Helbling, zvaný latinsky podle drobného fenikového platidla *Obolus*¹⁸⁴, s nímž Jindřich Korutanský účtoval za léta Konradova působení v zeměpanských službách. Za součinnosti členů rady byl celkový dluh knížecí komory vyčíslen na 656 hřiven veronských feniků. Pro účely jeho odklizení pak Jindřichovi nezbylo, než se zavázat, že Konrádovi zastaví výnosný úřad správce solivarny v Hallu (tzv. *Pfannhaus*), jakmile budou uspokojeny přednostní pohledávky Siegfrieda z Rottenburgu a Burgharda Wadlera (*also hab wir mit im geraitet da unser rat bei gewesen ist und haben uns also mit im verrihtet auf ein gantzes end ... beleib wir im schuldlich sechs hundert mark uns sechs und funfzich mark und daz selbe guot sol er haben datz Halle auf unserm ampt in dem phanhaus swen unser getriwer Seyfrit von Rotenburch und Purchart der Wadler gewert werdent*).

Nerostné bohatství patřilo ve středověku mezi výsostná regální práva zeměpána, takže nepřekvapuje, pokud máme v Tyrolsku z dubna 1317 dochován mandát Jindřicha Korutanského o zřízení obchodních skladů se solí (tzv. *Salzkasten*) v Bolzanu, event. Griesu, dále v Meranu a Inntalu.¹⁸⁵ Tento krok, směřující k rozvoji země a prospěchu obyvatel, podnikl Jindřich po zralé úvaze a diskusi s poradci (*mit guter betrachtung und mit rat unsers rates*

---

¹⁸² Hans Kurt SCHULZE, *Königsherrschaft und Königsmythos. Herrscher und Volk im politischen Denken des Hochmittelalters*, in: Festschrift für Berent Schwineköper zu seinem 70. Geburtstag, Hans Martin Maurer – Hans Patze (edd.), Sigmaringen 1982, s. 177-186, passim.

¹⁸³ Szaivert, č. 65, s. 117-118 (1317 XII 13, Tirol). Srv. Rudolf PALME, *Geschichte der Saline und des Bergwerkes Hall in Tirol bis zum Jahre 1363 (= Prüfungsarbeit, IÖG Wien)*, Wien 1971, s. 103-104.

¹⁸⁴ Pro tuto chvíli stačí odkázat na Konradův stručný portrét v TBB 3, s. 17-18.

¹⁸⁵ Szaivert, č. 90, s. 152-153 (1318 IV 7, Tirol). Srv. Otto STOLZ, *Die Anfänge des Bergbaues und Bergrechts in Tirol*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung 48, 1928, s. 207-263, zde s. 229 s komentovaným regestem listiny.

uns des veraint habendurch unser pezzerung und unserr luete und landes, daz wir wellen haben zwen salzchasten bei der Etsch, ainen ze Potzen oder ze Gries und den anderen an Meran). Sklad v Inntalu konzultoval navíc s úředníky (*Wir wellen auch in dem Intal ainen chasten haben nach unserr amptleute rat*). Aby bylo dosaženo kýženého efektu, spojil navíc Jindřich prorůstová opatření s regulací cen a omezením dovozu soli z ciziny pod trestem konfiskace veškerého majetku, se kterým budou nepoctiví kupci přistiženi.

Do tajů vzniku a vnitřní struktury služebního poměru k tyrolskému knížeti zasvěcuje listina z roku 1319, kterou Jindřich Korutanský bere do svého nejbližšího okolí Thomase z Freundsbergu, člena vznešeného rodu dříve andechských ministeriálů.¹⁸⁶ S vědomím přízně, kterou k Thomasovi chovala Anna Přemyslovna, a s dobrozdáním rady vyplatil Jindřich 600 hřiven veronských feniků, aby získal do služeb jak mocného Freundsberga, tak jeho lidi a hrady (*mit unser lieben wirtinne chunigin Alhaiten von Behaim etc. auch willen und gunst und auch mit irem rat und auch mit unsers rates rat unserm liebem und getriwem Thomasen von Freuntsperch geben haben sechs hundert march perner ... darumb, daz er sich fur sich und fur sein erben und fur sein nachchomen uns und unserr lieben wirtin und unsern erben und unserm land, daz zu der grafschaft ze Tyrol gehort, verpunten hat ze dienen an unsers dienstmans stat*). Z hlediska *dienstmana* šlo o poměr exkluzivní, vylučující obdobné vazby na jiného pána. Poměr, který nabízel vyhlídky knížecí přízně a věrnosti (*genaden und triwen*), ochrany před násilím a bezprávím (*ze beschirmen und ze retten vor aller mennichleich fuer gewalt und fuer unrecht*), nebo konečně jistotu spravedlivého soudu podle zemského práva (*reht tuon suolen ... nach unsers landes reht*), bude-li Thomas žalován.

Poradní sbor Jindřicha Korutanského nezůstal trpně přihlížet ani v červenci 1319, když Menhartovec vypořádával dědictví po ministeriálovi Ottovi z Matrei, který byl rychtářem v Meranu a Innsbrucku¹⁸⁷. Po delší

---

¹⁸⁶ Szaivert, č. 129, s. 212-213 (1319). Srv. Christian FORNWAGNER, *Geschichte der Herren von Freundsberg in Tirol. Von ihren Anfängen im 12. Jahrhundert bis 1295. Mit einem Ausblick auf die Geschichte der Freundsberger bis zur Aufgabe ihres Stammsitzes 1467*, Innsbruck 1992, s. 199.

¹⁸⁷ Szaivert, č. 145, s. 238-239 (1319 VII 18, Innsbruck). K Ottovi z Matrei Kamillo TROTTER, *Beiträge zur älteren Geschichte von Matrei und Lengberg bis ins 14.*

rozvaze a obligátním projednání věci v radě byly Ottově dceři Katharině uděleny dědičným lénem otcovské hrady a statky (*haben wir verlihen willechlich mit verdahten muote und mit unsers rates rat ze rehtem lehen Kathereinen des vorgenanden Ovten und Gerwurg tohter und iren erben daz suene sint alliu diu guot, diu der selbe Ovte von uns und von unserm seligen vater ze lehen hat gehabt*). Nic nevadilo, že Katharina byla ženou a vojenské úkoly vazala mohla plnit jen stěží. Lenní přísahu však namísto ní museli složit páni Ulrich z Liebenbergu, který byl příbuzným z matčiny strany, spolu s poručíkem Rupertem z Lechsbergu, neboť tak si žádal lenní mrav a obyčej (*Und ueber diu gut alliu habent uns gesworn unser getriwen Vlrich von Liebenberch und Ruprecht von Lechsperch, der gerhab was der oftgnanden Kathreinen an irr stat nach lehens reht als sitlich und gewonlich ist*).

Nejen přijetí Thomase do knížecích služeb, o němž byla zmínka, evokuje představu, že se rod Friendsbergů nacházel v první čtvrtině 14. století na vzestupu. Svědčí o tom i úspěch bratra Bertolda z Friendsbergu, jemuž se zdařilo roku 1326 získat pro obec Schwaz, tvořící centrum rodové domény, trhové právo a zvýšit touto cestou jeho přitažlivost pro obchodní kapitál.¹⁸⁸ Jindřich Korutanský spolu s radou vyslyšeli totiž Bertoldovu žádost a milostivě propůjčili Schwazu právo, konat každou druhou středu týdenní trhy (*mit unsers rates rat von unsern genaden erlaubt haben, daz er einen wochenmarkt haben sol datze Swatsch ie ueber vierzehen tage an dem mittichen*). Rozhodli také, že má být zajištěn pořádek ve vesnici a ochrana kupců, kteří nemají být obtěžováni novými cly.

Aktivnější účastenství rádců na výkonu zeměpanské jurisdikce si vyžádala roku 1326 dědická pře, kterou vedla Adelheid, vdova po rádcí,

---

Jahrhundert, Osttiroler Heimatblätter 6, 1929, s. 112-117, zde s. 115; Gerhard PLIEGER, *Die Rechnungsleger in den älteren Tiroler Raitbuechern von 1288 bis 1295. Beiträge zu einer Verwaltungsgeschichte Tirols im ausgehenden 13. Jahrhundert* (= Dissertation, Universität Innsbruck), Innsbruck 1990, č. 340, s. 228-229; TBB 9, s. 500.

¹⁸⁸ Widmoser, č. 30, s. 40-41 (1326 IV 23, Hall in Tirol) = *Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-Geschichte der deutsch-österreichischen Erblande im Mittelalter*, Ernst von Schwind – Alphons Dopsch (edd.), Innsbruck 1895, č. 88, s. 167-168 (částečný přepis). Revers Bertolda z Friendsbergu přetiskli Gottfried PRIMISSER, *Über Heinrich den letzten Rottenburger und sein Geschlecht*, č. 2, s. 299-301 (edice s poznámkami) = *Zur Geschichte der tirolischen Landesfürsten im ersten Drittel des vierzehentes Jahrhunderts*, zde č. XXI, s. 379-380. Srv. Christian FORNWAGNER, *Geschichte der Herren von Friendsberg in Tirol*, s. 199 a v pozn.; Emil WERUNSKY, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte. Ein Lehr- und Handbuch*, Wien 1894-1938, s. 764-765; Franz-Heinz HYE et al., *Die Städte Tirols I. Bundesland Tirol*, Wien 1980, s. 214 a 219.

vyslanci a úředníkovi Hilprandovi Perchtingerovi. Protistranou byl Hilprandův syn Heinrich, který Adelheid omezoval v užívání statků, zřízených v její prospěch z titulu jitřního daru a věna (*sie enget unde beschwerte an den guoten, die ir fuer ir morgengab und fuer ir haimstewer ir seliger wirt geschaffen hat*).¹⁸⁹ Po smrti manžela se Adelheid objevovala často na tyrolském knížecím dvoře, aby žalovala na Heinricha (*hausfrawe nach irs wirtes tod ofte zuo uns chomen ist und chlagt uns*). Jindřicha Korutanského tím přiměla vybrat sedm členů rady a ustavit z nich smírčí komisi (*Dar uber gaben wir von unserm rat siben, di ir pailer recht erchennen solten mit ir pailer willen*). Berouce v úvahu zůstavitelovo poslední pořízení (*hantfest*), usnesli se nakonec rozhodci, že Adelheid mají připadnout všechny věnné statky s výjimkou opevněného sídla Hohenburgu u Innsbrucku.¹⁹⁰

Zcela jinou úlohu na sebe vzalo Jindřichovo nejbližší okolí v rámci sňatkových projektů, které rozvíjeli Lucemburkové, Wittelsbachové i Habsburkové s cílem zajistit si nástupnictví po stárnoucím tyrolském knížeti a korutanském vévodovi. Ačkoliv tím opětovně narušíme časovou posloupnost, zdá se vhodné soustředit na jedno místo prameny o dynastické politice, v níž se výrazně angažovala zeměpanská rada. První kroky k navázání příbuzenských vazeb mezi Lucemburky a Menhartovci byly učiněny možná poněkud překvapivě na italském bojišti.¹⁹¹ V létě roku 1324 dorazili vyslanci Jana Lucemburského do vojenského ležení u Monselice, kde zastihli Jindřicha Korutanského uprostřed obléhacích bojů se Scaligery, s nimiž soupeřil o vliv ve svěřených říšských vikariátech Padově a Trevisu. Současný český král v zastoupení a bývalý český král osobně usedli k jednacímu stolu, k němuž je přivedly odlišné, avšak stejně dobře pochopitelné důvody. Na straně lucemburské snaha po legitimizaci s možností rozšíření sféry vlivu do alpských zemí, na straně menhartovské vidina odškodnění za nevydařenou českou anabázi a naděje na sňatek s příslušnicí významného evropského rodu.

---

¹⁸⁹ Widmoser, č. 58, s. 62-63 (1326 IX 20, Innsbruck). Srv. TBB 6, s. 136.

¹⁹⁰ O Hohenburgu a jeho dalších osudech Erwin STOCKHAMMER, *Die Ansitze in Innsbruck und seiner nächsten Umgebung aus der Zeit der Spätgotik und Frührenaissance*, Innsbruck 1961, s. 115-119.

¹⁹¹ Tak Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 361 a v pozn.

Oba partneři si vyměnili listiny, z nichž vybíráme logicky tu, kterou vydal Jindřich.¹⁹² Nabádán radami přátel a služebníků uzavřel se svým někdejší rivallem „věčné přátelství“¹⁹³ a zavázal se ke sňatku s Janovou sestřenicí Betarix z Brabantu (*daz wir ze rat worden sein mit unseren friunden und dienern einer ewigen friuntschaft mit unserm swager dem edeln graf Johann von Lutzelburch und besunderlich nemen wellen ze einer elichen hausfrawen, frawen Beatrix die geboren ist von Prabant und von Luczelburch*). Pro lucemburskou orientaci Tyrol a Korutan podtrhoval zamýšlený sňatek Jindřichovy dcery s Janovým synem, jejichž dědická práva byla ošetřena se zřetelem na stav potomstva tyrolského knížete ke dni jeho úmrtí. Aniž by bylo třeba zabíhat do detailů, lze obsah listiny redukovat na ustanovení o vzájemném přátelství, o doprovodu nevěsty do Innsbrucku, kde se připravovalo zázemí pro svatební obřad, o výši a zajištění jak jitřního daru, tak protivěna, o poručnictví pro případ Jindřichovy smrti nebo konečně o rezignaci na práva nabytá k českému trůnu sňatkem s Annou Přemyslovnou (*verzeihen aller der reht und ansprach die wir heten und gehalten mochten von unserr saeligen wirtinen frauwen Annen*). Snad se ale zaslouží vytknout alespoň kautelu, podle níž se měli Jan s Jindřichem osobně sejít a poradit se o celé záležitosti takřikajíc mezi čtyřma očima (*daz wir dann paidenchalben ze rat werden da mit die vorgenannte sache volfuert und bestaet werde*).

Protože Beatrix raději vstoupila do kláštera, než aby si letitého tyrolského panovníka vzala, roztočila se kola námluv nanovo. Iniciativu převzali Habsburkové, když přišli s nabídkou spojit příbuzenským svazkem

---

¹⁹² BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 3v-6r (1324 VII 2, Monselice) = *Über das vaterländische Statutenwesen*, Joseph Rapp (ed.), Beiträge zur Geschichte von Tirol und Vorarlberg 5, 1829, s. 1-229, zde č. XVII, s. 127-128 (částečný přepis) = ANONYM, *Berichtigung einer Stelle in des Kaisers Karl IV. Selbstbiographie in Beziehung auf die Herzogin Margarete Maultasch*, Beiträge zur Geschichte, Statistik, Naturkunde und Kunst von Tirol und Vorarlberg 7, 1832, s. 166-221, zde č. III, s. 206-208 (částečný přepis) = Alfons HUBER, *Geschichte der Vereinigung Tirols mit Österreich und der vorbereitenden Ereignisse*, Innsbruck 1864, č. 5, s. 132 (regest). Srv. Robert DAVIDSOHN, *Beiträge zur Geschichte des Reiches und Oberitaliens aus den Tiroler Rechnungsbüchern des Münchner Reichsarchivs (1311/12-1341)*, MIOG 37, 1917, s. 189-233 a 365-410, zde s. 383-385; Josef RIEDMANN, *Karl IV. und die Bemühungen der Luxemburger um Tirol*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 114, 1978, s. 775-796, zde s. 778-779; Wilhelm BAUM, *Tirol und Böhmen im Zeitalter König Johanns von Böhmen (1310-1346)*, Der Schlern 70, 1996, s. 678-686, zde s. 680-681.

¹⁹³ Obecně k obsahu smluv o přátelství Claudia GARNIER, *Amicus amicis inimicus inimicis*, s. 163 a násl.

rody Menhartovců a savojských hrabat.¹⁹⁴ Na schůzce v Innsbrucku, kam přicestoval na konci roku 1326 rakouský vévoda Albrecht, byl domluven za habsburského prostřednictví sňatek Jindřicha s Beatrix Savojskou, jenž se stal skutkem o pár měsíců později. Albrecht se v Innsbrucku zavázal dopravit bezpečně nevěstu ze Savojska do hornosvábského města Kempenu a zaručil se za splacení věna 5000 hřiven stříbra. Jindřich naopak pod přísahou slíbil, že si Beatrix vezme za ženu a že jí zajistí ekvivalentní protivěno 5000 hřiven stříbra. A tady přichází ke slovu čtveřice nejbližších Jindřichových důvěrníků, korutanský hejtman Konrad z Aufensteina, Heinrich Graland, hofmistr Heinrich III. z Rottenburgu a Peter z Liebenberga. S Albrechtem Habsburským přebírají totiž spoluodpovědnost (*nach unsers oheimes hern Albrechten rat und unser getrewen ... rat*) jednak za nalezení vhodné zástavy, jednak za realizaci její hospodářské funkce, jinými slovy za výplatu dlužné částky (*si beweisen suellen in unsern landen und darzuo ze rehte widerlegunge ander fuemf tausent march ... die widerlegunge mit im auz rihten*).

Ačkoliv se svými původními návrhy neuspěl, nevzdal se Jan Lucemburský a přijal sňatkový plán rakouských vévodů za vlastní. Vyslal roku 1327 do Merana skvostně obsazené poselstvo českých šlechticů, kteří se v čele s olomouckým biskupem Jindřichem Žákem z Dubé zaručili, že jejich král je ochoten vyplatit pohádkové věno o 40 000 hřivnách stříbra. Karta vyšší finanční kompenzace, než nabídli Habsburkové, vrátila diplomaticky obratného českého krále „do hry“ a pohnula tyrolským knížetem, aby využil Janových schopností k organizaci příprav na vstup do již třetího manželství. Na oplátku se Jindřich uvolil, provdat svou dceru za Jana Jindřicha a ustanovit Jana, ženichova otce, poručíkem nezletilých dětí pro případ smrti. Po všem

---

¹⁹⁴ Widmoser, č. 81, s. 78-80 (1326 XII 23, Innsbruck) = ANONYM, *Berichtigung einer Stelle in des Kaisers Karl IV. Selbstbiographie*, č. V, s. 209-210 = *Regesta Habsburgica* 3, č. 1765 a 1766, s. 217 = MHDC 9, č. 67 a 68, s. 19 (registry habsburské a menhartovské verze smlouvy). Srv. Alfons HUBER, *Geschichte der Vereinigung Tirols*, s. 12. Nově včetně bibliografie Josef RIEDMANN, *Beziehungen*, s. 443 a násl.; Dieter VELDTRUP, *Ehen aus Staatsräson. Die Familien- und Heiratspolitik Johanns von Böhmen*, in: Johann der Blinde, Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296-1346. Tagungsband der 9es Journées Lotharingiennes 22. - 26. Oktober 1996, Centre Universitaire de Luxembourg, Michel Pauly (ed.), Luxemburg 1997, s. 483-543, zde s. 520-522.

dosud uvedeném nepřekvapí, že ani tento důležitý právní akt¹⁹⁵ se neobešel bez porad a domluv v kruhu zasvěcených (*nach unser friund und diener rat uns daz veraint haben, daz wir unserr tochter einer ze einer echonen geben Hansen unsers swagers dez edlen grafen Johann von Luzelburch sun ... den selben unsern swager von Luzelburch unsern chinden ze einem fuermunt und gerhaben genommen nach unserm tode*). Dvacítka rádců, tvořících zpravidla jádro poradního sboru, dostala navíc příkazem, aby jednak složila Janovi Lucemburskému hold a přísahu věrnosti jako eventuálnímu poručníkovi, jednak aby se zasadila o prosazení dědických nároků, svědčících Jindřichovým dcerám (*daz di dem vorgenanten fuermuend und gerhaben ze der chinde hant gehuldet und gesworn habent als einem gerhaben und sol di selb unser tochter allez dez erbendaz ein under unser tochter durch recht erben sol*).

Sňatek mezi Jindřichem Tyrolským a savojskou hraběnkou Beatrix měl dozvuky ještě v roce 1330, kdy vyvstala potřeba uspořádat nově majetkové poměry mezi manželi.¹⁹⁶ Příčinu k nim zavdala finanční tíseň (*necessitate legitima urgente*), nutící Jindřicha, aby si od choti vypůjčil 500 hřiven veronských feniků. Ke krytí dluhu použil obvyklou právní formu zástavy. Zřídil ji po zralé rozvaze s kruhem rádců v obvodu Burggrafenamtu, jehož sídlo se nacházelo na hradě Ortensteinu, jmenovitě v probošství Riffian a Mais (*pro quibud videlicet D marchis de maturo nostro et fidelium nostrorum consilio eidem conchorali nostre obligavimus et obligamus*). Majetek měl do vyrovnání dluhu setrvat v držení Beatrix, ale aby nebyla půjčka (*nomine mutui*) pro tyrolského knížete příliš tíživá, měl mu být vyplácen příjem ze zastavených úřadů.

---

¹⁹⁵ BayHStA München, Auswärtige Staaten. Literarien, Cod. 26, fol. 10v-11v (1327 XI 20, Merano) = *Diplomatische Beiträge zur Geschichte der Luxemburger*, Ludwig Schönach (ed.), *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 45, 1906, s. 197-225, zde č. 3, s. 203-205 (přepis) = ANONYM, *Berichtigung einer Stelle in des Kaisers Karl IV. Selbstbiographie*, č. IXc, s. 215-216 (částečný přepis) = MHDC 9, č. 122, s. 35 (regest) = Alfons HUBER, *Geschichte der Vereinigung Tirols*, č. 17, s. 134 (regest) = RBM 3, č. 1392, s. 544 (částečný přepis). Srv. Josef RIEDMANN, *Karl IV. und die Bemühungen der Luxemburger um Tirol*, s. 779-780. Ke skladbě českého poselstva Jiří SPĚVÁČEK, *Meránské úmluvy z r. 1333 a jejich předpoklady. (Cesta Karla IV. k moci.)*, ČsČH 16/66, 1968, s. 153-176, zde s. 157.

¹⁹⁶ Widmoser, č. 209, s. 207-208 (1330 II 5, Merano). Srv. Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, s. 126 a v pozn.

Počátkem roku 1328 zavítalo do Merana poselstvo z Padovy, aby upamatovalo Jindřicha Korutanského na jeho říšský vikariát. V italském městě spravovaném z Jindřichovy vůle Konradem z Aufensteina panoval totiž delší dobu neklid. Začaly se přirostřovat vnitrostranické boje, které šly ruku v ruce se sílícími obavami před expanzivním politickým kurzem nepřátelského rodu della Scalla, jenž opanoval Veronu (*venientes ad presenciam nostram ... ambassatores vestri graves oppressiones et incollerabiles persecuciones hostium proponentes*).¹⁹⁷ Bylo nasnadě, že již několikrát opakovanou žádost o pomoc nemohl nechat Jindřich bez odezvy, pokud se chtěl nadále honosit titulem vikáře. Přibral k rozpravě své poradce a po dlouhém taktizování stanovil dubnový termín na sv. Jiří, kdy slíbil přitáhnout do Itálie, osvobodit Padovu a zdecimovat její nepřátele (*habita super hiis nostrorum consiliariorum deliberatione matura decrevimus cum tota nostra potentata in proximo festo sancti Georii ad partes Fortiulii peraliter pervenire versus Paduam profecturi ad liberationem cibitatis Padue et districtus et hostium confusionem et mortem*). Menhartovec sice v krátkém čase sebral vojsko, avšak pro nedostatek peněz musel vojenské plány odložit. Budoucnost ukázala, že nadobro. Do paměti se více než jeho marné úsilí vtiskl neslavný konec vikariátu nad Padovou, která se v beznadějně situaci v září 1328 dobrovolně podrobila Cangrandemu della Scalla.

Významnou kapitolu v dějinách alpských zemí psaly vedle veronských také florentské rodinné klany, i když v poněkud smířlivějším duchu. Jejich příslušníci si nechali utéci málokterou obchodní příležitost, která se jim na půdě Tyrolska naskytla a nejinak tomu bylo u pronájmu bohatých solných dolů v Hallu, produkujících kolem 600 vozů soli týdně. Projekt, umožňující vstup soukromého kapitálu do sféry výsostných práv zeměpána, realizoval Jindřich Korutanský, aby si opatřil stálý příjem a aby se zbavil tíživých pohledávek u Italů. Proto svěčil o Velikonocích roku 1328 Arthesiovi

---

¹⁹⁷ Widmoser, č. 135, s. 119-120 (1328 I 19, Merano) = Joseph von HORMAYR, *Sämmtliche Werke II. Urkundenbuch*, Stuttgart-Tübingen 1821, č. LXVIII, s. CXXX-CXXXI. Srv. Josef RIEDMANN, *Beziehungen*, s. 376-381; Robert DAVIDSOHN, *Beiträge zur Geschichte des Reiches und Oberitaliens*, s. 393-402. Bohatou politickou faktografií obsahuje starší práce Alice Maud ALLEN, *A History of Verona*, London 1910, s. 207 a násl.

z Florencie a jeho společníkům provozování hallských dolů na 3 léta.¹⁹⁸ Tyrolský kníže navíc ve smluvním ujednání akceptoval doložku vyšší moci, která pamatovala na škody vzniklé záplavami, ohněm nebo vojenskými konflikty. Pokud by Arthesius předložil Jindřichovi a jeho rádcům důkazy, že k nějaké zkázonosné události došlo, měla se odpovědnost k náhradě škody přenést na zeměpána (*waz in schadens geschicht, von wazzzer, von fuer oder von gewalt inrer landes oder auzzer landes von den unsern, der wir gewaltic sein, den sullen wir in widercheren und erstaten, als si mit den rehten und mit der gewizzen vor uns und vor unserr rat erzaigen mugent*). Co se týče samotného dolování, měli Florentinové ponechány volné ruce při obsazování pracovních míst. Výjimkou byl nejvyšší úřad perkmistra, dosazovaného po dohodě mezi Arthesiovými muži, Jindřichem a jeho přísežnou radou (*si sullent auch alleu ampt, die ze besetzen sint und deu dartzuo gehorent, besetzen nach irem frumen, als si wenent, daz ez in aller nutzleichist sei, an umb den perchmaister, den sullen wir in geben nachirem rat und nach unserr gesworen rat*).

Kontrola solného monopolu, zajišťovaná jak Jindřichem Korutanským, tak jeho radou, se v listinném materiálu tyrolské kanceláře projevila znova roku 1329, když vzpomínaný perkmistr Arthesius obdržel povolení k vývozu soli do Lombardie za dotovanou cenu v celkové výši 1200 hřiven veronských feniků.¹⁹⁹ Mezi kautelami upravujícími podmínky obchodní transakce, jež byla výslovně omezena na lombardské město Como, si vymínil zeměpán obecnou povinnost stíhající perkmistra za situace, že jeho teprve se rozjízďející těžební společnost začne dosahovat zisku. Tehdy má Arthesius předstoupit a složit účty před Jindřichem Korutanským a jím sestavenou

---

¹⁹⁸ Widmoser, č. 21, s. 268-271 (1328 III 24, Hall in Tirol) = *Auszüge aus einem Diplomatarium des tirolischen Landesfürsten K. Heinrichs v. Böhmen*, Joseph Chmel (ed.), in: *Der österreichische Geschichtsforscher* 2, Idem (ed.), Wien 1841, č. 16, s. 175 (záhlavní regest) a s. 186-187 (přepis) = *Florentiner in Tirol und anderen Alpenländern (Handels-Regesten)*, in: *Forschungen zur Geschichte von Florenz* 4, Robert Davidsohn (ed.), Berlin 1908, s. 323-357, č. 186, s. 351 (regest). Srv. Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 490-491; Rudolf PALME, *Geschichte der Saline und des Bergwerkes*, s. 116-117; Otto STOLZ, *Die Anfänge des Bergbaues und Bergrechts*, s. 228. Přehled výnosů z těžby a prodeje soli sestavil Franz BASTIAN, *Oberdeutsche Kaufleute*, s. 42-45.

¹⁹⁹ Widmoser, č. 36, s. 285 (1329 IV 13, Tirol) = *Auszüge aus einem Diplomatarium des tirolischen Landesfürsten*, č. 33, s. 179-180 (regest). Srv. Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 478-479; Franz HUTER, *Das ältere Glurns als Handelsplatz*, *MIÖG* 68, 1960, S. 388-401, zde s. 395 a v pozn.

radou osob, zkušených v solném obchodu (*wir haben auch gedingt, ob in der vorgenanten weile ein gaebe in daz saltz choeme, von swelhen sachen daz wer, daz sol Arthes gen uns erchennen nach beschaidener laewt rat, die wir da zuo genemen*).

Do severoitalského prostředí, konkrétně Tridentska, nás přivádějí opětovně mezinárodní smlouvy, sloučené formálně do jednoho notářského instrumentu (*publicum instrumentum*), jež tyrolský kníže uzavřel roku 1330 s pány z Castelbarca. Ti byli vlivnými ministeriály tridentského biskupství a spojenci Scaligerů, jejichž dřívější nepřátelství vystřídalo po květnu 1330 mírové soužití s Menhartovci. V první dohodě²⁰⁰ Jindřich, berouce v potaz radu šlechticů, zahrnul pod svou zvláštní ochranu syny Aldrigeta z Castelbarca jmenovitě Federica, Azza, Guillelma a Marcabruna (*boni consilii in presentia nobilium militorum dominorum ... manutenere et defendere ante quocumque persona et personis*) a svůj díl dohody stvrdil rukoudáním (*manu fide data*). Castelbarcové naopak odpřisáhli na svatá evangelia, že budou Menhartovcům věrně sloužit, budou je podporovat a bránit (*ad sancta dei euangelia tactis scriptis sponte corporaliter iuraverunt ipsi domino regi et suis heredibus fideliter servire, ipsemque iuvare, manutenere et defendere*). Ve druhém vyhotovení²⁰¹ s totožným obsahem, rozšířeným pouze o konfirmaci předchozích úmluv (*quod presentes praedicta non derogetur*), se na místě Jindřichova spojence objevil Wilhelm z Castelbarca. Také s ním byla uzavřena koalice po důkladné poradě s velmoži (*boni consilii*).

O poznání méně radostná událost zasáhla do života Jindřicha Korutanského v polovině roku 1330. Z paralelního dochování německého²⁰²

---

²⁰⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 21v-22r (1330 I 5, Trident) = *Archivi principatus Tridentini regesta I. Capsae I-55*, Frumenzio Ghetta – Remo Stenico (edd.), Trento 2001, č. 68, s. 80 (regest). K rodu Castelbarco a jeho prostřednické roli mezi Menhartovci a Scaligery Josef RIEDMANN, *Die Außenpolitik Meinhards II.*, Der Schlern 69, 1995, s. 600-615, zde s. 608; IDEM, *Die Beziehungen*, zde zvl. s. 346-348; Emil WERUNSKY, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, s. 656 a násl.; Gian Maria VARANINI, *I Castelbarco dal Duecento al Quattrocento. Punti fermi e problemi aperti*, in: Castellum Ava. Il castello di Avio e la sua decorazione pittorica, Enrico Castelnuovo (ed.), Trento 1987, s. 16-39, zde zvl. s. 28 a násl.

²⁰¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 22r-22v (1330 I 5, Trident). Srv. Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 280.

²⁰² TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 65r-65v= MHDC 9, č. 348b, s. 99-100 (přepis) = Alfons HUBER, *Geschichte der Vereinigung Tirols*, č. 26, s. 135-136 (přetisk úvodní části listiny bez pasáže o rádcích).

a latinského testamentu²⁰³ se dozvídáme, že ho během pobytu na oblíbeném Tirolu skolila těžká choroba, kvůli které přijal svátost posledního pomazání a s obavami vyčkával brzkého konce. Protože se umírající Menhartovec těšil dobrému duševnímu zdraví, usmyslel si pln zbožnosti a rozvahy, pořídit závěť a využít přitom svých věrných rádců (*haben wir allez unser dinch geschaffen und unser testament gemacht mit guten sinnen und mit andechtiger fürbedachtichait und mit getrewen rat unsers rats*, resp. *sua sana mente et cum devota providentia de fideli consilio consiliariorum nostrorum*). Ti měli být nápomocni při sestavování testamentu i při jeho naplnění. Hlavní Jindřichův interes patřil jednak hmotnému zajištění choti Beatrix Savojské, jednak nedělitelnosti a hladkému přechodu menhartovských držav na potomky. Opomenuto nezůstalo ani přání uhradit všechny pohledávky za komorou. Poslední vůli mělo uvést v skutek sedmero vybraných rádců, těšících se obzvláštní důvěře knížete a zavázaných přísahou věrnosti (*daz die vorgnant sache alle fuerganch haben und volfuert werden, haben wier gesatzet und benant syben auz unser rat, die her nach geschriben stent die und an unser hant an aidestat gelobt habent die vorgnanten sache ze volfuoren mit guoten trewen*, resp. *septem ex consilio nostro qui vice et loco iuramenti facta promissione manuali nobis unanimiter promiserunt omnia et singula superius contenta se bona fide et sine fraude fideliter adimplere*). Byť Jindřich Korutanský „osudový rok“ 1330 přečkal a jeho závěť doznala ještě změn, je pro nás tento dokument nedocenitelným svědectvím o klíčové roli, již sehrávala zeměpanská rada v otázce nástupnictví.

Detailnější vhled do činnosti poradního sboru nabízí ochranný list spojený s konfirmací vlastnických práv, který od Jindřicha Korutanského obdrželi roku 1334 Margaretha a její syn Engellin, pocházející z vážené měšťanské rodiny Engelschalků z Innsbrucku.²⁰⁴ Kníže tyrolský Jindřich si

---

²⁰³ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 64r-64v = MHDC 9, č. 348a, s. 99-100 (přepis datovaný na 1330 VII 1, Tirol). Originál listiny přetištěn v Rogerius SCHRANZHOFER, *Die Mönche von Stams zu Wessenbrunn. Mit Urkunden*, Der Sammler für Geschichte und Statistik von Tirol 5, 1809, s. 229-251, zde č. 4 na s. 248-250. Není častým zjevem, pokud do dnešních dnů přečkalo vedle zápisu v tyrolských kancelářských knihách rovněž originální vyhotovení. V našem případě se latinský originál zachoval, protože můžeme konstatovat, že oproti kancelářské evidenci není v něm řeč o rádcích (*septem ex consilio nostro*), nýbrž o ručitelích (*fideiussores*), a ani výčty osob bezezbytku nekorespondují.

²⁰⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 108, fol. 10 r (1334 XII 28). Srv. TBB 3, s. 13; Franz-Heinz HYE et al., *Die Städte Tirols 1*, s. 84; Christoph HAIDACHER, *Zur*

prohlédl zeměpanská privilegia, která mu Engelschalkové předložili k potvrzení, a nechal je předčítat v radě (*auch haben wir angesehen und vor unserem rat verhoert ir hantfeste und ir urchunde die si von uns habent*). Bylo konstatováno, že zakotvují správu hradu Sonnenburgu, kde příslušníci rodiny vykonávali strážní službu, tzv. *Burghut*, držbu několika šafářských dvorů ve vesnici Axams a osvobození od daně. Jindřich s radou přezkoumali meritum věci a shodli se, že chtějí ponechat Margarethu, Engellina a jejich dědice při všech bodech, člancích a výsadách slovo od slova tak, jak byly sepsány a předneseny (*umb die vorgeschribenen und belauteten sache haben von worte ze worte geschrieben und belautent stent wellen lazzen*). Jednání bylo uzavřeno odevzdáním konfirmační listiny, v níž měla být projednaná žádost právně zajištěna.

Mozaika, do které se tříští různorodá pracovní náplň zeměpanské rady, by nebyla kompletní, jestliže bychom přešli mlčením jmenné údaje, obsažené v relačně-koncepčních poznámkách. V Tyrolsku se daný typ kancelářských poznámek objevuje od roku 1314, dost možná v důsledku aktivity zemských správců, ustanovených Jindřichem roku 1312 a pověřených konsolidací zemských financí, čímž je míněno hlavně splácení komorních dluhů. Stereotypní listinné formule *nuncius N. N.*, poznamenávané v menhartovských registrech nad, pod, eventuálně na okraj jednotlivých opisů, zachycují osoby, které doručovaly do kanceláře na hradě Tirolu vladařovy příkazy ke zlistinění toho či onoho právního aktu. Protože *nuncii* byli zároveň členy poradního sboru Jindřicha Korutanského,²⁰⁵ je jejich výskyt v diplomatickém materiálu spolehlivým indikátorem zapojení do výkonu panovnické moci, kterou zaměstnávala nejen objemná agenda dluhů a jejich zástavního zajištění²⁰⁶, ale i správa úřadů²⁰⁷, komorních platů a

---

Bevölkerungsgeschichte von Innsbruck im Mittelalter und in der beginnenden Neuzeit, Innsbruck 1984, na s. 176 uvádí k roku 1328 v městské radě Innsbrucku Engela Engelschalka.

²⁰⁵ V pramenech doložil tuto spojitost už Richard HEUBERGER, *Die ältesten Kanzleivermerke*, s. 451-453 a v pozn. Po něm Hans SPANGENBERG, *Die Kanzleivermerke als Quelle verwaltungsgeschichtlicher Forschung*, s. 482-483.

²⁰⁶ Szaivert, č. 26, s. 63; Szaivert, č. 49, s. 94-95; Widmoser, č. 31, s. 42-43; Widmoser, č. 35, s. 45; Widmoser, č. 84, s. 81-82; Widmoser, č. 85, s. 82-83; Widmoser, č. 186, s. 189-190; Koller, č. 23, s. 51; Koller, č. 24, s. 52; Koller, č. 27, s. 56; Koller, č. 57, s. 95-96; Koller, č. 59, s. 79; Koller, č. 63, s. 103; Koller, č. 79, s. 123; TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 10v.

²⁰⁷ Widmoser, č. 95, s. 88-89.

statků²⁰⁸, měst²⁰⁹ či lenního dvora²¹⁰. Jak navíc naznačuje privilegium pro město Hall z května 1335, přešli Jindřichovi rádcové po smrti posledního ze synů velkého Menharta II. do služeb Jana Jindřicha a Markéty Pyskaté, aniž by došlo ke změně v jejich kompetencích.²¹¹

ČLENOVÉ PANOVNICKÉ RADY

Měli jsme možnost poznat, že zeměpanská rada Jindřicha Korutanského promlouvala v nejvlastnějším smyslu toho slova jak do zahraničního, tak do vnitrostátní dění. V první oblasti se zhostila úlohy „strategického“ plánování Jindřichovy intervence na půdě italské signorie Padovy stejně jako navazování sňatkových aliancí s předními evropskými rody a uzavírání vojenských spojení s tridentskými Castelbarcy. Ve druhé oblasti sahala participace rádců na panovníkových vrchnostenských aktech od kontroly účetní evidence, hospodaření s regály (mincovnictví, těžba a obchod solí), přijímání do zeměpanských služeb (Thomas z Friendsbergu), přes udělování svobod poddaným a konfirmace soukromoprávních pořízení, týkajících se většinou dědictví, až po vyšší jurisdikci a garanci nástupnictví. Je nade vše pochybnost, že princip spolurozhodování zůstával konstantou Jindřichovy vladařské praxe, ať už vyrůstala ze sféry „soukromé“ nebo „veřejné“.²¹² Co do rozsahu, ve kterém se poradní element uplatňoval, je třeba oponovat Albertu Jägrovi a přijmout tezi, že mezi oběma sférami působnosti nelze činit rozdíl.

Zároveň ale platí: Reálný vliv důvěrníků, seskupených kolem Jindřicha Korutanského, nejsme schopni obecně kvantifikovat a nemáme ani stopy o jejich svébytné aktivitě za Jindřichova života. Tyrolsko a Korutany v tomto

---

²⁰⁸ Widmoser, č. 134, s. 118-119; Koller, č. 80, s. 124.

²⁰⁹ Szaivert, č. 31, s. 69-70; Szaivert, č. 33, s. 72; Koller, č. 16, s. 39-40; Koller, č. 17, s. 41.

²¹⁰ Widmoser, č. 128, s. 113-114; Koller, č. 41, s. 77.

²¹¹ *Die Urkunden der Stadt Hall in Tirol 1. 1303-1600*, Heinz Moser (ed.), Innsbruck 1989, č. 11, s. 12 (regest) = *Archivberichte aus Tirol* 3, Emil von Ottenthal – Oswald Redlich (edd.), Leipzig-Wien 1903, č. 383, s. 64 (regest) = Richard HEUBERGER, *Die ältesten Kanzleivermerke*, č. 33, s. 467 (regest). Srv. Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Der fremde Fürst im Land*, s. 158-160 a přiložené registry listin na s. 169 a násl.

²¹² K historicky problematickému rozlišení obou sfér Giorgio CHITTOLINI, *The "private," the "public," the state*, in: *The origins of the state in Italy 1300-1600*, Julius Kirshner (ed.), Chicago 1996, s. 34-61, zde zvl. s. 46.

ohledu nejspíše následovaly zbytek Evropy, kde místo v radě, žádost o dobrozdání a konečné rozhodnutí závisely obvykle na autonomní vůli suveréna. Ten přenechával některé záležitosti svým rádcům prostě proto, že se nemohl zabývat vším, co obnášela správní každodennost.²¹³ Abychom ale nepřestávali na paušálních tvrzeních, opřených o dějinné paralely, bude vhodné sestavit stručné biogramy osobností doložených v mezidobí 1310-1335 v rádcovském úřadu a seřadit je pro přehlednost dle abecedy. Získáme tak nejen podrobnější obrázek o skupinách či jednotlivcích, pohybujících se v blízkosti trůnu, ale především budeme moci lépe posoudit individuální charakter jejich vazeb na tyrolského knížete a korutanského vévodu Jindřicha.

Georg z Angerheimu

Angerheimové zastávali původně funkci proboštů ve službách tyrolských ministeriálů z Mais, poté vplynuli mezi familiáry Menharta II. a za vlády Jindřichovy byli již počítáni mezi menhartovské rytířstvo se sídlem ve věži Tierburgu v Untermais. Rytíř Georg z Angerheimu žil prokazatelně v letech 1307 až 1351 a dařilo se mu podle všeho dobře, neboť dlouhodobě skupoval drobnější statky po celém Burggrafenamtu.²¹⁴ V panovnické radě je doložen jednou (1327), ve správních úřadech vůbec ne.²¹⁵

Heinrich z Annenbergu

Rytíři z Annenbergu mají svůj počátek u Heinricha, který patřil do rodu meranských Toldů a který obdržel roku 1318 od Jindřicha Korutanského lénem polovinu hradu Annenbergu, zatímco druhou polovinu odkoupil od fojtů z Matsche o devět let později. Pro své bohatství se Annenberg těšil přízni

---

²¹³ Peter MORAW, *Die königliche Verwaltung*, s. 36-37; IDEM, *Räte und Kanzlei*, s. 287; IDEM, *Beamtentum und Rat König Ruprechts*, s. 79 a 85.

²¹⁴ Bitschnau, č. 12, s. 88-89; Josef UNTERER, *Die Ansitze von Mais und Meran*, Brixen 1972, s. 143 a násl.; Cölestin STAMPFER, *Schlösser und Burgen in Meran und Umgebung*, Innsbruck 1894, s. 86 a násl.; Martin LAIMER, *Geschichtliche Notizen zum Ansitz Angerheim*, Der Schlern 71, 1997, s. 645-662, zde s. 648 a násl. O Georgovi Max STRAGANZ, *Die Edlen von Angerheim und Neuburg*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 1, 1904, s. 1-22, passim s edicí pramenů k jeho životu na s. 14-19.

²¹⁵ Provedené rešerše, které si berou za cíl podchytit jednotlivé rádce v zeměpanských úřadech, vycházejí hlavně z údajů tyrolských knih počtů, zpracovaných péčí Ferdinanda Koglera, Otto Stolze, Gerharda Pliegera a v neposlední řadě Christopa Haidachera, který účetní památky postupně vydává a opatřuje spolehlivými rejstříky.

Jindřicha Korutanského, od něhož dostal jako léno hrad Latsch a zeměpanská cla v Nauders.²¹⁶ V panovnické radě je doložen jednou (1327), ve správních úřadech opakovaně jako purkrabí hradu Tirolu s titulem *dominus*²¹⁷ (1325-1329).

Konrad Arberger

Předkové rytíře Konrada pocházeli asi z oblasti dnešního Švýcarska, odkud v doprovodu Habsburků odešli do Rakous. Konrad sám se na přelomu 13. /14. století usadil v Tyrolsku, zařadil se zde mezi přední věřitele Jindřicha Korutanského a byla mu mj. propůjčena správa obvodu a hradu Taufers. Byl činný v diplomatických službách a účastnil se jak Jindřichova poselstva do Vídně ke dvoru Friedricha Sličného, tak vojenských výprav do Čech a Itálie.²¹⁸ V panovnické radě je doložen jednou (1327), ve správních úřadech krátce jako purkrabí hradu Tirolu (1330), opakovaně jako rychtář a probošt v Taufers (1322-1329).

Phillip z Auer

---

²¹⁶ Bitschnau, č. 13, s. 89-90; BT, s. 451-452; TBB 1, s. 166, 170 a násl.; Richard STAFFLER, *Die Hofnamen im Landgericht Kastelbell (Vinschgau)*, Innsbruck 1924, s. 99-101. O Heinrichovi Sebastian KÖGL, *Die erloschenen Edelgeschlechter Tirols*, Neue Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 11, 1845, s. 72-133 a 12, 1846, s. 146-203, zde sv. 11, s. 75-77. Léna: TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 53v-54v.

²¹⁷ Pramenně doložené označení „*dominus*“ u jednotlivých členů rady zvláště zmiňujeme, protože je většinou interpretováno jako znak šlechtického statusu. Obecně Karl-Heinz SPIEB, *Ständische Abgrenzung und soziale Differenzierung zwischen Hochadel und Ritteradel im Spätmittelalter*, Rheinische Vierteljahrsblätter 56, 1992, s. 181-205, zde s. 203. Že se sice i měšťané mezi sebou mohli v pozdním středověku titulovat jako „*domini*“, avšak u privilegovaných vrstev s tím naráželi na odpor, demonstruje Thomas BEHRMANN, *Zum Wandel der öffentlichen Anrede im Spätmittelalter*, in: Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter, Gerd Althoff (ed.), Stuttgart 2001, s. 291-317, zde s. 298 a násl. Pro Tyrolsko Otto STOLZ, *Rechtsgeschichte des Bauernstandes*, s. 73; IDEM, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher*, s. 22; Gustav PFEIFER, *Nobis servire tenebitur in armis. Formen des Aufstiegs und Übergangs in den niederen Adel im Tirol des 14. Jahrhunderts*, in: Zwischen Nicht-Adel und Adel, Kurt Andermann - Peter Johanek (edd.), Stuttgart 2001, s. 49-104, zde s. 62-64; Julia HÖRMANN, *Das älteste Tiroler Lehenbuch*, Tiroler Heimat NF 59, 1995, s. 67-100, zde s. 95 v pozn. č. 102. Rezervovaněji Volker STAMM, *Lehnspraxis im spätmittelalterlichen Tirol*, Tiroler Heimat NF 72, 2008, s. 63-72, zde s. 70 v pozn. Stammovi lze nicméně vytknout, že svá pozorování opírá v tomto bodě výhradně o editované notářské imbreviatury, jež jsou z hlediska titulatury méně spolehlivé, než registratura tyrolské hraběcí kanceláře.

²¹⁸ TBB 9, s. 287; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, Innsbruck 1975, s. 122 a 544. O Konradovi Erika KUSTATSCHER, *Die Herren von Taufers*, s. 207 a násl. Zástavy: Seznamy zástav v příloze I-č. 23 a II-č. 70, 111, 118, 121.

Tyrolský rozrod Auerů se vyšvihl mezi rytířstvo po smrti Menharta II., v jehož listinách vystupuje pod těžko zařaditelným označením „*pauperes milites*“, ²¹⁹ a za své sídlo si zvolil stejnojmennou věž ve vesnici Tirolu. V panovnické radě je Phillip z rodu Auerů doložen jednou bez kvalifikujícího přívlastku (1326), ve správních úřadech ani jednou. ²²⁰

z Aufensteina

Aufensteinové náleželi mezi čelní panské rody Tyrolska. Původně šlo o postranní linii ministeriálů z Matrei, jejíž členové přešli k hrabatům z Hirschbergu a posléze k ministerialitě Menharta II. Za vlády Menharta a jeho synů se Aufensteinové etablovali mezi vysokou šlechtou, kdy jednak obsadili dvorské a zemské úřady, jednak se majetkově uchytili v Korutanech. O společenský vzestup se nejvíce zasadili bratři Heinrich s Konradem, o nichž napsal historiograf Gaston Pettegg: „Zvláště Konrad zvýšil lesk svého rodu. Tento byl činný převážně v Tyrolích, zatímco onen Heinrich v Korutanech, kde získal pro svůj rod významné úřady, rozsáhlé majetky a značnou vážnost.“ Oba byli jednak finančními a vojenskými podporovateli, jednak blízkými důvěrníky a dvořany Jindřicha Korutanského, který je pověřoval výkonem teritoriální správy a kontrolou účetnictví. Za věrné služby v Tyrolsku, Korutanech a Čechách jim byly pod různými právními tituly – zástava, léno - udělovány nesčetné zeměpanské platy a statky. ²²¹

Heinrich III. z Aufensteina

Heinrich patřil k suitě věrných Jindřicha Korutanského, což vyplývá z jeho častějšího jmenování v Korutancových listinách a účetní evidenci právě tak jako z jeho aktivní účasti v boji o přemyslovské dědictví. V panovnické radě je doložen vícekrát (1312, 1326, 1327), ve

---

²¹⁹ Peter FELDBAUER, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung I*, s. 235-236.

²²⁰ Bitschnau, č. 26, s. 95-96; BT, s. 433-434; TBB 2, s. 133 a násl.; Cölestin STAMPFER, *Schlösser und Burgen in Meran*, s. 34 a násl.; Josef WEINGARTNER, *Die Kunstdenkmäler des Etschlandes. IV-1. Das Burggrafenamt*, Wien-Augsburg 1930, s. 200-203; Martin BITSCHNAU, *Die Adelssitze Auer*, Schlern 48, 1974, s. 663-664.

²²¹ Bitschnau, č. 27, s. 96-97; TBB 3, s. 51 a násl.; BT, s. 133; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol I. Nordtirol*, s. 369-370; Gaston Freiherr VON PETTENEGG, *Die Herren von Aufenstein. Ein Beitrag zur österreichischen Geschichte im XIV. Jahrhunderte*, Jahrbuch des heraldisch-genealogischen Vereines Adler in Wien 2, 1875, s. 1-56, citát na s. 10.

správních úřadech s titulem *dominus* jako klíčník v Innsbrucku (1315) a rychtář v Thaur-Hallu (1299-1300).²²²

Konrad III. z Aufensteina

Konrad byl stálíci na dvoře Jindřicha Korutanského, avšak dosti času musel trávit rovněž v Korutanech, kde vykonával od roku 1293 úřad zemského maršálka, nejpozději od roku 1304 hejtmanství a od roku 1331 správcovství bamberského klášterního jmění, nemluvě o Padově, kde od roku 1321 zastupoval Jindřicha coby říšského vikáře. Fritz Gasser má Konrada za nejvýznamnějšího a nejmocnějšího rádce a vazala, jehož vojenskou zdatnost využíval Menhartovec při taženích do Čech a Itálie. V panovnické radě je Konrad doložen soustavně (1312, 1312, 1326, 1327, 1327, 1328, 1328), ve správních úřadech jako probošt v Ultenu (1311-1319).²²³

Volkmar z Burgstallu

Burgstallové byli ministeriály hrabat z Tirolu. Po generace strážili rezidenční hrad svých pánů ve funkci purkrabích. Rytíř Volkmar se počítal mezi oblíbence Jindřicha Korutanského, z jehož pověření se účastnil několika zahraničních poselstev. Vedle tyrolského purkrabství držel, většinou formou zástavy, různé posty v lokální správě nejen v Tyrolích, ale i v Tridentsku, kde získal lénem zeměpanský hrad Sporo/Spaur a stal se tak zakladatelem hraběcího rodu ze Spauru. Karl Ausserer neváhal označit Volkmaru pro jeho schopnosti a činnost za jeden z nej přednějších a nejvýznamnějších zjevů své doby. V panovnické radě je Volkmar z Burgstallu doložen několikrát (1327, 1330, 1330, 1330, 1330), v úřadech s titulem *dominus* jako purkrabí na Tirolu (1331-1340), rychtář v Mölten (1324-1331), hejtman v Rattenbergu (1331-1340) nebo hejtman ve Sporo/Spauru (1313-1324).²²⁴

---

²²² Gaston Freiherr VON PETTENEGG, *Die Herren von Aufenstein*, s. 10 a násl. Zástavy: Seznamy zástav v příloze II-č. 43.

²²³ Gaston Freiherr VON PETTENEGG, *Die Herren von Aufenstein*, s. 27 a násl.; Evelyne WEBERNIG, *Landeshauptmannschaft und Vizedomamt in Kärnten bis zum Beginn der Neuzeit*, Klagenfurt 1983, s. 48 a násl.; Fritz GASSER, *König Heinrich von Böhmen (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1951, s. 150-153, citát na s. 150. Zástavy: Seznamy zástav v příloze I-č. 3, 10, 11 a II-č. 1, 105, 110.

²²⁴ Bitschnau, č. 106, s. 143-144; TBB 2, s. 222-224; BT, s. 375. O Volkmarovi Justin P. LADURNER, *Volkmar von Burgstall. Ahnherr der Grafen von Spaur*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 2, 1865, s. 134-180; E. H. VON RIED, *Welchem Geschlechte*

z Coreda

Vznešený rod se sídlem na hradě Coredu pocházel sice z řad tridentských ministeriálů. Dal se však počínaje Ulrichem I. do služeb konkurenční dynastie Menhartovců, která budovala své teritorium pod taktovkou Menharta II. na úkor biskupství v Tridentu a využívala přitom svých fojtských práv. Ovládnutá církevní území byla tyrolským knížetem svěřena pod správu hejtmána z Coreda, jehož loajalitu měly pojistit zástavní a lenní instituty.²²⁵

Friedrich z Coreda

Ze dvou příslušníků rodu Coredu, blízkých Jindřichovi Korutanskému, je o poznání méně čitelnou osobností rytíř Friedrich. V tyrolském účetním záznamu z 28. února 1323 se tituluje *dominus* a hlásí se k Ulrichovi I. jako ke svému otci, z jehož purkrabského úřadu vydává počet. V panovnické radě je Friedrich doložen jednou (1327), ve správních úřadech ani jednou.²²⁶

Ulrich I. z Coreda

Jak bylo pověděno, Jindřich Korutanský převzal Ulricha do svého správního aparátu po dobrých zkušenostech, které s rytířem z Coreda učinil Menhart II. V panovnické radě je Ulrich doložen jedinkrát (1312), v úřadech častěji s titulem *dominus* jako purkrabí na Tirolu (1313-1323), hejtmán

---

entstammte Volkmar von Burgstall?, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 52, 1908, s. 195-205; Karl AUSSERER, *Der Adel des Nonsberges. Sein Verhältnis zu den Bischöfen und zu den Landesfürsten, seine Schlösser, Burgen und Edelsitze, seine Organisations, Freiheiten und Rechte. Die „Nobili rurali“*, Jahrbuch des heraldisch-genealogischen Vereines Adler in Wien 9, 1899, s. 13-252, zde s. 175 a násl., citát na s. 176. Zástavy: Seznamy zástav v příloze II-č. 13, 53, 108.

²²⁵ Carl AUSSERER, *Der Adel des Nonsberges*, s. 63 a násl.; Marco BETTOTTI, *La nobiltà trentina nel medioevo (metà XII - metà XV secolo) I*, Bologna 2002, s. 555-564. K hejtmanské správě Tridentska Hans von VOLTELINI, *Immunität, grund- und leibherrliche Gerichtsbarkeit in Südtirol*, Archiv für österreichische Geschichte 94, 1907, s. 311-463, zde s. 349 a násl. Menhartovu „církevní“ politiku do detailu probírají Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite*, s. 134 a násl.; Josef RIEDMANN, *Das Hochstift Trient unter der Kontrolle Meinhard's II. von Tirol. Eine Bestandsaufnahme anhand der Tiroler Rechnungsbücher 1288-1295*, in: In factis mysterium legere: miscellanea di studi in onore di Iginio Rogger in occasione del suo ottantesimo compleanno, Emanuele Curzel (ed.), Bologna 1999, s. 35-55, zde s. 40 a násl.

²²⁶ Ferdinand KOGLER, *Das landesfürstliche Steuerwesen in Tirol*, s. 639 v pozn.

Tridentska (1289-1300, 1306-1310), hlavně pak jako zemský správce Tyrolska (1312-1315).²²⁷

Gottschalk z Enn/Bolzana

Gottschalk byl bez nadsázky zeměpanským úředníkem „nového stříhu“. Vlastní pílí a schopnostmi se vyšvihl ze skromných poměrů nejen mezi rytíře, ale dokonce do bezprostřední blízkosti tyrolského knížete Menharta II. a po něm Jindřicha, jehož podnikavý služebník zásoboval v okamžiku nouze hotovostí. Slovy Josefa Riedmanna, stal se z Gottschalka jeden z nejdůležitějších a nejvšestrannějších Jindřichových spolupracovníků v takřka všech sférách veřejného života – od komorních záležitostí přes výběr cla a mýta, ražbu mince v Meranu, diplomatické úkoly, obchodní cesty až po účast v kolegiu tyrolských zemských správců (1312-1315). V panovnické radě je doložen nesčetněkrát, od 20. let 14. století s titulem *dominus* (1312, 1327, 1328, 1329, 1330, 1330, 1330, 1330), ve správních úřadech jako rychtář v Ennu (1300-1329) a správce tridentské Cembry (1320).²²⁸

Heinrich z Eschenlochu

Heinrich byl jedním z nemanželských synů Jindřicha Korutanského, proto nepřekvapuje, že měl přístup k Jindřichovu tyrolskému dvoru. I když nosil hraběcí titul (*graven von Eschenloch*)²²⁹, neměl žádné příbuzenské vazby na hrabata z Eschenlochu, jejichž rodovou pevnost získal roku 1319 od otce do dědičného vlastnictví. Jindřich Korutanský svého stejnojmenného syna zdá se protěžoval a obdařoval ho zeměpanskými hrady (Königsberg, Ulten, Eschenloch), statky i platy. V panovnické radě je Eschenloch doložen

---

²²⁷ Josef RIEDMANN, *Das Hochstift Trient*, s. 47 a násl.; Paul MAYR, *I Capitani trentini del Duecento*, Studi trentini di scienze storiche 48, 1969, s. 73-89 a 164-175; Walter LANDI, *Miles nobilis et honestus. Ulrico I di Coredò e i castellani di Valer prima degli Spaur*, in: Castel Valer e i conti Spaur, Roberto Pancheri (ed.), Trento 2012, s. 88-131.

²²⁸ Josef RIEDMANN, *Gottschalk von Bozen, Richter von Enn-Neumarkt (+1334). Ein Kapitel aus der Geschichte des Unterlandes im Mittelalter*, Das Südtiroler Unterland 9, 1980, s. 107-125, citát na s. 111; IDEM, *Neues zur Tätigkeit des Gottschalk von Bozen, Richter von Enn-Neumarkt (+ 1334)*, in: Eppan und das Überetsch. Wohnen und Wirtschaften an der Weinstraße und in angrenzenden Gebieten. Vorträge der landeskundlichen Tagung im Lanserhaus, Eppan - St. Michel, 4. bis 6. Oktober 2007, Rainer Loose (ed.), Launa 2008, s. 171-180. Zástavy: Seznamy zástav v příloze II-č. 122, 123.

²²⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 80v.

tříkrát (1327, 1330, 1330), ve správních úřadech častěji s titulem *dominus* jako probošt v Ultenu (1331-1349) a rychtář v Ennu (1336).²³⁰

Friedrich

Brixenský probošt mistr Friedrich byl levobočkem Menharta II., a tedy nevlastním bratrem Korutance Jindřicha. Mimomanželský původ rovněž předznamenal Friedrichovu církevní kariéru, ke které mu dopomohl tyrolský kníže Menhart. Ještě než byl zvolen roku 1305 do čela kapituly v Brixenu, zasloužil se ale Friedrich o povznesení kanceláře na hradě Tirolu, kde byl činný nejprve jako písař, následně jako faktický vedoucí, s čímž se pojila nutnost účasti na diplomatických misích. Friedrich náležel ke kaplanům a nejbližším důvěrníkům Jindřicha Korutanského, na jehož dvoře trvale pobýval a jehož provázel během české anabáze v letech 1307-1310. V panovnické radě je doložen opakovaně (1312, 1319), ve správních úřadech jako písař na rezidenčním hradě Tirolu (1296-1333).²³¹

Heinrich z Garnsteinu

Heinrich pocházel z rodu tzv. „mladších Garnsteinů“, vedlejší linie urozených pánů Voitsbergu. Ti byli nejprve ministeriály brixenských biskupů, pak ovšem opustili někdejší loajalitu k biskupskému stolci a své budoucí osudy spojili s Menhartem II. Tyrolským. Po „starých Garsteinech“ zdědili Voitsbergové sídelní hrad v Eisacktal, o nějž se rytíř Heinrich dělil se svým bratrem Ekkehardem a po němž se oba sourozenci také psali. Brzká smrt před rokem 1318 může být jednou z příčin, proč je Heinrich

---

²³⁰ TBB 2, s. 251 a násl.; BT, s. 394. O Heinrichovi podrobněji Julia HÖRMANN, *Curia domine – Der Hof der Margarethe Maultasch als Beispiel weiblicher Hofhaltung im Spätmittelalter*, Römische historische Mitteilungen 46, 2004, s. 77 – 124, zde s. 93 a násl.; Justin P. LADURNER, *Urkundliche Notizen über die Grafen von Eschenloch im Thale Ulten*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 3, 1866, s. 209-241, zde s. 232 a násl. Léna: TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 80v, 81r, 81r.

²³¹ Leo SANTIFALLER, *Das Brixner Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter 2. Besonderer Teil*, Innsbruck 1925, s. 310-312; Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 151 a násl. S některými upřesněními Franz Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei*, s. 44 a násl., kde je na s. 49 důležitý postřeh ohledně Friedrichova výsadního místa ve svědeckých řadách, jež nejspíš odráží nikoliv urozenost či postavení u dvora, ale vztahuje se k dignitě získané v brixenské kapitule. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. I-3.

v panovnické radě doložen jen jednou (1316) a ve správních úřadech Jindřicha Korutanského vůbec ne.²³²

Heinrich Graland

Gralandové patřili k ministerialitě hrabat z Tirolu, nejnak rytíř Heinrich, který za úspěšnou obranu Lublaňe před Habsburky obdržel roku 1308 od Oty Korutanského dědičným lénem hrad Wasserleonburg v Korutanech. Coby člověk zdatný jak ve válečnictví, tak ve správě komorního jmění těšil se důvěře nejen Oty, ale i jeho bratra Jindřicha Korutanského, který Heinricha pověřoval administrativními úkoly ve všech koutech menhartovského soustátí včetně říšského vikariátu v Itálii. V panovnické radě je Heinrich Graland doložen vícekrát (1316, 1326, 1330), ve správních úřadech jednak jako tzv. victum-správce zeměpanských majetků, totiž v Korutanech (1302-1303) a Kraňsku (1302-1311), jednak jako tyrolský hejtman (1314-1315).²³³

Jakob Greif z Matrei

Přídomek Greif užívali členové mladší větve rodu purkrabích z Matrei am Brenner, kteří byli jako ministeriálové poslušni nejprve hrabatům z Andechsů, posléze hrabatům z Tirolu-Gorice. Rytíř Jakob Greif sídlil v Obermais a ví se o něm, že lénem držel zeměpanské desátky v oblasti

---

²³² Bitschnau, č. 199, s. 217-218; TBB 4, s. 174 a násl.; BT, s. 263; Artur Maria SCHEIBER, *Die Burggrafen von Brixen bis zur Erbauung der namengebenden Burg Voitsberg*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 27/29, 1947/49, s. 309-328. O Heinrichovi ANONYM, *Stammtafel der Edlen von Voitsberg (mit Urkunden)*, Der Geschichtsfreund. Beiträge zur vaterländischen Geschichte 1, 1866, s. 292-297, zde s. 294; Josef EGGER, *Schloß Gerrenstein und seine Herren*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 3-42, 1898, s. 47-116, zde s. 72 a násl.

²³³ Bitschnau, č. 244, s. 246-247; Josip ŽONTAR, *Kranjski deželni vicedom. Prispevek zgodovini srednjeveške finančne uprave na Kranjskem*, Razprave. Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti, Razred za Zgodovinske in Družbene Vede 5-14, 1966, s. 279-318, zde s. 288 a násl., zvl. pak obsáhlé německé resumé na s. 316; Evelyn WEBERNIG, *Landeshauptmannschaft und Vicedomamt in Kärnten*, s. 123-124; Alois WEISS, *Kärnthens Adel bis zum Jahre 1300*, Wien 1869, s. 70; Georg KOZINA, *Reihenfolge der Landesvicedome von Krain im Mittelalter*, Laibach 1869, s. 13; Richard HEUBERGER, *Die älteren landesfürstlichen Vicedominate in Tirol und die Anfänge der Hauptmannschaft an der Etsch*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 11, 1914, s. 66-74, 123-138, zde s. 67 v pozn., 137.

Brenneru, resp. Silltal. V panovnické radě je doložen toliko jednou (1327), ve správních úřadech ani jednou.²³⁴

Konrad Helbling

Konrad byl příslušníkem tyrolské ministeriálské rodiny ze Sistrans, která se po vymření hrabat z Andechsů ocitla mezi služebnou šlechtou nástupnického rodu z Tirolu-Gorice. Přízvisko Helbling z lat. *obolus* = feník odkazuje nejspíše k účasti Sistransů na mincovnictví ještě v dobách hrabat z Andechsů. Rytíř Konrad, jenž se v pramenech dává poznat jako významný dvořan, administrátor a štědrý finančník Menhartovců, si za sídlo zvolil hrad Straßfried u Innsbrucku, který obdržel lénem od Oty Korutanského a jeho bratra Jindřicha. V panovnické radě je doložen opakovaně (1213, 1328, 1328), v úřadech s titulem *dominus* jako zemský správce (1312-1315), rychtář v Innsbrucku (1310-1315) a victum v Inntalu (1308-1315).²³⁵

Christian z Kreithu

Christian neměl urozené předky, vystřídal nicméně různé posty v lokální správě a zřejmě se v očích Jindřicha Korutanského osvědčil, soudě podle řady zeměpanských lén, které mu byly postoupeny odměnou za jeho služby. Mezi lenními majetky vyčnívá hrad Neuhaus, který Christian obdržel od tyrolského knížete roku 1320, aby jej vyzdvihl z trosek, ve kterých se pevnost nacházela od válek mezi Menhartem II. a tridentskými biskupy. V panovnické radě je Christian doložen jednou (1327), vícekrát se objevuje ve správních úřadech jako rychtář v Neuhausu (1316-1334), v Sarntheinu (1289, 1308) a ve Stein am Ritten (1293-1303).²³⁶

---

²³⁴ Bitschnau, č. 398, s. 344-346; TBB 3, s. 20 a násl.; BT, s. 112. O Jakobovi Ludwig STEINBERGER, *Die zwei Burgen von Matrei im Wipptale*, in: Tirolensia. Zum 80. Geb. Konrad Fischnalers, Innsbruck 1935, s. 176-193, zde s. 187 a 193 v pozn.

²³⁵ Bitschnau, č. 546, s. 457-459; BT, s. 111; Erwin STOCKHAMMER, *Die Ansitze in Innsbruck*, s. 93-95. O Konradovi TBB 3, s. 17-18; Richard HEUBERGER, *Die älteren landesfürstlichen Vicedominate in Tirol*, s. 74, 126 a násl.; Karl MOESER, *Stand dem Stadtgerichte Innsbruck auch die hohe Gerichtsbarkeit zu?*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 16/17, 1919/20, s. 193-256, zde s. 234-236 a v pozn. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-71, 77, 84, 104.

²³⁶ O Christianovi a jeho rodině Josef WEINGARTNER, *Bozner Burgen*, Innsbruck 1959, s. 171, 259; BT, s. 372 a 374; TBB 8, s. 282; Plieger, č. 129, s. 80. Léna: TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 88r = Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafenamt*, č. 2653, s. 450.

Heinrich Told z Labers

Heinrich pocházel z rytířské rodiny Angerheimů, usídlených ve věži Tierburgu v Untermais a oddaných knížatům z Tirolu-Gorice, jak o tom byla zmínka výše. Heinrich Told za svou dlouholetou službu Menhartovi II. dostal lénem hrad Labers, po kterém se pak také psal. Byl tyrolským zemským maršálkem a důvěrníkem jednak Menhharta, jednak Menhartových synů Oty a Jindřicha Korutanského. Vyznamenal se v diplomacii i na válečném poli při potlačování šlechtické vzpoury v Korutanech roku 1292/1293. Max Straganz ho proto ocenil jako „nejvýznamnějšího mužského příslušníka rodu Toldů a Angerheimů“.²³⁷ Úmrtím roku 1313 si můžeme vysvětlit, proč je Heinrich Told jmenován mezi členy Jindřichovy panovnické rady pouze jedinkrát (1312), zatímco ve správních úřadech je doložen častěji jako zemský maršálek na Tirolu (1278-1313) a hejtman v tridentském Tenno (1284).

Rupert z Lechsbergu

Bavorští Lechsbergové byli štaufskými ministeriály, kterým poté, co na konci 13. století přišli o rodový hrad Rauhenlechsberg, nezbylo, než se spokojit s výkonem strážní služby pro Wittelsbachy. Druhou možností bylo odejít ze země, a tak na menhartovském dvoře evidujeme rytíře Konrada s Ruprechtem z Lechsbergu. Posledně uvedený člen rodu pronikl dokonce do bezprostředního okolí Jindřicha Korutanského, neboť je v panovnické radě doložen opakovaně (1312, 1312, 1319), byť ve správních úřadech vůbec nefiguruje.²³⁸

Peter z Liebenberga

---

²³⁷ O Heinrichu Toldovi Max STRAGANZ, *Die Edlen von Angerheim und Neuburg*, s. 2 a násl. a s. 9 s edicí pramenů k jeho životu na s. 9-12, citát na s. 2.; Anton EMMERT, *Geschichtliche Darstellung der Erblandämter in der gefürsteten Grafschaft Tirol*, Innsbruck 1838, s. 78; Josef UNTERER, *Die Ansitze von Mais und Meran*, s. 38; TBB 2, s. 178.

²³⁸ Pankraz FRIED, *Adelige Herrschaft und früher Territorialstaat. Zur Geschichte der Herrschaften Peißenberg und Rauhenlechsberg*, in: Gesellschaft und Herrschaft. Forschungen zu sozial- und landesgeschichtlichen Themen vornehmlich in Bayern. Festgabe für Karl Bosl zum 60. Geburtstag, München 1968, s. 51-85, zde s. 66 a násl.; Werner MEYER, *Burgen in Oberbayern*, Würzburg 1986, s. 144-146; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol 1. Nordtirol*, s. 540.

Hrad Liebenberg/Liemberg poblíž St. Veit an der Glan zbudovali ve 2. polovině 12. věku v Korutanech vládnoucí Sponheimové. Pevnost musela několikrát změnit držitele, než ji hrabata z Ortenburgu propůjčila svým leníkům a ministeriálům, píšícím se po nově získaném rodovém sídle z Liebenberga. Liebenbergové byli ministeriály netoliko Ortenburgů, ale i biskupa v Gurku a hrabat z Gorice, přes které navázali příbuzenské kontakty s tyrolským šlechtickým prostředím. Rytíř Peter obdržel roku 1309 od Oty Korutanského jako léno dolní hrad v Reifnitz, k němuž připojil za Otova nástupce hrady Ras a Mittertrixen. Ačkoliv není doložen ve správních úřadech, lze na užší vztah Petera z Liebenbergu k Jindřichu Korutanskému usuzovat z opakovaného výskytu v panovnické radě (1312, 1326).²³⁹

Konrad z Mils zv. Mulser

Konrad je pro historika nesnadno uchopitelnou osobností. Můžeme na základě šlechtického přídomku spekulovat, že ho pojilo příbuzenství se stejnojmenným komorníkem Menharta II., jenž držel lénem věž v Platzleid a zemřel roku 1292²⁴⁰. Oba Konradové se jeví být členy téže rodiny tyrolských rytířů²⁴¹, usazených na opevněném sídle v Mils u Imstu a vysledovatelných v okolí Menhartovců od poloviny 70. let 13. století. pod enigmatickým označením „*pauperes milites*“.²⁴² Potíže s identifikací působí fakt, že v panovnické radě máme Konrada Mulsera doloženého pouze jedinkrát (1326) a ve správních úřadech vůbec. Na druhou stranu lze ale poukázat na zápisy v Tyrolské lenní knize, z nichž první z roku 1314 uvádí Konrada ve

---

²³⁹ KBK 1, s. 186-187; KBK 2, s. 94-95; BSK 1, s. 78; Alois WEISS, *Kärnthens Adel*, s. 92-94. O Peterovi z Liebenburgu *Urbare der Stifte Marienberg und Münster, Peters von Liebenberg-Hohenwart und Hansens von Annenberg, der Pfarrkirchen von Meran und Sarnthein*, Basilius Schwitzer (ed.), Innsbruck 1891, s. 261; Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens* 1, s. 391; Nikolaus GRASS, *Die Ritter von Liebenberg und ihre Stiftungen an das Klosters Stams. Zugleich ein Beitrag zur Höfegeschichte des Vorderwaldes bei Hall in Tirol*, in: *Historische Blickpunkte. Festschrift Johann Rainer zum 65. Geburtstag* dargebracht v. Freunden, Kollegen und Schülern, Sabine Weiss (ed.), Innsbruck 1988, s. 181-194, zde passim na s. 181-192.

²⁴⁰ Bitschnau, č. 72, s. 119-120; TBB 2, s. 54; Plieger, č. 102, s. 61-62, č. 350, s. 241-242; Christoph HAIDACHER, *Der fürstliche Kaufmann. Zur Wirtschafts- und Finanzpolitik Meinhards II.*, *Der Schlern* 69, 1995, s. 733-741, zde s. 739.

²⁴¹ Bitschnau, č. 415, s. 357.

²⁴² Peter FELDBAUER, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung I*, s. 235-236.

svědečné řadě mezi předními šlechtici na dvoře Jindřicha Korutanského²⁴³, druhý z roku 1327 zná bratry Konrada a Rudolfa jako držitele pozemků okolo Platzleid²⁴⁴.

Jan III. z Ostrova

Brixenský biskup s českými kořeny byl doktorem dekretů a nositelem mnoha obročí a kanonikátů v Praze, Olomouci, Krakově, nebo Míšni. Jakožto kaplan a sekretář Václava II. se těšil náklonnosti přemyslovského krále, který se nejspíš zasadil o Janovo zvolení biskupem v Brixenu roku 1306. Jan Brixenský patřil k nejbližšímu okruhu královny Anny, takže je nasnadě domněnka, že měl za úkol doprovázet Přemyslovnu na její cestě do Tyrolska, kam byla provdána za Jindřicha Korutanského.²⁴⁵ Nasvědčoval by tomu i Janův výskyt v panovnické radě 1312, ojedinělý sice, avšak výmluvný vzhledem k důležitosti aktu, jímž bylo ustanovení sboru zemských správců v Tyrolsku. Poté, co se zasloužil o hospodářskou a organizační konsolidaci brixenské diecéze, jakož i o zvýšení disciplíny jejího kléru, vystřídal Jan z Ostrova ještě biskupské stolce v Bambergu (1322-1323) a Freisingu (1323-1324). Oproti všestranně úspěšnému brixenskému období šlo však jen o epizodické episkopáty.²⁴⁶

---

²⁴³ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 82r = Otto STOLZ, *Quellen zur Geschichte des Zollwesens und Handelsverkehrs in Tirol und Vorarlberg vom 13. bis 18. Jahrhundert*, Wiesbaden 1955, č. 7, s. 59-60 (edice podle Tir. Cod. 106 se stručným komentářem) = Julia HÖRMANN, *Die "Kuntersweg-Urkunden"*, č. 1 na s. 53 (edice podle originálu uloženého v městském archivu v Bolzanu). K pořadí svědků dle jejich sociálního postavení Heinrich FICHTENAU, *Die Reihung der Zeugen und Konsentienten*, in: Beiträge zur Mediävistik. Ausgewählte Aufsätze 3. Lebensordnungen, Urkundenforschung, Mittellatein, Idem, Stuttgart 1986, s. 167-185.

²⁴⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 62v: „Platzleyde prope Tirol in loco dicto Teufental, cui coherent ab uno latere bona Chüonradi et Rudolphi fratrum Mulseriorum.“

²⁴⁵ Hypotézu nadesla Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Petr Žitavský a mýtus poslední Přemyslovny*, HOP. Historie - Otázky - Problémy 3, 2011, s. 41-53. Jedná se o lepší vysvětlení volby v brixenském prostředí neznámého Jana, než nabízí Kassian HAID, *Die Besetzung des Bistums Brixen in der Zeit von 1250-1376. Ein Beitrag zur Geschichte der Bischöfe von Brixen*, Wien-Leipzig 1912, s. 31.

²⁴⁶ O Janovi Josef GELMI, *Die Brixner Bischöfe in der Geschichte Tirols*, Bozen 1984, s. 79-80; Anselm SPARBER, *Die Brixner Fürstbischöfe im Mittelalter. Ihr Leben und Wirken kurz dargestellt*, Bozen 1968, s. 107-110 (zde i o Janově přízvisku „Wulfing“); Kassian HAID, *Die Besetzung des Bistums Brixen in der Zeit von 1250-1376*, s. 30 a násl. Přehledově Helmut FLACHENECKER-Manfred HEIM, *Johannes Wulfing von Schlackenwerth*, in: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon, Erwin Gatz (ed.), Berlin 2001, s. 195-196.

Rupert z Passeieru

Jak Ruperta, tak jeho dosud málo probádané příbuzenstvo lze snad řadit k ministerialitě goricko-tyrolských hrabat. Rodina sídlila na hradě Jaufenburgu, který se vypínal nad údolím Passeieru. Rytíř Rupert je v panovnické radě doložen jednou s titulem *dominus*²⁴⁷ (1316), ve správních úřadech bez titulatury jako rychtář v Passeieru (1291).²⁴⁸

Hildebrand Perchtinger

Na počátku bavorský šlechtický rod Perchtingerů přenesl v pol. 13. věku středisko svých aktivit do Tyrolska a zařadil se postupně mezi ministerialitu hrabat z Andechsů, z Hirschbergu, z Tirolu a konečně Menhartovců. Rytíř Hildebrand buď získal, anebo vybudoval pro sebe a své potomky kolem roku 1300 sídelní hrad Hohenburg u Innsbrucku. Častěji se s ním můžeme setkat rovněž na tyrolském dvoře, kde působil nejen jako důvěrník, ale i jako věřitel Jindřicha Korutanského. V panovnické radě je doložen soustavně v prvních dvou deceniích 14. století (1312, 1316, 1317, 1317, 1317), ve správních úřadech jako purkrabí na Rattenbergu (1295-1309).²⁴⁹

Heinrich Rasp

Rytíř Heinrich byl původem z Korutan, kde rodina Raspů, salzburských ministeriálů, sídlila na jimi zbudované pevnosti Rastensfeldu. Do nejtěsnějšího okolí Jindřicha Korutanského pronikl díky personálnímu propojení alpských zemí pod žezlem Menhartovců, a to na samém sklonku Korutancovy vlády. Proto je Rasp v panovnické radě doložen jen jednou (1333). Než byl vystřídán rychlým pádem za odboj proti Lucemburkům, vynesl mu karierní vzestup po roce 1335 pověření strážní službou na

---

²⁴⁷ Szaivert, č. 26, s. 63.

²⁴⁸ Bitschnau, č. 39, s. 102; TBB 2, s. 146 a násl.; Albin PIXNER, *Die Jaufenburg: Burgruine über St. Leonhard in Passeier*, Arx 32, 2010, s. 10-14, zde na s. 10.

²⁴⁹ Bitschnau, č. 51, s. 108; TBB 6, s. 133-137; BT, s. 111; Erwin STOCKHAMMER, *Die Ansitze in Innsbruck*, s. 116 a v pozn. O Hildebrandovi Sebastian KÖGL, *Die erloschenen Edelgeschlechter Tirols*, s. 110-111; Elisabeth BRACHARZ, *Die Burgen im unteren Inntal*, Innsbruck 1966, s. 60; Joseph ZÖSMAIR, *Das Haus der Perchtinger im Innsbrucker Mittelgebirge*, Innsbrucker Nachrichten 218/219, 25./26. September 1923, s. 3-4, 5-6. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-90, 117.

Raspenbühelu (1335-1337), správcovství St. Petersbergu (1337-1340) a především úřad hofmistra na dvoře Markéty Pyskaté (kolem 1340).²⁵⁰

z Rottenburgu

Páni z Rottenburgu spravovali oblast středního Inntalu jako ministerálové hrabat z Andechsů a během času se jim podařilo, vytvořit tu komplex pozemkového majetku s autonomními vrchnostenskými právy, obhospodařovaného a řízeného ve vlastní režii z hradů Rettenbergu a Rottenburgu. Ve službách Menharta II. se rottenburští ministeriálové prosadili mezi šlechtickou elitou Tyrolska a od 70. let 13. století dědičně obsazovali dvorský úřad hofmistra. Jak zhodnotil Winfried Beimrohr, mocí a bohatstvím je ve 14. století předčili už jen fojtové z Matsche.²⁵¹

Heinrich III. z Rottenburgu

Heinrich patřil mezi nejmovitější velmože své doby, což se projevilo jednak v mimořádně štědrých donacích rodovému klášteru v Georgenbergu, jednak ve vztahu k Jindřichovi Korutanskému, jehož dvůr finančně podporoval a zároveň spravoval coby hofmistr. V panovnické radě je doložen nepřetržitě po celou dobu samostatné vlády Korutance Jindřicha až do své smrti roku 1329 (1312, 1317, 1319, 1326, 1326, 1326, 1327, 1328, 1328, 1328, 1328, 1328), méně často se objevuje ve správních úřadech tridentského hejtmána (1304, 1309) a podesty severoitalského města Riva (1308).²⁵²

---

²⁵⁰ O Heinrichovi a rodině Raspů KBK 1, s. 264-265 a 2, s. 39, 125-126; BSK 1, s. 98-99; TBB 3, s. 20-21; BT, s. 112; Ludwig STEINBERGER, *Die zwei Burgen von Matrei im Wipptale*, s. 179 a násl.; Julia HÖRMANN, *Curia domine*, s. 92-93 a v pozn.

²⁵¹ Bitschnau, č. 485, s. 416-417; BT, s. 71-74; Elisabeth BRACHARZ, *Die Burgen im unteren Inntal*, s. 18 a násl., 28 a násl.; Gottfried PRIMISSER, *Über Heinrich den letzten Rottenburger*, passim; Pirmin POCKSTALLER, *Beiträge zur Familiengeschichte der Ritter von Rottenburg*, passim; Wilfried BEIMROHR, *Die Rottenburger*, passim, citát na s. 198; Claudia FELLER, *Das Rechnungsbuch Heinrichs von Rottenburg*, s. 22 a násl a zvl. s. 35 k odlišení jednotlivých Heinrichů z hlavní rodové linie. Číslování v našem textu odráží pořadí Heinrichů v hofmistrovském úřadě. Vychází z Pockstallerovy kombinace (s. 22) a předpokládá, že Heinrich II. se během roku 1312 nejspíše stáhnul z veřejného života, aby přepustil místo synovi z prvního manželství, Heinrichovi III. Vedle něj pak od roku 1326 vystupuje jako „mladší hofmistr“ Heinrich IV., který se narodil Heinrichovi II. z druhého manželství. Na vysvětlenou se k tomu sluší dodat, že níže uvedený Siegfried (IV.), pohybující se na dvoře Jindřicha Korutanského, byl bratrancem téhož Heinricha II. z pobočné rodové větve.

²⁵² Pirmin POCKSTALLER, *Beiträge zur Familiengeschichte*, s. 34 a násl. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-52.

Heinrich IV. z Rottenburgu

„Mladší hofmistr“ Heinrich je v panovnické radě doložen opakovaně na sklonku vlády Jindřicha Korutanského, jemuž stál vždy nablízku (1326, 1330, 1330), byť ve správních úřadech o něm chybí zmínka.²⁵³

Siegfried z Rottenburgu

Siegfried byl členem postranní větve Rottenburgů, usazené v tridentském údolí Val di Cembra. Našli bychom ho mezi nejužšími spolupracovníky a věřiteli Jindřicha Korutanského, od nějž obdržel zástavou správní obvody Cembra a Rattenberg. V panovnické radě je doložen soustavně (1312, 1316, 1317, 1317, 1317, 1319, 1326, 1327, 1328, 1330), ve správních úřadech jako rychtář v Hallu (1301-1315) a Innsbrucku (1316), mimoto jako správce Cembry (1316), Rattenbergu (1317-1329) a Inntalu (1322).²⁵⁴

z Rubeinu/de Rossi

Florentská kupecká rodina de Rossi platila v období vlády Menhartovců za nejaktivnější soukromé investory a byla na půdě Tyrolska zapojena do soustavy koncesovaných center na půjčování peněz (tzv. *Pfandleihbanken*), do mincovnictví, celnictví a obchodu solí.²⁵⁵ Za Jindřicha Korutanského, kterého úvěrovali a od kterého drželi četné zástavy, byli de Rossiové nobilitováni do rytířského stavu a svůj společenský vzestup korunovali vhodnou sňatkovou politikou s nižšími šlechtickými rodinami z Tyrol. Od jedné z nich nabyli Florentané nejen hrad Rubein poblíže Merana, ale i svůj

---

²⁵³ Pirmin POCKSTALLER, *Beiträge zur Familiengeschichte*, s. 39 a násl.

²⁵⁴ Pirmin POCKSTALLER, *Beiträge zur Familiengeschichte*, s. 23 a násl.; Wilfried BEIMROHR, *Die Rottenburger*, s. 204. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-24, 25.

²⁵⁵ Přehled jejich podnikatelských aktivit v Tyrolsku u Hans von VOLTELINI, *Die ältesten Pfandleihbanken und Lombarden-Privilegien Tirols*, in: *Beiträge zur Rechtsgeschichte Tirols: Festschrift, Alfred von Wretschko* (ed.), Innsbruck 1904, s. 1-70, zde s. 24-25 a 31-32; Otto STOLZ, *Das mittelalterliche Zollwesen Tirols bis zur Erwerbung des Landes durch die Herzoge von Österreich (1363). Sonderdruck aus dem Archiv für österreichische Geschichte*, Wien 1909, s. 198-201.

šlechtický predikát. Dědičným lénem měli navíc propůjčen hrad Belasi, a to už od dob Menharta II.²⁵⁶

Johann z Rubeinu

Rytíř Johann byl synem Ulrichovým (viz níže). Tituloval se jako *miles* a držel kromě hradu Belasi vícero zeměpanských lenních majetků v oblastech Salurn/Salorno a Feldthurns/Velturno. V panovnické radě je doložen výjimečně (1327), ve správních úřadech vůbec ne.²⁵⁷

Ulrich z Rubeinu

Ulrich se stal zakladatelem mladší linie Rubeinů poté, co se oženil s Camillou, vdovou po posledním rodinném příslušníkovi Rudolfovi z Rubeinu. V panovnické radě je ovšem Ulrich doložen ne více než jednou (1312), v úřadech několikrát jako hejtman Tridentska (1304-1306), krátce i jako zemský správce Tyrolska (1312).

Ortolf ze St. Veit

Ortolf vzešel z patricijské vrstvy korutanských měst, jejíž zástupci byli od dob Menharta II. protěžováni zeměpanskou mocí na úkor šlechty a obdařováni rytířskými statky, potažmo tituly (tzv. „Ritterbürger“). Jako loajální stoupenec Menhartovců vykonával Ortolf neformální vliv na chod města St. Veit an der Glan, v jehož okolí shromažďoval alodní a lenní majetky. V panovnické radě je doložen jednou (1319), v úřadech soustavně jako správce obvodu a pevnosti Klagenfurtu (do 1334), resp. Freibergu (1309).²⁵⁸

---

²⁵⁶ Bitschnau, č. 487, s. 418-419; TBB 2, s. 202 a násl.; BT, s. 410; Josef UNTERER, *Die Ansitze von Mais und Meran*, s. 120 a násl.; Josef RIEDMAN, *Die Beziehungen*, s. 314 a násl.; Gustav PFEIFER, *Nobis servire tenebitur in armis*, s. 65 a násl. Ze starších prací Damiano NERI, *La famiglia de' Rossi mercanti fiorentini in Alto Adige (s. XIII-XIV)*, Archivio per l'Alto Adige 43, 1949, s. 171-225; Carl AUSSERER, *Der Adel des Nonsberges*, s. 154-155; Célestin STAMPFER, *Schlösser und Burgen in Meran*, s. 145 a násl.

²⁵⁷ Léna: TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 88r.

²⁵⁸ Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens I*, s. 451-452; Alfred OGRIS, *Die Bürgerschaft in den mittelalterlichen Städten Kärntens bis zum Jahre 1335*, Klagenfurt 1974, passim; Karlheinz ZECHNER, *Die Rechte der Kärntner Städte im Mittelalter und ihr Zusammenhang mit den Stadtrechten außerhalb Kärntens (= Dissertation, Ludwig-Maximilians-Universität München)*, Würzburg 1938, s. 18.

ze Schenny

Ministeriálové hrabat z Tirolu sídlili na hrádku St. Georgen u vesnice Schenna/Schöenna. V pramenech se začali objevovat sporadicky kolem poloviny 12. století, výrazněji do dění na tyrolském dvoře ale nezasahovali, až v první polovině 14. století prožili rytíři ze Schenny společenský vzestup, když se stali věřiteli a úzkými spolupracovníky Jindřicha Korutanského. Ve druhé polovině téhož století dosáhli pak svého vrcholu v osobnostech tyrolského purkrabího Konrada a Petermanna, oblíbence Korutancovy dcery Markéty Pyskaté. Petermann zbudoval nedaleko Merana nový hrad Schennu a obdržel od Ludvíka Braniborského doživotně stejnojmenný správní obvod.²⁵⁹

Christian ze Schenny

Christian se vyskytoval v bezprostřední blízkosti Menhartovce Jindřicha v posledním desetiletí jeho tyrolské a korutanské vlády. V Jindřichově panovnické radě je doložen opakovaně (1327, 1330, 1330, 1330), ve správních úřadech ani jednou.

Heinrich ze Schenny

Heinrich, který byl vlivným zástavním věřitelem Jindřicha Korutanského, neudržoval zřejmě s tyrolským dvorem tak intenzivní kontakty jako Christian, minimálně ne ve stejném časovém rozmezí. V panovnické radě je doložen toliko dvakrát do roku 1327 (1312, 1327), v kolegiu zemských správců Tyrolska figuruje sice jako náhradník za Ulricha z Rubeinu od poloviny roku 1312 (1312-1315), stojí však za připomenutí, že po dobu jeho správcovství se Jindřichův dvůr nacházel odloučen od vládního centra v přilehlých Korutanech, což vyučovalo intenzivnější kontakty mezi oběma muži.²⁶⁰

Heinrich ze Starkenbergu

---

²⁵⁹ Bitschnau, č. 518b, s. 440; TBB 2, s. 152-154; David SCHÖNHERR, *Geschichte des Schlosses Schenna und seiner Besitzer*, in: Idem - Michael Mayr (ed.), *Gesammelte Schriften* 2, Innsbruck 1902, s. 362-468, zde s. 364; Sebastian KÖGL, *Die erloschenen Edelgeschlechter Tirols*, s. 115 a násl.

²⁶⁰ Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-21, 31, 54.

Starkenbergové se vynořili za časů Friedricha II. mezi štaufskou ministerialitou. Následně se příslušníci rodu ocitali v družinách různých světských i církevních pánů a až po roce 1266 zakotvili definitivně na dvoře Menharta II. Díky zeměpánově přízni a výhodné sňatkové politice se Starkenbergové v několika generacích úspěšně etablovali v prostředí tyrolské vysoké šlechty. Zároveň se jim vzdor Menhartovu protišlechtickému kurzu zdařilo, uchovat si některá svébytná vrchnostenská práva spolu s rezidenční pevností Starkenbergem u Imstu v alodním vlastnictví. V panovnické radě je Heinrich ze Starkenbergu dosvědčen dvakrát (1312, 1327), v úřadech jako purkrabí nově zbudovaného hradu Ehrenbergu (1293-1303).²⁶¹

Werner z Tablandu

Ministeriálové tyrolských hrabat, kteří pocházeli ze vsi Tablandu ve Vinschgau, nejspíš ze statku Seifriglgut, udělali strmou kariéru ve službách Menharta II. Dobyté pozice neopustili Tablandové ani za vlády Jindřicha Korutanského. Na jednu stranu je rytíř Werner v panovnické radě doložen ojedinele (1312). Na druhou stranu víme spolehlivě, že nosil titul *dominus* a působil nepřetržitě v nejrůznějších úřadech jako zemský správce (1312-1315), dvorský *victum* (1313), hejman Tyrolska (1313) a tridentské Pergine/Persenu (1321), nebo rychtář v Griesu (1314-1321), v kteréžto funkci nahradil roku 1323 zesnulého Wenera jeho syn Wolflin.²⁶²

Wolfgang z Tiersteinu

Postava rytíře Wolgharda je vzhledem k málomluvnosti zpráv o jeho životě těžko řešitelným historickým rébusem. Snad se jedná o nepříliš

---

²⁶¹ Bitschnau, č. 560, s. 466-467; TBB 7, s. 213 a násl.; BT, s. 139-140; Walter SCHATZ, *Die Starkenberger, ihre Zeit und Politik*, Tiroler Heimatblätter 54, 1979, s. 102-109; Hermann WALCH, *Die Starkenberger*, in: Imster Buch. Beiträge zur Heimatkunde von Imst und Umgebung, Innsbruck 1954, s. 155-189; Anton NOGGLER, *Der Streit der beiden letzten Starkenberger mit Herzog Friedrich von Österreich I. Einleitung. Abriss der Geschichte des Starkenbergischen Hauses*, Innsbruck 1882. O Heinrichovi blíže Hermann WALCH, *Die Starkenberger*, s. 158 a násl.; Walter SCHATZ, *Die Starkenberger*, s. 103-104; TBB 7, s. 269 a násl.

²⁶² Bitschnau, č. 110, s. 145; Richard STAFFLER, *Die Hofnamen im Landgericht Kastelbell (Vinschgau)*, Innsbruck 1924, č. 17, s. 24-25. O Wenerovi Richard HEUBERGER, *Die älteren landesfürstlichen Vicedominate in Tirol*, s. 74, 132-135; Ferdinand KOGLER, *Das landesfürstliche Steuerwesen*, s. 506 v pozn.; Otto STOLZ – Hans von VOLTELINI – Joseph ZÖSMAIR, *Erläuterungen zum Historischen Atlas*, s. 172.

exponovaného příslušníka švýcarského hraběcího rodu Tiersteinů, jenž po vzoru Konrada z Arbergu našel novou vlast v Tyrolsku. Údaje pečlivě sestavené Josefem Riedmannem na podkladě dvorských účtů naznačují, že Wolfhard z Tiersteinu byl podporovatelem Jindřicha Korutanského během jeho italských tažení. V radě je o něm zmínka jedinkrát na závěr Korutancova panování (1333), ve stejném období se o něm hovoří jako o eppanském rychtáři se sídlem na Altenburgu (1331-1345).²⁶³

z Trautson

Trautsonové byli původně ministeriálskou rodinou, nesoucí proslulé jméno dnes již ztraceného sídla v oblasti Sterzingu, obývajícím nadto hrad Reifeneck spolu s věžemi v Pfirschi a Moosu. Jejich loajalita byla rozpolcena mezi brixenské biskupy a tyrolská hrabata. Od poloviny 13. století se nicméně členové tohoto rozvětveného šlechtického rodu vyskytují už jen v blízkosti světských vládců Tyrolska, mezi nimi též Oty a Jindřicha Korutanského, jejichž dvorský život rytíři z Trautson uvěřovali.²⁶⁴

Konrad Trautson

V panovnické radě je Konrad, známý odjinud jako držitel zeměpanských zástav, doložen opakovaně (1312, 1317), ve správních úřadech ani jednou.²⁶⁵

Peter Trautson

V panovnické radě je Peter, věřitel Jindřicha Korutanského zesnulý koncem roku 1319, zastoupen jedinkrát při příležitosti jmenování sboru

---

²⁶³ O hrabatech z Tiersteinu a o Wolfhardovi August BURCKHARDT, *Untersuchungen zur Genealogie der Grafen von Thierstein 1-2*, Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde 11, 1912, s. 231-243 a 13, 1914, s. 376-386 s korekcemi oproti *Genealogisches Handbuch zur Schweizer Geschichte 1. Hoher Adel*, Zürich 1900 – 1908, s. 127 a násl.; Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 362, 407, 408, 413, 442 v poznámkovém aparátu; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, Bozen-Innsbruck 1975, s. 183; TBB 10, s. 193.

²⁶⁴ Bitschnau, č. 146, s. 168-169; TBB 3, s. 94 a násl., 99-100, 181 a násl.; Georg TÖCHTERLE, *Bertold Trautson und Bertold Chrell (Zur Genealogie der Trautson)*, in: Tirolensia, s. 204-207; E. H. von RIED, *Zur ältesten Geschichte der tirolischen Geschlechter Suppan und Trautson*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III-47, 1903, s. 251-268; Engelbert AUCKENTHALER, *Geschichte der Höfe und Familien von Ratschings und Jaufental*, Innsbruck 1970, s. 17, 27, 44, 57-58.

²⁶⁵ Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. I-22.

tyrolských zemských správců (1312), zatímco ve správních úřadech se vůbec neprojevuje.²⁶⁶

Albert z Vellenbergu

Vellenbergové drželi svou rodovou pevnost v tyrolském Inntalu jako léno hrabat z Andechsů, do jejichž ministeriality vplynuli a byly její součástí až do vymření andechských hrabat roku 1248. Posléze vystřídal šlechtický rod z Vellenbergu družiny hrabat z Tirolu a Hirschbergu, než se integroval trvale mezi služebnou šlechtu Menharta II. a jeho synů, z jejichž pověření vykonával zeměpanskou správu v Inntalu. Rytíř Albert z Vellenbergu byl ve finančních záležitostech „pravou rukou“ Jindřicha Korutanského, jemuž ochotně půjčoval a za jehož dluhy se sám zaručoval vlastním kapitálem. V panovnické radě je doložen jednou (1327), ve správních úřadech s titulem *dominus* jako rychtář v Eppanu (1298, 1315).²⁶⁷

z Villandersu

U Villandersů máme co dočinění s početnou, vzájemně propletenou a sešvagřenou, genealogicky těžko uchopitelnou trojicí rodů, jejichž členové byli rozesazeni na dvorcích v oblasti Vil(l)andersu ve středním Eisacktalu. V listinném materiálu se objevují od 12. století buď jako ministeriálové tridentského biskupství, nebo později ve službách Menharta II. Na vlivu a bohatství získali rytíři z Villandersu – Degen, Engelmar nebo Engelmarovi mladší bratři Georg s Heinrichem – díky úzké spolupráci s Jindřichem Korutanským, od něž za finanční a vojenskou pomoc nabyli zástavou jak celé správní obvody, tak jednotlivé zeměpanské hrady, statky a platy.²⁶⁸

---

²⁶⁶ Karl SCHADELBAUER, *Peter Trautson und das Stift Wilten*, in: Festschrift Hans Lentze. Zum 60. Geburtstage dargebracht von Fachgenossen und Freunden, Hans Lentze - Nikolaus Grass - Werner Ogris, Innsbruck 1969, s. 525-533 s registry k Petrově životní dráze. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-56.

²⁶⁷ Bitschnau, č. 176, s. 199-200; TBB 6, s. 73 a násl.; BT, s. 115-116; O Albertovi Mathias HECHFELLNER, *Zur Geschichte des Schlosses und Gerichtes Vellenberg. Ein geschichtlicher Versuch*, Innsbruck 1897, s. 9. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-49, 75, 77, 86, 109.

²⁶⁸ Bitschnau, č. 182, s. 205-208; TBB 4, s. 199 a násl.; BT, s. 269-270; Gustav PFEIFER, *miles potens in comitatu - Engelmar von Vilanders und der Tiroler Adel in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Ein Kapitel aus der Vorgeschichte des Hauses Wolkenstein*, in: Die Wolkensteiner: Facetten des Tiroler Adels in Spätmittelalter und Neuzeit, Gustav Pfeifer - Kurt Andermann (ed.), Innsbruck 2009, s. 29-52.

Degen z Villandersu

V panovnické radě je doložen soustavně na přelomu 20. a 30. let 14. století (1328, 1328, 1328, 1329, 1330, 1330, 1330), ve správních úřadech vystupuje Degen jako rychtář ve Wiptal-Sterzingu (1328-1338) a probošt v Traminu.²⁶⁹

Engelmar z Villandersu

V panovnické radě je Engelmar doložen opakovaně na konci 20. let 14. věku (1330, 1330, 1330), ve správních úřadech jednak jako rychtář v Rodenecku (1315-1332), Mühlbachu (1329), Griesu (1330), Schönecku (?), jednak jako místokapitán (1323-1328) a komorník města Padovy (1325-1328).²⁷⁰

Georg z Villandersu

V panovnické radě je Georg doložen ojedinele (1327), ve správních úřadech jako rychtář v Brixenu (1317-1320) a Gufidaunu (1320-1340).²⁷¹

Heinrich z Villandersu

V panovnické radě je Heinrich doložen jednou (1316), ve správních úřadech jako rychtář ve Villandersu, Trostburgu (1311) a Rodenecku (1315).²⁷²

Heinrich z Völkermarktu

Mistr Heinrich, jenž byl proboštem v korutanském Völkermarktu a kanovníkem v Brixenu, se dokázal v církevní hierarchii prosadit, ačkoliv vyšel ze skromných poddanských poměrů z oblasti Brunneku. V panovnické radě jednak reprezentoval odborný a univerzitně vzdělaný živel, jednak vytvářel svou osobou pojítko mezi radou a kanceláří na hradě Tirolu, jejíž chod řídil z pozice protonotáře. Byl familiárem, blízkým spolupracovníkem

---

²⁶⁹ TBB 4, s. 200. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-33, 60, 64.

²⁷⁰ Gustav PFEIFER, *miles potens in comitatu*, zvl. s. 34 a násl.

²⁷¹ Gustav PFEIFER, *miles potens in comitatu*, s. 32-34.

²⁷² Ibid. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-30, 56, 79, 93, 120, 121.

a věřitelem Jindřicha Korutanského, s nímž podstoupil boj o českou korunu po roce 1306 a s jehož pověřením se účastnil diplomatických poselstev ke dvoru římskému, bavorskému, rakouskému, savojskému či lucemburskému. Za věrné služby dostal od Korutance darem zeměpanské statky v různých koutech Tyrol. V panovnické radě je Heinrich z Völkermarktu sice doložen ojediněle (1312), v protonotářském úřadě je však připomínán kontinuálně až do své smrti 1329 (1314-1329).²⁷³

Heinrich z Völsu

Ministeriálové brixenských biskupů, kteří odvozovali svůj predikát od dnes zastavěné věže ve Völsu, disponovali autonomními vrchnostenskými právy v různých částech jižního Tyrolska a drželi nadto hrad Prössels. Kolem roku 1290 začali Völsové houfněji vstupovat do řad služebné šlechty Menharta II. Není proto divu, že se jeden z nich, rytíř Heinrich z Völsu, objevil také v okruhu Menhartova nástupce Jindřicha Korutanského jednak v roli poradce, jednak zástavního věřitele. V Korutancově panovnické radě je ale Heinrich doložen pouze jedinkrát (1327), ve správních úřadech vůbec ne.²⁷⁴

Albrecht z Vorstu

Albrecht byl nemanželským synem Menharta II., vystudovaným nejspíše na univerzitě v Padově a sídlícím poté na tyrolské pevnosti Vorstu, která sloužila jako zaopatření pro hraběcí levobočky. Na rozdíl od dalšího Menhartova syna, brixenského probošta Friedricha, dal přednost světské dráze a rytířskému stylu života. Od Jindřicha Korutanského byl pověřen strážní službou na hradě Kronmetz a nadán Gomionem, jedním z opevněných dvorců v Passeieru, jejichž držitelé byli výměnou za daňové úlevy zavázáni

---

²⁷³ Leo SANTIFALLER, *Das Brixner Domkapitel 2*, s. 500-502; Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 147 a násl. Zevrubně Franz Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei*, s. 57 a násl. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-110 (Heinrich z Völkermarktu zmíněn mezi osobami, jež uhradily část zeměpanského dluhu u Konrada z Aufensteina).

²⁷⁴ Bitschnau, č. 201a, s. 220-222; TBB 4, s. 352-355, 361 a násl. BT, s. 116; Bruno MAHLKNECHT, *Die Herren von Völs. Mitgestalter von 700 Jahren Völser Geschichte*, in: *Völs am Schlern 888-1988. Ein Gemeindebuch*, Josef Nössing (ed.), Bozen 1988, s. 213-248 se stručnou zmínkou o Heinrichovi na s. 215. Zástavy: Seznamy zástav v příloze č. II-10, 29.

k výkonu pořádkové služby (tzv. *Schildhöfe*). V panovnické radě je doložen pravidelně (1316, 1327, 1330, 1330), ve správních úřadech s titulem *dominus*²⁷⁵ jako purkrabí hradu Tirolu (před 1324).²⁷⁶

Konrad Waldner

Konrad byl nejprve mnichem, pak opatem cisterciáckého kláštera ve Stamsu (1299-1316). Protože šlo o rodinnou fundaci tyrolských Menhartovců, je přirozené, že opat Konrad stál nablízku zbožnému Jindřichovi Korutanskému a těšil se jeho náklonnosti, což potvrzuje stamský historiograf Fortunat Spielmann. Konrad Waldner zemřel už roku 1318, takže se nevyskytuje v Jindřichově panovnické radě než v jednom, zato však zásadním historickém okamžiku, když padlo rozhodnutí, že správa Tyrolska má být svěřena kolegiu zemských správců (1312).²⁷⁷

Laurenz z Welfensteinu/Volders

Rytíř Laurenz pocházel z rodiny Volderů, jejichž členové patřili dílem k nižší šlechtě, dílem k nešlechtickému obyvatelstvu Tyrolska. Laurenz se psal také po Welfensteinu, kde vykonával na přání Jindřicha Korutanského strážní službu (1315-1338). V panovnické radě je doložen ojedinele (1329),

---

²⁷⁵ Ferdinand KOGLER, *Das landesfürstliche Steuerwesen*, s. 639 v pozn.

²⁷⁶ Bitschnau, č. 205, s. 226-227; TBB 2, s. 225-230; BT, s. 397-398; TBB 5, s. 260; Plieger, č. 732, s. 623; Heinz MOSER, *Die Schildhöfe im Passeier : vom mittelalterlichen Edelsitz zum Bauernhof*, Bozen 1988, s. 57; Sebastian KÖGL, *Die erloschenen Edelgeschlechter Tirols*, s. 162.

²⁷⁷ Kassian HAID, *Die Besetzung des Bistums Brixen in der Zeit von 1250-1376*, s. 24-25; IDEM, *Abt Konrad Waldner von Stams als erwählter Bischof von Brixen*, Cistercienser-Chronik 21, 1909, s. 289-291; Pirmin August LINDNER, *Album Stamsense seu catalogus Religiosorum sacri et exempti Ordinis Cisterciensis archiducalis Monasterii B. V. Mariae et S. Joann. Bapt. in Stam 1272-1898*, Salzburg 1898, s. 7; Fortunat SPIELMANN, *Stams*, in: *Beitraege zur Geschichte der Cistercienser-Stifte Reun in Steiermark, Heiligenkreuz-Neukloster, Zwettl, Lilienfeld in Nieder-, Wilhering und Schlierbach in Ober-Oesterreich, Ossegg und Hohenfurt in Boehmen, Moglia bei Krakau, Szczyrzic in Galizien, Stams in Tirol und der Cistercienserinnen-Abteien Marienthal und Marienstern in der koen. saechsichen Lausitz*, Wien 1891, s. 373-392, zde na s. 377. Ke vztahu Stamsu a Menhartovců Kassian HAID, *Meinhard II. von Tirol als Stifter des Klosters Stams*, in: *Festschrift zu Ehren Oswald Redlichs*, Innsbruck 1928, s. 57-72; Wilhelm KUNDRATITZ, *Geschichte des Stiftes Stams*, in: *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. Das Werden Tirols*. Tiroler Landesausstellung 1995 im Schloß Tirol und im Stift Stams, Josef Riedmann (ed.), Innsbruck 1995, s. 533-540.

ve správních úřadech s titulem *dominus*²⁷⁸ jako rychtář ve Sterzingu (1315-1324).²⁷⁹

Poté, co jsme dospěli na konec abecedy ve výčtu 48 osobností, zapojených s větší či menší intenzitou do všestranné aktivity poradního grémia Jindřicha Korutanského, bude vhodné podrobit shromážděné údaje statistickému rozboru, jenž i přes omezený rozsah vzorku skýtá možnost smysluplného zobecnění. O jaká kritéria se budeme opírat?²⁸⁰ Nejdříve nás bude zajímat, či přítomnost u dvora lze pokládat za dlouhodobou nebo naopak za příležitostnou.²⁸¹ Propočtem výskytů v pramenech vznikají tři skupiny osob odstupňované podle blízkosti panovníkovi (*Königsnahe*)²⁸² od nahodilých (1 výskyt) přes pravidelné (2 až 4 výskyty) po stálé rádce (5 a více výskytů). První skupina (27) má nadpoloviční většinu, k čemuž přispívá bezesporu torzovitost dochovaných památek. Tady je potřeba obzvláště bedlivě sledovat eventuální lenní či zástavní vztahy k zeměpánovi, indikující, že rádcovský hlas měl pevnější základy. Druhá skupina zaujímá cca třetinu celkového stavu (14) a až za ní je možno nalézt jádro panovnické rady, sestávající se sedmi lidí, mezi nimiž jsou nejčastěji připomínáni Rottenburgové: Konrad z Aufensteina – Volkmar z Burgstallu – Gottschalk z Ennu – Hildebrand Perchtinger – Heinrich z Rottenburgu – Siegfried z Rottenburgu – Degen z Villandersu.

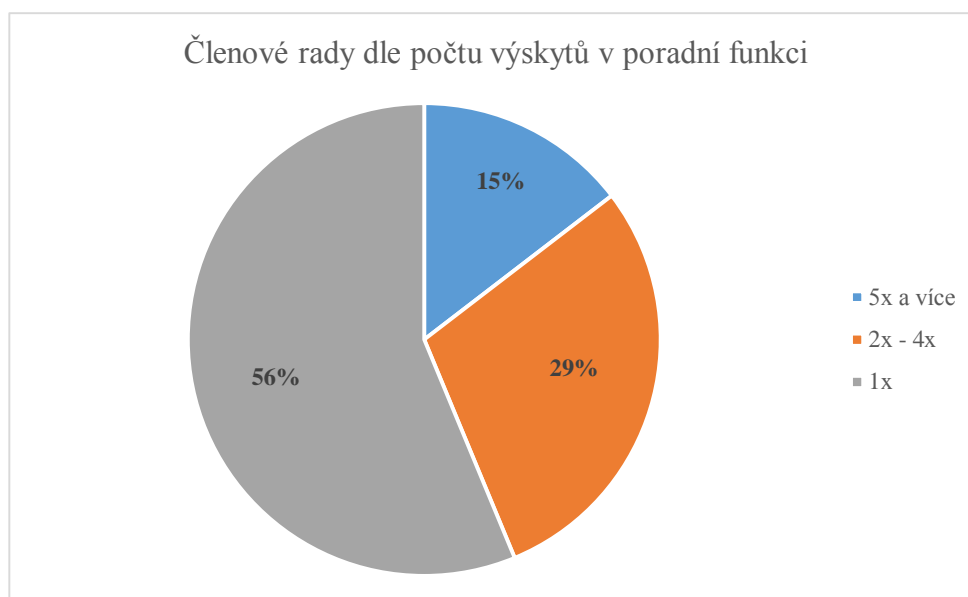
²⁷⁸ Ferdinand KOGLER, *Das landesfürstliche Steuerwesen*, s. 476 v pozn.

²⁷⁹ Bitschnau, č. 200, s. 219; TBB 3, s. 236; Hertha ÖTTL, *Die Ansitze von Hall in Tirol und Umgebung*, Innsbruck 1970, s. 202; Engelbert AUCKENTHALER, *Geschichte der Höfe und Familien von Stülfes und Valgenein*, Innsbruck 1956, s. 143-144.

²⁸⁰ Vedle citovaných prací Morawa o Ruprechtovi Falckém a Hlaváčka o Václavovi IV. se lze inspirovat u Vereny POSTEL, *"Communiter inito consilio"*, s. 17 a násl.

²⁸¹ Rozdělení zavádí v modifikované podobě, dané rozsáhlejší pramennou základnou, Peter MORAW, *Beamtentum und Rat König Ruprechts*, s. 89.

²⁸² K pojmu obšírněji Peter MORAW, *Franken als königsnahe Landschaft im späten Mittelalter*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 112, 1976, s. 123-138, zde zvl. s. 124-126.

Další závažné indicie poskytuje rozdělení mezi sféru církevní a profánní, jakož i sociální status poradců-laiků. Bilancujeme-li v tomto duchu nad životopisy rádců, zjišťujeme, že 44 osob se rekrutovalo ze stavu laického a 4 zbývající ze stavu duchovního, což je méně než 10% z celkového počtu. Že není podíl duchovenstva výraznější, možno vysvětlit mezerami v dokumentaci. Některé klíčové osobnosti, jakou byl pro Karla IV. Arnošt z Pardubic nebo pro Jindřicha Korutanského Jan z Viktringu, se totiž ve zkoumaném diplomatickém materiálu ani náznakem neprojevují. Zároveň nezbyvá než se smířit s faktem, že vyprávěcí prameny, které by mohly rozšířit naše obzory, nemáme pro Tyrolsko k dispozici.²⁸³ I když nemůžeme bezesbytku přitakat staršímu mínění o nepostradatelnosti prelátů v radě²⁸⁴, lze na druhou stranu jen těžko ignorovat vliv, který na zbožného Jindřicha Korutanského vykonávali proboštové brixenský či völkermarktský. Jak zkušený právní praktik Friedrich z Brixenu, tak univerzitně vzdělaný Heinrich z Völkermarktu vnášeli prvek odbornosti do rozhodovacích procesů na nejvyšší úrovni, což byl zjev pro pozdně středověké panovnické dvory typický²⁸⁵. Oba navíc udržovali personální spojení mezi organizačními

²⁸³ Leo SANTIFALLER, *Über die schriftlich überlieferten Geschichtsquellen Tirols*, s. 123-125; Alphons LHOTSKY, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, Graz-Köln 1963, s. 358.

²⁸⁴ Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. VI. Relátoři*, s. 203.

²⁸⁵ Přehledově včetně bibliografie Uwe SCHIRMER, *Gelehrte Räte*, in: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* 2, Albrecht Cordes (ed.), Berlin 2011, s. 23-27. Za všechny

strukturami, v jejichž rámci docházelo jednak ke tvorbě politické vůle, jednak k jejímu administrativně-technickému zpracování a písemné fixaci.²⁸⁶

Pokud obrátíme pozornost k laickým poradcům, záhy naznáme, že jejich sociální rozvrstvení odpovídá stavu v říšských teritoriích obvyklému²⁸⁷, když favorizuje nižší šlechtu (34) před vyšší šlechtou (7)²⁸⁸ a

---

ostatní Peter MORAW, *Gelehrte Juristen im Dienst der deutschen Könige des späten Mittelalters (1273-1493)*, in: Idem. *Gesammelte Beiträge zur deutschen und europäischen Universitätsgeschichte: Strukturen, Personen, Entwicklungen*, Leiden 2008, s. 465-540 s obecnými výklady na s. 465-471 a 532-540.

²⁸⁶ K personálním vazbám mezi radou a kanceláří Hans SPANGENBERG, *Die Kanzleivermerke*, s. 472 a násl.

²⁸⁷ Peter MORAW, *Conseils princiers en Allemagne*, s. 170.

²⁸⁸ Rozlišení na vyšší šlechtu – panstvo a nižší šlechtu – rytířstvo je do určité míry historickým konstruktem. V rakouském prostředí nabývalo pevnějších obrysů teprve během pozdního středověku a na rozdíl od Korutan nebylo v Tyrolsku nikdy ani důsledně vymezeno, ani právně stabilizováno do podoby dvou šlechtických kurií na zemském sněmu. Blíže Peter FELDBAUER, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung 1*, s. 244 a násl.; Heinz DOPSCH, *Der österreichische Adel*, in: *Österreichs Sozialstrukturen in historischer Sicht*, Erich Zöllner (ed.), Wien 1980, s. 25-43, zde s. 26-31. Pro Tyrolsko a Korutany souhrnně Peter FELDBAUER, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung 1*, s. 120 a násl., 197 a násl. Z další specializované literatury Gustav Adolf von METNITZ, *Die mittelalterlichen Führungsschichten in Kärnten*, Carinthia I 160, 1970, s. 646-688, zde zvl. s. 684-688; Dagmar RAUTER, *Zur wirtschaftlichen und sozialen Lage der Ritterschaft im spätmittelalterlichen Kärnten*, Österreich in Geschichte und Literatur 29, 1985, s. 353-376; Karl STARZACHER, *Herzog und reichsunmittelbare Herren in Kärnten*, Carinthia I 129, 1929, s. 41-55; Hans LESSIAK, *Die Entstehung der Ministerialität in Kärnten unter besonderer Berücksichtigung der herzoglichen Ministerialen*, Carinthia I 142, 1952, s. 226-248 a I 145, 1955, s. 275-303 s užitečnými přehledy korutanských minsteriálských rodů na s. 276 a násl.; Klaus BRANDSTÄTTER, *Adel an Etsch und Inn im späten Mittelalter*, in: *Von der Via Claudia Augusta zum Oberen Weg: Leben an Etsch und Inn. Westtirol und angrenzende Räume von der Vorzeit bis heute. Vorträge der landeskundlichen Tagung*

neprivilegovanými osobami z měšťansko-venkovského prostředí (3). Hierarchického uspořádání společnosti se víceméně přidržují jmenné výčty rádců v listinách, v jejichž textu či eschatokolu po vysokých duchovních hodnostářích²⁸⁹ následují zpravidla panské rody Rottenburgů a Aufensteinů, pak teprve rytíři a neurození. Pro spolehlivější závěry ale chybí dostatek materiálu.²⁹⁰ Páteří rady Jindřicha Korutanského byly původně ministeriálské rodiny, jež splynuly se svobodnými urozensi (*Edelfrei*) do heterogenní skupiny rytířstva, z něhož nejpočetněji máme v poradním sboru zastoupen rod Villandersů. Mezi panstvem vyčnívali co do frekvence výskytů Rottenburgové vedení hofmistrem Heinrichem a spolu s nimi bratrská dvojice Aufensteinů Heinrich a Konrad. Kontinuita s politickou elitou okolo Menharta II. je po bližším seznámení se šlechtickými poradci Jindřicha Korutanského mimo veškerou pochybnost. Zapomenout nesmíme ani na početně nejslabší skupinu, kterou tvořili tři úředníci „nového stříhu“ - Gottschalk z Ennu, Christian z Kreithu a Ortolf ze St. Veit. Aniž by se mohli vykázat vznešeným rodokmenem, vypracovali se tyto mužové vlastní píli a schopnostmi k účasti na zeměpanské správě a radě, přičemž není od věci zopakovat, že i jejich kariéry sahají svými počátky k vládě Menharta II.

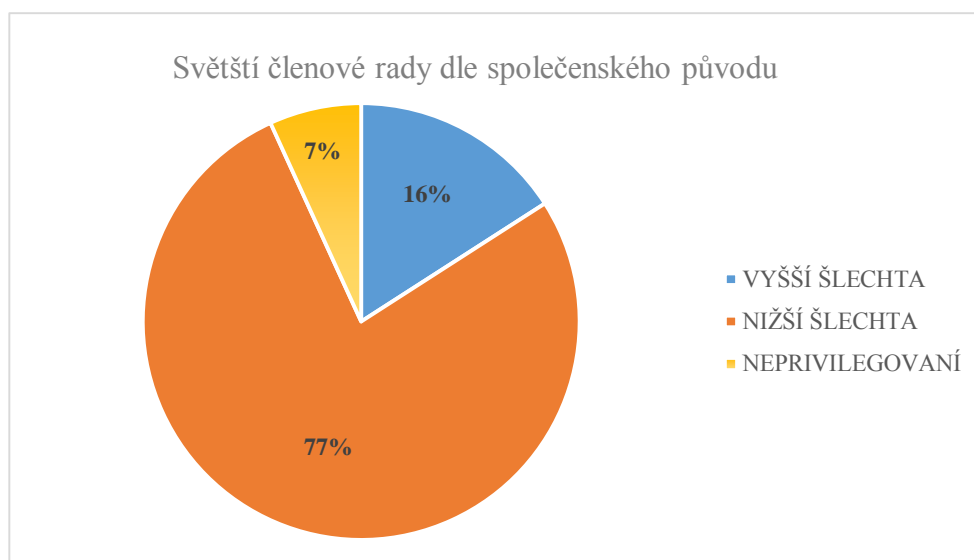
---

veranstaltet vom Verein Via Claudia Augusta Tirol, Landeck und dem Südtiroler Kulturinstitut, Bozen - Landeck, 16. bis 18. Juni 2005, Rainer Loose (ed.), Innsbruck 2006, s. 239-260, zde zvl. s. 240-244. Zevrubně ke stratifikaci nobility ve sledovaném období Roger SABLONIER, *Adel im Wandel. Eine Untersuchung zur sozialen Situation des ostschweizerischen Adels um 1300*, Göttingen-Zürich 1979, s. 143 a násl.

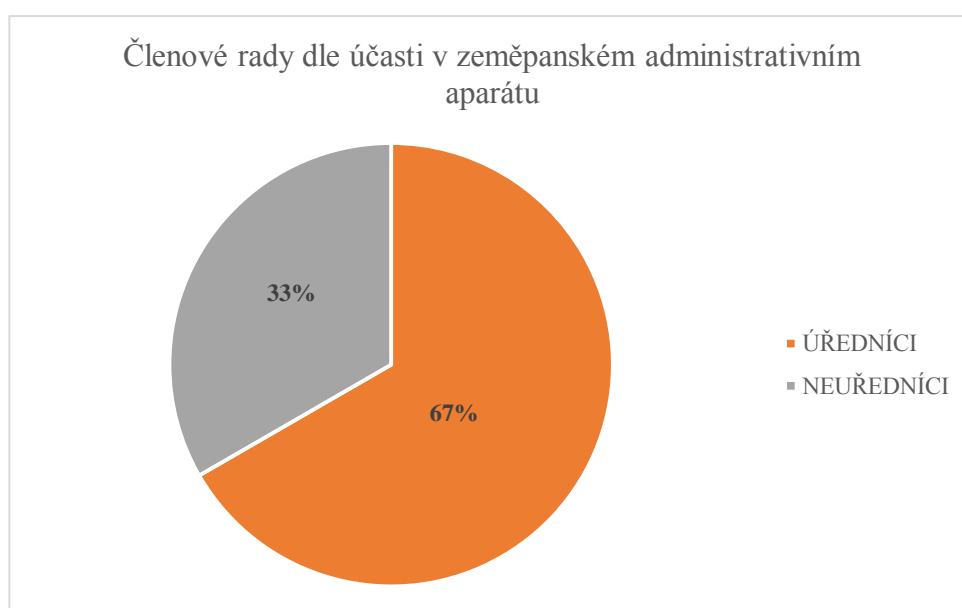
²⁸⁹ Zauner, č. 94, s. 122-123; Szaivert, č. 129, s. 212-213; TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 58r-59v = Richard HEUBERGER, *Zur Einsetzung*, č. I, s. 282-285.

²⁹⁰ Pro rakouské prostředí Herwig WEIGL, *Materialien zur Geschichte des rittermäßigen Adels im südwestlichen Österreich unter der Enns im 13. und 14. Jahrhundert*, Wien 1991, s. 201 a násl.; Peter FELDBAUER, *Rangprobleme und Konnubium österreichischer Landherrenfamilien. Zur sozialen Mobilität einer spätmittelalterlichen Führungsgruppe*, Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte 35, 1972, s. 571-590, zde s. 575.

Za účelem posouzení, nakolik bylo členství v panovnické radě čestnou hodností nebo naopak výrazem „odborné“ způsobilosti, musíme mít na zřeteli úřednické postavení toho či onoho Jindřichova poradce. Celkem vzato, jeví se převažovat kritérium odbornosti. Dvoutřetinová většina rádců Jindřicha Korutanského (32 ze 48) se mohla vykázat praktickými zkušenostmi s plněním administrativních úkolů, šestice Ulrich z Coreda – Gottschalk z Ennu – Konrad Helbling – Ulrich z Rubeinu – Heinrich ze Schenny – Werner z Tablandu se navíc sešla ve sboru zemských správců v letech 1312 až 1315.

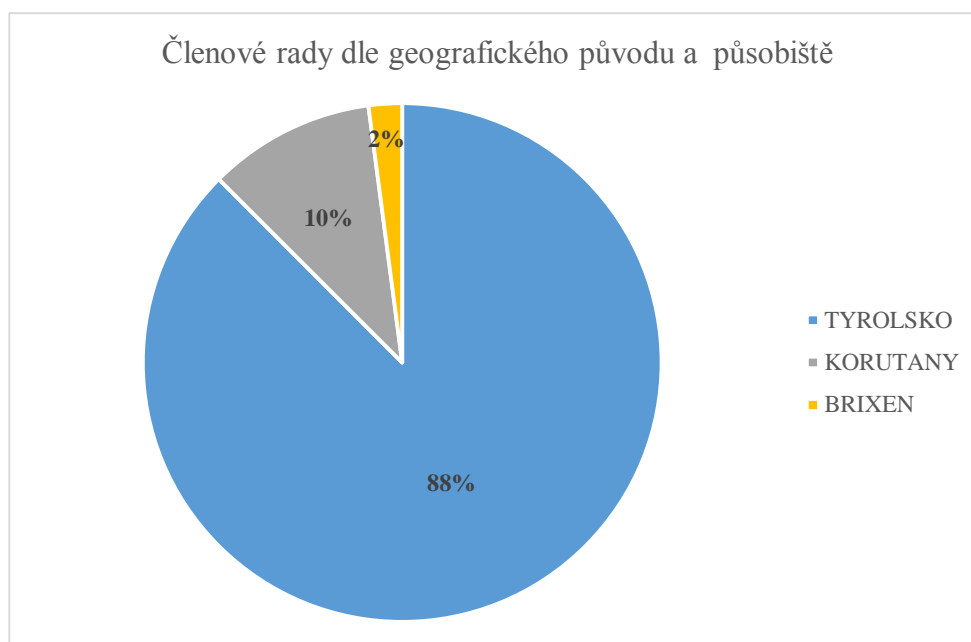
Jak odůvodnil Peter Moraw pro období pozdního středověku²⁹¹, dají se poměry na vrcholku společenské pyramidy charakterizovat nejen abstraktním pojmenováním státu. Se stejným úspěchem je lze interpretovat „prosopograficky“, pod zorným úhlem geografického původu, event. působišť osob, jež udržovaly bližší kontakty s panovníkem a jeho dvorem. V našem případě je elitní uskupení, obklopující Jindřicha Korutanského při rokování zeměpanské rady, složeno drtivou většinou z Tyrolů (42) a jen z několika málo Korutanců (5). Potvrzuje se, že těžiště Jindřichovy monarchie leželo v Tyrolsku a že Korutany, natožpak Kraňsko s Vindickou Markou měly v jeho vladařské koncepci provinční charakter. Rádcové jsou vesměs obyvateli menhartovského soustátí. Lze se domnívat, že u nich povinnost k radě a pomoci zeměpánovi byla dána buď příslušností k zemi, jak učí Otto Brunner²⁹², nebo přinejmenším věrnostní přísahou, jejíž skládání se odrazilo v názvu „přísežná rada“. Zahraniční spojence nemáme v poradní funkci zachyceny s výjimkou brixenského biskupa Jana III. Víme nicméně, že právní vztah extraneů vůči Jindřichovi Korutanskému byl založen smlouvou a vybudován na témže principu vzájemnosti.²⁹³

---

²⁹¹ Peter MORAW, *Franken als königsnahe Landschaft*, passim.; IDEM, *Landesgeschichte und Rechtsgeschichte*, s. 178-179 a 184-186; IDEM, *Wesenszüge der "Regierung" und "Verwaltung"*, s. 74, 79-80.

²⁹² Otto BRUNNER, *Land und Herrschaft*, s. 269 a násl., 426 a násl.

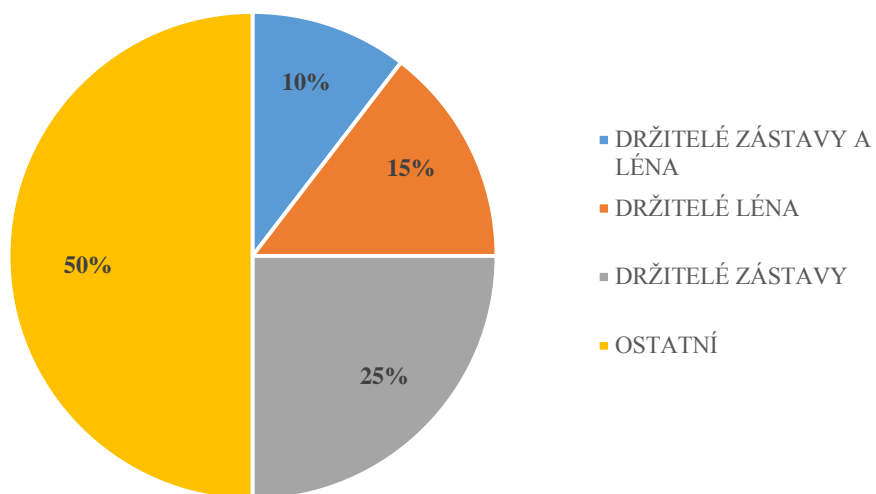
²⁹³ Szaivert, č. 121, s. 199 (spojenecká smlouva Jindřicha Korutanského s dolnobavorskými vévody Jindřichy a Otou): „*Ain ainunge und ain freuntschaft haben wellen und des verpinden gen in und si gen uns, daz wier an anander beholfen sulen sein mit guoten triven ... mit rat und hilfe, mit leib und mit guote und mit aller unser maht.*“; Szaivert, č. 136, s. 223 (spojenecká smlouva Jindřicha Korutanského s rakouskými vévody Friedrichem a Leopoldem): „*Loben mit disem priefe, daz wir mit dem vorenanten unserm oheim herzog Friedrich von Osterreich auef varen sulen mit unser selbes leibe an den Rein zue dem tag, da man ainen Romischen chunk erwelen sol und loben im ze raten und ze helfen mit aller unserer macht, so wir immer beste mugen.*“; Szaivert č. 137, s. 225 (spojenecká smlouva Jindřicha Korutanského s rakouským vévodou Friedrichem a jeho bratry): „*Uns zue in veraint und verpunden haben ewicleichen an enander ze raten und ze helfen mit gueten triwen an allez geverde wider menneleich an wider daz Reich*“.

Při řešení otázky skladby poradního sboru nelze konečně odhlížet od paralelní existence právních vazeb, které naznačují, že konsenzuální panství bývalo nezdávka upevňováno instituty zástavního a lenního práva. U každého druhého člena (24) jsou prokazatelné asymetrické vztahy, v nichž Jindřich Korutanský, nadaný zeměpanskou mocí, vystupoval v roli lenního seniora, resp. zastavitele, zatímco se jeho rádci nacházeli v pozici vazalů, resp. zástavců. Jak početnější zástavy, tak méně četná léna napomáhaly strukturaci a regulaci společnosti ve prospěch všech zúčastněných subjektů. (Pře)rozdělování materiálních dober umožňovalo panovníkovi navazovat a posilovat stávající loajality.²⁹⁴ Pro ty, kdo neváhali do podpory vladařských ambicí investovat kapitál či schopnosti, bylo zase přijímání lén a zástav vstupní branou k politicky vlivnému fóru, na němž se rozhodovalo o vnitřním chodu státu právě tak jako o jeho zahraniční orientaci.

²⁹⁴ Pod tímto zorným úhlem vykládá funkci zástav v tyrolském prostředí rovněž Gustav PFEIFER, *Nobis servire tenebimur in armis*, s. 71-72; IDEM, *miles potens in comitatu*, s. 39. K lénu jako nástroji menhartovské politiky stručně Volker STAMM, *Lehnspraxis im spätmittelalterlichen Tirol*, s. 70-71; Peter FELDBAUER, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung I*, s. 163 a násl., 237 a 242.

Členové rady dle paralelní existence právních vazeb k zeměpánovi

3. LENNÍ PANSTVÍ

LÉNA VE VLADAŘSKÉ PRAXI

Jak naznačují výsledky německého bádání z posledních let, chceme-li se zabývat středověkou „státností“, musíme se oprostít od ideálu územní výsosti, formulovaného moderní státovědou (Peter Moraw).²⁹⁵ Pokud budeme mít před očima mapu římskoněmecké říše, uvědomíme si, že v jejích hranicích, zahrnujících menhartovské země, neexistovala jednotka, nýbrž pluralita mocenských center, které se rozvíjely v konkurenčním prostředí. Tvářnost říšských území závisela na skladbě a právní kvalitě personálních vazeb, pojících zeměpány s regionálními elitami, jejichž poslušnost byla vynucována někdy s menší, jindy s větší nadějí na úspěch. Prosazování svrchované autority tak kolísalo mezi samovládou (tzv. *Sanktionsbereich*) a spolumládou (tzv. *Konsensbereich*). Zároveň platilo, že do obou rozhodovacích procedur bývali prostřednictvím lenního práva integrováni vlivní jedinci, potažmo celé rodiny a klany, aby výměnou za materiální výhody byli vládcům nápomocni radou a skutkem. Přerozdělování lén mělo zajistit, aby hospodářské a mocenské špičky namísto konfrontace volily cestu kooperace.

Oproti dříve dominujícímu názorovému proudu, který podsouval typicky středověkým fenoménům léna a vazalů rozkladné působení v procesu formování moderního státu, prosazuje se dnes mínění diferencovanější. V lenním zřízení jsou rozpoznávány přínosy pro rozvoj teritoriálních celků, jde-li o zajištění obrany směrem navenek a konsolidaci panství směrem dovnitř (Karl-Friedrich Krieger, Karl-Heinz Spieß, Bernhard

---

²⁹⁵ Podrobně včetně bibliografie Peter MORAW, *Die Entfaltung der deutschen Territorien*, s. 98 a násl. s citátem na s. 103: „Die flächenhafte Darstellung der Geschichtskarte übertreibt daher vielfach die Gleichförmigkeit des spätmittelalterlichen Territoriums. Ungeachtet solcher Bedenken wird man als ein Endziel von Landesherrschaft die Angleichung der Einwohner in Gestalt eines Untertanenverbandes und das Streben nach einem Gewaltmonopol gegenüber diesem Verband auffassen. Nur eben ist beides häufig erst in der Neuzeit erreicht worden.“ IDEM, *Wesenszüge der „Regierung“ und „Verwaltung“*, s. 85-86; IDEM, *Von offener Verfassung*, s. 183 a násl.; Ernst SCHUBERT, *Fürstliche Herrschaft*, s. 14-19, 61-82; Dietmar WILLOWEIT, *Die Entwicklung und Verwaltung der spätmittelalterlichen Landesherrschaft*, s. 66-81.

Diestelkamp).²⁹⁶ Lennímu právu jakožto regulačnímu mechanismu jsou rovněž přisuzovány klíčové funkce organizace a stratifikace společnosti (Jürgen Dendorfer, Iris Kwiatkowski), při nichž se osvědčila instituce lenního dvora (*Lehnshof*), což bylo sdružení vazalů, hájících zájmy svého pána jednak na válečném poli, jednak na různých příčkách úředního aparátu.²⁹⁷ Máme dobrý důvod se domnívat, že ani Tyrolsko nebylo výjimkou. Družina leníků, nazývaná v pramenech druhé poloviny 13. století *curia vasallorum*²⁹⁸, se tu ustavila na klasickém půdoryse, svazujícím věčné léno s osobní věrností. Na rozdíl od českých zemí pojmul ale lenní dvůr Menhartovců spolu s bojovníky také zástupy rádců, úředníků a služebníků s působností v centrální a lokální správě.

---

²⁹⁶ Základní monografií je dodnes Karl-Friedrich KRIEGER, *Die Lehnshoheit der deutschen Könige im Spätmittelalter (ca. 1200-1437)*, Aalen 1979, zde s. 391 a násl., 413 a násl. s citátem na s. 422-423: „Die Durchsetzbarkeit königlicher Gebote und Verbote hing daher weitgehend davon ab, in welchem Maße es dem Königtum gelang, die Betroffenen bereits bei der Beschlußfassung zur Mitwirkung heranzuziehen. Nach dem Gesagten wird deutlich, daß ein Verzicht des Königs auf die genannten, im wesentlichen auf lehnrechtlicher Grundlage beruhenden Dienstleistungspflichten das königliche Herrschaftssystem insgesamt in Frage stellen würde.“ Na teritoriální úrovni si význam podržuje habilitace Karl-Heinz SPIEB, *Lehnrecht, Lehnspolitik und Lehnverwaltung der Pfalzgrafen bei Rhein im Spätmittelalter*, Wiesbaden 1978, zde zvl. s. 5-6, 253 a násl. s citátem na s. 6: „Unter Territorialpolitik nicht nur reine Erwerbspolitik im Hinblick auf spätere Zugehörigkeit zum Territorium, sondern eine Politik der Absicherung nach außen und der Konsolidierung im Innern verstanden wird. Die Sicherungsfunktion der Lehnbindungen ist bisher nicht genügend gewürdigt worden, obwohl das Lehnswesen gerade in diesem Bereich den Lehns- und Territorialherrn bei dem Aufbau seiner Herrschaft nachdrücklich unterstützen konnte.“; Bernhard DIESTELKAMP, *Lehnrecht und Lehnspolitik als Mittel des Territoriaausbaus*, Rheinische Vierteljahrsblätter 63, 1999, s. 26-38 s citátem na s. 38: „Das Lehnswesen war eine der Möglichkeiten, die ein angehender Landesherr nutzen konnte, um seine Landesherrschaft auf- und auszubauen. Lehnrechtliche Positionen konnten ihm dazu dienen, weitergehende Rechte über adelige Familien und ihre Güter zu beanspruchen und durchzusetzen.“ Souhrnně Karl-Heinz SPIEB, *Das Lehnswesen in Deutschland im hohen und späten Mittelalter*, Stuttgart 2009, s. 41 a násl., 49 a násl.

²⁹⁷ Kritickou rekapitulaci bádání podávají Iris KWIATKOWSKI, *Das Lehnswesen im späten Mittelalter: Stand und Perspektiven der Forschung*, in: *Blicke auf das Mittelalter: Aspekte von Lebenswelt, Herrschaft, Religion und Rezeption*. Festschrift Hanna Vollrath zum 65ten Geburtstag, Bodo Gundelach - Ralf Molkenthin (edd.), Herne 2004, s. 145-176 s citátem na s. 163: „Das Lehnswesen als Mittel von Herrschaftssicherung und Herrschaftsausbau konnte bei dem Bestreben der Landesherrn nach Verdichtung und Konzentration ihrer Herrschaft auf vielfältige Weise und in unterschiedlicher Intensität genutzt werden. Die Flexibilität und Wandelbarkeit des Lehnswesens machte dessen Nutzbarmachung für die Landesherrschaft möglich und bot entsprechende Instrumentarien zum Ausbau der Landesherrschaft.“; Jürgen DENDORFER, *Was war das Lehnswesen? Zur politischen Bedeutung der Lehnbindung im Hochmittelalter*, in: *Denkweisen und Lebenswelten des Mittelalters*, Eva Schlotheuber - Maximilian Schuh (edd.), München 2004, s. 43-64, zde s. 61. Dále Karl-Friedrich KRIEGER, *König, Reich und Reichsreform im Spätmittelalter*, München 1992, s. 74 a násl.; Ernst SCHUBERT, *Fürstliche Herrschaft*, s. 71-72; Alois GERLICH, *Geschichtliche Landeskunde des Mittelalters. Genese und Probleme*, Darmstadt 1986, s. 287, 316-321.

²⁹⁸ RM II, č. 15, s. 6 (1271 X 27, Gries).

O lénech a vazalech v historické zemi Tyrolsku máme sice první zprávy z doby Menharta II., co však chybí, je jejich důkladnější analytické zpracování. Na vině je nejspíš i respektovaná menhartovská biografie z pera Hermanna Wiesfleckera, jež není zcela objektivní, když se snaží projevy vazalství v Menhartově okolí buď mírnit, nebo je dokonce přechází mlčením.²⁹⁹ Vzdor prokazatelnému anti-šlechtickému a anti-feudálnímu kursu je ovšem mimo veškerou pochybnost, že otec Jindřicha Korutanského vystupoval nezřídka v dobové realitě jako vazal či jako lenní pán.³⁰⁰ Neváhal přijmout lénem statky biskupství tridentského³⁰¹, brixenského³⁰², řezenského³⁰³ a churského³⁰⁴, tím méně se bránil roku 1286 oblénění Korutany, o něž svedl politický boj s Rudolfem Habsburským.³⁰⁵ Naopak z rukou Menharta II. bylo „za věrné služby“ uděleno léno ve více než 30 případech jak urozeným, tak neurozeným stoupencům tyrolského hraběte.³⁰⁶ Feudalizaci neušly ani správní okrsky, tzv. *Gerichty*, z nichž třináct bylo už za Menhartových časů odevzdáno lénem vysoce postaveným šlechtickým rodům Rottenburgů, Friendsbergů, Vellenbergů, pánům z Matrei a z Völsu.³⁰⁷ Nelze tím pádem říci, že by lenní dvůr Jindřicha Korutanského vyrostl „na zeleném drnu“, byť můžeme jen těžko popřít, že se podstatně zvýšila dynamika jeho rozvoje po Menhartově skonu roku 1295.

Než dáme prostor hlavnímu tématu, bude záhodno udělat menší odbočku a při té příležitosti odmítnout tvrzení, podle něž měly prvky lenního zřízení v tyrolské zemské správě 1. poloviny 14. století toliko marginální zastoupení (Otto Stolz, Richard Heuberger)³⁰⁸. Obsah rukopisu IC 18, jehož

²⁹⁹ Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite*, zvl s. 147 a násl., 154 a násl.

³⁰⁰ Volker STAMM, *Lehnspraxis im spätmittelalterlichen Tirol*, s. 70-71.

³⁰¹ RM II, č. 32, s. 12; č. 33, s. 12; č. 45, s. 15.

³⁰² RM II, č. 21, s. 8; č. 51, s. 17; č. 95, s. 28.

³⁰³ RM II, č. 446, s. 119.

³⁰⁴ RM II, č. 226, s. 62.

³⁰⁵ RM II, č. 485, s. 129.

³⁰⁶ RGT, č. 686, s. 180; č. 731, s. 192-193; č. 804, s. 214; č. 826, s. 220-221; č. 830(1), s. 222; č. 834, s. 224. RM II, č. 6, s. 4; č. 15, s. 6; č. 26, s. 9-10; č. 83, s. 25; č. 157, s. 43-44; č. 219, s. 60; č. 224, s. 61; č. 247, s. 68; č. 311, s. 87; č. 356, s. 98; č. 412, s. 111; č. 427, s. 115; č. 457, s. 121; č. 495, s. 131; č. 534, s. 141; č. 610, s. 162 (1288 Heinrich ze Schenny); č. 615, s. 163; č. 618, s. 164; č. 676, s. 179; č. 681, s. 180; č. 701, s. 185; č. 733, s. 191; č. 844, s. 217; č. 849, s. 218 (1293 Albrecht z Vorstu); č. 865, s. 221. TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 43r = Hörmann, č. 38, s. 21-22 a fol. 89r = Hörmann, č. 290, s. 163-164.

³⁰⁷ Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher*, s. 21 a v pozn.

³⁰⁸ Otto STOLZ, *Die Urkunden über die Vergabung der landesfürstlichen Ämter in Tirol im 14. und 15. Jahrhundert*, Archivalische Zeitschrift 50/51, 1955, s. 371-390, zde s. 377.

vnitřní rozbor bude vzápětí proveden, dokazuje ne-li přímo opak, tedy alespoň skutečnost, že vazalita zapustila kořeny v pozdně středověkém Tyrolsku hlouběji, než se dříve předpokládalo, a že prorůstala soustavou správních orgánů od shora až dolů. Nemenší výhrady lze vznést vůči tezi, která správně uznává, že se feudálním řádům³⁰⁹ podařilo za Korutance Jindřicha etablovat, avšak připisuje témuž fenoménu výhradně retardační, rozkladné účinky (Christoph Haidacher)³¹⁰. Krizový rok 1335, vyznačující césuru v dynastické kontinuitě vládců Tyrolska, je více než výmluvným dokladem pro závěr, kladoucí důraz naopak na integrační funkci vazalsko-lenních vztahů.

Abychom lépe ozřejmili dopady feudalizace správy na politický řád, budeme se v naší argumentační linii přidržovat empirické zkušenosti, podle níž obranný a konsolidační potenciál lenního systému nacházel své uplatnění ve válečných konfliktech, při změnách panující dynastie, nebo během dělení země.³¹¹ Rok 1335 je pro naše téma vhodný z toho prostého důvodu, že nabídl od všeho trochu. Korutanský vévoda zemřel, aniž po sobě zanechal legitimního mužského potomka. Jindřichově dceři Markétě zv. Pyskatá připadla v daný moment obtížná úloha obhájkyně rodového dědictví, o které se začaly přetahovat mocné evropské dynastie. Lucemburkové vsadili na sňatkovou politiku, jejímž středobodem byla Markétina nástupnická práva, zajištěná manželským svazkem Markéty s Janem Jindřichem. Naopak Habsburkové s bavorskými Wittelsbachy dali přednost koaliční diplomacii a „právu silnějšího“. Shodli se, že menhartovské země spadly na říši jako

---

Podobně Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 105.

³⁰⁹ V námi užívaném užším významu se feudalismus rovná lennímu systému, v širším marxistickém pojetí jde o společensko-ekonomickou formaci. Srv. François Louis GANSHOFF, *Was ist das Lehnswesen?*, Darmstadt 1961, s. XIII-XVII.

³¹⁰ Christoph HAIDACHER, *Die Verwaltungsorganisation Meinhards II. und seiner Nachfolger*, in: *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. Das Werden Tirols*. Tiroler Landesausstellung 1995 im Schloß Tirol und im Stift Sams, Josef Riedmann (ed.), Dorf Tirol – Innsbruck 1995, s. 113-132, zde s. 116-117. Nelze zamlčet, že autorova tendence k upozaďování „státotvorné“ role lenního práva v rámci pozdněstředověké teritoriální politiky není mezi německými autory ani zdaleka osamocená, na což upozorňuje Karl-Heinz SPIEB, *Das Lehnswesen in Deutschland im hohen und späten Mittelalter*, s. 54 s dalšími odkazy na literaturu.

³¹¹ Tak Ernst SCHUBERT, *Fürstliche Herrschaft*, s. 71-72.

uprázdněné léno a že svému stanovisku zjednájí průchod silou, čímž bavorsko-rakouská aliance zkřížila lucemburské plány v alpském prostoru.³¹²

Pro Markétu s Janem Jindřichem se situace nevyvíjela zpočátku nijak příznivě. Iniciativy se chopil římský císař Ludvík IV. Bavor³¹³, který se v květnu 1335, pouhý měsíc po smrti korutanského vévody Jindřicha, sešel v Linci s rakouskými vévody Albrechtem a Otou. Propůjčil jim formou léna jednak Korutany, jednak jižní Tyroly a sám si vyhradil nárok na severní Tyroly. Odpovědí na nepřátelský akt bavorsko-rakouské koalice byl zásah moravského markraběte Karla, který se chopil regentské vlády za nezkušené nástupce Jindřicha Korutanského v Tyrolsku, ne už v Korutanech, jichž se bez odporu zmocnili Habsburkové. Jestliže se kralevici Karlovi nakonec podařilo zachránit úhelný kámen kdysi rozsáhlého menhartovského dominia před útoky sousedů, pak jeho úspěch je třeba přičíst na vrub právě tak osobním schopnostem jako účinné vojenské podpoře, kterou Lucemburkům poskytlo místní obyvatelstvo. Tyrolové vznešení i prostí, chudí i bohatí (*nobiles et ignobiles cuiuscunque dignitatis*) výměnou za záruku územní nezcizitelnosti a nedělitelnosti osvědčili svou oddanost nejen v boji, ale také přísahou věrnosti, jíž roku 1336 složili Karlovi, Janu Jindřichovi a Markétě coby dědičce trůnu. Nic nebrání, spatřovat ve slavnostním rituálu spolu s Franzem Huterem „*nadmíru působivý výraz životního postoje tyrolských stavů*“³¹⁴, uvádějící na pravou míru domněnky o tíživých důsledcích lenního systému pro Tyrolsko.

---

³¹² Alfons HUBER, *Geschichte der Vereinigung Tirols mit Österreich und der vorbereitenden Ereignisse*, Innsbruck 1864, s. 21 a násl.; Sigmund RIEZLER, *Geschichte Baierns 2 (Bis 1347)*, Gotha 1880, s. 429 a násl. Z novějších prací Franz HUTER, *Tirol im 14. Jahrhundert*, in: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert 2*, Hans Patze (ed.), Sigmaringen 1970, s. 369-387, zde s. 372-375; IDEM, *Der Eintritt Tirols in die "Herrschaft zu Österreich" (1363)*, in: *Beiträge zur Geschichte Tirols. Festgabe des Landes Tirol zum Elften Österreichischen Historikertag in Innsbruck vom 5. bis 8. Oktober 1971*, Innsbruck 1971, s. 179-196, zde s. 181 a násl.; Josef RIEDMANN, *Mittelalter*, in: *Geschichte des Landes Tirol 1*, Josef Fontana – Peter W. Haider (edd.), Bozen-Innsbruck-Wien 1990, s. 444-446.

³¹³ Heinz THOMAS, *Ludwig der Bayer. Kaiser und Ketzer*, s. 286 a násl. Roli tyrolského nástupnictví v politice Wittelsbachů zhodnotil počínaje 30. léty 14. století Michael MENZEL, *Die Wittelsbacher Hausmacherweiterungen in Brandenburg, Tirol und Holland*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 61, 2005, s. 103-159, zde s. 127 a násl.

³¹⁴ Franz HUTER, *Der Eintritt Tirols in die "Herrschaft zu Österreich"*, citát na s. 182 s edicí dokumentu na s. 192-193. Dále IDEM, *Tirol im 14. Jahrhundert*, s. 374-375; Werner KÖFLER, *Land, Landschaft, Landtag. Geschichte der Tiroler Landtage von den Anfängen bis zur Aufhebung der landständischen Verfassung 1808*, Innsbruck 1985, s. 35-36. Smlouva

Vraťme se ale nazpět do časů Markétina otce Jindřicha. Přehled o jeho lenním dvoře podává innsbrucký rukopis IC 18³¹⁵, sestavený roku 1336 za účelem hladkého převzetí země mladičkým Lucemburkem Janem Jindřichem a jeho manželkou Markétou Pyskatou.³¹⁶ Jakkoliv se kodex IC 18 hlásí svým vznikem k panovníckému odkazu mladého lucembursko-menhartovského páru, větší váhu má pro nás skutečnost, že se svým obsahem obrací do minulosti a že podává sice teritoriálně omezenou, přesto však nedocenitelnou bilanci lenní politiky korutanského vévody Jindřicha. Už při prvním letmém seznámení s rukopisem je nápadné, že jeho vnitřní stránka vykazuje pro středověk příznačnou různorodost. Nalezneme v něm soupis propadlých rentovních lén a listinu Jana Jindřicha z 21. 6. 1336 (fol. 1r), 27 aktů a listin o zeměpanských zástavách z mezidobí 1309-1312 (fol. 2r-4v)³¹⁷, nebo 107 podrobnějších záznamů, týkajících se převážně zástav a převzatých ze starších kancelářských register z let 1308-1320 (fol. 37r-95v). K nim se druží jednak opisy 2 listů, podávající informace o kostelech, resp. patronátních právech ve vesnicích Taufers, Ahrn a Gais (fol. 114r-114v)³¹⁸, jednak tzv. *Weistum* čili rozhodnutí venkovského soudního shromáždění, upravující poměry ve správním okrsku Neuhaus (fol. 117r-120r)³¹⁹.

---

s Lucemburky z roku 1336 je autory kladena do souvislosti s postupným vyhraňováním se tyrolské zemské obce za Menhartovců a jejich nástupců.

³¹⁵ O rukopisu podrobně Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 381-385; Julia HÖRMANN, *Das Tiroler Lehenbuch König Heinrichs von 1336 (TLA Codex 18)*, Univ. Dipl., Wien 1992, s. 7-88; EADEM, *Das älteste Tiroler Lehenbuch*, Tiroler Heimat NF 59, 1995, s. 67-100, zde zvl. s. 69-77.

³¹⁶ O tyrolské správě pod žezlem Lucemburků Josef RIEDMANN, *Karl IV. und die Bemühungen der Luxemburger um Tirol*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 114, 1978, s. 775-796, zde s. 783 a násl.; Ellen WIDDER, *Itinerar und Politik. Studien zur Reiseherrschaft Karls IV. südlich der Alpen*, Köln – Weimar – Wien 1993, s. 53 a násl.; Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Der fremde Fürst im Land. Zur Regierung Johann Heinrichs von Böhmen in Tirol*, in: *Die Erbtöchter, der fremde Fürst und das Land. Die Ehe Johanns des Blinden und Elisabeths von Böhmen in vergleichender europäischer Perspektive*, Michel Pauly (ed.), Luxemburg 2013, s. 135-180.

³¹⁷ Komentovanou edici této části připravila do tisku Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312) der Tiroler Landesfürsten. Edition und Kommentar*, in: *Päpste, Privilegien, Provinzen: Beiträge zur Kirchen-, Rechts- und Landesgeschichte. Festschrift für Werner Maleczek zum 65. Geburtstag*, Johannes Gießauf (ed.), Wien 2010, s. 165-195.

³¹⁸ Rozbor a text obou listů Justin LADURNER, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens in Tirol*, *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg* 10, 1861, s. 1-272, zde s. 27-28; Richard HEUBERGER, *Eine Kundschaft des 14. Jahrhunderts über die Entstehung der Pfarre Gais*, *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg* 57, 1913, s. 362-368.

³¹⁹ Vydáno v *Tirolische Weistümer IV/1. Burggrafenamt und Etschland*, Ignaz Vinzenz Zingerle – Josef Egger (edd.), Innsbruck 1888, s. 186-196.

Zbývá konečně rukopisná pasáž, nadepsaná slovy „*Hec sunt feoda, que dominium Tyrolensis habet conferre*“ (fol. 37r). Ponecháme-li stranou příписы pozdějšího data³²⁰, obsahuje seznam lén udělených tyrolskými knížaty v rozmezí od doby Menharta II. do roku 1336 (fol. 37r-95v)³²¹. Úřední inventarizací musely projít objektivně stylizované lenní záznamy (*Lehensnotiz*) stejně jako subjektivně formulovaná lenní prohlášení ze strany vazalů (*Lehensbekenntnis*). V literatuře se na tento rozsáhlý soubor písemností odkazuje pod souhrnným názvem „Tyrolská lenní kniha“ (*Tiroler Lehenbuch*), ačkoliv z hlediska přísně formálního jde o spojení lenní knihy (*Lehnbuch*), odrážející celkový stav lenního dvora k roku 1336, a lenního registru (*Lehnregister*), zachycujícího průběh jednotlivých infeudací, které se uskutečnily v bližší či vzdálenější minulosti³²².

Vyhotovení kancelářské pomůcky pro evidenci knížecích lén, k němuž došlo v Tyrolsku nedlouho po převzetí vladařských otěží Janem Jindřichem a jeho manželkou Markétou Pyskatou, bylo podle všeho výslednicí aktuální potřeby jak leníků, tak jejich seniora. Z hlediska zajištění řádného chodu zemské správy byla úřední kniha funkcionální nutností (Joachim Wild), bez níž se dalo jen stěží pomýšlet na efektivní výkon panství nad obyvateli středověkých politických útvarů (Hans Patze). Nové lucemburské vrchnosti pomohl rukopis IC 18 zjednat rozhled, co se týče skladby a rozsahu

---

³²⁰ Zápisy č. 324, 326-329 (fol. 95r, 95v) jsou z rozmezí let 1337 - 1340.

³²¹ Tyrolská lenní kniha nebyla zatím jako celek edičně zpracována, k dispozici jsou pouze vybrané kusy zpřístupněné *in extenso*, popř. formou regist v dílčích studiích. Obsáhlejší pasáže otiskují Julia HÖRMANN, *Das Tiroler Lehenbuch*, s. 114-163 (fol. 69r-78v) a Otto STOLZ, *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden III/2*, München-Berlin 1932, s. 192-193. V této kapitole vycházíme z přípravného materiálu k edici lenní knihy v řadě *Quelleneditionen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, který laskavě poskytla autorka doc. Julia Hörmannová. Zkráceně citováno: Hörmann. Ediční materiál byl kontrolován podle rukopisu uloženého v TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18.

³²² Blíže k těmto formám pramenného dochování Karl-Heinz SPIEB, *Lehnbuch, Lehnregister*, in: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 2 (Haustür-Lippe), Adalbert Erler – Ekkehard Kaufmann et al. (edd.), Berlin 1978, sl. 1686-1688; IDEM, *Lehnrecht, Lehnspolitik und Lehnverwaltung der Pfalzgrafen bei Rhein im Spätmittelalter*, Wiesbaden 1978, s. 28-32; Gerhard THEUERKAUF, *Land und Lehnswesen vom 14. bis zum 16. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Verfassung des Hochstifts Münster und zum nordwestdeutschen Lehnrecht*, Köln - Graz 1961, s. 62 a násl. Základní monografii o lenních knihách je stále Woldemar LIPPERT, *Die deutschen Lehnbücher. Beitrag zum Registerwesen und Lehnrecht des Mittelalters*, Leipzig 1903. Podnětné metodické úvahy ke studiu středověkých úředních knih obecně a lenních knih zvláště přináší Stefan PÄTZOLD, *Amtsbücher des Mittelalters. Überlegungen zum Stand ihrer Erforschung*, Archivalische Zeitschrift 81, 1998, s. 87-111, zde zvl. s. 101-107.

feudálního vlastnictví. Při narůstajícím počtu leníků, doprovázeném kumulací lenních práv a statků, ztrácel panovník přehled o aktuálně propůjčené lenní držbě. Potřeboval proto spolehlivý evidenční a kontrolní mechanismus, kterým by mohl čelit případné ztrátě lén cestou tiché „alodizace“, hrozící všude tam, kde se manové po smrti svého pána zdráhali o léno přihlásit.³²³ Zájem vazalů na ritualizovaném obnovování lenního svazku a na jeho potvrzení v lenním listu (*Lehnsbrief*)³²⁴ vyplýval pro změnu z principu, že fyzickým zánikem jednoho ze subjektů přestává lenní svazek existovat. Chtěl-li držitel léna zachovat své nároky i po smrti pána (*Herrenfall*), neměl jinou možnost než požádat právního nástupce o opětovné udělení léna (*Lehnsmutung*), neboť v opačném případě svého lenního nároku *ipso iure* pozbýval.³²⁵

S potřebou obnovovat vazalský vztah a písemně fixovat změnu v jeho struktuře úzce souvisí charakter záznamů v tyrolské lenní knize IC 18. Podle objektivního či subjektivního diktátu lze na příslušných foliích rukopisu rozeznat menší počet opisů listin, přesněji originálních vyhotovení, předložených Jindřichovými many s úmyslem prokázat existenci tvrzených lenních práv. Ve většině případů máme pak co dočinění se záznamy, pořízenými během ústních výpovědí, které přednesli lenní držitelé před úředníky zeměpanské kanceláře. Pro posouzení spolehlivosti lenní knihy, na svou dobu vysoké, není nicméně bez zajímavosti, že někdy sami vazalové usilovali minimalizovat nebezpečí ztráty svých lén u vědomí nedostatků, které byly středověkým správním technikám vlastní. Jednak si na infeudaci

---

³²³ Joachim WILD, *Schriftlichkeit in der Verwaltung am Beispiel der Lehenbücher in Bayern*, in: *Schriftlichkeit und Lebenspraxis im Mittelalter. Erfassen, Bewahren, Verändern*, Hagen Keller – Christel Meier – Thomas Scharff (edd.), München 1999, s. 69-78, citát na s. 70; Hans PATZE, *Die Herrschaftspraxis der deutschen Landesherren*, s. 81 a násl., citát na s. 82; IDEM, *Neue Typen des Geschäftsschriftgutes im 14. Jahrhundert*, in: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert 1*, Hans Patze (ed.), Sigmaringen 1970, s. 9-64, zde zvl. s. 27-28 a s. 33-36. K procesu „zpisemnění“ obyčejové lenní praxe Karl-Heinz SPIEB, *Formalisierte Autorität: Entwicklungen im Lehnsrecht des 13. Jahrhunderts*, *Historische Zeitschrift* 295, 2012, s. 62-77.

³²⁴ Karl-Heinz SPIEB, *Lehnsbrief*, in: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 2* (Haustür-Lippe), sl. 1701-1702.

³²⁵ Karl-Heinz SPIEB, *Das Lehnswesen in Deutschland im hohen und späten Mittelalter*, s. 26-27; IDEM, *Lehnserneuerung*, in: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 2* (Haustür-Lippe), sl. 1708-1710; Heinrich MITTEIS, *Lehnrecht und Staatsgewalt. Untersuchungen zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte*. Weimar, 1958, s. 640 a násl. Ve vazbě na techniku vedení lenních knih Woldemar LIPPERT, *Die deutschen Lehnbücher*, s. 40 a násl.

nechávali vystavit lenní list³²⁶, jednak si vymíňovali zvláštní kautelu, že majetky, na něž by se nedopatřením, tj. bez zlého úmyslu (*an gevaerd, absque omni frfraude*) zapomnělo, nebudou tímto opomenutím dotčeny.³²⁷ Je třeba mít stále na paměti, že tyrolská lenní evidence nedosahuje dokonalosti moderních veřejných rejstříků. Na druhou stranu ani přílišná skepse ohledně její pramenné hodnoty není zcela na místě, neboť kancelář trvale usídlená na hradě Tirolu patřila za vlády Menhartovců ve středoevropském srovnání ke špičce svého oboru.³²⁸

Spolu s kvalitou je nutno položit na misku vah též kvantitu rukopisných údajů a podrobit ji historické kritice.³²⁹ Do tyrolské lenní knihy bylo opsáno na 135 listin, z nichž 20 vydal korutanský vévoda Ota (u pěti je spoluvydavatelem Jindřich Korutanský), tři Jan Jindřich a dvě Menhart II. Tyrolsko-Gorický. Ostatní listiny, kterých je drtivá převaha, znějí na jméno korutanského vévody Jindřicha. Řazení zápisů nedbá ani chronologické souslednosti, ani společenského statusu či abecedního pořádku, kterážto kritéria bývala ve středověkých kancelářích používána při sestavování lenních knih³³⁰. Úředníci na Tirolu se přidržovali důsledně geografického hlediska, když s výjimkou dvou korutanských nemovitostí (fol. 79r) registrovali výhradně lenní práva váznoucí na statcích v Tyrolsku, především jižním, a seskupili je dohromady podle správních oblastí, v nichž dotčené lenní majetky ležely.

---

³²⁶ V případě Jindřichova písaře Alberta o tom svědčí kancelářské poznámky v rukopise TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 60v = Hörmann, č. 103, s. 67: „*Hic invenitur rescriptum privilegium Alberti notarii domus Tirolis*“ a fol. 61r = Hörmann, č. 104, s. 68: „*Hic notantur privilegia data per dominum Heinricum regem Alberto et Fridrico fratribus notariis ipsius.*“

³²⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 64r = Hörmann, č. 113, s. 75 (Albert z Aichachu); fol. 67v = Hörmann, č. 133, s. 87 (děti Pranthocha z Lichtenberga); fol. 68r = Hörmann, č. 137, s. 89-90 (Otto z Auer); fol. 74r = Hörmann, č. 201, s. 118-119 (Eberlin z Mauls).

³²⁸ Ernst SCHUBERT, *Die Umformung spätmittelalterlicher Fürstenherrschaft im 16. Jahrhundert*, Rheinische Vierteljahrsblätter 63, 1999, s. 204-263, citát na s. 233: „*Ein entscheidender Vorgang nicht nur für Residenzbildung, sondern auch für die Verselbstständigung der Kanzlei ist ihre Ortsfestigkeit. Wenn anfangs des 14. Jahrhunderts die damals am besten organisierte Kanzlei im Reich, die der Grafen von Tirol, sich auf der gleichnamigen Burg befand, so ist das eine große Ausnahme.*“ Podobně Martin Paul SCHENNACH, *Gesetz und Herrschaft: die Entstehung des Gesetzgebungsstaates am Beispiel Tirols*, Köln-Weimar-Wien 2010, s. 47 a násl. s odkazy na starší literaturu.

³²⁹ Statistické údaje a přehledy Julia HÖRMANN, *Das älteste Tiroler Lehenbuch*, s. 72 a násl.; EADEM, *Das Tiroler Lehenbuch König Heinrichs*, s. 89 a násl., 178 a násl.

³³⁰ Woldemar LIPPERT, *Die deutschen Lehenbücher*, s. 82 a násl.

Odtud pramení metodické omezení, vytčené takříkajíc před závorku: Dokud se pohybujeme na makroúrovni³³¹, jež se kryje se středověkými hranicemi Tyrolska, narážíme u kodexu IC 18 na nepřekonatelnou překážku, kterou nám klade do cesty disparátnost materiálu, ponechávající velkou část země bez povšimnutí. Odlišná situace ale nastane, sestoupíme-li níže na mezo- a mikroúroveň. Ačkoliv lenní kniha nebyla nikdy dokončena, poskytuje geografické řazení zápisů příhodný odrazový můstek pro historickou sondu do Burggrafenamtu a přilehlého okolí, kde se nacházelo těžiště panovnické moci Jindřicha Korutanského. Neméně cenné jsou rukopisné údaje, jež osvětlují život písaře Alberta z Aichachu a jeho lenní vazby na tyrolského hraběte Jindřicha. Jsou sdělné do té míry, že dávají možnost vědecky adekvátního zobecnění. Albertovi bude proto věnována případová studie, vyčleněná do zvláštní kapitoly. Ve výkladu samotném budeme postupovat od části k celku, když nejprve z tyrolské lenní knihy načerpáme kazuistiku k vládní praxi Jindřicha Korutanského, abychom ji následně podepřeli statistickými daty a komplexně vyhodnotili.

Jak pro uspořádání lenního dvora, tak pro vznik a obnovu jednoho každého vazalsko-lenního svazku měl zásadní význam středověký rituál, který nazýváme buď latinsky infeudací, nebo česky obléněním a který sestával z formálně právních úkonů homagia, přísahy věrnosti a investitury. Protože však diplomatické prameny z mehartovského Tyrolska o lenním ceremoniálu mlčí,³³² nezbyvá, než namísto spekulací obrátit pozornost k jeho normativní dimenzi. V lenních listinách lze přinejmenším vystopovat pravidelný výskyt právních skutečností, ústících v (re)distribuci lenní držby. Nešlo-li o udělení léna „za zásluhy“, předcházelo mu soukromoprávní ujednání, zpravidla úplatné, mezi aktuálním vazalem coby zcizitelem a potenciálním vazalem v pozici nabyvatele. Dosavadní majitel se zavazoval obstarat převod lenní držby tím způsobem, že předstoupil před lenního

---

³³¹ Úrovně členění na lokální – regionální - státní organizační struktury převzato od Giorgio CHITTOLINI, *Territoriale Organisation und Stadtbezirke im spätmittelalterlichen Italien*, in: Hochmittelalterliche Territorialstrukturen in Deutschland und Italien, s. 7-22, zde s. 9-10.

³³² Až mladší zápisy v tyrolské knize, pocházející z doby Jana Jindřicha, vzpomínají skládání přísahy věrnosti (*sacramentum fidelitatis*). TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 77v = Hörmann, č. 222, s. 130; fol. 95v = Hörmann, č. 328, s. 185-186; fol. 95v = Hörmann, č. 329, s. 186-187.

seniora, Jindřicha Korutanského, obřadně složil léno do jeho rukou a požádal, aby byla lenním vlastnictvím obdařena třetí osoba nabyvateľova, která byla obratem investována do práv a povinností zcizitele. Schematicky vyjádřeno, docházelo k proměnám tyrolského lenního dvora v následujících krocích, z nichž body 1-3 odpadaly při odměňování věrných služebníků z Jindřichova vlastního popudu:

1. převod majetku *inter partes*
2. resignace dosavadního lenního držitele
3. žádost dosavadního držitele o oblénění nabyvatele
4. investitura nabyvatele

I když bylo běžnější předání léna *in persona*, infeudačnímu rituálu nemusely být nutně přítomny obě strany lenního vztahu. Institut zastoupení nacházel kladnou odezvu u zeměpána, který za sebe nechával jednat rádce a úředníky buď v odlehlých oblastech říše, nebo z jiných blíže nespecifikovaných důvodů. Roku 1325 se Jindřich Korutanský nechal zastoupit důvěrníkem Gottschalkem z Bolzana, jenž investoval notáře Juliana do komorních platů v tridentském městě Cavalese (*Nobilis et potens miles dominus Gotschalchus de Bozano, gastaldio plebis Enne et comitatus Castelli et Cavriane de Flemis pro magnifico et excelso principe domino Heinricho ... ut gastaldio et tamquam persona ad infrascripta deputata per ipsum dominum regem per se et suos successores nomine et iure feodi fictalini in perpetuum investivit Julianum notarium filium quondam ser Bartholomei Muse*).³³³ V Griesu roku 1333 propůjčoval zase Jindřich lénem mlýn a stoupu v Nalsu, kterou předchozí majitelé odevzdali jeho lokálnímu zástupci Christianovi, rychtáři z Neuhausu (*ein muel und ain stamph, gelegen in dem doerfe ze Nalls, die si vormalen mit gemainem willen miteinander aufgeben heten an unsrere stat Christan, unserm richter von dem Nevnhause*).³³⁴ Vzhledem

---

³³³ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 51r = Hörmann, č. 69, s. 41-43 (1325 VII 12, Cavalese).

³³⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 57v-58r = Hörmann, č. 91, s. 58-59 (1333 V 18, Gries) = Otto STOLZ, *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden III/2*, č. 13, s. 214 (edice).

k ojedinělosti ženské investitury³³⁵, podmíněné hraběcí milostí a osobností žadatelky (*von suendrern gnaden ze irem leibe, dieweil si lebt*), bylo na druhou stranu pravidelným zjevem, pokud se namísto ženy podroboval lennímu obřadu její manžel.³³⁶ Jelikož šlo o vysoce prestižní vyznamenání, legitimující k výkonu majetkových práv,³³⁷ nemáme zprávy o častějším zastupování vazalů během infeudace mimo tohoto právem reglementovaného jednání mezi manželi.

Co do původu, léna obsažená v rukopisu IC 18 jsou většinou nově vydělena z majetku zeměpána, tzv. *feuda data*. Zapojovala do teritoriální politiky spolehlivé lidi, jejichž loajalita byla vyvážena podílnictvím na rozhodovacích procesech a majetkovým prospěchem. V ne více než dvou případech máme dost indicií na to, abychom mohli s jistotou usuzovat naopak na *feudum oblatum*, alodní majetek odevzdaný Jindřichovi Korutanskému a propůjčený následně jeho původnímu majiteli ve formě léna.³³⁸ Naposledy uvedený institut stojí za zmínku proto, že měl v rámci stabilizace panství dvojčedinou funkci. *Feudum oblatum* zaprvé nabízelo záštitu drobnějším ale někdy i mocnějším šlechticům, aby mohli s přispěním lenního pána lépe hájit své zájmy, zadruhé dávalo šanci zeměpánovi, rozšířit sféru osobního vlivu uvnitř a vně plošně ovládaného teritoria.³³⁹ Vidina oboustranně prospěšného soužití stála snad u kroků, podniknutých Ottlinem ze Schlanders a jeho ženou Elisabeth, když Jindřichovi roku 1329 odevzdali svobodné statky po zesnulém strýci Ottovi (*Daz da allez waz dez vorgenannten mayr Otten rechtes aygen, daz si nu von uns ze lehen enphangen habent, und ist gelegen ze Slanders*). Schlandersové, pocházející z vedlejší větve ministeriálů z Montalbanu, dosáhli zeměpánovy přízně a jeho svolení ke stavbě hradu v Galsau, aniž by přišli o kontrolu nad zděděným majetkem. Pozemky a rodová věž ve Schlandersu jim byly nazpět propůjčeny do dědičného držení

---

³³⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 69v = Hörmann, č. 152, s. 96.

³³⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 69r = Hörmann, č. 150, s. 94-95; fol. 69v = Hörmann, č. 157, s. 97-98; fol. 85v = Hörmann, č. 263, s. 152.

³³⁷ Na úrovni říšských knížat Karl-Heinz SPIEB, *Kommunikationsformen im Hochadel und am Königshof im Spätmittelalter*, in: Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation, s. 261-290, zde s. 283.

³³⁸ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 53v-54v = Hörmann, č. 75, s. 46-49; fol. 73r = Hörmann, č. 189, s. 112-113.

³³⁹ Bernhard DIESTELKAMP, *Lehnrecht und spätmittelalterliche Territorien*, in: Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert I, s. 65-96, zde s. 79-80.

v režimu *Burglehen*,³⁴⁰ zavazujícího k obraně a obhospodařování svěřené pevnosti pro lenního pána, jemuž byl zaručen volný přístup (*mit sogetan gedinge, daz si und ir erben den vorgenannten turn, haus und stadel dechen und pawen sullent, swa in sein not ist, und swenne wir gen Slanders chomen, daz si uns dann denselben turn, haus und stadel raumen, daz wir darinne ze herbergen sein, ob wir wellen dieweil wir da sein, und gehaizzen si an den vorgenannten guten ze schermen vor mannichleich*).³⁴¹

Ptáme-li se dále po typologii lén, evidovaných v rukopise IC 18,³⁴² máme na zřeteli hlavně jejich místo v právním životě a politické praxi Jindřicha Korutanského. Vyšší léna zahrnovala vrchnostenská práva a byla tudíž vhodným nástrojem pro integraci lokálních elit do výkonu zemské správy, skrývala ale také nebezpečí pozvolné emancipace spravované země či okrsku (něm. *Gericht*).³⁴³ Střední a nižší léna podobnou hrozbu nepředstavovala, protože jim scházela delegovaná soudní a správní pravomoc. Spadaly sem nemovitosti nebo pouhé renty, které pakliže byly svázány se službou v administrativě, mohly být zacíleny na osoby ze spodních pater společenské hierarchie, aby upevnily jejich závislost na panovníkovi a aby jim protihodnotou spolu s důstojenstvím poskytly hmotné zabezpečení. Je ale nutno jedním dechem dodat, že politickou motivaci jsme schopni u

---

³⁴⁰ Více o tom Gerhard THEUERKAUF, *Burglehen*, in: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 1, Albrecht Cordes (ed.), Berlin 2005, sl. 768-769; Hans Kurt SCHULZE, *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter 2. Familie, Sippe und Geschlecht, Haus und Hof, Dorf und Mark, Burg, Pfalz und Königshof, Stadt*, Stuttgart 2000, s. 112-115. Pro rakouské poměry Ernst KLEBEL, *Territorialstaat und Lehen*, in: Studien zum mittelalterlichen Lehenwesen. Vorträge gehalten in Lindau am 10. - 13. Oktober 1956, Sigmaringen 1972, s. 195-228, zde s. 211-213.

³⁴¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 73r = Hörmann, č. 189, s. 112-113 (1329 II 2, Tirol). Srv. TBB 1, s. 145; Richard STAFFLER, *Die Hofnamen im Landgericht Schlanders*, Innsbruck 1927, s. 92-93.

³⁴² Soupis pořídila Julia HÖRMANN, *Das Tiroler Lehenbuch König Heinrichs von 1336*, s. 231 a násl.

³⁴³ Přehled lenních objektů, využívaných v pozdněstředověké realitě Bernhard DIESTELKAMP, *Das Lehnrecht der Grafschaft Katzenelnbogen (13. Jahrhundert bis 1479). Ein Beitrag zur Geschichte des spätmittelalterlichen deutschen Lehnrechts, insbesondere zu seiner Auseinandersetzung mit oberitalienischen Rechtsvorstellungen*, Aalen 1969, s. 225 a násl. Ke třístupňové klasifikaci, kombinující rozsah léna a kvalitu práv na něm váznoucích, Matthias BACHMANN, *Lehenhöfe von Grafen und Herren im ausgehenden Mittelalter. Das Beispiel Rieneck, Wertheim und Castell*, Köln-Weimar-Wien 2000, s. 44-45.

všech typů lén spolehlivě odůvodnit jen tehdy, když nástup do úřadu časově předcházelo udělení léna.³⁴⁴

Jelikož přesnějšímu statistickému rozboru brání extrémní variabilita a spleť vlastnické poměry, spokojíme se s paušálním konstatováním, podle něž vyšší léna tvořila v jižním Tyrolsku nevýraznou menšinu. Množinu 3 okrsků, 3 probošství a jednoho hrabství Arz/Arsio ve Val di Non/Nonsbergu zcela zastínily stovky hradů, věží, domů, dvorů, polí, luk, vinic a jiných objektů stejně jako rent či desátků. Všem nižším a středním lénům se věnovat nemůžeme. U velké části by to ani nebylo vhodné, poněvadž s Jindřichovou vládní praxí buď nemají nic společného, nebo u nich přes veškerou snahu nemůžeme souvislost prokázat. Odlišný badatelský přístup ale vyžadují infeudace, kterými Menhartovci nezastřeně působili k náboru nových a odměňování dosavadních stoupenců. Budou proto výběrově rekapitulovány na pozadí rádcovských, úřednických a služebnických kariér, pojatých do tyrolské lenní knihy.

Na rozdíl od zbytku zkoumaného vzorku, u vyšších lén dovoluje pramenná základna velkorysejší přiblížení na detail, čehož můžeme využít. Lenní svrchovanost nad Arsiem v tridentské oblasti Val di Non přešla na Menhartovce po hrabatech z Flavonu a Eppanu, kteří hrabství obdrželi roku 1185 od tridentského biskupa a dále ho propůjčili svým ministeriálům, píšícím se po sídelním hradu Arsiu/Arzu. Roku 1336 byla práva k hrabství potvrzena dědicům Swikera z Arsia, který se po krátkém intermezzu stráveném v odboji stal jedním z nejaktivnějších podporovatelů Menharta II., takže lenní akt lze vnímat jako pojistku dlouhodobého spojení mezi Arsiem a Tirolem.³⁴⁵ Stejného data je lenní prohlášení Jindřichova úředníka, od roku 1323 celníka v Innsbrucku Otto Kärlingera, že má tři probošství v Rattenbergu, Völsu a Iglsu.³⁴⁶ Během slyšení v hraběcí kanceláři uvedl navíc okrsek Stubai (*Daz sint die lehen, die ich Ott der Chaerlinger von der*

---

³⁴⁴ Karl-Heinz SPIEB, *Lehnrecht, Lehnspolitik und Lehnverwaltung der Pfalzgrafen*, s. 238 a násl.; Bernhard DIESTELKAMP, *Lehnrecht und Lehnspolitik als Mittel des Territoriaausbaus*, s. 36-37.

³⁴⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 39r = Hörmann, č. 17, s. 10. O hrabatech z Arzu/Arsia Karl AUSSERER, *Der Adel des Nonsberges*, s. 105 a násl.; Albino Casetti (ed.), *Guida storico-archivistica del Trentino*, Trento 1961, s. 33 a násl. Ke Swikerovi Marco BETTOTTI, *La nobiltà trentina nel medioevo*, passim a zde zvl. s. 93, 95, 98-99.

³⁴⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 77v = Hörmann, č. 221, s. 129.

herschafft enphangen han),³⁴⁷ přičemž minimálně Rattenberg a Stubai, nabyté lénem v jednom případě roku 1330 a v druhém případě v mezidobí 1324-1327³⁴⁸, se jeví být kompenzací za Kärlingerovu spolehlivost. O ostatních dvou feudalizovaných *Gerichtech* víme, že připadly rytířským rodům de Rossi/z Rubeinu a z Leonburgu/Lanaburgu. Jindřichův důvěrník Johann z Rubeinu získal podle vlastních slov čtvrtinový podíl na brixenském správním obvodě Feldthurns/Velturmo (*Daz sint diu lehen, deu ich Hans von Rubein von der herschafft enphangen han ... auch ein viertail ains gerichts, daz gelegen ist in Brixner pistum ze Valturms*)³⁴⁹. K oblénění došlo někdy po roce 1330, opět nejspíš za odměnu, neboť tehdy už Johann několik let působil v panovnické radě.³⁵⁰ Jeho jmenovec Johann z Lanaburgu před úředníky kanceláře na hradě Tirolu deklaroval, že vykonává lenní správu v Niederlaně, obklopující rodovou pevnost Lanaburg (*Daz sint deu lehen, die ich Hans von Launburch von der herschafft einphangen han ... daz haus ze Lauenburch ... und ein gerihtel, daz da gehort zuo*).³⁵¹ Vícero indicíí svádí pak k domněnce, že jsme i tady svědky pragmaticky motivovaného aktu, z něhož lze odušit snahu o upevnění spolupráce s tyrolskými Lanaburgy. Běželo koneckonců o pouhé potvrzení starší listiny z roku 1310, v níž Ota Korutanský lénem zaopatřil Johannovy předky, ministeriály z Lany, kteří v druhé polovině 12. století přešli z tábora Welfů do družiny tyrolských hrabat.³⁵²

Odhlédneme-li od prosté chronologické posloupnosti mezi získkem úřadu a léna, seznáme, že neméně spolehlivým projevem instrumentalizace lenního práva je příčinná souvislost, která usměrňovala monarchu při

---

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol I. Nordtirol*, s. 131 a 359; Franz HUTER, *Die Gerichtsgemeinde Völs am Schlern zwischen deutschem Königtum, Tiroler Landesfürsten und Adel und Kirche im Wandel der alten Zeit*, in: Völs am Schlern 888-1988. Ein Gemeindebuch, s. 137-212.

³⁴⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 88r = Hörmann, č. 282, s. 159-160.

³⁵⁰ Otto STOLZ – Hans von VOLTELINI – Joseph ZÖSMAIR, *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer*, s. 82; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, s. 401-402. Stolz nesprávně klade zápis v tyrolské lenní knize do roku 1316. Z jím sesbíraných údajů nicméně plyne, že obvod získali Menhartovci do své moci až po roce 1325 a že roku 1330 bylo Velturmo zastaveno jeho dědici a dosavadnímu lennímu držiteli Gebhardovi ze Säben, takže nezbyvá prostor pro správcovství Johanna z Rubeinu před uvedeným datem.

³⁵¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 92v = Hörmann, č. 310, s. 176.

³⁵² Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, s. 153 a násl. O rytířích z Lany a Lanaburgu dále Bitschnau, č. 354 a 355, s. 316-317; Ferdinand VON BRANDIS, *Das Familienbuch der Grafen von Brandis*, Baden 1889, s. 3-7.

nakládání s lény. V Tyrolsku máme k dispozici podrobnější údaje u 58 zápisů, tj. u šestiny z 337 případů zachycených na foliích kodexu IC 18. Nejčastěji jsou mezi pohnutkami k propůjčení léna jmenovány koupě³⁵³ (27x) a odměna za příchyllost k menhartovsko-lucemburské dynastii³⁵⁴ (19x). Poslední hojněji zastoupená kauza je dědictví³⁵⁵ (7x), zatímco po jediném výskytu připadá na darování,³⁵⁶ adjudikaci,³⁵⁷ dispozici majetkem mezi manželi,³⁵⁸ vyrovnání dluhu³⁵⁹ a na materiální odškodnění za zabití člověka,³⁶⁰ které je kvůli absenci osobního pouta vazalů mezi pachatelem a poškozenými nutno odlišovat od podobného, rozšířeného institutu tzv. *Sühnelehen*.³⁶¹

³⁵³ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 55r-55v = Hörmann, č. 78-79, s. 50-51; fol. 56r-56v = Hörmann, č. 83-84, s. 53-54; fol. 59v-60v = Hörmann, č. 99-101, s. 64-66; fol. 62v-63r = Hörmann, č. 109-111, s. 71-74; fol. 64r-65r = Hörmann, č. 114-115, s. 75-76; fol. 69v = Hörmann, č. 156, s. 97; fol. 70r = Hörmann, č. 159, s. 99; fol. 70v = Hörmann, č. 162, s. 100-101; fol. 73v = Hörmann, č. 190, s. 113; fol. 74v = Hörmann, č. 199, s. 117-118; fol. 75r = Hörmann, č. 202, s. 119; fol. 75r = Hörmann, č. 204, s. 120-121; fol. 76v = Hörmann, č. 213, s. 124-125; fol. 78r = Hörmann, č. 225, s. 131; fol. 79v = Hörmann, č. 236, s. 137-138; fol. 80r-80v = Hörmann, č. 243, s. 141-142; fol. 81v = Hörmann, č. 248, s. 143-144; fol. 86r = Hörmann, č. 265, s. 153; fol. 90r = Hörmann, č. 297, s. 167-168; fol. 90v-91r = Hörmann, č. 302, s. 170-171.

³⁵⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 40v-41r = Hörmann, č. 27-29, s. 15-17; fol. 49r-49v = Hörmann, č. 62-63, s. 36-37; fol. 57r-57v = Hörmann, č. 89, s. 57-58; fol. 59v = Hörmann, č. 98, s. 63-64; fol. 60r = Hörmann, č. 100, s. 64-65; fol. 61r = Hörmann, č. 104, s. 67-69; fol. 65v = Hörmann, č. 118, s. 79; fol. 68r = Hörmann, č. 138, s. 90; fol. 71r = Hörmann, č. 173, s. 105; fol. 73r = Hörmann, č. 188, s. 111-112; fol. 76r = Hörmann, č. 212, s. 124; fol. 78v = Hörmann, č. 230, s. 133-134; fol. 79r = Hörmann, č. 234, s. 136-137; fol. 80r = Hörmann, č. 239, s. 138-139; fol. 90v = Hörmann, č. 300, s. 169-170; fol. 91v = Hörmann, č. 305, s. 173.

³⁵⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 65r = Hörmann, č. 115, s. 76; fol. 65r = Hörmann, č. 116-116c, s. 76-78; fol. 73v = Hörmann, č. 192, s. 113-114; fol. 94v = Hörmann, č. 323, s. 183.

³⁵⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 89v = Hörmann, č. 295, s. 166-167.

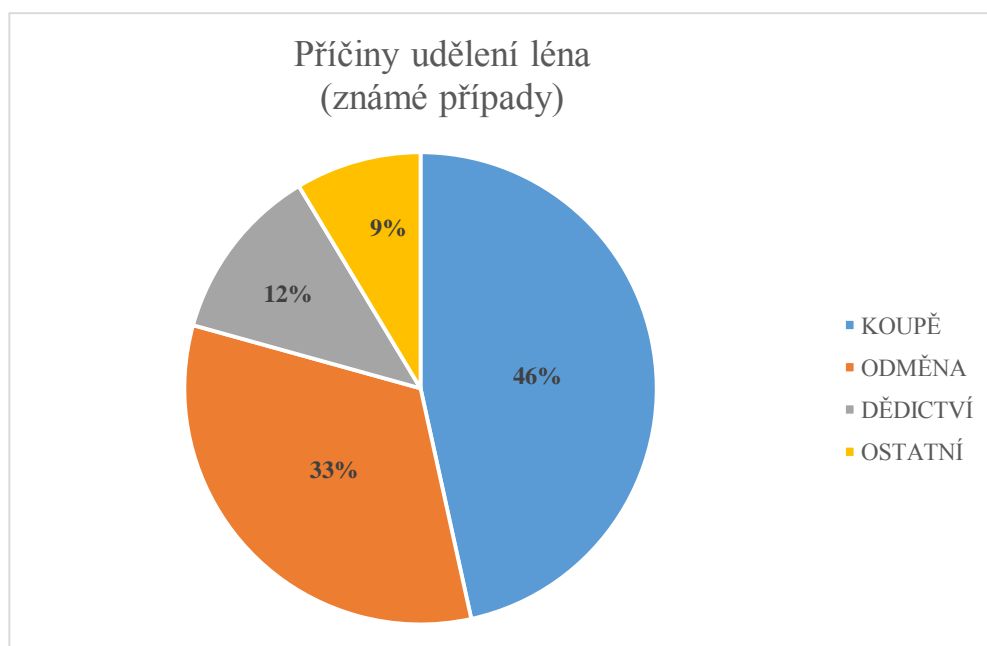
³⁵⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 74r = Hörmann, č. 196, s. 115-116: „*Hec sunt bona Chunradi Noedle notarii de Bozano, que in feodum habet a dominio Tirolensi utriusque sexus ... Item duodecim libras ficti perpetui ex domo quondam Waltheri, quas sibi iudicavit dominus Gotschalch iudex Enne, super quibus habet privilegium domini regis.*“

³⁵⁸ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 67r = Hörmann, č. 129, s. 85.

³⁵⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 65v = Hörmann, č. 118, s. 79.

³⁶⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 46v = Hörmann, č. 47, s. 27: „*Elysabet filiam quondam Johannis sartoris de Merano et omnes heredes suos utriusque sexus in reconpensam et refusionem inconmodi et dampnorum sibi per Bertholdum Suppanum illatorum, qui predictum interfecerat patrem suum investivimus et auctoritate presencium investimus ad rectum et legale feodum de una curia dicta Weyer sita in Laubers in plebe Mays, que fuit olim dicti Bertholdi Suppani.*“

³⁶¹ Blíže včetně polemiky se staršími názory právních historiků Bernhard DIESTELKAMP, *Das Lehnrecht der Grafschaft Katzenelnbogen*, s. 259-263.

Komercializace³⁶² feudálního systému vedla v pozdněstředověkém Tyrolsku ne snad k úplnému vymizení, ale docela jistě k redukci věrnostních závazků a přesunutí důrazu na užitnou hodnotu léna, z něhož se *via facti* stávalo tržní zboží. Proto v lenní knize narážíme každou chvíli na koupi či jiné soukromoprávní pořízení, které Jindřich Korutanský aproboval tím, že investoval nabyvatele na místo právního předchůdce. Vývojová tendence, nazývaná v německojazyčné literatuře přiléhavě *Verdinglichung*, resp. *Versachlichung*, se vyznačovala sbližováním lenního a zemského práva, čímž lze bez obtíží vysvětlit, proč se v tyrolské lenní knize nachází více než desítka běžných nájmu včetně hybridní formy „pachtovního léna“.³⁶³ Ani převody, iniciované z vůle stran, nelze pouštět docela ze zřetele. Neobešly se totiž bez

³⁶² Volker STAMM, *Lehnspraxis im spätmittelalterlichen Tirol*, passim. Obecně Bernhard DIESTELKAMP, *Lehnrecht und spätmittelalterliche Territorien*, s. 82-85. Že nedošlo v Tyrolsku k úplné likvidaci věrnostního rozměru lenních vztahů, naznačují ty zápisy v rukopise IC 18, jež činí držbu léna závislou na službách osobní povahy. Např.: TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 73r = Hörmann, č. 188, s. 111-112: „*Verlihen und gelazzen haben ze einem rechten zinslehen den halben tail unsers mairhofes ze Slanders, den der eegenante mayr Otte von uns gehabt hat, mitsampt der hofstat mit alle und mit allen deu und darzuo gehurt, besucht, unbesucht, als in der eegenante mayr Otte enher von uns gehabt hat, und sullent uns davon jarichleichen zinsen und dien als an unserm geltpuch gescriben stet und als mit gewonheit herchomen ist.*“ Obdobně fol. 49r=Hörmann, č. 62, s. 36.

³⁶³ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 70v = Hörmann, č. 164, s. 101-102: „*Vlricus filius quondam Chunradi dicti Lechnaeri pro se et suis conterminis utriusque sexus habet in feodum iure perpetuo locacionis unum prediolum iacente in Martel.*“ Srv. Gerhard THEUERKAUF, *Land und Lehnswesen*, s. 36-37.

infeudačního rituálu, založeného jednak na symbolické interakci Jindřicha Korutanského a jeho vazalů, jednak na nezbytném konsensu zúčastněných ohledně budoucího uspořádání lenního dvora.³⁶⁴ Nás budou nicméně zajímat o něco střídměji zastoupené investitury, k nimž zavdal příčinu sám zeměpán, aby buď zpětně ocenil, nebo dopředu motivoval k oddanosti. Nemá smysl podávat stereotypní výčet všech beneficentů, kteří byli osvobozeni od berně a obmyšleni lénem za věrné, leč blíže neurčené služby (*propter servicia, se fidelitate debitam eciam nostram domiacinem gesserint, facienda illa servicia, que quondam sui antecessores facere solebant, per alia servicia fideliter exhibita et in posterum exhibenda, inspectis multis serviciis ... exhibitis et in antea exhibendis, servicia debita et consweta, umb die dienste, nue haben wir angesehen seine getrewe dienste*). Pouze evidujeme, že oblénění je pokládáno za zvláštní hraběcí milost (*fecimus gratiam specialem, die sunder gnade, von meins herren gnaden*), a zaměříme se na konkréta, která jsou sice ojedinělá, zato však vhodně ilustrují lenní praxi.

Bratři Peterl a Kunz Freyové roku 1336 před hraběcími úředníky prohlásili, že obdrželi lénem polovinu dvora Turnhofu,³⁶⁵ vinici, zahrádku, pole a dům ve čtvrti Andrian v jihotyrolském obvodu Neuhausu (*Daz sint die lehen, die ich Peterl der Frey und Chùenczel mein pruoder han von der herschaft enphangen: dez ersten mein halben hof, leit ze dem Newnhaüs und haizzet der Turnhof, und ain weingarten, leit auch ze dem Nevnhaus, und ein garten, und ein haus, daz ob dem tor, leit in der Chlaus, und ein akher, der auch ze dem Neunhaus ist gelegen*). Na přání Elisabeth, dcery Oty Korutanského, byli nadto Freyové dědičně zproštěni veřejných břemen a povinnosti táhnout ve vojsku Jindřicha Korutanského za hranice. Měl tím být vyjádřen Petrlovi dík, že poskytl Elisabeth doprovod během její plavby „za moře“ k sicilskému dvoru vstříc budoucímu manželovi Petrovi II.³⁶⁶ (*so han*

---

³⁶⁴ Inspirováno úvahami, které v panovnické (lenní) listině spatřují performanci společenského řádu a konsensu osob na něm zúčastněných. Hagen KELLER – Christoph DARTMANN, *Inszenierungen von Ordnung und Konsens: Privileg und Statutenbuch in der symbolischen Kommunikation mittelalterlicher Rechtsgemeinschaften*, in: Zeichen, Rituale, Werte: Internationales Kolloquium des Sonderforschungsbereichs 496 an der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Christiane Witthöft - Gerd Althoff (edd.), Münster 2004, s. 201-223, zde s. 201-212, 221-223.

³⁶⁵ Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafenamt und den angrenzenden Gemeinden*. č. 2767, s. 470.

³⁶⁶ Josef RIEDMANN, *Beziehungen*, s. 436 a násl.

*ich auch ze lehen von pet wegen von fraun Elspeten der edln chuongin von Sicili, mit der ich uber mer foer, daz ich gen hof chain wagenvart noch tagwerch noch stewart noch chain hervart auz dem land nicht tun sol, weder ich noch mein erben).*³⁶⁷

Druhý příklad nás přivádí zpět do Neuhausu. Místní *Saltner* neboli hlídač polí³⁶⁸ jménem Altum se v práci činil, takže si vysloužil roku 1327 od Jindřicha Korutanského vyznamenání. Protože se vzorně staral o louky a zásoby sena, dostal dědičným lénem jednak saltněřský úřad v Artlungu, tedy kdesi na levobřeží řeky Etsche mezi Bolzanem a Meranem,³⁶⁹ jednak panský dvorec Premstal poblíž jihotyrolské obce Rittenu³⁷⁰ (*Altumen von dem Neuenhaus, dem saltner, und sein erben die saltrey auf der Artlung enpholhen und gelazzen haben und haben daz darumb getan, daz er uns daz da dez grases und dez hewes getrewleich und fleizzleichb phleg, und haben im dazuo ein hofstat auz bezaiget uf dem Premstal*). Jindřich si na druhou stranu v téže listině vyhradil právo revokovat své rozhodnutí, když vyjádřil vůli ponechat hlídače Altuma a jeho dědice při lenní držbě jen, budou-li úřad vykonávat s dosavadní pečlivostí (*gehaizzen si davon nicht ze schaidem alle dieweil si uns dez gases und dez hewes getrewleich und fleizzichleich phlegent*).³⁷¹

Shora citovanými listinnými kusy se naneštěstí vyčerpávají relevantní informace, zjistitelné o osobitém poměru mezi Menhartovcem Jindřichem jako lenním pánem a kýmkoliv z jeho vazalů. Střípky mozaiky, složené zatím spíše z postřehů anekdotického ražení, můžeme díky příznivé shodě okolností doplnit o kompaktnější pramenný celek, jenž je v kodexu IC 18 dochován o písáři Albertovi z Aichachu. Za jeho působení bylo písárství hradu Tirolu existenčně provázáno s lenní soustavou a právě kumulaci lén vděčíme za příležitost, zmapovat Albertovu profesní dráhu počínaje činností v zeměpanské kanceláři a konče zapojením do panovnické rady Jindřichova nástupce, Ludvíka Braniborského. Mikrosonda do života Alberta z Aichachu

---

³⁶⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 78v = Hörmann, č. 230, s. 133-134.

³⁶⁸ Otto STOLZ, *Rechtsgeschichte des Bauernstandes*, s. 421 a násl.

³⁶⁹ Blíže Christian SCHNELLER, *Beiträge zur Ortsnamenkunde Tirols* 3, Innsbruck 1896, s. 18-19.

³⁷⁰ *Meinhards II. Urbare der Grafschaft Tirol*, Oswald von Zingerle (ed.), Wien 1890, s. 168.

³⁷¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 106, fol. 90v = Hörmann, č. 300, s. 169-170 (1327 VI 11, Meran) = Otto STOLZ, *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden III/2*, č. 4, s. 87-88 (edice části textu).

nabízí tedy svým způsobem východisko z „informační nouze“. Je koncipována jako historický argument, svědčící o feudalizaci politických a správních struktur za Jindřicha Korutanského, pročez by čtenář neměl nabýt dojmu, že má před sebou samoúčelný sběr dat regionálního významu.

PŘÍPADOVÁ STUDIE: KARIÉRA PÍSAŘE ALBERTA Z AICHACHU NA POZADÍ LENNÍ DRŽBY

Příběh Alberta z Aichachu, neodmyslitelně spjatý s prostředím tyrolské dvorské kanceláře, se začal psát ve druhém deceniu 14. století, z něhož máme dochovány spolehlivé a přesně datované zprávy, obsažené v Tyrolské lenní knize. Na nejisté půdě se naopak ocitáme, ponoříme-li se hlouběji do minulosti do doby Albertova dětství a mládí. I když nelze pro jeho rané životní období nalézt konkrétnější údaje, musíme se přesto pokusit zmapovat co nejdůkladněji rodinné zázemí, které zdá se předznamenalo úřednickou dráhu budoucího písaře hradu Tirolu. Začneme proto u Burkharda z Brixenu (*Purchardi de Brixna*), v němž můžeme díky stručné listinné zmínce rozpoznat Albertova otce, zesnulého podle dikce téže listiny před červencem 1328³⁷².

Burkhard³⁷³ byl členem brixenské kapituly, ke které patřil i jistý magister Rudolf, o němž se soudí, že byl Burkhardovým bratrem. Příbuzenské pouto mezi oběma kanovníky dovodil na podkladě soustavného studia nám dnes neznámých písemností, uložených v diecézním archivu v Brixenu, Franz

---

³⁷² Tir. Cod 18, fol. 63r = Hörmann, č. 111, s. 73-74 (1328 VII 26, hrad Tirol): „*Alberto notario domus nostre Tirolis filio quondam Purchardi de Brixna*.“ Listinu je zapotřebí číst paralelně s nekrologickým záznamem, který pořídil o Burkhardovi jakožto brixenském kanovníkovi jeho syn a Albertův bratr Friedrich (z Mais). Na tento dosud netištěný passus upozornil Franz Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei*, s. 8 a 22.

³⁷³ Stručný Burkhardův medailon sestavil Leo SANIFALLER, *Das Brixner Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter 2. Besonderer Teil*, Innsbruck 1925, s. 295-296. Některé poznatky o Burkhardově životě má Franz Anton SINNACHER, *Beyträge zur Geschichte der bischöflichen Kirche Säben und Brixen in Tyrol 5. Die Kirche Brixen am Ende des 13. und im Laufe des 15. Jahrhunderts*, Brixen 1827. Diplomatický materiál o brixenském kanovníkovi je vesměs zachycen v edicích *Die Traditionsbücher des Hochstiftes Brixen vom zehnten bis in das vierzehnte Jahrhundert*, Oswald Redlich (ed.), Innsbruck 1886; *Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive 1295-1336 II-1 a II-2*, Leo SANTIFALLER – Heinrich APPELT (edd.), Leipzig 1941 a 1943. Příznačné je, že po Albertovi z Aichachu a jeho spojení s Burkhardem není v těchto pramenech ani stopy.

Anton Sinnacher (1772-1836), rakouský profesor církevních dějin a kanonického práva.³⁷⁴ Výskyt bratrů mezi brixenskými kanovníky by mohl signalizovat, že se Burkhardově rodině podařilo na přelomu 13. / 14. století vybudovat uvnitř kapitulního společenství pevné pozice a vytvořit tak odrazový můstek pro pozdější Albertův karierní růst pod záštitou Jindřicha Korutanského. Postrádáme nicméně zprávy o tom, že by Burkhard nebo Rudolf náleželi mezi čtyři kapitulní dignitáře (probošt, děkan, kustod, scholastik), které máme v Brixenu doloženy od 11. století, takže nebyli asi ničím více než řadovými členy kapituly.

O Burkhardovi samotném víme tolik, že byl pravděpodobně měšťanského původu³⁷⁵ a že se mu dostalo vzdělání v právu, neboť se honosil titulem magistra a poskytoval církevním hodnostářům právní pomoc. Poprvé ve Friesachu roku 1298 hájil brixenskou kapitolu během sporu se salzburským arcibiskupem Landulfem³⁷⁶. Naposledy v Bolzanu, zřejmě již pod tíhou pokročilého věku, se nechal roku 1312 jako zástupce eichstädtského biskupa Phillipa substituovat při smírčím řízení mezi biskupem a židem Albertem z Bolzana³⁷⁷. Je rovněž známo, že byl Burkhard opakovaně v letech 1311 a 1312 pověřen funkcí kolektora papežského desátku³⁷⁸ a že ho současníci pokládali za osobu hodnou obzvláštní důvěry³⁷⁹.

---

³⁷⁴ Franz Anton SINNACHER, *Beyträge zur Geschichte der bischöflichen Kirche*, s. 71. Srv. heslo Hanns HEISS, *Franz Anton Sinnacher. Historiker, Lehrer und Priester*, in: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Obermayer-Marnach, Eva (Ed.), Köln-Graz-Wien 2004, s. 303. Dostupné z: <http://www.biographien.ac.at/oeb1>. Jako určité vodítko nám může posloužit zjištění, že Burchard s Rudolfem vystupují vedle sebe ve svědecké řadě lenní listiny Reinprehta a Paula ze Säben (18 VIII 1304, Brixen). *Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive 1295-1336 II-1*, č. 73, s. 89: „maister Ruodolf und maister Purchart“.

³⁷⁵ Rozvoj měst v Tyrolsku, podporovaný Menhartem II., se odrazil počínaje 13. stoletím v rostoucím zastoupení měšťanů mezi brixenskými kanovníky. Srv. Leo SANTIFALLER, *Das Brixner Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter I*, Innsbruck 1924, s. 38 a násl. Nově Ludwig TAVERNIER, *Das Domstift Brixen*, in: *Dom- und Kollegiatstifte in der Region Tirol - Südtirol - Trentino in Mittelalter und Neuzeit: Collegialità ecclesiastica nella regione trentino-tirolese dal medioevo all'età moderna*, Hannes Obermair – Klaus Brandstätter – Emanuele Curzel (edd.), Innsbruck 2006, s. 101-148, zde s. 106-108.

³⁷⁶ *Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive 1295-1336 II-1*, č. 34, s. 43.

³⁷⁷ *Ibid.*, č. 169, s. 195.

³⁷⁸ Franz Anton SINNACHER, *Beyträge zur Geschichte der bischöflichen Kirche*, s. 86 = *Archivberichte aus Tirol 3*, Emil von Ottenthal – Oswald Redlich (edd.), Leipzig-Wien 1903, č. 2572 a 2573, s. 510.

³⁷⁹ *Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive 1295-1336 II-1*, č. 111, s. 131: „Predictae autem vendicioni et feudi concessioni testes presentes fuerunt honesti homines infrascripti videlicet magister Purchardus.“

Proto je přirozené, že mu byla dána příležitost aktivně zasahovat do majetkoprávních jednání kapituly. Za tím účelem si nejpozději roku 1305 přibral k ruce písaře Heinricha³⁸⁰, který stárnoucího Burkharda ve svědečných řadách listin postupně nahradil.

Z obecných podmínek pro účastenství ve středověkém sboru kanovníků³⁸¹ můžeme usoudit, že vedle již prokazatelně dosaženého univerzitního vzdělání, předpokládaného manželského původu a obstojných majetkových poměrů, dovolujících zaplatit poplatek pro vstup do kapituly, musel být Burkhard dozajista ordinován na některý z vyšších stupňů svěcení. Že nebyl knězem, nýbrž pouhým (pod)jáhnem, vyplývá z té prosté okolnosti, že měl manželku a s ní legitimní potomstvo, z něhož se do zorného pole pramenů dostali dva Burkhardovi synové. Jeden se jmenoval Albert z Aichachu, druhým byl Friedrich z Mais³⁸², písař vévodkyně Eufémie a od roku 1347 Markéty Pyskaté, který se proslavil jako autor tzv. „*Hausbuchu*“.³⁸³ Rozsahem skromná kolekce biografických zápisů z Friedrichova pera vydává na svou dobu ojedinělé svědectví o kolektivní paměti, díky níž se mezi členy Burkhardova rozrodu mohl vytvářet pocit sounáležitosti a společně sdílené vzory, nezbytné pro socio-kulturní reprodukci rodiny.³⁸⁴ V

---

³⁸⁰ Ibid., č. 89, s. 107: „*Magister Burchardus canonicus Brixinensis et Hainricus scolaris suus.*“ Ibid., č. 155, s. 178: „*Hainrico scolare magistri Burchardi.*“ Ibid., č. 190, s. 219: „*Hainraich maister Purcharts schuolaer.*“

³⁸¹ Leo SANTIFALLER, *Das Brixner Domkapitel I*, s. 87 a násl., 93 a násl., 114 a násl., 226 a násl. Stručněji Ludwig TAVERNIER, *Das Domstift Brixen*, s. 108-111.

³⁸² O něm Julia HÖRMANN, *Curia Domine - Der Hof der Margarethe Maultasch als Beispiel weiblicher Hofhaltung im Spätmittelalter*, *Römische Historische Mitteilungen* 46, 2004, s. 77-124, zde s. 111-113.

³⁸³ Památku vydal částečně Ludwig SCHÖNACH, *Das älteste Tiroler Hausbuch 1335-1348*, *Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs* 6, 1909, s. 61-66, zde s. 63-65. O tomto typu pramene Birgit STUDT, *Haus- und Familienbücher*, in: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. - 18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Josef Pauser - Martin Scheutz - Thomas Winkelbauer (edd.), Wien-München 2004, s. 753-766 se zmínkou o *Hausbuchu* jakožto nejstarším dokladu rodinné kroniky v rakouských zemích na s. 758 v pozn. Alphons LHOTSKY, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, s. 306. Fyzický popis rukopisu Walter NEUHAUSER - Lav ŠUBARIČ, *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Innsbruck 4. Katalogband. Cod. 301-400*, Wien 2005, s. 228-234 a zde na s. 233-234 o *Familienbuchu*.

³⁸⁴ Rudolf BRAUN, *Staying on top: socio-cultural reproduction of European power elites*, in: *Power elites and state building*, Wolfgang Reinhard (ed.), Oxford 1996, s. 235-259, zde s. 247 a 257. O paměti ve středověké kultuře da všechny autorovy práce Otto Gerhard OEXLE, *Memoria als Kultur*, in: *Memoria als Kultur*, Idem (ed.), Göttingen 1995, s. 9-78, zde zvl. s. 37 a násl. K literární produkci „memorie“ Ernst Friedrich OHLY, *Bemerkungen eines Philologen zur Memoria*, in: „*Memoria*“. *Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter*, Karl Schmid - Joachim Wollasch (edd.), München 1984, s. 9-68, zde zvl. s. 9 a násl., s. 32-33.

Hausbuchu se zrcadlí nejen vědomí silného pokrevního kolektivu, ale svým způsobem i nadřazenosti nad prostým kancelářským personálem, jehož byli Albert s Fridrichem součástí. Stručnou „kronikou“ Friedrichova příbuzenstva totiž prolínají nekrologické zápisy o tyrolských zeměpánech a vysokých úřednících, evokující příslušnost Burkhardových potomků ke knížecímu dvoru. Mimoto vystupují na stránkách *Hausbuchu* osobnosti politického života v úloze křestních kmotrů a kmoter Friedrichových dětí, což opět vyvolává zdání výjimečnosti písařské rodiny. Na konci textu potom nacházíme datum Burkhardova úmrtí, zanesené k 11. březnu 1314: „*Millesimo CCC. XIII. XI. martii dominus Burchardus canonicus Brixinensis obiit*“.³⁸⁵

Více než Friedrich a jeho literární pozůstalost nás ale bude zajímat druhý z Burkhardových synů, Albert z Aichachu. Právě-li se o něm v listině, že byl „*notarii honoris viri domini Fridr(ici) summi prepositi ecclesie Brixinensis*“³⁸⁶, sotva pochybíme, pokud Albertovo zaměstnání v kanceláři brixenského probošta Friedricha ze Sterzingu, o němž je řeč, uvedeme do souvislosti s rodinným zázemím uvnitř kapituly, v níž zasedali bok po boku Albetův otec a strýc. Dnes bychom na podobné praktiky pohlíželi kriticky a odsuzovali je jako „nepotismus“, avšak pejorativní nádech tohoto slova není adekvátní před-moderním poměrům, kdy měl fenomén nepotismu svou specifickou racionalitu. Obsazování úřadů příbuznými nesnižovalo nutně kvalitu odváděné práce, mělo dokonce často přímo opačný efekt. Na úředních postech tak působili lidé, kteří absolvovali dlouholetou přípravu během primární socializace uvnitř rodiny, jež je vybavila znalostmi a zkušenostmi nezbytnými pro výkon budoucího povolání.³⁸⁷

---

³⁸⁵ ULB Innsbruck, Cod. 355, fol. 133r = Franz Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei*, s. 8.

³⁸⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 60v = Hörmann, č. 103, s. 67 = Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, č. 7, s. 389 (1321 VII 15, St. Zenoburg).

³⁸⁷ Stefan BRAKENSIEK, *Lokale Amtsträger in deutschen Territorien der Frühen Neuzeit*, s. 56-57. Jako nedílnou součást archaické politické kultury, jejímž nositelem a tvůrcem nebyl ještě stát ale rodina, interpretuje nepotismus Wolfrang REINHARD, *Geschichte der Staatsgewalt*, s. 132-140. Z pozice medievisty dospívá k obdobným konkluzím Peter MORAW, *Über Patrone und Klienten im Heiligen Römischen Reich des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, in: *Klientelsysteme im Europa der frühen Neuzeit*, Antoni Maczak – Elisabeth Müller-Luckner (edd.), München 1988, s. 1-18, citát na s. 4-5: „*Zu den vertrauten oder als ‚modern‘ begrüßten Merkmalen gehören etwa Verwaltung und Rechtspflege, zu den irritierenden das Wirken von Personenbeziehungen und von privatem Kapital im ‚Staat‘, zu*

I kdybychom nakonec dospěli k poznání, že životopis Alberta z Aichachu bezesbytku potvrzuje obecné výklady o roli rodiny ve středověké politické kultuře, není rozumné omezovat se v rozhledu na členy užšího rodinného kruhu a přejít mlčením další významné činitele, udávající směr profesní dráze písaře Alberta. Jen stěží lze koneckonců přehlédnout vliv Albertova představeného, brixenského probošta Friedricha³⁸⁸, jehož postava tvoří spojovací článek mezi kanceláři brixenskou a tyrolskou. Jsou to především Friedrichovy osudy, které při bližším zkoumání pomáhají vyřešit otazník, jak se Albert ocitl na Tirolu a proč opustil Brixen, se kterým ho pojily rodinné vazby.

Friedrich ze Sterzingu se celý svůj život pohyboval v blízkosti tyrolského hraběcího dvora. Byl jedním ze dvou nemanželských synů Menharta II., kteří vděčili svému urozenému příbuzenstvu za prebendu u kapitulního chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Brixenu. V 90. letech 13. století bychom ho zastihli nejprve v tyrolské kanceláři coby řadového písaře, nedlouho poté našel uplatnění ve finanční správě země. Roku 1305 byl na základě kompromisu uvnitř názorově rozpolcené brixenské kapituly zvolen do jejího čela, což však Friedrichovi nebránilo, aby i nadále prodléval na hradě Tirolu, vedl tamní knížecí kancelář, účastnil se diplomatických jednání a od roku 1327 plnil úlohu dvorního kaplana Jindřicha Korutanského. Trvalé odloučení vrcholného církevního hodnostáře, přerývané jen občasnými návštěvami, komplikovalo ovšem chod kapituly v Brixenu natolik, že bylo roku 1326 nutno zvolit Friedrichova dočasného zástupce a přenést některé praktické pravomoci na děkana. Jakkoliv krátké byly pobyty Friedricha mezi brixenskými kanovníky, skýtaly dostatečný prostor, aby si během nich Menhartův levoboček stihl všimnout Albertových schopností, jež bylo možno využít na hradě Tirolu. Friedrich byl zkušeným organizátorem kancelářské práce a osobně se zasloužil o zdokonalení tyrolské úřední evidence. Zda jeho

---

den abgelehnten Nepotismus und Korruption. Es ist besser, umformulierend statt letzterer etwa vom ‚Mitunternehmertum‘ zu reden als vorschnell und anachronistisch zu verurteilen. ... Man kann geradezu davon sprechen, daß Institutionen jeder Art, vom Rechtsverhältnis bis zur Behörde, und Personenbeziehungen wie Patronat und Klientel im Normalfall wie zwei Seiten einer einzigen Sache waren.“

³⁸⁸ O Friedrichovi Leo SANTIFALLER, *Das Brixner Domkapitel 2*, s. 310-312; Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 151 a násl.; Franz Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei*, s. 44 a násl.

bystrý úsudek přesvědčilo písařovo nadání, čemuž by svědčil Albertův *cursus honorum* ve službách Menhartovců, Lucemburků a Wittelsbachů, nebo i něco jiného, nelze pro nedostatek informací rozhodnout. Rokem 1321 a vstupem mezi písařský personál Jindřicha Korutanského nastává nicméně nová etapa jak v Albertově životě, tak v pramenné dokumentaci, která se začíná pronikavě zlepšovat. Přesnější obrázek o situaci si můžeme udělat rozбором diplomatického materiálu, dochovaného povětšinou v Tyrolské lenní knize.

Korutanský vévoda Jindřich ustanovil Alberta písařem „*svého sídla Tirolu*“ (*Nos eum in nostre domus Tirolensis notarium assumpsimus*) listinou, danou 15. července 1321 během vévodova pobytu v nedalekém St. Zenoburgu³⁸⁹. Jmenovací dekrety podobného znění - tzv. *Ernennungsurkunden*³⁹⁰ - zůstávají dodnes výmluvným dokladem vyspělosti tyrolské správní kultury, neboť zpravidla s obdivuhodnou zručností vymezují právní postavení Jindřichových úředníků. V Albertově případě je tomu jinak. První stopa, na kterou můžeme narazit, souvisí s použitou titulaturou. Podle jmenovací listiny se stal Albert písařem tyrolské kanceláře, aniž by přestal sloužit ve stejné funkci brixenskému proboštovi Friedrichovi. Kumulaci úřadů si lze snadno vysvětlit Friedrichovou takřka nepřetržitou přítomností na hradě Tirolu, umožňující bez větších komplikací personální

---

³⁸⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 60v = Hörmann, č. 103, s. 67 (1321 VII 15, St. Zenoburg).

³⁹⁰ Právním významem tzv. „jmenovacích“ listin se zabýval Robert SCHEYHING, *Eide, Amtsgewalt und Bannleihe. Eine Untersuchung zur Bannleihe im hohen und späten Mittelalter*, Köln-Graz 1960, s. 115 a násl. Reprezentativní výběr, excerpovaný z tyrolských kancelářských register s výjimkou lenní knihy, otiskl Otto STOLZ, *Die Urkunden über die Vergabung der landesfürstlichen Ämter in Tirol*, s. 379-390. V Tyrolské lenní knize se nachází ještě také listina sklepmistrova pomocníka *Thebena*. TLA Innsbruck, Handschriften, TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 52v = Hörmann, č. 71, s. 44 (1332 VI 14, b. m.): „*Wir Heinrich etc. veriehen etc., daz wir dem Theben, unsern chelrchnech auf Tyrolis, ze einem diener und ze einem hauschnecht genomm haben auf Tyrol, dieweil er lebt und gepieten unserm chelner auf Tyrol, der ietz ist oder der nach im chunftig chelner da wirt, daz er im untz an sein toed die chost auf Tyrol geb als zuvor andern unserm hauschnappen und darzuo jærleich daz löen, daz man im auch ietz geit næmleich VI ellen tüochs grabes, zuo ainem rokke ein rindershaut, zcwfelf schafhaüete und leinengwant oder ein phunt Perner dafur, und geben im des disen prief, versigelt mit unserm hangendem insigel. Der ist geben auf Tyrol, nach Christes geburte driuzehenhundert iar und in dem zcwaiunddreizigsten jare, des suntags vor der aufvart.*“ Mimo kodex IC 18 stojí za pozornost listina pro Leonharda, notáře z Lublaně, jemuž je propůjčován úřad kraňského zemského písaře (1330 IX 29, Innsbruck). Widmoser, č. 217, s. 213-214. Paralelní doklad pro Korutany lze nalézt v listině, kterou je Konrádovi z Aufensteina propůjčován do dědičného držení úřad zemského maršálka (1307 XII 11, Tirol). MHDC 7, č. 437, s. 164.

propojení kanceláře brixenské s tyrolskou, jejíž stavy byly tradičně doplňovány kapitulním klérem z Brixenu.³⁹¹

Zadruhé je nápadné, že zatímco Friedrich vystupuje v písemnosti jako *honoris vir a dominus*, Albertovi chybí jakýkoliv společensky kvalifikující přívlastek³⁹², který by naznačoval urozený rodokmen, popř. příslušnost k privilegované šlechtické vrstvě. Dá se tudíž uvažovat o statusu měšťana, zděděném po otci, byť jistotu přináší v tomto ohledu až roku 1328 pořízená notářská imbreviatura, zachycující Alberta, jak kupuje dům v jihotyrolském Bolzanu. U služebného a úředního personálu tyrolských hrabat byl měšťanský původ pravidelným zjevem od dob Menharta II., jehož politika směřující k omezení šlechtické moci ve prospěch měst a venkovských osad³⁹³ nacházela příznivou odezvu u neurozených obyvatel, kteří směli doufat ve společenské povznesení v zeměpánových službách.³⁹⁴ Třebaže se šlechta dočkala za Jindřicha Korutanského částečné rehabilitace, museli se napříště příslušníci nobility o místa ve správním aparátu podělit s měšťany i

---

³⁹¹ Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 121 a násl.

³⁹² Pro Tyrolsko Gustav PFEIFER, *Nobis servire tenebitur in armis. Formen des Aufstiegs und Übergangs in den niederen Adel im Tirol des 14. Jahrhunderts*, in: *Zwischen Nicht-Adel und Adel*, Kurt Andermann - Peter Johanek (edd.), Stuttgart 2001, s. 49-104, zde s. 62-64. Obecně Karl-Heinz SPIEB, *Ständische Abgrenzung und soziale Differenzierung zwischen Hochadel und Ritteradel im Spätmittelalter*, *Rheinische Vierteljahrsblätter* 56, 1992, s. 181-205, zde s. 199-204 (včetně podrobné bibliografie).

³⁹³ Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite*, s. 147 a násl.; Franz-Heinz HYE, *Städtepolitik in Tirol unter Meinhard II. und seinen Nachfolgern (bis 1363)*, in: *Eines Fürsten Traum*, s. 274-277. Politiku Menharta II. a jeho nástupců vůči tyrolské šlechtě, měšťanstvu a venkovském obyvatelstvu přehledně rekapituluje Herbert KNITTLER, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen 2. Städte und Märkte*, Wien 1973, s. 112-131; Ernst BRUCKMÜLLER-Michael MITTERAUER-Helmuth STRADAL, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen 3*, Wien 1973, s. 186-196.

³⁹⁴ K vertikální mobilitě poddanských a měšťanských rodin, jejímž katalyzátorem byla jak Menhartova podpora, tak kumulace majetku jdoucí ruku v ruce s působením v zemské správě Tyrolska Gustav PFEIFER, *Nobis servire tenebitur in armis*, passim; IDEM, *Nobis servire tenebitur in armis. Zu Formen des Aufstiegs und Übergangs in den niederen Adel im Tirol des 14. Jahrhunderts*, in: Protokoll Nr. 367 über die Arbeitstagung auf der Insel Reichenau vom 6.-9. Oktober 1997. Thema Zwischen Adel und Nicht-Adel, Konstanz 1998, s. 18-30 s diskuzí na s. 22-28; Franz HUTER, *Aufsteigerfamilien in und um Meran im 14. und 15. Jahrhundert*, *Tiroler Heimat* NF 55, 1991, s. 17-33, zde zvl. s. 22-30; Rainer LOOSE, *Die Martinuzii im Vintschgau. Boni viri, landesfürstliche Richter, Grundherren und Siedlungsgründer (13./14. Jahrhundert)*, *Der Schlern*, 71, 1997, s. 102-120, zde zvl. s. 108.

poddanými žijícími na venkově, čemuž korespondují jednak účetní záznamy tyrolské komory³⁹⁵, jednak lenní kniha z roku 1336³⁹⁶.

Zatřetí můžeme připojit několik postřehů k „anatomii“ služebního poměru³⁹⁷, založeného jmenovací listinou, učiníme-li předmětem zkoumání vzájemná práva a povinnosti ve vztahu mezi Jindřichem Korutanským jako zeměpánem a Albertem jako jeho úředníkem. V listinném textu se o jejich právním vztahu doslova praví, že písařské zaměstnání v kanceláři mělo trvat tak dlouho (*per presentes promittentes ipsum ab eadem notaria non amonere*), dokud bude s to Alberta uživit (*quamdiu sibi peresse poterit*), a pouze pod podmínkou, že bude do budoucna plněno „věrně“ (*eam fideliter et proinde exercebit*).

Závazek osobní věrnosti čili *fidelity* se stal v pozdním středověku rozšířeným atributem výkonu lokální správy. V historické literatuře je interpretován ve smyslu dodatečné záruky, že svěřené úkoly budou úředníkem plněny svědomitě a řádně. Nelze přesto vyloučit, že vnímání úředních postů v Tyrolsku ovlivnily tradiční představy převzaté z lenního práva. Za všechny Jindřichovy leníky zapojené do zemské administrativy můžeme ukázat na Alberta, jenž byl nejen vévodovým služebníkem, ale i vazalem, držitelem několika lén v okolí sídelního hradu Menhartovců. Úřednická loajalita, jevově splývající s věrností vazala vůči pánovi, by byla logickým odůvodněním, proč se Albertův jmenovací dekret objevil v lenní knize, do níž se svým obsahem nehodí³⁹⁸.

---

³⁹⁵ Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher der Tiroler Landesfürsten*, s. 21; Ferdinand KOGLER, *Das landesfürstliche Steuerwesen in Tirol bis zum Ausgang des Mittelalters*, s. 468 a násl. v pozn.

³⁹⁶ Julia HÖRMANN, *Das älteste Tiroler Lehenbuch*, s. 79; EADEM, *Das Tiroler Lehenbuch König Heinrichs von 1336 (TLA Codex 18)*, s. 195 a násl.

³⁹⁷ K právnímu postavení (pozdně)středověkého úřednictva Udo WOLTER, *Amt und Officium in mittelalterlichen Quellen vom 13. bis 15. Jahrhundert. Eine begriffsgeschichtliche Untersuchung*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 74, 1988, s. 246-280, zde s. 265 a násl. Stručněji Dietmar WILLOWEIT, *Die Entwicklung und Verwaltung der spätmittelalterlichen Landesherrschaft*, s. 139-143; Ernst SCHUBERT, *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter*, s. 14-19. Speciálně pro oblast Tyrolska Otto STOLZ, *Die Urkunden über die Vergabung der landesfürstlichen Ämter in Tirol*, s. 372 a násl.; IDEM, *Abhandlungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. 11. Geschichte der Gerichte Deutschtirols*, s. 223 a násl.; Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 103-107, 133 a násl.

³⁹⁸ Na to, že listina pro Alberta z Aichachu byla do Tyrolské lenní knihy včleněna neorganicky, upozornila bez dalšího Julia HÖRMANN, *Das älteste Tiroler Lehenbuch*, s. 96 v pozn.

Obecně synallagmatická, rovnovážná povaha služebního poměru se v našem případě projevila tím způsobem, že povinnostmi byl zatížen jak Albert, který měl věrně spravovat svůj úřad, tak korutanský vévoda Jindřich. I on musel respektovat smluvené, písemně fixované podmínky kancelářské služby, a v souladu s nimi poskytovat Albertovi dohodnuté protiplnění. Oproti zvyklostem panujícím za Jindřicha Korutanského nebyla Albertova úřední činnost ani honorována paušálně stanovenou částkou (úřady a jejich příjmy byly obvykle propůjčovány za účelem vyrovnání přesně vyčíslených dluhů), ani nebyla časově ohraničena (úředníci byli běžně ustanovováni na 1-5 let, anebo do splacení dluhu). Zdá se tedy, že Jindřich měl za povinnost dávat svému písaři sice blíže nespecifikované, v zásadě ale náročnosti práce přiměřené zaopatření a pokud by tak nečinil, mohl Albert svou funkci bez dalšího složit.

Na druhou stranu Albertův dlouholetý kariérní růst v tyrolské kanceláři, příznačný pro jedince, kteří ve všednodenní správní praxi obstáli, a nebylo tím pádem nutné je stále dokola obměňovat³⁹⁹, svádí k domněnce ohledně chybějícího ustanovení o délce Albertova zaměstnání. Mlčení diplomatického pramene vyvolává dojem, že korutanský vévoda Jindřich coby vydavatel listiny vzal na sebe závazek, nesesadit písaře „svého hradu“ Tirolu, ledažeby se Albert v rámci výkonu svého povolání dopustil excesu, tedy závažného porušení úředních povinností, k čemuž však nikdy nedošlo.

Čtvrtá a poslední poznámka se týká instituce písařství hradu Tirolu (*domus Tirolensis notarium*). Neocitla se na konci proto, že by agenda Albertova úřadu měla podružný význam, nýbrž proto, že analyzovaná listina postrádá v tomto směru jakékoliv záchytné body. Chceme-li se dozvědět více, nezbyvá, než se poohlédnout jinde. Ze seznamu menhartovské *familiae ducis*⁴⁰⁰ vysvítá, že písaři sídlící ve zdech Tirolu náleželi k užšímu dvoru, ke

---

³⁹⁹ Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 105. Úspěšné úřednické kariéry pod vládou Menhartovců sledoval Franz Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei*, s. 37 a násl.

⁴⁰⁰ Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, č. 5, s. 386-387: „*Hec est familia domus in Tirol ... Item Rudolfo notario personas VI ... Item magistro Rudolfo de Misena II ... Item notarius domus met III ... Item servus Ludwici notarii*.“ K panovnické „*familii*“ a „*familiaritě*“ Ernst SCHUBERT, *König und Reich*, s. 86-89; Karl-Friedrich KRIEGER, *König, Reich und Reichsreform im Spätmittelalter*, München 1992, s. 44; Hans Kurt SCHULZE, *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter 4. Das Königtum*, Stuttgart 2011, s. 129-131. Přehledově včetně bibliografie Martin KINTZINGER, *Familie*

skupině lidí dílem obyčejných, dílem nobilitovaných, pohybujících se nepřetržitě v blízkosti trůnu a pečujících o všestranné uspokojení potřeb tyrolských hrabat. Inventář pozůstalosti po Otovi Korutanském (†1310), Jindřichovu starším bratrovi, dává zase tušit, že Albert měl na hradě k dispozici vlastní příbytek a zároveň „úřadovnu“ (*habitaculum notarii domus*) s pokladnicemi plnými cenností, na něž dohlížel.⁴⁰¹ S tím souvisí diktát lenní listiny, jejímž prostřednictvím se Jindřich Korutanský na Alberta obrací jako na stálého obyvatele rezidenční pevnosti (*habitori in Tirol*).⁴⁰² Pro lepší obraz o tom, jak mohlo Albertovo *habitaculum* vypadat, lze nahlédnout do málo známé pozůstalosti tirolského purkrabího Konrada Gandnera, doloženého v hodnosti správce menhartovské rezidence v letech 1296-1302. Rukopisný záznam uvozují slova *Hec sunt suppelectilia domus ibidem*, po nichž následuje soupis mobiliáře a věcí běžné denní potřeby. Na seznamu najdeme leccos od lůžek (*lectos*), malých a velkých polštářů (*pulvinaria*) a kožešin (*coria*), přes bronzové či obyčejné poháry různých velikostí (*olla Enea, caldaria*), závěsné kotlíky (*gramacule*), pánve (*patelle*), krbové rošty (*craticule*) a malé koněvky (*cannula*) až po obligátní dřevěné truhlice na oblečení (*schrinea lignea*), ubrusy (*mensalia*) a lucerny (*lucibula*). Nechybí konečně ani vůz opatřený železnými obručemi, jenž byl purkrabím užíván k dopravě a lze ho proto pokládat za nezbytnou výbavu domácnosti v širším slova smyslu (*currum unum sufferatum*)⁴⁰³.

(*weitere*), in: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Bilder und Begriffe 1. Begriffe, Werner Paravicini (ed.), Ostfildern 2005, s. 57-61.

⁴⁰¹ HHSTA Wien, Handschriften, HS Blau 123, fol. 52r = *Regesten zur tirolischen Kunstgeschichte. Von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1364*, Michael Mayr-Adlwang (ed.), Separatabdruck aus Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 42 (1898), Innsbruck 1898, č. 339, s. 51: „*Hec sunt clainodia que habuit Stoevblinus in duobus cameris in Tyrol in habitaculo notarii domus.*“ Srv. Josef RIEDMANN, *Adelige Sachkultur Tirols in der Zeit von 1290 bis 1330*, in: *Adelige Sachkultur des Spätmittelalters. Internationaler Kongreß Krems an der Donau 22. bis 25. Sept. 1980*, Wien 1982, s. 105 – 131, zde s. 110-112. O menhartovském pokladu na hradě Tirolu blíže Oswald TRAPP, *Tiroler Burgenbuch 2. Burggrafenamt*, Bozen 1973, s. 87 a násl. Základní informace o středověkých inventářích poskytuje Carola FEY, *Inventare*, in: *Hof und Schrift*, s. 473-483 s poznámkou o tyrolském inventáři z roku 1310 na s. 474.

⁴⁰² TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 63r = Hörmann, č. 111, s. 73-74 (1328 VII 26, hrad Tirol). K termínu *habitor* v tyrolské lenní knize srv. fol. 72v = Hörmann, č. 181, s. 108-109; fol. 79v = Hörmann, č. 235, s. 137; fol. 81r = Hörmann, č. 247, s. 143; fol. 95v = Hörmann, č. 327, s. 185.

⁴⁰³ Eduard WIDMOSER, *Die Kanzleiregister König Heinrichs von Böhmen*, č. 150, s. 137-138. Ke slovní zásobě srv. Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher*, s. 54 a násl.; Oswald von ZINGERLE, *Mittelalterliche Inventare aus Tirol und Vorarlberg*, Innsbruck 1909, s. 241 a násl.

Jasnější stopy o náplni Albertovy práce přinášejí ale hlavně tyrolské knihy počtů, zachycující opakovaně našeho písaře, kterak se angažuje ve správě financí⁴⁰⁴. Bud' koordinuje a eviduje platby od podřízených úředníků, nebo je přítomen skládání účtu a podrobuje kontrole jejich hospodářské výsledky. O Albertově předchůdci, Liebhardovi z Algundu, vypovídá táž účetní evidence, že spravoval Tirol s přilehlým okolím, kdykoliv se hradní pán nacházel na cestách, a že současně dbal o udržení komunikace se dvorem, který tyrolského hraběte doprovázel při jeho návštěvách ať už doma, nebo v cizině⁴⁰⁵.

Jak bylo naznačeno, vedle služebních povinností měl Albert rovněž právo na hmotné zajištění z příjmů tyrolské knížecí komory. O výši a způsobu odměňování se ve jmenovací listině mnoho nedozvíme, avšak lenní listiny, zařazené do kodexu IC 18 hned za ní, přinášejí poučení více než dostatečné. Proto bude ku prospěchu věci, jestliže provedeme na tomto místě jejich zevrubnou rekapitulaci, při níž se budeme držet chronologické souslednosti. Když se tedy po několikaleté odmlce od příchodu na hrad Tirol vynořilo poprvé Albertovo jméno mezi příjemci zeměpanských privilegií, psal se rok 1327.⁴⁰⁶ Jindřich Korutanský v té době Albertovi, písaři brixenského probošta Friedricha, a Albertovu bratru Friedrichovi, písaři vévodkyně Eufémie, udělil lénem pozemek s domem a vinicí u kostela Sankt Peter⁴⁰⁷ ve vesnici Gratsch (*domum unam cum area super quam ipsa domus posita et constructa est et unam vineam sitas contigue supra ecclesiam sancti Petri prope Tirol*) plus vinice a pole ležící ve stejné lokalitě před branami menhartovského

---

⁴⁰⁴ Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 170 a v pozn. s odkazy na konkrétní pasáže v účetních knihách. Pro období po roce 1335 Julia HÖRMANN, *Das Registerwesen unter Markgraf Ludwig von Brandenburg in Tirol und Bayern*, s. 310-312. Finanční záznamy o Albertově kancelářské činnosti uveřejnil zčásti Ludwig SCHÖNACH, *Archivalische Studien zur Jugendgeschichte Kaiser Karls IV.*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 43, 1905, s. 253-292, zde účty č. I na s. 256, č. XIV na s. 267 a č. XXI na s. 272.

⁴⁰⁵ Franz Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei*, s. 9, 89-91 s citacemi a podrobnými odkazy na účetní prameny.

⁴⁰⁶ Tir. Cod 18, fol. 62v = Hörmann, č. 109, s. 71-72 (1327 III 26, hrad Tirol).

⁴⁰⁷ O kostelu a lokalitě Eduard WIDMOSER, *Tirol A bis Z*, Innsbruck 1970, s. 804; IDEM, *Südtirol A bis Z. Bd. 4 (O-Z)*, Innsbruck-München 1995, s. 189, 190-191; Franz HUTER, *Tirol, St. Peter (Meran)*, in: *Handbuch der historischen Stätten Österreich 2. Alpenländer mit Südtirol*, Franz Huter et al. (edd.), Stuttgart 1966, s. 568; Josef WEINGARTNER, *Die Kunstdenkmäler des Etschlandes. IV-1. Das Burggrafenamt*, Wien-Augsburg 1930, s. 213 a násl.

rodového sídla (*peciam unam terre vinealis et aratorie sita ibidem*). Nadto získali Albert s Friedrichem jako léno tři libry veronských feniků⁴⁰⁸ stálého platu z pozemků polních a viničných v „*Teufentalu*“⁴⁰⁹, kteréžto místo leželo kdesi v sousedství dvora *Platzleid*⁴¹⁰ poblíže Tirolu ve čtvrti Burgfrieden (*libras tres Veronensium ficti perpetualiter ex quadam alia pecia terre vinealis et aratorie sita ex altera parte Platzleyde prope Tirol in loco dicto Teufental*). V listině nechybí pro tyrolský lenní úzus typická fráze o nabývacím titulu. Podle ní kuchmistr Swiker de Rubeis⁴¹¹, rodilý Florent'an, který byl ustanoven poručníkem nad dětmi zesnulého dveřníka Jänlina z Munlei, prodal lenní statky Albertovi s Friedrichem, utržené peníze použil ve prospěch Jänlinových dětí (*pro qua quidem resignacione prenomminatus tutor nomine dictorum puerorum certam pecunie quantitatem recepit, que in eorundem puerorum usus necessarios est conversa*) a léna odevzdal zpět do rukou Jindřicha Korutanského s žádostí o oblénění kupující strany (*Petens instanter, ut Albertum notarium domini Friderici summi prepositi ecclesie Brixinensis, et Fridricum fratrem suum notarium sororis nostre Offmye*

---

⁴⁰⁸ 1 veronská hřivna = 10 liber = 200 šilinků = 2400 feniků. O tyrolském oběživu za časů Menharta II. a jeho synů Helmut RIZZOLLI, *Münzgeschichte des alptirolischen Raumes im Mittelalter 1. Die Münzstätten Brixen, Innsbruck, Trient, Lienz und Meran von 1363*, Bozen 1991, s. 150 a násl., 174 a násl., 199 a násl., včetně katalogu mincí na s. 447-528; Heinz MOSER – Helmut RIZZOLLI – Heinz TURSKY, *Tiroler Münzbuch. Die Geschichte des Geldes aus den Prägestätten des alptirolischen Raumes*, Innsbruck 1984, s. 15-16, 40-49. Ze starší literatury stojí za povšimnutí materiálově fundované studie Justin LADURNER, *Über die Münze und das Münzwesen in Tirol vom 13. Jahrhundert bis zum Ableben Kaiser Maximilians 1519*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 5, 1868, s. 1-102 a 275-308, zde s. 5 a násl., 17 a násl.; Arnold Luschin VON EBENGREUTH, *Goldgeschäfte Meinhard's II., Grafen von Tirol und seiner Söhne*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 8, 1928, s. 441-458. Přehledně Ferdinand KOGLER, *Uebersicht über das Münzwesen Tirols bis zum Ausgang des Mittelalters*, Finanzarchiv 19, 1902, s. 133-135.

⁴⁰⁹ K možné lokalizaci srv. Egon KÜHEBACHER, *Die Ortsnamen Südtirols und ihre Geschichte 2. Die geschichtlich gewachsenen Namen der Täler, Flüsse, Bäche und Seen*, Bozen 1995, s. 328-329; Otto STOLZ, *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden III/1*, s. 136 a III/2, s. 193.

⁴¹⁰ *Platzleid* (z lat. *platea* = veřejné prostranství, silnice) byl dvorec s věží, situovaný „*circa castrum Tirol*“. Srv. Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafenamt und den angrenzenden Gemeinden. Separatdruck aus dem Archiv für österreichische Geschichte*, Wien 1909, č. 736, s. 171 a č. 743, s. 172; Bitschnau, č. 72, s. 119-120; Otto STOLZ, *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden III/2*, č. 36, s. 188; Karl FINSTERWALDER, *Die hochmittelalterliche Siedlung in Südtirol im Spiegel der deutschen Umformung der Örtlichkeitsnamen*, in: *Tiroler Ortsnamenkunde 3. Einzelne Landesteile betreffende Arbeiten. Südtirol und Außerfern, Nachträge, Register*, Idem, Innsbruck 1995, s. 929-965, zde s. 958.

⁴¹¹ O Swikerovi a florentské rodině *de Rossi* pojednal Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen der Grafen und Landesfürsten von Tirol zu Italien bis zum Jahre 1335*, Wien 1977, s. 314 a násl., s kritickým posouzením názorů, kterými se prezentuje starší italská historiografie.

inclite ducisse Karinthie de prenominitis bonis nobis resignatis investire feudaliter dignaremur). Díky precizní lokalizaci převáděných nemovitostí se mimochodem dozvídáme, že k jednomu z pozemků v Sankt Peter přiléhala také vinice písaře Alberta, jíž koupil o něco dříve od jisté Pety Klumpnerovy (*a quarto latere vinea Alberti notarii subscripti, quam emit a Peta dicta Glumpnerin*). Vezmeme-li v úvahu všechny relevantní listinné doklady, na které záhy dojde řada, jsme svědky cílené snahy vybudovat v předhradí Tirolu větší majetkový komplex, který by potomkům brixenského kanovníka Burkharda usnadnil pohyb vzhůru po společenském žebříčku. Kvalifikované vlastnické poměry spojené s výkonem vrchnostenských oprávnění byly každopádně jedním z klíčových předpokladů jak vstupu, tak udržení se mezi šlechtickou elitou⁴¹².

Na kusu písemnosti, jehož text jsme přehlédli, lze stejně dobře demonstrovat zásady platné jak pro Albertovo zaměstnání, tak pro celou tyrolskou úřední praxi, jejíž rozvinuté právní vědomí prozrazuje nejen podrobné, obtížně napadnutelné vymezení hranic pozemků, ale i obligátní klauzule o zeměpánově ručení za právní vady věci⁴¹³ a o jeho závazku k ochraně pokojné lenní držby (*Promittentes pro nobis et heredibus nostris in prenominitis bonis et libris tribus ficti perpetui ... defendere et warentare ab omni persona prout mos et ius consimiliter feudi postulat et requirit*). Je logické, že příkaz chránit majetek před potenciálními narušiteli byl adresován úředníkům hradu Tirolu, disponujícím jednak pořádkovou pravomocí, jednak ozbrojenými silami, tedy purkrabímu jakožto vojenskému veliteli hradu a sklepmistrovi, který řídil spolu se třemi subalterními probošty místní správu⁴¹⁴.

---

⁴¹² Werner HECHBERGER, *Adel, Ministerialität und Rittertum im Mittelalter*, s. 47; Karl-Heinz SPIEB, *Aufstieg in den Adel und Kriterien der Adelszugehörigkeit im Spätmittelalter*, in: *Zwischen Nicht-Adel und Adel*, Kurt Andermann – Peter Johanek (edd.), Stuttgart 2001, s. 1-26, zde s. 11-13; Gustav PFEIFER, *Nobis servire tenebitur in armis*, s. 65, 80-81, 98-102. Klasicky Otto von DUNGERN, *Der Herrenstand im Mittelalter. Eine sozialpolitische und rechtsgeschichtliche Untersuchung*, Papiermühle 1908, s. 214 a násl.

⁴¹³ V podrobnostech včetně zevrubného terminologického výkladu Ernst RABEL, *Die Haftung des Verkäufers wegen Mangels im Rechte 1. Geschichtliche Studien über den Haftungserfolg*, Leipzig 1902, s. 172 a násl. Z novějších prací Heinrich MITTEIS-Heinz LIEBERICH, *Deutsches Privatrecht*, München 1981, s. 152-153; Ursula FLOBMANN, *Österreichische Privatrechtsgeschichte*, Wien-New York 2008, s. 273-274.

⁴¹⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 63r = Hörmann, č. 111. s. 73-74 (1328 VII 26, hrad Tirol): „Wir Heinrich etc. embieten unserm getrewen Chunrad von Arberch, purchgraven ze Tirol ... ob iemand, waer der si oder ire gewisse poten, die an irr stat da sint,

Po listině z března 1327 následovala gesta panovníkovy důvěry, zahrnující Alberta novými a novými lény, v daleko rychlejším časovém sledu, než tomu bylo v období předchozím, kdy se Albert na půdě tyrolské kanceláře teprve „rozkoukával“. Můžeme se dohadovat, že na přelomu 20. a 30. let 14. století náš písař, příšedší z Brixenu, pevně zakotvil nejen ve svém *habitaculu* na hradě Tirolu, ale i v podhradí. Tady spolu se svým bratrem Friedrichem, písařem vévodkyně Eufémie, buď dostal darem, anebo zakoupil větší soubor majetkových práv a pozemků, na nichž vázly feudální závazky vůči hradnímu pánu, Jindřichovi Korutanskému. Jindřich pokračoval v prokazování přízně svému písaři tím, že v červnu 1328 investoval Alberta a jeho bratra Friedricha do postavení dědičných lenních držitelů ovocné zahrádky poblíže hradu Tirolu, kterou jim prodala Elisabetha Schonbrinnova (*investivimus et auctoritate presencium investimus predictum Albertum notarium nostre domus Tirolensis et Fridricum fratrem suum et omnes eorum heredes de prenominato pomeriolo ... pro eius quodam pomeriolo vendicione prefata Schobrinna de predicto Alberto recepit certam pecunie quantitatem*)⁴¹⁵. Opět se mezi řádky, věnovanými podstatným náležitostí právního aktu, můžeme dopátrat, že se zahrádkou sousedily jiné Albertovy statky (*ab alia parte bona Alberti notarii domus nostre Tirolis*). Narážíme také na zmínku o hospodářském dvoru *Egg*⁴¹⁶, jehož název naznačuje polohu na kopci nepřiliš

---

engen oder inen daran wolten, daz du si danne von unsern wegen daran schermest und fristest und laz in nieman dehainen gewalt noch dehain unreht daran túon.“ Srv. *Regesten zur tirolischen Kunstgeschichte*, č. 458, s. 70; fol. 61r = Hörmann, č. 104, s. 67-69 (1330 III 19, hrad Tirol): *„Gepieten vestichlich pei unsern hulden unserm purchgraven und unserm chelner von Tirol, die ietzunt da sint oder nach in purchgrafen oder und chelner da werdent, daz si an demselben hove und an den vorgeannt unsern gnaden, die wir in getan haben schermen und in nieman chainen gwalt noch chain unreht daran lätzen túon.“*; fol. 62r = Hörmann, č. 107, s. 70 (1333 IV 6, hrad Tirol): *„Gebieten unserm getrewen Volchmaren von Purchstal, purchgraven ze Tirol, oder swer nach im purchgraf da wirt, daz er in von unsern wegen daran scherme und behalte.“* Podobně fol. 61v = Hörmann, č. 106, s. 69-70 (1330 IV 3, hrad Tirol), o čemž bude pojednáno v hlavním textu.

⁴¹⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 63r = Hörmann, č. 110, s. 72-73 (1328 VI 8, hrad Tirol).

⁴¹⁶ K lokalizaci Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafenamt*, č. 730, s. 170. Výklad sousloví „an dem Ekke“ podávají Johann Baptist SCHÖPF, *Tirolisches Idiotikon*, Innsbruck 1866, s. 101 a nověji Egon KÜHEBACHER, *Die Ortsnamen Südtirols und ihre Geschichte I. Die geschichtlich gewachsenen Namen der Gemeinden, Fraktionen und Weiler*, Bozen 1994, s. 88. Výraz „mansus“ má jak v lenní knize, tak v ostatních tyrolských pramenech charakter polysému, jemuž lze dát pevnější kontury pouze v kontextu. Vedle citované práce Tarnellerovy srv. Julia HÖRMANN, *Das älteste Tiroler Lehenbuch*, s. 84; Wilhelm ROTHLEUTHNER, *Die Flächenmasse in Tirol und Vorarlberg*, *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg* 36, 1892, s. 401-440, zde s. 404 a násl.; Armin

vzdáleném od sídla Menhartovců a jenž měli písaři Albert s Friedrichem v lenním spoluvlastnictví za týchž podmínek jako ovocnou zahrádku (*sub omni eo iure et forma sicut eos per privilegium nostrum de eorum manso dicto an dem Ekke ibidem feodaliter investivimus*).

Zhruba o měsíc později, v červenci 1328⁴¹⁷, korutanský vévoda Jindřich přidal písaři Albertovi, „synovi Burcharda z Brixenu, usazenému toho času na hradě Tirolu“ (*Alberto notario domus nostre Tirolis filio quondam Purchardi de Brixna, habitatori in Tirol*), jakož i jeho bratru Friedrichovi nádavkem deset liber veronských feniků ve formě léna. Lenní renta vázla na různých pozemcích rozmístěných při „zadní straně“ rezidenční pevnosti tyrolských hrabat – na domě, stavební parcele, vinici, poli a na zahrádce (*libras decem ficti perpetui denariorum parvulorum Veronensium Merane monete ex quibusdam domo et area super quam ipsa domus constructa est, necnon ex vinea, agro et pomerio sitis contigue retro ipsum castrum nostrum Tirolis*). Nárok na stálý plat, plynoucí kdysi do knížecí pokladny, odprodal Jindřichův osobní holič Šimon řečený May, jenž následně požádal korutanského vévodu, aby léno postoupil kupujícím Albertovi a Friedrichovi. U příležitosti infeudačního aktu došel rovněž Jindřichova potvrzení notářský instrument Davida z Merana⁴¹⁸, ve kterém byly upraveny podrobnější podmínky koupě (*pro qua quidem resignacione predicti resignatores*

TILLE, *Die bauerliche Wirtschaftsverfassung des Vintschgaues, vornehmlich in der zweiten Hälfte des Mittelalters*, Innsbruck 1895, s. 70 a násl.

⁴¹⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 63r = Hörmann, č. 111, s. 73-74 (1328 VII 26, hrad Tirol).

⁴¹⁸ O vývoji tyrolského notariátu souhrnně Richard HEUBERGER, *Das deutschtiroler Notariat. Umrisse seiner mittelalterlichen Entwicklung*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 6, 1926, s. 27-122, s poznámkou o životě a díle Davda z Merana na s. 82 a 108. Nověji Otto Paul CLAVADETSCHER, *Zum Notariat im mittelalterlichen Rätien*, in: Festschrift für Friedrich Hausmann, Herwig Ebner (ed.), Graz 1977, s. 81-92; IDEM, *Notariat und Notare in westlichen Vinschgau im 13. und 14. Jahrhundert*, in: Der Vinschgau und seine Nachbarräume. Vorträge des landeskundlichen Symposiums veranstaltet vom Südtiroler Kulturinstitut in Verbindung mit dem Bildungshaus Schloß Goldrain 27. bis 30. Juni 1991, Rainer Loose (ed.), Bozen 1993, s. 137-147. Blíže k meranskému notáři, jehož služeb využil i písař Albert, Helga KARNER, *Die Tätigkeit des Notars David von Meran. Teiledition seiner Imbreviatur aus dem Jahre 1328 (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1985, s. 8 a násl.; Markus GAMPER, *Die Tätigkeit des Notars David von Meran. Teiledition seiner Imbreviatur aus dem Jahre 1328 (= Diplomarbeit, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1993, s. 4 a násl. TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 72v přináší dodatečnou informaci, že David se svou ženou Mechtildou dostali někdy před rokem 1336 od Jindřicha Korutanského jako léno stavební parcelu na okraji Merana, na níž zbudovali dům se zahradou (*David notarius publicus civis in Merano et uxor sua Machtild iure feodali tenent a dominio aream unam, super quam dictus David domum unam construxit sitam Merani in contrata ex parte montis et unum ortum adiacente predictae aree*).

receperunt a predicto Alberto certam pecunie quantitatem sicut hoc in carta seu instrumento publico scripto manu David notarii publici de Merano). V Tyrolské lenní knize se nezřídka setkáme s tím, že okolnosti převodu feudálního vlastnictví upravuje do detailu smlouva, uzavřená mezi stranami ve formě notářského zápisu (*instrumentum publicum*, resp. *documentum publicum*)⁴¹⁹, kdežto účinky převodu nastupují až v okamžiku infeudace. Ta je samostatným právním aktem zeměpána, způsobilým měnit právní režim léna. Chápat projev jeho vrchní autority jako automatické potvrzení vůle smluvních stran by bylo tedy nesprávné. Pro účast ve strukturách lenního dvora je rituální předání léna naopak událostí zásadního významu, odvislou od autonomního rozhodnutí lenního pána⁴²⁰. Paralelní konfirmace soukromého ujednání, v návaznosti na nějž dojde k oblénění nabyvatele na úkor převodce, je věcí málo vídanou a napovídá, že Albert s Friedrichem dokázali vzhledem ke své odbornosti docenit výhody listinného pojištění nabytých práv.

Jiná lenní listina z března roku 1330⁴²¹, již si nechali bratři zaměstnaní v tyrolské kanceláři potvrdit⁴²², poskytuje pro změnu odpověď na otázku, kterou jsme dosud přecházeli mlčením, ačkoliv se přímo nabízela: Kde píše Albert přišel ke svému přídomku „z Aichachu“?⁴²³ Ve vzpomínané písemnosti, pojaté do rukopisu IC 18, se praví, že roku 1330 Jindřich Korutanský udělil lénem Albertovi a Friedrichovi činžovní dvůr v

---

⁴¹⁹ Odkazy v lenních listinách na notářské imbreviatury, předložené zeměpanským úředníkům pro účely infeudace: TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 41r, 42r, 46v, 74r, 78r (David z Merana), 94r, 95v, 95v, 95v. Opisy notářských imbreviatur: fol. 49r-49v, 51r.

⁴²⁰ Ze stejného důvodu mohl pouze panovník udělit privilegium na volnou dispozici lenními statky, jež získal např. Heinrich z Annenbergu (1326 I 14, St. Zenoburg). Widmoser, č. 20, s. 33.

⁴²¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 61r = Hörmann, č. 104, s. 67-69 (1330 III 19, hrad Tirol).

⁴²² TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 61v = Hörmann, č. 105, s. 69 (1332 IV 7, hrad Tirol).

⁴²³ Řešení svrchu nadnesené otázky je o to závažnější, že se v nedávné době objevily názory, kladoucí Aichach do Bavorska a působiště písaře Alberta do vladařské domény Ludvíka V. Braniborského (1315-1361). Viz Peter MOSER, *Personelle Beziehungen der Reichskanzlei zur Grafschaft Tirol zur Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern*, Archiv für Diplomatik 35, 1989, s. 457-461, kde se o Albertovi pojednává pod siglou K 29. Paleograficky se snažil postihnout Albertovu činnost v kanceláři Ludvíka Braniborského IDEM, *Das Kanzleipersonal Kaiser Ludwigs des Bayern in den Jahren 1330-1347*, München 1985, s. 139 a násl.; Hans RALL, *Die Kanzlei der Wittelsbacher im Spätmittelalter*, in: Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter. Referate zum VI. Internationalen Kongreß für Diplomatik 1, München 1984, s. 109-126, zde s. 117-118.

Aichachu (*verlihen und gelazzen haben ewichlich ze einem rechten zinslehen unsern hof ze Aychach*), čímž se revanšoval za úsluhy, které Menhartovcům v minulosti prokázali, nebo ještě prokážou buď oni sami či jejich potomci (*umb die dienste, die uns der egenant Albreht und Fritz, sein priöder, unser egenannt swester Offmeyer und iren chinden lange her getan habent und furbaz noch túon sullent*). Kromě obou pisařů mohla dvůr nadále obývat předchozí majitelka Anežka, vdova po Jindřichu z Gagers. Pro případ její smrti se pak Albert s Friedrichem výměnou za odpuštění všech zbývajících veřejných břemen zavázali odvádět poplatek v naturáliích ve výši poloviny vypěstované vinné révy.

Budeme-li postupovat krok za krokem, zaujme listina na první pohled svými údaji o dvorci, situovaném do čtvrti Aichach východně od Tirolu a jižně od Kuensu⁴²⁴. Dá se předpokládat, že šlo o hospodářskou jednotku řádně udržovanou a poměrně rozlehlou. Zprvė proto, že nevíme o žádných stížnostech na stav nemovitosti. Fixně stanovené poplatky, nedbající reálné situace, motivovaly totiž tyrolské leníky, aby svou věc předložili zeměpánovu lennímu soudu, kdykoliv se hodnota léna ocitla v příkrém rozporu s výší poplatků z něj odváděných. Zadruhé padá na váhu, že manžel Anežky, Jindřich z Gagers⁴²⁵, byl příslušníkem starého ministeriálského rodu, sloužícího nejprve hrabatům z Andechsů, posléze Menhartovcům. Za svého života sídlil Jindřich na dvorci Gagers ve Walviertlu, historické části obce Tirolu, do níž koncentroval svůj nikoliv skromný nemovitý majetek. Zatřetí lze na Anežčino pozemkové bohatství nepřímo usuzovat z daňového

---

⁴²⁴ O čtvrti *Aich(ach)* Eduard WIDMOSER, *Tirol A bis Z*, s. 22; Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafenamt*, s. 161 a násl. a o zdejších statích Jindřicha z Gagers v č. 683 na s. 159. Krajinný ráz, do nějž byl zasazen Jindřichův dvorec, by mohla alespoň částečně přiblížit etymologie. Název *Aichach* je nejspíše výsledkem kombinace středohornoněmeckého slova *eihach* pro dubový les a kolektivní přípony *-ach*, kteréžto spojení lze vykládat jako „krajina posetá dubovým porostem“. Srv. Egon KÜHEBACHER, *Die Ortsnamen Südtirols und ihre Geschichte 1*, s. 24-25. *Gagers* pochází ze středohornoněmeckého *gâh-gras* a značí strmou lučinu. Srv. Karl FINSTERWALDER, *Namenkunde des Kitzbüheler Raumes*, in: *Tiroler Ortsnamenkunde 1. Gesamt Tirol oder mehrere Landesteile betreffende Arbeiten*, Idem, Innsbruck 1990, s. 498-547, zde s. 531; IDEM, *Flur- und Ortsnamen von Salurn*, in: *Tiroler Ortsnamenkunde 3*, s. 1131-1181, zde s. 1140.

⁴²⁵ K rodu a sídlu pánů z Gagers stručně Bitschnau, č. 221, s. 235-236; BT, s. 431. V návaznosti na slavného člena rodu, tyrolského purkrabího Volkmar z Burgstallu E. H. von RIED, *Welchem Geschlechte entstammte Volkmar von Burgstall?*, *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg* 52, 1908, s. 193-206, *passim*.

zatížení⁴²⁶, které bylo značně pestré a rozsáhlé (*weysóed, stewr, gewonlich und ungewonlich, raspenmal, milchstewr, chuchEinstewr, gedinges an dem fuemften jare, wagenfur, stellung, fúetrunge, rayse oder ander dienste, swie die gnant sein*). Odtud také plyne pojmenování Aichachu „*zinslehen*“, tj. léno „činžovní“, jehož zpoplatnění mělo být seniorovi náhradou za vazalovy ušlé osobní služby (něm. *Zinslehen*, lat. *feudum censuum*).⁴²⁷ I když se tak fakticky stíraly rozdíly mezi činžovním lénem a pachtem, zůstávala *de iure* lenní povaha prve uvedeného institutu zachována ve dvou aspektech. Činžovní léna se jednak zapisovala do lenních a nikoliv do činžovních knih (*Zinsbücher*), jednak ve sporech o ně příslušelo rozhodování lennímu soudu.⁴²⁸

Po smrti vdovy Anežky byli sice Albert s Friedrichem od všech břemen vypočtených v listině osvobozeni, ovšem s tou výhradou, že zůstaly zachovány roční odvody vína do knížecí komory a po dvou urnách⁴²⁹ jak hroznů, tak vína připadalo sklepmistrovi hradu Tirolu u příležitosti sklizně vinné révy a lisování jejich vysoce ceněných plodů⁴³⁰ (*Ez sol auch unser chelner von Tirol, swer der ist in dem winmóede weinpraust da sein und sol zwo úern weins ze praustay da nemen von paiden tailen und niht mer*). Že si Jindřich Korutanský ponechal ke své potřebě pravidelný přísun vína ze dvora v Aichachu, není žádným překvapením, neboť jižní Tyroly patřily k tradičním pěstitelským oblastem a produkty místních vinic, vyvážené do celé Evropy, se pro jejich sladkou a jemnou chuť těšily široké oblibě a proslulosti už v dobách středověku.⁴³¹ Tyrolské víno, které opěvovali jednohlasně Ota

---

⁴²⁶ V podrobnostech Julia HÖRMANN, *Das älteste Tiroler Lehenbuch*, s. 88.

⁴²⁷ K této svébytné lenní formě Karl-Friedrich KRIEGER, *Die Lehnshoheit der deutschen Könige im Spätmittelalter (ca. 1200-1437)*, Aalen 1979, s. 64-65. Detailně se právní podstatou činžovních lén, literaturou vesměs opomíjených, zaobírá Georg Michael VON WEBER, *Handbuch des in Deutschland üblichen Lehenrechts* 2, Leipzig 1808, s. 470-473. Pro oblast Tyrolska Volker STAMM, *Lehnspraxis im spätmittelalterlichen Tirol*, s. 68-69.

⁴²⁸ Matthias BACHMANN, *Lehenhöfe von Grafen und Herren im ausgehenden Mittelalter. Das Beispiel Rieneck, Wertheim und Castell*, Köln-Weimar-Wien 2000, s. 53.

⁴²⁹ Něm. *Yhrn*, lat. *urna* = v Tyrolsku cca 78 litrů. Wilhelm ROTHLEUTHNER, *Über Mass und Gewicht in Tirol*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 44, 1900, s. 1-43, zde s. 10-12; IDEM, *Die alten Localmasse und Gewichte nebst den Aichungsvorschriften bis zur Einführung des metrischen Mass- und Gewichtssystems und der Staatsaichämter in Tirol und Vorarlberg*, Innsbruck 1883, s. 53 a násl.

⁴³⁰ Dobovou vinařskou terminologii rozebírá Franz TUMLER, *Herkunft und Terminologie des Weinbaues im Etsch- und Eisacktale*, Innsbruck 1924, zde zvl. s. 24 a násl.

⁴³¹ Výběrově Hermann WOPFNER, *Bäuerliche Siedlung und Wirtschaft*, in: *Tirol. Land und Natur, Volk und Geschichte, geistiges Leben* 1, München 1933, s. 207-304, zde s. 284-290; Otto STOLZ, *Zur Geschichte der Landwirtschaft in Tirol*, *Tiroler Heimat* NF 3, 1930, s. 93-139, zde s. 132-135; IDEM, *Zur Geschichte des Weinbaues in Tirol*, *Der Schlern* 22, 1948,

z Freisingu, Gottfried z Viterba, Wolfram von Eschenbach nebo třeba pražský kanovník Vincencius⁴³², mohlo tudíž bez problémů uspokojit vysoké nároky knížecí kuchyně.

V dalším komentáři opustíme čtenářsky vděčnou oblast středověkého stravování a zaměříme se na správní praxi, odrážející se v kancelářské poznámce, která uvozuje privilegium na dvůr Aichach. Na margu lenní listiny je stručně popsán infeudační rituál, který proběhl po smrti Jindřicha Korutanského 10. března 1336 a kterého se Albert s Friedrichem zúčastnili v úloze příjemců aichašského léna. Role vyhrazené lenní vrchnosti, následnickému páru Janu Jindřichovi a Markétě Pyskaté, se pro účely obřadu zhostil jako zástupce Mikuláš z Brna, kancléř markraběte Karla (IV.) a pozdější biskup tridentský⁴³³. (*Hic notantur privilegia data per dominum Heinricum regem Alberto et Fridrico fratribus notariis ipsius hoc infeodato facta est presente domino Nykolao de Prúenna, cancellario domini Karoli primogeniti regis Bohemie, marchionis Moravie, die sabbati ante dominicam Judica MoCCCXXXVI*). Celá událost stojí za připomenutí, neboť při ní došlo k něčemu více, než jen k odevzdání jednoho drobného léna. Symbolicky tu byla potvrzena jednak kontinuita s menhartovským mocenským aparátem, reprezentovaným jmény úředníků a služebníků v Tyrolské lenní knize, jednak se projevila dosud málo zdůrazňovaná schopnost korutanského vévody Jindřicha vybírat na úřední posty vesměs kompetentní lidi, vhodné i pro vládce Tyrolska, nastoupivší na Jindřichovo místo.

Mezi opisy zahrnutými do Tyrolské lenní knihy nalezneme vedle kancelářské poznámky ještě jeden pramen, který s „aichašskou“ listinou úzce souvisí, ať už časově, nebo svým obsahem. Je jím míněn mandát Jindřicha

---

s. 330-337. Podle údajů v tyrolských knihách počtů Josef RIEDMANN, *Adelige Sachkultur Tirols*, s. 117-118.

⁴³² Pramenné doklady sebral Oskar WANKA VON RODLOW, *Die Brennerstrasse im Altertum und Mittelalter*, Prag 1900, s. 135 v pozn.

⁴³³ Stručně o Mikulášově působení v lucemburské kanceláři Jiří SPĚVÁČEK, *Die Anfänge der Kanzlei Karls IV. auf italienischem Boden in den Jahren 1332/33*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 76, 1968, s. 299-326, zde s. 325-326 a v pozn.; IDEM, *Významní notáři-diplomaté prvních Lucemburků v Čechách*, ČsČH 21, 1973, s. 711-758, zde s. 725 a 728. Mikulášův životopisný portrét sestavil Severino VARESCI, *Nikolaus von Brünn*, in: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon, Erwin Gatz (ed.), Berlin 2001, s. 779-781.

Korutanského⁴³⁴, daný 3. dubna 1330 na hradě Tirolu a adresovaný purkrabímu Konrádovi Arbergerovi⁴³⁵, jemuž se přikazuje, aby poskytl ochranu Albertovi a Friedrichovi při výkonu lenní držby v Aichachu. Zároveň se Konrádovi sděluje, že bylo vydáno povolení vystavět na dvoře podle významu slova *stok* buď opevněné sídlo, anebo vinohrad, z jehož produkce by profitovali jak majitelé, tak knížecí mensa⁴³⁶ (*Du solt wizzen, daz wir Albrechten, unserm hausschreiber auf Tirol, und Fridreichen, seinem pruder, erlaubt haben ze pawen den stok von unserm hove ze Aychach, den wir in verlihen haben, davon wellen wir und gepieten dir vestichlich ... daz du si danne von unsern wegen daran schermest und fristest und laz in nieman dehainen gewalt noch dehain unreht daran túon*).

Co se týče Albertových majetkových poměrů, lze jen stěží přehlédnout, že jaro 1330 bylo k tyrolskému písaři kromobyčejně štědré. Tento dojem umocňuje privilegium z 26. dubna⁴³⁷, na jehož základě korutanský vévoda vyhověl žádosti Jindřicha řečeného *Poese* a udělil lénem jednak Albrechtovi a Friedrichovi, jednak jejich dědicům obojího pohlaví pozemek s domem v předhradí Tirolu (*Heinricus dictus Póese de Tirol pro se et suis heredibus resignavit nobis libere ac voluntarie domum unam cum area super quam ipsa*

---

⁴³⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 61v = Hörmann, č. 106, s. 69-70 (1330 IV 3, hrad Tirol). Originál s pozdější datací je uložen v TLA, Urkundenreihe I, sign. I 4183 (1330 IV 10, Tirol), stručný výtah z listiny přináší *Regesten zur tirolischen Kunstgeschichte. Von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1364*, Michael Mayr-Adlwang (ed.), č. 458, s. 70.

⁴³⁵ O tyrolském purkrabím Konrádovi včetně starší literatury Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, Innsbruck 1975, s. 122 a 544.

⁴³⁶ Slovo *stok* může nést vícero významů. Srv. Matthias LEXER, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch 2. (N-U)*, Leipzig 1876, sl. 1206-1207. Víme-li, že právo stavby na dvorci v Aichachu získali bratři Albert s Friedrichem už dříve (TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 61r = Hörmann, č. 104, s. 67-69: „*rehten zinslehen unsern hof ze Aychach ... ze haben, ze niezzen, ze pawen und ewichlich ze besitzen*“), jevílo by se příhodné překládat *stok* jako „*Weinstock*“. Zvláštní povolení pro výstavbu vinice lze totiž vysvětlit nutností nově upravit výši naturální dávek, odváděných zeměpanské komoře ve formě vína. V tyrolské oblasti znamenalo ale totéž slovo opevněné sídlo či tvrz, vyžadující rovněž zeměpánovo povolení, na což upozorňuje Josef WEINGARTNER, *Tiroler Edelsitze*, in: Festschrift zu Ehren Emil von Ottenthals, Innsbruck 1925, s. 293-308, zde s. 295 s výkladem o drobných šlechtických sídlech, kterých bylo po středověkém Tyrolsku neméně než kamenných hradů a které se často nijak nelišily od obyčejných venkovských či městských stavení. Nověji Erwin STOCKHAMMER, *Die Ansitze in Innsbruck und seiner nächsten Umgebung aus der Zeit der Spätgotik und Frührenaissance*, Innsbruck 1961, s. 7-16; Helmut STAMPFER, *Adelige Ansitze im Unterland*, in: Das Südtiroler Unterland, Bozen 1980, s. 335-355 včetně bohaté fotodokumentace.

⁴³⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 63v = Hörmann, č. 112, s. 74 (1330 IV 26, Gries – zde odchýlné, gramaticky méně vhodné čtení zkratky „*privilegiis*“).

*domus constructa est sitam ante castrum nostrum Tirolis ... Nos igitur ad petitionem predicti Heinrici dicti Póese ad rectum et legale feodum investivimus et auctoritate presencium investimus Albertum notarium honorabilis viri domini Friderici summi prepositi Brixinensis ac notarium domus nostre Tirolis et Fridricum fratrem suum notarium sororis nostre karissime illustre Ofmee ducisse Karinthie, et omnes suos heredes masculos et feminas de prefata domo et area). Spolu s převodem feudální držby Jindřich Korutanský potvrdil Friedrichovi, Albertovi a dědicům lenní práva, která písařští bratři nabyli od tyrolského hrabství z jakéhokoliv právního titulu a o kterých byli s to předložit listinný důkaz (*preterea predicto Fridrico fratri ipsius Alberti omnia bona feodalia, qui a nobis ipsi fratres retinent quocumque nomine censeantur super quibus nostra habent privilegia ipsi ambobus et eorum utriusque heredibus, ut premittitur equaliter confirmamus*). Na okraj dodejme, že podle lenní listiny⁴³⁸ dané Albertovým sousedům Eberlinovi z Mut⁴³⁹ a jeho ženě Bribid patřila k domu písaře hradu Tirolu též zahrada (*domum et aream super quam ipsa domus constructa est sitam ante castrum Tyrolis, una cum orto eidem domui contiguo et cum vitibus plantato, quibus inferius coheret via communis, ab alia parte domus et ortus Alberti notarii domus Tyrolis*).*

Předmětem feudálních vztahů nebyly pouze nemovitosti. Mozaika propůjčovaných věcných práv se vyznačovala pestrostí, charakteristickou pro středověký právní život vůbec, přičemž mnohá tyrolská léna nedosahovala ani zdaleka hodnoty, kterou měly domy a pozemky v předhradí menhartovské rezidenční pevnosti. Pro příklad není třeba chodit daleko. Můžeme sáhnout po písemnosti, datované v Tyrolské lenní knize 6. dubnem 1333⁴⁴⁰, v níž Jindřich Korutanský uděluje lénem rybník, dřevo a louku k posekání, ležící „auf der Puren“ („Na Vršku“⁴⁴¹) poblíže vesnice Tirolu v obvodu

⁴³⁸ Tir. Cod, fol. 58r-58v = Hörmann, č. 94, s. 60-61 (30 III 1330 hrad Tirol).

⁴³⁹ Mut = Muthöfe byla skupina dvorců ležících v obci Tirolu, jejichž držitelé byli zavázáni k osobní službě na rodovém sídle Menhartovců. Srv. Eduard WIDMOSER, *Tirol A bis Z*, s. 561; IDEM, *Südtirol A bis Z. Bd. 3 (Kr-N)*, Innsbruck-München 1988, s. 383; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, s. 137.

⁴⁴⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 62r = Hörmann, č. 107, s. 70 (1333 IV 6, hrad Tirol).

⁴⁴¹ Lokalizaci je možno provést toliko přibližně dle účetních záznamů, vedených místní správou, konkrétně tyrolským purkrabím, správcí ze Schenny, Maisu, Ultenu a Riffianu, jakož i dveřníky ze St. Zenoburgu a Tirolu. Srv. *Die älteren Tiroler Rechnungsbücher 3. (IC.*

Burggrafenamtu (*empholhen haben ze phlegen unser weyer auf der Puren und auch dez holtzes, daz da umb gelegen ist, und auch dez wisemades, daz pei demselben holtz gelegen ist, daz weilent der wirdige tiombrobst Fridrich von Prixen von uns gehabt hat*). Beneficientem Jindřichova právního pořízení není nikdo jiný než písař Albert, jako bývalý držitel lén je jmenován Albertův zesnulý mentor, brixenský probošt Friedrich. Nechybí obligátní příkaz purkrabímu hradu Tirolu, Volkmarovi z Burgstallu, aby bránil nabyvatele proti třetím osobám (*gebieten unserm getrewen Volchmaren von Purchstal, purchgraven ze Tirol, oder swer nach im purchgraf da wirt, daz er in von unsern wegen daran scherme und behalte gen maennichlich*).

Po ekonomickém pozadí transakce bychom sice v této listině pátrali marně. Shodou náhod se ale zachovala v kodexu IC 18 odpověď korutanského vévody Jindřicha na stížnost z července 1334⁴⁴², která poodhaluje motivaci jak poskytovatele, tak příjemce léna. Albert s Friedrichem se písemně obrátili na svého zeměpána s námitkou, že jejich hospodářský dvůr v Aichachu trpí nedostatkem dřeva a luk, v důsledku čehož pustne (*Alberte und Fridrice furgelegt habent, daz unser hof ze Aychach, den si von uns ze einem ewigen zinslehen habent, grozzen gepresten hab an holtz und an waide, daz demselben hof an dem paw grozzlichen schedlich ist*). Reakce tyrolského knížete byla podle očekávání kladná. Za účelem zlepšení stávající situace, tedy aby bylo možno dvůr v potřebné míře obdělávat a odvádět z něj naturální dávky ve stanovené výši, propůjčil Jindřich Korutanský stěžovatelům výměnou za rybník „auf der Puren“ lenní pozemek s olšemi a loukou, nacházející se v Aichachu pod dvorem Malaun⁴⁴³, avšak s tou výhradou, že v případě potřeby odtud Jindřich či jeho nástupci budou moci i nadále brát dřevo (*darumb ze einer pezzerunge dez hoves und daz auch si dester pazz gepawn mugen und uns dester pazz gezinsen mugen, haben wir*

---

280). *Analyse und Edition*, Christoph Haidacher (ed.), Innsbruck 2008, s. 334 dle rejstříku; Otto STOLZ, *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol III/2*, č. 68, s. 193. K etymologii slova Karl FINSTERWALDER, *Tiroler Namenkunde. Sprach- und Kulturgeschichte von Personen, Familien- und Hofnamen. Mit einem Namenlexikon*, Innsbruck 1978, s. 224 a 225.

⁴⁴² TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 62r = Hörmann, č. 108, s. 70-71 (1334 VII 12, hrad Tirol) = Ludwig SCHÖNACH, *Das älteste Tiroler Hausbuch*, s. 66 (stručný regest).

⁴⁴³ O dvoru Malaun (z lat. *malus* = jabloň) Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafenamt*, s., č. 701, s. 164; Karl FINSTERWALDER, *Die hochmittelalterliche Siedlung in Südtirol*, s. 106; Eduard WIDMOSER, *Südtirol A bis Z. Bd. 3 (Kr-N)*, s. 229.

in denselben unsern hof geben ewichlich unser erlach und die wayde mitsampt dem podem, die da gelegen sint under Milaun und die da gent undz fur unser weyer auf der Puren mit allen den gehóerden, und darzúo gehóert, und als ez der egnant Albert an unser stat hat innegehabt und uns sein gepflegen hat, also daz si und ir erben, die den vorgenanten unsern hof ze Aychach pawent dazselbe erlach und die waide genúetzen und gepiderben mugen nach irem und nach unsers hoves nutz und frumen, und ob wir selben oder unser erben iht holtzes bedorften aus demselben erlach, dez sullen wir vollen gewalt haben darauz ze nemen, si sullen uns auch unser weyer daselben pflegen und húeten mit gúoten trewn an gevaerd). Je pochopitelné, že na prosperitě lenních dvorů měla zájem právě tak vrchnost, pobírající z nich dávky, jako poddaní, zaopatřovaní z jejich výnosů. Proto nechybíme, jestliže za motiv změny vlastnických vztahů v lokalitě „auf der Puren“ označíme naději na hmotný prospěch, který slibovala přinést revitalizace aichašského dvora tyrolskému lennímu pánu a jeho vazalům.

Poslední ze série lenních listin, vydaná 15. prosince 1333⁴⁴⁴, je badatelsky vděčná tím, že vrhá světlo nejen na majetkové, ale i na osobní poměry tyrolského písaře Alberta. Písemnost, znějící na jméno Jindřicha Korutanského, je určena pro Kláru s Diemundou, které se nám představují jako dcery Alberta a jeho ženy Adelheid, o níž kromě jména nevíme nic. Dívkám je propůjčován dvůr v Aichachu spolu s ostatními lény, které korutanský vévoda udělil jejich otci Albertovi a strýci Friedrichovi (*wir unsern hof ze Aychach, den wir vormalen Albrehten und Fridrich, priuedern, unsern schreibern, und allen iren erben sunen und tohtern verlihen haben und auch andreu gúot, deu si von uns ze lehen habent und da si unser hantfest und prieve uber haben, reht und redlich verleihen Claren und Dyemúoden, dez vorgenannten Albrehts tohtern, die er ietzund hat pei Alheiden seiner hausfrawen und allen iren elichen erben*). Pro případ, že by se Albert nebo Friedrich v budoucnu dočkali dalších legitimních potomků, platilo, že proběhne spravedlivé přerozdělení pozůstalosti mezi všechny dědice rovným dílem (*gewinnent si aber ander elich erben mit denselben erben sullen si und*

---

⁴⁴⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 64r = Hörmann, č. 113, s. 75 (1333 XII 15, hrad Tirol).

dieselben erben mit in an den guten, die die vorgenannten prúeder von uns ze lehen habent gleichen erbtail haben und besitzen). Zápis v kancelářské knize IC 18 reprodukuje mimoto výpověď písařských bratrů, která je stylizovaná ve wir-formě a vydává svědectví o dvou lénech, zakoupených v předhradí menhartovského sídla. Starší vrstva textu má pouze zmínku o domu, vlastněném kdysi Siegfriedem, dveřníkem hradu Tirolu (*So haben wir auch von Seyfrid, dem werder⁴⁴⁵ auf Tyrol, ain haus gechaúeft, da er inne wonúenge itzúont hat mit den coherencen, die darzúo gehórnt, daz wir ze rechtlehen⁴⁴⁶ haben von úonser herschafft von Tyrol*). Jinou rukou byly potom doplněny jednak koupě pole u pevnosti Tirolu, jež kdysi patřilo Gisele Rumetzerově⁴⁴⁷ (*So haben wir auch von Geflein der Rúemetzerinnen einen akcher gechaufft, der auch lehen ist von der herschaft, und leit aúof Tirol, enhalben der purge*), jednak kautela o tom, že zůstanou nedotčena léna, která drželi Albert s Friedrichem od korutanského vévody a která byla ve výčtu neúmyslně opomenuta (*unvertzigen, ob wir iht an gevaerd vergezzten heten, daz uns daz an schaden sey*).

Potvrzení lenního vlastnictví jak Kláře a Diemundě, tak jejich legitimním dětem bylo vyžádáno nepochybně *pro futuro* za účelem zajištění mezigeneračního transferu rodinného jmění v ženské linii, kterýžto záměr vyžadoval zeměpánova souhlasu. Mezi řádky můžeme vyčíst, že výše postavený a asi i starší z bratrů Albert, jenž je uváděn v úředních

---

⁴⁴⁵ Srv. Matthias LEXER, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch 3. (VF-Z)*, Leipzig 1878, sl. 698.

⁴⁴⁶ Jako „*rechtes lehen*“ se na říšské půdě označovalo klasické léno propůjčované doživotně, počátkem 15. století došlo ovšem v královské kanceláři k terminologickému rozvolnění, které vedlo k zahlazení rozdílu mezi lény doživotními a dědičnými. O tom Karl-Friedrich KRIEGER, *Die Lehnshoheit der deutschen Könige im Spätmittelalter*, s. 34 a násl. V tyrolské kanceláři je stejný významový posun zaznamatelný už ve 14. století, takže o právním statusu Siegfriedova léna nejde říci nic přesnějšího. Odkázat lze příkladmo na kus otištěný v *Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten 7. Die Kärntner Geschichtsquellen 1300-1310*, Hermann Wießner (ed.), Klagenfurt 1961, č. 557, s. 207 = Antonín HAAS, *Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského*, Zprávy Českého zemského archivu 9, 1946, s. 65 – 102, zde zvl. s. 91.

⁴⁴⁷ Giesela byla s největší pravděpodobností manželkou Konrada Grubera řečeného "Rumetzer", jenž vykonával úřad sklepmistra na hradě St. Zenoburgu a po jistý čas byl též zeměpanským správcem v Mais. V tyrolské lenní knize na Konrada narazíme na fol. 76 r, jeho účet za léta 1318-1319 je částečně přetištěn v *Regesta Habsburgica. Abt. 3. Die Regesten der Herzöge von Österreich sowie Friedrichs des Schönen als Deutschem König von 1314-1330*, Lothar Groß (ed.), Innsbruck 1924, č. 876, s. 111. Srv. E. H. von RIED, *Welchem Geschlechte entstammte Volkmar von Burgstall*, s. 198-199 a v pozn.; Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher*, s. 23.

písemnostech vždy na prvním místě, postrádal v době vydání listiny mužské potomky. Privilegium pro Albertovy dcery mělo tedy zabránit rozmělnění majetkové podstaty, kterou se podařilo synům kanovníka Burkharda nashromáždit během let strávených ve službě Jindřichovi Korutanskému a která tvořila nezbytnou prerekvizitu pro průnik do vyšších pater společnosti.

Lenní kniha, jejíž komentovaný přehled jsme tímto uzavřeli, není jediným zdrojem, ze kterého můžeme čerpat poučení o Albertovi z Aichachu. Aby byl obraz o jeho životě pestřejší a úplnější, naskytá se možnost rozšířit zorné pole na dva dochované notářské instrumenty, tzv. imbreviatury, které jsou pro lenní i správní praxi Jindřicha Korutanského sice druhořadé, o Albertovi ale prozrazují zajímavé podrobnosti, a proto je zařazujeme alespoň dodatečně. Jedna z imbreviatur, pořizená notářem Davidem z Merana 24. května 1328⁴⁴⁸, zachycuje koupi domu a parcely v jihotyrolském Bolzanu v blízkosti tamního kláštera minoritů. Albertovi a jeho bratru Friedrichovi prodala předmětnou nemovitost Abatyše meranského kláštera klarisek Sofie z Reiffensteinu za obnos 10 hřiven veronských feniků (*Religiosa domina Sophia de Reyffenstein abbatissa monasterii et claustrum sororum in Merano ordinis sancte Clare dyocesis Curiensis pro se ipsa et omnibus suis successoribus vice et nomine dicti claustrum et pro ipso et toto conventu sororum ... dedit vendidit et tradidit iure proprio Alberto notario domus Tyrolis filio quondam magistri Purchardi de Brixina recipienti et ementi sibi et Fritzlino suo fratri notario inclite domine Ofmye ducisse Karinthie et omnibus eorum heredibus ac omnibus et singulis aliis personis ius causam et accionem ab eis habentibus et habituris pro libero et soluto ac expedito predio sive bono nominatim domum unam et aream, super quam posita est, sitas in civitate Bozano prope monasterium fratrum minorum ... Et hoc facit*

---

⁴⁴⁸ Helga KARNER, *Die Tätigkeit des Notars David von Meran*, č. 14, s. 56-58. K dějinám kláštera klarisek v Meranu Franz CARMELLE – Richard FRISCHAUF, *Die Stifte und Klöster Tirols*, Innsbruck-Wien 1985, s. 213-214; Max STRAGANZ, *Zur Geschichte des Klarissenklosters Meran in den ersten 200 Jahren seines Bestandes (1309-1518)*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 4, 1907, s. 117-158. O prodeji klášterního domu Albertovi z Aichachu se autor rozepisuje na s. 131, opíraje svůj výklad o novodobý opis listiny od Ludwiga Schönacha. Naneštěstí Albertovo jméno nezanechalo v dějinách Bolzana žádnou trvalejší stopu, takže bychom ho marně hledali i v materiálově bohaté a jinak důkladné studii Karl Theodor HOENIGER, *Ein Häuseverzeichnis des Bozner Altstadt von 1497*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 31, 1951, s. 309-356.

pro precio decem marc. den. parv. Ver. usualium in Merano, quod precium ipsa domina abbatissa se a dictis Alberto et Fritzlino fratribus recepissee confessa fuit). Je nasnadě, že písařské zaměstnání oběma bratrům vynášelo, když si mohli dovolit městský dům hned vedle vysokého zemského úředníka a důvěrníka Jindřicha Korutanského, Volkmara z Burgstallu (*quibus domui et aree coherere dicuntur ab uno latere domus domini Volchmari de Purchstal*). Ačkoliv může snadno zůstat letmému pohledu čtenáře skryta, vyskytuje se dále v listině narážka na Albertova písaře Konrada z Wiesingu,⁴⁴⁹ přihlížejícího rituálnímu právnímu aktu koupě a prodeje v roli svědka (*Chuonrado de Wisingen famulo subscripti Alberti emptoris*). Z notářského zápisu se lze tím pádem domýšlet, že si písař hradu Tirolu na konci 20. let 14. století polepšil nejen finančně, ale i profesně, získal-li v Konradovi pomocnou úřednickou sílu.

Nutno podotknout, že smrt korutanského vévody Jindřicha nezanechala na slibně se rozvíjející písařské dráze sebemenší následky. Protože však lucemburské a braniborské období tyrolských dějin přesahuje hranice našeho tématu, přiblížíme ji jen heslovitě. Albert se po roce 1335 vyšvihl mezi vyšší kancelářský personál, v mezidobí 1338-1349 získal do své moci zeměpanský hrad Jufal⁴⁵⁰ a pronikl dokonce do kruhu převážně cizozemských rádců nového tyrolského vladaře Ludvíka V. Braniborského⁴⁵¹. V Ludvíkově listině z 11. prosince 1349 nese titulaturu zemského písaře (*Albrecht, unser lantschreiber*⁴⁵²), odpovědného za kontrolu účetní evidence, za správu

---

⁴⁴⁹ Wiesing je vesnice ležící v tyrolském Unterinntalu. Více o ní Peter ANREITER-Christian CHAPMAN-Gerhard RAMPL, *Die Gemeindenamen Tirols: Herkunft und Bedeutung*, Innsbruck 2009, s. 600-602 (včetně bibliografie)

⁴⁵⁰ Díky výdajům na údržbu hradu se nám o Albertově správcovství (tzv. *Burghut*), podloženém asi zástavním právem, zachovaly údaje v tyrolských účetních knihách. Srv. Franz HUTER, *Schloß Jufal*, *Der Schlern* 18, 1937, s. 160-162. Odlišnou, neverifikovanou a méně pravděpodobnou verzi jeho příchodu na Jufal nabízejí TBB 1, s. 200; Josef WEINGARTNER, *Die Kunstdenkmäler des Etschlandes. IV-1*, s. 264.

⁴⁵¹ Julia HÖRMANN, *Das Registerwesen unter Markgraf Ludwig von Brandenburg*, s. 310.

⁴⁵² Ibid., s. 312 = Justinian P. LADURNER, *Regesten aus tirolischen Urkunden* 3, *Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols* 3, 1866, č. 777, s. 400 (záhlavní regest). Obdoba tyrolského zemského písařství, byť s vyšší mírou centralizace, fungovala v habsburských zemích pod názvem *Landschreiberamt*, od 14. století pak jako *Hubmeisteramt*. Alfons DOPSCH, *Beiträge zur Geschichte der Finanzverwaltung Österreichs im 13. Jahrhundert. 2. Die Organisation der landesfürstlichen Finanzverwaltung. Das Landschreiber- und Hubmeisteramt insbesondere*, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 18, 1897, s. 233-339, zde s. 297 a násl.; Ernst Carl HELLBLING, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Ein Lehrbuch für Studierende*, Wien 1956, s. 122.

komorních příjmů, příležitostně i za obstarávání vybraného zboží pro panovnický dvůr, jehož zásobováním byl Albert pověřován mimo běžnou kancelářskou agendu. Ve zkratce, pod žezlem braniborského markraběte dosáhl Albert svého zenitu, když obsadil funkci zemského písaře, zosobňujícího po Ludvíkovi druhou nejvyšší autoritu pro oblast financí.

Ve vrcholném úřadu bylo Albertovi dopřáno strávit necelá čtyři léta. Smrt ho zastihla už 27. února 1353 kolem půlnoci, jak napovídá záznam v rodinném *Hausbuchu* Friedricha z Mais: *Millesimo CCCLIII die penultimo Februarii circa medium noctis obiit Albertus de Aychach, frater meus*⁴⁵³. Než skonal, jsa sláb na těle, avšak dosud plně při smyslech, stačil pořídit Friedrichův bratr zbožný odkaz, o kterém se dozvídáme z notářské imbreviatury, sepsané Konradem z Alrheimu s odstupem času 11. července 1355 (*coram me infrascripto Chuenrado notario publico et antedictis testibus dixit, publicavit et deposuit vice juramenti, sicuti eciam jurare vellet, si necese foret, sibi bene notum et scitum existere ac propriis auribus audivisse, quod idem Albertus de Aychach suis extremis langwens et infirmus corpore attamen ipso Alberto ex dei gracia, ut asseruit, sana mente exinde pro perhenni remedio anime sue legavit, ordinavit et disposuit...*)⁴⁵⁴. Vdova po Albertovi Petrisa před notářem dosvědčila, že její zesnulý manžel odkázal farnímu kostelu Sv. Jana v Tirolu⁴⁵⁵ roční příjem dvaceti liber veronských feniků z aichašského statku Quart⁴⁵⁶ se záměrem, aby kněží v den výročí Albertova úmrtí sloužili zádušní mše a rozdávali štědré almužny chudým (*libras viginti denariorum parvolorum Veronensium bone et usualis monete Meranensis ficti perpetui annuatim dandi et solvendi per heredes eiusdam*

---

⁴⁵³ ULB Innsbruck, Cod. 355, fol. 133r = Ludwig SCHÖNACH, *Das älteste Tiroler Hausbuch*, s. 65.

⁴⁵⁴ Pfarrarchiv St. Nikolaus in Meran, Merano, sign. A. B. 2064 (1355 VII 11, Aichach) = *Archivberichte aus Tirol I*, Emil von Ottenthal - Oswald Redlich (edd.), Wien 1888, č. 2064, s. 382 (stručný regest). O městském archivu v Meranu, jenž archivní fond spravuje, Hansjörg RABANSER-Markus GAMPER, *Stadtarchiv zu Meran*, in: *Archivi del Trentino-Alto Adige. Orientamento a fonti e servizi*, Armando Tomasi (ed.), Trento 2009 s. 289-298.

⁴⁵⁵ O farním kostele sv. Jana v Tirolu Gert AMMANN et al., *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Tirol*, Wien 1980, s. 668-669; Eduard WIDMOSER, *Tirol A bis Z*, s. 784-786. Ze starších prací Karl ATZ – Adelgott SCHATZ, *Der deutsche Anteil des Bistums Trient. Topographisch-historisch-statistisch und archäologisch beschrieben. 4 Das Dekanat Lana und Meran*, Trient 1907, s. 290 a násl.

⁴⁵⁶ Pozemek v Aichachu, jehož pojmenování je odvozeno z původně římského pomístního názvu *quarta* = čtvrtina. Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafenamt*, č. 694, s. 192.

Alberti de Aychach in die anniversario eius sacerdotibus in Tyrolis missas celebraturis et larga elemosina in predicto die anniversario eius pro pauperibus Christi distribuendo nominatim de uno bono suo predio sito Quart nuncupato, sito plebis Tyrolis infra sanctum Ruepertum). Z dokumentu vyplývá, že písaři hradu Tirolu, který to dotáhl na správce knížecích financí, ležel na srdci netoliko blahobyť rodu, ale i jeho eventuální nobilitace. Darování za spásu duše napodobovalo šlechtické vzory chování a vycházelo vstříc požadavkům na reprezentaci, která umožňovala povýšenci vnějškově splynout s aristokratickým prostředím.⁴⁵⁷ Osvědčenou branou do světa urozených bylo rovněž konubium⁴⁵⁸, jaké uzavřel Albert se svou druhou, v notářském zápise vzpomenutou ženou Petrisou. Albertova choť byla dcerou Heinricha Venta (*domina Petrisa, filia c. Hainrici dicti Vend*), jenž zřejmě odvozoval svůj původ od rytířského rodu, sloužícího pánům z Aichachu a sídlícího na dvorci Venthof v Kastelruthu⁴⁵⁹. Že se nakonec přes veškerou snahu nepodařilo potomkům kanovníka Burkharda proniknout mezi nobilitu, můžeme připsat na vrub neúprosným biologickým zákonům, které způsobily, že Albert nezanechal mužského dědice. Jeho dvě dcery Klára s Diemundou část pozůstalosti odprodaly⁴⁶⁰, část asi přinesly věnem do rodin svých manželů. Bohatství rodu se tak v následující generaci rozplynulo a s ním padla naděje na zachování úřednického či dosažení šlechtického statusu, jelikož v Tyrolsku za Menhartovců, Lucemburků ani Wittelsbachů

---

⁴⁵⁷ Srv. Gustav PFEIFER, *Nobis servire tenebitur in armis*, s. 80 na příkladu Boccia, florentského kupce usazeného v Bolzanu a zároveň věřitele Jindřicha Korutanského. O fenoménu středověkých zádušních darů přehledově Arnold ANGENENDT, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Darmstadt 2000, s. 713-716; Peter DINZELBACHER, *Handbuch der Religionsgeschichte im deutschsprachigen Raum. Bd. 2. Hoch- und Spätmittelalter*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2000, s. 269 a násl. Ze specializované literatury srv. alespoň Norbert OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Jinočany 2001, s. 35 a násl.

⁴⁵⁸ Werner HECHBERGER, *Adel, Ministerialität und Rittertum im Mittelalter*, s. 47; Karl-Heinz SPIEB, *Aufstieg in den Adel und Kriterien der Adelszugehörigkeit*, s. 16-17. Expresivně Rudolf BRAUN, *Staying on top*, s. 249 a násl. s citátem na s. 250: „For those moving up the social scale and seeking to make a socially advantageous marriage, noble blood was an elixir – although admittedly one that was difficult and expensive to acquire – even when it came from the lower ranks of the nobility.“

⁴⁵⁹ O rodu Ventů a jeho majetku Bitschnau, č. 179, s. 203; Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Untern Eisacktal*, Archiv für österreichische Geschichte 109, 1922, č. 997, s. 17; IDEM, *Tiroler Familiennamen, Viertausend Geschlechtsnamen die tirolischen und vorarlbergischen Hofnamen entsprossen sind*, Bozen 1923, s. 40.

⁴⁶⁰ Julia HÖRMANN, *Das Registerwesen unter Markgraf Ludwig von Brandenburg*, s. 310 v pozn.

nepřestávalo platit, že nezbytnou „vstupenkou“ do vyšších kruhů je odpovídající majetková a lenní výbava.

RÁDCI, ÚŘEDNÍCI A SLUŽEBNÍCI V TYROLSKÉ LENNÍ KNIZE IC 18

Jsme-li nyní důkladně seznámeni s osudy písaře Alberta z Aichachu, je pravá chvíle zasadit tento dílčí obraz do širšího panoramatu, který obejmě veškeré nám známé osobnosti, sdružené do tyrolského lenního dvora. Vcelku pokrývá stránky lenní knihy neméně než 337 zápisů, v nichž jmenovitě vystupuje v různých úlohách (příjemce, poskytovatel, kupující, prodávající) až 403 držitelů zeměpanských lenních práv a majetků. Největší podíl tvoří logicky osoby přijímající léno (*Lehensempfänger*). Dosahují počtu 350, přičemž 11 z nich jsou zároveň kupujícími. Co do četnosti následují na druhém místě osoby léno poskytující (*Lehensaufträger*), kterých je 49 a z toho 8 figuruje současně jako prodávající. Pouze kupujícími jsou tři lidé, pouze prodávajícími jeden člověk. Suchou řeč čísel se sluší doplnit postřehem, že mezi tyrolskými many mají silné zastoupení činovníci zeměpanské správy, jejichž identifikaci lze provést buď prostým zohledněním titulatury, anebo složitějším srovnáním s daty načerpanými z tyrolské účetní evidence. Jména takto získaná poskytují nejen bohatý ilustrační materiál, ale také reprezentativní vzorek, pokud jde o lenní rozměr rádcovských, úřednických a služebnických kariér.

RÁDCI V TYROLSKÉ LENNÍ KNIZE IC 18			
JMÉNO	LÉNO (ROK UDĚLENÍ)	POZN.	FOLIO
Heinrich z Annenbergu	nemovitost a renta (1333)		53v-54v

Friedrich z Coreda zv. "Cord"	nemovitost a renta (před 1336)		38v
Heinrich z Eschenlochu	nemovitost a renta (1332), renta (1334), nemovitost (1333)		80v, 81r, 81r
Christian z Kreithu	nemovitost (před 1336)		88r
Heinrich Told z Labers	renta (před 1336)	zápis se týká dědictví po Heinrichu Toldovi	68v
Rupert z Passeieru	nemovitost a renta (před 1336)		70r

V porovnání se zástavními věřiteli, o nichž bude řeč v následující kapitole, jsou vazalové Jindřicha Korutanského na úrovni panovnické rady zastoupeni sporadičtěji, a to v šesti mužích. Vnucuje se tím pádem závěr, že menhartovské Tyrolsko kopírovalo vývoj v říši, kde se těžiště regulace na vrcholku společenských vztahů přesouvalo zvolna z lenního na zástavní právo, které poskytovalo vhodnější instrumentarium pro rozvoj teritoriálního panství.⁴⁶¹ Tento prvotní dojem - v zásadě správný - je ale třeba precizovat ve třech směrech. Zaprvé jako držitelé lén vystupují nezdědka méně exponovaní příslušníci Auerů, Coredů, Greifů, Mulserů a Rubeinů, jejichž rodové předáci

---

⁴⁶¹ Hans-Georg KRAUSE, *Pfandschaften als verfassungsgeschichtliches Problem II*, Der Staat 9, 1970, s. 515-532, zde s. 515-516. Vyroceněji Götz LANDWEHR, Die Bedeutung der Reichs- und Territorialpfandschaften für den Aufbau des kurpfälzischen Territoriums, Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz 66, 1968, s. 155-196, zde s. 171, 180, 190; IDEM, *Mobilisierung und Konsolidierung der Herrschaftsordnung im 14. Jahrhundert*, in: Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert 2, Hans Patze (ed.), Sigmaringen 1970, s. 484-505, zde s. 491-492, 497-499.

seděli v Jindřichově radě. Léna zůstávala „v rodině“, vytyčující hlavní rámec aristokratické a politické existence, takže důsledky vazalů mohly na rádce dopadat zprostředkovaně přes jejich příbuzné.⁴⁶² Zadruhé musíme přihlídnout k rozdělení feudální držby a k jejímu nahromadění v rukou takových důvěrníků, jako byl vícenásobně oblíbený Korutancův nemanželský syn Heinrich z Eschenlochu nebo Heinrich z Annenbergu. Naposledy uvedený purkrabí v Partschinsu se ocitl na výsluní díky zeměpánově přízni, která se zrcadlí v Heinrichově lenním prohlášení.⁴⁶³ Tam bychom našli dlouhý výčet s desítkami položek, na jehož čele se vyjímají hrady Latsch a Annenberg, po němž se Heinrich začal psát. Pro Annenberga stejně jako pro Eschenlocha znamenalo bezesporu lenní právo klíčovou motivaci k zachování loajality Jindřichovi Korutanskému. Zatřetí při posuzování reálných dopadů vazalů není radno odhlížet od zástupu úředníků a služebníků, kteří se nezanedbatelně podíleli na rozsahu tyrolského lenního dvora. 16 vazalů dosahovalo sice mezi úřednictvem zhruba polovičního stavu oproti zástavním věřitelům, zato mezi služebnictvem bylo na 21 držitelů lén, kteří v této kategorii mírně převážili vzájemný poměr sil na opačnou stranu. Tři sluhové nadto obdrželi hraběcí majetky formou pachtu.

ÚŘEDNÍCI V TYROLSKÉ LENNÍ KNIZE IC 18				
JMÉNO	DRUH ÚŘADU	LÉNO (ROK UDĚLENÍ)	POZN.	FOLIO

⁴⁶² Podrobněji Gerd ALTHOFF, *Verwandte, Freunde und Getreue. Zum politischen Stellenwert der Gruppenbindungen im früheren Mittelalter*, Darmstadt 1990, s. 77 a násl.; Karl-Heinz SPIEB, *Familie und Verwandtschaft im deutschen Hochadel des Spätmittelalters. 13. bis Anfang des 16. Jahrhunderts*, Stuttgart 1993, s. 500 a násl., zvl. pak 524 a násl.

⁴⁶³ TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18, fol. 53v-54v. Srv. Justin P. LADURNER, *Die Vögte von Matsch, später auch Grafen von Kirchberg*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/ 16, 1871, s. 5-292, zde zvl. s. 109-111.

Albert	probošt v Eyrs (1326-1338)	nemovitost a renta (před 1336)		67v
Albert z Aichachu	písař hradu Tirolu (od 1321)	nemovitost (1327), nemovitost (1328), renta (1328), nemovitost (1330), nemovitost (1330), movitost a nemovitost (1333), movitost a nemovitost (1334)	služby (1330), společná lenní držba s Friedrichem z Mais	42v, 58r-58v, 60v, 61r, 61v, 61v, 62r, 62r, 62v, 63r, 63r, 63v, 64r
Eberlin z Halle/Egelhausen	komorník	nemovitost (1311), nemovitost (1312)		56r, 56r, 56v
Egen z Galsaun	rychtář v Laas (1316-1352) a Schlanders (po 1330)	nemovitost (1326), nemovitost (1327), nemovitost (1333)	služby (1333)	75v, 76r, 76v, 76v
Gottschalk	rychtář v Hörtenbergu (1320- 1345)	nemovitost a renta (před 1336)		79v
Berchtold Grueber	purkrabí hradu Tirolu (1303-1309), probošt v Mais- Schenně (1295- 1308)	nemovitost (1333)		57v
Ulrich Grueber	probošt v Mais- Schenně (1295- 1308)	renta (1312), nemovitost (1332)	pacht	57r, 57r
Christian z Kreithu	rychtář v Neuhausu (1316-1331)	nemovitost (před 1336)		88r

Friedrich z Mais	písař vévodkyně Eufemie	nemovitost (1327), nemovitost (1328), renta (1328), nemovitost (1330), nemovitost (1330), movitost a nemovitost (1333), movitost a nemovitost (1334)	služby (1330), společná lenní držba s Albertem z Aichachu	61r, 61v, 61v, 62r, 62r, 62v, 63r, 63r, 63v, 64r
Rupert z Passeieru	rychtář v Passeieru (1291)	nemovitost a renta (před 1336)		70r
Heinrich Prenner	rychtář v Neuhausu (1331-1334)	renta (před 1331)	<i>wagenvart</i> = právo organizovat za poplatek nákladní přepravu na vybraných trasách	77r
Konrad Rumetzer	probošt v Mais-Schenně (1309)	nemovitost (před 1327)		76v
Jakob Sleymaul	rychtář v Passeieru (1338)	nemovitost (před 1336)		75v
Heinrich Steublin	komorník Oty Korutanského (1303, 1307)	nemovitost (před 1336)		78v
Heinrich von Wattens	rychtář v Rettenbergu (1329, 1331-1334)	renta a nemovitost (před 1336)		39v
Gottschalk ze Znojma	rychtář v Gufidaunu (1310-1323)	nemovitost (před 1336)		37v

SLUŽEBNÍCI V TYROLSKÉ LENNÍ KNIZE IC 18				
JMÉNO	DRUH SLUŽBY	LENO (ROK UDĚLENÍ)	POZN.	FOLIO
Albert	porybný (Neuhaus)	nemovitost (před 1297)		90v-91r
Altum	hlídač "Saltner" v Neuhausu	nemovitost a úřad (1327), nemovitost (před 1336)		90v, 92r
Engelmar Austrunch	klíčník na hradě St. Zenoburgu (1331-1334)	nemovitost a renta (před 1336)		77r
Eberlin z Hallu/Egelhausen	famulus	nemovitost (1311), nemovitost (1312)		56r, 56r
Konrad zv. Goltsmid	sklepník vévodkyně Eufemie v Sarntheinu	nemovitost (1334)	infeudace na přání vévodkyně Eufemie	46v
Berchtold Grueber	klíčník v St. Zenoburgu (1297)	nemovitost (1333)		57v
Mechtilda (Maetze) Gukkova	služka dětí Jindřicha Korutanského	daňové osvobození (1334)		88v, 88v

Gebhard Choper	dveřník	nemovitost (1326), nemovitost (před 1325)		50v, 52v
Chrafton	famulus v Innsbrucku	nemovitost (1318)	pacht	68r
Konrad	vilik v Imstu	nemovitost (1323)	pacht	95r
Heinrich zv. Lauffer	famulus	nemovitost	pacht	89r
Simon zv. May	kadeřník Jindřicha Korutanského	renta (před 1328)		63r
Merlot	famulus brixenského probošta Friedricha na hradě Tirolu	nemovitost (před 1336)		79v
Konrad Nagcholbe	krejčí Jindřicha Korutanského na hradě Tirolu	nemovitost (1322), nemovitost (1325), nemovitost (1333)		55r, 55r, 55v
Hauptold z Passeiru	celník v Passeieru (1303- 1304), klíčník a sklepník na hradě Tirolu (1317- 1340), famulus	nemovitost (1299), renta (1320), nemovitost (1333)	kompenzace dluhu (1333)	65r, 65v, 66r
Heinrich Prenner	klíčník v Neuhausu (1292)	renta (před 1331)	<i>wagenvart</i> = právo organizovat za poplatek nákladní přepravu na vybraných trasách	77r

Swiker de Rossi/ z Rubeinu	mistr kuchyně	nemovitost (1327)		62v
Konrad Rumetzer	klíčník na hradě St. Zenoburgu (1313-1319)	nemovitost (před 1327)		76v
Egno ze Saltaus	celník v Töllu a Luegu (1305-1308), strážce-držitel tzv. "Schildhofu" v Passeieru	renta (před 1320)		65r
Theben	pomocník sklepmistra na hradě Tirolu	renta (1332)		52v
Ulrich I	vilik v Martellu	nemovitost a renta (před 1336)		71v
Ulrich II	vilik v Köfelsu	nemovitost (1311)		90v
Weigand	učitel	nemovitost (před 1336)		73r
Albert zv. Weinzierl	klíčník na hradě Tirolu (1305-1307)	nemovitost (1296), nemovitost (1299), nemovitost (1303), nemovitost (1304), nemovitost a daňové osvobození (1308), nemovitost (1309)	služby (1303)	58v, 59r, 59r, 59v, 59v, 60r, 60v

Výsledkem analýzy kodexu IC 18 je soubor 37 lidí, roztroušených na různých pozicích v zemské správě, třebaš na více místech najednou, což odpovídá 9 % všech manů zanesených v lenní knize. Stojíme tudíž před statisticky ověřeným jevem. Je jím pojítka mezi úřednickou subordinací a vazalskou závislostí, které mají společné ohnisko v osobě Jindřicha Korutanského. Jedním dechem je nutno připodotknout, že praktické využití lén zaostávalo početně za zástavami. U někoho se přesto jednalo o rozhodující faktor, napomáhající navazování a utužování oboustranně prospěšné spolupráce s vladařem. Nehledě na to, narazíme občas na lidi,⁴⁶⁴ u kterých lze předpokládat, že nabyli léna dědictvím po svých příbuzných, zaměstnaných v tyrolské správě a odměňovaných lenními majetky. Pravidelným objektem, vyčleňovaným ke krytí jejich životních nákladů, byly jednak zemědělské pozemky (pole, vinice, zahrádky), hospodářské provozy (mlýny) a domy, jednak veřejná břemena váznoucí na nemovitostech, ať už peněžité či naturální, která primárně náležela tyrolské komoře. Propůjčována byla nejen užívací práva k nemovitostem, tj. klasická léna, ale někdy jen nároky na opakující se plnění typu „rentovních lén“ (*Rentenlehen*).⁴⁶⁵

---

⁴⁶⁴ Mezi dědice lenního majetku, vykazující úzké příbuzenské vazby na služebníky/úředníky tyrolských knížat, náleželi dle TLA Innsbruck, Handschriften, Tir. Cod. 18: *Kunz* – syn dvevníka Johanna (fol. 59r-59v), děti ultenského vrchního správce financí, victuma Heinricha (fol. 59v), *Peter* – syn vilika Konrada (fol. 70v), *Rüdiger* – syn vilika Petera (fol. 70v), *Ottlein* – strýc vilika Otty (fol. 73r), *Berchtold* – syn rittenského rychtáře Christiana (fol. 75r), *Jänlin* – syn Nikolause, správce v Laas (fol. 76v), *Mechtilda* – dcera pravděpodobně kancelářského úředníka Konrada (fol. 81v), *Irmgarda* – vdova po Ottovi, obuvníkovi vévodkyně Eufémie (fol. 86v) a *Christina* – dcera mistra Konrada, osobního kuchaře Jindřicha Korutanského (fol. 90r).

⁴⁶⁵ O této lenní formě přehledně Karl-Heinz SPIEB, *Rentenlehen*, in: Lexikon des Mittelalters 7, München-Zürich 1995, sl. 738 (zde i další literatura); IDEM, *Das Lehnswesen in Deutschland im hohen und späten Mittelalter*, s. 39; Steffen PATZOLD, *Das Lehnswesen*, München 2012, s. 112-113. V kontextu evropského vývoje komercializace lenního systému pojednal o rentovních lénech Bryce Dale LYON, *From Fief to Indenture. The Transition from Feudal to Non-Feudal Contract in Western Europe*, Cambridge-Massachusetts 1957 se shrnutím na s. 270-273.

Bezmála desetinový průnik mezi lenními a správními strukturami napovídá o určité instrumentalizaci lenního práva v politické každodennosti Menhartovců. Je ovšem jen jednou stranou mince, zatímco druhou stranou je rozvrstvení úředních lén jak v ústřední správě, tak v jednotlivých soudních a správních okrscích, označovaných termínem *Gerichte*.⁴⁶⁶ Ve zkratce, usnadňující orientaci, lze o rozvětvené soustavě úřadů v Tyrolsku prohlásit, že byla v zásadě dvoustupňová. Řídící středisko, tvořené personálně propojenou knížecí kanceláří a komorou, se nacházelo na hradě Tirolu. Jeho členové patřili spolu se služebným personálem ke stálému osazenstvu panovnického dvora, k tzv. *familiae domus* čítající na konci 13. století až 123 osob s nestejným společenským postavením a posláním⁴⁶⁷. Nad obyčejnými

⁴⁶⁶ Souhrnně Otto STOLZ, *Abhandlungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. 11. Geschichte der Gerichte Deutschtirols. Landgerichtskarte von Deutschtirol*, Archiv für österreichische Geschichte 102, 1913, s. 83-334. Nové náhledy na genezi tyrolských správních obvodů předkládá Ernst BRUCKMÜLLER, *Täler und Gerichte*, in: *Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen 3*, Ernst Bruckmüller - Michael Mitterauer – Helmut Stradal, Wien 1973, s. 32 a násl. Shodně s ním Wilfried BEIMROHR, *Mit Brief und Siegel. Die Gerichte Tirols und ihr älteres Schriftgut im Tiroler Landesarchiv*, Innsbruck 1994, s. 34 a násl.; Martin Paul SCHENNACH, *Gesetz und Herrschaft*, s. 76 a násl.

⁴⁶⁷ Seznam členů *familiae ducis* na centrálním hradě Tirolu otiskl Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 385 – 387. Stručný popis pramene Christoph Haidacher, *Die landesfürstliche „familia“*, in: *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. - Das Werden Tirols. Tiroler Landesausstellung 1995*, Josef Riedmann (ed.), Meran – Innsbruck 1995, s. 266. Zevrubněji rozebírají pramen Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite*, s. 156 – 158; Werner KÖFLER, *Studien zum Kanzlei- und Urkundenwesen Meinhard II. (1271-1295). Vorarbeiten zum Tiroler Urkundenbuch 1330 (= Prüfungsarbeit, IÖG Wien)*, Wien 1968, s. 5 a násl.; IDEM, *Beiträge zum Urkundenwesen Meinhard II. in den Jahren*

dvořany vyčnívala obvyklá čtveřice úřadů hofmistr – maršálek – číšník – stolník⁴⁶⁸, spolu s nimi pak ještě purkrabí hradu Tirolu a krátce zemský hejtman (úřad obsazen v letech 1312-1215). Ačkoliv se nikdo z nich na stránkách lenní knihy neobjevuje, nacházíme v ní zastoupeno alespoň nižší dvorské služebnictvo, a to v počtu nikoliv nepatrném.

V menší míře pronikl feudální systém na půdu tyrolské kanceláře⁴⁶⁹, o čemž svědčí kariéra Alberta z Aichachu a jeho bratra Friedricha z Mais. Úřad, v němž Albert po léta působil, sestával z písařů jak obecných, tak specializovaných. Jejich představený nosil titul protonotáře a od roku 1318 titul kancléře⁴⁷⁰. Pod jeho vedením vyhotovovali zaměstnanci kanceláře písemností znějící na jméno tyrolských hrabat, účastnili se diplomatických misí, vedli a aktualizovali evidenční pomůcky (registra), popř. plnili jiné zvláštní úkoly v oblasti správy. Samostatná komorní agenda⁴⁷¹, již obstarávali věcně specializovaní písaři na čele s komorníkem a victumem⁴⁷², zahrnovala pro změnu řízení a kontrolu hospodaření se zeměpanským majetkem, přičemž její nejdůležitější složkou byla periodická účetní kontrola u osob na nižších patrech úřednické hierarchie. Vzhledem k tomu, že jsme schopni dohledat v Tyrolské lenní knize vedle victuma (*Heinrich*) hned dva komorníky

---

1271 bis 1295, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 26, 1973, s. 56-93, zde s. 58-60. Co do významu pokládá Köfler seznam tyrolské *familiae* za předchůdce dvorských řádů.

⁴⁶⁸ Otto STOLZ, *Geschichte der Verwaltung Tirols*, s. 17 a násl.; Anton EMMERT, *Geschichtliche Darstellung der Erblandämter in der gefürsteten Grafschaft Tirol*, Innsbruck 1838, s. 41 a násl. Ke dvorským úřadům jako takovým Werner RÖSENER, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhöfen*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 45, 1989, s. 485–550.

⁴⁶⁹ O tyrolské kanceláři za časů Jindřicha Korutanského a jeho bratrů Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Kanzlei und Registerwesen der Tiroler Landesfürsten bis 1361*, s. 210 a násl. V podrobnostech Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 115 a násl.; Franz Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei unter der Regierung der Herzoge Otto, Ludwig und Heinrich aus dem Hause Görz-Tirol*, zvl. s. 1-36.

⁴⁷⁰ Stučný nástin vývoje tohoto úřadu podal Otto STOLZ, *Die Kanzler von Tirol*, Tiroler Heimatblätter 16, 1938, s. 3-11.

⁴⁷¹ Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 96 a násl.; Emil WERUNSKY, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, s. 1151-1152.

⁴⁷² V opozici proti Ladurnerovi vymezuje působnost dvorského victuma v oboru zeměpanských financí Richard HEUBERGER, *Die älteren landesfürstlichen Vicedominate in Tirol und die Anfänge der Hauptmannschaft an der Etsch*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 11, 1914, s. 66-74 a 123-138. Obdobnou funkci victumů na statcích churského biskupství dovozují Rainer LOOSE, *Die bischöflich-churischen "vicedomini" im Vintschgau*, in: Tirol - Österreich - Italien: Festschrift für Josef Riedmann zum 65. Geburtstag, Klaus Brandstätter (ed.), Innsbruck 2005, s. 393-403, zde s. 393-397.

(Eberlin z Halle, Heinrich Steublin), dají se zřejmě poměry uvnitř komory připodobnit těm, které panovaly v kanceláři.

Odděleně od kanceláře a komory zřídil Menhart II. hlavní pokladnici (*depositum*), chráněnou pevnými hradbami St. Petersbergu. Smrt svého tvůrce nicméně rodinný tezaurus dlouho nepřečkal. Nákladná vojenská politika a reprezentace Menhartových synů spolky záhy nahromaděné jmění a vynutily si tím přechod k zástavám a bezhotovostnímu systému platebních příkazů, na jejichž podkladě měli být věřitelé saturováni z decentralizovaných příjmů, spravovaných různými v úvahu přicházejícími panskými úředníky.⁴⁷³ St. Petersbergu zůstal tudíž zachován už jen regionální význam. Sídli na něm správci stejnojmenných obvodů „*Landesgerichtu*“ a „*Urbaramt*“⁴⁷⁴, kteréžto úřady se vyskytovaly na opačném konci pyramidy, nežli komora, kancelář a Menhartova centrální pokladna.

Na těchto nejnižších patrech správy⁴⁷⁵ byli rozesazeni úředníci, jejichž působnost byla sice co do náplně nejednotná, co do rozsahu podléhala ale vždy určitému teritoriálnímu omezení. Rychtáři dbali na dodržování práva a pořádku, řídili vojenskou obranu, předsedali soudním shromážděním a vybírali daně na území svých okrsků (*Gerichte*), kdežto hospodářská správa panovníkova majetku, ukrytého hlavně v daních, regálech a v půdním bohatství⁴⁷⁶, příslušela osobám nesoucím buď zvláštní označení proboštů,

---

⁴⁷³ Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol*, s. 99 a v pozn.; STOLZ, *Das mittelalterliche Zollwesen Tirols*, s. 704 a v pozn. K dějinám hradu St. Petersbergu TBB 7, s. 333-358, zde zvl. s. 336. Obecně ke středověkému systému asignací Elisabeth BAMBERGER, *Die Finanzverwaltung in den deutschen Territorien des Mittelalters (1200-1500)*, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 77, 1923, s. 168-255, zde s. 205-207; Inge-Maren PETERS, *Das mittelalterliche Zahlungssystem als Problem der Landesgeschichte I*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 112, 1976, s. 139-183, zde s. 140-141.

⁴⁷⁴ Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol I. Nordtirol*, Archiv für österreichische Geschichte 107, 1923, s. 1-885, zde s. 463 a násl.

⁴⁷⁵ K lokální správě menhartovského Tyrolska Otto STOLZ, *Geschichte der Verwaltung Tirols*, s. 42 a násl., 115 a násl., 152 a násl.; IDEM, *Abhandlungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. 11. Geschichte der Gerichte Deutschtirols*, s. 194 a násl., 223 a násl.; Christoph HAIDACHER, *Die Verwaltungsorganisation Meinhards II. und seiner Nachfolger*, in: *Eines Fürsten Traum*, s. 113 – 118. Správní praxi na místní úrovni věnuje pozornost Adelina WALLNÖFER, *Die Bauern in der Tiroler "Landschaft" vor 1500. Politische Aktivität der Gerichte und deren Repräsentanten auf den Landtagen (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1984, s. 38 s násl.

⁴⁷⁶ Proti starším domněnkám Wiesfleckerovým o struktuře zeměpanských příjmů v Tyrolsku se nedávno postavil Volker STAMM, *Zur Bedeutung der Grundrente für die landesfürstlichen Einnahmen und bäuerlichen Abgaben in der Grafschaft Tirol (13./14. Jahrhundert)*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 94, 2007, s. 47-56.

klíčníků a sklepníků, nebo obecné označení správců a úředníků (*officialis*). Vymezení kompetencí, jak bylo podáno, nelze však absolutizovat, neboť v rukou rychtářů či proboštů mohla „veřejná“ soudní a politická správa splývat se „soukromou“ správou hospodářskou, byť pravidelným zjevem bylo spíše její osamostatnění. Zapomenout nesmíme ani na viliky, kteří fungovali jako správcové zeměpánova pozemkového majetku, buď obhospodařovaného ve vlastní režii, nebo většinově propachtovaného sedlákům⁴⁷⁷. Když jejich původní pravomoc berní a soudní během 13. století zanikla, měli vilikové na starost dozor nad organizačně-technickým zabezpečením zemědělské produkce na knížecích statcích⁴⁷⁸. Tolik stačí na vysvětlenou. Podstatnější než pestrá směsice úkolů, které spočívaly na bedrech všemožných úředníků a služebníků, je pro nás poznatek, že stejně jako centrála na hradě Tirolu, ani lokální administrativa nebyla prosta feudalizačních vlivů. Nelze však popřít, že projevy lenního práva tu byly geograficky značně nevyvážené a celkově méně zřetelné.

---

⁴⁷⁷ Hermann WOPFNER, *Beiträge zur Geschichte der freien bäuerlichen Erbleihe Deutschtirols im Mittelalter*, Breslau 1903, s. 67 a násl.; IDEM, *Die Lage Tirols zu Ausgang des Mittelalters*, Berlin-Leipzig 1908, s. 1-20; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol I. Nordtirol*, Archiv für österreichische Geschichte 107, 1923, s. 15-16; IDEM, *Die Schwaighöfe in Tirol. Ein Beitrag zur Siedlungs- und Wirtschaftsgeschichte der Hochalpentäler*, Innsbruck 1930, s. 39 a násl.

⁴⁷⁸ K tyrolským vilikům a vilikacím Otto STOLZ, *Rechtsgeschichte des Bauernstandes und der Landwirtschaft in Tirol und Vorarlberg*, Bozen 1949, s. 42-43; Emil WERUNSKY, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, s. 65-66, 693. Paralelní vývoj vilikačního zřízení na statcích brixenského biskupství podrobil zkumání Karl FAJKMAJER, *Studien zur Verwaltungsgeschichte des Hochstiftes Brixen im Mittelalter*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 6, 1909, s. 1-21, 113-126, 209-249, 313-347, zde s. 318-321.

4. ZÁSTAVNÍ PANSTVÍ

ZÁSTAVY VE VLADAŘSKÉ PRAXI

Není žádným tajemstvím, že se Jindřich Korutanský celý svůj život potýkal s chronickým nedostatkem hotovosti a s nezvladatelným objemem dluhů. Málo se ovšem při hodnocení jeho osobnosti bere ohled na fakt, že stejnému problému čelila pozdně-středověká říše jako celek⁴⁷⁹. Neschopnost pokrýt zvyšující se rozpočtové nároky na provoz říšských dvorů se klade obvykle do souvislosti s nepředvídatelnými vojensko-politickými událostmi a nárůstem „veřejných“ funkcí předmoderního státu⁴⁸⁰. Chybějící smysl pro hospodárné využívání zdrojů a plánování měl za následek, že komorní výdaje setrvale dominovaly nad příjmy (Volker Press)⁴⁸¹, takže nebylo zbylí, než si ve stavu nouze vypomáhat půjčkami a zástavami. Ve vypointované zkratce vystihl komplikovanost situace Ernst Schubert, když konstatoval, že „*finance byly největší slabinou panství v pozdním středověku*“⁴⁸² a svůj výrok podepřel bilancí říšských zástav, podle níž se na nárůstu zastaveného zboží podíleli

---

⁴⁷⁹ V reprezentativním výběru Ernst SCHUBERT, *König und Reich*, s. 147 a násl.; Elisabeth BAMBERGER, *Die Finanzverwaltung in den deutschen Territorien des Mittelalters (1200-1500)*, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 77, 1923, s. 168-255; Theodor MAYER, *Geschichte der Finanzwirtschaft vom Mittelalter bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*, in: Handbuch der Finanzwissenschaft 1, Wilhelm Gerloff - Fritz Neumark (edd.), Tübingen 1952, s. 234-272; Götz LANDWEHR, *Die Verpfändung der deutschen Reichsstädte im Mittelalter*, Köln-Graz 1967; IDEM, *Mobilisierung und Konsolidierung der Herrschaftsordnung im 14. Jahrhundert*, s. 484-505; Volker PRESS, *Finanzielle Grundlagen territorialer Verwaltung um 1500 (14.-17. Jahrhundert)*, in: Die Verwaltung und ihre Ressourcen: Untersuchungen zu ihrer Wechselwirkung, Gerhard Dilcher (ed.), Berlin 1991, s. 1-29, 30-45; Georg DROEGE, *Die finanziellen Grundlagen des Territorialstaates in West- und Ostdeutschland an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 53, 1966, s. 145-166. Pro jednotlivá teritoria Ludger TEWES, *Die Amts- und Pfandpolitik der Erzbischöfe von Köln im Spätmittelalter (1306-1463)*, Köln 1986 se shrnutím na s. 249-260; Horst BITSCH, *Die Verpfändungen der Landgrafen von Hessen während des späten Mittelalters*, Göttingen 1974 se shrnutím na s. 135-150; Götz LANDWEHR, *Die Bedeutung der Reichs- und Territorialpfandschaften für den Aufbau des kurpfälzischen Territoriums*, s. 155-196. Pro Rakousko Christian LACKNER, *Das Finanzwesen der Herzöge von Österreich in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Unsere Heimat NF 63, 1992, s. 284-300; IDEM, *Die landesfürstlichen Pfandschaften in Österreich unter der Enns im 13. und 14. Jahrhundert*, in: Österreich im Mittelalter. Bausteine zu einer revidierten Gesamtdarstellung, Willibald Rosner (ed.), St. Pölten 1999, s. 187-204.

⁴⁸⁰ Elisabeth BAMBERGER, *Die Finanzverwaltung*, s. 226 a násl.; Theodor MAYER, *Geschichte der Finanzwirtschaft*, s. 245; Georg DROEGE, *Die finanziellen Grundlagen*, s. 147; Christian LACKNER, *Die landesfürstlichen Pfandschaften in Österreich*, s. 196-197.

⁴⁸¹ Volker PRESS, *Finanzielle Grundlagen*, s. 9.

⁴⁸² Ernst SCHUBERT, *Einführung in die deutsche Geschichte*, s. 197 v parafrázi na výrok Oswalda Redlicha o Rudolfu Habsburském.

římští panovníci 13. věku ne více než 5 %, kdežto jejich následovníci o století později již 70 %.⁴⁸³

Zapadnout by neměla ani jiná statistika: Zatímco v říši dosahovaly výdaje na reprezentaci a chod dvora často až 90% příjmu⁴⁸⁴, Jindřich Korutanský soudě podle zástav nejvíce peněz spotřeboval na války o prestižní dědictví Anny Přemyslovny v Čechách, na strategické spojení s Friedrichem Sličným v boji o římskou korunu a na udržení vlivu hrabat z Tirolu-Gorice v severní Itálii, který obnášel nemalé výhody obchodní i hospodářské. Výdaje Menhartovců na armádu byly vskutku enormní, zdá se ale ukvapené soudit, že pramenily jen a pouze z Jindřichovy „dobrodružné povahy“. Pohybujeme se koneckonců v epoše, která hlásala teoretickou maximu, v některých zemích stvrzovanou dokonce v korunovační přísaze, že majetek a práva nabytá panovníkem po předchůdcích mají být buď rozmnožována, nebo přinejmenším zachována neztenčená pro nástupce na trůně.⁴⁸⁵

Než se ponoříme do víru zástavní politiky Menhartovců, bude nutno pro lepší porozumění učinit krátkou odbočku k dogmatice středověkého institutu zástavy, protože se v mnohém odlišuje od běžného chápání zástavního práva.⁴⁸⁶ Není bez zajímavosti, že zástava nebyla jako dnes absolutním věcným právem k věci cizí, nýbrž relativním právem, obligací uzavíranou dlužníkem za účelem uspokojení věřitele náhradním plněním. Dání zástavy mělo soluční účinky a nejenže zbavovalo dlužníka nutnosti plnit původní závazek, ale nadto mu umožňovalo zástavu navýšit nebo jednostranně převést

---

⁴⁸³ IDEM, *König und Reich*, s. 153. Do detailu zachází Götz LANDWEHR, *Die rechtshistorische Einordnung der Reichspfandschaften*, *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert* 1, s. 97-116, zde s. 98-101.

⁴⁸⁴ Propočty lze nalézt u Georg DROEGE, *Die finanziellen Grundlagen*, s. 155.

⁴⁸⁵ Přehledně včetně starší literatury Hartmut HOFFMANN, *Die Unveräußerlichkeit der Kronrechte im Mittelalter*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 20, 1964, s. 389-474, zde zvl. s. 406-407, s. 413-415, 436-439, 468-474; Ernst Hartwig KANTOROWICZ, *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton 1997, s. 347 a násl.

⁴⁸⁶ Opíráme se o výklady Götz LANDWEHR, *Die Verpfändung der deutschen Reichsstädte*, s. 373 a násl.; Hans-Georg KRAUSE, *Pfandherrschaften als verfassungsgeschichtliches Problem*, *Der Staat* 9, 1970, s. 387-404 a 515-532 s kritickým přehledem starší literatury a rozvinutím Götzových myšlenek; Hans PLANITZ, *Das deutsche Grundpfandrecht*, Weimar 1936, zde zvl. s. 42-72, 84-128, 176-190. Ze stejných zdrojů čerpá i novější literatura Heinrich MITTEIS-Heinz LIEBERICH, *Deutsches Privatrecht*, München 1981, s. 110 a násl.; Ursula FLOBMANN, *Österreichische Privatrechtsgeschichte*, Wien-New York 2008, s. 185 a násl.

na třetí osobu právo na vyplacení zástavy. Věřitel byl kompenzován oprávněním držet jako nevlastník zastavenou věc, užívat ji a brát z ní plody. Nesměl věc zničit a měl nárok na náhradu peněz, o něž navýšil hodnotu zástavy. Co do typu rozlišujeme zástavy bez započtení výnosů na dluh (tzv. *Ewigsatzung*) a se započtením výnosů na dluh (tzv. *Totsatzung*), jejichž výskyt byl mimochodem v Tyrolsku mnohem častější než v říši a amortizace spolu s terminovaným propůjčováním úřadů bránily jejich trvalému odcizení z dosahu zeměpanské moci.⁴⁸⁷

Ještě jeden rys starého zástavního práva si zaslouží zmínku. Jde o slabší postavení středověkých věřitelů, které bylo obecně dáno právem vlastníka vyplatit kdykoliv i prostřednictvím třetí osoby zástavu, čemuž odpovídala povinnost držitele zastavenou věc či právo bezodkladně vydat. Nerovnost se zvýraznila, byl-li vlastníkem zástavy suverén, proti němuž fakticky nemohla být vedena exekuce. Předpokládá se, že zástava byla v takových případech nástrojem transformace finančního kapitálu v kapitál politický, neboť jeho poskytovatelé ne vždy mohli pomýšlet na návratnost vložených prostředků a spíše se orientovali na využití zástavy a s ní spojeného politického vlivu.⁴⁸⁸ Zástavní držba byla na jednu stranu výrazem prestižní blízkosti k vládci (Waltraud Hörsch, Christian Lackner)⁴⁸⁹, na druhou stranu skýtala panovníkovi možnost odměňovat své stoupence a udržovat je v napětí volně převoditelným právem výkupu. Není tím pádem nikterak upřílišněné, traktovat zástavy jako efektivní nástroj společenské regulace, doplňující a rozvíjející pozdně-středověký lenní systém (Hans-Georg Krause).⁴⁹⁰

Výhody zástavního práva v hospodářské praxi nezůstaly skryty ani Menhartovi II. Tyrolskému. Všeobecně se o něm ví, že provozoval bankovní

---

⁴⁸⁷ Klaus BRANDSTÄTTER, *Die Verpfändung landesfürstlicher Gerichte in Tirol im späten Mittelalter* (= *Hausarbeit*, Universität Innsbruck), Innsbruck 1985, s. 6 a 15.

⁴⁸⁸ Volker PRESS, *Finanzielle Grundlagen*, s. 12-13, 39-41.

⁴⁸⁹ Waltraud HÖRSCH, *Adel im Bannkreis Österreichs: Strukturen der Herrschaftsnähe im Raum Aargau-Luzern*, in: Sempach 1386. Von den Anfängen des Territorialstaates Luzern. Beiträge zur Frühgeschichte des Kantons Luzern, Guy Paul Marchal (ed.), Basel-Stuttgart 1986, s. 353-402, zde s. 369-375, 379; Christian LACKNER, *Die landesfürstlichen Pfandschaften in Österreich*, s. 198.

⁴⁹⁰ Hans-Georg KRAUSE, *Pfandherrschaften als verfassungsgeschichtliches Problem*, s. 515-516, citát na s. 515: „Das Pfandschaftswesen im politischen, sozialen und ökonomischen Leben einer ganzen Epoche wichtige Funktionen der gegenseitigen Zuordnung von Leistungen und der Gewinnung, Bindung und Entlohnung von Helfern und Herrschaftsträgern erfüllt hat, die in anderen epochen dem Lehnswesen, der Ministerialität, dem Beamtentum (sei es in der Form des Ämterverkaufs, sei es der Bestallung) zukamen.“

instituce zvané *Pfandleihbanken*, kde byly poskytovány soukromé úvěry proti složení zástavy,⁴⁹¹ a že financoval válku Rudolfa Habsburského proti Přemyslu Otakarovi II., za což obdržel roku 1276 zástavní panství nad Kraňskem a Vindickou Markou.⁴⁹² Při Menhartově obchodním talentu a podnikavosti, která mu mezi rakouskými historiky vynesla epiteton „kupecký kníže“ (Hermann Wiesflecker, Christoph Haidacher), nehrozilo, že by tyrolská komora upadla do dluhů a musela si sama vypomáhat zástavami. Naopak se podařilo nahromadit bohaté přebytky, které „kupecký kníže“ jednak umístil do centrální pokladnice na hradě St. Petersbergu (*depositum*) pod dozor místního rychtáře,⁴⁹³ jednak investoval, z valné části do florentské obchodní společnosti rodu Frescobaldiů.⁴⁹⁴

Finanční situace se zhoršila nástupem Menhartových synů, pro něž se zeměpanské dluhy a opatřování zástavního krytí staly všednodenním koloritem. Zažitým představám, které spojují hospodářský úpadek menhartovského domu se jménem Jindřicha Korutanského, lze přesto vytknout dvě slabiny. Zaprvé krize je komplexní společenský jev s rozvětvenou kauzalitou.⁴⁹⁵ Zadruhé Tyrolsko upadlo do finančních potíží po roce 1303, nejspíše v době, kdy se Jindřich potýkal s vnitřní opozicí v Čechách a kdy správu Tyrol a Korutan musel přepustit bratru Otovi. Z čeho pramení naše jistota? V účtech komorníka Konrada z Friedbergu, odpovědného za stav pokladny, čteme o hmotné rezervě (*deposito in monte*

---

⁴⁹¹ Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite*, s. 234 a násl.; Christoph HAIDACHER, *Der fürstliche Kaufmann*, s. 738.

⁴⁹² RM II, č. 185, s. 52 (1276 XII 3, Wien). Srv. Josef RIEDMANN, *Die Grafen von Tirol-Görz und König Ottokar sowie der Einfluß der Böhmenkönigs auf Nordostitalien*, in: *Böhmisch-österreichische Beziehungen im 13. Jahrhundert*. Österreich, Marie Bláhová Ivan Hlaváček (edd.), Prag 1998, s. 147-162, zde s. 150-151; Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite*, s. 116 a násl., 250 a násl.; Alfons DOPSCH, *Die Kärnten-Krainer-Frage und die Territorialpolitik der ersten Habsburger in Österreich*, *Archiv für österreichische Geschichte* 87, 1899, s. 1-112, zde s. 37, 73 a násl., 93 a násl.; Oswald REDLICH, *Rudolf von Habsburg. Das Deutsche Reich nach dem Untergange des alten Kaisertums*, Innsbruck 1903, s. 366 a násl.

⁴⁹³ TBB 7, s. 336; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol I. Nordtirol*, s. 480.

⁴⁹⁴ Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 126 a násl.

⁴⁹⁵ Obecně Rudolf VIERHAUS, *Das Problem historischer Krisen*, in: *Historische Prozesse. Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik* 2, Karl-Georg Faber - Christian Meier (edd.), Nördlingen 1978, s. 313-329. Předivou důvodů a následků finanční krize Menhartovců rozplétá dovedně Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 302 a násl., na něhož v podrobnostech odkazujeme.

sancti Petri)⁴⁹⁶ naposledy na sklonku roku 1303. *Depositum* muselo být zanedlouho spotřebováno, neboť z roku 1303 máme doloženy současně první půjčky a zástavy Menhartovců, nejprve v menších částkách, následovaných v prosinci 1306 velkou půjčkou 5000 liber veronských feniků, jež ochotně opatřili Castelbarcové⁴⁹⁷. Na okraj poznamenejme, že tehdy měl Jindřich Korutanský za sebou už jednu neúspěšnou kandidaturu na český trůn, již byl nucen zaplatit, aniž by mohl využít služeb Frescobaldiů. Ti se po roce 1305 z Tyrolska stáhli a zanechali po sobě dluh 7000 hřiven veronských feniků, vložených do jejich podniku Menhartem II.

Ve světle nepříznivé politické konstelace nepřekvapí, že nejstarší soupis zástav kombinovaný se seznamem pronajatých zeměpanských úřadů se objevuje roku 1309, a to v rukopise WC 383 v souboru tyrolských knih počtů.⁴⁹⁸ Je uvozen slovy „*Locaciones officiorum sub anno domini MoCCCVIII. facte*“ a čítá 24 položek, vykazujících nezastřené pojmové znaky zástavy.⁴⁹⁹ Počátky finančních nesnází je tudíž nutno hledat u Oty Korutanského⁵⁰⁰, zčásti pak u jeho snahy, získat na úkor zeměpanské domény hotové prostředky pro válku o českou korunu, již vedli Menhartovci se sousedními Habsburky a s Lucemburky. Nasvědčují tomu některé blíže specifikované výdaje, za něž byly nakoupené bojové koně a valachové.⁵⁰¹ K funkci zástav ve veřejném životě lze dodat, že jen jedna byla s jistotou určena pro potřeby dvora, na nákup zboží, jež dodal krejčí Ulrich z Innsbrucku⁵⁰². Spolu s častým výskytem *Totsatzung*ů (9x) a klausulí o okamžité možnosti výkupu (8x) jsou tři jiné zástavy neklamným znamením

---

⁴⁹⁶ D/85 (TRB 1998, s. 149).

⁴⁹⁷ Regest notářského instrumentu MHDC 7, č. 367, s. 139 (1306 XII 20, Gries). K němu a předchozím drobným půjčkám Menhartovců s odkazy na prameny Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 207, 317-318 a v pozn.

⁴⁹⁸ HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 41r-45r.

⁴⁹⁹ Jak upozorňuje Klaus BRANDSTÄTTER, *Die Verpfändung landesfürstlicher Gerichte*, s. 16-17, z časů o něco dřívějších máme v Tyrolsku dochovány zástavy v zastřené podobě jako nájemní smlouvy, uzavřené mezi zeměpánem a věřitelem na dobu, dokud z výtěžků pronajímaného úřadu nebude komorní dluh zapraven.

⁵⁰⁰ Na věc upozornil bez většího ohlasu Richard HEUBERGER, *Zur Einsetzung der zehh Landpfleger*, s. 275 v pozn.

⁵⁰¹ HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 42r (*pro uno dextrario*), 43v (*pro dextrariis et spadonibus*), 43v (*pro dextrariis et spadonibus datis ex iussu ipsius ducis*), 44r (*pro dextrario quem dedit Petro de Liebenberch*). K terminologii Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt*, s. 51-52.

⁵⁰² HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 41v (*Ullino sartori de Inspruk ... pro omnibus ab eo emptis*).

flexibility trhu s kapitálem finančním a politickým. U dvou jsou zástavní věřitelé Greuzlin z Mühlbachu a Friedrich Brixenský kompenzování za převzetí knížecího dluhu⁵⁰³, třetí zástava zní ve prospěch Konrada Trautsona, který vykoupil na Otův příkaz zeměpanské zástavy od jejich předchozího držitele.⁵⁰⁴ O hospodářské kauze ostatních finančních operací stručně vedený seznam z roku 1309 naneštěstí mlčí, i to málo ale postačuje pro ilustraci, jak široký prostor měli Menhartovci, aby mohli manipulovat zástavami a na nich spočívajícími osobními loajalitami.

Na jistější půdě se ocitáme po roce 1310, kdy Ota umírá a vládu nad alpskými zeměmi přebírá do svých rukou Jindřich Korutanský, vyhnaný z Čech vojskem Lucemburků. Abychom si udělali lepší obrázek o jeho startovní pozici, vrátíme se znovu k rukopisné evidenční pomůcce WC 383, která byla vedena v kanceláři na hradě Tirolu od roku 1308 paralelně s nejstarším registrem WC 384 a která dává nahlédnout do agendy zemských financí.⁵⁰⁵ Povšimneme si v ní nejprve vlepeného seznamu 65 věřitelů, jejichž pohledávky se nepodařilo vyčíslit (*Isti sunt debitores quorum certa summa debitorum ignoratur*)⁵⁰⁶. Vedle lidí různého společenského postavení z Tyrolska, Bavor, Rakous a Itálie najdeme několik Čechů, na jejichž uspokojení zjevně příjmy z kdysi bohatého přemyslovského království nestačily, jmenovitě Václava, komorníka královny Anny Přemyslovny (*Wenzelao camerario domine regine*), z Prahy zlatnického mistra Mikuláše (*magistro Nicolao aurifici de Praga*), kožešníka Otu (*Ottolino pelipario de Praga*), Welka (*Welkoni de Praga*), Jindřicha Volchlinova (*Heinrico*

---

⁵⁰³ HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 41r (*Greuzzlino de Muehlbach se daturō Veronensium marcas XXXV pro Jukklino et Laurencio Speiserio pro qua pecunia sibi obligavit omnis reditus curie villicalis in Mulbach*), fol. 41v (*Vritzlino de Cleran de Brixnia ... pro Veronensium marcis LX presentibus se solvere tenebatur pro domino Chunrao de Owenstain marcas XXXVI*).

⁵⁰⁴ HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 44v (*Chunrado Trautsun ... pro Veronensium marcis LXXVIII quas dedit ex iussu ducis Ottonis Hainrico Fulerio pro exsolucione bonorum predictorum*).

⁵⁰⁵ Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 336-338; Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312) der Tiroler Landesfürsten. Edition und Kommentar*, in: Pápste, Privilegien, Provinzen: Beiträge zur Kirchen-, Rechts- und Landesgeschichte. Festschrift für Werner Maleczek zum 65. Geburtstag

Johannes Gießauf (ed.), Wien 2010, s. 165-196, zde s. 171-173.

⁵⁰⁶ HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 67r.

Voklino do Praga), z Domažlic pak Petra (*Petro de Taust*) a Konrada (*Chunrado de Taust*).⁵⁰⁷

Nedosti na tom, obsahuje kniha počtu další čtyři sumární přehledy komorních věřitelů spolu s vyčíslením jejich pohledávek pro léta 1308-1315. Zaprvé je tu seznam zeměpanskými úředníky protiprávně vymožených poplatků, nejspíše z důvodu finanční tísně (*Hic sunt debitores domini Heinrici ducis Karinthie pro excessibus*), jejichž výše je stanovena na 7 000 hřiven 83 liber veronských feniků.⁵⁰⁸ Následuje soupis osob včetně rádců a úředníků Jindřicha Korutanského, kteří mají své pohledávky za komorou kryty zástavami v celkové výši 15 000 hřiven 635 liber veronských feniků (*Hec sunt debite que dominus tenetur solvere subscriptis qui habent pro eisdem debitis bona sua obligata*).⁵⁰⁹ Do třetice je k dispozici pohled na zadluženost tyrolských hrabat u držitelů správních úřadů (*Hic sunt debita officialium*)⁵¹⁰, jejíž příčina tkvěla ve velkoryse pojatém asignačním peněžním systému.⁵¹¹ Menhartovci nemající hotovost, odkazovali věřitele stále častěji na lokální úředníky, kterým rostly výdaje na vyplacení pohledávek natolik, až přesáhly objem vybraných zeměpanských daní a poplatků. V celkovém součtu činí tak jejich deficit 12 000 hřiven 94 liber veronských feniků. Mezi Tyroly a Italy postiženými asignační politikou je navíc jméno českého exulanta Gottschalka ze Znojma. Jeho pohledávka byla nicméně urovnána⁵¹² propůjčením rychtářství v Gufidaunu, kde působil v letech 1310-1323 (*Item Gottschalco de Znoyma iudici in Gufiduna*).

Poslední rekapitulaci dluhů ve WC 383 pořídili zemští správcové⁵¹³, pověřeni Jindřichem Korutanským roku 1312 jako *ultima ratio* k sanaci předluženého zeměpanského hospodaření, jež mohlo každoročně počítat

---

⁵⁰⁷ K identifikaci měšťanů *Liber vetustissimus antiquae civitatis pragensis 1310-1518*, Hana Pátková – Věra Smolová – Aleš Pořízka (edd.), Praha 2011 dle rejstříku; Franz BASTIAN, *Oberdeutsche Kaufleute*, dle rejstříku.

⁵⁰⁸ HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 59r-60v.

⁵⁰⁹ HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 61r-62v.

⁵¹⁰ HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 63v-64r.

⁵¹¹ Elisabeth BAMBERGER, *Die Finanzverwaltung in den deutschen Territorien*, s. 205-207; Inge-Maren PETERS, *Das mittelalterliche Zahlungssystem als Problem der Landesgeschichte I*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 112, 1976, s. 139-183, zde s. 140-141

⁵¹² Záznam je přeškrtnut.

⁵¹³ HHStA Wien, Handschriftensammlung, HS B 123, fol. 64v-66r. Ke jmenování zemských správců v Tyrolsku Richard HEUBERGER, *Zur Einsetzung der zehn Landpfleger*, s. 265-282 a obecně Theodor MAYER, *Geschichte der Finanzwirtschaft*, s. 256.

maximálně s 16 000 hřivnami z Tyrolska (řádná a mimořádná berně v letech 1313-1315), resp. s více než 2 400 hřivnami z Korutan (řádná berně za léta 1328-1330).⁵¹⁴ Pod rubrikou *Hec sunt debita communia domini Heinrichi regis Bohemiae scripta per provisores terrae* se opět nacházejí v seznamu věřitelů Jindřichovi přední dvořané a rádci, mezi nimi i jistý Petr z Klatov (*Petro de Glattau*). Jak byly postupně jejich majetkové nároky v tyrolské kanceláři ověřovány, byly pohledávky řazeny do skupin: 1. skupina - celkem 6 000 hřiven 644 liber veronských feniků, 2. skupina - celkem 29 000 hřiven 294 veronských feniků, z nichž drtivou převahu tvoří výdaje na věno Jindřichovy druhé manželky Adléty Brunšvické a svatební výbava pro dceru Oty Korutanského jménem Elisabeth, 3. skupina - 1 040 hřiven veronských feniků, 4. skupina – 1500 hřiven 54 liber veronských feniků, kvůli nimž musel Jindřich zastavit v Augsburgu své cennosti (*Item nota quod chlainodia domini regis restant in Augusta*). Ačkoliv výčet zůstal nedokončen, poukazuje neomylně spolu s ostatními údaji kodexu WC 383 na finanční vyčerpání Menhartovců v prvním deceniu 14. století, kdy Jindřich usedal na trůn nejprve v Čechách, poté v Tyrolsku a Korutanech.

O Jindřichovi Korutanském můžeme bez nadsázky napsat, že jak svou vládu roku 1310 započal, tak ji i s dluhy roku 1335 skončil. Abychom se ale dokázali lépe v jeho financích orientovat, abychom zjistili, proč a u koho se do posledního dechu zadlužoval, položíme proti seznamu zástav z roku 1309 dokument stejného typu z roku 1336, zachycující nikoliv kompletně, ale v reprezentativním vzorku majetek zastavený Menhartovci v časovém rozmezí 1309-1320. Sbírka 27 stručnějších výpisů a 96 opisů zástavních listin pokrývá bezmála čtyři desítky folií v rukopise IC 18, který byl sestaven u příležitosti opanování Tyrolska mladým Lucemburkem Janem Jindřichem a dědičkou země Markétou Pyskatou, dcerou Jindřicha Korutanského. Je tedy pravděpodobné, že nastupujícímu lucembursko-menhartovskému páru a jeho úřednickému aparátu měl soupis posloužit jako písemná opora pro

---

⁵¹⁴ Volker STAMM, *Zur Bedeutung der Grundrente*; Hermann WIESSNER, *Die Raitung des Kärntner Vicedoms*.

upamatování se starších zástav (Julia Hörmann), aby tichou cestou neušly z dispoziční sféry tyrolských hrabat.⁵¹⁵

O zástavě jakožto vladařském instrumentu Menhartovců jsme nejpodrobněji informováni tam, kde se připomíná hospodářské pozadí jednoho každého, v registru IC 18 evidovaného listinného pořízení. Důvod zástavy je významný nejen právně, jelikož zástavní vztah byl existenčně závislý na původním zeměpanském dluhu, ale i politicky. Odhalují se v něm priority, pro které byla panovnická moc ochotna mobilizovat své zdroje a převádět tak operativně majetková práva na peníze.⁵¹⁶ Soustředíme-li se zprvu na ozbrojené konflikty, které znamenaly ve středověku vždy enormní zátěž pro finance evropských dvorů a nesly s sebou vysoké nároky na organizačně-technické zajištění bojeschopnosti armád⁵¹⁷, dospíváme po přezkoumání zástavních listin k závěru, že situace v Tyrolsku koresponduje celoevropským poměrům a vývojovým trendům.

Když budeme postupovat po časové ose, natrefíme na první zástavy určené pro vojenské účely v okamžiku vypuknutí nepokojů ve Friaulsku,

---

⁵¹⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 2r-36v. K rukopisu Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 381-385; Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312)*, passim s parafrází na s. 167. Obdobné motivy pro vznik mladších kancelářských register v Rakousích dovozuje Christian LACKNER, *Studien zum ältesten allgemeinen Register der österreichischen Herzogskanzlei*, *MIÖG* 100, 1992, s. 237-253, zde s. 237. Julia Hörmann pokládá seznam za „nanejvýš rudimentární“ (s. 178), což ale nevylučuje, aby se s ním nadále pracovalo při vědomí všech jeho dobově podmíněných nedostatků. Za vzor může sloužit statistická analýza mladších, leč neméně torzovitých rakouských zástavních soupisů, již podal Christian LACKNER, *Die landesfürstlichen Pfandschaften in Österreich*, aby potvrdil známý fakt, že výsledek zkoumání závisí vždy na otázkách prameni kladených. Aniž bychom se tedy pouštěli do spekulací o celkové výši dluhu nebo o rozsahu zastaveného majetku, domníváme se, že soupis zástavních listin Menhartovců dokáže leccos vypovědět o obecnějších tendencích vladařské praxe v mezidobí let 1309 až 1320 stejně tak jako o společenských skupinách rádců, úředníků a služebníků, kteří byli do soupisu pojeti. Mezerám ve středověké pramenné základně se na obecné rovině věnuje Eckhard FREISE, *Wie repräsentativ ist die mittelalterliche "Personenüberlieferung"?*, in: *Prosopographie als Sozialgeschichte? Methoden personengeschichtlicher Erforschung des Mittelalters*, München 1978, s. 26-32.

⁵¹⁶ Götz LANDWEHR, *Mobilisierung und Konsolidierung der Herrschaftsordnung*, passim.

⁵¹⁷ Srv. dobře zdokumentované výdaje na Jindřichovy války v severní Itálii podle tyrolských knih počtů Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 362 v pozn., 547-555; Robert DAVIDSOHN, *Beiträge zur Geschichte des Reiches*, s. 210 a násl., 365 a násl. Obecně Jan-Frans VERBRUGGEN, *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages. From the Eighth Century to 1340*, Woodbridge 1998, s. 331 a násl. s citátem na s. 338: „*Difficulty of supply was certainly one of the big problems in medieval warfare. Of course, the reason lies in the lack of economic resources in the districts where fighting was going on, and in the prince's lack of money. What was to be found on the spot could not possibly keep the armies supplied for long, and the larger stores and harvest were in castle-cellars, so that there was not enough in the open country for an invader.*“

k nimž došlo v létě roku 1305 po obnovení územních sporů mezi pány z Camina a patriarchou Ottobonem z Aquileje. Synové Menharta II. podporovali zprvu Ricarda da Camino stejně jako jejich příbuzní z Gorice, kteří si z titulu generálního kapitanátu nárokovali vliv na správu aquilejské diecéze proti Ottobonově vůli. Ota s Jindřichem Korutanským přešli však záhy do tábora nepřítele, nabádáni Václavem III. a osloveni příslibem 30 000 hřiven veronských feniků, které jim byly zastaveny na aquilejských hradech v Korutanech. Na jaře roku 1306 vypravili proto Menhartovci silný sbor pod velením Konrada z Aufensteina, který se ve Friaulsku vyznamenal a donutil Ottobonovy protivníky uzavřít příměří.⁵¹⁸ Není pochyb, že do popsaného kontextu lze vřadit zástavní akty v hodnotě 60 a 70 hřiven veronských feniků, hovořící o *serviciis suis factis in Forum Iulii*, resp. *fur seinen dienst gegen Vrioul* a týkající se nižších šlechticů, první Ätлина z Völsu,⁵¹⁹ druhý tyrolského rádce a správce Heinricha z Schenny.⁵²⁰

Nemenší výdaje působila rezistence, namířená proti Korutancovým lidem na českém území v letech 1307-1310. Bertoldino nazývaný též Prechtlin, syn Jindřichova rádce Ulricha I. z Coreda,⁵²¹ dostal náhradou za služby a škody utrpěné v Čechách, jež vyčíslil na dvě stě hřiven veronských feniků, platy ze zeměpanských statků v Tridentsku (*Prechtlino de Cordo solvere debemus Veronensium marcis CC in quibus sibi sumus obligati ex promisso pro suis serviciis, que nobis fecit in Bohemia et dampnis ibidem receptis, pro quibus CC marcis sibi obligavimus omnia ficta nostra et redditus, quos habemus in Flemis in Castello, Cafriano et Cavalesio*).⁵²²

---

⁵¹⁸ Gottlieb Freiherr von ANKERSHOFEN - Karlmann TANGL, *Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten IV (bis zur Vereinigung mit den österreichischen Fürstenthümern)*, Klagenfurt 1864, s. 816 a násl.; Meinrad PIZZININI, *Die Grafen von Görz in ihren Beziehungen zu den Mächten im nordöstlichen Italien von 1264 bis 1358 (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1968, s. 81 a násl.; Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 218 a násl.

⁵¹⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 2v = Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312)*, č. 8, s. 185 (edice). K Ätlinovi Bruno MAHLKNECHT, *Die Herren von Völs*, s. 218.

⁵²⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 3v,6r = Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312)*, č. 21, s. 191 (edice záznamu na fol. 3v).

⁵²¹ O poměrně málo známém Bertoldinovi se referuje Walter LANDI, *Miles nobilis et honestus*, s. 101, 125 v pozn., neví však o jeho pobytu v Čechách.

⁵²² TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 4r = Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312)*, č. 27, s. 194 (edice).

Bavorský šlechtic Hermann z Haltenbergu, od roku 1315 victum v Mnichově,⁵²³ který se stejně jako Bertoldino účastnil pacifikace Jindřichových českých odpůrců, si své služby a náklady cenil dokonce na čtyři sta hřiven pražských grošů, za což mu byl zastaven roční plat v korutanském obvodu Greifenburgu (*gratis et fidelibus obsequiis que fidelis noster dilectus Hermannus de Haltenberg nobis omnino devote hactenus exhibuit, exhibet ad praesens et exhibere debebit et poterit in futurum ac ecciam de dampnis que in Bohemia in nostris recepit servitiis sibi gratiose affectu et favore satisfacere cupientes sibi quadrigentas marcas grossorum Pragensium ... pro qua pecunia sibi reditus L marcarum Aquilegensium in officio nostro in Greiffenberch duximus*).⁵²⁴

Zdaleka největší lavinu zástav přineslo Korutancovo angažmá v zápase o říšskou korunu, odstartovaném dvojí královskou volbou na podzim roku 1314. Nemělo by však uniknout naší pozornosti, že hodnoty zastavených platů a statků oscilovaly mezi 30 a 250 hřivnami veronských feniků dle rozsahu škod a velikosti shromážděné družiny ozbrojenců, takže ani v průměru, ani v absolutních číslech nedosahovaly ztrát, utrpených Bertoldinem a Hermannem na „horké půdě“ v Čechách. Coby titulární český král, vyslovil se Jindřich Korutanský v říjnu 1314 na volebním shromáždění v Sachsenhausenu poblíže Frankfurtu nad Mohanem pro Friedricha Sličného.⁵²⁵ Od spřáteleného rakouského vévody Friedricha nejspíš očekával, že bude nápomocen při znovuzískání přemyslovského dědictví poté, co skutečný pán Čech a Moravy Jan Lucemburský vzdal naději na vlastní kandidaturu a vsadil realisticky na římského vzdorokrále Ludvíka Bavora.⁵²⁶ V říši se schylovalo k měření sil mezi koalicemi habsbursko-menhartovskou a wittelssbašsko-lucemburskou, bylo tedy jen přirozené, že Jindřich po vzoru

---

⁵²³ Werner MEYER, *Burgen in Oberbayern*, s. 142-143. O Hermannovi Joachim DELLINGER, *Geschichtliche Notizen über das Schloß und die Hofmark Haltenberg am Lech*, Oberbayerisches Archiv 4, 1843, s. 271-282, zde s. 275-276.

⁵²⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 6r-6v.

⁵²⁵ MGH LL Const. V, č. 46, s. 44, č. 94-95, s. 89-93; MHDC 8, č. 248, s. 79; RH 3, č. 1-2, s. 1-2.

⁵²⁶ Podrobně Michael MENZEL, *König Johann von Böhmen und die Wittelsbacher*, in: *Johann der Blinde*, s. 307-342, zde s. 308-315.

Friedricha Sličného⁵²⁷ soustřeďoval kapitál na výplatu oddílů, které hodlal vrhnout do hry o trůny římský a český.

Stereotypně opakované fráze v zástavních listinách z kodexu IC18 podtrhují říšský rozměr menhartovského panství ve třech zcela konkrétních bodech. Jindřichovi věrní byli zaprvé odměňováni za doprovod na královskou volbu ve Frankfurtu roku 1314 a kompenzováni za škody způsobené při chvatném návratu odtud přes nepřátelské Bavorsko⁵²⁸ (*fur seine dienst den er uns getan hat die raise ze Franchenfurt, umb seinen dienst den er uns getan hat gen Franchenfurt*). Zadruhé byli tyrolští a korutanští bojovníci zástavami motivováni, aby se po Jindřichově boku zapojili do kampaně v Porýní, plánované na podzim 1315. (*daz er mit uns varen sul die hervart, daz er uns dient zu dem Reyn mit harnasch, ob er uns dient als er uns gehaizzen hat, dienst den er uns tuet zu dem Reine gehaizzen haben, pro serviciis faciendis sibi ad Renum*). Území na středním a dolním toku Rýna patřilo spolu s Bavorskem k mocenským oporám Ludvíka, a proto sem také směřoval počáteční nápor habsburské ofenzivy, která se setkala s protivníkem na jaře 1315 u Špýru, aniž by opatrného Wittelsbacha přiměla k rozhodujícímu střetnutí. Jindřich Korutanský, přiklonivší se krátce k Ludvíku Bavorovi,⁵²⁹ slibovanou pomoc na Rýn neposlal, o rok později u říšského města Esslingenu ale jeho muži již zasáhli, do třetice získání vidinou odškodnění ve formě zástavních práv (*fur den schaden der er genommen hat vor Ezlinge in unsrem dienst, fur den schaden den er in unsrem dienst genomen hat in der hervart gen Ezzlingen*). Pod velením Konrada z Aufensteina oblehli bavorský Esslingen, stranící králi Ludvíkovi, a zúčastnili se šarvátek mezi vojsky obou římských králů, jež až do konečné porážky Habsburků u Mühldorfu 1322 končily vždy víceméně remízou.⁵³⁰

---

⁵²⁷ Christian LACKNER, *Die landesfürstlichen Pfandschaften in Österreich*, s. 188-189.

⁵²⁸ Fritz GASSER, *König Heinrich von Böhmen*, s. 104-106; Josef EGGER, *Geschichte Tirols I*, s. 345-346 s výčtem mužů v Jindřichově doprovodu.

⁵²⁹ MGH LL Const. V, č. 325, s. 277 (1315 X 31, před Wolfratshausenem) = *Innsbrucker Schatzarchiv-Urkunden in München von 1222 bis 1400 (1451)*, Sebastian Hölzl - Peter Moser (edd.), Innsbruck 1981, č. 31, s. 18 = RH 3, č. 322, s. 42 (regest s komentářem). Srv. Zauner, s. 16-17; Robert DAVIDSOHN, *Beiträge zur Geschichte des Reiches*, s. 202.

⁵³⁰ O průběhu vojenského soupeření mezi Habsburky a Wittelsbachy Alphons LHOTSKÝ, *Geschichte Österreichs*, s. 228 a násl.; Max SPINDLER et al., *Handbuch der bayerischen Geschichte* 2, s. 141 a násl. Alois SCHÜTZ, *Ludwig der Bayer, König und Kaiser*, in: Balduin von Luxemburg, Erzbischof von Trier - Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift aus Anlaß des 700. Geburtstages, Franz Josef Heyen – Johannes Mötsch, Mainz 1985, s. 55-88,

Víme-li, jakým způsobem probíhala v zemích Menhartovců „aktivizace“ mocenské elity, díky jejímuž osobnímu nasazení bylo možno vůbec pomýšlet na zahraniční politiku a na plnění spojeneckých závazků, musíme dále odpovědět na otázku, kdo bral účast na vojenských manévrech v říši. Jindřichova suita, se kterou přicestoval do Sachsenhausenu volit habsburského kandidáta na trůn, měla ve svém středu Otto Kärlingera, rychtáře v Innsbrucku (1332-1338), v Landeck-Zamsu (1331-1338) a celníka v Innsbrucku (1323)⁵³¹. Nechyběli rádce a hejtman tridentského hradu Sporo (1313-1324) Volkmar z Burgstallu⁵³², nebo kraňský šlechtic Eberhard I. ze St. Peter/ Šempeteru, jenž pocházel z rytířského rodu Altenburgů, sloužícího nejprve hrabatům z Heunburgu a poté pánům z Aufensteina.⁵³³ Z Tyrolska před brány města Frankfurtu s nimi dorazil konečně i rádce a rychtář ve Villandersu, Trostburgu (1311) či Rodenecku (1315) Heinrich z rodu Villandersů.⁵³⁴

Pro výpad do Porýní, plánovaný na podzimní měsíce roku 1315, se Jindřichovi Korutanskému podařilo zainteresovat vedle již osvědčených Kärlingera s Burgstallem, Šempeterem⁵³⁵ a Villandersem⁵³⁶ navíc rychtáře Ruperta z Passeieru (1291)⁵³⁷, Ulricha z Hörtenbergu (1303-1310),⁵³⁸ Konrada ze Schenny, který vykonával rychtářství v Glurnsu z titulu zástavy (od 1328),⁵³⁹ Ulricha z Matrei jakožto vazala příbuzného hraběte Alberta II. z Gorice-Tirolu,⁵⁴⁰ dále Gottschalka ze Znojma, rychtáře v Gufidaunu (1310-

---

zde s. 58-62; Heinz THOMAS, *Ludwig der Bayer. Kaiser und Ketzer*, Regensburg-Pustet-Graz 1993, s. 69 a násl, o obléhání Esslingenu Habsburky na s. 79-80. Naposledy Michael MENZEL, *Die Zeit der Entwürfe*, s. 159-162.

⁵³¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 9v.

⁵³² TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 11r.

⁵³³ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 19r. K Eberhardovi a jeho rodu Dušan KOS, *In Burg und Stadt. Spätmittelalterlicher Adel in Krain und Untersteiermark*, Wien-München 2006, s. 449-454.

⁵³⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 21v.

⁵³⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 12v.

⁵³⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 11v.

⁵³⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 10r.

⁵³⁸ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 10r.

⁵³⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 12r. Ke Konradovi Sebastian KÖGL, *Die erloschenen Edelfgeschlechter Tirols*, s. 116; Cölestin STAMPFER, *Schlösser und Burgen in Meran*, s. 182; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, s. 66, 67.

⁵⁴⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 13r. K Ulrichovi řeč. Greuler Kamillo TROTTER, *Beiträge zur älteren Geschichte von Matrei und Lengberg*, s. 115.

1323)⁵⁴¹, a Etlina ze Schenny, hejtmana tridentského obvodu Pergine (1308-1313, od 1330)⁵⁴². Z rytířského rodu Schrofensteinů, jehož členové se ocitli kvůli sporům o vrchnostenská práva dílem v opozici, dílem ve službách Menhartovců, zachoval Jindřichovi svou loajalitu v říšských záležitostech Georg, strážce hradu Schnalsu (1318-1325).⁵⁴³ Z členů panovnické rady se chystali připojit k výpravě Degen z Villandersu (mj. rychtář ve Wiptal-Sterzingu v l. 1328-1338 a probošt v Traminu)⁵⁴⁴, Konrad z Arbergu (mj. rychtář a probošt v Taufers v l. 1322-1329)⁵⁴⁵, Konrad Helbling (mj. rychtář v Innsbrucku v l. 1310-1315 a victum v Inntalu v l. 1308-1315)⁵⁴⁶ či Konrad z Mils zv. Mulser⁵⁴⁷. Lesk výpravy měl zvýšit hofmistr a přední Jindřichův rádce Heinrich III. z Rottenburgu⁵⁴⁸ nebo méně známý příslušník hlavní linie panského rodu jménem Konrad.⁵⁴⁹ Počítalo se také, že Jindřichovy rádce a správce budou na Rýn doprovázet Thomas z ministeriálské rodiny Tarantů, jehož přídomek upomíná na sídelní dvorec v Rablandu nedaleko Merana⁵⁵⁰, a rytíř Otto ze St. Lamprechtsburgu v Pustertalu, na němž sídlil rod ministeriálů původně brixenského biskupa a pak hrabat z Gorice-Tirolu.⁵⁵¹ S nimi hodlali vyjet do pole českým bojištěm prozkoušený Bertoldino/Prechtlin z Coreda,⁵⁵² Heinrich Perchtinger, syn Jindřichova rádce

---

⁵⁴¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 13v. Porůznu roztroušené zmínky o něm má Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, např. s. 114 v pozn., 130 v pozn.; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, s. 374-375.

⁵⁴² TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 16r. Srv. Otto STOLZ – Hans von VOLTELINI – Joseph ZÖSMAIR, *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. Das welsche Südtirol*, s. 172.

⁵⁴³ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 10v. Ke Georgovi ze Schrofensteinu TBB 1, s. 199 a TBB 7, s. 168-169 s opravami genealogických kombinací, které od Mayrhofena převzal Josef RIEZLER, *Das Schloss Schrofenstein bei Landeck und seine Bewohner. Samt einigen Ereignissen aus den umliegenden Burgen*, Innsbruck 1950, s. 32 a násl a zvl. s. 39.

⁵⁴⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 12r, 12v.

⁵⁴⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 13v.

⁵⁴⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 14r.

⁵⁴⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 15r.

⁵⁴⁸ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 10v.

⁵⁴⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 11r-11v. Zmínku o Konradovi (I.) má Pirmin POCKSTALLER, *Beiträge zur Familiengeschichte*, s. 36-37 s genealogickým zařazením na s. 83.

⁵⁵⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 11v. K Thomasovi a jeho rodu Bitschnau, č. 116, s. 148 s korekturami oproti TBB 2, s. 28 a násl.; Sebastian KÖGL, *Die erloschenen Edelgeschlechter Tirols*, s. 189-192; Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafnamt*, č. 308, s. 96-97.

⁵⁵¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 12r. K Ottovu rodu Reischach-St. Lamprechtsburg Bitschnau, č. 499, s. 426-427; TBB 9, s. 212 a násl.

⁵⁵² TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 12r.

a purkrabího na Rattenbergu Hildebranda⁵⁵³, Konrad z Villandersu, jehož zastínili starší bratři a rádcové Heinrich s Georgem a jenž až později obdržel správcovství v Salernu (nejpozději po 1335),⁵⁵⁴ nebo třeba leník Jindřicha Korutanského Altum z Boimontu, pocházející z rodiny ministeriálů hrabat z Eppanu a pak hrabat z Tirolu⁵⁵⁵.

Po krátké odmlce vyplněné taktizováním, které přípravy na výpravu do Porýní zhatilo, vyslal Menhartovec své muže na bavorské bojiště k Esslingenu, v němž rakouští vévodové spatřovali bránu k ovládnutí wittelsbašské domény, pročež město na konci léta 1316 oblehli. V polovině září přispěchal sice Esslingenu na pomoc Ludvík Bavor, avšak bitvě se stejně jako dříve vyhnul a bez větších škod odtáhl, zanechav měšťany na pospas Habsburkům a jejich menhartovským spojencům⁵⁵⁶. Ne o všech Jindřichových bojovnících, jejichž jména doposud zazněla, zanechal tyrolský soupis zástav svědectví i k roku 1316. Jistá je přinejmenším účast Georga ze Schrofensteinu⁵⁵⁷ a Heinricha z Villandersu.⁵⁵⁸ K nim nově přibyli rytíř Wilhelm z Garnsteinu a neurozený Andreas Narrenbeck⁵⁵⁹, od roku 1318 spolustrážce hradu St. Martinsbergu, jenž udělal kariéru za vlády Markéty Pyskaté, když obdržel roku 1341 za věrnost hrad Kematen poblíže Innsbrucku a 1343 hodnost mistra dvorské kuchyně.⁵⁶⁰ Wilhelm z Garnsteinu byl naopak vznešeným potomkem zeměpanského rádce Heinricha a na výsluní rodové

---

⁵⁵³ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 13r. K Heinrichovi Sebastian KÖGL, *Die erloschenen Edelgeschlechter Tirols*, s. 110-111; TBB 6, s. 134-135.

⁵⁵⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 14r. O Konradovi, užívajícím střídavě predikáty z Villandersu/Salernu/Kastelruthu stručně TBB 4, s. 199, 200; Ignaz MADER, *Die Ortsnamen des alten Gerichtes Salern. Mit siedlungsgeschichtlichen Bemerkungen*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 18, 1938, s. 501-613, zde na s. 508 v seznamu správců jihotyrolského Salernu, který je bohatší oproti Stolzovu *Landesbeschreibung von Südtirol*.

⁵⁵⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 15r. O Altumovi a jeho rodu Bitschnau, č. 75, s. 120-122 a 511-512; TBB 10, s. 119 a násl.; Otto STOLZ, *Die Urkundenfälschungen des oberösterreichischen Kanzleischreibers Ulrich Kaßler und der Erwerb des Schlosses Boimont bei Eppan um 1410 – 1420*, in: Festschrift zu Ehren Oswald Redlichs, s. 189-234, passim a zvl. na s. 218, 221-222, 225.

⁵⁵⁶ Podrobněji Sigmund RIEZLER, *Geschichte Baierns* 2, s. 320-321; Alphons LHOTSKY, *Geschichte Österreichs*, s. 242-243.

⁵⁵⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 21r.

⁵⁵⁸ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 21v.

⁵⁵⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 24r. K Andreasovi a obecně k Narrenbeckům BT, s. 116; TBB 6, s. 61 a s pramennými doklady Julia HÖRMANN, *Curia domine*, s. 107 a v pozn.

⁵⁶⁰ *Archivberichte aus Tirol I*, Emil von Ottenthal – Oswald Redlich (edd.), Leipzig-Wien 1888, č. 2375, s. 420 (1341 XII 18, Tirol).

moci vystoupal už ve 20. letech, během nichž se stal strážcem hradu Kastelruthu (1324-1344).⁵⁶¹

Ze jmenných údajů se tedy podává, že Jindřichova ozbrojená moc spočívala na bedrech lokálních úředníků většinou šlechtického původu, ať už rychtářů či strážců hradů, kterým náležela za pobyt na cizím území odměna včetně náhrady škody.⁵⁶² Protože krytí válečných nákladů hotovými penězi bylo mimo výdajové možnosti zeměpanské komory, zajišťovalo se formou zástav, jež Jindřich Korutanských povýšil na klíčový element vládnutí. Mobilizací peněz na válku se ovšem význam zástav ve vládní praxi Menhartovců nevyčerpává, rovnocenná se zdá být jejich funkce výstavbového principu na úrovni oblastní správy. V literatuře se soudí, že komercializace výsostných a majetkových práv spolu s delegací úřadů usnadnily v říši budování nového politického uspořádání a správy na troskách někdejších kmenových teritorií. Kapitál získaný ze zástav uvolňoval prostor pro územní expanzi a intenzifikaci zeměpanské moci, limitované ve 14. století nedostatkem financí. Zástava byla nejen prostředkem, jak úředníky odměnit za vykonávanou službu, ale v první řadě jak je získat na svou stranu a udržet jejich poslušnost (Wilhelm Janssen, Götz Landwehr)⁵⁶³.

Ve stejném duchu lze interpretovat vývojovou křivku, kterou prošlo Tyrolsko od roku 1310 do roku 1363 a která se vyznačuje raketovým nárůstem zastavených soudně-správních okrsků (*Gerichte*).⁵⁶⁴ Když

---

⁵⁶¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 20v. K Wilhelmovi TBB 4, s. 175, 182 v pozn., 327; Josef EGGER, *Schloß Gerrenstein und seine Herren*, s. 80-81, 87 a násl.

⁵⁶² Vedle již vzpomenutých zástav sem patří časově a místně blíže nezařaditelné, zástavami zajištěné náklady Jindřichových lidí v TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 2r (*pro dextrario quem dedit Petro de Liebenberch*), 3v (*tenentur domino servire in equis et armis*), 10r (*umb ain ros dar umb er uns dienen sol*), 33r (*für den schaden den er in unsren dienst genomen hat*)

⁵⁶³ Wilhem JANSSEN, *Der deutsche Territorialstaat*, citát na s. 421: „Nur weil Herrschaftsrechte mobil und somit kommerziell verwert- und erwerbbar geworden waren, ließ sich eine neue, den sozialen Gegebenheiten entsprechende politische Ordnungsstruktur auf territorialer Grundlage überhaupt aufbauen. Waren diese Herrschaftsrechte aber einmal im Rahmen der ‚terra‘ aufs neue gebunden und verankert, zugleich auf die ‚modernen‘ Gegebenheiten hin umgeformt worden (Distrikts- bzw. Amtsbildung), dann bedeutete ihre ‚Mobilität‘ in der Regel keine Gefahr mehr für den Bestand des territoriums, sondern half bei der Lösung eines der entscheidendsten Probleme, vor die sich die Landesherrschaft des 14. Jh. gestellt sah: der Geldbeschaffung (Ämterverpfändung!)“; Götz LANDWEHR, *Die Bedeutung der Reichs- und Territorialpfandschaften*, s. 190-194, citát na s. 192: „Das Pfand sollte dabei nicht etwa nur Entgelt sein für die übernommenen Aufgaben, sondern es war wie bei den Burglehen das Mittel, um Amtsträger überhaupt erst zu gewinnen oder sich weiterhin zu erhalten.“

⁵⁶⁴ Klaus BRANDSTÄTTER, *Die Verpfändung landesfürstlicher Gerichte*, s. 63-64.

nastupoval Jindřich Korutanský samostatnou vládu, byly zastaveny čtyři, když umíral, nacházelo se v zástavní držbě 21 *Gerichtů*. V rukopise IC 18 jsou nejhlubší zásahy do majetko-právní struktury zeměpanské správy připisovány na vrub sňatkové politice, šířící vliv Menhartovců do zahraničí. Slezska kněžna Eufemie, jež se roku 1299 provdala za Otu Korutanského, měla jako protivěno a jitřní dar přislíbených 9 000 hřiven veronských feniků. Za ně dostala zastaveny v Korutanech město St. Veit a hrad Freiberg, kteréžto objekty Otův bratr Jindřich zaměnil roku 1311 za tyrolské obvody Sterzing, Ritten, Kastelruth a Marling (*dominus rex obligavit domine Ofmye ducisse Karinthie iudicium in Sterzinga, iudicium in Ritna, iudicium in Chasterut, iudicium in Merninga pro marcis novem millibus Veronensium parvulorum pro dote sua et pro donacione dicta morgengab*).⁵⁶⁵ Přemyslovna Anna přinášela zase do sňatku s Jindřichem Korutanským nároky na české království, což se odrazilo v nerovnoměrné majetkové kompenzaci mezi manželi. Ve srovnání s Anniným obvěněním 10 000 hřiven uvolil se Jindřich vyplatit jako protivěno a jitřní dar 31 000 hřiven, které později snížil a roku 1311 upsal na úřadech a obvodech v Tyrolsku, konkrétně Mühlbachu, Gufidaunu, Imstu a Landecku (*dominus rex obligavit domine Anne regine Bohemie iudicia et officia infrascripta: primo iudicium in Muelbach, iudicium in Gufedavn, in Vemst, iudicium in Landekk ... pro Veronensium marcis tribus millibus et estimata sunt predicta iudicia et officia in redditibus ad marcas III milia DCas*).⁵⁶⁶

Máme-li být ale ve svých soudech korektní a stanovit počáteční bod, od kterého Menhartovci převáděli správní jednotky na zástavy, musíme se vrátit

---

⁵⁶⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 3r = Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312)*, č. 17, s. 189-190 (edice). Srv. Justinian LADURNER, *Euphemia*, s. 116-118.

⁵⁶⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 3r = Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312)*, č. 18, s. 190 (edice). Předlohou pro IC 18 byl kodex IC 105, kde nacházíme proškrtnutý a opravovaný zápis z „*pro Veronensium marcis XXX milibus*“ na „*pro Veronensium marcis tribus milibus*“ v TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 105, fol. 7r. Není jisté, zda jde u IC 18 o písařský omyl, anebo došlo postupem času k několikanásobnému snížení zástavní hodnoty 31 000 (rok 1306) - 30 000 (rok 1311) - 3 000 hřiven (rok 1336). Srv. Kateřina TELNAROVÁ, „*Anna, královna česká*“: *nejstarší dcera Václava II. a její osudy*, *Mediævalia historica Bohemica* 13, 2010, s. 77-110, zde s. 82-83 a v pozn. Podrobně o majetkovém právu manželů, konstrukci sňatkových dohod a roli zástav v nich Karl-Heinz SPIEB, *Familie und Verwandtschaft im deutschen Hochadel des Spätmittelalters. 13. bis Anfang des 16. Jahrhunderts*, Stuttgart 1993, s. 133 a násl.

v čase zpět do roku 1309, kdy první hradní obvod Belasi v Tridentsku postoupil hejtmanovi Ulrichovi z Ragogne nikoliv Jindřich, ale jeho starší bratr Ota Korutanský (*dux Otto obligavit domino Volrico de Ragonia castrum Belassi situm in valle Ananie una cum omnibus bonis ibidem respicientibus*). Učinil tak za nepatrnou sumu 25 hřiven veronských feniků a pod podmínkou, že Belasi spolu s ostatními zastavenými statky bude možno kdykoliv bez omezení vyplatit (*pro Veronensium marcis XXV solvenda quandocumque voluerit aut poterit*)⁵⁶⁷

Roku 1311 to byl ale Korutanec Jindřich, kdo zůstal rádci a rychtáři Heinrichovi z Villandersu dlužen 305 hřiven veronských feniků, aniž by měl na zaplacení. Proto Villandersovi zastavil v obvodu Kastelruthu 19 dvorů, jedno pole a s nimi tamější blíže nelokalizované fojtství *Turdinal*.⁵⁶⁸ Těžko říci, zda moc tyrolských hrabat utrpěla Jindřichovým počínáním nějakou újmu, poněvadž jak věcná, tak územní působnost fojta z *Turdinalu* a běžného rychtáře byly nesouměřitelné, jak plyne z dikce naší listiny, řadící zastavený úřad na roveň polí a panských dvorů (*wir schuldik warden sein mit rechter raitunge unserm getriwen Hainreich von Vilanders, richter ze Trostperch, drev hundert march und fuemf march perner. Umb die selben guolt haben wir im versaczet unser hoef, die hie geschribent sint und ligent in dem gericht Chastellrut ... diu voctay ze Tvrđinal*).⁵⁶⁹ O fojtství ve Vompu a Schwatzu se zase dozvídáme roku 1312 takřka mezi řádky, že se jich pozdější hraběcí familiář Thomas s Freundsbergu vzdal a nehledě na nemalý dluh 150 hřiven

---

⁵⁶⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 2r = Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312)*, č. 7, s. 184-185 (edice). K Ulrichovi a jeho rodovému zázemí Karl AUSSERER, *Der Adel des Nonsberges*, s. 154-155. S odlišným názorem na kořeny rytířské rodiny, sahající snad do Friaulska Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 233-235; IDEM, *Hochstift Trient*, s. 50.

⁵⁶⁸ Otto STOLZ, *Rechtsgeschichte des Bauernstandes*, s. 241; IDEM, *Geschichte der Gerichte Deutschtirols*, Wien 1912, s. 115 a násl. Na příkladě fojtů z Matsche a benediktinského kláštera v Marienbergu Erika KUSTATSCHER, *Die Vogtei des Klosters Marienberg. Kontinuität und Wandel im Übergang von der mittelalterlichen advocatia zu Jurisdiktion und Schirmvogtei in der Neuzeit*, in: 900 Jahre Benediktinerabtei Marienberg 1096-1996. Festschrift zur 900 Jahrfeier des Klosters St. Maria (Schuls-Marienberg), Rainer Loose (ed.), Lana 1996, s. 107-162, zde zvl. s. 115 a násl.

⁵⁶⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 5v. Srv. Franz HUTER, *Vom alten Kastelruth. Adelige, bäuerliche, kirchliche Schichtungen im Gebinde der Gemeinschaften*, in: Gemeinde Kastelruth. Vergangenheit und Gegenwart. Ein Gemeindebuch zum 1000-Jahr-Jubiläum der Erstnennung der Orte Seis und Kastelruth, Josef Nössing (ed.), Bozen 1983, s. 121-173, zde s. 128.

veronských feniků přijal zadostiučinění ve formě tzv. *Pfandreute*,⁵⁷⁰ zástavní renty tvořící zpravidla 10 % jistiny, která byla Freundsbergovi upsána ve výši 15 hřiven ročně na statcích v Inntalu (*umb diselben phennige setzen wir im zeainem rechtem sacze fumfczehen marck geltz unsers guotes in dem Intal*).⁵⁷¹

Podstatně jiné závažnosti dosahuje zástavní úmluva z téhož roku, dojednaná ohledně hradu a obvodu Rattenbergu, který byl formálně součástí Bavorska, avšak od 90. let jej Menhartovci drželi zástavou od bavorských vévodů. Za dluh 2 400 hřiven veronských feniků ho roku 1312 přepustil Jindřich Korutanský svému rádci a rychtáři Siegfriedovi z Rottenburgu. Oproti stereotypnímu chápání zástavy jako čehosi nepatřičného ba zhoubného nebyla pozice zeměpána tímto dispozičním aktem nijak oslabena. Zprvée výnosy z Rattenbergu se měly započítávat na úhradu dluhu podle výroku rádcovské komise, jmenované *ad hoc* Jindřichem (*defalcabit omni anno ipsos proventus secundum dictum et verbum quatuor vel trium consulum, quos dominus rex ad hoc duxerit ordinandos*). Zadruhé bylo zástavním držitelem slíbeno, že pevnost vydá nazpět, bude-li o to kdykoliv v budoucnu požádán (*non obstante tali obligatione ligatus erit restituere domino castrum quadnecumque voluerit postulare*).⁵⁷²

Volnost při nakládání zástavou si ponechal Korutanec i pokud jde o obvody Prutz a Pfunds, postoupené roku 1317 Heinrichu Eusterovi z ministeriálské rodiny se sídlem u Imstu.⁵⁷³ Na první pohled upoutá, že zástavní pořízení je výsledkem práce tyrolských zemských správců a že bylo posléze o zlomek navýšeno Jindřichem Korutanským na celkových 200 hřiven veronských feniků (*die im satzten die zehen phleger unseres landes und gaben im ir hantfest dar uber die hat er uns wider geantwurt und haben wir im geschaffen zehen march fur sen nuez ze der sume wirt also zwaihundert march*). Zástava byla pravda dědičná, avšak omezená maximální lhůtou čtyř

---

⁵⁷⁰ Hans PLANITZ, *Das deutsche Grundpfandrecht*, s. 48 a násl., 58-60; Götz LANDWEHR, *Die Bedeutung der Reichs- und Territorialpfandschaften*, s. 176; Christian LACKNER, *Die landesfürstlichen Pfandschaften in Österreich*, s. 190.

⁵⁷¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 7v-8r.

⁵⁷² TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 3v = Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312)*, č. 25, s. 193 (edice).

⁵⁷³ K Heinrichovi a jeho rodu Bitschnau, č. 309, s. 285-286. Hermann WALCH, *Die Starkenberger*, s. 167-168; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol 1. Nordtirol*, s. 716.

let, po kterou byly obvody dány do správy Heinrichovi, eventuálně jeho dědicům z rodiny Eusterů (*haben wir im gelazzen und enpholichen unseren gericht zu Pruetz und ze Phundes von hinc uber vier jar*). Ve prospěch zeměpána byl rovněž ustanoven přísnější režim tzv. *Totsatzung*, tedy že výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu do výše 50 hřiven veronských feniků za rok a přebytek náleží zeměpánovi. (*daz er sich selb von dem phennige gelt ze igleichen jar weren sol verrichten fumczech march perner dar uber hat er uns gelichen ... und swas wir mer gelts da haben ez sein phennige oder getreide daz sol er uns wollichlich antwurten*). Ba co víc, nebude-li Heinrich v nové funkci rychtáře vyhovovat, bude-li nahrazen a jeho pohledávka nebude zcela uspokojena, má mu poskytnout záruku nástupce v úřadu, nikoliv tyrolský hrabě (*daz er uns in den vie jaren nicht fueget ze ainen richter swem wir dan daz gericht lassen der sol im und seinen erben lobhaft werden swes er dannoch ungewert waere und sol im darumb sogetan gewishait tuen*).⁵⁷⁴ Z nastavených parametrů zástavy vyplývá opět silná pozice vlastníka na straně jedné a překerní situace držitele na straně druhé, který nejenže byl dosazen do úřadu na dobu určitou, ale mohl být kdykoliv nahrazen, aniž by dostal zpět půjčené peníze nebo alespoň záruku na jejich vrácení. Nebude proto daleko od pravdy domněnka, že Euster usiloval o vliv na veřejné dění a o blízkost zeměpánovi, finanční rentabilita těžko hrála v jeho případě větší roli.

O něco lepší postavení získal zámožný šlechtic a Jindřichův důvěrník Niger z Tridentu, který od dob Menharta II. jednak provozoval cla v Bolzanu a Tridentu, jednak zprostředkovával obchodní kontakty Tyrolska na jih s italskými městy.⁵⁷⁵ Od Menhartova syna Jindřicha obdržel roku 1318 formou zástavy správní obvod a úřad sklepníka v Salurnu.⁵⁷⁶ Protože jsme informováni podrobněji o okolnostech, můžeme se v předmětné kauze odvážit rozpoznat pozitivní vliv na chod teritoriálního státu, který se připisuje středověkým zástavám v tom ohledu, že dávaly impuls oběhu peněz a

---

⁵⁷⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 19v.

⁵⁷⁵ O Nigerovi Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, passim, zvl. s. 123 a v pozn., 268 a násl.; Justin P. LADURNER, *Genealogische Nachrichten über die Edlen von Negri di. S. Pietro*, Innsbruck 1874, s. 5 a násl. a na s. 10 o propůjčení Salurnu.

⁵⁷⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 22r.

progresivním technikám obhospodařování zastavených věcí (Hans Patze).⁵⁷⁷ Nigerova osoba sama o sobě zaručovala, že tyrolský Salurn dostal do rukou nejen urozenec, ale i zdatný podnikatel. K zástavnímu aktu zavedl příčinu deficit, jenž vznikl při dosavadním výkonu správcovství v důsledku asignací, kdy bylo třeba Jindřichovým věřitelům splácet pohledávky, přesahující rozpočet úřadu (*in sua finali ratione remansimus obligati de ipso iudicio in Veronensium marcas CLXXXIII libras VI grossos II*). Nyní záleželo na Nigerovi, jak dokáže využít úředních příjmů k vyrovnání ztrát. Zástava byla dědičná, měla však trvat pouze do splacení dluhu, přičemž výnosy ze zástavy se započítávaly na úhradu dluhu do výše 40 hřiven za rok, ve zbylém rozsahu, odvislém od Nigerova podnikatelského talentu, připadly tridentskému šlechtici coby držiteli úřadu (*et defalcabit omni anno nobis et heredibus nostris in summa predictae pecunie Veronensium marcas XL e solutione ipsius recepta ipsum iudicium et canipa et equi quos tunc habebit ad nos libere revertentur*). Zástavu bylo sice možno vyplatit jakkoliv a kdykoliv předtím, než bude dlužná částka zapravena z pravidelných ročních výnosů (*si vero sibi pecuniam predictam aut que superfuerit quocumque anno dare voluerimus, ad nos predictam obligatam absolute redibunt*). Dvě ustanovení však přeci jen vylepšovaly Nigerovu majetko-právní pozici. Jindřich se zavázal přiměřeně snížit amortizační odvody, pakliže by došlo k výpadu příjmů v důsledku živelných pohrom, a slíbil postupovat dle výsledku ohledání dvěma jmenovanými, odborně způsobilými osobami (*si defectum aliquam eum pati contingerit ex alluvionibus et grandine aut mortalitate vinearum aut alia evidentia causa hoc recognoscere debebunt duo viri ydonei, quos ad hoc duxerimus eligendos secundum quorum dictam ipsius remissionis gratiam faciemus*). Navíc bylo ujednáno, že hodnotu zástavy lze navýšit architektonickým rozšířením či zlepšením správcovských budov, provedeným Nigerm nebo jeho dědici (*si vero in castro Salurni aut in domibus nostris inferioribus aliqua edificia erexerint aut melioracionem fecerint hoc sibi debebimus computare*).

Na Salurnu můžeme ilustrovat, že zástavní režim *Gerichtů* nebyl oproti běžným představám statickou veličinou, spějící nezadržitelně k emancipaci

---

⁵⁷⁷ Hans PATZE, *Neue Typen des Geschäftsschriftsgutes*, s. 14-15.

zpod zeměpanské moci, nýbrž že se dynamicky vyvíjel a plynule přecházel mezi tendencemi centrifugální a centripetální, mezi navyšováním zástavy komplikujícím její vykoupení a snižováním hodnoty, které urovnávalo cestu pro návrat správního okrsku do dispoziční sféry panovníka. Šťastnou náhodou se dochovala druhá zástavní listina na Salurn z roku 1320, z níž lze snadno vyvodit, že po dočasném navýšení na 210 hřiven a dvě libry⁵⁷⁸, resp. na 300 hřiven, které bylo zajištěno vinnými platy z Traminu, došlo k radikálnímu poklesu zástavní hodnoty na 50 hřiven veronských feniků. Dozvídáme se, že z původního dluhu uhradil za Jindřicha Korutanského 200 hřiven rychtář a důvěrník Gottschalk z Bolzana, 50 hřiven dluhu bylo Jindřichovi bez dalšího odpuštěno a na zapravení zbývajících 50 hřiven byl Nigrovi z Tridentu ponechán salurnský obvod za stejných podmínek, za jakých ho držel doposud (*fideli nostro Nigro militi de Tridento solvere tenebamus Veronensium marcas CCC pro quibus sibi obligaveramus vini carradas XX in Tramina quarum sibi dedit fidelis noster Gotschalkus iudex de Enna pro nobis Veronensium marcas CC in parata pecunia et remisit nobis voluntarie marcas L, residuas marcas L sibi ordinamus et deputavimus super iudicium nostrum et canipam in Salurno sub omnibus pactis et articulis in suo priori privilegio contentis, quod a nobis habet super officiis antedictis, restituit eciam nobis privilegium nostrum quod habuit super obligatione vini supradicti*).⁵⁷⁹

Roku 1319 máme vydán analogický zástavní akt, vztahující se k hradu a přilehlému obvodu Altenburgu v jižních Tyrolích, jehož správa přešla na jiného člověka blízkého a finančně nápomocného Jindřichovi Korutanskému, na rádce Alberta z Vellenbergu. Albertovi připadl úřad poté, co nejspíše na přání Jindřicha obřadným odevzdáním privilegia rezignoval na držbu dvora v Zirlu a 12 vozů vinných platů z Eppanu, které mu byly dříve zastaveny zeměpánem na 146 hřiven veronských feniků (*daz wir unserm getriwem Albrechten von Vellenberch gelten sulen hundert marck und sechs und vierzich marck, darumb er unsern satz inne hat ainen hofe ze Zirl und zwelif*

---

⁵⁷⁸ Kancelářská poznámka v TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 22r: „*Postmodum dominus remansit ei debitor in Veronensium marcis CCX libris II et habet privilegium super eo*“.

⁵⁷⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 36r.

*fuoder weingeltes datz Eppan, die er uns ledich hat gelazzen und die hantfest wider geantwurtet, die er von uns dar uber het).*⁵⁸⁰ Altenburg byl tedy protihodnotou delegován na rytíře z Vellenbergu jako dědičná zástava, již bylo lze vyplatit kdykoliv a kýmkoliv, avšak složením celé dlužné částky, která se nikterak neumožňovala z výnosů (*gehaizzen im, daz wir in und sein erben von der behausunge ze Altenburch und von dem gerihte nicht schaiden sulen, wir richten in und sein erben paider sun und tochter des vorgenanten guotes auz*). Že převodu Altenburgu byla dána do vínku nevýhodná forma *Ewigsatzungu*, vyvažovalo závěrečné ustanovení: Bude-li Albrecht nahrazen z vůle zeměpána, má mu jeho dluh zaplatit primárně nástupce v úřadu, abdikuje-li však Albrecht dobrovolně, má dluh uhradit Jindřich Korutanský (*wer aver, daz wir ainen andern dar setzen wolten, der sol in und seinen erben aver des selben guotes ee auz richten oder wir, und wer, dez er dannen varen wolte und nicht lenger da muot hiet ze beleiben, so sullen wir in aver seins vorgenanten guotes vor auz richten gar und gantzlich*). V zájmu zástavního držitele samozřejmě nebylo opustit politicky vlivné místo v lokální správě, z jejichž řad se rekrutovala většina panovnické rady, a na druhou stranu ze soupisu zástav v kodexu IC 18 zřetelně vysvítá, že pro Jindřicha nebyl žádný problém sehnat člověka, ochotného převzít dluh nebo vykoupit zástavu, tím spíše, že zástavní hodnota Altenburgu nebyla nijak vysoká.

Do roku 1320 se hlásí konečně zástava tridentského obvodu Cembra, uzavírající řadu listin opsaných do rukopisu IC 18. Jako kompenzace za dlužnou částku 120 hřiven veronských feniků byla svěřena Cembra pod společný dohled dvou nám již dobře známých spolupracovníků Jindřicha Korutanského, finančníka Nigera z Tridentu a rádce Gottschalka z Bolzana (*solvere debemus fidelibus nostris Gotschalco iudici in Enna et Nigro militi de Tridento tenemur in Veronensium marcis CXX*). Poučná je kauza celé transakce, v jejímž pozadí je jednak uhrazení Jindřichova dluhu u Wilhelma z Castelbarca, jednak vykoupení starších záruk poskytnutých zeměpánem v Tridentu, které na svá bedra vzali Niger s Gottschalkem (*quas pro nobis persolverunt nobili viro quodam Wilhalmo de Chastelbarko in soluzione pecunie nobis per eum mutuate inclusis dampnis que accreverunt et expensis*

---

⁵⁸⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 30v.

in obstagiiis factis in Tridento). Zástava Cembry neskýtala však držitelům žádnou neochvějnou jistotu, protože byla limitována délkou trvání dvou let od svátku Sv. Jana Křtitele, tj. od 14. června 1321, ve spojení se zastřeným ustanovením o *Totsatzung*. Podle něj měli rychtáři vydat privilegia a ukončit svou činnost, jakmile jejich kumulovaný výnos překročí o 30 hřiven výši pohledávky za Jindřichem (*quam pecuniam eis ordinamus et deputamus super iudicium et officium nostrum in Zymbria tenendum a termino in quodam nostro privilegio, quod habent expresso videlicet a festo sancti Iohannis Baptiste in anno CCC XXI ad duos anno futuros sub pactis et condicionibus in eodem privilegio contentis et remanebunt nobis debitores in veronensium marcis XXX predictis annis et tunc nobis restituent privilegia que habent*).⁵⁸¹

Synergie efektu hospodářského a společensko-politického, spočívající ve skloubení hmotného zaopatření úředníků a konsolidaci jejich osobních vazeb na panovníka, se v menhartovském Tyrolsku dosahovalo také zástavními rentami (*Pfandrenten*). Jimi byly zpětně hrazeny náklady spojené s výkonem určitého úřadu, pokud šly nad rámec běžných příjmů. Přesné částky byly zjišťovány na podkladě vyúčtování a stanovovány v dohodě mezi zeměpánem a jeho „ztrátovými“ úředníky. Odhlédneme-li od výše zmíněného tridentského rytíře Nigera, je možno poukázat na petersberského rychtáře Heinricha Boznera a jeho bratra Ulricha, kterým bylo poukázáno 30 hřiven ročních platů z vesnice Pfunds se zřetelem ke ztrátám, utrpěným v důsledku správcovství v St. Petersbergu (*solvere debemus Heinricho dicto Potzner et Vlrico fratri eius ratione iudicii nostri in castro Sancti Petri ... quam pecuniam eis deputamus recipiendam de nostris proventibus in Phundes quolibet anno in parata pecunia Veronenses marcas XXX usque ad plenariam solutionem pecunie antedictae*).⁵⁸²

Hůře se vedlo innsbruckému sklepníkovi Rembotovi, jemuž byly kompenzovány úřední výdaje, vyčíslené za více jak deset let práce na 150 hřiven veronských feniků. Za ně obdržel nárok na přiměřenou část výtěžku ze solivaru v Hallu, avšak kumulace zástavních práv ke zdejším solným

---

⁵⁸¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 36v.

⁵⁸² TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 25v.

dolům způsobila, že pořadí Rembotova nároku bylo odsunuto ve prospěch vlivnějších věřitelů, vesměs rádců Jindřicha Korutanského (*wir uns veraint und fur richtet haben mit Raimboten, der unser chelner was ze Inspruk umb allez daz des wir im schuldik beliben an seiner lesten raitunge des er unsern sumprief inne hat, den er uns wider hat geantwurt ... und haben im und sinen erben geschaffen hundert und fumfczich marck berner uf unser hal in dem Intal*).⁵⁸³

Rádce Hildebrand Perchtinger a jeho syn Heinrich se nacházeli ve výhodném věřitelském postavení a mimoto měli své pohledávky diverzifikovány na více zdrojů. Splatili zeměpanský dluh u salzburského šlechtice Otty z Felben, vyčíslili škody utrpěné v Jindřichových službách a připočetli výdaje na opravy, provedené v jimi spravované bavorské pevnosti Rattenbergu. S výslednou sumou 105 hřiven veronských feniků se potom Perchtingerové obrátili na tyrolského hraběte s žádostí o uhrazení, aby se od něj vzápětí dočkali čtyřleté zástavy cla, vybíraného v Zirlu (*wir unserm getriwen Hiltprunt dem Perchtinger noch schuldich sein hundert march perner und fumf mark, da er und sein sun Hainrich unser brief umb ine heten, die si uns wider geantwurt haben, die schaffen wir in auf unsern zol ze Zirle ze zwain iaren und dar uber lazzen wir in den selben zol ze vier iaren fur die ansprach und deu vordrunge, die er hincz uns het, umb ain gulte von Otten des Velbers wegen und fur allen schaden, der in der laistung ze Munichen auf in geschehen ist und fur den paue, den er tet auf Ratenberch*).⁵⁸⁴

Postavíme-li vedle Nigera, Rembota, Boznerů a Perchtingerů poslední evidovaný případ Heinricha Groppiera, okamžitě vystoupí na povrch jeho specifikum, protože Heinrich v době zástavního vyrovnání pohledávek nebyl už více sklepníkem a proboštem v Innsbrucku. Za předcházející šestileté funkční období mu zůstal Jindřich Korutanský dlužen 400 hřiven veronských feniků, za něž bylo Groppierovi přičteno 20 hřiven ročních platů z probošství v Innsbrucku a 10 hřiven z rychtářství v Hörtenbergu (*wir uns verainet und verrichtet haben mit Hainrich Groppier, der unser praubst und chelner waz ze Inspruk sechs iar umb allez daz dez wir im schuldich beleiben an seiner*

---

⁵⁸³ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 26r.

⁵⁸⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 20v.

*lesten raitunge, do wir in von den ampt schieden ... fuer die selben guelt vier hundert mark berner, der selben sol im geben unser praubst ze Inspruk alle iar zwanzich march und unser rihter ze Hertenberch zehen marck).*⁵⁸⁵

Pokusili jsme se vést důkaz, že zástavy neměly ve středověkém Tyrolsku pouze negativní vliv na stabilitu „veřejných“ financí. V politice Menhartovců Oty a Jindřicha plnily pozitivní funkci konsolidační směrem navenek i dovnitř teritoria (Götz Landwehr).⁵⁸⁶ Poznali jsme je jako příhodný nástroj buď k opatření kapitálu pro územní expanzi, nesoucí se ve znamení války a dynastických aliancí, nebo k intenzifikaci správních struktur, jíž zástavy napomáhaly tak, že blíže připoutávaly úředníky-zástavní držitele k zeměpánovi-zástavnímu majiteli a zainteresovávali je na efektivním obhospodařování svěřených úřadů. O cílenosti zástavní politiky nás přesvědčují netoliko smluvní klausule v rovině normativní, ale zároveň zástavní praxe, o níž je potřeba se rozepsat, protože dává poznat volnost, kterou si Jindřich Korutanský podržel navzdory chronickému zadlužení a nikdy neutuchající potřebě hotových peněz.

Viděli jsme, že právní řád favorizoval zeměpána před jeho zástavními věřiteli, když mezi dlužnickým a věřitelským subjektem konstruoval nerovné, co do práv a povinností nevyvážené, obligačně-právní vztahy. Na jednu stranu máme proto doklady o dispozičním omezení držitelů zástav, ke kterým nedocházelo jinak, než s výslovným svolením vládce jako u tauferského rychtáře a probošta Hermanna Binga. Tento člověk blízký Korutanci Jindřichovi obdržel za věrné služby, kterých si cenil na 50 hřiven veronských feniků, dvůr Cisis v obvodu Gufidaunu do konce života (*profitemur, quod fideli nostro Hermannno Binge obligavimus curiam nostram dictam Cisis, sitam in officio Gufiden, pro Veronensium marcis L pro suis serviciis pro tempore vite sue*). Nádavkem bylo Bingovi povoleno zcizit zástavu ve prospěch třetí osoby, kteréžto oprávnění - v originále doslova *licencia* - se jeví jako zvláštní panovnická milost, protože v kontextu ostatních položek na seznamu zástav rukopisu IC 18 stojí osamoceně (*dedimus etiam sibi*

---

⁵⁸⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 26v.

⁵⁸⁶ Obecně Götz LANDWEHR, *Mobilisierung und Konsolidierung der Herrschaftsordnung im 14. Jahrhundert*, s. 494 a násl.

licenciam predictam pecuniam ante solucionem ipsius curie ordinandi cuicumque persone voluerit sive religiose sive seculari aut ecclesiasticis personis, a quibus etiam habebimus potestatem eandem curiam redimendi pro pecunia antedicta sine omni contradictione).⁵⁸⁷ Ke shodnému závěru vede rozbor písemnosti, jíž bylo innsbruckému rychtáři Eberlinu Plonschiltovi a jeho ženě Adelheid propůjčeno na tři léta clo v Zirlu. Výslovně se tu uvádí, že ke změně zástavního správce cla došlo na přání Plonschiltova předchůdce Hildebranda Perchtingera a za stejných podmínek, jaké měl Hildebrand (*daz unser getriwer Hiltprant der Perhtinger unsern zol dacz Zirl, der im von uns stunt noch solte gehabt haben von hinne undz auf sand Vrbannes tak und von danne uber vier iar als sein hantfest sprach, die er von uns dar uber het, die er uns wider geantwort hat, und pat uns den selben zol zelazen Eber dem Plonschilt unserm richter ze Inspruk und seiner hausfrawen Alhaiten und iren erben... ez sol auch der vorgenannte Plonschilt den zol die weile in nehmen in allem dem rehten als in der Perchtinger inne gehabt hat als sitleich und gewonleich ist nach altem rehte*).⁵⁸⁸ Z nutnosti vydat nový vrchnostenský akt je patrné, že bez povolení nebylo lze zástavu převádět, díky čemuž si tyrolský zeměpán zachovával kontrolu nad právním stavem svého majetku.

Na druhou stranu k vladařským výsadám patřila flexibilita při rozhodování o osudu stávajících i budoucích zástav. Jednostranná výpověď zástavního ujednání byla spíše výjimkou a jako taková je připomenuta jedinkrát, když podnikatelské uskupení měšťanů z Hallu roku 1316 protihodnotou za pohledávku 400 hřiven veronských feniků získalo cla v Innsbrucku a Hallu (*daz wir schuldich sein Chunrat weilent Engeleins sun von Halle und seiner swester Metzen auf dem Raine und Christanen von von Halle und iren gesellen CCC march III march haupt guotes*⁵⁸⁹ *und fur allen den schaden den si des guotes genomen habent geben wir in siben und neunzich march; die summe wirt also vier hundert mark. Fur daz selb guot hab wir in enphelichen und gelazzen unsern zol ze Inspruk und ze Halle*).

---

⁵⁸⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 6v. K Hermannu Bingovi a jeho postavení na tyrolském dvoře Erika KUSTATSCHER, *Die Herren von Taufers*, s. 200 a násl.

⁵⁸⁸ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 34v.

⁵⁸⁹ *Hauptgut* je základ dluhu oproštěný od vedlejších nákladů DRW 5, sl. 295-299.

Konrad, syn Engellina z Hallu, jeho sestra Maetza, Christian z Hallu a jejich společníci přijali zástavu ve formě celních výnosů na dobu určitou o délce 2 let a předem museli být srozuměni s výhradou jejího jednostranného zrušení z vůle zeměpána (*und swen deu zwai iar vergent, so sol uns der zol ledichlich wideran gevallen und sulen uns auch die hantfest in unser gewalt antwurten, wer aver, daz wir si des zolles entwerten vor den zwain iaren, so sullent si haben daz ubrige auf den selben hantfesten*).⁵⁹⁰

Pravidlem bylo více či méně dobrovolné převzetí zástavy prostřednictvím třetí osoby, čemuž napomáhaly smluvní klauzule s buď dílčím, anebo absentujícím omezením způsobu a času splnění zajištěného dluhu. O tom, že záměna věřitelských subjektů byla projevem vůle Jindřicha Korutanského coby zeměpána, zpravují prameny někdy přímo, někdy nepřímo. Není sporu, že Jindřich si mohl – jako bratr Ota – vynutit převzetí zástavy osobou disponující potřebným kapitálem. V listině pro měšťana Christiana Retnzela z Innsbrucku, jemuž byl roku 1311 zastaven poplužní dvůr v Axams za 102 hřiven veronských feniků, se objevuje informace, že zástavu dříve vykoupil na naléhání Jindřicha Korutanského v Tyrolsku zdomácnělý Florent'an Jakob de Rossi, za což obdržel celní osvobození na průvoz vína, oleje, obilí a soli do splacení dluhu (*profitemur presencium in tenore, quod Jacobus de Rubeis de Florencia, noster thelonearius in Bozano, ad nostram seriosam instanciam dedit et persolvit pro nobis integraliter Chrostiano dicto Renczel, civi nostro de Inspruka, Veronensium marcas CII, in quibus eidem Christiano fuimus obligati et pro quibus obligaveramus curiam nostram vilicalem sitam in Auxums et relaxationem thelonei duodecim equorum per omnia loca nostrorum theloneorum, super quibus predictus Christianus nostra privilegia et litteras dinoscitur habuisse, que videlicet privilegia et litteras ad manus et potestatem prenominati Jacobi resignavit, de quibus, cum ad presens eidem Jacobo satisfacere non possimus sibi et fratri suo ac factoribus eorum pro nobis et nostris heredibus concedimus ... duodecim equos oneratos*).⁵⁹¹

---

⁵⁹⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 18r.

⁵⁹¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 6v.

Pozoruhodné je, že Jindřich postupoval stejně razantně vůči své švagrové, korutanské vévodkyni Eufemii, stojící ve srovnání s Rentzelem na špičce společenské pyramidy. Vdova po Otovi Korutanském byla nejprve donucena, přepustit 83 hřiven platů ze zástav Jindřichovým věrným, předně Albrechtovi z Camiana a Heinrichovi z Villandersu. Poté se dohodla s Menhartovcem a s mírným navýšením, snad „na omluvu“ jí bylo upsáno 84 hřiven jednak na clech z Bolzana a Rittenu, jednak na vinných platech ze Sarntheimu a z obvodu Kastelrutu (*Ich Ofmeyer von gots genaden etc. veriehen etc. daz mein liebur prueder chunik Heinrich von Behaim sich mit mir liepleich und guotlich und frewntlich verriht hat umb alleu deu sache deu ich gen im het und sunderlich umb drei und ahczich marck geltes die er mir gehaizzen het ze widerlegen oder ze loesen, die auz dem vier gerihten die ich von im ze sacze han hin verlihen und versaczet sint Eblein von Camyan und Heinrich von Vilanders und anderen edlen lauten und fur die selben vier und achzich mark geltes hat er mir geantwurt den zole ze Potzen ... und den zole von dem wegmachen uber den Ritten*).⁵⁹²

Nepřímo by se dalo usuzovat na cílevědomé zásahy Jindřicha Korutanského do skladby zástav, pokud by se zohlednila ekonomická a politická výhodnost jednoho každého majetkoprávního pořízení. Záleželo by tedy na výtěžku a formě zástavy, zda by jejím předmětem byla pouhá renta, věc, anebo věc spojená s výkonem vrchnostenských práv (fojtství, správní a soudní obvod). K úvahám, zda popud ke změně subjektů zástavního poměru vyšel ze stany věřitele či dlužníka, máme ale naneštěstí jen málo indicií. Skrytou formu nátlaku se zdá prozrazovat dohoda, uzavřená s Thomasem z Friendsbergu ohledně fojtství Schwatz a Vomp. Obvody byly vklíněny do domény Friendsbergů, kteří o ně vedli s tyrolskými hrabaty boj. Napjaté poměry ventiluje zástavní listina z roku 1312, v jejíž naraci se dočteme, že Thomas „dobrovolně“ upustil od ozbrojeného odporu a ve prospěch Jindřicha Korutanského nadobro rezignoval na fojtství, za něž si nárokoval 150 hřiven veronských feniků (*Wir Heinrich etc. veriehen etc., daz wir uns mit dem edelem man Thomas von Friuntsperch genczlich verrichtet haben umb diu*

---

⁵⁹² TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 16r. K dataci založené na chronologickém řazení opisů v rukopise IC 18 srv. Justinian LADURNER, *Euphemia*, s. 120.

voctay ze Vomp und ze Tswacz in dem Niderm Intal, also daz er von allem chriek und von aller ansprach und von allem den rechten, die er uf die selben voctay gehalten mocht, willichlich und genczlich gestanden ist und uns und unsern erben ledichlich uf geben hat fur sich und fur alle seinen erben).⁵⁹³ Že by ale Thomas o své vůli vyměnil úřady fojtů za naději na platy, upsané mu v obligátní výši 10 % jistiny na různých zeměpanských statcích v Inntalu, lze odůvodněně pochybovat.

Aniž bychom rozprádali dále složitou síť osobních motivací⁵⁹⁴, můžeme s odvoláním na zkoumaný úřední pramen prohlásit, že rotace zástavních držitelů byla v Tyrolsku ne snad na denním, ale na ročním pořádku. Jindřich Korutanský a lidé z jeho okolí přebírali za sebe navzájem dluhy a vypláceli zastavené majetky. Prostřednické role mezi nimi se nezřídka ujímali kapitálově zajištění měšťané, kteří byli z prestižních důvodů ochotni investovat peníze, přijmout na oplátku od Jindřicha zástavu a stanout tak v jeho blízkosti.⁵⁹⁵ Roku 1315 Menhartovec převzal dluh 50 hřiven po Ulrichovi z Friendsbergu, aby vzápětí poskytl věřiteli satisfakci formou renty.⁵⁹⁶ Ve stejném roce, avšak v opačném gardu rádce Albert z Vellenbergu v Jindřichův prospěch zastavil svému kolegovi Konradu Helblingovi, Ulrichovi z Hörtenbergu a Heinrichovi z Hirschbergu vlastní statek, aby za ně obdržel vinné platy z komorních statků v Tyrolsku.⁵⁹⁷ Roku 1316 vykoupil

---

⁵⁹³ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 7v-8r. Listinu rozebírá Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol I. Nordtirol*, s. 229-230.

⁵⁹⁴ Rozklíčování osobních zájmů na straně příjemců zástav je obecně komplikováno výpovědní hodnotou úředních pramenů, jež máme k dispozici, takže se většinou musíme spokojit konstatováním: *non liquet*. Srv. Markus BITTMANN, *Kreditwirtschaft und Finanzierungsmethoden. Studien zu den wirtschaftlichen Verhältnissen des Adels im westlichen Bodenseeraum 1300-1500*, Stuttgart 1991, s. 142-143.

⁵⁹⁵ K možností sociálního vzestupu měšťanstva v roli věřitelů Martina STERCKEN, *Städte der Herrschaft. Kleinstadtgenese im habsburgischen Herrschaftsraum in der Überlieferung des 13. und 14. Jahrhunderts*, Köln 2006, s. 188 a násl.; Winfried REICHERT, *Finanzpolitik und Landesherrschaft. Zur Entwicklung der Grafschaft Katzenelnbogen vom 12. bis zum 15. Jahrhundert*, Trier 1985, s. 147 a násl. Pro Korutany a Tyrolsko Gustaf Adolf von METNITZ, *Geadelte Bürger in Kärnten*, Carinthia I 154, 1964, s. 70-151, zde s. 86-87, 131, 149-150; Klaus BRANDSTÄTTER, *Aktionsradius und wirtschaftliche Orientierung städtischer Eliten in Tirol im späten Mittelalter*, in: Ville et montagne. Stadt und Gebirge, Gauro Coppola (ed.), Zürich 2000, s. 45-62, zde s. 50-51, 55-56. K zámožným bolzanským měšťanům, kteří se vyskytují častěji mezi zástavními věřiteli Jindřicha Korutanského, IDEM, *Die bürgerliche Oberschicht in Bozen*, in: Bozen von den Grafen von Tirol bis zu den Habsburgern. Bolzano fra i Tirolo e gli Asburgo. Beiträge der internationalen Studientagung, Bozen, Schloß Maretsch, 16. - 18. Oktober 1996, Bozen 1999, s. 127-172, zde s. 133 a násl., 141 a násl.

⁵⁹⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 14v.

⁵⁹⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 15r.

Korutanec u Fuchse z Eppanu zástavu Konrada Helblinga, který byl panovníkovou „pravou rukou“, ale že neměl potřebných 80 hřiven na hotovosti, upsal za ně Fuchsovi sedm vozů vinných platů na dvoře Bröllu u Bolzana.⁵⁹⁸ Roku 1317 vyplatil Wilhelm z Garnsteinu zeměpanské zástavy, jež si dohromady se svými službami cenil na 81 hřiven veronských feniků, a na oplátku od Jindřicha obdržel clo na pepř v Mühlbachu.⁵⁹⁹ Otto z Bolzana a jeho žena Christina odkoupili zástavy od hraběcího sluhy a bolzanského měšťana Purlipa jen proto, aby je následně vrátili Jindřichovi náhradou za desátky v celkové hodnotě 45 liber.⁶⁰⁰ Bilanci roku uzavírá úpis poloviny cla v Innsbrucku za více než 183 hřiven tamějšímu měšťanovi Eberhardovi Ampfraunerovi a jeho ženě Margaretě, kteří nejenže přispěli na svatbu Jindřicha Korutanského s Adlétou Brunšvicovou, ale navíc vyplatili Jindřichovy zástavy u Ulricha z Friendsbergu a urovnali jeho pohledávky u kupců, dodávajících zboží na tyrolský dvůr.⁶⁰¹

Ze vzorku obsaženého v rukopise IC 18 je znatelná pohyblivost v řadách Jindřichových zástavních věřitelů, jejíž tempo s přibývajícími léty narůstalo a kumulovalo v roce 1319. Co vše se tehdy v zástavní politice událo? Předně bratři Engellin a Konrad Engelschalkovi, měšťané z Innsbrucku, museli pod tlakem okolností vyrovnat zeměpanský dluh u Konrada Helblinga. Konrad totiž zajal Engellina, který za vznešeného dlužníka osobně ručil a kterému nezbylo, než dát finančně strádajícímu Korutanci sumu 640 hřiven na vlastní propuštění. Útěchou měla být Engelschalkům vysoká zástavní renta, plynoucí z města a proboštství Innsbrucku, jakož i z proboštství Matrei.⁶⁰² Řezník Nikolaus z Bolzana skupil pro změnu od Konrada z Aufensteina komorní zástavu ve prospěch Jindřicha Korutanského. Náklady na její opatření spolu s odměnou za služby poskytnuté v Griesu na Jindřichově cestě do Korutan pak vyčíslil na 40 hřiven veronských feniků, za něž bylo bolzanskému řezníkovi přikázáno pět vozů

---

⁵⁹⁸ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 19r.

⁵⁹⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 20v.

⁶⁰⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 21r. Srv. Zauner, č. 65, s. 97, kde se v listině Jindřicha Korutanského hovoří o „*Purlipe, famulo nostro*“. Pramenné údaje o Purlipovi sebral Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 215 v pozn.

⁶⁰¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 28r.

⁶⁰² TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 28r.

vínných platů.⁶⁰³ Volkmar z Burgstallu ze svých zdrojů uvolnil 100 hřiven veronských feniků, když převzal dluh svého pána, tentokrát u Hermanna z Haltenbergu. Při Jindřichově insolventnosti ovšem nemohl čekat více, než že mu bude zastavena renta, a to z jihotyrolského obvodu Sporo, o který Volkmar pečoval od roku 1312.⁶⁰⁴ O směně zástav, týkající se Alberta z Vellenbergu, jenž obětoval dvůr v Zirlu a vínné platy v Eppanu, aby získal správní obvod v Altenburgu, se není třeba znova rozepisovat.⁶⁰⁵ Rok 1319, rušný na zástavní transakce, uzavřeme proto vysokou pohledávkou přes 774 hřiven, díky níž měšťan Eberlin Ampfrauner ovládl cla v Innsbrucku a Hallu. Dostal je od Jindřicha Korutanského z titulu zástavy za své pohledávky a za to, že vyplatil zeměpanské majetky zastavené u Thomase a Ulricha z Friendsbergu.⁶⁰⁶ Za rok 1320, kterým je seznam ohraničen, lze dodat už jen jediný případ, jehož peripetie máme lépe zmapovány. Jde o Jindřichova rádce Konrada z Arbergu a jeho ženu Mechtildu, kteří nejprve vykoupili hraběcí desátek z Taufers od Otty z Lamprechtsburgu za 100 hřiven veronských feniků, načež jim byl týž poplatek zastaven.⁶⁰⁷

Pokud bychom pátrali po tom, jak v reálu probíhalo vyjednávání o výši pohledávek a způsobu jejich zajištění, nabízí se výjimečně sdělná listina pro Konrada z Aufensteina, datovatelná někdy do léta roku 1319.⁶⁰⁸ Praví se v ní, že neznámo kde, sešli se Konrad s Jindřichem na společném jednání, jež neslo rysy v Tyrolsku zaužívané praxe skládání účtů. Finanční závazky hraběcí komory vyčíslili tím způsobem, že Aufenstein předložil dlužní úpisy, jež byly zkoumány a prodiskutovány (*Wir Heinrich etc. veriehen etc. daz wir unserm getrewen Chunrat von Awenstain hauptman ze Chernden umb unser haus in Vlten und umb daz gerichte und umb den gelt, der dactzue gehoeret, daz im von uns gestanden ist ze ab gelt umb funf tausent marck, die wir im schuldich waren als sein hantfest sprechent, die er von uns daruber hat, getaidinget und geraitet haben auf ain ende gar und ganczleich, also daz er*

---

⁶⁰³ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 29r.

⁶⁰⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 30v.

⁶⁰⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 30v.

⁶⁰⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 32v.

⁶⁰⁷ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 34v.

⁶⁰⁸ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 31r-31v. Srv. Günther PROBSZT-OHSTORFF, *Die St. Veiter Münzstätte in Mittelalter und Neuzeit*, Klagenfurt 1981, s. 20; Gaston Freiherr VON PETTENEGG, *Die Herren von Aufenstein*, s. 54 s datací.

da von gestanden ist und uns ez auf geben hat). Během šetření vyšlo najevo, že 5000 hřiven bylo uspokojeno ze zástavy správního úřadu v Ultenu, dalších 2000 zaplatil protonotář Heinrich z Völkermarktu a 1000 Jakob z Florencie, takže ve výsledku zůstal Jindřich dlužen přes 2280 hřiven veronských feniků, na něž Konrad rezignoval ostentativním odevzdáním dokladů, spokojuje se štedrým odškodněním na mýtě a ražbě mince v St. Veit (*wan er sich der selben funf tausent marck von dem vor genanden gerihte aus Vltten gewert hat in aht iaren tausent sechs hundert und neun und dreiczich mark und vier phunt perner, als sein raitunge seit und pringet, deu wir mit im getan haben ze Inspruke an der zwelif poten tak sand Peters und sand Pauls in dem iar als hernach geschriben stet, dartzuo hat im maister Heinrich probst ze Volchnmarcht unser schreiber von unsern wegen gantwurt und geben tausent march perner. Wir haben in auch geleidiget hincz unserm getriwen Iacoben von Florencz umb zwei hundert marck und also beleiben wir im noch vberal schuldich zwai tausent und zwai hundert und achtzich marck und vier pfunt perner und umb daz selb guot haben wir im in gantwurt unser muenz und unser maut dacz sand Veit*). Odjinud máme zprávy, že řešení pohledávek zástavami přihlížela mnohdy panovnická rada nebo její členové ve složení ctícím zásadu *nemo iudex in causa sua*, pročez chybívá jméno věřitele ve svědečné řadě, ač dotyčný jinak náležel mezi rádce⁶⁰⁹. Buď jak buď, v Aufensteinově případě bychom ale indicie o aktivnějším zapojení rady hledali marně.

Předtím, než zamyšlení nad místem zástav v životě tyrolské elitní společností vystřídá čtenářsky méně oblíbená statistika, je třeba pár slovy nadhodit otázku transformace zástav na léna. Rozmach tohoto fenoménu přinesly v rakouském prostředí smluvní klauzule, tzv. *feudale Verfallkauseln*, jimiž chtěli zástavní věřitelé upevnit své panství nad cizí věcí a zajistit ho do budoucna proti nebezpečí převzetí třetí osobou. Odejmut léno bylo zpravidla složitější než jej (dát) vykoupit, a tak si věřitelé začasť vymínili, že po marném uplynutí výkupní lhůty se jejich zástavní držba mění na držbu

---

⁶⁰⁹ Zauner, č. 94, s. 122-123; Szaivert, č. 49, s. 94-95; Szaivert, č. 65, s. 117-118; Widmoser, č. 35, s. 45; Widmoser, č. 31, s. 42-43; Widmoser, č. 85, s. 82-83; Koller, č. 23, s. 51; Koller, č. 24, s. 52; Koller, č. 59, s. 79; Koller, č. 63, s. 103; TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 19v.

lenní.⁶¹⁰ Ujednání o přeměně zástavy v léno se sporadicky objevují mezi listinnými opisy v kodexu IC 18. Rádce Heinrich z Völsu se na menhartovském dvoře těšil takovému postavení, že si do zástavy 13 vozů vína z Völsu nechal vložit klausuli, aby se po pěti letech nepřetržitého užívání a po provedení infeudačního rituálu staly vinné platy jeho lénem (*tali pacto quod si in proximo venturo festo nativitatis sancte Marie ab eo solvitur curiam predictam ad dominum revertetur sin autem abinde abinde tenebit curiam ipsam Heinricus predictus ad V annos continue subsequentes et nichilominus dominus et heredes sui poterint eam solvi omni anno in festo predicto, quod si non fecerit elapsis illis V annis dominus tenetur eum investire de curia predicta ad feodum perhenne*).⁶¹¹ Totéž se podařilo Heinrichovi vyjednat i pro zastavené výnosy z vinice Wasser v Ultenu (*der hof ze Wazzer mit sogtanen gedinge, ob wir den hoef loesen uf unser frawen tak als sie geboren wart, der nechst chumpt, so sol uns der hof ledich sein mit dem nutze ... Tete wir des niht und wir des hoefes niht losten als vor geschriben ist swenne danne diu fuemf ver gangen sint, so suelen wir oder unser erben dem vorenandem Heinrich und sinen erben den selben hoef verleihen zainem rechten lechen ewichleich*).⁶¹² Stručný výčet završuje Rüdiger mladší ze Schlossbergu, který však na podmínky srovnatelné s rádcem Heinrichem nedosáhl. Když mu byla za 40 hřiven veronských feniků zastavena polovina dvora v Inzingu, činila propadná lhůta dlouhých osm let, po jejichž uplynutí nabýval teprve dvůr charakteru dědičného léna (*mit sogtam gedinge, daz er den selben hoef halben mit dem gelt inne haben sol acht iar und swenne wir oder unser erben von im oder von seinen erben daz gut loesen wellen ... hab wir vollen gewalt, so sol uns daz guot ledich sin. Were aber, daz wir des nichte enteten ze recht oder ze unrecht, so sul wir im daz guot verlichen und allen sinen erben ze rechten lechen swenne diu acht iar gar aus sint*).⁶¹³

---

⁶¹⁰ Josef KOHLER, *Pfandrechtliche Forschungen*, Jena 1882, s. 294-296; Hans PLANITZ, *Das deutsche Grundpfandrecht*, s. 83-84; Christian LACKNER, *Die landesfürstlichen Pfandschaften in Österreich*, s. 201-202.

⁶¹¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 2v = Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312)*, č. 10, s. 186-187 (edice s odlišným čtením).

⁶¹² TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 5r-5v.

⁶¹³ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 9v.

RÁDCI, ÚŘEDNÍCI A SLUŽEBNÍCI V SOUPISU ZÁSTAV IC

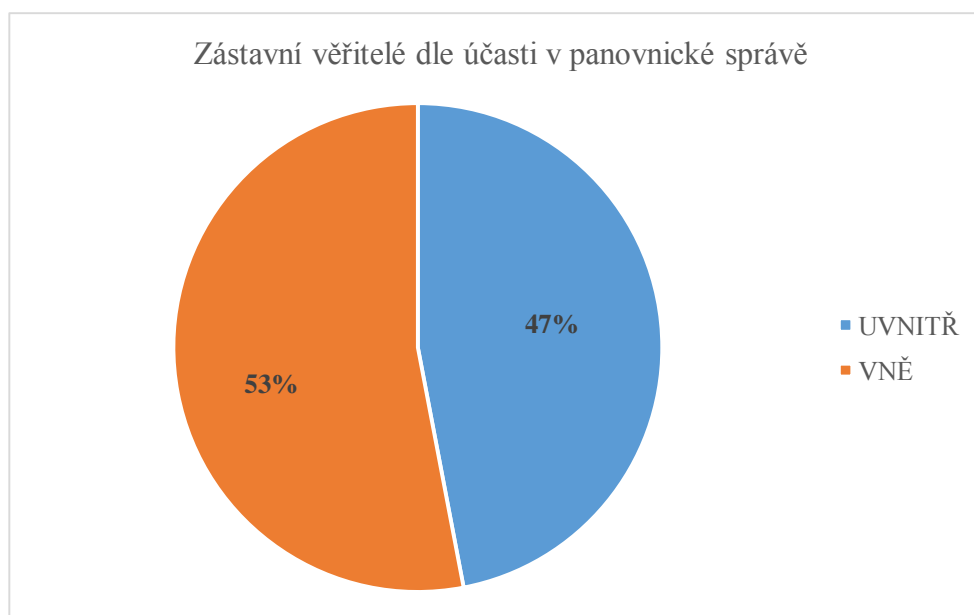
18

Zatímco předcházející oddíl byl věnován dynamice zástavní praxe, co následuje, jsou sumární data, načerpaná z innsbruckého rukopisu IC 18. Na jeho foliích vystupují coby poskytovatelé zástav jednak tři fyzické osoby, jmenovitě Jindřich Korutanský a jeho právní předchůdce Ota Korutanský s chotí Eufemií, jednak kolegium tyrolských zemských správců. Ti byli pro léta 1312-1315 pověřeni jednáním za Jindřicha, prodlévajícího v Korutanech. V roli příjemců zástav máme před očima sociálně pestrou směsici stovky osob, usazených drtivou většinou v historických hranicích Tyrol, a to s vědomím, že výčet není zdaleka úplný. Narostl by do délky, pokud by písař v kanceláři na hradě Tirolu byl pečlivější a zaznamenal bezejmenné spolčníky celníků Konrada, Maetzy a Christiana z Hallu⁶¹⁴ či dědice Heinricha, strážícího pevnost Tratzberg⁶¹⁵. Že zástavní právo sloužilo synům Menharta II., hlavně pak Jindřichovi Korutanskému, za výstavbový pilíř monarchie, zvyšující kohezi personálních struktur moci, dokazuje snadno ověřitelný fakt: Ze 123 položek soupisu je 66 adresováno rádcům, úředníkům nebo služebníkům, kterých je v soupise evidováno 47, tj. 47% všech zástavních věřitelů. Abychom se o nich dozvěděli více, bude analýza jejich vztahu k vládnoucímu Menhartovci programově zacílena na osoby, předmět, výši a právní režim panovnického majetku, zastaveného v alpských zemích. Shromážděné údaje promítneme tedy do předem definované šablony, mající ambici nastavit politice Jindřicha Korutanského objektivnější historická měřítka, nakolik je něco takového vzhledem k mezerám v dokumentaci předstatistického období vůbec možné.

---

⁶¹⁴ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 18r.

⁶¹⁵ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 33v.

Pokud jde o nejbližší spolupracovníky Jindřicha Korutanského, nacházející se na seznamu zástavních věřitelů, tak i když ponecháme stranou méně významné příslušníky Coredů, Garnsteinů, Liebenbergů, Rubeinů či ryřů ze Schenny, jejichž přítomnost svědčí o pevnějším rodovém zázemí na tyrolském dvoře, dostáváme stále úctyhodný počet 18 rádců, kteří byli zároveň Jindřichovými finančníky. Nejaktivnějšími se zdají být mezi nimi Albert z Vellenbergu s Heinrichem z Villandersu. Nejštědřejším se ukazuje Konrad z Aufensteina, jenž roku 1319 vyčísil své pohledávky za knížecí komorou na rovných 5 000 hřiven veronských feniků, následovaný Siegfriedem z Rottenburgu s nárokem 2 400 hřiven veronských feniků k roku 1312. Příspěvky ostatních poradců byly nesrovnatelně skromnější, oscilovaly v řádech desítek až několika stovek hřiven. Výměnou za jejich finanční spoluúčast na chodu státu jim byly nejčastěji přikazovány renty, event. nemovitosti a jen zřídka kdy správní obvody.

RÁDCI V SOUPISU ZÁSTAV IC 18			
JMÉNO	ZÁSTAVA (ROK UDĚLENÍ)	POZN.	FOLIO
Konrad Arberger	renta (1315), renta (1320)	voj. služby (1315)	13v, 34v
Heinrich III. z Aufensteina	renta (1312)		7v-8r
Konrad III. z Aufensteina	nemovitost (1309), správa mýta a mince (1319?)	správa zastavených města a hradu Windischgrätz oddělena od předmětu zástavy (1309)	2r, 31r-31v
Volkmar z Burgstallu	renta (1311), renta (1314), renta (1319)	kompence nákladů na výkon úřadu (1311)	2v, 11r, 30v
Gottschalk z Enn/z Bolzana	správní obvod (1320)	společná správa Cembry s Nigerm z Tridentu	36v
Konrad Helbling	renta (1315)	voj. služby	14r
Konrad z Mils zv. Mulser	renta (1315)	voj. služby	15r

Rupert z Passeieru	nemovitost (1316)	voj. služby	10r
Hildebrand Perchtinger	celní správa (1318)	část. kompenzace nákladů na výkon úřadu (1318)	20v
Heinrich III. z Rottenburgu	nemovitost (1311), renta (1314?)		3v, 10v
Siegfried z Rottenburgu	renta (1312), správní obvod (1312)		3v, 3v
Heinrich z Schenny	renta a nemovitost (1311), nemovitost (1315)	voj. služby (1311)	3v, 6r
Werner z Tablandu	renta a nemovitost (1313)		7v
Peter Trautson	renta (před 1315)		11v
Albert z Vellenbergu	renta (1313), nemovitost (1315), renta (1315), renta (1315), správní obvod (1319)	voj. služby (1315)	10r, 14v, 15r, 19v, 30v
Degen z Villandersu	nemovitost (1311), renta (1315), renta (1315?)	voj. služby (1315), voj. služby (1315?)	6r, 12r, 12v

Heinrich z Villandersu	nemovitost a správní obvod (1311), renta (1315), renta (1315), renta (1317), nemovitost (1314), nemovitost (1319)	voj. služby (1315), voj. služby (1317), diplom. služby (1319)	5v, 11v, 11v, 21v, 35v, 36r
Heinrich z Völsu	nemovitost (1311)		2v, 5r-5v

Se 30 členy nejpočetnější, co do hierarchie druhá v pořadí je skupina zeměpanských úředníků, povětšinou urozeného původu, u nichž je nutno ale počítat s kumulací členství v lokálních správních strukturách a v poradním sboru Jindřicha Korutanského. Z těch, kteří nepronikli mezi rádcovskou elitu, se nejmarkantněji projevuje jednak podnikatelský duch Nigera z Tridentu, úvěvujícího Menhartovce pravidelně, a to v řádech několika stovek hřiven, jednak dlouhé funkční období spolehlivého a k půjčkám ochotného Heinricha Groppiera, jemuž po opuštění probošství v Innsbrucku vznikla ztráta 400 hřiven veronských feniků. Zástavní krytí pohledávek Groppiera a jeho kolegů, stojících v čele různě pojmenovaných a rozlohou variabilních územně-správních okrsků, bylo opět řešeno nejčastěji propůjčením renty, věci nemovitých, méně často delegací správních obvodů a celníc.

ÚŘEDNÍCI V SOUPISU ZÁSTAV IC 18				
JMÉNO	DRUH ÚŘADU	ZÁSTAVA (ROK UDĚLENÍ)	POZN.	FOLIO
Konrad Arberger	purkrabí hradu Tirolu (1330), rychtář a probošt v Taufers (1322-1329)	renta (1315), renta (1320)	voj. služby (1315)	13v, 34v

Heinrich III. z Aufensteina	správce v Innsbrucku (1315), rychtář v Thaur-Hallu (1299-1300)	renta (1312)		7v-8r
Konrad III. z Aufensteina	korutanský zemský maršálek (od 1293) a hejtman (od 1304), probošt v Ultenu (1311-1319)	nemovitost (1309), správa mýta a mince (1319?)	správa zastavených města a hradu Windischgrätz oddělena od předmětu zástavy (1309)	2r, 31r-31v
Hermann Bing	rychtář-probošt v Taufers (1316-1317)	nemovitost (1311)	služby	6v
Heinrich Bozner	rychtář v St. Petersbergu (1316-1328), v Prutzu (1326-1335) a v Pfundsu (1325-1327)	renta (1318)	kompence nákladů na výkon úřadu	25v
Volkmar z Burgstallu	purkrabí na Tirolu (1331-1340), rychtář v Mölten (1324-1331), hejtman v Rattenbergu (1331-1340) nebo hejtman ve Sporo/Spauru (1313-1324)	renta (1311), renta (1314), renta (1319)	kompence nákladů na výkon úřadu (1311)	2v, 11r, 30v
Gottschalk z Enn/z Bolzana	rychtář v Ennu (1300-1329), správce Cembry (1320)	správní obvod (1320)	společná správa Cembry s Nigerm z Tridentu	36v
Heinrich Euster	rychtář v Prutzu a Pfundsu (1317-1324)	správní obvod (1317)		19v
Wilhelm z Garnsteinu	zástupce hejtmana v Trevisu (1327)	celní správa (1317), renta (1318)	část. voj. služby (1317)	20v, 30r

Heinrich Gropier	probošt v Innsbrucku (1315)	renta (1318)	kompensace nákladů na výkon úřadu	26v
Konrad Helbling	rychtář v Innsbrucku (1310- 1315), victum v Inntalu (1308- 1315)	renta (1315)	voj. služby	14r
Otto Kärlinger	rychtář v Innsbrucku (1332- 1338), v Landeck- Zams (1331-1338), ve Stubai (1327)	nemovitost (1315)	voj. služby	9v
Otto	purkrabí na Weisseneggu (1314)	nemovitost (1319)	služby	33r
Rupert z Passeieru	rychtář v Passeieru (1291)	nemovitost (1316)	voj. služby	10r
Hildebrand Perchtinger	purkrabí na Rattenbergu (1295- 1309)	celní správa (1318)	část. kompensace nákladů na výkon úřadu	20v
Eberlin Plontschilt	rychtář v Innsbrucku (1316- 1321)	celní správa (1319)		34v
Ulrich z Ragonie	tridentský hejtman (1304-1306), správce obvodu Mezzocorona (od 1299) a Belasi	správní obvod a nemovitost (1309)		2r
Heinrich III. z Rottenburgu	hofmistr (od 1313), tridentský hejtman (1304, 1309), podesta severoitalského města Riva (1308)	nemovitost (1311), renta (1314?)		3v, 10v

Siegfried z Rottenburgu	rychtář v Hallu (1301-1315) a Innsbrucku (1316), správce Cembry (1316), Rattenbergu (1317-1329) a Inntalu (1322)	renta (1312)		3v
Etlin ze Schenny	hejtman tridentského obvodu Pergine (1308-1313, od 1330)	renta (1315)	voj. služby	16r
Konrad ze Schenny	rychtář v Glurnsu (po 1328)	renta (1315)	voj. služby	12r
Werner z Tablandu	dvorský victum (1313), hejtman Tyrolska (1313) a tridentské Pergine/Persenu (1321), rychtář v Griesu (1314-1321)	renta a nemovitost (1313)		7v
Berchtold z Tarantu	rychtář v Eppanu (1306)	nemovitost (1311)		3v, 6r
Heinrich Taurer	rychtář ve Fleimsu (1306)	renta (1312)		7r-7v
Niger z Tridentu	rychtář a sklepník v Salurnu (1310, 1316-1325), správce Cembry (1320)	správní obvod (1318), renta (1315), správní obvod (1320), správní obvod (1320)	kompensace nákladů na výkon úřadu (1318)	22r, 34r, 36r, 36r

Ulrich	rychtář v Hörtenbergu (1303-1318)	nemovitost (1314)	voj. služby	10r
Albert z Vellenbergu	rychtář v Eppanu (1298, 1310-1330), správce Altenburgu (1319-1330)	renta (1313), nemovitost (1315), renta (1315), renta (1315), správní obvod (1319)	voj. služby (1315)	10r, 14v, 15r, 19v, 30v
Degen z Villandersu	rychtář ve Wiptal-Sterzingu (1328-1338), probošt v Traminu	nemovitost (1311), renta (1315), renta (1315?)	voj. služby (1315, 1315?)	6r, 12r, 12v
Heinrich z Villandersu	rychtář ve Villandersu, Trostburgu (1311) a Rodenecku (1315)	nemovitost a správní obvod (1311), renta (1315), renta (1315), renta (1317), nemovitost (1314), nemovitost (1319)	voj. služby (1315, 1317), diplom. služby (1319)	5v, 11v, 11v, 21v, 35v, 36r
Gottschalk ze Znojma	rychtář v Gufidaunu (1310-1323)	renta (1315)	voj. služby	13v

Jmenné přehledy by nebyly kompletní, pakliže bychom opomenuli 19 členný soubor menším dílem urozených, větším dílem neurozených osob, zaměstnaných ve služebném poměru k Menhartovcům. Jejich práce se vyznačovala inferiorním administrativním zařazením a absencí širších rozhodovacích pravomocí v oblasti svěřené působnosti. Aby ale nevzniklo nedorozumění, zdůrazňujeme jedním dechem, že nešlo o poměr nijak dehonestující. Lesk knížecího dvora přitahoval vznešenou společnost, příležitost sloužit zeměpánovi a pohybovat se v jeho blízkosti se rovnala vysoce ceněnému osobnímu vyznamenání.⁶¹⁶ Ať už měly poskytované služby jakoukoliv náplň, kromě atraktivní „dvorské existence“ nabízely legitimní

⁶¹⁶ O „síle přitažlivosti“ dvorského prostředí Rainer Albert MÜLLER, *Der Fürstenhof in der Frühen Neuzeit*, München 1995, s. 32-33 na základě Norberta Eliase.

zdroj obživy, nebo dokonce zbohatnutí.⁶¹⁷ Proto najdeme v řadách služebníků vznešené Jindřichovy rádce i výkvět panských rodů, Konrada z Aufensteina.

Vezmeme-li v úvahu geografické umístění Tyrolska na severo-j jižních dopravních tepnách, nepřekvapí, že správa celních a mýtných poplatků se pro některé zástavní věřitele stala rentabilním podnikem. Kolem roku 1300 vynášela cla 1 300 hřiven veronských feniků za rok, což byla jedna osmina celkových komorních příjmů z hrabství.⁶¹⁸ Na zisky z obchodního ruchu upínala své zraky majetkově nejsilnější a nejaktivnější část služebnictva, tvořená domácím, nebo též zdomácnělým měšťanstvem, přišedším do Tyrol z jižních oblastí říše a z Itálie. Eberhard z vážené kupecké rodiny Ampfraunerů z Innsbrucku⁶¹⁹ propočtl své požadavky vůči menhartovské pokladně roku 1317 na více než 180 hřiven a o dvě léta později na necelých 775 hřiven, za něž se mu dostalo povolení vybírat cla v Innsbrucku a Hallu. Vöglerové z Hallu, jež až do roku 1433 drželi z titulu dědičného léna tamní celnici na mostě přes řeku Inn, nepronikli sice jako Ampfrauneři do městské rady, bohatstvím ale nezůstávali pozadu. Bratři Konrad s Albrechtem si mohli dovolit, uvolnit roku 1315 ve prospěch Jindřicha Korutanského 600 hřiven veronských feniků a zástavou přijmout poplužní dvůr ve Wattens, louku v Absamu a zařízení na výrobu soli, jíž byl Hall proslulý.⁶²⁰ Co do početnosti i kapitálové účasti hrála mezi služebnictvem druhé housle drobná šlechta, resp. jednotlivci balancující na její spodní hranici. Půjčky těchto lidí se pohybovaly

---

⁶¹⁷ Markus BITTMANN, *Kreditwirtschaft und Finanzierungsmethoden*, s. 54 a násl.; Roger SABLONIER, *Zur wirtschaftlichen Situation des Adels im Spätmittelalter*, in: *Adelige Sachkultur des Spätmittelalters*, s. 9-34, zde s. 12, 25-27. Výsledky regionálních studií sumarizuje Werner HECHBERGER, *Adel im fränkisch-deutschen Mittelalter. Zur Anatomie eines Forschungsproblems*, Ostfildern 2005, s. 466-468, 487 a násl. Pro Tyrolsko je možno odkázat na výše citované historické sondy Gustava Pfeifera či Klause Brandstättera.

⁶¹⁸ Souhrnně včetně starší literatury Josef RIEDMANN, *Mittelalter*, in: *Geschichte des Landes Tirol* 1, s. 524 a násl.

⁶¹⁹ Franz-Heinz HYE, *Die Städte Tirols* 1, s. 84; Christoph HAIDACHER, *Zur Bevölkerungsgeschichte von Innsbruck im Mittelalter*, s. 119. K původu a jménu Ampfraunerů, odvozenému od dvorce Pfrauns ve Wipptalu Karl FINSTERWALDER, *Tiroler Namenkunde. Sprach- und Kulturgeschichte von Personen-Familien- und Hofnamen. Mit einem Namenlexikon*, Innsbruck 1978, s. 200-201; Alois EGGER-Ludwig STEINBERGER, *Die Höfe des Wipptales von Schönberg bis zur Brixner Klause* 1-2, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 14, 1934, s. 1-255, 16, 1936, s. 1-241, zde 16, s. 233-234.

⁶²⁰ Klaus BRANDSTÄTTER, *Ratsfamilien und Tagelöhner: die Bewohner von Hall in Tirol im ausgehenden Mittelalter*, Innsbruck 2002, s. 48; Max STRAGANZ, *Hall in Tirol. Ein Beitrag zur Geschichte des tirolischen Städtewesens* 1. *Geschichte der Stadt bis zum Tode Kaiser Max. I.*, Innsbruck 1903, s. 270-271.

v řádech desítek hřiven stříbra a jejich distinktivním rysem byla strážní služba na zeměpanských hradech (tzv. *Burghutu*). Je to logické, neboť instituce *Burghutu* na jednu stranu představovala pro neurozence odrazový můstek k sociálnímu vzestupu, na stranu druhou umožňovala udržet šlechtický styl života rodinám, které o svá sídla buď přišly, anebo nedokázaly hmotně zabezpečit rozvětvené příbuzenstvo.⁶²¹ Nemělo by také uniknout našemu zraku, že skladba hraběcích majetků a práv zastavovaných služebníků je výrazně jiná než u poradního a úřednického sboru, neboť v ní chybí správní obvody a daňová problematika zastiňuje dispozice nemovitostmi a rentami.

SLUŽEBNÍCI V SOUPISU ZÁSTAV IC 18				
JMÉNO	DRUH SLUŽBY	ZÁSTAVA (ROK UDĚLENÍ)	POZN.	FOLIO
Eberhard Ampfrauner	celník v St. Veit (1319), v Innsbrucku (1317, 1319-1320) a Hallu (1319)	celní správa (1317), celní správa (1319)		27r, 32v
Margareta Ampfraunerova	celník v Innsbrucku (1317)	celní správa (1317)		27r
Konrad III. z Aufensteina	výběrčí mýta v St. Veit (1319?)	nemovitost (1309), správa mýta a mince (1319?)		2r, 31r-31v
Diepold	krejčí Jindřicha Korutanského	nemovitost (1311)		3r

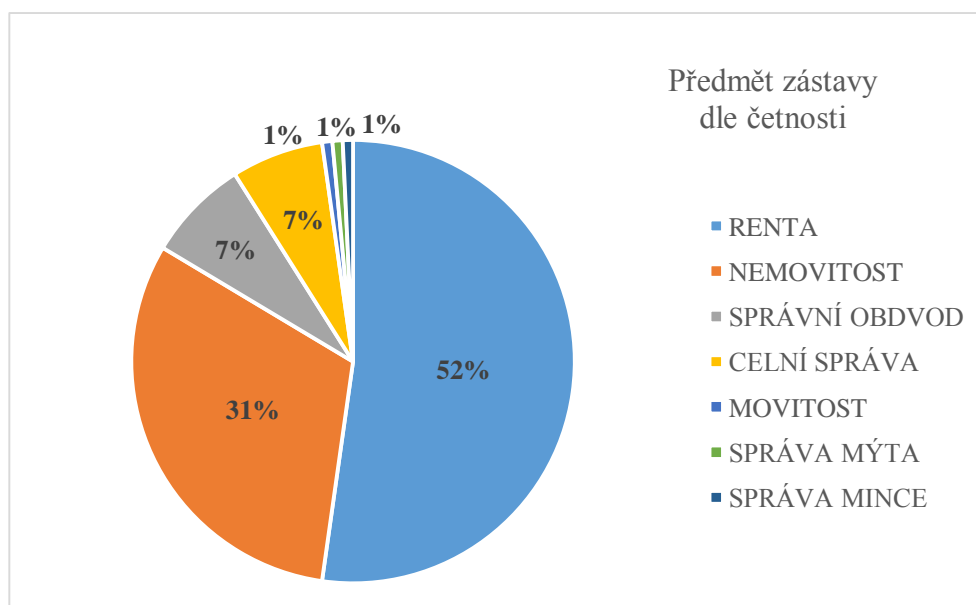
⁶²¹ Obecně o *Burghutu* Rolf SPRANDEL, *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*, Paderborn 1975, s. 159-162. Pro rakouské prostředí Michael MITTERAUER, *Formen adeliger Herrschaftsbildung im hochmittelalterlichen Österreich. Zur Frage der "autogenen Hoheitsrechte"*, MIÖG 80, 1972, s. 265-338, zde s. 307-308.

Wilhelm z Garnsteinu	celník v Mühlbachu (1317)	celní správa (1317)		30r, 20v
Christian z Hallu	celník v Innsbrucku a Hallu (1316)	celní správa (1316)		18r
Konrad z Hallu	celník v Innsbrucku a Hallu (1316)	celní správa (1316)		18r
Maetza z Hallu	celník v Innsbrucku a Hallu (1316)	celní správa (1316)		18r
Heinrich	strážce hradu Tratzbergu (před 1342)	nemovitost (1319)		29v
Otto Kärlinger	celník v Innsbrucku (1323)	nemovitost (1315)	voj. služby	9v
Andreas Narrenbeck	strážce hradu St. Martinsbergu (od 1318)	renta (1318)	voj. služby	13r, 24r
Heinrich Perchtinger	celník v Zirlu (1318)	celní správa (1318)	část. kompenzace nákladů na výkon úřadu	13r, 20v
Hildebrand Perchtinger	celník v Zirlu (1318)	celní správa (1318)	část. kompenzace nákladů na výkon úřadu	20v, 34v

Eberlin Plonschilt	celník v Zirlu (1319)	celní správa (1319)		34v
Purlip	sluha Jindřicha Korutanského	renta (1311)		3r, 6v
Remboto	klíčník v Innsbrucku (1296-1308) a ve Stamsu (1323)	renta (1318)	kompenzace nákladů na výkon úřadu	26r
Georg ze Schrofensteinu	strážce hradu Schnalsu (1318-1325)	nemovitost (1314)	voj. služby	10v, 21r
Peter Trautson	strážce hradu Rodeneggu (1294-1315)	renta (před 1315)		11v
Konrad Vögler	celník v Hallu (1318)	movitost a nemovitost (1315)		9r

Pokud odhlédneme od postavení zástavních věřitelů a zaměříme se na globální charakteristiku předmětů, jejichž odevzdáváním do zástavy byly půjčky Menhartovců kompenzovány, pochopíme záhy, proč je možno hovořit o pozitivním dopadu na vnitřní chod státu. Předpokládáme totiž zájem věřitelů na efektivním hospodářském vytěžení zástavy a obzvláště u některých z nich, vzešlých z městského prostředí, organizačně-technické schopnosti, dovolující vnést do výkonu správy podnikatelského ducha. Výrazně destruktivní účinky delegace pravomocí na příjemce zástav nelze pozorovat u pevně zformovaného teritoria, jakým bylo menhartovské

Tyrolsko⁶²², tím spíše, že četností výskytu v rukopisu IC 18 se správní okrsky (10 x) drží spolu s daňovou správou (9 x) daleko vzadu za nejhojněji propůjčovanými rentami, ať v penězích nebo v naturáliích (70 x), a nemovitostmi, tj. panskými dvory, selskými statky a pozemky, mezi nimiž hlavní roli hrály vinice (42 x). Nadto byla většina v počtu osmi správních obvodů v rámci manželsko-právního zaopatření přikázána do užívání členům vládnoucího rodu, vévodkyni Eufemii (4) a Anně Přemyslovně (4), takže se nedostala do cizích rukou.

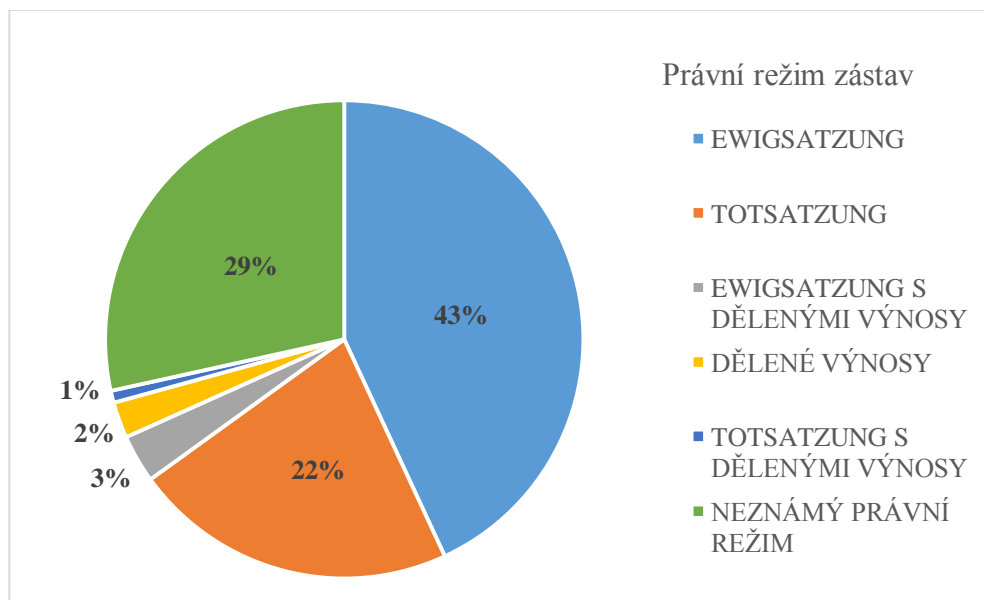

Pro vyhodnocení zástavní politiky Jindřicha Korutanského se nestačí tázat, co bylo věřitelům poskytováno, ale je třeba neméně intenzivně zkoumat, v jakém právním režimu se zastavený majetek nacházel. Znamená to zacílit na smluvní klausule a na jejich přínos pro obě strany právního vztahu. Nastavení podmínek mohlo být výhodné z pohledu věřitele, jestliže zástava 1. byla do splacení dědičná (33 x), 2. byla volně převoditelná (1 x), 3. byla vydávána na dobu neurčitou (112 x), 4. počítala s eventuální přeměnou

⁶²² Vedle příslušných partií v Dějinách Tyrolska z pera Otto Stolze a Josefa Riedmanna srv. Franz HUTER, *Wege der politischen Raumbildung im mittleren Alpenstück* in: Beiträge zur Geschichte Tirols, s. 73-83, zde zvl. s. 79-81; Hermann WIESFLECKER, *Die Entstehung des Landes Tirol. Das Pfälzland an der Etsch und im Gebirge*, in: Die Brennerstraße. Deutscher Schicksalsweg von Innsbruck nach Bozen, Bozen 1961, s. 66-83, zde zvl. s. 70 a násl.; Josef NÖSSIG, *Die Entstehung des Landes Tirol im Mittelalter*, Österreich in Geschichte und Literatur 35, 1991, s. 291-298.

na léno (3 x), 5. zahrnovala vrchnostenská či dispoziční práva nad obyvatelstvem (6 případů týkajících se osazování půdy libovolnými poddanými), 6. její vyplacení podléhalo omezením (7 x), 7. výnosy nebylo možno započíst na úhradu dluhu jako u tzv. *Ewigsatzung* (53 x), nebo ještě lépe 8. pokud byla zaručena kompenzace, došlo-li ke zhoršení zástavy v důsledku vyšší moci (3 x). Je pochopitelné, že Jindřichovi Korutanskému coby dlužníkovi nahrávala situace zrcadlově obrácená, především nelimitované právo výkupu (53 x), amortizovatelná zástavní forma tzv. *Totsatzung* (27 x) s délkou trvání na dobu určitou (11 případů se lhůtou od 2 do 6 let), nejlépe s podmínkou vázanou na uskutečnění nějakého podniku, pro nějž byla půjčka určena – typicky vojenské tažení (6 x). Hodnoty uzavřené do závorek prozrazují, že smluvní ustanovení o výkupu a způsobu umořování dluhů byla začasťe konstruována tak, aby se dalo se zástavami operativně nakládat a aby byla vyloučena eventualita jejich trvalého odloučení od původních vlastníků, hrabat z Tirolu-Gorice. Hranice mezi *Ewigsatzungy* a *Totsatzungy*, zastoupenými v tyrolské zástavní politice v příznivém kursu 53 ku 27⁶²³, posouvaly navíc v Jindřichově zájmu běžně užívané klausule o dělení výnosů mezi zástavního nabyvatele a poskytovatele (7 x).

⁶²³ Pro srovnání v říší se amortizovatelné zástavy vyskytovaly zřídka, a to ještě jen u rent, nemovitostí a regálních práv. Podobně nepříznivý stav panoval i v Rakousích. Viz Götz LANDWEHR, *Die rechtshistorische Einordnung der Reichspfandschaften*, s. 109; Christian LACKNER, *Die landesfürstlichen Pfandschaften in Österreich*, s. 190.

Na konec jsme si ponechali kategorii hodnoty, jejíž vypovídací schopnost je bohužel komplikována tím, že se zástavní praxe řídila zřeteli někdy hospodářskými, jindy politickými⁶²⁴, a tudíž nedává prostor smysluplnému zobecnění cenových relací. Jak jinak si lze vysvětlit do očí bijící disproporce v „oceňování“ základních stavebních kamenů správy čili *Gerichtů*: Niger z Tridentu dostal roku 1320 zastavenou klíčovou oblast Salurnu/Salorna v jižním cípu země s vysokou koncentrací pozemkového vlastnictví hrabat z Tirolu⁶²⁵ za pouhých 50 hřiven veronských feniků⁶²⁶. Ve stejném roce mu byl zastaven ničím výjimečný obvod Cembra,⁶²⁷ tentokrát ale za 120 hřiven veronských čili za více než dvojnásobek ceny a s podmínkou, že se bude o dohled nad Cembrou dělit s Gottschalkem z Bolzana.⁶²⁸ Do třetice připomínáme, že týž Niger přijal roku 1315 obratem za půjčku 300 hřiven veronských feniků 20 vozů vinných platů, které by měly tudíž větší cenu než správcovství v Salurnu a Cembře.⁶²⁹ Jaký zmatek nastane, připojíme-li dovětek, že vévodkyni Eufemii byly čtyři obdobné správní jednotky upsány za 9 000 hřiven⁶³⁰, kdežto Přemyslovně Anně za astronomických 30 000 hřiven veronských feniků?⁶³¹ Vytvářet cenové mapy a cokoliv na nich demonstrovat by bylo za těchto okolností mrháním silami.

Spokojíme se raději s paušálním tvrzením, že zaprvé během sledovaného období 1309-1320 kumulovaný deficit Menhartovců mnohonásobně přesáhl částky plynoucí každoročně do knížecí pokladny z Tyrol a Korutan, když se po zaokrouhlení vyšplhal na těžko uvěřitelných 58 287 hřiven stříbra, precizněji vyjádřeno 56079 hřiven ve veronských fenicích, 450 v aquilejských fenicích, 400 v pražských groších a 1358 hřiven

---

⁶²⁴ Podrobně Hans PLANITZ, *Das deutsche Grundpfandrecht*, s. 84 a násl. s citátem na s. 96: „Immer ist zu bedenken, daß die Hauptmasse der Schulden aus Belohnungen stammt, deren Höhe nicht wirtschaftlich, sondern politisch bestimmt ist.“

⁶²⁵ Otto STOLZ – Hans von VOLTELINI – Joseph ZÖSMAIR, *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. Das welsche Südtirol*, s. 75; Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, s. 215-219.

⁶²⁶ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 36r.

⁶²⁷ Otto STOLZ – Hans von VOLTELINI – Joseph ZÖSMAIR, *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. Das welsche Südtirol*, s. 142-144.

⁶²⁸ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 36v.

⁶²⁹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 34r.

⁶³⁰ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 3r.

⁶³¹ TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 3r.

bez bližšího určení. Z nich ovšem 39 000 hřiven připadlo na obvěnění slezské kněžny Eufemie a české královny Anny. Zadruhé je záhodno znovu upozornit, že navzdory těžkému předlužení neměli synové Menharta II. problém, opatřit si kapitál nutný pro konsolidaci panství dovnitř a pro jeho expanzi navenek. Mobilizací peněz novými a novými zástavami docilovali „státotvorného“ efektu, který se projevoval jednak upevněním osobních vazeb v rámci organizace územní správy, jednak zvýšením vlivu na zahraničním fóru, jehož průvodním znakem bylo uzavírání vojenských a dynastických aliancí. Zatřetí a za poslední zopakujme, že Ota s Jindřichem uměli docenit flexibilitu, kterou do řízení „lidských zdrojů“ vnášela zástavní držba a její rotace. Není náhoda, že ve více než polovině případů, zaznamenaných do tyrolské kancelářské knihy IC 18, rekrutovali se věřitelé z řad Jindřichových rádců, úředníků a služebníků. Ti mohli být buď „odměňováni“ propůjčováním zástav, anebo „trestáni“ jejich nuceným vykupováním za pomoci třetí osoby, disponující potřebnou hotovostí.

5. INSCENOVANÉ PANSTVÍ

Koncept inscenovaného panství, který patří do základního repertoáru současné medievistiky, byl uveden v širší povědomí německým historikem Gerdem Althoffem. Protože se orientuje na výzkum před-moderní politické kultury a přináší v tomto ohledu nejen metodický námět k zamyšlení, je nasnadě, že se jím inspirovaly rovněž úvahy o panovnickém díle Jindřicha Korutanského. Althoff a jeho následovníci nechápou klíčový pojem moci jako statickou veličinu, predispozici mocných, nýbrž jako vyvíjející se reciproční vztah, jehož vnější projevy zahrnovaly často vedle hlavních aktérů rovněž přihlížející obecnost. Historikové „althoffovské školy“ vycházejí z empiricky ověřené premisy, že budování autority v podmínkách středověké monarchie s sebou neslo vitální potřebu po veřejné artikulaci a inscenaci panství, neustále zpřítomňovaného v aktech šlechtické reprezentace. V Althoffově optice starý politický řád dosahoval nízké míry institucionalizace, neboť spočíval na vratkých základech osobních svazků (*Personenverbandstaat*).⁶³² Vyvažovat jeho strukturální slabost bylo úkolem jednak dvorské literatury, postavené do služeb panující dynastie, aby dodávala zavedeným pořádkům širší legitimitu,⁶³³ jednak rituálů, které stmelovaly společnost tím, že ostentativně vyjadřovaly a zároveň posilovaly

---

⁶³² V opozici vůči klasikům německého právněhistorického dějepisectví formuloval základy učení o *Personenverbandstaate* Theodor MAYER, *Die Ausbildung der Grundlagen des modernen deutschen Staates im hohen Mittelalter*, in: *Herrschaft und Staat im Mittelalter*, Hellmut Kämpf (ed.), Darmstadt 1964, s. 284-331 s citátem na s. 289-291: „*Der germanische und der frühe deutsche Staat war ein Volksstaat, er beruhte primär nicht auf der Herrschaft über ein Gebiet, sondern auf einem Verband von Personen, die ausgestattet mit ursprünglichen, eigenen Rechten in den Staat eingegliedert wurden. ... Immer aber sehen wir einen Staat vor uns, der grundsätzlich vom modernen Staat unterschieden ist und nicht mit dem Maßstab des Staates des 19. Jahrhunderts gemessen werden darf, als ob dieser Staat die einzige und eigentliche Staatsform wäre.*“

⁶³³ Joachim BUMKE, *Mäzene im Mittelalter. Die Gönner und Auftraggeber der höfischen Literatur in Deutschland 1150-1300*, München 1979, s. 65: „*Literatur war im Mittelalter, wo sie außerhalb von Kirchen und Klöstern begegnet, fast überall ein Attribut von Herrschaft. Sie diente der Legitimierung und der Verherrlichung derer, die in der Lage waren, die hohen Produktionskosten zu bestreiten.*“; Hans-Joachim BEHR, *Literatur als Machtlegitimation. Studien zur Funktion der deutschsprachigen Dichtung am böhmischen Königshof im 13. Jahrhundert*, München 1989, s. 9-23 s citátem na s. 21: „*Literatur im Rahmen feudalaristokratischen Mäzenatentums die gleiche Funktion zukommt wie Kronjuwelen oder Königsornat, nämlich ihren Besitzer vor seinen Standesgenossen auszuzeichnen und ihm damit besondere Herrenqualitäten zu bescheinigen. Sie (und mit ihr wohl Kunst im allgemeinen) wird so zum Sonderfall von Repräsentation.*“

dominanci vládnoucích nad ovládanými.⁶³⁴ Inscenované panství v pojetí Gerda Althoffa vytváří tedy vhodný tematický svorník pro dvě oblasti šlechtické reprezentace, v nichž Jindřich Korutanský zanechal nejvýraznější otisk, což jsou slavnosti s jejich objemnou rituální výbavou a dvorská literatura.

Abychom se vyhnuli nedorozumění, dodejme, že pod označením rituálu máme na mysli standardizované způsoby kolektivního či individuálního chování, které je založeno i na vnucených, i na tradičních pravidlech, opakuje se (deskriptivní část definice) a slouží k prohloubení soudržnosti kolektivu (funkcionální část definice).⁶³⁵ Vztah rituálu a reprezentace lze popsat jako průnik dvou pojmových kategorií. Reprezentace je tvůrčím zachycením navenek vyjádřitelných, nebo alespoň myšlenkově uchopitelných obsahů, kdežto rituál je jen jedním ze způsobů, jimiž mohou být osoby, věci, hodnoty či ideje reprezentovány.⁶³⁶ Médiem inscenovaného panství bylo sice v první řadě lidské tělo, rituální gesta a promluvy, stejně dobře se jím ale mohlo stát písmo, nehledě na fakt, že sféry „tělesná“ a „literární“ se ve světě středověkého člověka navzájem prolínaly, ovlivňovaly a kombinovaly.⁶³⁷

Písemnictví jako nástroj dvorské reprezentace⁶³⁸ bylo a dodnes je středem pozornosti odborníků z různých společenskovědních oborů. Pro náš

---

⁶³⁴ Gerd ALTHOFF-Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Rituale der Macht in Mittelalter und Früher Neuzeit*, s. 142-145, 169-171; Gerd ALTHOFF, *Die Macht der Rituale*, Darmstadt 2003, zde zvl. s. 9 a násl., 187 a násl. s citátem na s. 11: „Macht im Mittelalter zur Anschauung gebracht werden musste. Dies geschah in Akten der Herrschaftsrepräsentation, in denen nicht nur Glanz und Reichtum öffentlich gezeigt wurde. Vielmehr wurden mittels zeremonieller und ritueller Handlungen auch Verpflichtungen übernommen, Beziehungen dargestellt, Rechte anerkannt und vieles andere mehr. Machtausübung vollzog sich offensichtlich ganz wesentlich in solchen Handlungen.“

⁶³⁵ Jan KELLER et al., *Rituál*, in: Velký sociologický slovník II (P-Ž), Praha 1996, s. 938-939.

⁶³⁶ Horst WENZEL, *Ritual und Repräsentation*, in: Die Kultur des Rituals: Inszenierungen, Praktiken, Symbole, Christoph Wulf - Jörg Zirfas (edd.), München 2004, s. 91-109, zde s. 91-92.

⁶³⁷ Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Rituale*, s. 226-234.

⁶³⁸ Vedle Joachima Bumkeho a Hans-Joachim Behra se uplatněním literatury ve službách dvorské reprezentace zabývají výběrově Rolf SPRANDEL, *Gesellschaft und Literatur im Mittelalter*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1982, s. 141 a násl.; Hedda RAGOTZKY – Horst WENZEL, *Einführung*, in: Höfische Repräsentation. Das Zeremoniell und die Zeichen, Hedda Ragotzky – Horst Wenzel (edd.), Tübingen 1990, s. 7 a násl.; Horst WENZEL, *Höfische Repräsentation: Symbolische Kommunikation und Literatur im Mittelalter*, Darmstadt 2005, s. 10-13, 22-32. Obecně k významu a společenské funkci (sebe)reprezentace v předmoderní době Norbert ELIAS, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie. Mit einer Einleitung: Soziologie und Geschichtswissenschaft*, Frankfurt am Main 2002, s. 124 a násl.

účel se nezdá nutné sledovat celé složité předivo jejich myšlenkových pochodů, historikovi ne vždy přístupných. Spokojíme se poukazem na všeobecně přijímané stanovisko, že dvorská literatura nebyla adresována čtenářům, nýbrž posluchačům, že spíše než intelektuálním výkonem byla společenskou atrakcí. Její smysl tkvěl ve formování a utvrzování kolektivu, jehož privilegovaní členové číst buď neuměli, nebo nechtěli (Joachim Bumke).⁶³⁹ Specifické místo v literární produkci říšských dvorů zaujímala národní historiografie a dlouho opomíjené, co do výpovědní hodnoty ale rovnocenné básně, které zpracovávaly historickou látku. Oba žánry byly sestavovány na objednávku, z čehož vyplývá, že odrážely mentalitu šlechtických mecenášů, v jejichž zájmu středověcí autoři aktualizovali dějiny, aby propůjčili legitimitu soudobému mocenskému uspořádání. Dvorská historiografie měla navíc tu výhodu, že po sobě zanechávala písemnou tradici, která byla schopna plnit dokumentační a reprezentační funkce v dlouhodobém horizontu (Horst Wenzel, Birgit Studt).⁶⁴⁰ Padá o ní zmínka, protože máme indicie o jejím zapojení do vladařské praxe Jindřicha Korutanského, jakož i o jejím trvalém odkazu, který měl zajistit Menhartovcům „nesmrtelnost“.

Zapomíná se neprávem, že Jindřich byl v očích mnoha lidí hrdinou, jehož chrabrost a štedrost vůči potulným básníkům byla opěvována jak vrstevníky, tak generačními následovníky. Ještě méně se mluví o Korutancově aktivní roli při pořádání dvorských slavností, ať už z hlediska jejich politického nebo sociálního dopadu. Mlčí se o nich, přestože o jejich oblibě u Jindřicha Korutanského není sebemenších pochybností a přestože se o festivitech soudí, že byly mnohem více než bezcílným mrháním peněz. Naopak jsou označovány za „fundamentální prvek společenské koheze“ (Jacques Heers, Peter Johanek)⁶⁴¹, zacílený jednak na manifestaci moci a

---

⁶³⁹ Joachim BUMKE, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, Nördlingen 2002, s. 718.

⁶⁴⁰ Horst WENZEL, *Höfische Geschichte*. Bern-Frankfurt am Main-Las Vegas 1980, s. 7-27; Birgit STUDDT, *Formen der Dokumentation und Repräsentation von Macht: Historiographie und Geschichtskultur im Umkreis des Fürstenhofes*, in: Hof und Macht. Dresdener Gespräche II zur Theorie des Hofes, Reinhardt Butz - Jan Hirschbiegel (edd.), Münster 2007, s. 29-54.

⁶⁴¹ Jacques HEERS, *Fêtes, jeux et joutes dans les sociétés d'Occident à la fin du moyen âge*, Paris 1971, s. 77 a násl. s citátem na s. 79. Podobně Peter JOHANEK, *Fest und Integration*, in: Feste und Feiern im Mittelalter. Paderborner Symposion des Mediävistenverbandes, Detlef Altenburg - Jörg Jarnut - Hans-Hugo Steinhoff (edd.), Sigmaringen 1991, s. 525-540,

zvýšení společenské prestiže, jednak na utváření šlechtické pospolitosti a na posílení identifikace jejích vznešených příslušníků se společně sdílenými hodnotami, postoji a představami (Harry Kühnel, Andreas Ranft).⁶⁴² Můžeme vést dokonce přímou úměrnost mezi náklady, délkou trvání, počtem a statusem účastníků na straně jedné a společensko-politickým významem oslav na straně druhé.⁶⁴³ Středověké festivity včetně rytířských her, v nichž Menhartovci nalézali zalíbení,⁶⁴⁴ lze tak vystihnout několika atributy, o jejichž relevanci se záhy přesvědčíme na konkrétní historické matérii. Jsou jimi protikladnost svátečního plýtvání a všednodenní šetrnosti, všudypřítomnost rituální komunikace nadané schopností formovat společenský řád (tzv. „*ordnungsstiftende Kraft*“), stavovská exkluzivita, politická instrumentalizace a inscenace na veřejnosti.⁶⁴⁵

FESTIVITY VE VLADAŘSKÉ PRAXI

Neklamné svědectví o zálibě v oslavách, propagujících vznešenost a sílu rodu Menhartovců, vydávají prameny, pro které se vžilo v literatuře označení tyrolské knihy počtů⁶⁴⁶. Ty jsou výsledkem činnosti efektivně zorganizovaného administrativního soukolí, které vděčí za svůj vznik korutanskému vévodovi Menhartovi II. Když nastoupili po vévodově smrti

---

který zároveň poukazuje na hranice integračních vlivů středověkých slavností, chybějí-li pro to předpoklady jako v Čechách v mezidobí let 1306-1310.

⁶⁴² Harry KÜHNEL, *Spätmittelalterliche Festkultur im Dienste religiöser, politischer und sozialer Ziele*, in: *Feste und Feiern im Mittelalter*, s. 71-85, zde zvl. s. 71-72 a 85 se stručným rozbohem dvorské slavnosti v St. Veit roku 1298 na s. 73. Andreas RANFT, *Feste des deutschen Adels am Ausgang des Mittelalters, Form und Funktion*, in: *Il tempo libero, economia e società (loisirs, leisure, tiempo libre, Freizeit) secc. XIII - XVIII. Atti della "ventiseiesima settimana di studi"*, 18 - 23 aprile 1994, Simonetta Cavaciocchi (ed.), Firenze 1995, s. 245-256, zde zvl. s. 252 a násl.

⁶⁴³ Andreas RANFT, *Feste des deutschen Adels am Ausgang des Mittelalters*, s. 250.

⁶⁴⁴ Josef FLECKENSTEIN, *Nachwort: Ergebnisse und Probleme*, in: *Das ritterliche Turnier im Mittelalter. Beiträge zu einer vergleichenden Formen- und Verhaltensgeschichte des Rittertums*, Idem (ed.), Göttingen 1985, s. 624-651, zde s. 633 a násl., 649-651.

⁶⁴⁵ Gerhard FOUQUET-Harm VON SEGGERN-Gabriel ZEILINGER, *Höfische Feste im Spätmittelalter. Eine Einleitung*, in: *Höfische Feste im Spätmittelalter*, Idem (edd.), Kiel 2003, s. 9-18, zde s. 10-14. Stále užitečný historiografický přehled má Michael MAURER, *Feste und Feiern als historischer Forschungsgegenstand*, *Historische Zeitschrift* 253, 1991, s. 101-130, zde zvl. s. 102 a násl. (obecná východiska), 109-114 (středověk).

⁶⁴⁶ Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher*, zvl. s. 1-22; Josef RIEDMANN, *Die Rechnungsbücher der Tiroler Landesfürsten. K počátkům tyrolských knih počtů* Werner KÖFLER, *Studien zum Kanzlei- und Urkundenwesen Meinhards II. (1271-1295). Vorarbeiten zum Tiroler Urkundenbuch*, s. 77 an.

roku 1295 vládu jeho synové Ludvík, Ota a Jindřich, měli už v Tyrolsku k dispozici fungující soustavu úřadů jak na centrální, tak na lokální úrovni, jejichž prostřednictvím mohli účinně ovládat dědictví po otci. Z úřední činnosti vzešlé kancelářské pomůcky zprostředkovávají detailní vhled do „zákulisí“ panovnické reprezentace,⁶⁴⁷ obtíž je ale v tom, že stručné, nezřídka enigmatické zápisy nabývají pevné obrysy teprve v kontextu dochovaných kronik a děl dvorských básníků. Až spojení textů úředních a literárních dává šanci pro adekvátní interpretaci, pro porovnání odlišných perspektiv, nasvětlujících jeden a tentýž objekt pokaždé pod novým úhlem.⁶⁴⁸ V tomto smyslu je vděčným tématem dvorská slavnost, uspořádaná Ludvíkem, Otou a Jindřichem v polovině října roku 1298 na půdě Sankt Veit an der Glan, v symbolickém a správním centru Korutan. Událost je podrobně zdokumentována na foliích tyrolských účetních knih. Rozepisují se o ní ale také soudobí zpravodajové, mezi nimiž si úvodní slovo zaslouží viktrinský opat Jan. Byl koneckonců důvěrníkem Jindřicha Korutanského a byl dobře obeznámen s okolním děním:

„Jindřich, který se vrátil z toho boje zdrav a ověnčen slavným jménem, přichystal pro své bratry Otu a Ludvíka, syny vévody Menharta, obrovské taneční veselí. Ti dali zároveň rozhlásit, že se uprostřed Korutan u města Sankt Veit bude konat turnaj a že budou pasováni noví rytíři. Slavnost přichystali s velkými náklady a s velkou nádherou proto, aby poté, co zpráva o ní pronikne až do vzdálených končin, přišlo mnoho lidí. Těch rytířů bylo na pět set, vévodové tři, Ota, Ludvík a Jindřich, protože Albert již dříve sešel z tohoto světa. Opat od Sv. Lamberta požehnal meče vévodů jsa hlavním podporovatelem a strůjcem této slavnosti, během níž Menhartovi synové pasovali a slavnostně oděli nové rytíře, rozdávali dary, stavěli na odiv bohatství své slávy⁶⁴⁹ a ukazovali vznešeným země, že jsou jim nakloněni, že

---

⁶⁴⁷ O pramenné hodnotě a interpretačních úskalích spojených s tyrolskými knihami počtů zejm. TRB 1993, s. 25-26. Na příkladu dvora Markéty Pyskaté poukázala nedávno na problémy spojené s tímto pramenem Julia HÖRMANN, *Curia domine*, s. 98 a 118.

⁶⁴⁸ O produktivitě badatelských přístupů, které neomezují svůj rozhled na jeden typ pramene František ŠMAHEL, *Die königlichen Feste im mittelalterlichen Böhmen*, Bohemia 37, 1996, s. 271-290, zde explicitně na s. 277.

⁶⁴⁹ Est 1, 4.

se o to usilovněji budou snažit upevnit pozici v samotném vévodství, aby nepřátelé, pakliže by se nějakí našli, byli uvrženi v hanbu a aby si věrné k sobě těsněji připoutali. Byl všeho takový nadbytek, že přesahoval míru, rozličného purpuru a cendátu, jakož i oděvů různých barev bylo Benátčany na úvěr dopraveno tolik, že dluh až doposud nebyl zapraven. Proto si teď musejí nechat od Benátčanů líbit všemožné ústrky při obchodním jednání jak šlechtici ve svých záležitostech, tak měšťané těšící se u korutanských vévodů pověsti boháčů.⁶⁵⁰

Úryvkem pamatoval kronikář Jan z Viktringu na slavný návrat Jindřicha Korutanského od bitvy u Gölleimu. Při té příležitosti hostilo na podzim roku 1298 korutanské město Sankt Veit turnajové klání a dvorský sjezd⁶⁵¹ spojený s pasováním nových rytířů. Vůdčím duchem celého podniku byl prý vítězstvím ověnčený Jindřich (*Heinricus, qui salvus et maxime laudis titulo respersus de ipso prelio venerat, fratribus, Meynardi ducis filiis Ottoni et Luodewico, inestimabile tripudium generavit*). Vedle něj se do popředí vsunul Friedrich, představený benediktinského kláštera Sv. Lambrechta, který ležel v sousedním Štýrsku a jehož mniši udržovali úzké kontakty na tamní vládnoucí dynastii Habsburků (*Abbas Sancti Lamberti gladios ducibus benedixit et sollempnitatis huius auctor maximus et incentor*).⁶⁵² Vzhledem k tomu, že „státoprávními“ účinky srovnatelná intronizace korutanských vévodů probíhala nejpozději od dob Menharta II. v režii biskupů z Gurku⁶⁵³

---

⁶⁵⁰ LCH III/7, s. 324. Stručnější popis přináší recenze B, D, A2 na s. 358. K historickým okolnostem Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen der Grafen und Landesfürsten von Tirol*, s. 288 – 291 a v pozn.; Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens I*, s. 365 – 366.

⁶⁵¹ Ponacháme-li stranou nadpis kapitoly *De curia filiorum Meynardi ducis Karinthie*, rozepisují se explicitně o dvorském sjezdu recenze Janovy kroniky B, D, A2. LCH III/3, s. 358.

⁶⁵² Helmut J. MEZLER-ANDELBERG, *Zur älteren Geschichte der Abtei St. Lambrecht, Carinthia I* 151, 1961, s. 534–571; Benedikt PLANK, *St. Lambrecht*, in: *Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol 2*, Ulrich Faust – Waltraud Krassnig (edd.), St. Ottilien 2001, s. 318–380, zde zvl. s. 320 a násl. včetně obsáhlé bibliografie na s. 362 a násl. K Friedrichovi stručně Mathias PANGERL, *Studien zur Geschichte des Klosters St. Lambrecht. 1. Über die Reihe der Äbte des Klosters St. Lambrecht im 12. und 13. Jahrhundert*, Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 2, 1865, s. 114–138, zde s. 135–136; Benedikt PLANK, *Geschichte der Abtei St. Lambrecht*, St. Lambrecht 1978, s. 33.

⁶⁵³ Hartnid z Liechtenstein-Offenburgu, který byl v době konání st. veitské ceromonie biskupem Gurku, patřil mezi věrné stoupence Menhartovců, nabízelo se tudíž, aby duchovní záštitu převzal on. Jakob OBERSTEINER, *Die Bischöfe von Gurk 1072–1822*, Klagenfurt 1969, s. 120–126.

a že se v blízkosti Menhartových synů pohybovala řada jiných vysokých duchovních hodnostářů, je Friedrichovo jméno překvapením.

Můžeme se proto dohadovat, že opat Friedrich jednal z pověření habsburských spojenců, když se objevil na shromáždění korutanské šlechty a když žehnal zbráním Ludvíka, Oty a Jindřicha, zatímco obřadného aktu jejich rytířského opásání se zhostil strýc Albert I. Goricko-Tyrolský. Referují o něm ve vši stručnosti veronské letopisy k 16. říjnu, čímž doplňují Janova slova a mimoděk potvrzují, že se hrabata z Tirolu a Gorice těšila skvělé pověsti (*nomen suum longe lateque ad regiones alias diffundebant*). Až do Verony se doneslo, že synové vznešeného Menharta byli Albertem pasováni na rytíře a spolu s nimi více než stovka bojovníků shromážděných tehdy v St. Veitu (*dominus Otto, Lodoicus et Henricus fratres filii condam illustris viri domini Maginardi ducis Carintane fuerunt facti milites per dominum Alpretum comitem Goricie patruum suum, in terra sancti Viti et ipsi fuerunt vltra centum milites*).⁶⁵⁴ Z četby narativních děl se dá vyvodit, že řetězec slavnostních ceremonií, konaných v korutanské metropoli, sestával ze čtveřice dvorské shromáždění – žehnání zbraní (benedikce) – pasování – turnaj. Ani prolínání sféry sakrální a profánní, ani na první pohled nápadné spojení zábavy a politiky se přitom ničím nevymykalo dobovému koloritu. Slavnosti bývaly pro všechny zúčastněné „ideálním diplomatickým parketem“ k navazování a udržování kontaktů.⁶⁵⁵ Církev do těchto světských záležitostí zase běžně vstupovala v okamžiku pasování, aby vyprosila Boží požehnání novým rytířům a jejich zbráním.⁶⁵⁶

Místo setkání s korutanskou zemskou reprezentací nezvolili Menhartovci bez rozmyslu, bylo přeci svébytným významotvorným prvkem rituálu.⁶⁵⁷ Díky své poloze v přibližném geografickém středu Korutan a díky

---

⁶⁵⁴ *Annales Veronenses de Romano*, in: *Antiche cronache Veronesi* 1, Carlo Cipolla (ed.), Venezia 1890, s. 409-469, zde s. 454.

⁶⁵⁵ Andreas RANFT, *Feste des deutschen Adels am Ausgang des Mittelalters, Form und Funktion*, in: *Il tempo libero, economia e società*, s. 252, 254.

⁶⁵⁶ Joachim BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 330 a násl.; Elsbet ORTH, *Formen und Funktion der höfischen Rittererhebung*, in: *Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch-ritterlichen Kultur*, Josef Fleckenstein (ed.), Göttingen 1991, s. 128-170, zde s. 143 a násl.

⁶⁵⁷ Werner PARAVICINI, *Zeremoniell und Raum (Vorwort)*, in: *Zeremoniell und Raum*, Potsdam, 25. bis 27. September 1994, Idem (ed.), Sigmaringen 1997, s. 11-36, zde zvl. s. 15-16, 18, 25-26; Susanne RAU, *Räume: Konzepte, Wahrnehmungen, Nutzungen*, Frankfurt am Main 2013, s. 171-174, 176-177.

symbióze města s vévodským hradem plnil St. Veit od dob Sponnheimů sídelní a správní funkce.⁶⁵⁸ Středověké město o velikosti St. Veitu disponovalo navíc nezbytnými materiálními zdroji a infrastrukturou, aby se mohlo stát dějištěm spektakulárního převzetí vlády v Korutanech, kterou si pro sebe Menhartovi synové nárokovali proti vůli římského krále Adolfa Nassavského. K tak důležité symbolické a právní skutečnosti nemohlo zkrátka dojít jinde, než v srdci vévodství a pod hradbami tradiční zeměpanské rezidence, zbudované Sponnheimy. *Praesentia ducis* byla ostatně vladařskou maximou právě tak jako podmínkou, aby se Menhartovci mohli náležitě zhostit vévodského úřadu a jeho reprezentace, které bylo třeba vykonávat osobně, v permanentní a bezprostřední interakci s poddanými ve všech koutech říše.⁶⁵⁹

Pro St. Veit hovořily rovněž historické reminiscence. Porážkou Adolfa Nassavského se Menhartovcům naskytla příležitost, aby pompézní oslava vítězství zakryla traumatické místo v rodové paměti, spojené se zajetím Ludvíka Korutanského.⁶⁶⁰ Ostře protišlechtické vládní koncepci Menharta II. se v letech 1292-1293 vzepřel Ulrich hrabě z Heuneburgu, jenž kolem sebe shromáždil řady nespokojených šlechticů. Máme-li věřit slovům Otakara Štýrského, cítili se Menhartovými represáliemi dotčeni na cti a právech, proč se spojili v odboji nejen na půdě Korutan, ale i navenek s dolnobavorským vévodou Otou, s protihabsbursky smýšlející šlechtou ze Štýrska a se salzburským arcibiskupem Konrádem. V červenci 1292 vyslal Menhart do Korutan vojsko, aby uklidnilo situaci. Velení svěřil staršímu synovi Ludvíkovi. Ten byl však zrádnými měšťany a jejich salzburskými spojenci na hradě v St. Veit zajat, načež byl vláčen po různých arcibiskupových pevnostech, odkud byl propuštěn až o Letnicích 1293 na základě mírových dohod z Lince. Nekompromisní až brutální způsob, jakým

---

⁶⁵⁸ Alfred OGRIS, *Die Landeshauptstadtfrage in Kärnten*, in: *Die Hauptstadtfrage in der Geschichte der österreichischen Bundesländer*, Enns 1991, s. 26-43, zde s. 28 a násl., 33 a násl.

⁶⁵⁹ Thomas ZOTZ, *Präsenz und Repräsentation. Beobachtungen zur königlichen Herrschaftspraxis im hohen und späten Mittelalter*, in: *Herrschaft als soziale Praxis*, s. 168-194, zde zvl. s. 168-172, 190-194.

⁶⁶⁰ O cílené manipulaci historickou pamětí se zřetem k potřebám současnosti Johannes FRIED, *Erinnerung und Vergessen. Die Gegenwart stiftet die Einheit der Vergangenheit*, *Historische Zeitschrift* 273, 2001, s. 561-593, zde s. 573 a násl.; IDEM, *Der Schleier der Erinnerung: Grundzüge einer historischen Memorik*, München 2012, s. 237 a násl.

Menhart II. po potlačení vzpoury naložil s jejími účastníky, vysoké šlechtice nevyjímaje, je neklamnou známkou traumatické zkušenosti, kterou si hrabata z Tirolu-Gorice z boje odnesla a kterou bylo nutno rituálně odčinit.

Dosavadní literatura, která se rozepisuje o symbolickém rozměru slavnosti v St. Veitu, vychází z prosté totožnosti míst z let 1292 a 1298. Oporou jí může být ale též dikce jedné dlouho přehlížené listiny. Byla dána na hradě Tirolu v listopadu 1298 necelý měsíc po st. veitské slavnosti. Ota, Ludvík a Jindřich v ní společně ocenili loajalitu Ulricha, strážce zeměpanského hradu Mittertrixenu (*unserm amman Vltreichen von Truechssen*).⁶⁶¹ Za spoluúčasti vybraných dvořanů v čele s hofmistrem a maršálkem dostal Ulrich lenní statky a desátek v Hardu, spadlé na komoru smrtí Rainhera z Aichelburgu (*datz Harde ... daz uns ledich worden ist von Rainhern von Aichelwerch*). Závažnější ovšem je, čím si věrný služebník vydobyl přízeň vévodů: Utrpěl škodu, když bránil vévodu Ludvíka před jeho zajetím (*vuer den schaden, den er Velreich in unserm dienst genomn hat datz sand Veit, da unser liber prueder, hertzog Ludweich, gevangen wart, und des er uns verricht hat mit gueter gewizzen und der gerait ist vuer viertzich march Agleyer*). Ulrich své ztráty vyčíslil zpětně na 40 hřiven akvilejských feniků a je sotva náhoda, že se mu zadostiučinění dostalo po dlouhých pěti letech, avšak krátce po ceremoniálu v St. Veitu. Písemnost tedy nejen potvrzuje námi tolik zdůrazňovanou aplikaci lenního práva ve vladařské strategii Menhartovců, ale i jejich uvědomělé tvůrčí zacházení s historickou pamětí.⁶⁶²

Státnické události více či méně slavnostního rázu bývaly ve středověku plánovány na významné církevní svátky,⁶⁶³ v důsledku čehož získávalo nadpozemskou ochranu a legitimitu vše, co bylo během nich podniknuto a dojednáno. Zvyklostem odpovídá datace veronské kroniky, která st. veitské shromáždění klade ke sv. Havlu, jehož svátek připadal na 16. října. Itinerář Menhartových synů na druhou stranu napovídá, že se vévodové chopili

---

⁶⁶¹ Blíže Barbara KORAK, *Burggrafen und Burgpfleger in Kärnten bis 1500 (= Dissertation, Universität Graz)*, Graz 1984, s. LI; BSK 2, s. 129-132.

⁶⁶² MHDC 6, č. 415, s. 280-281 (1298 XI 9, Tirol). K chybné dataci 1291, kvůli níž listina nebyla zatím využita v námi sledovaném kontextu, Johann RAINER, *Eine Kärntner Herzogsurkunde aus dem Ende des 13. Jahrhunderts*, Carinthia I 145, 1955, s. 303-308.

⁶⁶³ Hans Martin SCHALLER, *Der heilige Tag als Termin mittelalterlicher Staatsakte*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 30 1974, s. 1-24 se shrnutím hlavních myšlenek na s. 21-24; Joachim BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 282.

vyřizování vladařských povinností na korutanské půdě nedlouho po otcově úmrtí v listopadu 1295,⁶⁶⁴ takže bez zajímavosti není ani tříleté prodlení „státnického“ aktu, situovaného do St. Veitu a reflektujícího prvky rytířské kultury. Vzhledem k úzké časové návaznosti na triumf habsburského spojence Albrechta v říši 2. července 1298 bude asi nejbližší pravdy domněnka, že se jednalo o demonstraci úspěšného upevnění menhartovského panství v Korutanech, jež Albrechtův poražený protivník, římský král Adolf Nassavský, nebyl ochoten akceptovat. O Adolfově odmítavém stanovisku v otázce korutanského nástupnictví víme proto, že jej římský panovník nijak neskrýval. V listu salzburskému arcibiskupovi Konradovi roku 1296 nejenže nazval Otu, Ludvíka a Jindřicha rebely proti svaté církvi a říši (*rebelles Sacrosancte Romane ecclesie et imperii*), ale navíc je označil jako syny Menharta, který se toliko nazýval vévodou korutanským (*filios quondam Meinhardi clamantem se Ducem Carinthie*), aniž by jím – čteno mezi řádky - právoplatně byl.⁶⁶⁵ Ve světle menhartovsko-nassavské rivality byly inscenace pasování a turnaje jako stvořené, aby daly v St. Veitu průchod oslavám göllheimského vítězství nad padlým římským králem, který Menhartovcům upíral právo na jejich vévodství.⁶⁶⁶

Po místu a čase plynule navazujeme funkcí rituálu, o níž bylo leccos naznačeno v předchozím výkladu. Rytířské pasování bylo nositelem mnoha

---

⁶⁶⁴ MHDC 6, č. 323, s. 222-223 (1295 XI 16, Freiberg). Více Franz Heinz HYE, *Daten zum Itinerar und Urkundenverzeichnis der Söhne Meinhards II., Otto, Ludwig und Heinrich von Kärnten-Tirol. Vorarbeiten zu diesem Teil des Tiroler Urkundenbuches*, Tiroler Heimat 71, 2007, s. 5 – 24.

⁶⁶⁵ Pisemnost datovanou 27. listopadu 1296 v Sinzheimu otiskl *in extenso* Joseph Eutyck KOPP, *Geschichte der eidgenössischen Bünde 3-1. König Adolf und seine Zeit 1292-1298*, Berlin 1862, č. 13, s. 283-284 = MHDC 6, č. 362, s. 246 (regest) = *Regesta Imperii VI. Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1272-1313. Abt. 2. Die Regesten des Kaiserreiches unter Adolf von Nassau. 1291-1298*, Vincenz Samanek - Johann Friedrich Böhmer (edd.), Innsbruck 1948, č. 785, s. 272 (regest s komentářem). Napjaté vztahy mezi Adolfem a syny Menharta II. vylíčil až do osudného střetnutí u Göllheimu Alois GERLICH, *Adolf von Nassau (1292 - 1298): Aufstieg und Sturz eines Königs, Herrscheramt und Kurfürstenfrunde*, Nassauische Annalen. Jahrbuch des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung 105, 1994, s. 17-78, zde s. 59 a násl. Protinasavskou koalici přehledně popsal Martin MATTHEIS, *Das Verhältnis der deutschen Fürsten und Grafen zu König Adolf von Nassau (1292-1298)*, Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz 97, 1999, s. 353-399. Vztahy Oty, Ludvíka a Jindřicha k habsburskému kandidátovi říšské koruny přibližuje Michael PIRCHSTALLER, *Die Beziehungen der Herzoge Otto, Ludwig und Heinrich von Kärnten zu König Albrecht von Österreich*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/50, 1906, s. 243-316.

⁶⁶⁶ Richard W. BARBER - Juliet R. V. BAKER, *Tournaments: Jousts, Chivalry, and Pageants in the Middle Ages*, New York 1989, s. 166-173.

symbolických obsahů, nepočítáme-li obligátní vstup mezi privilegovanou vrstvu bojovníků na koni. Mohlo mít konotace totožné s inaugurací, s uvedením dědice do držby pozůstalosti, nebo následníka trůnu do svrchovaných práv jeho předchůdce.⁶⁶⁷ V St. Veitu se odehrálo ve dvou po sobě jdoucích krocích. Nejprve byli opásáni Ludvík, Ota a Jindřicha, kteří následně provedli hromadné pasování snad až 500 mužů nižšího společenského ranku. Rituální iniciace Menhartových synů byla ale ve srovnání s nimi vnímána svébytně, pod zorným úhlem translace vévodské moci. Jinak než inauguračními účinky pasování si jen těžko můžeme vysvětlit, že postavení trojice vévodů nikdo nezpochybňoval, ačkoliv odstavili na vedlejší kolej tradiční obřad intronizace. V Karnburgu se mu musel podrobit roku 1286 předchůdce Menhart II. a roku 1335 habsburský následovník Albrecht II. Chromý v zastoupení bratra, rakouského vévody Oty IV. Veselého. Jestliže se Menhartovi synové bez formálního usednutí na vévodský stolec obešli, tak proto, že ho nahradili rytířskou ceremonií.

Korutany měly však status říšského léna a pasování nebylo tím pádem dostačující k legitimnímu výkonu panství. Inaugurace⁶⁶⁸ na domácí půdě byla prvním stupněm ustanovení do úřadu, jehož druhým stupněm byla říšská investitura.⁶⁶⁹ Na rituální předání léna Ludvíkovi, Otovi a Jindřichovi přišla řada o rok později, v květnu 1299 v porýnském městě Špýru. Od nedávno zvoleného a korunovaného římského krále Albrechta I. Habsburského tu převzali spřátelení Menhartovci rukou společnou a nerozdílnou Korutanské vévodství, symbolizované žezlem (*de ducatu Carinthie ... sceptro nostro regio investivimus, adhibitis sollempnitatibus debitis et consuetis*).⁶⁷⁰ Infeudací ve Špýru bylo tak učiněno zadost procedurálním zvyklostem a postavení vévodů se zbavilo veškerých pochybností, když nad ním Albrecht Habsburský jakožto lenní senior převzal garanci.

---

⁶⁶⁷ Elsbet ORTH, *Formen und Funktion der höfischen Rittererhebung*, s. 155-156.

⁶⁶⁸ Přehledově Dorothee LINNEMANN, *Rituale der Einsetzung. "Äußere Form", Funktionen und Bedeutung*, in: *Spektakel der Macht. Rituale im Alten Europa 800-1800*, Barbara Stollberg-Rilinger et al. (edd.), Darmstadt 2008, s. 68-73.

⁶⁶⁹ Symbolický rozměr investitury do podrobně rozebírá Hagen KELLER, *Die Investitur. Ein Beitrag zum Problem der "Staatssymbolik" im Hochmittelalter*, *Frühmittelalterliche Studien* 27, 1993, s. 51-86, zde s. 55 a násl., 74 a násl.

⁶⁷⁰ MHDC 6, č. 439, s. 296-297 (1299 V 19, Špýr) = MGH LL Const. IV, č. 70, s. 53-54.

Locus classicus v odborné literatuře o středověkých festivitech je integrační funkce oslav (tzv. „*ordnungsstiftende Funktion*“), pro jejíž ilustraci si někteří autoři vypomáhají příkladem St. Veitu. Jeho přitažlivost z pohledu historiků je způsobena kongenialitou, kterou lze bez větších obtíží vysledovat mezi dobovým popisem z pera Jana z Viktringu a teoretickými konstrukcemi, na něž spoléhá moderní rituální bádání. Viktrinskému opatovi coby bystrému pozorovateli soudobého světa neušlo, že si Menhartovi synové dali velmi záležet, aby demonstrací síly a leskem svého majestátu zapůsobili na shromážděné korutanské předáky, které chtěli „těsněji k sobě připoutat“ (*glorie sue divicias ostendentes, nobilibus terre se benivolos exhibentes, se in ipso ducatu arcus imprimentes, ut adversarii, si qui essent, et emuli rubore perfunderentur et fideles ad ipsos fidelius firmarentur*). Loajalitu svých spoluhráčů na politické šachovnici si korutanští vévodové vydobyli nejen stavěním na odív vojenské síly a boží prozřetelnosti, která rozhodla střetnutí u Göllheimu v jejich prospěch⁶⁷¹, nýbrž si vypomohli dalšími dvěma promyšlenými tahy. Jednak pasovali nové rytíře a začlenili je do svého lenního dvora na bázi osobní věrnosti, jednak se snažili získat náklonnost šlechty rozdáváním darů (*novos milites creaverunt et honorabiliter vestierunt, munera distribuerunt*). Nešlo o nic neobvyklého, neboť obdarování patřilo do běžného repertoáru sociálních strategií, způsobilých vytvářet, udržovat a obnovovat závislostní vazby mezi jednotlivci a skupinami na středověkých dvorech.⁶⁷²

---

⁶⁷¹ Obecně Hans-Werner GOETZ, *Gott und die Welt. Religiöse Vorstellungen des frühen und hohen Mittelalters I. Das Gottesbild*, Berlin 2011, s. 133 a násl. O dobovém hodnocení bitvy u Göllheimu jako božího soudu v habsburském táboře Ernst SCHUBERT, *Die Absetzung König Adolfs von Nassau*, in: *Studien zur Geschichte des Mittelalters*. Jürgen Petersohn zum 65. Geburtstag, Matthias Thumser - Annegret Wenz-Haubfleisch - Peter Wiegand (edd.), Stuttgart 2000, s. 271-301, zde s. 295-297.

⁶⁷² Programově o „systému recipročních darů“, který mohl jako v našem případě zahrnovat výměnu majetku za loajalitu, Jürgen HANNIG, *Ars donandi. Zur Ökonomie des Schenkens im früheren Mittelalter*, in: *Armut, Liebe, Ehre: Studien zur historischen Kulturforschung*, Richard van Dülmen, Frankfurt am Main 1988, s. 11-37, 275-278 s citátem na s. 14-15: „*Die Reziprozität einer Schenkung kann auch durch die moralische und soziale Verpflichtung gewährleistet sein, dem Schenkenden durch spezifische Handlungen oder Unterlassungen oder mit allgemeinen ‚consilium et auxilium‘ (Rat und Tat) beizustehen.*“ S podrobným shrnutím dosavadního bádání o daru Arnoud-Jan A. BIJSTERVELD, *The medieval gift as agent of social bonding and political power*, in: *Idem, Do ut des : gift giving, memoria, and conflict management in the medieval Low Countries*, Verloren 2007, s. 18-50, zde zvl. s. 32 a násl., kde autor ve vývojové perspektivě od raného do pozdního středověku konstatuje zvolna klesající, byť nikdy zcela absentující význam daru jako „tmelu společenských vztahů“.

Že slavnost v St. Veit měla příznivé dopady na soudržnost menhartovského panství, můžeme usuzovat z četby Viktringovy kroniky, ale i z jiných zdrojů. Integrační funkce rituálu nalezla konkrétní výraz v polozapomenutém lenním listu pro kraňského zemského písaře Heinricha Lavanta.⁶⁷³ Písemnost je datována 24. října v St. Veitu, takže zapadá časově a místně do širšího ceremoniálního rámce. Píše se v ní, že Ota Korutanský se souhlasem svých bratrů propůjčil Lavantovi za věrné služby dědičné léno, kterým byl zeměpanský hrad Weinegg v Kraňsku (*Henricum Lauuanum notarium nostrum in Carniola consensu et uoluntate fratrum Ludouici et Heinrichi et auctoritate presentium ... ad rectum et legale feudum castrum Weinek situm in terra Marchia prope monasterium Siticensem*).⁶⁷⁴ Nakolik můžeme klást rovnítko mezi rozdáváním lén a darů z hlediska jejich role ve společenských vztazích,⁶⁷⁵ koresponduje naše zjištění výpovědi Jana z Viktringu, shrnujícího obě kategorie do lapidárního sousloví *munera distribuerunt*. Slavnost nabídla Menhartovcům příležitost a lenní právo nástroj pro „bližší připoutání“ jak kraňského úředníka Heinricha Lavanta, tak anonymního davu dalších v pramenech opomenutých osob.

Ještě v jednom bodě je pro nás lenní pořízení Oty Korutanského poučné. V logice politického projevu je účast mezi slavicími hosty interpretována jako přihlášení se ke straně toho, kdo slavnost pořádá.⁶⁷⁶ Viktringův kronikářský záznam je ale neadresný, takže oporou pro alespoň částečnou rekonstrukci nejbližšího okruhu stoupenců menhartovské vlády v Korutanech zůstává svědečná řada listiny pro Heinricha Lavanta. Z duchovních v ní máme zastoupeny brixenského kanovníka Rudolfa a

---

⁶⁷³ Kamillo TROTTER, *Geschichtliches über Lavant im Mittelalter*, Osttiroler Heimatblätter 4, 1927, s. 18-26, zde s. 19-20; Josip ŽONTAR, *Kranjski deželni vicedom*, s. 288. Stručnější zmínky o Heinrichovi a jeho rodu mají Dušan KOS, *In Burg und Stadt*, s. 185, 223; Alois WEISS, *Kärnthens Adel bis zum Jahre 1300*, s. 88-89; Gustav Adolf METNITZ, *Geadelte Bürger in Kärnten*, s. 83 a 92 v pozn.

⁶⁷⁴ MHDC 6, č. 413, s. 279 (1298 X 24, St. Veit) (regest originálu listiny) = Franz PAGITZ, *Die verfassungsrechtliche Stellung der Herzoge von Kärnten aus dem Hause Görz-Tirol, 1286 bis 1335* (= *Dissertation, Universität Graz*), Graz 1949, č. 32, s. 22-23 (přetisk části textu podle opisu ze 17. století).

⁶⁷⁵ Stephen D. WHITE, *Service for fiefs or fiefs for service. The politics of reciprocity*, in: *Negotiating the gift. Pre-modern figurations of exchange*, Gadi Algazi - Valentin Groebner - Bernhard Jussen (edd.), Göttingen 2003, s. 63-98, zde zvl. s. 63-73, 97-98.

⁶⁷⁶ Karl-Heinz SPIEB, *Kommunikationsformen im Hochadel und am Königshof*, s. 277; Andreas RANFT, *Feste des deutschen Adels am Ausgang des Mittelalters*, s. 248-249.

místního plebána Dietricha z městské fary v St. Veitu, jejíž představení měli odedávna blízko ke korutanským vévodům.⁶⁷⁷ Na Dietricha, pocházejícího z bavorského Pflugdorfu, se předchozí poznámka hodí o to více, že začal kariéru v tyrolské kanceláři a že byl důvěrníkem jednak Menharta II., který mu nejspíše dopomohl k st. veitské faře, jednak Menhartových synů, z jejichž pověření vykonával od roku 1299 přerušovaně až do své smrti úřad korutanského victuma.⁶⁷⁸ S kanceláři na hradě Tirolu byly spojeny rovněž osudy mistra Rudolfa, od roku 1292 člena kapituly v Brixenu, písaře a spolupracovníka Menharta II.⁶⁷⁹ Ze světské nobility byla naopak většina přihlížejících odbyta listinnou formulí „*et aliis rogatis testibus*“. Ti nejpřednější jsou nicméně jmenováni, a to většinou s explicitním označením zastávaného úřadu:

Heinrich II. z Rottenburgu - hofmistr

Heinrich III. z Aufensteina - korutanský maršálek

Werner z Tablandu

Heinrich Graland

Wulfing – kraňský victum⁶⁸⁰

Konrad z Friedbergu – komorník⁶⁸¹

Přítomnost kraňského victuma souvisí s tím, že lénem obdarovaný zemský písař Heinrich Lavant byl z titulu svého úřadu Wulfingovou pravou rukou, a s tím, že Wulfing měl na starosti majetek, z něhož byl písař Heinrich saturován. Ani Heinrich z Aufensteina nemohl chybět. Byl nejvyšším

---

⁶⁷⁷ Walter FRESACHER et al., *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, 2. Abteilung: Die Kirchen- und Grafschaftskarte, Teil 8, 2: Kärnten. Ost- und Mittelkärnten nördlich der Drau*, Klagenfurt 1958, s. 251 a násl.

⁶⁷⁸ Werner KÖFLER, *Studien zum Kanzlei- und Urkundenwesen*, s. 47-50; IDEM, *Beiträge zum Urkundenwesen*, s. 66-67; Franz-Heinz HYE, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei*, s. 38-40; Evelyne WEBERNIG, *Landeshauptmannschaft und Vizedomamt in Kärnten*, s. 121-123, 132-133.

⁶⁷⁹ Werner KÖFLER, *Studien zum Kanzlei- und Urkundenwesen*, s. 68-69; IDEM, *Beiträge zum Urkundenwesen*, s. 70; Franz-Heinz HYE, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei*, s. 111-115; Leo SANTIFALLER, *Das Brixner Domkapitel 2*, č. 286, s. 448-449.

⁶⁸⁰ Georg KOZINA, *Reihenfolge der Landesvicedome von Krain*, s. 12-13. Josip ŽONTAR, *Kranjski deželni vicedom*, s. 283-284 s korekturou, spočívající v identifikaci dvou Žontarových kraňských victumů jako jedné a též osoby Wulfingovy.

⁶⁸¹ Christoph HAIDACHER, *Der fürstliche Kaufmann*, s. 739 a v pozn.; Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 100 a v pozn., 109.

zemským dignitářem, který z pozice maršálka, posléze i hejtmána zastupoval Menhartovce, sídlící a vládoucí svým dědičným zemím z jižních Tyrol.⁶⁸² Konrad z Friedbergu byl komorníkem Menharta II. a Oty Korutanského, takže jako člověk zodpovědný za stav pokladny dohlížel na průběh nákladného ceremoniálu a na obdarovávání jeho aktérů. Nejinak Heinrich z Rottenburgu, který v hodnosti hofmistra řídil chod dvora, ubytovaného v říjnu 1298 ve zdech a okolí St. Veitu.⁶⁸³ Zbývající Werner z Tablandu s Heinrichem Gralandem přináleželi nejen k menhartovské ministerialitě, ale hlavně k úzké skupině dvořanů, později rádců Jindřicha Korutanského, cestujících v doprovodu panovníka. Oproti původnímu předpokladu jsme se tedy o stranicích Menhartovců v Korutanech nedozvěděli tolik, kolik bychom očekávali. Svědečnou řadu zaplnili bezmála sami Tyrolové, které Ludvík, Ota a Jindřich převzali po svém otci. Můžeme být na druhou stranu rádi přinejmenším za informace o osobách kraňského victuma a písaře, eventuelně maršálka z Aufensteina, který povýšil za Jindřicha Korutanského na „nekorunovaného vládce“ vévodství. Na bedrech a schopnostech těchto úředníků ležela zeměpanská správa mimotyrolských oblastí.

Od vážných záležitostí obrátíme nyní zrak k turnajové zábavě, která tvořila pravidelně doprovodný program středověkých oslav a jednání na nejvyšší úrovni. Ačkoliv by se to mohlo zdát podružné, St. Veit znamenal mocný impuls pro rytířskou kulturu, která se za Menharta II. ocitla v hlubokém útlumu. Jak výstižně shrnula Julia Hörmann, vlivná šlechta vyznávající okázalou zahálčivost a „hraní na válku“ byla Menhartovi trnem v oku. Ani romantické dobrodružství, turnaj a dvorská láska neměly pro něj žádnou hodnotu. Odklon od rytířských tradic šel v Menhartově podání tak daleko, že se až do sňatku s královnou-vdovou Alžbětou Štaufskou zdráhal přijmout ostruhy a sám vytrvale odmítal pasovat nové rytíře, vlastní syny nevyjímaje. Takové počínání mělo přesah do politické reality, jestliže otec

---

⁶⁸² Blíže o tom August JAKSCH, *Geschichte Kärntens*, s. 220 a násl.; Evelyne WEBERNIG, *Landeshauptmannschaft und Vizedomamt in Kärnten*, s. 48 a násl. Obecně k úřadu zemského maršálka v rakouských poměrech Alfred von WRETSCSKO, *Das österreichische Marschallamt im Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte der Verwaltung in den Territorien des Deutschen Reiches*, Wien 1897, s. 36 a násl., 57 a násl.

⁶⁸³ O působnosti hofmistra Gerhard SEELIGER, *Das deutsche Hofmeisteramt im späteren Mittelalter. Eine verwaltungsgeschichtliche Untersuchung*, Innsbruck 1885, s. 37-39, s. 85 a násl. Pro Tyrolsko Otto STOLZ, *Geschichte der Verwaltung Tirols*, s. 17-18.

Ludvíka, Oty a Jindřicha preferoval familiáry namísto vazalů a namísto vysoké šlechty spoléhal na osoby z nižších pater společnosti, jež pověřoval službou a úřady.⁶⁸⁴ St. Veit proto symbolizuje dalekosáhlou změnu, která se po smrti Menharta II. v řízení „státu“ udála a kterou nemusíme po vzoru staršího bádání vnímat pouze negativně.

Zatímco Menhartova vladařská aktivita se nesla ve znamení konfrontace se zavedenými šlechtickými elitami, jež přerostla v letech 1292–1293 v otevřenou revoltu, Jindřich Korutanský a jeho bratři dávali přednost kooperaci. Vzájemnému porozumění se „vznešenými země“ prospíval nejen společně sdílený étos, ale také vtažení rytířské kultury do sféry politiky. Ne nadarmo se v literatuře poukazuje na potenciál rytířských slavností, upevňovat personální struktury panství. Důkazem je souběh událostí v St. Veitu. Nemůže být totiž sporu, že hromadné pasování stovek rytířů a obdarování věrných lény vedlo k rozšíření lenního dvora, jenž byl jedním z pilířů vládní koncepce Menhartových synů. Tím méně lze přehlédnout fakt, že turnaj sloužil jako společensky přijatelný ventilátor rozporů, které by jinak hrozily přerůst v ozbrojené konflikty a zášti. Mechanismus jeho fungování byl založen na vyrovnávání statusové nerovnosti, ovládající přísně hierarchizovaný svět urozených. V turnajové aréně ji kompenzovala rovnost šancí, prokázat individuální válečnické dovednosti.⁶⁸⁵

Co se reprezentační funkce týče, nemělo by nám uniknout, pokud kronika hovoří o nádheře, do níž byla společenská událost zahalena štedrostí korutanských vévodů, o způsobu dodání potřebných rekvizit a o obstaravatelské činnosti benátských kupců, jejichž dravou podnikavost nenechal viktrinský opat Jan bez odezvy (*Tanta fuit affluencia expensarum, ut modum excederet, et purpurarum variarum et scindati atque diversorum colorum vestium a Venetorum excredicione transvecta, ut usque ad hec tempora nondum sint soluta, et nobiles in agendis et cives ad duces Carinthie potentialiter indagati a Venetis in suis mercatibus tedia sint perpassi*). Ota, Ludvík a Jindřich přichystali nádhernou podívanou a nelitovali peněz, aby

---

⁶⁸⁴ Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite*, s. 154–158; Julia HÖRMANN, *Die höfische Kultur*, in: *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. Das Werden Tirols*, s. 181–188 s parafrází na s. 187.

⁶⁸⁵ Karl-Heinz SPIEB, *Kommunikationsformen im Hochadel und am Königshof*, s. 275; Andreas RANFT, *Feste des deutschen Adels am Ausgang des Mittelalters*, s. 246–247, 253.

přilákali davy lidí z nejbližších krajín, neboť chtěli dodat svému dvoru lesk a slavnosti patřičnou diváckou kulisu (*quod adeo large et magnifice instruxerunt, ut, ad regiones exteras divulgatum, plurimi convenirent*).

Vypravěčskou pasáž z Janovy kroniky lze vhodně skloubit s knihami počtů, které nás dopodrobna informují o druhu a objemu zboží, dopraveného na přání korutanských vévodů. Účetní záznam pořízený roku 1299 Cursiem Foresim a Vannim Dolcebuonem, zástupci florentského bankovního domu Frescobaldi, prozrazuje, že nákupy obstarávali nejen kronikářem zmiňovaní Benátčané, ale především florentští bankéři. Společnost Lambertuccia Frescobaldiho již od 90. let 13. století vykupovala od tyrolské komory oběživo nezbytné pro zajištění svého vlastního provozu za cenu, kterou přisuzovala korutanským vévodům na účet. Ten sloužil následně ke krytí výdajů za luxusní zboží⁶⁸⁶, což umožnilo Ludvíkovi, Otovi a Jindřichovi, aby slavnost v Sankt Veit pojali vskutku velkoryse.

Proto mezi účetními položkami nacházíme nákladné importy: 16 kusů látky z flanderského města Yper (počítáno 1 ks na 10 loktů), 5 kusů šarlatu ze severofrancouzského Douai, 3 kusy černé látky rovněž z Yper, 1 kus modré látky z Paříže, 2 kusy červené látky z Milána, 12 centnýřů svíček, cukrovinky, léčivé lektvary, přes 230 různých kožešin malých i velkých, 28 kožichů, 48 ubrusů, 10 ručníků, 2 kusy lněné látky a nakonec 5 kůží a stejně tolik zástěr pro jokulátory ze Sankt Veit v celkové hodnotě více jak 143 liber stříbra.⁶⁸⁷ Mimo zorné pole se však ocitají výdaje, jež plynuly do kapes jiných kupců než Frescobaldiů, hlavně benátských⁶⁸⁸. Malou reminiscencí na ně je účet tyrolského purkrabího Konrada, který již v květnu 1298 zaznamenal výplatu 17 liber stříbra za latě a dřevo určené *ad festum milicie domini ducis*⁶⁸⁹, nejspíše ke zbudování provizorních příbytků. Soudě podle Konradova zápisu, plánovala se dvorská slavnost s velkým časovým předstihem. Vítězství

---

⁶⁸⁶ Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen der Grafen*, s. 128 an.

⁶⁸⁷ D/86, (TRB 1998, s. 151-152). Část tohoto účtu, avšak bez citované pasáže a s nesprávnou datací (23. června namísto 22. června 1299), otiskl již Michael MAYR-ADLWANG (ed.) *Regesten zur tirolischen Kunstgeschichte. Von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1364*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/42 (1898), č. 171, s. 145.

⁶⁸⁸ K tomu srv. Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen der Grafen*, s. 290.

⁶⁸⁹ „Item ad festum milicie domini ducis Ludwici pro assensibus et lignis lb 17.“ F/207, (TRB 2008, s. 279).

v bitvě u Gölleheimu se potom ukázalo jako příznivá shoda okolností, bránící delším organizačním průtahům.

Připomínku k seznamu, který sestavili florentští kupci Cursio s Vannim, si žádá mimoto údaj o jokulátorech, jež doprovázeli Menhartovce v dobách všedních i svátečních. Z rozmanité palety umělců pobývajících na přelomu 13. a 14. století na tyrolském dvoře⁶⁹⁰ máme díky knihám počtů zachycenu přítomnost těchto specializovaných povolání⁶⁹¹: zpěvák (*cantor, singarius*), loutnista (*lirator*), herec neboli histrion (*ystrion*), žakér neboli jokulátor (*ioculator*), pištec (*phifarius*), hudec čili houslista, resp. houslistka (*vigellator, fingellatrix*), flétnista (*fistullator*), trubač (*pusunarius*), vypravěč (*sagarius*) a v neposlední řadě neznámý slepý pěvec (*cecus cantans*). Mnohé z nich známe buď pod siglou (*H.*, *Uol.* – pravděpodobně Heinrich a Ulrich), anebo celým jménem, ať už jsou to pěvci Heinrich, *Hanchampf*, *Hoflich*, *Seitlin*, *Valler*, *Nernsnabel*, *Cluchentot*, hudci Heinrich, *Adelheid*⁶⁹², *Schanprüllen*, *Äblin*, jokulátoři Heinrich, Saul, Laurenz řečený *Hüntli*, *Freudenreich*, *Schönlin*, Christian, *Colla*, Konrad řečený *Nimmerselich*, nebo flétnisté *Ellend*, *Pruzzin*, Heinrich a Konrad řečený *Plaeterle*. Je pravděpodobné, že do jejich řad vplynuli básnicky činní heroldi, kteří byli taktéž znalci heraldiky, vojenského umění a turnajových pravidel, pro které ale prameny z německo-jazyčných oblastí dlouho postrádaly dostatečně určitou terminologii.⁶⁹³

---

⁶⁹⁰ Za celou dobu existence tyrolských knih počtů od konce 80. let 13. století do 60. let věku následujícího jsou ovšem doloženy i jiné než ve výčtu uvedené profese, např. věštkyně („*Domina Ella prophetissa*“). Srv. Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher*, s. 62.

⁶⁹¹ Excerpta z tyrolských knih počtů se zaměřením na dvorské umělce pořídil Ludwig SCHÖNACH, *Urkundliches über die spielleute in Tirol*, Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur N. F. 19=31, 1887, s. 171-185. S drobnými korekturami přetištěno znovu v článku IDEM, *Die fährenden Sänger und Spielleute Tirols 1250 – 1360*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlberg 8, 1911, s. 1-8 a 119-126. V edici tyrolských knih počtů byly otištěny následující účty zachycující dvorské umělce: č. A/55 (nově), B/78 (nově), B/179 (nově), B/243 (nově), D/10, D/54 (nově), D/86, E/15 (nově), E/18, E/108, E/112, E/123 (nově), E/144 (nově), E/183 (nově), E/202 (nově), F/68, F/70, F/97, F/224. TRB 1993, s. 121-122, 247-248, 340-342, 427; TRB 1998, s. 67-68, 199-120, 151-153, 237-238, 243-244, 333-335, 339-341, 347, 360-362, 407-409, 426-428; TRB 2008, s. 105-106, 109-110, 145-148, 290-291.

⁶⁹² Vyskytuje se v účtech několikrát jako houslistka či loutnistka, ať už sama nebo se svým manželem *Bawarem*. Na jejich svatbu („*ad nuptias Alhaidis liratricis*“) přispěli vévodové 8 a ½ libry stříbra. B/179 (TRB 1998, s. 341).

⁶⁹³ Ursula PETERS, *Herolde und Sprecher in mittelalterlichen Rechnungsbüchern*, Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur 105, 1976, s. 233-250, zde s. 244 a násl.

Nad tyrolskými dvořany všemožných uměleckých dovedností vysoko čnějí proslulí němečtí minnesängeři Barthel Regenbogen a Jindřich z Míšně řečený Frauenlob, jehož přesná identifikace je naneštěstí ztížena tím, že se na některých místech připomíná *Heinricus figellator* aniž by bylo jisté, o koho jde.⁶⁹⁴ Regenbogen je zaznamenán pouze jednou na podzim roku 1302 v souvislosti s odměnou 2 liber stříbrných, jež měl obdržet ve vesnici Mittelwald poblíž jihotyrolského Sterzingu⁶⁹⁵. Naopak Frauenlob vystupuje na stránkách tyrolských knih s jistotou minimálně ve třech případech. K roku 1299 s údajem, že přijal na příkaz vévody Jindřicha patnáct hřiven stříbrných, aby si za ně mohl koupit bojového koně, dále pak k letům 1302 a 1303 s dovětkem, že dostal nejprve deset liber a hned o rok později od ultenského probošta v jižním Tyrolsku dalších dvacet.⁶⁹⁶ Je nade vše pochybnost, že dvůr korutanských vévodů dokázal přitáhnout osobnosti formátu Regenboga či Frauenloba, které se nikterak nebránily příležitosti na něj zavítat – třeba několikrát po sobě - a které pak do daleka šířily věhlas Menhartovců.

Vedle potulných umělců, jak těch s pověstí Regenboga či Frauenloba, tak těch méně úspěšných, existovala skupina profesionálních bavičů, jež byli na dvorech šlechticů či vysokých duchovních hodnostářů zaměstnávání trvale. Konkrétně to víme o flétnistovi Jindřicha Korutanského jménem Heinrich (*Heinrico fistulatori domini* k r. 1322), o anonymním pěvci korutanského vévody Ludvíka (*cantori famulo ducis Ludwici*), nebo o hudci jeho švagrové vévodkyně Eufémie (*figellatori domine me ducisse* k r. 1304). Ti patřili k tzv. *familiae ducis*⁶⁹⁷, což byl užší dvůr⁶⁹⁸ sdružující úředníky a služebníky, kteří měli za úkol pečovat každý den osobně o blaho svého

---

⁶⁹⁴ Josef RIEDMANN, *Adelige Sachkultur Tirols in der Zeit von 1290 bis 1330*, s. 126-127 v pozn.

⁶⁹⁵ Ludwig SCHÖNACH, *Urkundliches*, s. 176; IDEM, *Die fährenden Sänger*, s. 6.

⁶⁹⁶ Ludwig SCHÖNACH, *Urkundliches*, s. 175-176; IDEM, *Die fährenden Sänger*, s. 5-6.

⁶⁹⁷ Seznam členů *familiae ducis* na centrálním hradě Tirolu otiskl Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 385-387 se zmínkou na s. 387 o „*Lirator et filius suus*“. Stručný popis pramene Christoph HAIDACHER, *Die landesfürstliche „familia“*, in: Josef RIEDMANN (Red.) *Eines Fürsten Traum*, s. 266. Srv. k tomu dále HEUBERGER, RICHARD. *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 134-135; Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite*, s. 156-158.

⁶⁹⁸ K rozdělení dvora na užší a širší Werner RÖSENER, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhöfen*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 45 (1989), s. 514; IDEM, *Der mittelalterliche Fürstenhof. Vorbilder, Hofmodelle und Herrschaftspraxis*, in: Carola FEY - Steffen KRIEB – Werner RÖSENER (Hg.) *Mittelalterliche Fürstenhöfe und ihre Erinnerungskulturen*, Göttingen 2007, s. 33-34.

vladaře. Není bez zajímavosti, že někteří si mimo své umělecké povolání obstarávali živobytí manuální činností, např. jistý Heinrich byl nejen zpěvákem, ale s největší pravděpodobností rovněž krejčím⁶⁹⁹, neznámý *H. literator* zase hospodařil na vlastním statku, z něhož odváděl vévodské komoře naturální dávky.⁷⁰⁰ Na okraj dodejme, že v tyrolských účtech figurují též služebníci jiných feudálů, a to hudeci frisinského biskupa Emicha (*duobus figellatoribus episcopi de Vrsinga* k r. 1304), pěvci korutanských pánů z Aufensteina (*cantori Awvenstainerii de Karinthia*) a blíže neurčeného rakouského vévody (*cantori ducis Austrie*) či pištcí brixenského biskupa Landulfa (*phifario domini episcopi Brixinensis* k r. 1302). K nim je nutno připočíst hráče na píšťalu, sloužícího u záhadného „pana Uta“ (*pfifferio domini Utonis*), snad meranského a innsbruckého rychtáře Uta z Matrei, který se honosil rytířským titulem.⁷⁰¹

Ani na domácí, ani na „cizí“ dvorské baviče nezapomínali Menhartovci ve své velkomyslnosti, která se stala po roce 1295 jejich rodovou devízou. Nešlo v žádném případě o mrhání penězi, pokud si uvědomíme, že potulní básníci a kejklíři díky své neuvěřitelné horizontální mobilitě ztělesňovali jeden z nejúčinnějších sdělovacích prostředků ve středověké veřejné komunikaci.⁷⁰² Neustále cirkulovali mezi šlechtickými dvory a se svým publikem se dorozumívali specifickým kulturním kódem.⁷⁰³ Aby divákům názorně přiblížili vzorce příkladného aristokratického chování, uchýlovali se k líčení minulosti a k typizovaným historickým postavám. Jejich přičiněním se *nomen*,⁷⁰⁴ jméno hrabat z Tirolu a Gorice, vrylo do povědomí současníkům i následovníkům, lidem z bližších i vzdálenějších končin střední Evropy, kteří v Jindřichovi Korutanském rozpoznávali ideální vlastnosti rytíře, s nimiž se sami toužili identifikovat. O jaké vlastnosti konkrétně šlo, napoví následující

---

⁶⁹⁹ Ludwig SCHÖNACH, *Urkundliches*, s. 174 a v pozn.

⁷⁰⁰ E/202 (TRB 1998, s. 427) a F/68 (TRB 2008, s. 106).

⁷⁰¹ O něm Plieger, č. 340, s. 228-229.

⁷⁰² Werner FAULSTICH, *Medien und öffentlichkeiten im Mittelalter 800-1400*, Göttingen 1996, s. 227 a násl.; Ernst SCHUBERT, *Fahrendes Volk im Mittelalter*, Bielefeld 1995, zde zvl. s. 100 a násl., 203 a násl.; Wolfgang HARTUNG, *Die Spielleute im Mittelalter: Gaukler, Dichter, Musikanten: Fahrende Sänger des Mittelalters*, Darmstadt 2003, zde zvl. s. 158 a násl., 173 a násl.

⁷⁰³ Karl-Heinz SPIEB, *Kommunikationsformen im Hochadel und am Königshof*, s. 271-272.

⁷⁰⁴ Gerd ALTHOFF, *"Gloria et nomen perpetuum". Wodurch wurde man im Mittelalter berühmt?*, in: *Inszenierte Herrschaft*, s. 1-24; Horst WENZEL, *Hören und Sehen. Schrift und Bild. Kultur und Gedächtnis im Mittelalter*, München 1995, s. 154 a násl.

kapitola. Prozatím stačí, abychom se oprostili od moderních stereotypů a za vydržováním potulných bavičů dokázali vidět kulturní investici, nezbytnou pro šlechtickou existenci. Od dob Isidora Sevillského koneckonců platilo, jednak že vznešeným je ten, jehož původ a jméno jsou veřejně známé (*Nobilis, non vilis, cuius et nomen et genus scitur*)⁷⁰⁵, jednak že publicita nevzniká sama od sebe a není zadarmo.⁷⁰⁶

Přestože již víme, jak probíhalo v podzimních měsících roku 1298 pasování korutanských vévodů, jak jeho příprava a jací lidé pečovali o zábavu hostů, zůstává ještě viset otazník nad samotnou podobou turnaje konaného při té příležitosti. Nemáme bohužel k dispozici žádný soudobý pramen, který by přinášel zevrubnější popis turnajů pořádaných korutanskými vévody na přelomu 13. a 14. století. Oblibu tohoto snad nejznámějšího projevu rytířské kultury na půdě Korutan a Tyrol nicméně potvrzují verše básníka Petra Suchenwirta, jenž o Jindřichovi Korutanském napsal, že byl mecenášem rytířské kultury, vyznačoval se příslovečnou štedrostí⁷⁰⁷ a kromě jiných dvorských slavností s reji a tanci pořádal velkolepé zápasy, při nichž praskala kopí turnajníků dychtivých dokázat přítomným dámám svou statečnost.⁷⁰⁸

---

⁷⁰⁵ Isidor ze SEVILLY, *Etymologiae: Etymologie 10*, Praha 2010, s. 248, 249. Srv. příspěvek zaměřený primárně na raný středověk, ale s širší platností Jörg JARNUT, *Nobilis non vilis, cuius et nomen et genus scitur*, in: *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, Dieter Geuenich et al. (edd.), Berlin-New York 1997, s. 116-126 s citátem na s. 126: „Die frühmittelalterlichen Personennamen im höchstem Maße familiale Gruppenbildungen abbilden ... darüber hinaus bei adeligen Familien Teil eines komplexen Zeichensystems waren, das ihre Nobilität den Zeitgenossen geradezu plakativ offenbarte.“

⁷⁰⁶ K hospodářským předpokladům rozvoje dvorské kultury Horst WENZEL, *Zur Repräsentation von Herrschaft in mittelalterlichen Texten. Plädoyer für eine Literaturgeschichte der Herrschaftsbereiche und ihrer Institutionen*, in: *Adelsherrschaft und Literatur*, Idem (ed.), Bern-Frankfurt am Main-Las Vegas 1980, s. 339-375, zde s. 358 a násl.; Werner RÖSENER, *Die ritterlich-höfische Kultur des Hochmittelalters und ihre wirtschaftlichen Grundlagen*, in: *Rittertum und höfische Kultur der Stauferzeit*, Johannes Laudage – Yvonne Leiverkus (ed.), Köln 2006, s. 111-135, zde s. 120 a násl. s výkladem o Tyrolsku na s. 124-126. V komparativním pohledu Malcolm Graham Allan VALE, *The princely court: medieval courts and culture in North-West Europe 1270-1380*, Oxford 2001, s. 69 a násl.

⁷⁰⁷ Peter Suchenwirt's *Werke aus dem vierzehnten Jahrhunderte. Ein Beytrag zur Zeit- und Sittengeschichte*, v. 107-112, s. 18: „Der gab mit gebender handen, / Daz man in manigen landen / Sagt maer von seiner milde. / Dem sper und auch dem schilde / Was er mit gebender helf pereit / Durch ritterleiche wirdichait.“

⁷⁰⁸ Peter Suchenwirt's *Werke*, v. 80-89, s. 18: „Man sach vil manigen stoltzen degen / Auf seinem hofe sunder main / Springen, stozen wol den stain, / Schirmen, ringen, schiezen, / Chuertzweil sy nicht entliezen, / Tantzen, rayen manigvalt, / Ueber hoeft lauffen palt, / Tuornieren unde stechen, / Durch frawen sper tzuprechen. / Tze rossen wol pehurten.“

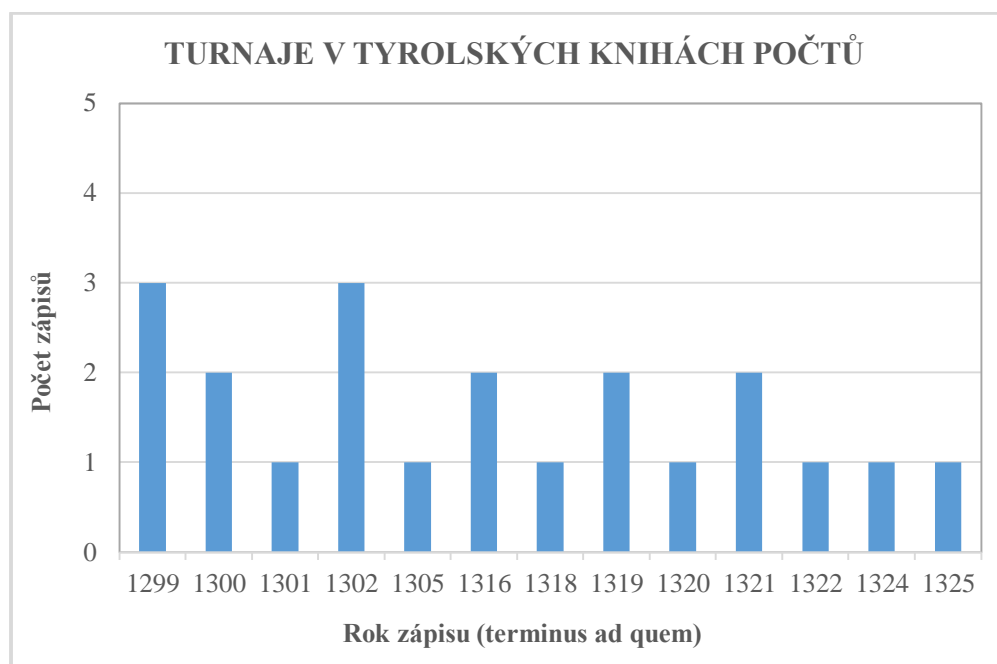
K běžným turnajovým formám⁷⁰⁹ se Suchenwirt vyjadřuje úsečnou poznámkou o boji jezdeckým kopím (*stechen*) a tzv. buhurtu (*pehurten*), který nebyl ani tak soubojem jako spíše jezdeckou sestavou v uzavřených formacích, určenou pro potěchu diváka.

Má-li kdo pochyby o ukotvenosti dvorské literatury v dobové realitě, pak se nabízí k nahlédnutí tyrolské kancelářské pomůcky, které s úctyhodnou přesností evidují zeměpanské výdaje za turnajová klání. Dlouhá řada účetních záznamů⁷¹⁰ naznačuje zvýšenou popularitu a intenzitu, s níž byly rytířské turnaje na konci 13. a v první čtvrtině 14. století v dědičných zemích Menhartovců pořádány. Na druhou stranu není radno spouštět ze zřetele, že zápisy byly pořizovány s ročním, někdy však i větším časovým odstupem podle toho, jak dlouhé bylo účtovací období konkrétního úředníka. Známe tím pádem *terminus ad quem* konání rytířské slavnosti, která s největší pravděpodobností proběhla minimálně o rok dříve. Navíc nelze vyloučit, že se dva či více zápisů týkají pouze jednoho turnaje, pokud není blíže specifikován. Překážky, před kterými se historik tyrolského středověku ocitá, nejsou ovšem nepřekonatelné a nebrání, aby data excerpovaná z účetních knih nemohla být sestavena do grafu s dalekosáhlejší vypovídací hodnotou:

---

⁷⁰⁹ K turnajovým formám Joachim BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 342-379. Stručněji Werner PARAVICINI, *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*, München 1994, s. 11-14.

⁷¹⁰ Záznamy týkající se výdajů na turnaje publikoval Ludwig SCHÖNACH, *Tirolische Turniere im 13. und 14. Jahrhundert*, Programm der k. k. Ober-Realschule in Innsbruck, veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1902/1903, Innsbruck 1903, s. 3-18. V edici tyrolských knih počtů byly k tomuto tématu otištěny následující účty: č. D/88, D/86 (nově) a F/207 (nově). TRB 1998, s. 151-153, 154-155; TRB 2008, s. 277-280.

Kontinuální číselná řada s významnější césurou v letech 1305 – 1316, související nejspíše s neúspěšnou kandidaturou Jindřicha Korutanského v Čechách a jeho následnou finanční tísni, vykazuje pravidelný počet zápisů za rok v rozmezí 0-3 s větší četností do r. 1302. Těsně na přelomu 13./14. století by se tedy dalo předpokládat pořádání alespoň jednoho turnaje ročně, když s jistotou můžeme mluvit o čtyřech případech zanesených do účtů k l. 1299, 1300, 1301 a 1302. Pro srovnání v již několikrát zmíněné básni *Frauendienst* autor popisuje, jak ve svém mládí za jediné léto objel dvanáct turnajů. To by jinými slovy znamenalo, že kolem roku 1230 v rakouských zemích připadla v průměru jedna taková událost na měsíc s předpokladem větší kumulace v letním období.⁷¹¹ Podobné těžkosti, jaké jsou spojeny s časovým určením, vyvstávají i pokud jde o lokalizaci jednotlivých turnajových zápasů. Lze ji provést pouze tehdy, když se o místě konání účetní záznam výslovně zmiňuje. Data takto získaná sumarizuje následující tabulka:

⁷¹¹ Karl LACHMANN-Theodor VON KARAJAN, *Ulrich von Lichtenstein*, Berlin 1841, s. 12: „*Mir wart daz turnieren kunt / des einem sumers wohl zwelfstunt.*“ Srv. Joachim BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 346-347.

TURNAJE V TYROLSKÝCH KNIHÁCH POČTŮ

Rok zápisu	Místo konání turnaje
1299	St. Veit an der Glan (Korut.)
1300	Meran/Merano (Tyr.)
1301	Gries (Tyr.)
1302	Bozen/Bolzano (Tyr.)
1316	Meran/Merano (Tyr.)
1319	Meran/Merano (Tyr.)
1322	Bozen/Bolzano (Tyr.)
1324	Gries (Tyr.)
1325	Glurns/Glorenza (Tyr.)

Z výčtu se podává, že oblíbená kolbiště se nacházela vesměs v blízkosti jihotyrolských rezidenčních měst, kde je dosvědčen pobyt jednak Jindřicha Korutanského (v Meranu před r. 1300, v Griesu před r. 1301), jednak jeho bratra Oty (v Griesu před r. 1301). Poznatky načerpané z knih počtů na jednu stranu vhodně doplňují itinerář Ludvíka, Oty a Jindřicha⁷¹², kteří kráčeli v otcovských stopách, když ponechali základnu rodové moci v jižních Tyrolech. Na druhou stranu pak účty nepřímou indikují mimořádnost dvorského sjezdu svolaného roku 1298 nikoliv do Tyrol, ale do srdce korutanského vévodství. Statistický průměr jednoho turnajového klání za rok opravňuje konečně k matematicky podložené bilanci: Odmyslíme-li si finančně vyčerpávající „české“ období v životě Jindřicha Korutanského a jeho dozvuky během úřednické správy Tyrolska, pak turnajové hry patřily k nesporným konstantám menhartovského panství.

---

⁷¹² Franz Heinz HYE, *Daten zum Itinerar und Urkundenverzeichnis der Söhne Meinhards II.*, s. 9 an.

Nemáme v plánu otrocky následovat hlasy, jež pranýřují rytířskou zábavu z hlediska moderní ekonomické racionality, ani nechceme dávat za pravdu historikům, jež chválí Menharta II. za šetrnost a odpor k rytířské kultuře, aby vzápětí mohli Menhartovy syny zkritizovat. Upozorníme proto na dvě metodické výhrady, které lze vznést vůči takto vyhocenému prezentismu. „Pravidla hry“, praktikovaná středověkou aristokratickou elitou, se diametrálně lišila od zásad a norem, jimiž se spravuje dnešní společnost. Totéž se dá prohlásit o dobové reflexi lidského chování, jak bude patrné z následující kapitoly, věnované Jindřichovi Korutanskému a dvorské literatuře. Zadruhé společenský rozměr festivit, turnaje nevyjímaje, se ani zdaleka nevyčerpával vytvářením příležitosti k rozptýlení. Ceremonie, uspořádaná Menhartovými dědici Ludvíkem, Otou a Jindřichem v St. Veit roku 1298, je věrohodným dokladem, že slavnosti plnily celý vějíř obecně prospěšných funkcí a že byly účinným nástrojem k prohloubení integrity zeměpanské moci.

JINDŘICH KORUTANSKÝ V RAKOUSKÉ DVORSKÉ LITERATUŘE

Běžný způsob ztvárnění postavy Jindřicha Korutanského, který nabízí moderní historiografie, se opírá valnou měrou o stranicky zkreslené vyprávění Zbraslavské kroniky, jejíž pisatel Petr Žitavský náležel k aktivním politickým odpůrcům korutanské vlády v Čechách⁷¹³. Zde má svůj počátek populární obraz dílem slabošského, dílem tyranského monarchy. Ten musí být nicméně v zájmu objektivit konfrontován s Jindřichovým uměleckým portrétem z pera německých a rakouských dvorských básníků. Nejen společenské poslání dvorské literatury, spočívající ve formování veřejného

---

⁷¹³ Podrobněji Jakub RAZIM, *Jindřich Korutanský – Rex Tyrannus. Realita a fikce na stránkách Zbraslavské kroniky*, in: Józef Dobosz – Jakub Kujawiński – Marzena Matla-Kozłowska (edd.), *Drugie polsko-czeskie forum młodych mediewistów. Mediewista wobec źródła – teoria i praktyka. Materiały z konferencji naukowej, Gniezno 25–28 września 2007 roku*, Poznań 2009, s. 163–172. Ze starších prací Julius HEIDEMANN, *Heinrich von Kärnten als König von Böhmen. Zur Kritik des Chronicon Aulae regiae*. *Forschungen zur Deutschen Geschichte* 1869, 9, s. 471–510.

mínění,⁷¹⁴ ale i její obsah, příkře kontrastující s podáním zbraslavského cisterciáka, zasluhují naši pozornost. Vyličení Jindřichova života a činů v literárních dílech zahraniční provenience odhaluje některé nové či ne zcela doceněné atributy jeho působení na trůně českém, tyrolském i korutanském. Bez nich by byl proto historický profil Jindřicha Korutanského zploštělý a jednostranný.

Dějinný význam pověsti, kterou šířili o Jindřichovi Korutanském středověcí němečtí a rakouští básníci, ozřejmují přelomové události počátku 14. století, kdy po krátké vládě Václava III. vymírá přemyslovský rod v mužské linii a kdy korutanský vévoda poprvé vstupuje do bojů o český trůn. Není totiž vyloučeno, že když se rozhodovalo o nástupci posledního přemyslovského krále, působila na domácí veřejné mínění účast Jindřicha Korutanského v bitvě u Göllheimu roku 1298, ve které po boku Albrechta Habsburského vedl první útok⁷¹⁵ proti římskému králi Adolfovi Nassavskému. Podle dobových zpráv se korutanský vévoda na bitevním poli vyznamenal statečností⁷¹⁶, jako čestný dar obdržel od vítězného Habsburka

---

⁷¹⁴ K tématu veřejnosti a středověké literární komunikace Berndt THUM, *Öffentlichkeit und Kommunikation im Mittelalter. Zur Herstellung von Öffentlichkeit im Bezugsfeld elementarer Kommunikationsformen im 13. Jahrhundert*, in: Höfische Repräsentation. Das Zeremoniell und die Zeichen, Hedda Ragotzky – Horst Wenzel (edd.), Tübingen 1990, s. 65-87; Horst WENZEL, *Öffentliches und nichtöffentliches Herrschaftshandeln*, in: Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter, Gerd Althoff (ed.), Stuttgart 2001, s. 247-260. O politických souvislostech veřejného mínění Ernst SCHUBERT, *Erscheinungsformen der öffentlichen Meinung im Mittelalter*, Das Mittelalter 6, 2001, s. 109-127, zde s. 119 a násl.

⁷¹⁵ Ot. Štýr., v. 72 664 – 72 666: „*Heinrich, der Kernær herre, / dem was von kunic Albrehten / enpholhen vor ze vehten.*“ Detailní popis bitvy přináší Johann GEISSEL, *Die Schlacht am Hasenbühl und das Königskreuz zu Göllheim. Eine historische Monographie*, Speyer 1835, s. 43 a násl.; Ludwig Karl SCHMID, *Der Kampf um das Reich zwischen dem römischen König Adolf von Nassau und Herzog Albrecht von Oestreich. Nach zuverlässigen und neuen Quellen dargestellt*, Tübingen 1858, s. 94 a násl.; Ottokar LORENZ, *Deutsche Geschichte im 13. und 14. Jahrhundert II/1*, Wien 1866, s. 657-668. Nově Michael MÜNCH – Ulrich BURKHART, „*Adolfus a Nassau romanorum rex interficitur apud Gellinheim*“: *die Schlacht am Hasenbühl am 2. Juli 1298*, in: Göllheim: Beiträge zur Ortsgeschichte I, Karl Scherer (ed.), Göllheim 2006, s. 190-199. K účasti Jindřicha Korutanského na bitvě Michael PIRCHSTALLER, *Die Beziehungen der Herzoge Otto, Ludwig und Heinrich von Kärnten zu König Albrecht von Österreich*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/50, 1906, s. 289 – 295; Fritz GASSER, *König Heinrich von Böhmen*, s. 23 a násl.

⁷¹⁶ LCH III/3, s. 355: „*Quod cernens Albertus ducem Karinthie Heinrichum, qui insignior pre cunctis ibi claruit, et alios alloquitur et ad constantiam adhortatur.*“

Adolfovu zlatou zbroj⁷¹⁷ a do vlasti se vrátil „ověnčen slavným jménem“⁷¹⁸, které potom do daleka hlásala dvorská literatura. Měl si dokonce vysloužit přízvisko „stříbrný vévoda“ (*dux argenteus*) jednak podle lesklé zbroje Jindřichových rytířů a jejich zbraní, jednak pro objem finančních prostředků, které byly na vojenskou výpravu vynaloženy.⁷¹⁹

Že kandidatura na trůn po zesnulém Václavovi III. kladla jisté požadavky na osobní vlastnosti, jimiž se měl nositel královského důstojenství vyznačovat (tzv. princip idoneity⁷²⁰), napovídá zase díkce zbraslavské klášterní kroniky. V souvislosti s útekem Jindřicha Korutanského před habsburskými vojsky, vpadnuvšími do Čech roku 1306, tak zbraslavský kronikář na adresu Korutance poznamenává: „*A protože se o něm mysliło, že má při sobě vlastnosti, které jsou králům na prospěch, obecný lid byl jeho odchodem vesměs rozrušen.*“⁷²¹ Ve stejném duchu vyznívá rovněž líčení druhé volby Jindřicha Korutanského za českého krále, jež se konala roku 1307: „*Chátra a lid ... velmi hojně jásal, protože soudil, že pod knížetem Korutanským bude bezpečen a šťasten.*“⁷²²

Jindřichova spěšného odchodu želela údajně i Eliška Přemyslovna, která tehdy „*začala pro odchod švagra a své sestry po plné důvěře tolik naříkati a plakati, že bylo žalostno se na ni dívati, protože nechtěla od nikoho*

---

⁷¹⁷ *Die Chronik Johannis von Winterthur (Chronica Iohannis Vitodurani)*, in: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum, Nova series 3, Carl Brun-Friedrich Baethgen (edd.), Berlin 1924, s. 43: „*Et erat indutus thorace aurea rex Adolfus ... et thorax data est duci Heinricho et fratribus Karinthie, qui illa die primam aciem direxerunt ad conflictum.*“

⁷¹⁸ LCH III/7, s. 324: „*Heinricus, qui salvus et maxime laudis titulo respersus, de ipso prelio venerat (sc. od bitvy u Göllheimu – pozn. JR), fratribus, Meynardi ducis filiis Ottoni et Ludewico, inestimabile tripudium generavit.*“

⁷¹⁹ LCH III/5, s. 318-319: „*Heinricus autem iunior fratrum se disposuit secum ire (sc. na výpravu Albrechta Habsburského proti Adolfovi Nassavskému do Poryní – pozn. JR), prius tamen ad militum instauracionem recipit Carniolam pignoris loco pro marcarum viginti milibus, patri suo ab antiquo tempore obligatam, hac summa premisse eciam superiecta. Hic etenim in hac expeditione tam gloriosus apparuit, ut dux argenteus diceretur propter militum suorum atque armorum resplendenciam atque affluenciam expensarum.*“

⁷²⁰ Wilhelm BERGES, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, s. 36-37; Fritz KERN, *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter: zur Entwicklungsgeschichte der Monarchie*, Darmstadt 1973, s. 48 a násl. V podrobnostech Erna BUSCHMANN, „*Ministerium Dei - idoneitas*“. *Um ihre Deutung aus den mittelalterlichen Fürstenspiegeln*, Historisches Jahrbuch 82, 1962, s. 70-102.

⁷²¹ KZ, I/85, s. 110: „*Et quia habere in se condiciones, que regibus expediunt, putabatur, vulgus ex ipsius fuga communiter turbatur.*“

⁷²² KZ I/86, s. 114: „*Putabat namque, quod ex illius ruina roborari forcius deberet in Bohemia, similiter vulgus et populus ... uberrime exultabat, quia se sub Chorinthiano principe securum et felicem fieri iudicabat.*“

z lidí přijmouti útěchu. Neboť by byla ráda s celou toužebností viděla, aby byl korutanský vévoda Jindřich zároveň s její sestrou získal království. To tehdy pokládala za dobré a prospěšné pro sebe a království.”⁷²³ Nejinak se měla Eliška vyjádřit ve své vzpomínce na počátky korutanské vlády v Čechách, jak jí zachytil pisatel zbraslavské kroniky Petr Žitavský: „*Království otců mých je přivedeno na mizinu a tento můj švagr, v němž jsem čekala svého utěšitele a obnovitele království, upadl takřka v posměch všeho lidu.*”⁷²⁴

Proti předpokladu, že mezi důvody volby Jindřicha Korutanského českým králem sehrála významnější roli pověst o jeho charakteru a vladařských schopnostech, lze vznést námitku, že v daném případě mohlo jít stejně dobře o tvůrčí záměr zbraslavského mnicha, který si chtěl připravit půdu pro ospravedlnění povstání, na němž se sám podílel. Jako stoupenec lucemburské kandidatury musel obhájit, proč si on a jeho spolustraníci nejprve zvolili nenáviděného Korutance, aby ho pak sesadili a nahradili Janem Lucemburským. Bylo tudíž nutné položit důraz na oprávněná očekávání, která korutanský vévoda trpce zklamal. Vysvětlení se ale zdá být mnohem jednodušší, vezmeme-li v potaz široký ohlas Jindřichova hrdinného počínání v göllheimské bitevní vřavě, ve které Adolf Nassavský ztratil spolu se životem i římský trůn. Svědectví o něm vydávají narativní prameny nejen německé (Hirzelin) či rakouské (Otakar Štýrský, Peter Suchenwirt), ale též italské. Je to konkrétně Ferreto de Ferreti⁷²⁵, notář z Vicenzy, který ve své kronice zmiňuje jak Jindřichovu odvahu, tak neohroženost, s níž se mladý Korutanec žene do boje:

„Tehdy se mezi ozbrojenými šiky na obou stranách zvedl velký pokřik a tím odhodlaněji rozpoutali lýtý boj ti, kteří se střetli jako první. Potom Jindřich, hrabě tyrolský, bojující pro švagra (sc. Albrechta Habsburského –

---

⁷²³ KZ I/85, s. 110: „*Generosa eciam virgo Elisabeth, filia regis Wenceslai, propter recessum sororii et sororis sue ex plena fide cepit tantum gemere et flere, quod videre erat miserabile, quia a nullo hominum consolacionem volebat recipere. Ex toto namque desiderio libenter vidisset, quod Heinricus, dux Chorchie, una cum sorore sua regnum obtinuisset. Hoc tunc bonum et utile sibi et regno iudicavit.*“

⁷²⁴ KZ I/89, s. 123: „*Regnum patrum meorum et hereditas dissipatur et hic meus sororius, quem meum consolatorem et regni reformatorem speraveram, factus est quasi omni populo in derisum.*“

⁷²⁵ K Ferretovu životu a dílu Maria Elisabeth FRANKE, *Kaiser Heinrich VII. im Spiegel der Historiographie*, s. 108 a násl.

pozn. JR), když s urozenějšími rytíři postoupil vpřed, zahájil jako první boj a první oddíl vyslaný proti němu Adolfem přece jen porazil a zaskvěl se tam uprostřed mnoha padlých na obou stranách jako vítěz. Nabyvše pak větší odvahy, jen co seskupil muže od švagra, vyrazil proti jinému oddílu ... a přeci jen pln zuřivosti shluk lidí, který pronásledoval, mečem porazil. V zápalu boje však postoupil příliš daleko, sotvaže nezahynul nerozvážně mezi početnými zástupy; ustupuje odtud ztratil mnoho svých lidí a spěšně odeslal zpět švagrův oddíl, který mu již spěchal na pomoc.”⁷²⁶

Pověsti o bitvě dvou římských králů a účasti korutanského vévody prokazatelně kolovaly napříč západní Evropou a není důvodu domnívat se, že by se zastavily na hranicích přemyslovských Čech. Mlčení zbraslavské kroniky o Jindřichových chrabrých činech není naznačené úvaze na překážku, víme-li, že vyplývá z odmítavého postoje ke korutanské kandidatuře a z celkové tendence tohoto historického díla, propůjčujícího Jindřichovi tvář tyrana, který logicky postrádá jakékoliv známky hrdinství. Nic proto nebrání propojit tvůrčí odkaz zbraslavského cisterciáka se zahraničními prameny a formulovat na tomto základě tezi, že jméno Jindřicha Korutanského, které dobře informovaná kronika Jana z Viktringu charakterizuje přívlastkem „slavné” (*gloriosus, maxime laudis*), nalezlo ohlas v bouřlivých událostech po vymření Přemyslovců, když se domácí volební sněm usnášel na nástupci Václava III. Spolu s ostatními okolnostmi, jimiž bylo např. příbuzenství s

---

⁷²⁶ *Historia rerum in Italia gestarum (Ferreto di Vicenza)*, in: *Rerum Italicarum Scriptores* 9, Ludovico Antonio Muratori (ed.), Mediolani 1726, s. 992: „*Tunc aciebus instructis, utrinque clamor magnus extollitur, propensiusque primi occurrentes bellum acre suscitant. Hinc Henricus Tyrolis Comes sublimioribus equis provectus pro Leviro pugnans, certamen primus iniit, aciemque primam Adulphi contra se dimissam tandem prostravit, ubi multis untrunque peremtis victor idem emicuit. Deinde effectus audacior, in alterum viribus reumtis à Leviro tenus irrumpit ... tandem sequentum turbam ense furibundus impulit; sed avidus pugnae nimis ultra progressus, inter globos virorum maximos vix temere occidit; unde retro abiens multis suorum relictis, aciem Leviri jam ad opem properantis festinus excussit.*“

přemyslovským rodem⁷²⁷ či poměr k římsko-německé říši⁷²⁸, mohl Korutancův věhlas ovlivnit výběr kandidáta na českou královskou hodnost. Pramenná kombinace je tím pravděpodobnější, že ve středověku platila dvorská literatura za vítaný legitimační nástroj v rukou panovníků a tvořila nedílnou součást vladařské praxe. S jejím využitím k politickým účelům měli své letité zkušenosti také v Tyrolsku a Korutanech. O cílené snaze korutanského dvora působit na kolektivní vědomí současníků vypovídají nejen kulturní investice, zanesené v účetních knihách tyrolské komory⁷²⁹, ale též dochovaná oslavná díla, opěvující Jindřichův mecenát⁷³⁰. Výslovně o tom ujišťuje Peter Suchenwirt, podle kterého Korutanec „*rozdával plnými hrstmi tak, až v mnohých zemích kolovaly zvěsti o jeho štědrosti*“⁷³¹, zatímco podle jiného básníka Hirzelina „*jeho šlechetná ruka dokázala tišit nouzi potulných básníků toužících po odměně*“, protože „*vévoda o potulné básníky vždy pečoval*“.⁷³²

---

⁷²⁷ Jak vyplývá z relace Petra Žitavského, vyslovila se většina volebního sněmu roku 1306 pro Jindřicha Korutanského z té příčiny, že měl za manželku starší královskou dceru Annu. KZ I/85, s. 109-110: „*Occiso itaque Wenceslao, septimo rege Bohemie, in iuventutis sue flore facta est tam baronum, nobilium, quam civium pro eligendo rege altero ad octavam Assumpcionis generalis in Praga convocacio, in quo termino dissencientibus votis et affectibus disparibus impedita fuit concordia eleccionis. Quidam enim inter electores in Rudolfum, ducem Austrie, filium Alberti, regis Romanorum, alii in Heinricum, ducem Chorinthie, qui tunc personaliter affuit, vota sua dirigunt, maior tamen pars hominum, sed non sanior, Heinricum, ducem Chorinthie eo, quod seniore regni haberet filiam in coniugio, pro rege sibi postulat et eligit.*“

⁷²⁸ O nárocích kladených na výkon panovnického úřadu v souvislosti s vratkou vládou Jindřicha Korutanského KZ I/89, s. 124: „*Sed quia tunc inter plurimos homines in rebus agendis maioris rationis et experientie dote predictos sermo et certa estimacio vertebatur talis, quod Chorinthianus in regno diu non posset subsistere et regnare, tum quia posse et nosse, que ad statum exiguntur regium, sibi minime inherebant, tum quia regem Romanorum haberet inimicum, in cuius preiudicium regnum sibi usurpaverat Bohemorum, tum quia regni incole inter se plurimum dissidebant et plurimi de rege alio cogitabant.*“

⁷²⁹ Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher*, s. 48 a násl.; Josef RIEDMANN, *Adelige Sachkultur Tirols in der Zeit von 1290 bis 1330*, s. 105-131; Julia HÖRMANN, *Die höfische Kultur*, s. 186-187.

⁷³⁰ Obecně k zájmu středověké vládnoucí elity na pěstování dvorské literatury Joachim BUMKE, *Mäzene im Mittelalter*, s. 65-68.

⁷³¹ Peter Such., v. 107 – 109, s. 18: „*Der gab mit gebender handen, / Daz man in manigen landen / Sagt maer von seiner milde.*“ Obrat diu gebende hant znamená doslova „štědrá, rozdávací ruka.“ Viz Matthias LEXER, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch I*, Leipzig 1872-1878, sl. 750-751. Nutno podotknout, že tu jde jak o oslavu mecenášství Jindřicha Korutanského, tak o skryté pranýřování Suchenwirtových současníků, méně přejících potulným básníkům, než zesnulý korutanský vévoda. Claudia BRINKER, *Von manigen helden gute tat. Geschichte als Exempel bei Peter Suchenwirt*, Bern – Frankfurt am Main – New York – Paris 1987, s. 226-227.

⁷³² Hirzelin, v. 179-182, s. 16: „*Der stolze Chärdenaere. / Sin edliu hant chan swaere / buezen aller gernder diet / di er mit willen ie beriet.*“ Srv. Dieter WEVERS – Karl SCHERER, „*Man hörte swert erklingen*“. die Schlacht bei Göllheim" - zwei spätmittelalterliche Gedichte,

Jsou-li předchozí zjištění správná, potom nezaujaté hodnocení korutanského vévody nemůže nadále odhlížet od literárního portréту, zprostředkovaného německou a rakouskou dvorskou poezií. Jak veršovaná kronika Otakara Štýrského⁷³³, tak básnické skladby Hirzelina a Petera Suchenwirta na jednu stranu leccos naznačují o stylu vlády Jindřicha Korutanského, na druhou stranu usvědčují některé vyprávěcí prameny domácí proveniencie z tendenčnosti a jednostrannosti, kterážto výtká se týká především Zbraslavské kroniky. Byl-li zkraje připomenut skrytý potenciál dvorské literatury, ovlivňovat rozhodování českého volebního shromáždění roku 1306, nezbývá než prozkoumat, jak se korutanský vévoda Jindřich prezentoval, aby zapůsobil na své souvěkovce nejen doma, ale i v cizině.

Rozbor Jindřichova literárního obrazu je nejlépe uvést bitvou u Göllheimu 2. července 1298, která zaujala výsadní postavení v historické paměti rodu Menhartovců.⁷³⁴ O přítomnosti Jindřicha Korutanského na bojišti referoval očitý svědek, jehož osobní údaje jsou zachyceny v básnickém torzu⁷³⁵, vzniklém nedlouho po skončení bitvy. Básník⁷³⁶ se sám na několika

---

in: Göllheim. Beiträge zur Ortsgeschichte I, Karl Scherer (ed.), Göllheim 2006, s. 217 – 245, zde s. 238.

⁷³³ Otakarovo kronikářské dílo se sice žánrově odlišuje od básnických skladeb s historickou tematikou, jejichž autory jsou Hirzelin a Peter Suchenwirt. Svou povahou se však oba žánry ve středověku sblíží natolik, že není vhodné, aby byly posuzovány apriorně prizmatem moderní pramenné typologie, ani aby o nich bylo pojednáno odděleně. K tomu podrobně Horst WENZEL, *Höfische Geschichte*, s. 68-71, 141 a násl.

⁷³⁴ O slavných bitvách v měšťanské a šlechtické memorii pozdního středověku Klaus GRAF, *Schlachtengedenken im Spätmittelalter. Riten und Medien in der Präsentation kollektiver Identität*, in: Feste und Feiern im Mittelalter, s. 63-70; Renate NEUMÜLLERS-KLAUSER, *Schlachten und ihre "memoria" in Bild und Wort*, in: Bild und Geschichte. Studien zur politischen Ikonographie. Festschrift für Hansmartin Schwarzmaier zum fünfundsiebzehnten Geburtstag, Konrad Krimm John, Herwig John (edd.), Sigmaringen 1997, s. 181-196; Malte PRIETZEL, *Krieg als Standespflicht. Die militärische Erinnerungskultur spätmittelalterlicher Fürsten und Adliger*, in: Militärische Erinnerungskulturen vom 14. bis zum 19. Jahrhundert, Horst Carl - Ute Planert (edd.), Göttingen 2012, s. 29-46, zde zvl. s. 44 a násl. Klasicky Georges DUBY, *Neděle u Bouvines 27. červenec 1214*, Praha 1997, s. 159 a násl.

⁷³⁵ Fragmentární dochování má za následek spory o povaze Hirzelinovy básnické tvorby. Novější bádání pokládá jeho dílo za jeden celek o třech částech věnovaných střetu jednotlivých houfů nepřátelských vojsk. Ve starších pracích lze naopak nalézt úvahy o tom, že jde o dvě samostatné básně, z níž jedna oslavuje Jindřicha Korutanského a druhá Ulricha z Walsee. Srv. Karina KELLERMANN, *Die Fragmente zur Schlacht bei Göllheim: Frühe Zeugnisse historisch-politischer Ereignisdichtung*, Euphorion. Zeitschrift für Literaturgeschichte 1989, 83, s. 98 – 129, zde s. 114; Hellmut ROSENFELD, *Nordische Schilddichtung und mittelalterliche Wappendichtung. Ihre Beziehung zum griechischen Schildgedicht und ihre literarische Auswirkung*, Zeitschrift für deutsche Philologie 1936, 16, s. 250-251.

⁷³⁶ K jeho osobnosti srv. Erich KLEINSCHMIDT, *Hirzelin*, in: Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon 4, Wolfgang Stammeler – Karl Langosch (edd.), Berlin – New

místech označuje jako Hirzelin, jednou dokonce jako *her Hirzelin* (v. 169), což ovšem nelze pokládat za indikátor vyššího společenského statusu, nýbrž za pouhou zdvořilostní formu oslovení.⁷³⁷ Předpokládá se, že Hirzelin byl potulným pěvcem a pocházel z oblasti okolo Bodamského jezera.⁷³⁸ Z básně, která je psána prohabsbursky a vyzdvihuje chrabrost Jindřicha Korutanského, se dále dovozuje, že Hirzelin s tyrolským dvorem udržoval úzké styky, respektive že zde našel alespoň na čas obživu⁷³⁹. Bez okolků řečeno, zdá se, že Jindřichovo göllheimské vítězství zvěčnil na objednávku z Tyrolska.

Pro Hirzelinovu básnickou skladbu je příznačné, že přechází mlčením širší politické konotace göllheimského střetnutí a že si všímá jednak dílčích bitevních výjevů, jednak jejich hrdinů, náležejících do habsburského tábora. V centru básníkovy zájmu tak stojí korutanský vévoda Jindřich (v. 87 – 92, v. 137 – 182)⁷⁴⁰ a spolu s ním pozdější štyrský zemský hejtman Ulrich I. z Walsee. První zmínka o Jindřichu Korutanském se nachází v pasáži popisující ráno před bitvou, když končí mše a Albrecht Habsburský nařizuje po vzoru svého protivníka, Adolfa Nassavského, rozdělit vojsko do třech oddílů podle toho, odkud jednotliví rytíři pocházejí. Vévoda Jindřich byl pověřen vedením prvního útoku⁷⁴¹, jak odpovídalo jeho bojovné povaze (*Herzog Heinrich, nach siner art, geschicchet an den vorstrit wart*). Básník

---

York 1983, sl. 51-53; Alphons LHOTSKY, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, Graz - Köln 1963, s. 274-275; Karina KELLERMANN, *Die Fragmente zur Schlacht bei Göllheim: Frühe Zeugnisse historisch-politischer Ereignisdichtung*, s. 98-129; Dieter WEVERS – Karl SCHERER, "Man hörte swert erklingen", s. 217-218 a s. 232-245. Edice pramene: *Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13. bis 16. Jahrhundert I*, Rochus von Liliencron (ed.), Leipzig 1865, s. 11-21.

⁷³⁷ Karina KELLERMANN, *Die Fragmente zur Schlacht bei Göllheim*, s. 118 a v pozn.

⁷³⁸ Na základě Hirzelinovy znalosti místních jmen a rodů usedlých v oblasti Bodamského jezera se tak domnívá Rochus von LILIENCRON, *Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13. bis 16. Jahrhundert*, s. 12 a po něm Dieter WEVERS – Karl SCHERER, "Man hörte swert erklingen", s. 232. Rezervovaněji přistupuje k otázce Hirzelinova původu Erich KLEINSCHMIDT, *Hirzelin*, sl. 51, podle kterého mohlo jít pouze o vzpomínku na básníkovu publikum, ne tedy nezbytně o narážku na rodný kraj.

⁷³⁹ Ottokar LORENZ, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts I*, Berlin 1876, s. 192. Doris AICHHOLZER, *Die Kärntner in Chroniken und literarischen Werken des Hoch- und Spätmittelalters*, Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereins für Kärnten 1996, 186, s. 444.

⁷⁴⁰ K Hirzelinovu portrétu Jindřicha Korutanského srv. také Erich NUßBAUMER, *Geistiges Kärnten. Literatur- und Geistesgeschichte des Landes*, Klagenfurt 1956, s. 116-117.

⁷⁴¹ Tento tzv. *Vorstreit* byl jednak právem, jednak čestnou výsadou, neboť úspěšný první útok mohl obrátit nepřítel na útěk a rozhodnout tak o vítězi celé bitvy. Hans DELBRÜCK, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte III. Das Mittelalter*, Berlin 1907, s. 297-298; Wilhelm ERBEN, *Kriegsgeschichte des Mittelalters*, München – Berlin 1929, s. 100-101.

zdůrazňuje, že tehdy pomohl ušlechtilý Korutanec svému královskému švagru Albrechtovi porazit nepřítele na bitevním poli poblíž porýnských klášterů Münsterdreisen a Rosenthal (*der stolze Chärdenaere, der sinem swager swaere, dem chiüng, half buezen auf dem wal, neben Münsterdreis und Rosental*).

Na ujištění o důležitosti korutanské pomoci navazuje jednak popis spořádaného pochodu Albrechtových vojáků do bojových pozic na kopci Hasenbühel, jednak vyličení průběhu vojenského střetnutí, a to se zvláštním zřetelem k udatným činům vznešených habsburských spojenců (v. 97 – 136). Jejich výčet uzavírá Hirzelin tím, že přivádí na scénu korutanského vévodu Jindřicha (v. 137 – 182), aniž by hned prozradil jeho jméno, protože chce zvýšit napětí dvorského publika, toužícího znát totožnost onoho mladého knížete, který tak udatně střídá jednu potyčku za druhou a pro čest riskuje život i statky. (*Sin fragten man unt darzu wip: „So helf iu got, her Hirzelin, wer mach der junge fürste sin, der also hurticliche vert und lip und guot umb ere zert?“*).

Dopřejeme-li víry slovům básníka, pak se Jindřich vyřítil do boje s kopím připraveným k útoku, v důsledku čehož se jeho kůň zas a znova barvil krví nepřátel (*Ein junger fürste chom gehurt in den strit, von bluot ein furt von sinen orssen nider floz*). Trubači během bitvy hlasitě vytrubovali Korutancův vysoký, vznešený původ, jenž byl ovšem Hirzelinovi dobře znám (*von busunen richen boz man horte vor im auf der vart nach siner hohen edlen art, diu mir gar innerlich ist chunt*).

Odbočkou od hlavního tématu je upozornění, že vévodovi obstarali přehoz přes koně a plášť, odpovídající jeho postavení, v Paříži na mostě Petit pont (*Ze Paris auf pytipunt wart tecche und wapenrocch bereit dem fürsten durch sin werdicheit*). Poznámka o výstroji, která na jednu stranu odvádí pozornost od bitevního výjevu, představuje na druhou stranu vhodnou příležitost k blasonování čili k podrobnému popisu erbu korutanského vévody Jindřicha, který by se ctí nosil i Alexandr Veliký, středověký vzor rytíře a monarchy (*der chünic Alexander het si mit eren wol gefuort!*).

Dokonale vystrojen a vyzbrojen, razí si Jindřich Korutanský za dlouhého, horkého, letního dne cestu prachem, zvířeným houfy bojovníků, rychle jako blesk, který padá z nebe, dokud si se svými rytíři nevyslouží u

Göllheimu nehynoucí slávu (*Sus haw der furste durch den melm den heizen sumerlangen tach recht sam ein wilder donerslach, der von dem himel nider sleit, biz daz fron Eren da erstreit sin volch und auch sin werder lip*). Na tomto místě je ideál válečníka vystředán obrazem kurtoazního dvořana, oslovujícím ženskou část obecenstva. Podle Hirzelina byl vévoda Jindřich vznešeným a hrdým Korutancem z mocného⁷⁴² rodu, který vždy jednal, jak nejlépe dovedl a který platil za ochránce, důvěrníka a oblíbence urozených dam (*ez waer ein fürst auz richer art, ein frowen heil, ir traut, ir zart: herzog Heinrich hoch gemuot, der zallen ziten daz beste tuot, der stolze Chärdenaere*). Jeho štedrá ruka dokázala tišit nouzi potulných, po odměně prahnoucích básníků⁷⁴³, o které vévoda vždy pečoval (*Der stolze Chärdenaere. Sin edliu hant chan swaere buezen aller gernder diet di er mit willen ie beriet*).

Apoteóza korutanského vévody, která v sobě zahrnuje konvenční prvky rytířské literatury (smysl pro čest, spojení válečnického a dvorného vystupování, srovnání s Alexandrem Velikým, blasonování)⁷⁴⁴, končí neméně tradiční chválou Jindřichovy štedrosti. Korutancovy osobnostní rysy jsou publiku demonstrovány jednak přímo (mladý, vznešený, ušlechtilý, slavný), jednak nepřímo, na základě jeho příkladného chování v göllheimské bitvě anebo ve společnosti umělců a vznešených paní. Hirzelinův pohled na korutanského hrdinu, do značné míry schématický, tak v sobě spojuje ideál válečníka a dvorného služebníka dámy - tzv. *Minneritter*⁷⁴⁵.

O poznání plastičtější a ze širší dějinné perspektivy hodnotí korutanského vévodu Jindřicha veršující kronikář Otakar Štýrský. Autorství Rakouské rýmované kroniky, která skýtá nenahraditelný zdroj informací o obecných dějinách 13. a počátku 14. století⁷⁴⁶, vyneslo tohoto vzdělaného

---

⁷⁴² K významu Jindřichovi přisuzovaných atributů *rîche* a *hôchmuot* Ulrich PRETZEL, *Mittelhochdeutsche Bedeutungskunde*, Heidelberg 1982, s. 107-108; Beat WOLF, *Vademecum medievale. Glossar zur höfischen Literatur des deutschsprachigen Mittelalters*, Bern 2002, s. 34-35, 68-69.

⁷⁴³ Sousedloví *gernder diet* ožřejmuje po stránce jazykové i historické Otfrid EHRISMANN, *Ehre und Mut, Aventure und Minne. Höfische Wortgeschichten aus dem Mittelalter*, München 1995, s. 94.

⁷⁴⁴ Karina KELLERMANN, *Die Fragmente zur Schlacht bei Göllheim*, s. 121 a násl.

⁷⁴⁵ Blíže k tomuto pojmu Joachim BUMKE, *Studien zum Ritterbegriff im 12. und 13. Jahrhundert*, Heidelberg 1964, s. 99-101.

⁷⁴⁶ Tak zhodnotil význam kroniky již Ottokar LORENZ, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter I*, s. 200.

štyrského rytíře⁷⁴⁷ mezi čelní představitele evropské středověké historiografie. Byť byla dříve hodnověrnost jeho veršovaného díla nejedním badatelem zpochybňována, prosazuje se v poslední době mínění, že i když Otakar do svého vyprávění pojal nemálo údajů protichůdných, zavádějících či přímo nepravdivých, které měl často z doslechu, vyčníval vcelku nad svými vrstevníky, ať už jde o politický rozhled, rozsah zpracované pramenné základny nebo kritický úsudek, který prokázal při popisování historických dějů.⁷⁴⁸

Otakar se narodil kolem roku 1265 štyrskému ministeriálovi Dietmaru von Strettwich a jeho manželce Alheidis. Tradičně úzké rodové vazby na lenní pány z Lichtensteina vedou k domněnce, že byl vychován na dvoře Oty II. z Lichtensteina a že zde kromě znalosti čtení a psaní získal také rozsáhlý přehled o soudobé dvorské literatuře.⁷⁴⁹ Po letech strávených v zahraničí (Itálie, Flandry, Čechy), možná i na univerzitě v Bologni,⁷⁵⁰ se Otakar na počátku 14. století usadil v rodném Štyrsku, kde je listinami doložen několikrát v Seckau a v Judenburgu⁷⁵¹. Má se za to, že ve stejné době uzavřel sňatek s Alžbětou von Kainach, dcerou drobného šlechtice z Voitbergu, a zahájil práci na Rýmované kronice, která se postupem času rozrostla na opus čítající bezmála 100 000 veršů. Rokem 1319 se doklady o Otakarovi Štyrském vytrácejí a v lednu 1322 se jeho manželka nachází již ve stavu vdovském, z čehož vyplývá, že někdy mezi oběma daty štyrský básník zemřel, aniž stihl své historické pojednání dokončit. Poslední zaznamenanou

---

⁷⁴⁷ O jeho osobnosti a díle pojednávají Maja LOEHR, *Der Steirische Reimchronist: her Otacher ouz der Geul*, *MIÖG* 1937, 51, s. 89-130; Karl GALLER, *Zur Lebensgeschichte des steirischen Reimchronisten Otachers aus der Geul*, *Monatsblatt Adler* 12, 1935-1938, s. 355-358 (listinné doklady k životním osudům Otakara Štyrského, které doplňují pramenný materiál shromážděný Majou Loehr); Eberhard KRANZMAYER, *Die steirische Reimchronik Ottokars und ihre Sprache*, Wien 1950, zvl. s. 5-22; Helmut WEINACHT, *Ottokar von Steiermark (O. aus der Geul)*, in: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon* 7, W. Stammeler - K. Langosch - K. Ruh (edd.), Berlin - New York 1989, sl. 238-245; Ursula LIEBERTZ-GRÜN, *Das andere Mittelalter : Erzählte Geschichte und Geschichtserkenntnis um 1300*, München 1984, s. 101 a násl.

⁷⁴⁸ Eberhard KRANZMAYER, *Die steirische Reimchronik Ottokars und ihre Sprache*, s. 8; Ursula LIEBERTZ-GRÜN, *Das andere Mittelalter*, s. 140-141 a s. 166-167.

⁷⁴⁹ Maja LOEHR, *Der Steirische Reimchronist*, s. 108 a násl.

⁷⁵⁰ Paul UIBLEIN, *Die Quellen des Spätmittelalters*, in: *Die Quellen der Geschichte Österreichs*, Erich Zöllner (ed.), Wien 1982, s. 50-113, zde s. 98.

⁷⁵¹ Maja LOEHR, *Der Steirische Reimchronist*, s. 125 a násl.; Karl GALLER, *Zur Lebensgeschichte des steirischen Reimchronisten*, s. 355 a násl.

událostí zůstalo proto povstání dolnorakouské šlechty roku 1309, namířené proti vévodovi Fridrichovi Sličnému.

Při psaní využíval Otakar jednak vlastních zážitků a excerpt, pořázených na základě písemných pramenů, jednak ústního svědectví jiných osob.⁷⁵² Protože náležel mezi příznivce silného římského království a protože rakouští Habsburkové, kteří byli zároveň štyrskými zeměpány, usilovali v osobě Rudolfa I., jakož i v osobě Albrechta I. o konsolidaci říše, je Otakarova rýmovaná kronika orientována v zásadě prohabsbursky.⁷⁵³ Vedle štyrských reálií mapuje obsáhle dějiny Korutan, jež autor důvěrně znal, a jejich obyvatel, ke kterým choval neskrývané sympatie.⁷⁵⁴ Nepřekvapí tedy, že na několika místech kroniky nacházíme tu stručnější, tu podrobnější zprávu o korutanském vévodovi Jindřichovi, který zemi po dlouhá léta vládl.

První zkušenosti na válečném poli sbíral Jindřich během tažení Albrechta Habsburského proti uherskému magnátovi Ivanu Kyseckému v letech 1288 a 1289 (v. 30 847 a násl.)⁷⁵⁵. Rok 1289 vyniká pak z toho důvodu, že s ním rýmovaná kronika spojuje rozhodnutí Menharta Tyrolského vyslat do Uher svého syna, korutanského vévodu Jindřicha, a vybavit ho oddílem statečných bojovníků z Korutan a Tyrolska, aby tak bylo učiněno zadost spojeneckým závazkům vůči Habsburkům (*herzog Meinhart der Kernære, als er billich solde tuon, herzog Heinrich sînen suon im ze helf dô sant mit manigem wîgant, die manheit wâren vol, von Kernden unde von Tyrol*). Naneštěstí se o dalších osudech Jindřichovy výpravy dozvídáme pouze tolik, že to byli právě korutanští rytíři, kdo kvůli neznalosti místních

---

⁷⁵² Z novějších prací o vztahu Otakara Štyrského k pramenům Helmut WEINACHT, *Ottokar von Steiermark (O. aus der Geul)*, sl. 240-242.

⁷⁵³ Karin HOFBAUER, *Die Protagonisten der steirischen Politik an der Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert. In der Darstellung der Steirischen Reimchronik Ottokars aus der Gaal*, Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark 1986, 77, s. 67-89, zde s. 67-68, 74-79; Andreas KUSTERNIG, *Erzählende Quellen des Mittelalters. Die Problematik mittelalterlicher Historiographie am Beispiel der Schlacht bei Dürnkrut und Jedenspeigen 1278*, Wien – Köln 1982, s. 142-143.

⁷⁵⁴ Doris AICHHOLZER, *Die Kärntner in Chroniken und literarischen Werken*, s. 448.

⁷⁵⁵ Gerald GÄNSER, *Die Güssenger Fehde*, in: Die Güssinger. Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihre Zeit 13./14. Jahrhundert. Ergebnisse des Symposiums im Rahmen der "Schlaininger Gespräche" vom 24.-28. September 1986 und 1.-4. Oktober 1987 auf Burg Schlaining, Heide Dienst – Irmtraut Lindeck-Pozza (edd.), Eisenstadt 1989, s. 197-207. Detailně popsali účast Jindřicha Korutanského na vojenském tažení Gottlieb Freiherr von ANKERSHOFEN - Karlmann TANGL, *Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten IV (bis zur Vereinigung mit den österreichischen Fürstenthümern)*, Klagenfurt 1864, s. 506 a násl.

poměrů padl při obléhání města a hradu Kyseku (Kőszeg) do léčky a kdo utrpěl největší ztráty na životech (*die Kernære kurn den meisten schaden zuo der stunt, wand in wâren unkunt die stîge und die strâzen*). Jejich nezdar nicméně vykompenzovalo vítězství Albrechta Habsburského, kterému se podařilo nejprve útokem zmocnit města a posléze vyhladověním přimět posádku hradu, aby se vzdala.

O mnoho podrobnější není ani líčení šlechtické vzpoury, která vypukla roku 1292 v menhartovských Korutanech (v. 61 648 a násl.).⁷⁵⁶ Štýrská rýmovaná kronika informuje o bouřlivé výměně názorů mezi Menhartem a jeho synem Jindřichem, na jejímž konci mladý korutanský vévoda zamířil v čele ozbrojenců z rodného Tyrolska do revoltou zmítané země, aby namísto otce hájil zeměpanskou moc proti hraběti Ulrichovi II. z Heunburgu a jeho stoupencům, kteří se lstí zmocnili Jindřichova bratra Ludvíka.

Jindřichův pobyt v korutanském městě Völkermarktu (v. 62 393 a násl.) přibližuje Otakar Štýrský anekdotickou historkou⁷⁵⁷ o tom, jak vévoda v čase bitvy potkal u městských bran několik předčasných navrátilců z boje, dozvěděl se od nich, že utrpěl porážku. Rozčarován těmito dezertéry, vypravil se pak sám a beze strachu obhlédnout situaci. Co se však nestalo, ještě než Jindřich na bojiště dorazil, zastihl jej posel s radostnou zvěstí o vítězství nad rebely, takže do bitvy už korutanský vévoda zasahovat nemusel (*von dem strîte si im sagten vil wunders unde freise, si machten im grôz eise, wie der sie wær verlorn. nû wart dem herzogen zorn, daz er si sô fruo hie vant. hin zetal er dô rant unde wolde selb erkunnen, ob er het vloren oder gewonnen. mit balder îl zehant ein bot her gen im rant, der dem herzogen seit, des er wart frô und gemeit, daz die sînen gesigt heten*).

Vic bohužel nevíme. Zda a nakolik se Jindřich Korutanský podílel na Ludvíkově vysvobození, anebo na úspěšném potlačení povstání roku 1293,

---

⁷⁵⁶ O povstání v Korutanech detailně informují Gottlieb Freiherr von ANKERSHOFEN - Karlmann TANGL, *Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten IV*, s. 575 a násl., zvl. pak s. 604 a násl.; August von JAKSCH, *Geschichte Kärntens*, s. 129 a násl.; Karlmann TANGL, *Die Grafen von Heunburg. II. Abteilung 1249 – 1322*, AÖG 25, 1860, s. 157 – 312, zde zvl. 213 a násl. V kontextu menhartovsko-habsburského spojení Alfons DOPSCH, *Ein antihabsburgischer Fürstenbund im Jahre 1292*, MIOG 22, 1901, s. 600-638, zvl. s. 607 a násl.

⁷⁵⁷ K využití anekdoty při popisu historické osobnosti Paul KIRN, *Das Bild des Menschen in der Geschichtsschreibung von Polybios bis Ranke*, Göttingen 1955, s. 149 a násl.

zůstává publiku štyrského veršujícího kronikáře skryto, protože veškeré další počínání korutanského vévody v bouřlivém mezidobí let 1292 až 1293 zahaluje mlčení. Jindřichova „hvězdná hodina“ přichází až s rokem 1298, kdy jej Otakar Štyrský zachytil uprostřed bitevní vřavy u Göllheimu (v. 70 723 a násl., v. 72 494 a násl.)⁷⁵⁸. Korutanský vévoda přivedl na pomoc Albrechtovi habsburskému silné vojsko Tyrolů (*von Kernden herzog Heinrich brâht im ze helfe und ze wer von der Etsche ein schœn her*). V noci před bitvou rozdělil Adolf Nassavský své voje na tři části (*der von Nazzou in der naht alle sîne maht teilte in drî schar*), což přimělo Albrechta přeskupit odpovídajícím způsobem vlastní řady (*kunic Albreht der muotes veste ... teilt sîn her gar ouch in drî schar*). Jeden z habsburských oddílů vypravil do pole vznešený vévoda Jindřich, kterému byli přikázáni rovněž někteří rytíři ze Štyrska (*die im dar brâht der furste rîch, von Kernden herzog Heinrich, swaz der Stîrær wârn dâ, den gebôt man sâ, daz si des morgens wæren bî den Kernæren*) a kterému se dostalo cti zaútočit jako první (*Heinrich, der Kernær herre, dem was von kunic Albrehten enpholhen vor ze vehten*).

Svého útoku se Jindřich dočkal nazítří, když hrdinsky vyrazil proti bavorským oddílům, jejichž porážku jen tak tak odvrátil příchod dalších posil (*von Kernden herzog Heinrich vaht als ein wîgant: der Beier schar er entrant und hiet ez überwunden, wær in kurzen stunden niht komen diu ander rotte*). Samotný vévoda Ota III. Dolnobavorský, Adolfův spojenec, byl v tomto boji dvakrát raněn (*von Beiern herzog Otte zwô wunden dô enphie*). Co se dělo potom, odmítá však kronikář sdělit s odůvodněním, že kdyby měl jednotlivě vychvalovat účastníky, kteří na straně korutanské, nebo bavorské předváděli obdivuhodné bojové kousky, zabralo by to příliš mnoho času, protože si všichni počínali nanejvýš udatně (*sold ich si alle hie prîsen besunder, die dâ begiengen wunder mit vehten in dem strît, daz bedorfte langer zît, wand si wâren alle frum*). Objektem kronikářova zájmu se Jindřich Korutanský stává znovu při příležitosti konání turnajových her ve Vídni, kam sezval koncem roku 1303 římský král Albrecht své spojence, aby získal jejich podporu pro

---

⁷⁵⁸ Pro srovnání literárního popisu göllheimské bitvy u Otakara Štyrského a Hirzelina viz Horst WENZEL, *Höfische Geschichte*, s. 163-164.

plánované vojenské tažení do Čech, které mělo učinit konec expanzivní zahraniční politice Václava II. (v. 82 314 a násl.)⁷⁵⁹.

Na jednání habsburské koalice nesměl chybět Jindřich Korutanský, zastupující své bratry, a to jak nemocného Ludvíka, tak Otu, jenž trpěl obezitou a cestování se proto vyhýbal (*wand herzog Otten was ze swære sô gâhe reise ze rîten. herzog Heinrich in kurzen zîten kom gegen Wienen*). Se svým hostitelem se ale korutanský vévoda nepohodl. Kronika nedává prostor politickým motivům⁷⁶⁰, kvůli kterým Jindřich odmítl přislíbit vojenskou pomoc a které způsobily, že se po poradě v kruhu svých šlechticů raději vymluvil na nutnost probrat celou věc se starším bratrem Otou („*daz rât wir iu wol,, sprâchen die Etschære, „iu ist daz nuzpære, daz ir die antwurt niht schient und die sache zieht gegen dem kunig an diser frist an iuern bruoder, der elter ist und dem iur liut sînt undertân in dem Intal und am Meran. “ der herzog sprach : „nû sî alsô“*). Namísto toho rozvíjí autor téma rytířské cti, jejíž ohrožení má za následek ochlazení habsbursko-menhartovských vztahů.

Vše podstatné se podle Otakara Štýrského odehrálo na kolbišti turnajovém, nikoliv politickém. Zatímco se vévoda Jindřich dohadoval se svými rádci o tom, jakou odpověď má dát na Albrechtovu výzvu k vojenskému zásahu, nechali se korutanští rytíři vyprovokovat od Švábů k účasti na turnaji (*und die wîle si die sprâche hâten, dô wurden die Swâben swinde von Kernden daz gesinde an geuden und an grojieren, si solden turnieren, unde triben daz sô lanc, unz daz die Kernær betwanc ir ellen und ir schamen, daz si den turnei nâmen*). Protože však měli početní nevýhodu, bylo rozhodnuto, že se k Jindřichovým Korutancům a Tyrolům připojí někteří turnajníci ze Švábska a z Porýní, takže se síly na obou stranách vyváží (*daz eines teiles solden phlegen die von der Etsche über al, von Kernden und ûz dem Intal; den andern teil solden haben die von dem Rîn und die von Swâben*).

---

⁷⁵⁹ Srv. Gottlieb Freiherr von ANKERSHOFEN - Karlmann TANGL, *Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten IV*, s. 783 a násl. Stručný rozbor pasáže věnované vídeňskému turnaji podává Horst WENZEL, *Höfische Geschichte*, s. 158-159.

⁷⁶⁰ Pro možné motivy vzájemného odcizení, mezi nimiž asi hlavní roli sehrála zamýšlená sňatková aliance mezi Menhartovci a Přemyslovci Alfred HESSEL, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter König Albrecht I. von Habsburg*, München 1931, s. 142-143; August von JAKSCH, *Geschichte Kärntens bis 1335 II*, s. 161.

der wart dennoch ze vil. dô teilt man an dem zil hern Heinrichen von Klingenberg und hern Berenger von Landenberge wol selp zehent disen zuo).

Druhý den ráno se oba tábory shromáždily na vídeňském hradě před zraky publika, v němž kromě zvědavých dam usedli i Albrecht Habsburský s Jindřichem Korutanským (*darnâch des næhsten tages fruo, dô kômen si geriten in ritterlichen siten in die burc für die frouwen, die solden spehen unde schouwen, wer dâ tæte daz beste*). Zanedlouho poté, co bylo klání zahájeno, ocitli se téměř všichni tyrolští jezdci na zemi, protože se jejich švábsští spolubojovníci bili jen na oko a nikterak jim nepomáhali (*und dô die helde muotes veste turnierens begunden, darnâch in kurzen stunden wurden die Etschære satel allermeist lære, alsô daz dehein Swâb, den man an iren teil gap und die sich zuo in teilt heten, der sach man nie geretten diser dehein, alsô daz dâ wol schein, daz unrehtlich gevære in dem turnei wære*).

Nebylo to jediné ponížení, jež musel Jindřich během svého vídeňského pobytu zakusit. Mezi Korutanci, kteří se drželi statečně proti přesile, si skupina švábských rytířů vyhlédla jednoho, a jak ho ti tři drželi v šachu, probodnul ho čtvrtý mečem (*einen der Kernær gesint denten vier herren swind, doch kundens in mit ritterlichen dingen nie ûz dem satel bringen. do begunden in der Swâben drî darzuo haben, als der vierde gert, daz er ein gespitzet swert durch in stæch datz dem slitze*). Podívaná, která se účastníkům slavnosti naskytla, rozlítla římského krále Albrechta natolik, že se do potyčky sám ihned vložil a pravděpodobně palcátem⁷⁶¹, jenž třimal v ruce, rozdal několik ran, aby Šváby za jejich nečestné jednání ztrestal (*snelle und niht trâger der kunic hin zuo rant, ein palzat fuort er in der hant, dâmit sluoc er in siu. er sprach: „sagt an, umb wiu weit ir ermorden disen man? daz ist unritterlich getân.“ er rette in zorniclich*).

Ve stejném okamžiku navíc před očima korutanského vévody jednoho z jeho mužů, kterého dva švábsští jezdci nemohli přemoci, chytil třetí z nich za nohu a shodil ze sedla, ačkoliv měl bojovat na straně Korutance (*nû sach der herzog Heinrich der sînen einen in dem ringe, den mohten zwên niht*

---

⁷⁶¹ K nejasné interpretaci použitého slova „palzat“ Kurt GÄRTNER, *Findebuch zum mittelhochdeutschen Wortschatz mit einem rückläufigen Index I*, Stuttgart 1992, sl. 270.

bringen ûz dem satel mit gewalt. dô reit hin zuo ein helt balt, der was sîner gesellen ein, unde nam in bî dem bein und ruct in über den satelbogen ze gesihten des herzogen). Opětovné porušení pravidel rozzlobilo Jindřicha natolik, že se utrl na římského krále a vyčetl mu zostuzení, kterého by se byl vyvaroval, kdyby zůstal doma a do Vídně nejezdil⁷⁶² (*der sprach zuo dem kunig in zorn: „ich solde wol hân verborn mîn reise her. ist daz iwer ger, daz man mich sô swinde macht schadhafft an mînem gesinde? “*). Vzbudil tím hněv Albrechta, který okamžitě turnaj ukončil. Korutanský vévoda, nemaje důvodu nadále setrvávat ve zdech vídeňského hradu, opustil vztekle dvůr a zamířil do svého stanu (*der kunic mit zorne wart behaft und schiet den turnei zehant. der von Kernden sant ze herberg mit unsiten*). Tam několik dnů setrval v ústraní a marně čekal, že se mu dostane od pořadatele turnaje satisfakce za příkoří, které utrpěl (*den von Kernden ouch verdrôz, daz im nâch der smæhe grôz der kunic, der in geladen het, deheine bezzerunge tet. die zît er vertreip alsô, daz er beleip in der herberge sîn, daz er den kunic und die kunigin wol vier tage meit, daz er ze hof niht reit*).

Když byl nakonec trucující korutanský host předvolán před krále, aby se vyslovil ohledně připravované válečné výpravy do Čech, a když došlo mezi oběma spojenci k roztržce, zapříčiněné Korutancovou liknavostí, rozhodl se vévoda Jindřich vyhovět naléhání tyrolských bojovníků, kteří se cítili nejvíce ponížení, a bez odpovědi z Vídně odjel (*die Etschser dûht, si heten zît von dannen ze gâhen, dô in der kunic nâhen an ir êre sprach, wand dem daz laster geschach, daz er sich alsô vâhen lie, der was ze gesichte hie. si wînten dem herzogen, er solde von dannen zogen ... von Wienern stuont al ir sîn, heim zuo der Etsche hin liezen si in wesen gâch*). Jestliže vůle dostavit se k jednacímu stolu byla příslibem dosažení konsensu, svévolný odjezd bez dodržení formalit se rovnal pravému opaku. Byl signálem disensu a urážkou

---

⁷⁶² Přímá řeč zde slouží k expresivnímu uměleckému vyjádření hrdosti, která je pro povahu korutanského vévody Jindřicha příznačná. K užití přímé řeči (tzv. *sermocinatio*) při popisu historické osobnosti Heinrich LAUSBERG, *Handbuch der literarischen Rhetorik: eine Grundlegung der Literaturwissenschaft I*, München 1973, s. 407 a násl.; Paul KIRN, *Das Bild des Menschen in der Geschichtsschreibung von Polybios bis Ranke*, s. 134 a násl.

hostitele.⁷⁶³ Proto se nelze divit, že se chystaná výprava proti Václavovi II. musela obejít bez tyrolsko-korutanské účasti.

Nejmladší vzpomínka na Jindřicha Korutanského patří popisu jeho krátkého panování v Čechách (první vláda v. 89 829 – 89 925, druhá vláda v. 92 406 a násl., 95 154 a násl., 96 267 a násl.), které je specifické tím, že postrádá známky dříve na Jindřichovi opěvovaného rytířského étosu⁷⁶⁴. Působení Jindřicha Korutanského na domácí půdě ličí Otakar Štýrský dosti podrobně, všímaje si pozorně tří hlavních hybatelů bouřlivých události po skonu Václava III.: panovníka, zemských předáků a měšťanstva. Úpadek království po vymření Přemyslovců nachází podle kronikáře odraz v postavení monarchy, který je perfidními a troufalými (*vermezzzen*) českými předáky vysmíván a „pokládán za nulu“⁷⁶⁵ (*die Bêheim listic unde karc; Si erkanden sô karc die bêheimischen herren ... vil smaehe im taeten ... si in gar verniht heten*). Ústy českých měšťanů vznáší proti nim Otakar obvinění, že králi neposkytují žádné materiální prostředky (*Ein schulde niht kleine und der hôhsten eine die burgaer gegen in für gâben den man si sach haben ze hern an kuniges stat, daz si dem dheinen rât nâch sînem hove taeten von alliu diu und si haeten ab dem lande genommen*). Šlechticům vyčítá, že nutí Jindřicha žít v chudobě, (*Von armuot gebresten vil, die der kunic von in leit*), že ho jako krále nerespektují, ba dokonce znevažují (*Ouch hôrte man si klagen, daz si den kunic verniht haeten und vil smaehe im taeten*).

Je znát, že si Otakar Štýrský zachoval kritický nadhled nad těžko obhajitelnými praktikami českých pánů, jež dokreslují celkově negativní charakteristiku této vpravdě nátlakové skupiny. Po vzpouře městského patriciátu roku 1309 jednájí šlechtici s Jindřichem a naléhají na propuštění zajatých zemských hodnostářů, nacházejících se v rukách měšťanů. Páni přišedší na Hrad nejprve nechají uzavřít komnaty, ve kterých Jindřich Korutanský pobývá, a pak králi předloží ultimátum, jehož nesplnění by vedlo

---

⁷⁶³ Gerald SCHWEDLER, *Herrschartreffen des Spätmittelalters. Formen, Rituale, Wirkungen*, Stuttgart 2008, s. 353-355.

⁷⁶⁴ Jako nesourodé spojení kulturních prvků vojenských (umění boje a jezdeckví), aristokratických (urozenost jak původem, tak osobními kvalitami) a křesťanských vymezuje rytířský étos Maurice KEEN, *Chivalry*, New Heaven – London 2005, s. 16-17. Srv. dále Maria OSSOWSKA, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986, s. 70 a násl.

⁷⁶⁵ Doslova to tak formuluje Petr Žitavský v KZ I/93, s. 131: „*Heinricus, rex Bohemie ... fuit ab omnibus quasi cifra geometrica reputatus.*“

k sjednocenímu odporu proti jeho osobě. Otáží se ho zpříma, co zmůže podpora měst, a připomínají, že i kdyby zajatci přišli k úhoně či dokonce zemřeli ve vězení, jejich synové zůstávají na svobodě. Jsouce mocnými předáky svých rodů, mohli by se pak snadno obrátit proti královskému majestátu a přivést Korutancovu moc vniveč (*Nû heten ouch niht lenger bît, die den hern gehôrten zuo. des andern mogens fruo kômen si hin, dâ si funden in, und besluzzen die tür. dô legten si im für des guoten und des besten, sô vil si den westen, daz den gevangen nutze waere. si sprachen: ‚herre, die burgaere, was mugen iu die an iht gehelfen hie? die dâ gevangen sint, die habent noch solhiu kint, ob si verdurben und in der vancnus sturben, dâmit dennoch die jungen waeren unbetwungen und hiezen noch lantherren und möhten lîhte kêren an solhe hêrschaft, daz iwer kraft wurde kranc und iwer maht ...‘ kluoge rede süeze si im für legten sô vil, daz si erwegten sîn herz und sînen muot ze diu und in was guot.*)⁷⁶⁶

Pod tíhou argumentů Jindřichovi nakonec nezbývá, než proti městům zakročit. Vyzývá proto jejich představitele, aby zajatce vydali, následkem čehož ztrácí nejen poslední zbytky důvěryhodnosti, ale i podporu dosud věrného patriciátu.⁷⁶⁷ Publiku se tak představuje smutná figura monarchy sice dobrého (*guoten man*), mírného (*der kunic linde muotes*) a ve vladařském umění veskrze zdatného (*der bederbe herzog Heinrich*), který však není s to čelit společenským nepokojům, ohrožujícím stabilitu vlády a její legitimitu v očích obyvatelstva. Sluší se ještě dodat, že na rozdíl od Petra Žitavského pokládá štyrský kronikář za hlavního strůjce Korutancova neúspěchu české panstvo a namísto toho, aby krach korutanského panství v Čechách spojoval výlučně s Jindřichovými osobními kvalitami, pátrá mnohem důsledněji po objektivních příčinách jeho nezdaru.

Vcelku lze prohlásit, že Otakar Štyrský ve svém líčení mnohem častěji využívá nepřímé charakteristiky než přímé a že si vybírá takové Jindřichovy životní situace, které nějak souvisejí s dějinami habsburského panování jednak v říši, jednak v alpských zemích. Obraz Jindřicha Korutanského netrpí

---

⁷⁶⁶ Ot Štýr., v. 96 497-96 531.

⁷⁶⁷ Ot. Štýr., v. 96 677-96 681: „*Der furste hôchgeborn / vil gar het verlorn / gunst und willen der stet. / die hern, durch die er daz tet / an den het er ouch des niht.*“

jednostranností či schematičností, naopak je diferencovaný⁷⁶⁸ a bere ohled na historickou realitu, jak je patrné z popisu korutanské vlády v Čechách. Nelze ale popřít, že v podání rýmované kroniky silně převažují pozitivní rysy vyzdvihující Jindřichovy rytířské vlastnosti, konkrétně pak urozenost, smysl pro čest a udatnost, již Otakar Štýrský pokládal za jeden z vůbec nejdůležitějších atributů rytíře⁷⁶⁹.

Posledním středověkým umělcem pera na seznamu Korutancových opěvovatelů je Peter Suchenwirt⁷⁷⁰, jehož životní osudy zůstávají dodnes z velké části zahaleny tajemstvím. Dřívější optimismus Otfrieda Webera, jenž doufal zrekonstruovat Suchenwirtova životopisná data na základě jeho básní, vystřídala totiž mezi germanisty oprávněná skepse ohledně možnosti využít literární rozbor k získání spolehlivých biografických údajů. Větší jistotu proto přinášejí až listinné doklady z básníkovy zralého věku, týkající se dispozice nemovitostmi zakoupenými Suchenwirtem ve Vídni v průběhu poslední čtvrtiny 14. století.

Předpokládá se, že Peter Suchenwirt spatřil světlo světa někdy mezi lety 1320/1330 a že zpočátku hledal obživu na dvorech různých evropských feudálů jako potulný básník (odtud jeho mluvící jméno „Suchenwirt“), možná i jako herold. Usadil se až v pokročilém věku, když získal trvalé místo ve službách rakouského vévody Albrechta III. Díky Albrechtově štedré

---

⁷⁶⁸ Diferencovaný přístup Otakara Štýrského k literárním hrdinům, nesoucím rysy jak kladné, tak záporné, přibližuje na příkladu Přemysla Otakara II. Václav BOK, *Zum Bild des böhmischen Königs Premysl Otakars II. in der "Steirischen Reimchronik"*, in: Literarisches Leben: Rollenentwürfe in der Literatur des Hoch- und Spätmittelalters. Festschrift für Volker Mertens zum 65. Geburtstag, Matthias Meyer, Hans-Jochen Schiewer (edd.), Tübingen 2002, s. 33-54, zde zvl. s. 35 a s. 53-54. Stručněji Michal SVATOŠ, *Přemysl Otakar II. ve světle štýrské rýmované kroniky Otachera ouz der Geul a české rýmovné kroniky tzv. Dalimila*, Folia historica Bohemica 1, 1979, s. 245-251.

⁷⁶⁹ K pojetí rytířského kodexu u Otakara, vyzdvihujícího především odvahu a dvornost, Walter HEINEMEYER, *Ottokar von Steier und die höfische Kultur*, Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur 73, 1936, s. 218-227.

⁷⁷⁰ Suchenwirtovu životu a dílu věnují pozornost Otfried WEBER, *Peter Suchenwirt. Studien über sein Wesen und Werk*, Greifswald 1937; Stephanie CAIN VAN D'ELDEN, *Peter Suchenwirt and heraldic poetry*, Wien 1976; Margaretha RUCKTÄSCHEL-GORSCHENEK, *Historisches und Sozialkritisches in der deutschsprachigen Dichtung des Spätmittelalters: Dargestellt am Beispiel Peter Suchenwirts*, (= Dissertation, Ludwig-Maximilians-Universität München), München 1977; Claudia BRINKER, *Von manigen helden gute tat. Geschichte als Exempel bei Peter Suchenwirt*; Claudia BRINKER – VON DER HEYDE, *Peter Suchenwirt*, in: Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon 9, W. Stammeler - K. Langosch - K. Ruh (edd.), Berlin – New York 1995, sl. 481-488. Edice pramene: *Peter Suchenwirt's Werke aus dem vierzehnten Jahrhunderte. Ein Beytrag zur Zeit- und Sittengeschichte*, Adolf Primisser (ed.), Wien 1827, s. 17-20.

podpoře si mohl kolem roku 1377 pořídit dům ve vídeňské čtvrti Herrenviertel, jehož obyvatelstvo tvořili převážně služebníci zaměstnaní na habsburském dvoře. Významným milníkem v životě někdejšího potulného baviče byl sňatek s měšťankou neznámého jména, který pro Petra znamenal jednak zisk dalšího domu, jednak vstup do řad městského patriciátu. Zdá se, že Suchenwirt, těšící se od té chvíle postavení váženého měšťana, pobýval ve Vídni až do své smrti, která se klade před rok 1407.

Širokého věhlasu dosáhl Peter Suchenwirt skládáním básní, mezi nimiž mají nejpočetnější zastoupení panegyriky vychvalující činy šlechticů a panovníků, ať už žijících nebo zesnulých (tzv. „*Ehrenreden*“, resp. „*heraldische Totenklagen*“). Sem patří rovněž nekrolog věnovaný památce Jindřicha Korutanského⁷⁷¹, který byl sepsán podle všeho v 60. letech 14. století, dost možná pod bezprostředním dojmem bojů o tyrolské dědictví, z nichž vyšel vítězně rod rakouských Habsburků na úkor bavorských Wittelsbachů⁷⁷². Suchenwirt se při oslavě korutanského hrdiny drží osvědčeného schématu, prostupujícího celou básníkovu tvorbou⁷⁷³. Počáteční verše jsou vyhrazeny nářku nad smrtí vévody a výčitkám na adresu personifikované smrti (v. 1 an.). Následující řádky vyplňuje jednak líčení Jindřichových rytířských ctností (v. 51 an., 158 an.), jednak připomenutí některých slavných výjevů z jeho života (v. 126 an.). V závěrečné části pak báseň přechází v motlitbu k Panně Marii (v. 176 an.) a v květnatý popis Korutancova erbu⁷⁷⁴ (v. 198 an.).

Z textu zasluhuje bližší pozornosti prostřední pasáž, která Jindřicha Korutanského stylizuje do role vojensky zdatného, ale zároveň kurtoazního rytíře a mecenáše dvorských festivit. Katalog Jindřichových rytířských

---

⁷⁷¹ Historicko-kritické analýze podrobují tuto báseň Margaretha RUCKTÄSCHEL-GORSCHENEK, *Historisches und Sozialkritisches in der deutschsprachigen Dichtung des Spätmittelalters*, s. 28 a s. 86-91; Claudia BRINKER, *Von manigen helden gute tat. Geschichte als Exempel bei Peter Suchenwirt*, s. 70-73, 99, 151-153, 158, 226-228.

⁷⁷² Ibid., s. 32 a s. 70-73. Ke sporům o menhartovské dědictví Franz HUTER, *Der Eintritt Tirols*, s. 186 a násl.; Josef RIEDMANN, *Mittelalter*, s. 453 a násl.

⁷⁷³ O tom přehledně Stephanie CAIN VAN D'ELDEN, *Peter Suchenwirt and heraldic poetry*, s. 140 a násl.

⁷⁷⁴ Naposledy o blasonování v díle Petra Suchenwirta z hlediska jeho společenského významu a uplatnění pojednala Heike SAHM, *Inszenierte Wappen: Zu Poetik und Funktion der heraldischen Totenklagen Peter Suchenwirts*, in: *Dichtung und Didaxe: Lehrhaftes Sprechen in der deutschen Literatur des Mittelalters*, Henrike Lähnemann - Sandra Linden (edd.), Berlin – New York 2009, s. 285-298.

ctností doplňuje stručný historický exkurz, orientovaný na vévodovy pamětihodné činy (tzv. „*hero-oriented history*“) ⁷⁷⁵, avšak jen takové, jež mají vazbu na minulost habsburského rodu a ukazují jeho příslušníky v dobrém světle ⁷⁷⁶. Geografický horizont událostí pojatých do chvalozpěvu na korutanského vévodu zůstal tím pádem omezen na říši a říšský vikariát v severní Itálii. Naopak o korutanském panství v Čechách, spadajícím do let 1306 až 1310, nenalezneme u Suchenwirta ani slovo.

Úvodní zastavení na pomyslné časové ose patří opět bitvě u Göllheimu, svedené roku 1298. Básník jen mimochodem praví, že na bojišti skončil život krále Adolfa Nassavského, který se bil udatně jako hrdina (*Da chunig Adolward erslagen, Da vacht er mandlich als ein helt*). Důraz je naopak kladen na úlohu vznešeného a chvály hodného korutanského vévody Jindřicha, který se objevil u hory Hasenbühel (*Dem edlen fursten lobesam Man auf dem Hasenpuechel sach Preisleichen under ern dach*), dokázal si tu vydobýt jak slávu, tak čest (*Ja, chund er preis und er beiagen!*) a k vítězství habsburské strany přispěl tím, že Albrechtovi přivedl na pomoc 500 statečných rytířů (*Der manhait ungefundert, Grozzer ross fuemf hundert, Di er tzu hilfe furte dar Hertzog Albrechten, nemet war*).

Následné dvojverší upomíná na Albrechtovu volbu římským králem, která předcházela göllheimskému střetnutí a která se na rozdíl od básníkova tvrzení nekonala v bádenském Kenzingen, ale v porýnské metropoli Mohuči, a to 23. června 1298 ⁷⁷⁷ (*Da tzu Chentzing war erwelt Hertzog Albrecht an*

---

⁷⁷⁵ Stephanie CAIN VAN D'ELDEN, *Peter Suchenwirt and heraldic poetry*, s. 209.

⁷⁷⁶ Doris AICHHOLZER, *Die Kärntner in Chroniken und literarischen Werken des Hoch- und Spätmittelalters*, s. 460-461. Na příkladu básně o výpravě rakouského vévody Albrechta III. do Pruska ukazuje Suchenwirtovu narativní strategii, v níž stěžejní místo zaujímá propagace habsburských zájmů, Wolfgang ACHNITZ, *Die Gestörte Hochzeit. Literatur und Geschichte in den Ehrenreden des vermeintlichen Herolds Peter Suchenwirt*, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur im Deutschordensstaat in Preussen: Leben und Nachleben. Interdisziplinäres Symposium über die Kultur und Literatur im Deutschordensstaat in Preußen*, 22. bis 26. September 2004, Kwidzyn, Jaroslaw Wenta (ed.), Toruń 2008, s. 483-498.

⁷⁷⁷ Ke královským volbám v říši v letech 1298 a 1314 výběrově Alfred HESSEL, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter König Albrecht I. von Habsburg*, s. 55 a násl.; Heinz THOMAS, *Deutsche Geschichte des Spätmittelalters 1250-1500*, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1983, s. 105, 156-157; Alphons LHOTSKY, *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281-1358)*, s. 96 a násl., s. 223 a násl.; Ernst SCHUBERT, *Kurfürsten und Wahlkönigtum. Die Wahlen von 1308, 1314 und 1346 und der Kurverein von Rhens*, in: *Balduin von Luxemburg, Erzbischof von Trier - Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift aus Anlaß des 700. Geburtstages*, Franz-Josef Heyen – Johannes Mötsch (edd.), Mainz 1985, s. 103-118, zde zvl. s. 104-107. Nově Michael MENZEL, *Gebhardt. Handbuch der*

chuniges stat). Jindřichova účast je vyjádřena vágním obratem, kladoucím Habsburkovo zvolení do kauzální souvislosti s vévodovou vznešenou povahou, jež měla být projevem jeho šlechtického smýšlení a původu (*Sein edel muot mit ern hat Peweret adel und gepuort*).

Bez přispění korutanského vévody se neobešla ani římská královská volba, uskutečněná v říjnu 1314 poblíž Frankfurtu nad Mohanem, kam přitáhl Jindřich se silným pomocným sborem, aby jako titulární český král odevzdal svůj hlas rakouskému vévodovi Friedrichovi Sličnému (*Man sach in auch tzu Franchenfurt Mit helfe starcher mechte*). Den poté, co byl habsburský kandidát s pomocí Korutance dosazen na římský trůn, provedla však wittelsbašská koalice na druhém břehu řeky Mohanu volbu vzdorokrále Ludvíka Bavora. (*Do man tzway geslechte Tzu chunig erwelte wirdichleich: Daz ain was mit nam genant Chunig Ludwig in Payerlant, Den man seit zu chayser tzalt*). Za zaznamenání stojí, že na císařskou korunu dosáhl Ludvík až roku 1328, ačkoliv dikce oslavné řeči naznačuje spojitost s frankfurtským volebním aktem (*seit*).⁷⁷⁸

Zbývající epizody ze života Jindřicha Korutanského zachycují jeho angažmá v bojích na italské půdě, v prvé řadě pak ty, které Jindřich sváděl s vládcem Verony Cangrandem della Scalla.⁷⁷⁹ Proti expanzivní politice veronského kondotiéra hájil jakožto říšský vikář a poručník za nedospělého gorického hraběte Jana Jindřicha jednak zájmy říše, jednak celistvost území, na něž si činila nárok hrabata z Gorice, úzce spřízněná s tyrolsko-korutanskými Menhartovci.

Příslušníci gorického hraběcího rodu získali díky dědičnému fojstství nad aquilejským patriarchátem mj. hrad Belgrado, ležící jihozápadně od Udine,⁷⁸⁰ o němž Peter Suchenwirt tvrdí, že se v jeho blízkosti ukázal všemi obdivovaný, udatný kníže, který prahnul po slávě. Tím knížetem nebyl nikdo

---

deutschen Geschichte 7a. Die Zeit der Entwürfe 1273-1347. Stuttgart 2001, s. 121 a násl., 138 a násl.

⁷⁷⁸ Heinz THOMAS, *Ludwig der Bayer. Kaiser und Ketzer*, s. 193 a násl., zvl. pak s. 206-208.

⁷⁷⁹ Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 329 a násl.; Meinhard PIZZININI, *Die Grafen von Görz in ihren Beziehungen*, s. 123 a násl., s. 136 a násl.

⁷⁸⁰ Peter ŠTIH, *Studien zur Geschichte der Grafen von Görz. Die Ministerialen und Milites der Grafen von Görz in Istrien und Krain*, Wien-München 1996, s. 17 a násl.; Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen der Grafen und Landesfürsten von Tirol*, s. 59 a v poznámce.

jiný než Jindřich Korutanský (*Man sach den fursten lobes palt Vor Velegat nach ern streben*). Jeho mocná paže prý rozdávala rány mečem, mezi nepřáteli budila hrůzu a připravila je o veškerou jejich odvahu (*Mit swertes slegen /merchet eben/, Daz er di veinde machte schiech, Daz maniger wart der manhait siech Von seiner ellenthafte hant*). Kdy a zda vůbec se odehrálo vojenské střetnutí, na které je možno usuzovat ze značně nadneseného Suchenwirtova popisu, zůstává záhadou. Lze se ale domnívat, že totožnou událost připomíná poetické klišé, podle něhož byl vévoda Jindřich ve Friaulsku dobře přijat a samotný aquilejský patriarcha musel uznat jeho vítězství (*Des Veryaul vil wol enphant. Der Patriarch im siges iach*).⁷⁸¹

Nejmenší interpretační obtíže vyvolává zmínka o hradu Monselice poblíže Padovy, protože odjinud víme, že tato pevnost poskytovala mocenskou oporu rodině della Scalla a že ji korutanský vévoda spolu s rakouským vévodou Otou roku 1324 skoro tři týdny dobýval. K žádnému většímu střetnutí ovšem nedošlo, a když v Jindřichově vojsku propukl mor, bylo obléhání předčasně zastaveno, aniž dosáhlo svého cíle.⁷⁸² Poznámka, že Korutanec si před Monselice počínal, jak velí šlechtická čest (*Vor Muntzili man in sach Preisleicher ern walden*), je opět příliš paušální, než aby mohla blíže osvětlit průběh vojenských operací.

Navzdory dojmu, který mohly vyvolat předchozí řádky, se středověký ideál rytíře nevyčerpával hrdinskými kousky na bitevním poli. Jeho neodmyslitelnou součástí byl apel na vznešené publikum, aby investovalo do dvorských slavností a zábavy s nimi spojené. Proto představuje Peter Suchenwirt svého hrdinu nejenom na pozadí bitevních scén, ale poměřuje ho rovněž leskem korutanského dvora.⁷⁸³ Zde bylo možno potkat zástupy těch

---

⁷⁸¹ K politickým vazbám mezi Jindřichem Korutanským a aquilejskými patriarchy Ottobonem dei Razzi (1302 - 1315), resp. Paganem della Torre (1318 - 1332) Ursula GRABER, *Die weltliche Herrschaft der Patriarchen von Aquileia 1251-1332* (= *Dissertation, Universität Klagenfurt*), Klagenfurt 1985, s. 127 a násl.; Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 216 a násl., s. 411 a násl.

⁷⁸² Robert DAVIDSOHN, *Beiträge zur Geschichte des Reiches und Oberitaliens*, s. 365 a násl.; Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen*, s. 357 a násl.

⁷⁸³ O turnajových hrách a jiných formách dvorské zábavy, které jsou popisovány v Suchenwirtově chvalořeči, poskytují poučení např. Alwin SCHULTZ, *Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger I*, Essen 1991, s. 126 a násl., s. 424 a násl.; IDEM, *Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger II*, Essen 1991, s. 1 a násl., s. 90 a násl.; Joachim BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 301 a násl., s. 342 a násl.; Richard W. BARBER - Juliet R. V. BAKER, *Tournaments: Jousts, Chivalry, and Pageants in the Middle Ages*.

nejvznešenějších šlechticů (*Man sach vil manigen stoltzen degen Auf seinem hofe sunder main*), jak skákají přes překážky (*Springen*), metají kameny do dálky (*stozzen wol den stain*⁷⁸⁴), bojují mezi sebou s mečem a štítem (*Schirmen*), měří síly v aréně (*ringen*) či provozují lukostřelbu (*schiezzen*). Jindřichovi dvořané si nenechají ujít žádné rozptýlení (*Chuortzweil sy nicht entliezzen*), oddávají se soutěžím v běhu (*ueber hoeft lauffen palt*), případně rafinovanějším formám zábavy jako je tanec a rej (*Tantzen, rayen manigvalt*), při němž tanečníci seřazení jeden za druhým postupují v drobných úkrocích vpřed a napodobují pohyby prvního v řadě. Mimoto se rytíři zapojují do rozličných turnajových her (*Tuornieren*), ať už jde o boj jezdeckým kopím (*stechen*), kterým usilují získat přízeň dámského obecenstva (*Durch frawen sper tzuprechen*), anebo o bezpečnější buhurt čili sestavu na koních, cválajících pro potěchu diváka v uzavřených formacích (*Tze rossen wol pehurten*).

Vlastní charakteristiku Jindřicha Korutanského zahajuje nářek básníka nad hořkostí smrti, která silou své moci svedla vznešeného a všemi ctnostmi obdařeného knížete z životní cesty poездеjším světě (*Ich chlag mit chlage bernder not Einn edeln fursten tugenthaft, Den unz dez pittern todes chraft Verdruchet und verdrungen hat Ab dirre welt des lebens phat*). Předčasně prý odešel Jindřich, pod jehož vládou jak země, tak obyvatelé nabývali na vážnosti a bohatství (*Land unde leut di namen tzu Pei im mit ern und mit guot*), opěvovaný zeměpán, jehož poddaní žili v míru, neznajíce útlaku (*Di armen heten guoten frit, Daz [sy] gewaltes waren frey*).

Šlechtné srdce a přátelská mysl nedovolily Korutanci vynechat jedinou příležitost, aby prokázal své vnitřní kvality, kdykoliv toho bylo zapotřebí (*Sein edel hertz was wol gemuot, Wo man scholt tugende phlegen, Er liez nicht under wegen*). Hrdinská odvaha jej neopouštěla (*Manhait wont im stete pey*), zdrženlivost a vytříbené způsoby patřily vždy k jeho duchovním pokladům, protože hovořil přímo a pravdivě a jeho slova byla prosta jak lži, tak úskoků (*Scham unde tzucht was ye sein hort, Pei reinem spruchen ware wort An walsch und an gevere ... Sein muot was ungespalden*). Kdokoliv

---

⁷⁸⁴ Viz heslo „*steinstoszen*“ in: Jacob GRIMM – Wilhelm GRIMM, *Deutsches Wörterbuch*. Bd. 18 (*Stehung-Stitzig*), Leipzig 1941, sl. 2154.

dostal něco slíbeno, ten nepotřeboval svůj nárok prokazovat listinou, neboť korutanský vévoda měl ryzí srdce a na jeho pečetích, ani na jeho listinách neulpěl nikdy stín pochybnosti (*Wem er mit Worten iht verhieze, Der het der priefe guten rat, Sein hertze was mit rainen tat Insiegel und hantfeste, Dar an nieman gepreste Chund erchennen wandelhaft*).

Máme-li věřit literárnímu podání, pak se proslulou stala Jindřichova rozdávačnost, o které si vyprávěli lidé v mnoha zemích. Své opravdové rytířské založení projevoval vévoda tím, že v životě neopomněl štědre obdarovat bojovníky, takže jednomu dal na kopí, zatímco jinému zaplatil štít (*Der gab mit gebender handen, Daz man in manigen landen Sagt maer von seiner milde. Dem sper und auch dem schilde Was er mit gebender helf pereit Durch ritterleiche wirdichchait. Milt unde warhait er nicht liez*). Do dvou krátkých veršů shrnuto, jeví se být Jindřich Korutanský osobností disponující všemi podstatnými atributy obsaženými v rytířském kodexu, jehož prostřednictvím Suchenwirt popisuje hrdiny svých oslavných řečí.⁷⁸⁵ Jindřichovi proto nechyběla ani zdrženlivost, věrnost, rozumnost, štědrost či vytříbené vychování, připravující na život v urozené společnosti⁷⁸⁶ (*Scham, Treu, und Bescheidenheit, Milde unde Tzucht was ye sein chleit*), ani odvaha doprovázená oddaností kultu dvorské lásky (*Im wont in seinem sinne Manheit und auch di minne*).⁷⁸⁷

Kvintesencí rytíře hodného toho jména byla ve středověku čest ve významu jednak objektivním (společenské uznání), jednak subjektivním (ctnostné jednání a smýšlení).⁷⁸⁸ Jelikož šlo o dynamickou veličinu

---

⁷⁸⁵ Margaretha RUCKTÄSCHEL-GORSCHENEK, *Historisches und Sozialkritisches*, s. 86 – 87.

⁷⁸⁶ K tomu Joachim BUMKE, *Höfischer Körper - Höfische Kultur*, in: *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*, Joachim Heinzle (ed.), Frankfurt am Main-Leipzig 1999, s. 67-102.

⁷⁸⁷ Termín „*minne*“ ovšem v sobě zahrnuje mnoho významových rovin a je proto těžké specifikovat, co přesně měl autor při psaní těchto veršů na mysli, pokud nechtěl pouze zdůraznit, že Jindřichovi Korutanskému nechybí nic z ideálu rytíře. Josef BUMKE, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, s. 503 an.; Dorothea WIERCINSKI, *Minne. Herkunft und Anwendungsgeschichten eines Wortes*, Köln - Graz 1964, zvl. s. 7-35 a s. 83-96 (na s. 34-35 autorka rekapituluje různé významy slova „*minne*“ v německých pramenech). K Jindřichovým básnickým rysům Beat WOLF, *Vademecum medievale*, s. 13, 56-57, 77-78, 96-100.

⁷⁸⁸ Otfried EHRISMANN, *Ehre und Mut, Aventure und Minne. Höfische Wortgeschichte aus dem Mittelalter*, s. 65-70; Friedrich MAURER, *Tugend und Ehre*, in: *Ritterliches Tugendsystem*, Günter Eifler (ed.), Darmstadt 1970, s. 238-252, zde zvl. 242 a násl.

podléhající proměnám v čase, je jen pochopitelné, že básník nemohl zamlčet, pokud si Jindřich Korutanský nad zlato cenil všeho, čím mohl dosáhnout větší cti a slávy (*Wo mit man er beiagen solt, Daz was sein hort fuer allez golt*) nebo pokud jeho šlechtné srdce s neochvějným odhodláním prahlo po stále nových vznešených činech (*Mit willen paide frue und spat Sein edel hertz nach guter tat Mit willen stetichkeiten strebt, Di weil der leib in wurden lebt Mit gantzem fleiz tzu aller stunt*).

Jak je patrné, nepřipouští celkově tendenční ráz veršované chvalořeči sebemenší výhrady na adresu zesnulého korutanského vévody. Vzorné charakterové rysy tohoto zvěčnělého monarchy se nacházejí v protikladu k vládcům, kteří jsou v době sepsání panegyriku ještě na živu, avšak Korutancovy velikosti v žádném směru nedosahují (*Ez nimt nu ab von iar tzu iar!*). Není pochyb, že Suchenwirtovou básnickou produkcí prolíná topos zvaný *laudatio temporis acti*⁷⁸⁹, který nastavuje zrcadlo aktuálním společenským poměrům tím, že idealizuje minulost. V našem případě se básník vrací zpět do časů Jindřicha Korutanského, jehož opěvuje coby panovníka obdařeného všemi myslitelnými rytířskými ctnostmi, zdatného nejen ve vojenské službě lennímu pánu, ale i ve dvorské službě urozeným ženám (tzv. *Minneritter*).

Nastává vhodný čas, abychom si utřídili poznámky, které jsme shromáždili při četbě německo-jazyčné dvorské poesie. Ta jednoznačně evokuje představu, ve které korutanský vévoda Jindřich ztělesňuje vzor rytíře, ověněný navíc v pojetí Suchenwirta a Otakara Štýrského aureolou příkladného panovníka. Spojení obou ideálů - jak rytířského, tak vladařského - není v literatuře vrcholného, ani pozdního středověku ničím neobvyklým. Odráží dlouhodobý duchovní vývoj křesťanské západní Evropy, jejíž panovníci se již v průběhu 12. století začali hlásit k myšlence rytířství, aby

---

⁷⁸⁹ Joachim BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 26-29. Ze specializovaných monografií Martin BEHRENDT, *Zeitklage und laudatio temporis acti in der mittelhochdeutschen Lyrik*, Berlin 1935, s. 15-38 (s přehlednou tabulkou nešvarů, které němečtí básníci u svých středověkých současníků kritizovali na s. 35-38); Rudolf KOCH, *Klagen mittelalterlicher Didaktiker über die Zeit*, (= *Dissertation, Universität Göttingen*), Göttingen 1931, zvl. s. 42 a násl.

posílili prestiž svého úřadu a našli náhradu za sakrální autoritu, oslabenou v průběhu bojů o investituru.⁷⁹⁰

Někdy více, někdy méně idealizovaný portrét Jindřicha Korutanského je obdařen ctnostmi, tvořícími běžný repertoár dvorského kodexu chování, jenž do jednoho nesourodého celku integroval eticko-estetické kategorie světské povahy s prvky křesťanské etiky.⁷⁹¹ Stěžejní místo mezi těmito morálními kvalitami pak zaujala čtveřice tzv. kardinálních ctností, tedy moudrost, spravedlnost, statečnost a umírněnost, které středověká tradice převzala jednak ze starozákonní Knihy moudrosti, jednak od antických spisovatelů a církevních otců.⁷⁹² Proto je Jindřich Korutanský prezentován jako rytířský panovník, který vyniká nejen statečností a uměřeností, ale který i v mnoha dalších ohledech koresponduje dvorskému ideálu. Celou řadu kladných charakterových rysů jmenuje Peter Suchenwirt, aniž by je důkladněji utřídil: smysl pro čest (*nach ern streben, ern walden*), upřímnost a poctivost (*Pei reinem spruchen ware wort*), štědrost (*milde, milt*), zdrženlivost (*Scham*), věrnost (*Treu*), vytříbené způsoby a vychování (*Tzucht*), dvornost (*minne*), životní zkušenost (*Bescheidenheit*). Chvályhodné Jindřichovy vlastnosti připomínají rovněž Hirzelin a Otakar Štýrský: vědomí výjimečnosti, spojené s příslušností k rytířské společenské elitě (*hoch gemuot, stolz*), nebo vladařské nadání (*bederbe*).

Není shodou náhod, že katalog Jindřichových ctností doprovází stěží přehlédnutelná snaha vyzdvihnout vznešený původ korutanského vévody, ať už máme na zřeteli Hirzelina (*nach siner hohen edlen art, fürst auz richer art*), nebo Petera Suchenwirta (*edlen fursten*). Středověký koncept urozenosti

---

⁷⁹⁰ Josef FLECKENSTEIN, *Vom Rittertum im Mittelalter. Perspektiven und Probleme*, Goldbach 1997, s. 115-128 (kapitola *Der König als Ritter*).

⁷⁹¹ Tak Ernst Robert CURTIUS, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998, s. 575-576. Z bohaté literatury o dvorské etice Joachim BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 382-451; Aldo SCAGLIONE, *Knights at Court: Courtliness, Chivalry and Courtesy from Ottonian Germany to the Italian Renaissance*, Berkeley-LA-Oxford 1992, s. 45 a násl., 139 a násl.; Stephen C. JAEGER, *The Origins of Courtliness: Civilizing Trends and the Formation of Courtly Ideals*, 939-1210, Philadelphia 1985, zvl. s. 101-110, 127-175; Otto BRUNNER, *Die ritterlich-höfische Kultur*, in: *Das Rittertum im Mittelalter*, Arno Borst (ed.), Darmstadt 1976, s. 142-171; Günther EIFLER (ed.), *Ritterliches Tugendsystem*, Darmstadt 1970.

⁷⁹² Sibylle MÄHL, *Quadrige virtutum. Die Kardinaltugenden in der Geistesgeschichte der Karolingerzeit*, Köln-Wien 1969, s. 7 a násl. K dalšímu vývoji podrobně a s rozsáhlou bibliografií Istvan Pieter BEJCZY, *The Cardinal Virtues in the Middle Ages: A Study in Moral Thought from the Fourth to the Fourteenth Century*, Leiden 2011.

totiž rozlišoval šlechtictví co do původu (*nobilitas carnis*) a na základě duševních kvalit (*nobilitas animi*), přičemž se postupně rozšířilo přesvědčení o bytostné podmíněnosti obou těchto hledisek. Protože šlechtický původ měl v úvahách středověkých teoretiků zavazovat k odpovídajícímu vystupování navenek, bylo přirozeně vyloučeno, aby se urozcem nazýval někdo, kdo tak nesmýšlí a nejedná.⁷⁹³ V úloze dokonalého rytíře musí tím pádem korutanský vévoda Jindřich disponovat jak bezvadným rodokmenem, tak vlastnostmi, které „dělají“ šlechtice (*als dem adel tzam*).

Protože obraz rytíře v písemnictví evropského středověku podléhal na obecné úrovni určité dobové stylizaci, je na místě položit si otázku, jak konkrétně se ona básnická licence projevila ve způsobu uměleckého ztvárnění Jindřicha Korutanského. Pro názornost je možno vycházet ze tří základních typů rytířského ideálu, které formulovali Sidney Painter a Johanna Maria van Winter.⁷⁹⁴

- A. náboženský typ křesťanského rytíře (*miles Christianus*), zavázaného k obraně církve a státu
- B. romantický typ kurtoazního dvořana, oddaného kultu dvorské lásky
- C. feudální typ bojovníka, který je věrným služebníkem svého lenního pána a který svůj život zasvětil honbě za vojenskou slávou

Co se týče prvního, „křesťanského“ typu rytířství, nalézáme jeho ohlas pouze u Suchenwirta, jenž Jindřichovi Korutanskému připsal k dobru jednak péči o blaho země, jednak starost o chudé, kteří jsou díky korutanskému vévodovi chráněni před bezprávím. Úlohu zbožného podporovatele církve, kterou na stránkách knížecích zrcadel a politických traktátů propagovaly

---

⁷⁹³ Karl BOSL, *Leitbilder und Wertvorstellungen des Adels von der Merowingerzeit bis zur Höhe der feudalen Gesellschaft*, München 1974, s. 26; Joachim BUMKE, *Höfische Kultur*, s. 421-422. V podrobnostech Gerhard LUBICH, „Tugendadel“: Überlegungen zur Rittertum, Entwicklung und Entstehung ethischer Herrschaftsnormen der Stauferzeit, in: Rittertum und höfische Kultur der Stauferzeit, s. 247-289.

⁷⁹⁴ Sidney PAINTER, *Die Ideen des Rittertums*, in: Das Rittertum im Mittelalter, Arno Borst (ed.), Darmstadt 1976, s. 31-46; IDEM, *French chivalry : Chivalric Ideas and Practices in Mediaeval France*, Ithaca – NY 1957, zejm. s. 28-37, 84-85, 133-136; Johanna Maria VAN WINTER, *Rittertum. Ideal und Wirklichkeit*, München 1979, s. 25-87.

duchovní autority, tak v Jindřichově případě postrádáme. Dominantní rysy Korutancovy osobnosti odpovídají naopak „romantickému“ a „feudálnímu“ typu rytíře. Na jedné straně ochránce dam a jejich miláček (Hirzelin), dbající pravidel kurtoazie, potažmo dvorské lásky (Suchenwirt). Na straně druhé mecenáš rytířských slavností a potulných básníků, zároveň ale také muž ochotný obětovat vše na oltář vojenské slávy, který se dává světu poznat jako neohrožený válečník, zocelený boji v říši, v alpských zemích a v severní Itálii, k čemuž lze podotknout, že u göllheimského střetnutí máme Jindřichovo angažmá zdokumentováno celou řadou spolehlivých svědectví.

Ve všech pádech skloňovaná udatnost není ale jedinou kvalitou, která bývá Korutanci připisována. Neméně významnou je velkorysost, „královna“ středověkých ctností (M. P. Whitney)⁷⁹⁵ projevující se štědrým literárním patronátem a okázalou organizací dvora.⁷⁹⁶ Z pramenů - ať už vyprávěcích nebo diplomatických - záliba Jindřicha Korutanského ve vytríbeném životním stylu přímo číší. Tato povahová stránka nezůstala proto skryta ani rakouským badatelům⁷⁹⁷, hájícím stanovisko, že Jindřich bez rozmyslu promrhal pohádkové jmění, naspořené Menhartem Tyrolským. Má se za to, že peníze zděděné po otci utopil částečně v neúspěšné zahraniční politice, částečně v nádheře, do které zahalil tyrolsko-korutanský dvůr. Při vši úctě k rakouské medievistice lze ale namítnout, že výdaje šlechtice na reprezentaci

---

⁷⁹⁵ Výjimečné postavení štědrosti mezi středověkými ctnostmi akcentuje Marian P. WHITNEY, *Queen of Medieval Virtues: Largesse*, in: Vassar Medieval Studies, Christabel Forsyth Fiske (ed.), New Haven 1923, s. 181-215.

⁷⁹⁶ Erich KLEINSCHMIDT, *Herrscherdarstellung. Zur Disposition mittelalterlichen Aussageverhaltens, untersucht an Texten über Rudolf I. von Habsburg. Mit einem Editionsanhang*, Bern – München, 1974, s. 67-70; Erich KÖHLER, *Reichtum und Freigebigkeit in der Trobadordichtung*, in: IDEM, *Trobadorlyrik und höfischer Roman: Aufsätze zur französischen und provenzalischen Literatur des Mittelalters*, Berlin 1962, s. 45-72. S využitím moderních sociologických přístupů Ulf Christian EWERT – Jan HIRSCHBIEGEL, *Nur Verschwendung? Zur sozialen Funktion der demonstrativen Zurschaustellung höfischen Güterverbrauchs*, in: *Luxus und Integration. Materielle Hofkultur Westeuropas vom 12. bis zum 18. Jahrhundert*, Werner Paravicini (ed.), München 2010, s. 105-121. Obdobně v diskuzně laděném příspěvku Werner PARAVICINI, *Unökonomisch? Zur Wirtschaft der Höfe in Alteuropa*, in: *Hofwirtschaft. Ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Gerhard Fouquet - Jan Hirschbiegel - Werner Paravicini (edd.), Ostfildern 2008, s. 13-18.

⁷⁹⁷ Josef RIEDMANN, *Geschichte Tirols*, München 1983, s. 57-58; IDEM, *Mittelalter*, in: *Geschichte des Landes Tirol I*, s. 437 a násl. Pregnantněji Wilhelm BAUM, *Die Grafen von Görz in der europäischen Politik des Mittelalters*, s. 127: „Nicht zuletzt trug diese Verschwendungssucht zum finanziellen Ruin der Meinhardiner am Beginn des 14. Jahrhunderts bei.“

není možno poměřovat moderními představami o účelnosti. Ve světle informací, které máme o světě středověkého člověka, jeví se být štedrost jednak existenční nutností, tmelící osobní vazby mezi vládoucími a ovládanými, jednak socio-kulturní investicí, jež má tomu, kdo nelituje nákladů, zjednat společenský vliv, věhlas a nesmrtelnost v očích následujících generací.

Hmatatelné výsledky Jindřichových aktivit, zacílených do oblasti panovnické reprezentace, můžeme vytušit za zprávami o české královské volbě roku 1306 a 1307. Kronikář Petr Žitavský v nich výslovně píše o nadějích, které byly do nástupce Václava III. na přemyslovském trůně vkládány. Jestliže se naděje volitelů zakládaly z nějaké části na pověsti šířené dvorskými básníky, o čemž nemáme důvod pochybovat, je nutno dosavadní názor na Jindřicha Korutanského korigovat. Spíše než marnotratným synem slavného Menharta II. byl typickým středověkým monarchou, jenž dbal o svou prestiž záměrně, snažice se dostat „pravidlům hry“, zabudovaným do základů předmoderní společnosti. Netřeba ani dodávat, jak dalece se idea rytířského hrdiny a štedrého mecenáše vzdaluje negativnímu dojmu, jemuž zpravidla podlehne důvěřivý čtenář Zbraslavské kroniky, když listuje stránkami o korutanskému vévodovi Jindřichovi. Tyrolské knihy počtů a rakouská dvorská poesie nabízejí ve srovnání se zbraslavským cisterciákem ne snad objektivní, ale na každý pád diferencovanější náhled na Jindřicha Korutanského. Když už nic jiného, dávají podnět ke kritickému zamyšlení tím, že boří mýtus neschopného tyrana, jemuž chybí sebemenší náznak panovnického splendoru⁷⁹⁸.

---

⁷⁹⁸ *Fontes rerum Bohemicarum* 4, Josef Emler (ed.), Praha 1884, s. 130. Podobně vyznívají Ot. Štýr., v. 96 973 an.; *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, Jiří Daňhelka (ed.), Praha 1957, kap. 103, s. 165.

6. ČECHY-KORUTANY-TYROLY: VLADAŘSKÁ PRAXE JINDŘICHA KORUTANSKÉHO

Závěrečné odstavce budou patřit rekapitulaci a komparaci dosažených výsledků, poodhalujících zákoutí vladařské praxe v pojetí tyrolského hraběte, korutanského vévody a českého krále Jindřicha Korutanského. Jak bylo demonstrováno, praktické kroky v politice a správě menhartovského soustátí podnikal Jindřich ve srozumění se svým nejtěsnějším okolím. Rozhodoval se na základě konsensu, nalézaného buď během neformálních porad, nebo během zasedání panovnické rady, která má své počátky u Jindřichova otce Menharta II. Za Menhartových synů se rada vyprofilovala ve stálý konzultativní orgán s širokou oblastí působnosti. Poradním hlasům bylo dopřáváno sluchu v zahraničních věcech od „strategického“ plánování bojových kampaní po uzavírání vojenských a sňatkových aliancí s předními evropskými dynastiemi. V interních záležitostech se bez konzultace „s radou“ neobešly jak reprezentativnější, tak spíše rutinní vrchnostenské akty - kontrola účetní evidence, hospodaření s regály, přijímání do zeměpanských služeb, udělování svobod poddaným, konfirmace soukromoprávních pořízení, výkon vyšší jurisdikce či garance nástupnictví. Ve středověké politické teologii proklamovaná maxima, aby se panovník ve složitých případech nezdráhal, dát na stanovisko moudřejších, byla proto neodmyslitelnou součástí Jindřichovy vládní každodennosti.

Hodnotit konsensuální panství výhradně jako důsledek slabosti Jindřicha Korutanského a jeho podléhání okolním vlivům, což se za často děje, není adekvátní ani dobovým představám o vládě, ani odborné úrovni tyrolsko-korutanského poradního kolegia. Při vyřizování vládní agendy se po Korutancově boku vystřídala necelá padesátka rádců, z nichž nejčastěji se připomínají Konrad z Aufensteina, Volkmar z Burgstallu, Gottschalk z Ennu, Hildebrand Perchtinger, Heinrich z Rottenburgu, Siegfried z Rottenburgu a Degen z Villandersu. Všichni byli rodem šlechtici, až na Gottschalka, jenž si rytířský titul musel zasloužit, a všichni náleželi k organizačnímu jádru poradního sboru. Ten byl složen převážnou měrou z mužů světského založení, kteří díky dlouholetému působení v lokální administrativě byli nadáni

odbornými kompetencemi a vojenskými zkušenostmi. V radě byli nejpočetněji zastoupeni drobní šlechtici, následovaní zemskými velmoži a odborníky, kteří neměli vznešené předky, ale dokázali se jako Gottschalk z městského či venkovského zázemí propracovat na hrad Tirol mezi dvorskou elitu. Jakkoliv bychom se rádi dozvěděli také něco o Jindřichových důvěrnících, vzešlých z českého prostředí, nemáme pro zevrubnější sondu potřebné informace. V našem diplomatickém materiálu nejenže chybí výslovná zmínka o radě, v návaznosti na vývoj 2. poloviny 13. věku se z listin vytrácejí svědecké řady, kterých by bylo možno se zachytit.⁷⁹⁹ Výjimkou jsou mírová smlouva s rakouským vévodou Friedrichem I. Sličným⁸⁰⁰ a dar patronátních práv u Sv. Bartoloměje v Plzni řádu německých rytířů⁸⁰¹.

K mezinárodní smlouvě s Friedrichem přivěsili své pečeti čelní velmožové a hodnostáři nikoliv jako královi poradci, nýbrž jako reprezentanti země a spolu garanti plnění mírových ujednání (*die mit vns und für vns gelobent, daz dev sun vnd alle di sache, vor verschriben seint, gantz und stete beliben*). Zbývá tím pádem osamocená donace německému řádu, již byli přítomni tři Jindřichovi rádci. Jednak tu byl brixenský biskup Jan III. z Ostrova, svým původem a kariérou na dvoře Václava II. dobře adaptovaný na české poměry,⁸⁰² jednak nechyběli ostřílení válečníci Albrecht z Vorstu-Gomionu s Heinrichem z Aufensteina. Z domácích představitelů se k listinnému aktu připojili Jindřichovi naklonění Petr Angeli,⁸⁰³ kancléř a probošt vyšehradský, Jindřich z Lipé, nejvyšší maršálek a podkomoří, Oldřich

---

⁷⁹⁹ Sáša DUŠKOVÁ-Jindřich ŠEBÁNEK, *Česká listina v době přemyslovské. Nástin vývoje*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Řada C-historická 11, 1964, s. 51-72, zde s. 60; Ivan ŘEHOLKA-Ludmila SULITKOVÁ-Miloslav POJSL, *Panovnická kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III.*, Sborník archivních prací 24, 1974, s. 261-365, zde s. 348-349; Antonín HAAS, *Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského. Zvláštní otisk z IX. svazku Zpráv českého zemského archivu*, Praha 1947, na s. 22-23 přehlédl zde vytčenou listinu pro německé rytíře. K aktovému materiálu Jindřichovy královské kanceláře, který sestával převážně z účtů a konceptů spojeneckých dohod s míšeňskými markrabaty, Jan GEBAUER, *Některá akta z kanceláře Jindřicha Korutanského*, Věstník Královské české Společnosti nauk 1908, s. 1-12 s přílohami.

⁸⁰⁰ RBM 2, č. 2183, s. 942-945 (1308 VIII 14, Znojmo).

⁸⁰¹ RBM 4, č. 1961, s. 771-772 (1310 I 12, Praha) = *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad I. Od roku 1300-1450*, Josef Strnad (ed.), Plzeň 1891, č. 4, s. 4-5.

⁸⁰² Blíže Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Familiares regis. Duchovenstvo na dvoře krále Václava II.*, in: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Eva Doležalová – Robert Šimůnek et al. (edd.), Praha 2007, s. 165-176, zde s. 168, 171; EADEM, *Královský dvůr Václava II.*, České Budějovice 2011, zvl. s. 76, 78 a 242 v pozn.

⁸⁰³ Petrova životopisná data sestavil Dalibor HAVEL, *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*, Brno 2008, s. 59-60.

z Lichtenburka, Jan z Vartenberka a dva patricijové z Prahy, Olbram Menhartův a Peregrin Puš (*acta sunt hec hiis presentibus fidelibus nostris dilectis*). Ti všichni se pohybovali na pražském dvoře, o jejich osobitém poměru k panujícímu Menhartovci ale na základě jedné listiny více říci neumíme.

Můžeme si na druhou stranu položit obecnější otázku: Jaké podmínky měl Jindřich Korutanský pro rozvinutí konsensuálního stylu vládnutí v českých zemích? Vše napovídá, že pramalé. Musíme dát za pravdu Josefu Šustovi, který svým květnatým slohem zhodnotil situaci následovně: *„Vyrůstá nám obraz, v němž královská moc na sklonku roku 1308 zdánlivě upevněná, opravdu se jeví pouhou zástěnou skutečné vlády panské koterie, v čele se silnou osobností Jindřicha z Lipé na troskách někdejšího bohatství českých vládců kořistně hospodařící. A stav byl tím povážlivějším, ježto panská skupina ta, opřená zejména o součinnost mocných rozrodů ostrve a lvice, neměla dostatečné protiváhy v panské skupině jiné ... Velmožné družstvo, vedené Ronovci, opanovalo zase dvůr panovnický, aniž by ovšem dovedlo při tom dáti zemi spolehlivý mír vnitřní; neboť v důležitějších městech království vnitřní spory dále vzrůstaly, až prý bratr bratru nedůvěřoval, kde kdo chodil po ulici s oštěpem a štítem a ne jeden prý raději prodal sváteční šat, aby koupil dobrý meč, třesa se o život v obecné nejistotě.“*⁸⁰⁴

Oligarchizace veřejného života,⁸⁰⁵ jemuž po roce 1306 udávala tón uskupení vlivných jedinců, napínajících své snahy buď k podpoře Jindřicha Korutanského, nebo k jeho sehnání z trůnu, jsou neklamným znamením

---

⁸⁰⁴ Josef ŠUSTA, *České dějiny II-2. Král cizinec*, Praha 1939, s. 20-21, 42.

⁸⁰⁵ O klíčové roli „šlechtické oligarchie“ za panování Jindřicha Korutanského a Jana Lucemburského píše výstižně Jiří KEJŘ, *Počátky a upevnění stavovského zřízení v Čechách*, *Právněhistorické studie* 34, 1997, s. 63-95, zde na s. 74-75. Obdobně Dušan TŘEŠTÍK-Miloslav POLÍVKA, *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Ján Čierný-František Hejl-Antonín Verbík (edd.), Praha 1984, s. 99-133, zde s. 108 a násl.; Jaroslav MEZNÍK, *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, *Sborník historický* 37, 1990, s. 7-36, zde s. 19 a násl. Zdrženlivěji se k věci staví Vratislav VANÍČEK, *Strukturální vývoj sociálních elit v českých zemích do roku 1310. (Základní vývojové tendence metodologické souvislosti)*, in: *Genealogia. Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej* ne tle porównawczym, Toruń 2003 s. 233-300. Je ale třeba podotknout, že autor traktuje období Jindřicha Korutanského jako „krystalizaci rolí elit při vedení státu“, přičemž jak se zdá přeceňuje jejich vědomou „státotvornost“ na úkor prozaičtějších motivů a nátlakových prostředků, kterých šlechtici neváhali použít (s. 287, 292 a násl.).

hlubší, institucionální krize⁸⁰⁶. V jejím důsledku měli bezprostřední nástupci Přemyslovců nízkou legitimitu⁸⁰⁷ a nebyli schopni plnit elementární funkce, což v první řadě znamenalo zaručit mír uvnitř hranic království. V atmosféře nejistoty, strachu a nepřekonatelných vnitřních rozporů, vklíněných jak mezi politickými tábory menhartovským, habsburským a lucemburským, tak mezi společenskými vrstvami šlechty a patriciátu, bylo jen nesnadno nalézt cestu k širšímu konsensu. Že v poměru domácího obyvatelstva vůči cizí vládě převážily tendence odstředivé nad dostředivými, že Jindřicha Korutanského nakonec opustila většina předáků spolu s částí měšťanstva a pražským biskupem, aby nabídli korunu Lucemburkům, má po našem soudu dvojí příčinu.

Chceme-li být důslední, musíme alespoň připustit eventualitu, že Jindřichovo selhání netkvělo jen v subjektivní neschopnosti, ale i v objektivní nemožnosti použít osvědčené vladařské instrumenty a získat na svou stranu politické elity prostřednictvím lén, zástav a rituálů panovnické moci. Chyběly zkrátka páky, jimiž by mohl Korutanec usměrňovat obtížně manipulovatelné šlechtické a patricijské klany, nehledě na fakt, že v Čechách a na Moravě byl konfrontován se sebevědomými zemskými obcemi, přebírajícími odpovědnost za osudy království spolu s panovníkem, ba i proti jeho vůli. Jindřich Korutanský měl tady co do činění se svébytnými mocenskými entitami, jež z domova neznal a jejichž „pravidla hry“ plně nechápal.⁸⁰⁸ Ani

---

⁸⁰⁶ K pojmu institucionální krize Hans Michael BAUMGARTNER, *Institution und Krise*, in: *Institutionen und Geschichte. Theoretische Aspekte und mittelalterliche Befunde*, Gerd Melville (ed.), Köln 1992, s. 97-114, kde autor na s. 112-113 mezi krizovými faktory vypočítává 1. ztrátu přesvědčivosti instituce, 2. absenci jistoty a nedostatečnost ochrany života, 3. neefektivnost organizace, 4. ztrátu loajality osob. Jedná se tedy o soubor jevů, které se nakumulovaly v českých zemích po roce 1306.

⁸⁰⁷ Z hlediska přetržení charismatické rodové linie Přemyslovců a následné krize nástupnické legitimacy líčí přelomové události po roce 1306 Ivan HLAVÁČEK, *Eine entscheidende Wende, die nicht entscheidend schien. Die Zeit des Niedergangs Böhmens*, s. 801-803.

⁸⁰⁸ Vratislav VANÍČEK, *Předpoklady a formování šlechtické "obce českého království" (zemské obce)*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 1, 1991, s. 13-55, zde zvl. s. 27 a násl.; Robert ANTONÍN, *Formování moravské zemské obce a souboj o český trůn v letech 1306-1310*, in: *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 221-235. Pro Tyrolsko Werner KÖFLER, *Land, Landschaft, Landtag*, s. 22 a násl.; Nikolaus GRASS, *Aus der Geschichte der Landstände Tirols*, in: *Idem, Ausgewählte Aufsätze zum 80. Geburtstag*, Hildesheim 1993, s. 299-324, zde s. 301 a násl. Pro Korutany Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens 1. Mittelalter*, s. 431 a násl.; Martin WUTTE, *Zur Geschichte Kärntens in den ersten zwei Jahrhunderten habsburgischer Herrschaft*, *Carinthia* I 125, 1935, s. 11-58, zde s. 21 a násl.

rozdílnost politické kultury nelze přitom brát na lehkou váhu, chceme-li posuzovat Jindřichovo působení na české půdě.

Bylo věnováno dostatek pozornosti stimulům, které byly vnášeny do konsensuálního panství, když za přičinění Jindřicha Korutanského docházelo k systematickému navazování nebo utužování závislostních vztahů lenního či zástavního práva. Spokojíme se proto s hrubým nástinem shora podaného a vyargumentovaného výkladu. Jeden z pilířů Jindřichovy zeměpanské moci tvořil lenní dvůr. Pod označením *curia vasallorum* se vynořuje v pramenech doby Menharta II., jeho rozvoj nabírá na obrátkách ale teprve po Menhartově skonu v roce 1295. Jednalo se o sdružení vazalů, jež bylo svému seniorovi povinováno věrností a jež hájilo jeho zájmy jednak na válečném poli, jednak na různých stupních úředního aparátu. Podrobným, byť ne úplným odrazem fungování této společenské instituce je Tyrolská lenní kniha z roku 1336. Na jednu stranu nelze na foliích rukopisu přehlédnout, že se feudálnímu systému v pozdně středověkém Tyrolsku nevyhnula evropská vlna komercializace, která vedla k redukci věrnostních závazků a přesunutí důrazu na užitnou hodnotu léna, z něhož se stávalo čím dál více obyčejné tržní zboží. Proto v lenní knize narážíme každou chvíli na koupi či jiné soukromoprávní pořízení, které Jindřich Korutanský schvaloval tak, že investoval nabyvatele na místo právního předchůdce. Na druhou stranu k úplnému oddělení fidelity od majetkového substrátu vesměs nedošlo, o čemž svědčí jednak listinné formule o lenních závazcích, jednak pohnutky k propůjčování korunních lén. Nejčastěji je mezi nimi jmenována koupě (27x), po níž následuje odměna za příchyllost k menhartovsko-lucemburské dynastii (19x) a dědictví (7x). Po jediném výskytu připadá na darování, adjudikaci, dispozici majetkem mezi manželi, vyrovnání dluhu a na materiální odškodnění za zabití člověka.

Na stejném prameni je možno dokumentovat hlubší provázanost mezi lenním dvorem a správní organizací Tyrolska. Soubor 37 vazalů, roztroušených na pozicích rádců, úředníků a služebníků, představuje necelou desetinu všech manů evidovaných v lenní knize. Máme před očima statisticky relevantní jev, kterým je spojitost mezi úřednickou subordinací a vazalskou závislostí. Jejich subjekty jsou uspořádány v hierarchický řád, na jehož společném vrcholku se nachází Jindřich Korutanský. I když rádcovská, úřednická a služebnická léna zaostávala početně za zástavami, přesto byla

nezanedbatelným faktorem, napomáhajícím oboustranně prospěšné spolupráci mezi administrativními elitami a panovníkem. Profesní kariéra Alberta z Aichachu, píše hradu Tirolu a rádce, je toho zářným příkladem. Není rovněž bez zajímavosti, že Albertovi a jeho kolegům byla propůjčována nejen klasická léna, ale i nároky na opakující se plnění ve formě rentovních lén. Pravidelným lenním objektem, vyčleňovaným ke krytí jejich životních nákladů, byly jednak zemědělské pozemky, hospodářské provozy a domy, jednak veřejná břemena váznoucí na nemovitostech, odváděná v penězích či v naturáliích.

V Čechách a na Moravě dal prvotní impuls k důslednějšímu využití lenního zřízení až Přemysl Otakar II., když se odhodlal posílit svou autoritu v odlehlých, zejména pohraničních regionech za pomoci manských soustav, obepínajících zeměpanské hrady.⁸⁰⁹ Přemyslovu budovatelskému dílu navzdory, zůstal však rozvoj vazalsko-feudálních vztahů v přemyslovském regnu oproti Západu opožděný a málo dynamický. Recepce západních feudálních zvyklostí bránil tuhý právní tradicionalismus domácí šlechty, jež na jednu stranu lpěla na výsluhách a benefičiálním systému, na stranu druhou pokládala lenní svazky za nedůstojné šlechtice vyššího postavení. Z druhé poloviny 14. století se dochovalo listinné svědectví o tom, že mezi českými urozensi převládla představa, podle níž služebně lenní poměr je neslučitelný s členstvím v panském stavu.⁸¹⁰ Janovi Lucemburskému, který si z vlasti do Čech přinesl vytříbený smysl pro lenní praxi, nemohl ujít integrační potenciál léna, který napomáhal při formování králi věrné „dvorské“ hierarchie.⁸¹¹ Zlomit odpor nejvznešenějších rodů, aby přijali léno a s ním spjaté vazalské

---

⁸⁰⁹ Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 218 a násl. s odkazy na specializovanou literaturu.

⁸¹⁰ Zdeněk ŽALUD, *Königliche Lehnsträger am Hofe Johannis des Blinden und Karls IV.: ein Beitrag zur sozialen Stellung der böhmischen Herren von Landstein und der Herren von Kolditz im 14. Jahrhundert*, in: *Soziale Bindungen und gesellschaftliche Strukturen im späten Mittelalter (14. - 16. Jahrhundert)*, Eva Schlotheuber- Hubertus Seibert (edd.), Göttingen 2013, s. 177-205; Robert NOVOTNÝ, *Lenní soustava v lucemburské epoše*, in: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, František Šmahel - Lenka Bobková (edd.), Praha 2012, s. 339-345. Klasicky František KAVKA, *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, ČČH 3, 1990, s. 225-251, jehož brilantní analýzu podáváme ve zhuštěné podobě, ospravedlnitelné zřetelem k období panování Jindřicha Korutanského.

⁸¹¹ K úloze lenního práva při formování dvorské šlechty srv. dále Robert NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie v pozdně středověkých Čechách*, in: *Dvory a rezidence ve středověku 1*, Praha 2006, s. 145-161, zde s. 153-154.

povinnosti, trvalo však Lucemburkovi dvě desetiletí, což je mimochodem o mnoho delší časový horizont, než jaký byl dopřán Jindřichovi Korutanskému. Obrat nastal teprve na přelomu 30. a 40. let 14. století, kdy se postupně korunními vazaly stali páni z Rýzmburka, z Landštejna, z Janovic, z Bítova a z Lichtenberka.

Přežívání benefičiárních řádů nedávalo Korutanci jinou možnost, než odměňovat stoupence výsluhami, majetkovými hodnotami poskytnutými za služby buď v minulosti prokázané, nebo v budoucnu očekávané.⁸¹² Že domácí příjemci listin nebyli ochotni na lenní závazky přistoupit, naznačuje rovná desítka písemností, které spadají do období Jindřichovy královské vlády a které nesou z právního hlediska znaky darovacích aktů *sensu stricto*. Mezi ně řadíme dary, jejich confirmace a ekvivalentní bezúplatné převody, byť jako kauzu uvádějí náhradu škody. Důvodem je, že Jindřicha Korutanského nestíhala kompenzační povinnost, nýbrž šlo z jeho strany o dobrodiní prokazovaná za účelem navázání personálních svazků.⁸¹³ Nejvyšší podkomoří Raimund z Lichtenburka (1306-1308) takto získal do dědičného vlastnictví královský hrad Bítov, který od roku 1298 držel jako zástavu od Václava II.⁸¹⁴ Nejvyšší komorník Jindřich I. z Rožmberka (1297/1300-1310) se zase jako dědičného majetku domohl jednak zeměpanského hradu Zvíkova, který měl zastaven od Rudolfa Habsburského, jednak dvora v Dolním Záhoří u Písku.⁸¹⁵ Do třetice pražský biskup Jan IV. z Dražic si výměnou za přízeň „nechal darovat“ desátek z urbury na všech stříbrných a zlatých dolech v Čechách,⁸¹⁶ k čemuž využil prostředkování jiného pro

---

⁸¹² Vladimír RŮŽIČKA-Bohuslav ROUČKA, *Pracovní heslář českého právně-historického terminologického slovníku*, Praha 1975, s. 651, 771. K pojmovému rozlišení výsluha – beneficium – léno Wilhelm WEIZSÄCKER, *Lehnswesen in den Sudetenländern*, in: *Studien zum mittelalterlichen Lehnswesen*, s. 229-234, zde s. 231.

⁸¹³ Alternativní dělení písemností Jindřichovy královské kanceláře má Antonín HAAS, *Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského*, v přehledu na s. 36-39.

⁸¹⁴ RBM 2, č. 2136, s. 921 (1307 VIII 20, Sedlec). K Bítovu včetně literatury Miroslav PLÁČEK, *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*, Praha 2007, s. 97-101, kde je nicméně na s. 98 Jindřichovo darování *iure proprietatis et hereditario in perpetuum possidendum* mylně interpretováno jako léno.

⁸¹⁵ RBM 2, č. 2144 (1307 X 13, Praha). Ke Zvíkovu Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 633-636. K lokalizaci dvora Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny 4. S-Z*, Praha 1957, s. 697.

⁸¹⁶ RBM 2, č. 2175, s. 938 (1308 V 6, Praha) = *Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (-1419)*, Jaroslav Eršil-Jiří Pražák (edd.), Praha 1956, č. 93, s. 37 (regist).

Menhartovce nepostradatelného muže, nejvyššího maršálka a podkomořího (od 1308) Jindřicha z Lipé.⁸¹⁷ Jemu a jeho ronovskému příbuzenstvu vděčil Jindřich Korutanský za českou korunu, kterou si pojistil navíc darem moravské vsi Míšovic městu Znojmu⁸¹⁸ a odevzdáním patronátního práva ke kostelu Sv. Bartoloměje v Plzni řádu německých rytířů.

Ve výčtu příjemců se jako klíčové osobnosti profilují biskup pražský Jan⁸¹⁹ spolu s předáky starých panských rozrodů Raimundem z Lichtenburka⁸²⁰ a Jindřichem z Rožmberka.⁸²¹ Ani obdarování lidé, ani okolnosti darování nejsou nahodilé, mají naopak svou vnitřní logiku. Všechna tři privilegia spadají do ročního intervalu mezi smrtí Rudolfa I. Kaše počátkem července 1307 a podepsáním znojemské mírové dohody s Habsburky 14. srpna 1308. Korutanec Jindřich se v darovacích listinách obrací ne jen tak na někoho, ale na vlivné habsburské straníky, které se mu vstřícností podařilo „přetáhnout“ na svou stranu v dobách největšího ohrožení, kdy byli Menhartovci nuceni čelit ofenzivě římského krále Albrechta a jeho spojenců jak v českých, tak v alpských krajinách. Co se Raimunda s Jindřichem týče, pokračoval Menhartovec konsekventně v linii vytyčené jeho předchůdci, aniž měl valně na vybranou.

O manévrovacím prostoru českého krále se můžeme přesvědčit, provedeme-li konfrontaci. Proti pěti listin vystavených ve prospěch domácích osob fyzických a právnických položíme stejný počet kusů, adresovaných Jindřichovým nejbližším, které s sebou do země přivedl z Tyrol a Korutan. Rádce a kraňský victum Heinrich Graland dostal za věrnost dědičné léno, parcelu ke zbudování hradu Wasserleonburgu v Korutanech na

---

⁸¹⁷ Miloslav SOVADINA, *Jindřich z Lipé. Zvláštní otisk z Časopisu Matice moravské* roč. 120 (2001), 121 (2002) a 122 (2003), Brno 2005, s. 13 a násl.

⁸¹⁸ RBM 2, č. 2180, s. 941 (1308 VIII 3, Znojmo). Srv. Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země moravskoslezské*, Praha 2004, s. 86, 119.

⁸¹⁹ Václav CHALOUPECKÝ, *Jan IV. z Dražic, poslední biskup Pražský. Studie kulturně historická. Zvl. otisk z „Časopisu přátel starožitností českých v Praze“, Ročník XVI.*, Praha 1908, zde s. 34-36; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV. z Dražic (1301-1343)*, Praha 1992, s. 23 a násl.

⁸²⁰ Jan URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003, s. 136-137, 146 a násl.

⁸²¹ Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin I*, s. 481 a násl., 507-508; Jaroslav PÁNEK-Robert Šimůnek-Vratislav VANÍČEK, *Rožmberkové v českém státě a stavovské společnosti*, in: *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, Jaroslav Pánek (ed.), České Budějovice 2011, s. 24-107, zde s. 38; Anna KUBÍKOVÁ, *Petr I. z Rožmberka a jeho synové*, České Budějovice 2011, s. 11 a násl.

troskách starší pevnosti (*ze rechtem lehen umbe sinen erben und getreven dinst ... purkstal ze Lewenberch*).⁸²² Brixenský ministeriál Reimbert ze Säben,⁸²³ který do Čech následoval svého biskupa Jana III. z Ostrova, byl odměněn za služby, které Jindřichovi Korutanskému prokázal jeho blízký příbuzný Gebhart ze Stettenecku. Reimbert byl investován jednak do všech Gebhardových lén, konkrétně do části hradu Hauensteinu a fojtství v obvodu Kastelruthu, jednak do lén propůjčených Reimbertovu otci od Oty Korutanského (*disiw vorbenanten lehen ... haben wir verlihen ze rechtem lehen dem oft genanten Reimprechten von Seben*).⁸²⁴

Rádci Petrovi z Liebenberga se podařilo vymoci na Jindřichovi hned dva ústupky v podobě konfirmací starších pořízení, učiněných korutanským vévodou Otou. Předmětem jednoho pořízení bylo rentovní léno v kraňském správním obvodu Reifnitzu ve výši 15 hřiven stříbrných (*nos grata fidelitatis obsequia per fidelem nostrum Petrum de Libemberch nobis hactenus exhibita et imposterum exhibenda gracioce pensantes affectu infeodacionem sibi factam per ... Ottonem illustrem ducem Karinthie ... approbamus*).⁸²⁵ Předmětem druhého ústupku byla vnější věž na hradě Reifnitz, kterou Petr získal dědičným lénem spolu s rentou 20 hřiven stříbra (*haben angesehen sin getrewen dinst, den er unz getan hat und noch fuerpaz tuon sol und darumbe so haben wier im ze widerlegunge willichlichen und gern verlihen den auzeren tuorn, der bey der burge ze Reyffenz ist ... zwainzich march geltes ... ze rechtem lehen*).⁸²⁶

---

⁸²² Antonín HAAS, *Česká královská kancelář*, č. 1, s. 29 (1310 I 6, Praha) = MHDC 7, č. 557, s. 207 (regist). Srv. KBK 1, s. 357-359; BSK 3, s. 169-173, kde je na s. 172 v listině použitý termín *purkstal* vyložen tak, že hrad byl zřejmě v desolátním stavu a počítalo se s jeho celkovou obnovou; Barbara KORAK, *Burggrafen und Burgpfleger in Kärnten bis 1500*, s. LXXXVIII.

⁸²³ K Reimbertovi a jeho rodu Bitschnau, č. 492, s. 421; TBB 4, 114 a násl.; Franz Anton SINNACHER, *Beyträge zur Geschichte der bischöflichen Kirche Säben und Brixen in Tyrol* 5, s. 32, 56 a násl.; Leo SANTIFALLER, *Das Brixner Domkapitel* 2, s. 449 a násl.

⁸²⁴ *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens unter K. Heinrich von Kärnten*, Ludwig Schönach (ed.), Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 43, 1905, s. 186-192, zde č. V, s. 188-189 (1310 VII 12, Praha).

⁸²⁵ Antonín HAAS, *Česká královská kancelář*, č. 3, s. 31-32 (1310 III 1, Praha) = MHDC 7, č. 564, s. 209-210 (regist). Srv. Dušan KOS, *In Burg und Stadt*, s. 268; August JAKSCH et al., *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. 1. Abteilung: Die Landgerichtskarte. Teil 4, 1: Kärnten, Krain, Görz und Istrien*, s. 466.

⁸²⁶ *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens unter K. Heinrich von Kärnten*, č. VI, s. 189-190 (1310 X 18, Praha) = MHDC 7, č. 593, s. 217 (regist).

Personální oporou korutanského panství v Čechách a na Moravě, srovnatelnou s Jindřichem z Lipé či Raimundem z Lichtenburka, byl Konrad z Aufensteina. Proto nepřekvapí, že se také Aufenstein dočkal projevu Jindřichovy vděčnosti a že mu byla stvrzena všechna léna, zástavy, platy a požitky, náležející k úřadům korutanského maršálka a rychtáře v Matrei (*wir mit verdachtem muete und guetem willen angesehen haben den getriwen dind, den uns unser getriwer Chunrat von Aufenstein hat getan und noch fuorpaz tuon sol ... es sei an laehenschaft oder an satzuonge oder umbe gulde oder umbe dew recht ... die genande loben wier im staete zu haben*).⁸²⁷ Jestliže z deseti dvořanů Jindřicha Korutanského polovina tvořená cizinci byla saturována lény a polovina domácího osazenstva výsluhami, je nad slunce jasnější, že nebylo jak prosadit v krátké a pohnuté době lenní systém do nejvyšších pater šlechtických kruhů a že nebylo možno spoléhat na prospektivní účinky vazalů, tmelící politické elity Tyrolska a Korutan. Jinými slovy nezbývalo Jindřichovi, než se obejít bez lenních institutů a improvizovat.

Také u zástavní politiky jsme svědky disharmonie, jež nutí vnímat dědictví Menhartovců a Přemyslovců z hlediska podmínek vládnutí jako dva odlišné světy. Zástavy plnily v tyrolské elitní společnosti úlohu regulátoru, rozvíjejícího systém feudálních vztahů. Vyplývá to ze seznamů zástav, pořízených v menhartovské kanceláři na hradě Tirolu v letech 1309 a 1336. První je zahrnut do vídeňského rukopisu WC 383, druhý do obsáhlého innsbruckého kodexu IC 18, který vedle Tyrolské lenní knihy obsahuje nikoliv kompletně, ale v reprezentativním vzorku majetek zastavený Menhartovci v časovém rozmezí 1309-1320. Soudě podle rukopisných památek, nemělo opatrování hotovosti cestou zástav pouze negativní dopady do příjmové stránky zeměpanského hospodaření, naopak přispívalo nemalou měrou ke konsolidaci teritoria směrem dovnitř a navenek.

Zástavy ve vladařské praxi Jindřicha Korutanského jsme poznali jako příhodný nástroj, hodící se buď k opatrování kapitálu pro územní expanzi, nebo k budování územně-správní organizace. Jindřich nejvíce peněz

---

⁸²⁷ Antonín HAAS, *Česká královská kancelář*, č. 2, s. 30-31 (1310 II 2, Praha) = MHDC 7, č. 561, s. 209 (regist).

vynaložil zaprvé na války o pozůstalost po Přemyslovcích. Zadruhé na strategické spojení s Friedrichem Sličným v boji o římskou korunu, který skýtal za příhodných okolností vidinu znovuzískání Čech a Moravy. Zatřetí na udržení vlivu hrabat z Tirolu-Gorice v severní Itálii, z něhož tanuly nemalé výhody obchodní i hospodářské. Na kohezi struktur panovnické moci působily zástavy pro změnu tak, že blíže připoutávaly úředníky-zástavní držitele k zeměpánovi-zástavnímu majiteli, přičemž zainteresovávali poskytovatele úvěru na efektivní obhospodařování svěřených úřadů. Ze 123 položek v soupisu IC 18 je 66 adresováno rádcům, úředníkům nebo služebníkům, kterých je v soupise evidováno 47. Jde o necelou polovinu všech zástavních věřitelů, jejichž jména jsou v rukopise zaznamenána. Do rukou věřitelů přecházely správní okrsky (10 x) spolu s daňovou správou (9 x), co do četnosti ale daleko zaostávaly za rentami, vyplácenými v penězích nebo v naturáliích (70 x), a za nemovitostmi, tj. panskými dvory, selskými statky a pozemky, mezi nimiž jsou nejhojněji zastoupeny proslulé jihotyrolské vinice (42 x).

Není sice pochyb, že během sledovaného období 1309-1320 rozpočtový deficit Menhartovců mnohonásobně přesáhl částky plynoucí ročně do knížecí pokladny z Tyrol a Korutan, když se po zaokrouhlení vyšplhal bezmála na 58 300 hřiven stříbra. Na druhou stranu je třeba jedním dechem dodat, že 39 000 hřiven padlo na obvěnění slezské kněžny Eufemie a české královny Anny a že navzdory těžkému předlužení neměli synové Menharta II. problém, opatřit si kapitál nutný na provoz dvora. Nedotčena zahraničními nezdary v Čechách a v říši byla jejich kredibilita v očích investorů, kteří si zástavami kupovali prestižní možnost pohybovat se v blízkosti vladaře a zvýšit zde svůj politický vliv. Ota s Jindřichem uměli navíc docenit flexibilitu, kterou do řízení „lidských zdrojů“ vnášela zástavní držba a její rotace. Není náhoda, že se takřka polovina věřitelů v tyrolské kancelářské knize IC 18 rekrutovala ze skupiny Jindřichových rádců, úředníků a služebníků. Ti mohli být buď „odměňováni“ propůjčováním zástav, anebo „trestáni“ jejich nuceným vykupováním za pomoci třetí osoby, vybavené potřebnou hotovostí.

Pokud jde o fenomén zástav, jsou české země na rozhraní doby přemyslovské a lucemburské ideálním modelem pro ilustraci tří v historické

literatuře přijímaných závěrů. Zaprvé: Politickou a hospodářskou základnou panství nad lidmi bylo pozemkové vlastnictví.⁸²⁸ Stejně jako menhartovský předchůdce, opírali se Lucemburkové o sféru bezprostřední panovníkovy vlády, označovanou u nás od dob Josefa Šusty sporným souslovím *dominium speciale*. Kromě pozemkového majetku bylo *dominium speciale* tvořeno zeměpanskými městy a kláštery, regály, eventuálně také pokutami, odúmrťemi či kancelářskými taxami (tzv. platy regální povahy).⁸²⁹ Zadruhé: Pro veřejné finance 14. století byl doma i v cizině příznačný „latentně všudypřítomný“ nedostatek hotových prostředků.⁸³⁰ Zatřetí: Překonávání chronického nedostatku peněz zástavami není třeba chápat jako pouhé východisko z existenční nouze, tím méně jako výraz slabosti panovníka, nýbrž lze mu připsat leckdy neopomenutelný mocenský podtext, spočívající v bližším připoutání komorních věřitelů k zájmům koruny.⁸³¹

Je třeba předeslat, že Jindřich Korutanský po příchodu do Čech převzal královské finance ve špatné kondici. Do ztráty je uvrhly jednak velmocenské aspirace Václava II., jednak po Evropě rozbujelý nešvar nadbíhání volitelům, rozhodujícím v letech 1306 a 1307 o obsazení přemyslovského stolce. Závazky panovnické komory narostly do roku 1316 úhrnem na 28 000 hřiven stříbra, které potom Jan Lucemburský nebyl s to uhradit. Nutno tedy spravedlivě poznamenat, že Jindřichovo hospodaření si v ničem nezahladilo ani s posledními Přemyslovci, ani s prvním Lucemburkem na českém trůně.⁸³² Pro dokreslení nesnází tyrolského Menhartovce si ještě jednou vypomůžeme

---

⁸²⁸ Rostislav NOVÝ, *Hospodářství a sociální poměry doby Karla IV.*, in: Karolus Quartus, Václav Vaněček (ed.), Praha 1984, 39–74, zde s. 43.

⁸²⁹ František KAVKA, *Královská doména Karla IV. v Čechách a její osudy*, in: Idem, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscectví*, Praha 2002, s. 169–190, zde na s. 169.

⁸³⁰ Jaroslav ČECHURA, *Královská komora a královské finance lucemburské epochy*, in: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, s. 319–328, zde s. 321; Rostislav NOVÝ, *Komorní důchod za krále Václava IV.*, in: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc, Miloslav Polívka – Michal Svatoš (edd.)*, Praha 1992, s. 329–340, zde s. 331; IDEM, *Hospodářství a sociální poměry doby Karla IV.*, s. 45, 55 a násl.; Jarmila HÁSKOVÁ, *Finanzquellen des Königs Johann von Luxemburg in Böhmen*, *Hémecht* 33, 1981, s. 57–64, zde s. 60.

⁸³¹ František KAVKA, *Královská doména Karla IV. v Čechách a její osudy*, in: Idem, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscectví*, s. 169–190, zde s. 185–187.

⁸³² Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 74–75, 147–148 a v pozn.; Karel MARÁZ, *Václav III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně*, České Budějovice 2007, s. 28, 45–48; Karel CASTELIN, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*, Praha 1953, s. 36 a násl., 48 a násl.

slovy Josefa Šusty, které dodnes neztratily na váze: „*Byl povážlivě stupňován rozvrat hospodářství komorního, který se začal již za Václava III., a málo rázný král upadal stále hlouběji do rukou věřitelů.*“⁸³³

Korutance netížily jen koaliční závazky vůči Eberhardovi Württenberskému ve výši 10 000 hřiven stříbra⁸³⁴ nebo astronomické odstupné pro Friedricha Habsburského, jenž rezignoval na Čechy s Moravou výměnou za 45 000 hřiven stříbra.⁸³⁵ Přejít mlčením nelze politicky aktivní a movité věřitele z řad Ronovců, kteří se po roce 1306 zmocnili korunních důchodů a kteří podkomořský úřad, bdící nad královským majetkem, obsadili nejprve Raimundem z Lichtenburka, poté všemocným Jindřichem z Lipé. Prvnímu zůstal Jindřich Korutanský dlužen přes 9 000 hřiven,⁸³⁶ druhému více než 10 300 hřiven.⁸³⁷ Pohledávky za komorou byly umořovány z kutnohorské mince a urbury, druhdy hospodářské opory přemyslovské moci, nyní zdroje bohatství a sebedůvěry českých pánů. Jindřich Korutanský měl svázané ruce a ani náznakem nemohl pomýšlet na zástavní politiku, s níž slavil úspěchy v alpských zemích. Jeho katastrofální finanční situaci, nechávající minimální prostor pro mobilizaci *dominia speciale*, nejlépe dokladují dvě písemnosti.

První listina je příkázáním pohledávky. Na samém počátku vlády, v říjnu 1307, dlužil Jindřich Korutanský pražskému měšťanovi Fridlinovi z Oteleš 661 a 1/4 hřivny pražských grošů, které měly být amortizovány obvyklým způsobem, srážkou 100 hřiven týdně z královské urbury a mince. Plat bylo však dovoleno čerpat až po splacení dluhu 2000 hřiven Fridrichovi Míšeňskému (*postquam ... d. Fridericus, Misnensis et Orientalis marchio ... duo milia marcarum denar. et ponderis praedictorum, quae sibi de dictis moneta et urbura nostris percipienda deputavimus, perceperit*). A k tomu

---

⁸³³ Josef ŠUSTA, *České dějiny II-1. Poslední Přemyslovci*, s. 739.

⁸³⁴ MGH LL Const. IV, č. 1207, s. 1261 (1308 II 11, Praha) = RBM 2, č. 2168, s. 935 = MHDC 7, č. 459, s. 173 (záhlavní regest).

⁸³⁵ RBM 2, č. 2183, s. 942-943 (1308 VIII 14, Znojmo) = MHDC 7, č. 486, s. 183 (náhradní regest). Podle editorské poznámky Hermanna Wiessnera smlouva nenabyla platnosti, jelikož absentoval souhlas korutanského vévody Oty, který byl Jindřichovým spoluvládce. Takový striktně juristický výklad ale přemáhá respektuje dobovou realitu, v níž se s platností znojemské mírové smlouvy počítalo v návazných jednáních o finančním vyrovnání mezi Menhartovci a Habsburky.

⁸³⁶ RBM 2, č. 2178, s. 939-940 (1308 VI 17, Kutná Hora).

⁸³⁷ RBM 2, č. 2202, s. 957-958 (1309 XI 27, Praha) = MHDC 7, č. 550, s. 205 (regest s odchylnou datací).

nikdy nedošlo, poněvadž z dorsální poznámky na listině se dozvídáme, že Fridlinovi muselo být poskytnuto náhradní plnění, jímž byl výtěžek ze solných dolů v Hallu (*Fridlinum postmodum recepisse salis carratas prope mille, Halis*).⁸³⁸ Do neutěšeného stavu pokladny dobře zapadá list z konce roku 1309, v němž Jindřich úpěnlivě prosí bratra Otu (obrat *bit wir dich* se v drobných obměnách na malé ploše opakuje třikrát), aby splatil Tyrolovi Jakobovi z Volders dlužnou částku 100 hřiven veronských feniků, třebaš formou zástavy dvora ve vsi Morter ve Vinschgau, a aby Jakobovi pomohl s návratem do Čech do Jindřichových služeb.⁸³⁹ Královské příjmy zjevně nestačily k pokrytí nákladů na chod dvora a nezbylo tím pádem na odměny Jindřichovým věrným, ať už platbami, nebo zástavami.

Nakolik můžeme důvěřovat shromážděné historické dokumentaci, sestávající z účetních záznamů a dvorské literatury, ukazuje se, že jiným významným rysem panování Jindřicha Korutanského byla plánovitá a okázale pojatá inscenace jeho majestátu. Každá moc má potřebu sebelegitimizace, středověká nobilita pro dosažení obecného uznání své společenské převahy mohla čerpat a vskutku také čerpala z pestrého repertoáru dvorské reprezentace. Patřily sem jednak slavnosti, doprovázené rituálními gesty a promluvami, jednak literární produkce zaměřená na šlechtické publikum. Mezi slavnostními událostmi, vyzdvihujícími slávu a sílu tyrolské vládnoucí dynastie, dosáhly největší obliby rytířské turnaje. Roční průměr jednoho turnajového klání řadí tento snad nejtýpčtější projev rytířské kultury k nezpochybnitelným konstantám menhartovského období v dějinách Tyrolska a Korutan. Turnaj a dvorský sjezd v St. Veit roku 1298, které můžeme lépe poznat díky příznivé pramenné konstelaci, nepřipouštějí sebemenší pochybnosti o integračním potenciálu slavností a o jejich cíleném nasazení ke zvýšení autority Menhartovců.

Jindřich Korutanský si neliboval pouze ve festivitách. Neunikly mu ani výhody literární platformy, jíž mohl ovládat z pozice mecenáše, držícího

---

⁸³⁸ RBM 2, č. 2150, s. 928 (1307 X 10, Praha) = MHDC 7, č. 415, s. 156 (nepřesný regest).

⁸³⁹ *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens unter K. Heinrich von Kärnten*, č. I, s. 186-187 = MHDC 7, č. 433, s. 162 (přepis listu). Dle Antonín HAAS, *Česká královská kancelář*, s. 24 datováno na 1309 XII 4. K možné lokalizaci dvora *zv dem Moertter* Richard STAFFLER, *Die Hofnamen im Landgericht Schlanders (Vinschgau)*, Innsbruck 1927, s. 62 a násl.

ochrannou ruku nad dvorskými básníky. Kulturní investice do potulných bavičů, zanechávající stopy v účetních knihách tyrolské komory, spolu s krásnou literaturou, opěvující Jindřichovu štědrost, hovoří jasnou řečí. Peter Suchenwirt ve své básni ujišťuje, že Korutanec „*rozdával plnými hrstmi tak, až v mnohých zemích kolovaly zvěsti o jeho štědrosti*“. Poeta Hirzelin se rozplývá nad tím, že Jindřichova „*šlechetná ruka dokázala tišit nouzi potulných básníků toužících po odměně*“ a že „*vévoda o potulné básníky vždy pečoval*“. Politický kapitál, který bylo možno z podpory dvorského umění vytěžit, odhaluje zase mezi řádky Zbraslavská kronika, když naznačuje, že na českých volebních sněmech v letech 1306 a 1307 dopadlo Korutancovo zahraniční renomé na živnou půdu, že bylo dokonce s to usměrnit výběr adeptů na královské důstojenství.

Nabízí se pochopitelně otázka, jaký dojem zanechal Jindřich Korutanský v soudobých literárních textech, inscenovaných v německém jazyce pro potěchu urozených kruhů, neznalých písma a latiny. K dispozici máme díla Hirzelina, Otakara Štýrského a Petera Suchenwirta, ve kterých náš hrdina ztělesňuje esenci rytířskosti, obklopenou navíc u Petra a Otakara aureolou ideálního monarchy. Někdy více, jindy méně idealizovaný Jindřichův portrét je obdařen celou paletou ctností, převzatých z dvorského kodexu chování. Na stránkách německo-jazyčné poesie vystupuje jako udatný bojovník, který podle Petera Suchenwirta vynikal smyslem pro čest (*nach ern streben, ern walden*), upřímností a poctivostí (*Pei reinem spruchen ware wort*), štědrostí (*milde, milt*), zdrženlivostí (*Scham*), věrností (*Treu*), vytříbenými způsoby a vychováním (*Tzucht*), dvorností (*minne*) či životní zkušeností (*Bescheidenheit*). Hirzelin s Otakarem Štýrským doplňují konečně Jindřichovu uměleckou charakteristiku o vědomí výjimečnosti, spojené s příslušností k rytířské společenské elitě (*hoch gemuot, stolz*) a o vladařské nadání (*bederbe*).

Nesmíme ovšem zapomenout, že pro inscenované panství byla ve středověku určující tatáž zásada, jako u panství zástavního, tedy *pecunia nervus omnium* – peníze až na prvním místě.⁸⁴⁰ A peněz se Jindřichovi

---

⁸⁴⁰ K dějinám této okřídlené sentence Michael STOLLEIS, *Pecunia nervus rerum. Zur Staatsfinanzierung in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1983, s. 63 a násl.

Korutanskému zoufale nedostávalo. I kdyby byl opak pravdou, není zdaleka jasné, zda by dvorská poezie či turnaje měly vůbec šanci stát se nástrojem soudržnosti české společnosti podobně, jak tomu bylo v Tyrolsku a Korutanech. Upřímně míněné pokusy Jana Lucemburského, které skončily fiaskem, nabádají spíše ke skepsi. Kulatý stůl, naplánovaný po vzoru artušovských legend do Prahy na rok 1319, nedokázal přitáhnout dostatečný počet zahraničních hostí a dodnes se vznáší otazník, zda se slavnost nakonec uskutečnila. O nic lépe se českému králi nevedlo během masopustního turnaje na Starém Městě v Praze roku 1321, neboť se vážně zranil, když byl bodnutím sražen ze sedla a takřka rozšlapán pod kopyty koní. Díky Petrovi Žitavskému víme, že Lucemburkovo neštěstí přimělo některé okolostojící k nářkům, jiné k oslavám. Naplno se vyjevila nikoliv jednota, ale latentní napětí uvnitř šlechty, jejíž postoj k feudální kultuře byl beztak ambivalentní. Odmítavá reakce veřejnosti nadobro odradila krále Jana od pořádání rytířských klání na domácí půdě. Jestliže se ani nadšenému turnajníkovi na českém trůně nepodařilo navázat na skvělou tradici z dob posledních Přemyslovců, není divu, že bez peněz živořící Jindřich Korutanský v Čechách s inscenovaným panstvím neuspěl.⁸⁴¹

---

⁸⁴¹ Zdeněk ŽALUD-Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ, *Turnaje a dvorské slavnosti*, in: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, s. 219-224; EADEM, *Lucemburkové a turnaje*, in: Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura dvorské společnosti, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 419-451, zde s. 425 a násl.; Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 114 a násl.; Wojciech IWAŃCZAK, *Tropem rycerskiej przygody. Wzorzec rycerski w piśmiennictwie czeskim 14 wieku*, Warszawa 1985, s. 178 a násl.; Libor JAN, *Počátky turnajů v českých zemích a jejich rozkvět v době Václava II.*, Listy filologické 128, 2005, s. 1-19, zde zvl. s. 8 a násl. o prvních turnajích na české půdě.

7. PŘÍLOHY

Obrazová příloha

Tabulková příloha (seznam členů panovnické rady, soupisy zástav)

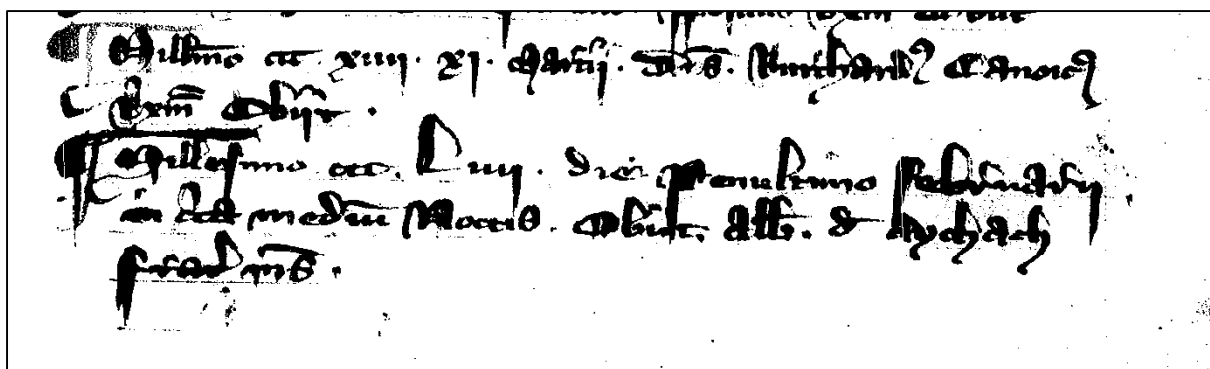
10

Am hant 2. d. iustiz 7c. Das wir hantworen die
 Engelschalken vns. spruchte und ergallen um sun.
 und alle in eiden mit sump in laß und gut gezogen
 haben in unser befunden guete und sohem auch haben
 wir in gesehen und vor uns par vhat in hantfeste
 und in erfunde die si von uns haben und die kofen
 bekaufunge einelich und die mayer hofe ze ausfunde
 und umb die freijunge sein und sei mit sump unser par
 wol bedachtendeln vber en worden. Das wir die vorgen
 hant. ergalt. um sun und alle in eiden par der egenen
 bekaufunge und den vorgeschriben. hof. und par d'geschriben
 freijunge da wir nach allen den puncten iraben und
 erfunde als in der hantfeste und erfunde die si von uns
 und die vorgeschriben und bedachtendeln sache haben von waren
 ze waren geschriben und bedachtendeln sache malten lassen.
 durchschickendeln. belaten und vtragen si in der obgeschriben
 sachen allwegen sump par unser guete von manichfachen
 ze belaten ze fisten und ze beschamen und geben in das
 fur uns und unser eiden und nachkommen ze en bekaufunge
 und ze einem erfunde da vorgeschriben sache 7c. daru
 Anno 80. 2. d. iustiz 7c. in die 100. presentu.

Obrázek 1. Zápis v tyrolské kancelářské knize z 28. prosince 1334 o jednání, během kterého Jindřich Korutanský se svými rádci hledali konsensus ohledně majetkových práv a daňových osvobození, jejichž confirmace se domáhala innsbrucká rodina Engelschalků. Černobilá kopie z mikrofilmu. TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 108, fol. 10r.

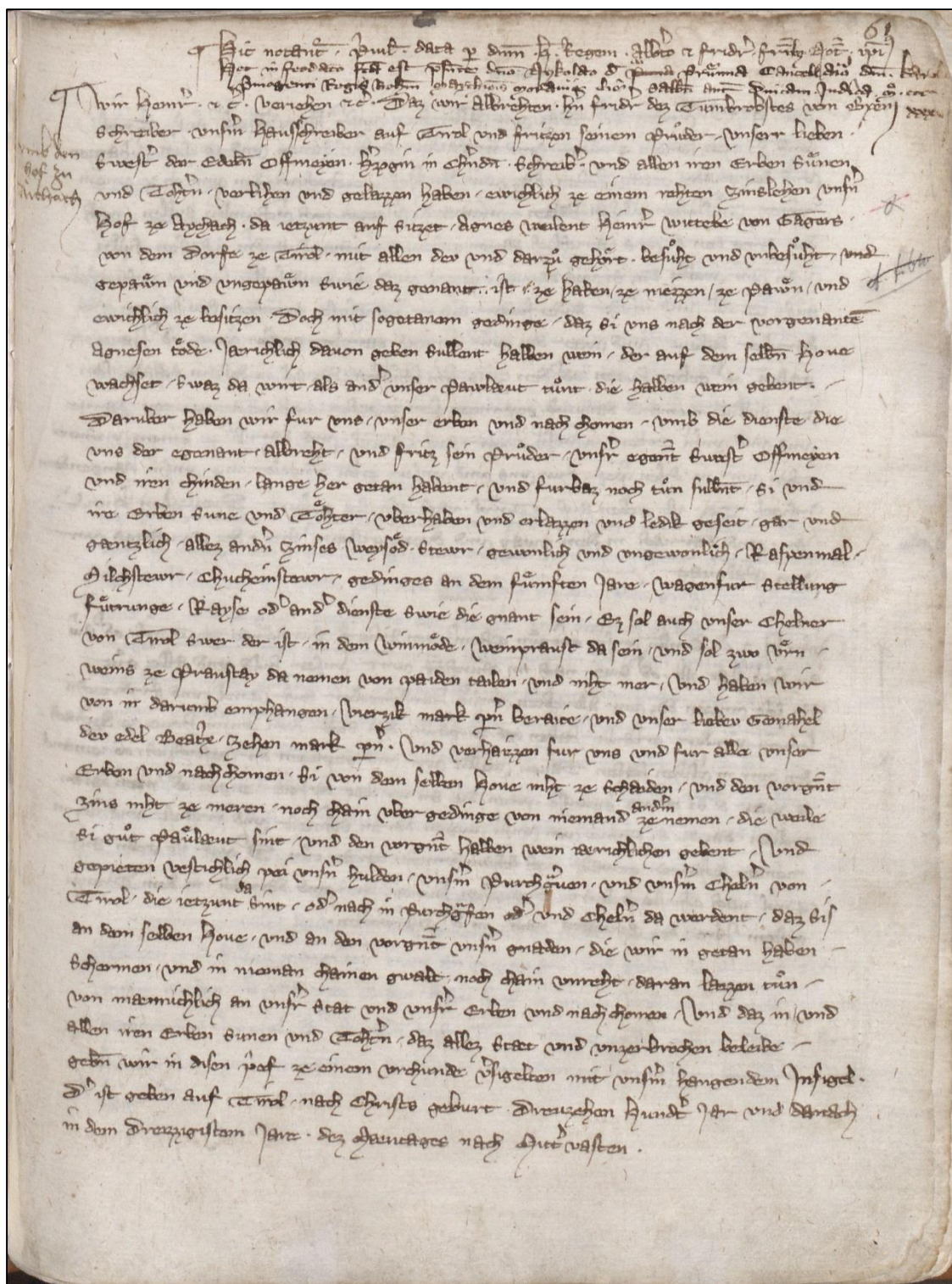
Sic inuentus respectu. puit. Albi. pte. dom. am.
 Vos h. dei gra. r. d. Gaudemus quoniam inspectantibus pmissis. q. cu de fidei similitudine
 Albi. pte. honor. pui. dny frid. suum. pte. eade. pte. plurimu confidam.
 pte. cum in nre dom. amati. pte. uim assumptum. pte. pntes. pntentes qm
 ad eadem pte. no amoue qm dno sibi pte. pte. et eam fidei. et pte. pte.
 Danesq. eadem pntes hnt nro pntes. pte. mntes. mntes. pte. pte.
 Dat. in pte. ba. pntes. anno. dny. pte. cc. xx. die. xv. July. Ind. iii.

Obrázek 2. Jmenovací listina Jindřicha Korutanského pro písaře Alberta z Aichachu z 15. července 1321.
 Barevná digitální fotografie. TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 60v.

Obrázek 3. Zápis v nejstarším tyrolském Hausbuchu o úmrtí Alberta z Aichachu 27. února 1353 kolem půlnoci. Černobílá kopie z mikrofilmu. ULB Tirol Innsbruck, Cod. 355, fol. 133r.

Obrázek 4. Lenní listina z 19. března 1330, již Jindřich Korutanský propůjčuje písařům Albertovi a Friedrichovi dvůr Aichach coby činžovní léno. Na pravém horním okraji poznámka o infeudačním rituálu. Barevná digitální fotografie. TLA Innsbruck, Handschriften, Cod. 18, fol. 61r.

Acc sunt debita. p^{re}dicta. infra scriptis. pro dno B. rege bohem
fuit eis necessum. de Comitiu cytel. ad Carnib^uya. captivis. p.
presentibz ere. Anno dni m. cc. xy.

Prima. Por judge de ama. Dedit in debito. dno. D. spacia. ann. car. 17.

De Sedic gwarzmdmo d' (pupmbs am chn. 22. com. uy. m. d' (amg)

Hr. Doctor Nicolaus Spärhelblinck & Frauabz. vom Rath. zu. nß d. Camm.

7c Dedic Ludwico geschonem aus d Anwen. 2 Adam d Liechtenb. Jona. 7.

De Bernardo de persona p pecunia accepta Francisco laano in sacculis p scobimū
et aliis sonen d. c. lxxx. v. fl. ix.

[illegible]

+ 96 oragio p[ro]p[ri]as h[ab]it[us] d[omi]ni p[er] p[er]p[et]uam p[er]p[et]uam in p[er]petuo. d. 97. lxxv.

46 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 8

Et nota qd in his debitis ordinat p[er] a. 600. d. 2. cc. xij. d. p[er]mittit m[un]i
cipales p[er]sonas etc. Anno. cc. xij.

7c Dns gipfnd d. Carobinisch Sedur in Sedur dm. h. Dns perhangio. J. 77. c. xxx.

75 expensio in obsequio in curia sup debitis solmto & Liebenbach. 7. 21.

Je dñs Hamno Burgsch dñle Liebenbergo J. 8. xxiii.

De ultimo pelipano d praga. 2. 8. xviij

Je perfo d'Altaue d'Bohemia Non. 7. xxx.

A. A. weizom d Bogano J. D. c. xv.

25 Willms aus d' Affschawe vnn car. 4. vnn. 14.

De deo misere omni etc. x. in solutio d. xix. xix.

45 pînă în granițe în salușor de la care dăcume ~~de la~~ p. 46 - 47 pînă la granițe în pînă

7te Jacobz wylfaren de bosan. dede vno. vtr. de frumstapen 9. lxx.

Se. Konstm. Judez in smst. Dedic. oolmo. pellicia & p. 188. 2. 0. 7.

To James Adams & Co. To the young of 1797

^{Opmyc}
 75 dne duc Carint. q. acc. p. privileg. ducis Ottom.
 76 edm dne duc p. privileg. dmi. p. Regis Bohemia. q. de

10 Edm dñe dñe p privilegii Em. p. Regis Bohem. 7. de

selichen swur. Ez gi ze schaden er
ze frumen. **Der** alt chynich adolf
wart chomen. **Mit** alles siner hers
chraft. **Vnd** mit grozzer ritter
schaft. **Da** nahen bei vns vier
einwelt. **Auf** slügen si paulun
vnd gezelt. **Daz** nahe geschelle
was ir. **Der** bracht wart dar
vnsir da man vahr. **Des** mor
gens do der tach anvie. **Man**
lich zv der messe gie. **Vn** nam
da ein gesegent bröt. **Vons** pri
esters hant for alle not.
Do di messe was gelesen. **Ich**
chom vnd rief ir schiht ir lose.
Ez habent dort gegen ev auf
dem wal. **Drey** grozzer her
gar ane zal. **Si** sint gezachtet
alle gar. **Ir** svlt ir chrentze ne
men war. **Chynich** albrecht
rief einem edlem man. **Von**
wadnawwe her perthum. **Ich**
mach di ritter macht ir di scham.
Er sprach herre ich witz be
warn. **Bei** mir sei der eren
rich. **Von** leining graf fir
derich. **Der** vier mer dik
che hat. **Gezaigt** ritterlicher
tat. **Vnd** obgot wil hevte sol.
Den vanden bringen swertes
zol. **Di** scham wurden da

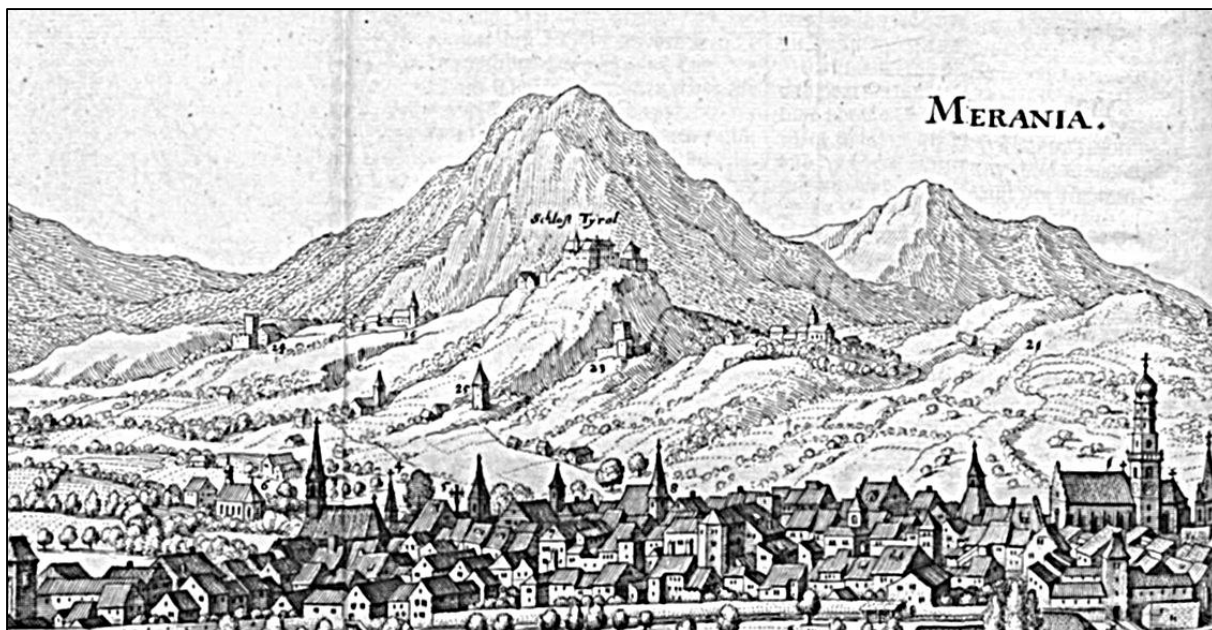
gemacht. **Von** in zwam lár
ansant auch bracht. **Herrzog**
hamrich nach siner art.
Geschickht an vorstet wart.
Der stoltze cherdenaere.
Der sinem swager sware.
Dem chynge half brezen auf
dem wal. **Heten** munsteris
vnd rosen tal. **Der** lars schit
gesungen wart. **Si** chomen
schon dort her geschart. **Gema**
in vn alle geliche. **Vnsir**
crey was osteriche. **Vnd** zog
ten forbaz an den perth. **Da**
man sach stiften heldes werth.
Der ponder der wart herre.
Ez was ein stath gewerte.
Daz wir namen vier walt.
Mit orsen pavn wuden gevalt.
Di wurzen ob geticht wart.
Auf todes sla gegen lantes wart.
Eins festes kamir daz gie vor.
Ez trug der lufft hoh endor.
Hey choslinz creyt alle dar.
Sein wolch brach durch der vem
de schar. **Dikche** hm vnd aber
her. **Durre** sluch den tot der
brach daz sper. **In** dem derwider
in stait der zoch. **Der** vierde
iagt der fruste floch. **Als** man
noch in streiten tver. **Der** stirn

Obrázek 7. "Der stoltze Chaerdenaere". Úryvek o Jindřichovi Korutanském z Hirzelinovy básně, složené na památku bitvy u Göllheimu 1298. Barevná digitální fotografie. ÖNB Wien, Handschriften, Cod. 352, fol. 106v.

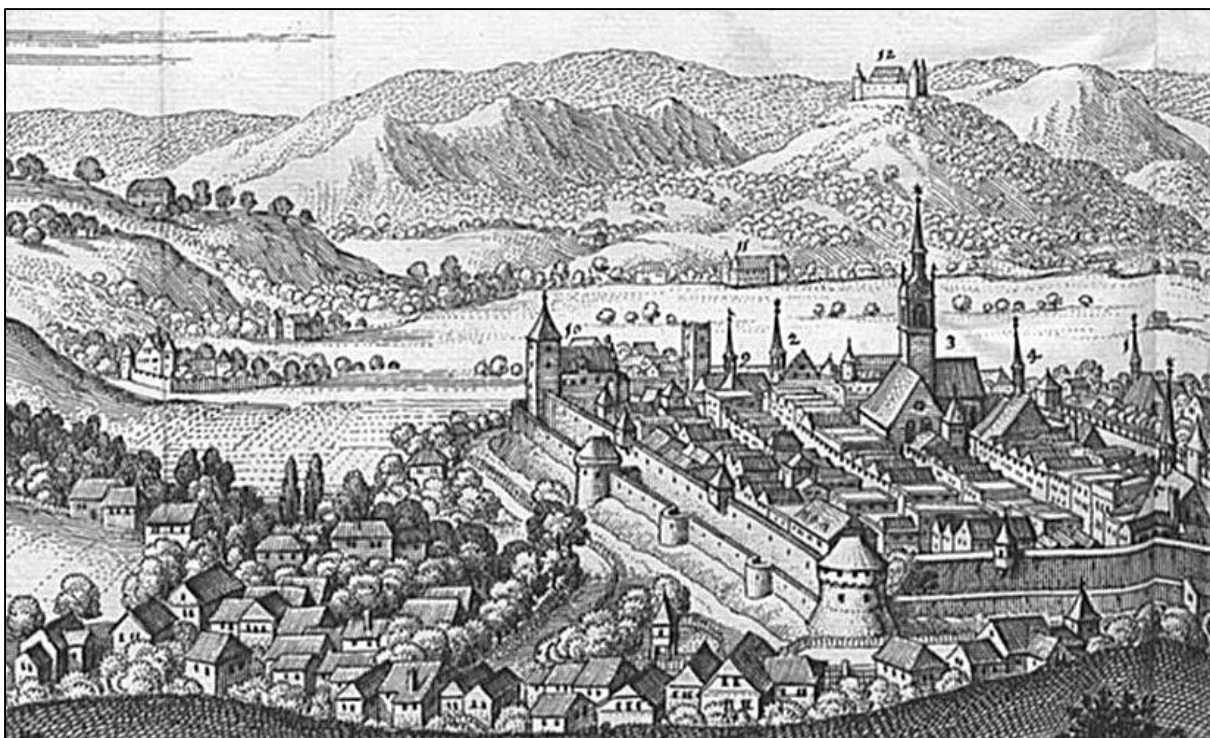

Obrázek 8. Slavný německý básník Jindřich z Míšeň řečený Frauenlob byl soudě podle údajů v tyrolských knihách počtů častějším hostem na dvoře Menhartovců na přelomu 13. a 14. století. Vyobrazení z Codexu Manesse z let kolem 1300 – 1340. Barevná digitální fotografie. UB Heidelberg, Cod. Pal. germ. 848, fol. 399r. Dostupné online na: <http://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/handschriften.html>.

Obrázek 9. Dobový pohled na Tirol, sídelní hrad Menhartovců a Jindřicha Korutanského. Výřez z rytiny v díle Matthäus Merian, Martin Zeiller, *Topographia Provinciarum Austriacarum, Austriae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Tyrolis etc.*, *Das ist Beschreibung Vnd Abbildung der fürnembsten Stätt [...] antag ins Kupffer gegeben Durch Matthaëum Merian, Frankfurt 1679*. Digitální barevná fotografie – retušováno. ULB Düsseldorf, Cod. GUST244(2). Dostupné online na: <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/>.

Obrázek 10. Dobový pohled na St. Veit an der Glan, rezidenci korutanských vévodů, jež v říjnu roku 1298 hostila slavné inaugurační shromáždění a turnaj u příležitosti převzetí vlády syny Menharta II. Výřez z rytiny v díle Matthäus Merian, Martin Zeiller, *Topographia Provinciarum Austriacarum, Austriae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Tyrolis etc., Das ist Beschreibung Vnd Abbildung der fürnembsten Stätt [...] antag ins Kupffer gegeben Durch Matthaëum Merian, Frankfurt 1679*. Digitální barevná fotografie – retušováno. ULB Düsseldorf, Cod. GUST244(2). Dostupné online na: <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/>.

ČLENOVÉ RADY	TYROLSKÉ KANCELÁŘSKÉ KNIHY				
	HHStA R 50/Böhm 384 (ed. Zauner)	HHStA R 51/Böhm 389 (ed. Szaivert)	HHStA R 52/Böhm 391 (ed. Widmoser)	HHStA R 65/Böhm 503 (ed. Widmoser)	HHStA R 53/Böhm 392 (ed. Koller)
Georg z Angerheimu					
Heinrich z Annenbergu					
Konrad Arberger					

<p>Philipp z Auer "Awerius"</p>			<p><i>Fol. 20v = Widmoser, č. 35, s. 45 v RKP (zástava zeměpanského mlýna v Zirliu r. 1326)</i></p>		
<p>Heinrich III. z Aufensteina</p>	<p><i>Fol. 35v-36r = Zauner, č. 94, s. 122-123 v SR (vyúčtování se Seifriedem z Rottenburgu a zástava zeměpanských majetků r. 1312)</i></p>		<p><i>Fol. 19r = Widmoser, č. 30, s. 40-41 v SR (udělení práva týdenního trhu ve Schwazu Berchtoldovi z Freundsbergu r. 1326)</i></p>		

Konrad III. z Aufensteina	Fol. 35v-36r = Zauner, č. 94, s. 122-123 v SR (vyúčtování se Seifriedem z Rottenburgu a zástava zeměpanských majetků r. 1312)			
		Fol. 35v-36r = Widmoser, č. 81, s. 78-80 v TL (sňatková dohoda s Albrechtem II. Habsburským r. 1326)		
		Fol. 37r = Widmoser, č. 84, s. 81-82 v RKP (příkazání zeměpanského cla v Bolzanu na vyrovnání dluhu u Jakoba ze St. Michelsburgu r. 1327)	Fol. 37r = Widmoser, č. 85, s. 82-83 v RKP (potvrzení zástavy zeměpanských platů ze St. Petersbergu, Pfunds a Prutzu Rupertovi Kärlingerovi r. 1328*)	
		Fol. 40r = Widmoser, č. 95, s. 88-89 v RKP (potvrzení Otto Kärlingera v úřadech rychtáře a probošta ve Stubai na dalších 5 let r. 1327)		
Fol. 9r = Koller, č. 28, s. 57 v RKP (zeměpanské povolení ke stavbě hradu pro Rudolfa z Fohnsdorfu r. 1328)				

Heinrich z Eschenlochu						
brixenský probošt Friedrich	<i>Fol. 35v-36r = Zauner, č. 94, s. 122-123 v SR (vyučování se Seifriedem z Rottenburgu a zástava zeměpanských majetků r. 1312)</i>	<i>Fol. 45v-46v = Szaivert, č. 129, s. 212-213 v SR (příjetí Thomase z Freundsbergu do knížecích služeb r. 1319)</i>				
Heinrich z Garnsteinu		<i>Fol. 13v = Szaivert, č. 41, s. 82-83 v SR (rozhodnutí soudního sporu o desátek mezi farářem a farníky ve Sv. Martinu v Passaieru r. 1316)</i>				
Heinrich Graland		<i>Fol. 13v = Szaivert, č. 41, s. 82-83 v SR (rozhodnutí soudního sporu o desátek mezi farářem a farníky ve Sv. Martinu v Passaieru r. 1316)</i>	<i>Fol. 35v-36r = Widmoser, č. 81, s. 78-80 v TL (sňatková dohoda s Albrechtem II. Habsburským r. 1326)</i>			

Heinrich Told z Labers						
Rupert z Lechsbergu	<i>Fol. 35v-36r = Zauner, č. 94, s. 122-123 v SR (vyúčtování se Seifriedem z Rottenburgu a zástava zeměpanských majetků r. 1312)</i>	<i>Fol. 45v-46v = Szaivert, č. 129, s. 212-213 v SR (přijetí Thomase z Freundsbergu do knížecích služeb r. 1319)</i>				
Peter z Liebenberga			<i>Fol. 35v-36r = Widmoser, č. 81, s. 78-80 v TL (sňatková dohoda s Albrechtem II. Habsburským r. 1326)</i>			
Konrad z Mils zv. Mulser			<i>Fol. 20v = Widmoser, č. 35, s. 45 v RKP (zástava zeměpanského mlýna v Zirlu r. 1326)</i>			

brixenský biskup Jan III. z Ostrova	Rupert z Passeieru
	<p><i>Fol. 10r = Szaivert, č. 26, s. 63 v RKP (nájem zeměpanského práva na splavování dřeva u Rabensteinu Eberlinovi Lederovi a Heinrichovi Gandnerovi z Passeieru r.1316)</i></p>

Hildebrand Perchtinger					
Heinrich Rasp	<i>Fol. 12r = Szaivert, č. 33, s. 72 v RKP (privilegium pro město Sterzing na výhradní prodej vína v malém r. 1316)</i>	<i>Fol. 16r-16v = Szaivert, č. 49, s. 94-95 v RKP (zástava správních obvodů Prutz a Pfunds Heinrichu Eusterovi r. 1317)</i>	<i>Fol. 20v-21r = Szaivert, č. 65, s. 117-118 v SŘ (vyučování s Konradem Heblingem a zástava úřadu správce solných dolů v Hallu r. 1317)</i>		

Heinrich III. z Rottenburgu	Fol. 35v-36r = Zauner, č. 94, s. 122-123 v SR (vyúčtování se Seifriedem z Rottenburgu a zástava zeměpanských majetků r. 1312)	Fol. 20v-21r = Szaivert, č. 65, s. 117-118 v SR (vyúčtování s Konradem Heblingem a zástava úřadu správce solných dolů v Hallu r. 1317)	Fol. 19v = Widmoser, č. 31, s. 42-43 v RKP (uznání zeměpanského dluhu u Konrada z Villandersu a jeho zástavní zajištění r. 1326)		Fol. 8r=Koller, č. 23, s. 51 v RKP (zástava zeměpanských majetků Petrovi z Liebenberga r. 1328)
		Fol. 19r = Widmoser, č. 30, s. 40-41 v SR (udělení práva týdenního trhu ve Schwazu Berchtoldovi z Freundsbergu r. 1326)		Fol. 8r=Koller, č. 24, s. 52 v RKP (zástava zeměpanských majetků Petrovi z Liebenberga r. 1328)	
		Fol. 45v-46v = Szaivert, č. 129, s. 212-213 v SR (přijetí Thomase z Freundsbergu do knížecích služeb r. 1319)	Fol. 35v-36r = Widmoser, č. 81, s. 78-80 v TL (sňatková dohoda s Albrechtem II. Habsburským r. 1326)	Fol. 9r=Koller, č. 27, s. 56 v RKP (přikázání zeměpanských platů na vyrovnání dluhu u Wilhelma z Gernsteinu r. 1328)	
				Fol. 18v-19r = Koller, č. 57, s. 95-96 v RKP (přikázání zeměpanských platů z Glurnsu na vyrovnání dluhu u Konrada ze Schenny r. 1328)	
				Fol. 20r=Koller, č. 59, s. 79 v RKP (navýšení zástavní hodnoty zeměpanských statků v držení Degena z Villandersu r. 1328)	

Heinrich IV. z Rottenburgu			Fol. 19r = Widmoser, č. 30, s. 40-41 v SR (udělení práva týdenního trhu ve Schwazu Berchtoldovi z Freundsbergu r. 1326)			
		Fol. 13v = Szaivert, č. 41, s. 82-83 v SR (rozhodnutí soudního sporu o desátek mezi farářem a farníky ve Sv. Martinu v Passaieru r. 1316)	Fol. 19r = Widmoser, č. 30, s. 40-41 v SR (udělení práva týdenního trhu ve Schwazu Berchtoldovi z Freundsbergu r. 1326)			Fol. 21r=Koller, č. 63, s. 103 v RKP (zástava zeměpanských majetků Hiltpoldovi z Weinecku r. 1328)
		Fol. 16r-16v = Szaivert, č. 49, s. 94-95 v RKP (zástava správních obvodů Prutz a Pfunds Heinrichu Eusterovi r. 1317)				
		Fol. 20v-21r = Szaivert, č. 65, s. 117-118 v SR (vyúčtování s Konradem Heblingem a zástava úřadu správce solných dolů v Hallu r. 1317)				
		Fol. 45v-46v = Szaivert, č. 129, s. 212-213 v SR (přijetí Thomase z Freundsbergu do knížecích služeb r. 1319)				
Siegfried z Rottenburgu						

Johann z Rubeinu					
Ulrich z Rubeinu	<i>Fol. 35v-36r = Zauner, č. 94, s. 122-123 v SR (vyúčtování se Seifriedem z Rottenburgu a zástava zeměpanských majetků r. 1312)</i>				
Ortolf ze St. Veit		<i>Fol. 45v-46v = Szaivert, č. 129, s. 212-213 v SR (přijetí Thomase z Freundsbergu do knížecích služeb r. 1319)</i>			
Christian ze Schenny					

Heinrich z Schenny	Fol. 32r-32v = Zauner, č. 85, s. 111-113 v TL (propůjčení práva ražby a výměny mince v Meranu r. 1312)				
Heinrich ze Starkenbergu					
Werner z Tablandu	Fol. 32r-32v = Zauner, č. 85, s. 111-113 v TL (propůjčení práva ražby a výměny mince v Meranu r. 1312)				
Wolfhard z Tiersteinu					

Konrad Trautson					
	<i>Fol. 20v-21r = Szaivert, č. 65, s. 117-118 v SŘ (vyúčtování s Konradem Heblingem a zástava úřadu správce solných dolů v Hallu r. 1317)</i>				
	<i>Fol. 35v-36r = Zauner, č. 94, s. 122-123 v SŘ (vyúčtování se Seifriedem z Rottenburgu a zástava zeměpanských majetků r. 1312)</i>				
Peter Trautson					
Albert z Vellenbergu					

Degen z Villandersu					<p><i>Fol. 9r=Koller, č. 27, s. 56 v RKP (příkazání zeměpanských platů na vyrovnání dluhu u Wilhelma z Gernsteinu r. 1328)</i></p>
					<p><i>Fol. 14r = Koller, č. 41, s. 77 v RKP (udělení hradskeho léna Heinrichovi z Eschenlochu r. 1328)</i></p>
					<p><i>Fol. 21r=Koller, č. 63, s. 103 v RKP (zástava zeměpanských majetků Hiltpoldovi z Weinecku r. 1328)</i></p>
					<p><i>Fol. 28r=Koller, č. 79, s. 123 v RKP (navýšení zástavní hodnoty zeměpanských statků v držení Bertholda de Rossi r. 1329)</i></p>

Engelmar z Villandersu					
Georg z Villandersu					
Heinrich z Villandersu				<i>Fol. 13v = Szaivert, č. 41, s. 82-83 v SR (rozhodnutí soudního sporu o desátek mezi farářem a farníky ve Sv. Martinu v Passaieru r. 1316)</i>	
Heinrich z Völkermarktu				<i>Fol. 35v-36r = Zauner, č. 94, s. 122-123 v SR (vyúčtování se Seifriedem z Rottenburgu a zástava zeměpanských majetků r. 1312)</i>	

Heinrich z Völsu						
Albrecht z Vorstu			<i>Fol. 11r-11v = Szaivert, č. 31, s. 69-70 v RKP (potvrzení starších zeměpanských privilegií pro město Sterzing r. 1316)</i>			
opat ze Stamsu Konrad Waldner						
Laurenz z Welfensteinu/Volders					<i>Fol. 77v = Widmoser, č. 186, s. 189-190 v RKP (příkazání zeměpanských platů z obvodu v Jauntalu na vyrovnání dluhu u Volkera z Flaschbergu r. 1329)</i>	

TYROLSKÉ KANCELÁŘSKÉ KNIHY					
ČLENOVÉ RADY	TLA 18	TLA 106	TLA 108	BayHStA Tir. Lit. 22 (ed. Santifaller)	BayHStA Tir. Lit. 26
					<i>Fol. 10v-11v v TL</i> (<i>sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327</i>)
					<i>Fol. 10v-11v v TL</i> (<i>sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327</i>)
					<i>Fol. 10v-11v v TL</i> (<i>sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327</i>)
					<i>Fol. 10v-11v v TL</i> (<i>sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327</i>)

Volkmar z Burgstallu					<i>Fol. 10v-11v v TL</i> <i>(sňatková a nástupnická</i> <i>smlouva mezi</i> <i>Menhartovci a</i> <i>Lucemburky z r. 1327)</i>
		<i>Fol. 21v-22r v TL</i> <i>(spojenecká dohoda se</i> <i>syny Aldrigeta z</i> <i>Castelbarca r. 1330)</i>	<i>Fol. 22r-23v v TL</i> <i>(spojenecká dohoda s</i> <i>Wilhelmem z Castelbarca</i> <i>r. 1330)</i>	<i>Fol. 64r-64v v TL</i> <i>(testament Jindřicha</i> <i>Korutanského b. d. - lat.</i> <i>verze)</i>	<i>Fol. 65r-65v v TL</i> <i>(testament Jindřicha</i> <i>Korutanského b. d. - něm.</i> <i>verze)</i>

Friedrich z Coreda zv. "Cord"					<i>Fol. 10v-11v v TL (šňátková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)</i>
Ulrich I. z Coreda zv. "Cord"					

Gottschalk z Enn/z Bolzana	Fol. 83r v TL (rozhodnutí sporu o výběr cla na cestě zv. Kuntersweg r. 1333)	Fol. 21v-22r v TL (spojenecká dohoda se syny Aldrigeta z Castelbarca r. 1330)				Fol. 10v-11v v TL (sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)
		Fol. 22r-23v v TL (spojenecká dohoda s Wilhelmem z Castelbarca r. 1330)				
		Fol. 64r-64v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - lat. verze)				
		Fol. 65r-65v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - něm. verze)				

Heinrich z Eschenlochu	<i>Fol. 83r v TL (rozhodnutí sporu o výběr cla na cestě zv. Kuntersweg r. 1333)</i>	<i>Fol. 64r-64v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - lat. verze)</i>			<i>Fol. 10v-11v v TL (sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)</i>
		<i>Fol. 65r-65v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - něm. verze)</i>			
brixenský probošt Friedrich					
Heinrich z Garnsteinu					

Heinrich Graland		<i>Fol. 21v-22r v TL</i> (spojenecká dohoda se syny Aldrigeta z Castelbarca r. 1330)				
Jakob Greif z Matrei					<i>Fol. 10v-11v v TL</i> (sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)	
Konrad Helbling						
Christian z Kreithu						

Heinrich Told z Labers	Rupert z Lechsbergu	Peter z Liebenberga	Konrad z Mils zv. Mulser

brixenský biskup Jan III. z Ostrova					
Rupert z Passeieru					
Hildebrand Perchtinger				Fol. 19v v RKP (zástava zeměpanských majetků Heinrichu Eusterovi r. 1317)	
Heinrich Rasp				Fol. 83r v TL (rozhodnutí sporu o výběr cla na cestě z v. Kuntersweg r. 1333)	

Heinrich III. z Rottenburgu						Fol. 10v-11v v TL (sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)
Heinrich IV. z Rottenburgu						
Siegfried z Rottenburgu						

Christian ze Schenny				Fol. 21v-22r v TL (spojenecká dohoda se syny Aldrigeta z Castelbarca r. 1330)	Fol. 10v-11v v TL (sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)
				Fol. 64r-64v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - lat. verze)	
				Fol. 65r-65v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - něm. verze)	
Heinrich z Schenny					Fol. 10v-11v v TL (sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)

Heinrich ze Starkenbergu					<i>Fol. 10v-11v v TL (sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)</i>
Werner z Tablandu					
Wolffhard z Tiersteinu		<i>Fol. 83r v TL (rozhodnutí sporu o výběr cla na cestě z v. Kuntersweg r. 1333)</i>			
Konrad Trautson					

Engelmar z Villandersu				Fol. 21v-22r v TL (spojenecká dohoda se syny Aldrigeta z Castelbarca r. 1330)						
				Fol. 64r-64v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - lat. verze)						
				Fol. 65r-65v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - něm. verze)						
Georg z Villandersu										Fol. 10v-11v v TL (sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)

Heinrich z Villandersu			Fol. 10v-11v v TL <i>(sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)</i>
Heinrich z Völkermarktu			
Heinrich z Völsu			

Albrecht z Vorstu	<i>Fol. 83r v TL (rozhodnutí sporu o výběr cla na cestě z v. Kuntersweg r. 1333)</i>	<i>Fol. 64r-64v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - lat. verze)</i>			<i>Fol. 10v-11v v TL (sňatková a nástupnická smlouva mezi Menhartovci a Lucemburky z r. 1327)</i>
		<i>Fol. 65r-65v v TL (testament Jindřicha Korutanského b. d. - něm. verze)</i>			
opat ze Stamsu Konrad Waldner					
Laurenz z Welfensteinu/Volders					

RKP	relačně-konceptní poznámka
SŘ	svědečná řada
TL	text listiny

I. SOUPIS ZEMĚPANSKÝCH ZÁSTAV Z ROKU 1309 (HHStA Wien, Handschriften - Blau, WC 383)

Č.	DATUM	ZÁSTAVNÍ DLUŽNÍK/ VLASTNÍK ZÁSTAVY	ZÁSTAVNÍ VĚŘITEL	PŘEDMĚT ZÁSTAVY	VÝŠE ZÁSTAVY	OKOLNOSTI VZNIKU DLUHU	POZNÁMKY	FOLIO
1.	1309 I 14	Ota Korutanský	Greuzlin z Mühlbachu	platy z poplužního dvora v Mühlbachu	35 H	kompence za převzetí dluhu za Jakoba a Laurence Speisera	výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu	41r
2.	(1309)	Ota Korutanský	Ulrich, krejčí v Innsbrucku	2 mlýny na rybníku v Höttingu (součást Innsbrucku)	29 HVF	kompence za zakoupené zboží		41v
3.	1309 I 4	Ota Korutanský	Friedrich z Brixenu	2 vinné dvory <i>Oberchovelach</i> u Brixenu a <i>Weingarten</i> u Tscharsu	60 HVF	37 H kompenzace za dluh převzatý za Konrada z Aufensteina a 23 H odměny Friedrichovi za jeho služby	zástavu lze kdykoliv vyplatit	41v

4.	1309 II 2	Ota Korutanský	vдова po Utovi z Matrei, rychtář v Innsbrucku	2 hospodářské dvora s chovem dobytka Kerschbaumerhof* a <i>Caltuorn</i> v Navistalu (tzv. Schwaighof) a 9 dvorů v Gschnitzu	250 HVF	60 HVF + 190 HVF kompenzace za poskytnutí půjčky	* O. Stolz, <i>Schwaighöfe in Tirol</i> , s.115-116; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu	41v
5.	1309 II 2	Ota Korutanský	Jakob ze Schönecku	dvorec v Mais, ležící "naproti věži"*	40 HVF	kompenzace za bojového koně pro nejmenovaného služebníka z Lechaschau	* k problematice lokalizaci věže J. Weingartner-M. Hörmann- Weingartner, <i>Die Burgen Tirols</i> , s. 410-411 a M. Bitschnau, <i>Burg und Adel</i> , č. 389, s. 377- 378	42r
6.	1309 XI 21	Ota Korutanský	Egno, fojt z Am(b)rasu*	8 H platů ze zeměpanských statků	80 HVF		*O. Stolz, <i>Nordtirol</i> , s. 335 a násl.; zástava a její specifikace vázány na odkládací podmínku nesplacení dlužné částky do Sv. Martina (11.11.)	42r

7.	(1309)	Ota Korutanský	Nikolaus z Ossiachu (Korut.)	lénem propůjčené právo rybolovu (<i>vischlehen</i> *) na 3 místech v Ossiacher See	10 HVF			* <i>DRW</i> 3, sl. 558; dědičná zástava	42r
8.	(1309)	Ota Korutanský	Heinrich z Grafensteiu (Korut.)	10 L ročních platů z fojství v Gurku*	50 HVF			*srv. Kohla-Metnitz- Moro, <i>Burgenkunde</i> 2, s. 48-49; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vykoupit	42v
9.	1309 IX 8	Ota Korutanský	Heinrich Speiser (probošt pro správu vína*)	2 vozy vína ze dvora v Russanu/Moritzingu ve správním obvodu Enn**	65 HVF			* <i>TRB</i> 3, s. 435 (rejstřík); **O. Stolz, <i>Südtirol</i> , s. 222 a násl.; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu	43r
10.	(1309)	Ota Korutanský	Konrad z Aufensteina	město a hrad Windischgrätz/ Slovenj Gradecn (Kraň.) s výjimkou purkrabství*	400 HVF			*D. Kos, <i>In Burg und Stadt</i> , s. 424; zástavu lze kdykoliv vyplatit; srv. č. 1 v IC 18	43v
11.	(1309)	Ota Korutanský	Konrad z Aufensteina	cla v Antru/Luegu a Töllu* do výše zástavy	669 H 8 LVF			*O. Stolz, <i>Zollwesen</i> , s. 77 a 83	43v

12.	(1309) VIII	Ota Korutanský	Jakob ze Schönecku	dvorec v Mais	150 HVF	navýšení hodnoty zástavy v důsledku kompenzace za půjčenou hotovost a částku poskytnutou na koupi bojových koní a valachů	nedostatky lze kompenzovat platy z jiných komorních statků v Mais tak, aby každoročně držitel zástavy připadlo celkem 15 vozů vína; výnosy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vykoupit; srv. č. 5	43v
13.	(1309)	Ota Korutanský	Laurenz Haenklin, správce zeměpanského majetku (<i>spiserius</i>)	5 dvorů v Maulsu	240 HVF	kompenzace za půjčku na koupi bojových koní a valachů	výnosy se započítávají na úhradu dluhu	43v
14.	(1309) X II	Ota Korutanský	měšťané Brixenu	platy a výnosy ze správního obvodu Mühlbach*	375 HVF		*O. Stolz, <i>Südtirol</i> , s. 431 a násl.; ze zástavy vyňaty 3 dvory v Trostbergu, 2 dvory u paty hory Ritten a 4 dvory rychtáře B., patrně Berchtolda řečeného Ďábel - srv. O. Stolz, <i>Rechnungsbücher</i> , s. 26	43v

15.	(1309)	Ota Korutanský	Hermann Bing	2 dvory ve správním obvodu hradu Trostburg* a 3 dvory s chovem dobytka (tzv. Schwaighof) ve správním obvodu Mühlbach	120 HVF			*O. Stolz, <i>Südtirol</i> , s. 313, 379-380; roční výnosy do výše 25 HVF se započítávají na úhradu dluhu, cokoliv nad to připadá zeměpánovi	44r
16.	(1309)	Ota Korutanský	Hermann z Rechbergu	desátek* v Rechbergu** (Korut.)	20 HAF			*O. Stolz, <i>Rechtsgeschichte des Bauernstandes</i> , s. 248-249; ** <i>Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-4</i> , s. 174; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; srv. č. 2 v IC 18	44r

17.	(1309)	Ota Korutanský	Ortolf z Windischgrätz/ Slovenj Gradecn (Kraň.) (Kraň.)	6 dvorů v Kraňsku v Kreuzu/Křiži (<i>in loco Crucis</i>)*	30 HAF		<i>*Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-4, s. 457-458; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; srv. č. 3 v IC 18</i>	44r
18.	(1309) XI 14	Ota Korutanský	Laurenz, správce zeměpanského majetku a rychtář ve Sterzingu*	5 dvorů při hradu Welfensteinu**	225 HVF		<i>*O. Stolz, Südtirol, s. 452 eviduje Laurenze v rychtářském úřadu až od roku 1314; **TBB 3, s. 236; zástava vázána na odkádací podmínku, že bude Laurenz nahrazen v čele správního úřadu ve Sterzingu</i>	44r

19.	(1309)	Ota Korutanský	Eberhard I. ze St. Peter/ Šempeter (Kraň.)*	poplužní, tj. panský dvůr v Rumseinu	75 HVF	bojový kůň pro Peters z Liebenbergu	*D. Kos, <i>In Burg und Stadt</i> , s. 450- 452; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; srv. č. 4 v IC 18	44r
20.	(1309)	Ota Korutanský	Swiker z Montalbanu	poplužní dvůr Pinet poblíže Lichtenbergu, event. opce na zástavu 10 VH platů ze statků an der Töll	100 HVF		výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; srv. č. 5 v IC 18	44r
21.	(1309)	Ota Korutanský	Ulrich z Matrei	2 vinice ve Schintu na úpatí Rittenu	259 HVF		výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; srv. č. 6 v IC 18	44v

22.	(1309)	Ota Korutanský	Konrad Trautson	dvůr přiléhající k Haslachu, 2 dvory pod kostelem Sv. Martina v Pfunders* a drobný dvůr (<i>unum prediolum</i>) ve Waldu	78 HVF	kompenzace za 78 HVF poskytnutých Konradem na vykoupení zeměpanských zástav od Heinricha Fullera	*E. Widmoser, <i>Tirol A-Z</i> , s. 664-665; výnosy se započítávají na úhradu dluhu do výše 11 HVF	44v
23.	(1309) III	Ota Korutanský	Konrad z Arbergu (rychtář v Taufers)*	23 HVF ročních platů ze zeměpanských statků v Kreithu a ve správním obvodu Greifenburgu** (Korut.)	230 HVF		*O. Stolz, <i>Südtirol</i> , s. 544; ** <i>Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-4</i> , s. 196 a násl.; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu	44v
24.	(1309)	Ota Korutanský	Ulrich z Ragonie /Ragogna (Ita.)	hrad Belasi*, statky ve Finestrelle**, ve farním obvodu v Mezzocoroně (vše Trid.), v Margreid, Kurtschahu, Traminu	525 HVF		* <i>Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-3</i> , s. 154; **E. Lorenzi, <i>Tridentino</i> , s. 246-247; zástavu lze kdykoliv vyplatit; srv. č. 7 v IC 18	45r

II. SOUPIS ZEMĚPANSKÝCH ZÁSTAV Z LET 1309-1320 (TLA Innsbruck, Handschriften, IC 18)								
Č.	DATUM	ZÁSTAVNÍ DLUŽNÍK/ VLASTNÍK ZÁSTAVY	ZÁSTAVNÍ VĚŘITEL	PŘEDMĚT ZÁSTAVY	VÝŠE ZÁSTAVY	OKOLNOSTI VZNIKU DLUHU	POZNÁMKY	FOLIO
1.	1309 X 8	Ota Korutanský	Konrad z Aufensteina	město a hrad Windischgrätz/ Slovenj Gradecn (Kraň.)*	400 HVF		*D. Kos, <i>In Burg und Stadt</i> , s. 424; zástavu lze kdykoliv vyplatit	2r
2.	(1309)	Ota Korutanský	Hermann z Rechbergu	desátek* v Rechbergu** (Korut.)	20 HAF		*O. Stolz, <i>Rechtsgeschichte des Bauernstandes</i> , s. 248-249; ** <i>Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-4</i> , s. 174; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	2r

3.	(1309)	Ota Korutanský	Ortolf z Windischgrätz/ Slovenj Gradec (Kraň.)	6 dvorů v Kreuzu/ Križi (Kraň.)*	30 HAF			<i>*Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-4, s. 457-458; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu</i>	2r
4.	(1309)	Ota Korutanský	Eberhard I. ze St. Peter/ Šempeter (Kraň.)*	poplužní, tj. panský dvůr v Rumseinu	75 HVF	bojový kůň pro Peters z Liebenbergu		<i>*D. Kos, In Burg und Stadt, s. 450- 452; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit</i>	2r
5.	(1309)	Ota Korutanský	Swiker z Montalbanu	poplužní dvůr Pinet v Lichtenbergu, event. opce na zástavu 10 VH platů ze statků an der Töll	100 HVF			<i>výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit</i>	2r
6.	(1309)	Ota Korutanský	Ulrich z Matrei	2 vinice ve Schintu na úpatí Rittenu	259 HVF			<i>výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit</i>	2r

7.	(1309)	Ota Korutanský	Ulrich z Ragonie/ Ragogna (Ita.)	hrad Belasi*, statky ve Finestrelle**, ve farním obvodu v Mezzocoroně (vše Trid.), v Margreid, Kurtschahu, Traminu	25 HVF		<i>*Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-3, s. 154; **E. Lorenzi, Tridentino, s. 246- 247; zástavu lze kdykoliv vyplatit</i>	2r
8.	(1310)	korutanská vévodkyně Eufemie*	Ältlin z Völsu	dvůr ve farním obvodu Völsu	60 HVF	odměna za služby v Cividale (Friaul.)	<i>*J. Ladurner, Euphemia, s. 118; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze vyplatit každoročně před Letnicemi</i>	2v
9.	1311	Jindřich Korutanský	(rytíř) Peter z Bolzana*	5 dvorů Brunner, Franzosenhütt, Egger, Pitterschol a Gruenenhaus ve farním obvodu Jenesien, dvůr Stavels v obvodu Neuhaus	120 HVF		<i>* Srv. H. Obermair (ed.), Bozen Süd, č. 452, s. 247-248; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze vyplatit každoročně před Letnicemi</i>	2v

10.	1311 III 15	Jindřich Korutanský	Heinrich z Völsu	vinice ve Völsu	58 HVF = 13 vozů vína (1 vůz = 480- 600 litrů*)			* A. O. Weber, <i>Studien zum Weinbau</i> , s. 68 v pozn.: zástava může být vyplacena každoročně před 8. zářím, jinak se po uplynutí 5 let má změnit na dědičné léno	2v
11.	(1311)	Jindřich Korutanský	Ulschalk řečený <i>Waschbeutel</i>	22 HAF platů z obvodu Greifenburgu (Korut.)	200 HAF			výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	2v
12.	(1311)	Jindřich Korutanský	Witlin z Lienze	10 HAF platů z obvodu Greifenburgu	100 HAF			výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	3r
13.	(1311)	Jindřich Korutanský	Volkmar z Burgstallu*	2 desátky z obcí Tirolu a Riffianu	180 HVF	náhrada škod utrpěných během bojů u hradu Ehrenburgu		* J. Ladurner, <i>Volkmar von Burgstall</i> , s. 137; Idem, <i>Veste und Herrschaft Ernberg</i> , s. 29; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	3r

14.	(1311)	Jindřich Korutanský	Witlin z Rottenburgu řečený <i>Puocher</i>	dvůr v Rietz	100 HVF		výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	3r
15.	(1311)	Jindřich Korutanský	<i>Purlip</i> (sluha Jindřicha Korutanského)	40 L platů na statcích zesnulého Petra z Bolzana (v <i>Piuntu</i>)	25 HVF		výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; dědičná zástava	3r
16.	(1311)	Jindřich Korutanský	krejčí Diepold	dvůr v Rametz	38 HVF		výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu v poměru 15 liber za každý vůz zde vypěstovaného a sklizeného vína	3r
17.	(1311)	Jindřich Korutanský	korutanská vévodkyně Eufemie	správní obvody Sterzing, Ritten, Kastelruth, Marling	9 000 HVF	věno a jitřní dar		3r
18.	(1311)	Jindřich Korutanský	Anna Přemyslovna	správní obvody Mühlbach, Gufidaun, Imst, Landeck a úřady Prutz, Eysr včetně statků zesnulého purkrabího z Kreith/Neuhausu Christiana	3 000 HVF (správně 30 000 HVF)			3r
19.	(1311)	Jindřich Korutanský	Heinrich z Rottenburgu	poplužní dvůr v Terfens	100 HVF			3v

20.	(1311)	Jindřich Korutanský	Thomas z Tarantu	dvůr <i>Pedersmel</i> /* v Burggrafenamtu	50 HVF		*Ch. Schneller, <i>Ortsnamenkunde Tirols 2</i> , s. 89 situuje dvůr podle zmínek v tyrolských knihách počtů do blízkosti Merana	3v
21.	(1311)	Jindřich Korutanský	Heinrich ze Schenny	desátek ve Verdins, dvůr v Nassereidu a dvůr řečený <i>Lauser</i>	70 HVF	(odměna za účast na vojenské výpravě do Friaulska*)	*A. Zauner (ed.), <i>Tiroler Kanzleiregister</i> , č. 51, s. 88; J. Riedmann, <i>Die Beziehungen</i> , s. 221-225	3v
22.	(1311)	Jindřich Korutanský	Berchtold z Tarantu	dvůr v St. Severinu	60 HVF			3v
23.	1312	Jindřich Korutanský	bratři Schweiker, Eblin a Pilgrim z Malosca (Trid.)	platy z Malan poblíže Malosca (Trid.)	90 HVF	odměna za vojenské služby <i>in equis et armis</i>		3v
24.	1312	Jindřich Korutanský	Siegfried z Rottenburgu	12 vozů vína v Söllu	127 HVF		výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	3v

25.	(1312)	Jindřich Korutanský	Siegfried z Rottenburgu, správce hradu a obvodu Rattenberg*	hrad Rattenberg s příslušenstvím (Bav.)	2 400 HVF		3v *O. Stolz, <i>Nordtirol</i> , s. 131; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu podle výroku komise jmenované ad hoc Jindřichem Korutanským; zástavní držitel se zavazuje hrad vydat Jindřichovi, bude-li o to kdykoliv v budoucnu požádán	
26.	(1312)	Jindřich Korutanský	Jakob z Trautson	dvůr ve Stilfes	20 HVF	část věna pro Jindřichovy dvě dcery	4r výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit	
27.	1312 IV 1	Jindřich Korutanský	Prechtlin z Coreda	platy ve Fleims, Castelle, Capriané a Cavalese (vše Trid.)	200 HVF	odměna za služby a náhrada za škody utrpěné v Čechách	4r výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit	
28.	1311 III 8	Jindřich Korutanský	Peter z Bolzana	5 dvorů Breitenberg, Gasser, Egger, Lindner, Pederschol ve farním obvodu Jenesien, dvůr Stavels v obvodu Neuhaus	120 HVF	dodávka 24 vozů vína	5r výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze vyplatit každoročně před Letnicemi; srv. č. 9 v IC 18	

29.	1311 III 15	Jindřich Korutanský	Heinrich z Völsu	vinice Wasser v Ultenu	58 HVF a 5 LVF	dodávka 13 vozů vína	zástava může být vyplacena každoročně před 8. zářím, jinak se po uplynutí 5 let má změnit na dědičné léno (<i>rehten lechen</i>); srv. č. 10 v IC 18	5r-5v
30.	1311	Jindřich Korutanský	Heinrich z Villandersu (rychtář v Trostburgu)*	19 dvorů, fojtství a pole v obvodu Kastelruth	305 HVF		*TBB 4, s. 260; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava	5v
31.	(1311 VI 15)	Jindřich Korutanský	Heinrich ze Schenny	dvory v Nassereidu, <i>Lauser</i> a desátek z <i>Kafurn</i> *	70 HVF	odměna za účast na vojenské výpravě do Friaulska ve službách Oty Korutanského	*Ch. Schneller, <i>Ortsnamenkunde Tirols I</i> , s. 35 situuje dvůr do blízkosti Merana; zástavu lze kdykoliv vyplatit; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; srv. č. 21 v IC 18	6r

32.	(1311 VI 15)	(Jindřich Korutanský)	Thomas z Tarantu	dvůr <i>Pedersmehl</i> * v Burggrafenamtu	50 HVF			<p>* Ch. Schneller, <i>Ortsnamenkunde Tirols 2</i>, s. 89</p> <p>situuje dvůr podle zmínek v tyrolských knihách počtů do blízkosti Merana; ze zastaveného dvora náleží i nadále zeměpánovi roční plat ve výši 3 L a 8 G (zástavu lze kdykoliv vyplatit; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu); srv. č. 20 v IC 18</p>	6r
33.	(1311 VI 15)	Jindřich Korutanský	Degen z Villandersu	dvůr v Haflingu a v Glatzu	40 H			<p>(zástavu lze kdykoliv vyplatit; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu); ze zastavených dvorů náleží i nadále Jindřichovi Korutanskému roční plat ve výši 3 L</p>	6r

34.	(1311 VI 15)	Jindřich Korutanský	Berchtold z Tarantu* (rychtář v Eppanu)	dvůr v St. Severinu	60 HVF			*O. Stolz, <i>Südtirol</i> , s. 183; (zástavu lze kdykoliv vyplatit; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu); srv. č. 22 v IC 18	6r
35.	(1311 VI 20)	Jindřich Korutanský	Hermann z Haltenbergu (Bav.)	roční plat ve výši 50 HAF z obvodu Greifenburg*(Korut.)	400 HPG	služby a škody utrpěné v Čechách		* <i>Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-4</i> , s. 196 a násl.; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit	6r-6v
36.	1311 VI 20	Jindřich Korutanský	Hermann Bing	dvůr <i>Cisis</i> v obvodu Gufidaun	50 HVF	služby prokázané zeměpánovi		právo převést zástavu na třetí osobu; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit	6v

37.	1311 XI 1	Jindřich Korutanský	<i>Purlip</i> sluha Jindřicha Korutanského	40 L platů na statcích zesnulého Petra z Bolzana v <i>Piuntu</i> *	25 HVF		*dvůr ležící bud' v Naturesu (J. Tarneller, <i>Hofnamen Burggrafenamt</i> , č. 200, s. 80), anebo ve Vilnóđu (J. Tarneller, <i>Hofnamen Eisacktal</i> 2, č. 1998, s. 127); výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; dědičná zástava; srv. č. 15 v IC 18	6v
38.	1311 XI 1	Jindřich Korutanský	Christian Rentzel, měšťan v Innsbrucku	poplužní dvůr v Axams	102 HVF		zástavu vykoupil na žádost Jindřicha Korutanského Jakob de Rossi/Rubeis, za což obdržel celní osvobození na průvoz vína, oleje, obilí a soli do splacení dluhu	6v

39.	1312 I 4	Jindřich Korutanský	Heinrich Wolflin z Mareit	15 L z komorních platů (<i>unser urbaer</i>) za každých nesplacených 10 HVF, event. má každý ze 4 ručitelů uhradit dluh do výše 50 HVF	200 HVF	věno pro Jindřichovu sestru a Wolfinovu manželku Elisabeth	7r
40.	(1312 V 5 - VII 10)*	Jindřich Korutanský	Heinrich Taurer (rychtář ve Fleimsu)**	14 H a 6 L ročních platů z 8 statků v obvodu Nauders	134 HVF a 8,5 LVF	část dluhu vznikla už za vlády Oty Korutanského	7r-7v *A. Zauner (ed.), <i>Tiroler Kanzleiregister</i> , č. 84, s. 110;** A/2, TRB 1993, s. 66; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit
41.	1313 III 18	Jindřich Korutanský	Werner z Tablandu	statky a dvory ve vesnici Tisens a v obvodu Neuhaus, vinný plat* (<i>weingelt</i>) z Nalsu	100 HVF		7v *O. Stolz, <i>Rechtsgeschichte des Bauernstandes</i> , s. 210-214; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit

42.	1312 X 9	Jindřich Korutanský	Thomas z Freundsbergu	15 HVF z platů ze statků v Inntalu	150 HVF	kompence za navrácení fojství Vomp a Schwatz do rukou Jindřicha Korutanského	zástavu lze vyplatit každoročně 14 dnů před anebo po Hromnicích	7v-8r
43.	1314 III	Jindřich Korutanský	Heinrich z Aufensteina	6 vozů vína z platů ze Söllu ze dvora zvaného <i>Lainpuehler</i>	70 HVF		výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástava učiněna se soulasem kolegia zemských správců	8r
44.	1314 XII 21	Jindřich Korutanský	Leonard z Bolzana	9 vozů vína ze dvora Kampillhof poblíže Tisensu	56 HVF		výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu; zástava učiněna se soulasem kolegia zemských správců	8r

45.	1315 VI 10	Jindřich Korutanský	Konrad Vögler* a jeho bratr Albrecht	poplužní dvůr ve Wattens, louka v Absamu a zařízení na výrobu soli** (<i>aesenpoevm, schrecken</i> , povozy)	600 HVF		*O. Stolz, <i>Zollwesen</i> , s. 85 a v pozn.; **O. Stolz, <i>Bergbau</i> , s. 234 s odkazem na J. A. Schmeller, <i>Bayerisches Wörterbuch I</i> , s. 115- 116 (Äsenbaum), <i>III</i> , s. 506 (Schrecken); zástava na dobu určitou o délce 6-ti let	9r
46.	1315 VI 3	Jindřich Korutanský	Rüdiger ml. ze Schlossbergu	polovina dvora v Inzingu	40 HVF	protivěno pro Jindřichovu choť Adelheid Brunšvicovou, jež má být složeno k rukám její matky Agnes Durynské	zástava může být vyplacena kdykoliv, jinak se po uplynutí 8 let má změnit na dědičné léno	9v

47.	1315 VIII 10	Jindřich Korutanský	Otto Kärlinger	dvůr v Haimingu	40 HVF	odměna za vojenský doprovod k říšské volbě do Frankfurtu 1314* a za účast na plánovaném, avšak neuskutečněném porýnském tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315**	*F. Gasser, <i>König Heinrich von Böhmen</i> , s. 104-106; **A. Zauner (ed.), <i>Tiroler Kanzleiregister</i> , s. 16-17; zástava je vázána na rozvazovací podmínku a zástavní právo má zaniknout, pakliže se vojenská výprava do Frankfurtu neuskuteční	9v
48.	1316	Jindřich Korutanský	Rupert z Passeiru	3 statky v Platzu, 3 statky v Oberacker, statek v Üblstainu	10 HVF + 30 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné říšské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; výnosy nad 40 HVF náleží zeměpánovi; zástavu lze kdykoliv vyplatit	10r
49.	1313	Jindřich Korutanský	Albert z Vellenbergu	5 vozů vínných platů ze zeměpanských statků ve Firmianu, Neuhausu a Griesu	50 HVF	bojový kuň pro vojenskou službu zeměpánovi		10r

50.	1314	Jindřich Korutanský	Ulrich rychtář z Hörtenu*	dvůr v Pfaffenhofen	50 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	*O. Stolz, <i>Nordtirol</i> , s. 406; výnosy do 50 LVF ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu, naopak zbylých 6 LVF výnosů lze započíst proti Ulrichově pohledávce; zástavu lze kdykoliv vyplatit	10r
51.	1314	Jindřich Korutanský	Georg ze Schrofeneinu (strážce hradu Schnals)*	2 dvory v Marlingu a Griesu	30 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	*TBB 7, s. 168-169; zástava na dobu určitou o délce 3 let; výnosy se započítávají na úhradu dluhu ve výši 10 HVF za rok	10v
52.		Jindřich Korutanský	hofmistr Heinrich z Rottenburgu	12 vozů vína z Traminu coby vinného platu	200 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit	10v

53.	1314	Jindřich Korutanský	Volkmar z Burgstallu, purkrabí na Spauru (Trid.)*	8 HVF ročního platu ze správního obvodu Spor/Spaur** (Trid.)	80 HVF	odměna za vojenský doprovod k říšské volbě do Frankfurtu 1314 a za účast na plánovaném, avšak neuskutečněném porýnském tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	*J. Ladurner, <i>Volkmar von Burgstall</i> , s. 138; ** <i>Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-3</i> , s. 162-164; zástava na dobu Volkmarova správcovství ve Spauru; výnosy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit	11r
54.	1315	nejprve Konrad z Kirchbergu, pak Jindřich Korutanský	Heinrich ze Schenny	vinný dvůr (<i>weinhof</i>) v Putz*	(30 HVF)		* Ch. Schneller, <i>Ortsnamenkunde Tirols 2</i> , s. 32 eviduje vícero dvorů tohoto jména v různých částech Tyrolska; Jindřich Korutanský koupil dříve od Konrada z Kirchbergu statek v Putz, zastavený Heinrichovi ze Schenny; Heinrich nově získává od zeměpána statek Putz jako dědičné léno s výhradou zpětného odkupu za 30 HVF	11r

55.	1315	Jindřich Korutanský	Konrad z Rottenburgu	naturální platy z obvodu Königsberg* (Trid.)	70 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	*Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-3, s. 139; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit	11r-11v
56.	1315 IX 3	Jindřich Korutanský	Heinrich z Villandersu	platy ze správního úřadu v Rodenecku*	130 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	*O. Stolz, Südtirol, s. 428 a násl.; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu ve stejném poměru, v jakém je započítával předchozí zástavní držitel Peter z Trautson; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava	11v

57.	(1315 IX 3)	Jindřich Korutanský	Rendlin a Heinrich, synové Randolta z Villandersu	4 vozy vinných platů ze dvora Huober*	40 HVF			11v	* J. Tarneller, <i>Hofnamen Eisacktal</i> 3, č. 2718, s. 55 eviduje jeden dvůr toho jména přímo ve Villandersu; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu
58.	1315 IX	Jindřich Korutanský	Thomas z Tarantu/ z Rablandu	8 HVF z desátku v Laas	80 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315		11v	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava
59.	1315 IX	Jindřich Korutanský	Konrad ze Schenny	12 vozů vína z Traminu ze dvorů Söll a Gagers	150 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315		12r	nedostatek vína lze kompenzovat platy z přílehlých statků jistého Swikera; zástavu lze kdykoliv vyplatit; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu

60.	1315	Jindřich Korutanský	Degen z Villandersu	6 H platů ze 3 dvorů ve Stauels, dvora v Gatscholu* a v Grafetsch	60 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	* J. Tarneller, <i>Hofnamen Eisacktal</i> 2, č. 1093, s. 27; nedostatky lze kompenzovat platy z jiných komorních statků; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	12r
61.	1315	Jindřich Korutanský	Otto z Lamprechtsburgu	6 HVF platů z poplužního dvora v Mühlbachu	60 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; v případě Ottovy smrti přechází zástava na jeho manželku	12r
62.	(1315 IX 16)	Jindřich Korutanský	Prechtlin z Coreda	12 vozů vínných platů, které každoročně shromažďuje zeměpanský správce v Kreutu ze 3 dvorů ve čtvrti Völpian v obci Terlan	120 H	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315		12r

63.	1315 X 16	Jindřich Korutanský	Eberhard I. ze St. Peter/ Šempeter (Kraň.)	platy ze 3 dvorů Lanzoner, Unterkofler a Möhl v obvodu Mühlbach	60 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; zástavu může pán osadit libovolnými poddanými	12v
64.		Jindřich Korutanský	Degen z Villandersu	6 H platů ze 3 dvorů ve Stauels	60 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	výnosy ze zástavy přesahující 6 H připadají zeměpánovi; srv. č. 60 v IC 18	12v
65.	1315	Jindřich Korutanský	Ulrich z Matrei	platy z 9 dvorů v obvodu Sterzing	160 H	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu, přesáhnou-li ale 17 a 1/2 H připadají v této části zeměpánovi; zástavu lze osadit libovolnými poddanými; dědičná zástava	13r

66.	1315	Jindřich Korutanský	Heinrich Perchtinger	6 H platů ze 2 dvorů v Ranalt a Kressbachu, přináležejících do obvodu Innsbruck	60 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	13r
67.	1315 IX 24	Jindřich Korutanský	Andreas a Heinrich z Narrenbeckové	statek Feuchter v Zillertalu	20 HVF	kůň poskytnutý Andreasem pro potřeby Jindřicha Korutanského	13r výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava; zástavní držitelé mohou zastavený statek osadit poddanými dle vlastní vůle

68.	1300 (správně 1315)*	Jindřich Korutanský	Gottfried (správně Gottschalk) ze Znojma, rychtář v Gufidaunu	vinné platy 5 a 1/2 vozu ze dvora <i>Afuzze</i> ** a 14 uren ze dvora Gschloi (1 urna = cca 78 l)***	50 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	* srv. A. Zauner (ed.), <i>Tiroler Kanzleiregister</i> , č. 139, s. 155-156; **nejspíše Afuns poblíže obce Lajen (Ch. Schneller, <i>Ortsnamenkunde Tirols</i> 2, s. 63); *** W. Rottleuthner, <i>Mass und Gewicht</i> , s. 10-12; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu do výše 16 LVF; zástavu lze kdykoliv vyplatit	13v
69.	1315	Jindřich Korutanský	Dietmar z Lamprechtsburgu a Fritz z Lavantu	dvůr Bach ve vesnici Reischachu	40 HVF		zastavený dvůr, koupený zeměpánem od hrabat z Kirchbergu, lze kdykoliv vyplatit; zástavní držitelé mohou zastavený dvůr osadit poddanými dle vlastní vůle	13v

70.	1315	Jindřich Korutanský	Konrad z Arbergu	3 vozy vinných platů ze dvorů Romanshof a Mateys ve Vilpianu	50 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	nedostatek vína lze kompenzovat obilnými platy (<i>chorengelt</i>) plynoucími z týchž dvorů	13v
71.	1315	Jindřich Korutanský	Konrad Helbling	plat ve výši 6 H 30 šilinků ze dvora v Laně	20 HVF + 43 HVF	20 HVF jako odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315; 43 HVF dluh	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; roční výnosy nad 6 H 30 šilinků připadají zeměpánovi	14r
72.	1315	Jindřich Korutanský	Konrad z Villandersu	3 H platů ze dvorů Ruen a Schiffman v obvodu Mühlbach	30 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315		14r

73.	1315	Jindřich Korutanský	Rudolf z Fritzens	poplatky za koně 5 a 1/2 L za kus (<i>rosse stiwir</i>), vybírané v Arzlu v celkové roční výši 6 HVF	60 HVF		zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava	14r
74.	1315	Jindřich Korutanský	Wernhard z Innsbrucku	52 L ročních platů z 10 dvorů v obvodu Innsbruck	52 HVF	Jindřich Korutanský přebírá dluh Ulricha z Freundsbergu	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava	14v
75.	1315 IX 29	Jindřich Korutanský	Albert z Vellenbergu	dvůr v Zirlu	57 HVF		předchozím zástavním držitelem Ulrich z Freundsbergu; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu, přesáhnou-li ale 57 LVF, připadají v této části zeměpánovi; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava	14v

76.	(1315 IX 29)	Jindřich Korutanský	Altum z Boimontu	naturální platy z 5 dvorů v Perdonigu a ze dvora v Gäudu v obvodu Neuhaus	40 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; dědičná zástava; zástavu lze kdykoliv vyplatit a osadit libovolnými poddanými	15r
77.	1315	Jindřich Korutanský	Albert z Vellenbergu	4 vozy vinných platů ze dvora ve Schreckbichlu, 12 uren vína ze dvora <i>Guflanu</i> , 12 uren vína ze dvora <i>Gletneru</i> a 4 urny vína ze dvora <i>St. Lucein</i>	45 HVF	kompenzace 45 HVF za to, že Albrecht zastavil svůj dvůr služebníkům Jindřicha Korutanského, jmenovitě Konradu Helblingovi, Ulrichovi z Hörtenbergu a Heinrichovi z Hirschbergu	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástava jednak může být kdykoliv vyplacena, jednak pozbyde platnost, jakmile Jindřichovi služebníci vydají Albrechtovi jeho dvůr	15r

78.	1315 IX 30	Jindřich Korutanský	Konrad z Mils/Mulser	8 H platů ze dvorů v Umhausenu, spravovaných fojtem ženského kláštera v Chiemsee* (Bav.)	40 HVF + 40 HVF	40 HVF odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení do na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	* O. Stolz, <i>Nordtirol</i> , s. 467- 468, 479-480 s doklady u O. Zingerle (ed.), <i>Urbare</i> , s. 23; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava	15r
79.	(1315*)	Jindřich Korutanský	korutanská vévodkyně Eufemie	cla z Bolzana a Rittenu**, vinné platy ze Sarntheimu a z obvodu Kastelrutu	84 H	kompenzace za 83 H (sic!) ušlých platů ze zástav, které dostala Eufemie od Jindřicha a které musela postoupit Albrechtovi z Camiana, Heinrichovi z Villandersu a jiným Jindřichovým věrným	*J. Ladurner, <i>Euphemia</i> , s. 120; **O. Stolz, <i>Zollwesen</i> , s. 73-74 a 79; bude-li kdykoliv vyplacena původní zástava, má připadnout opět Eufemii, do té doby mají však být Albrecht a Heinrich s ostatními ponechání při pokojné držbě původní zástavy	16r

80.	1315 VIII 10	Jindřich Korutanský	Eitlin ze Schenny	platy z farního obvodu Schenna ze 7 dvorů ve Frasněit, Linter, Verdins, Wiser, Hof, Öder, Hasl	100 HVF	odměna za vojenský doprovod pro plánované, avšak neuskutečněné porýnské tažení na podporu Fridricha Sličného proti Ludvíkovi Bavorovi roku 1315	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu, přesáhnou-li ale 100 HVF, připadají v této části zeměpánovi; zástavu lze kdykoliv vykoupen; dědičná zástava; zastavenými statky a poddanými na nich usazenými nelze volně nakládat	16r
81.		Jindřich Korutanský	Johann z Ramosch (Švýc.)	platy z obvodu Nauders	330 HVF	věno pro Johannovu manželku Margaretu ze Sternbergu, rozložené do 6 ročních splátek po 55 HVF	v případě nečinnosti a protiprávního postupu zeměpanského úředníka má Johann právo užít svémoc k zabránění platů do výše 1/6 zástavy ročně; opatření ohledně trvání věnné zástavy pro případ Margaretiny smrti s a bez potomků	16v

82.	(1315)	Jindřich Korutanský	Jakob Narrenholzer a jeho manželka Margareta	12 H platů ze 2 dvorů v Herzeben a dvorů Saluan, Lener, Salbach v Stubaitalu	120 HVF	věno pro Jakobovu manželku Margaretu	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava	17v
83.	1316 VIII 26	Jindřich Korutanský	Konrad, syn Engellina z Hallu, jeho sestra Maetza, Christian z Hallu a jejich společníci	cla v Innsbrucku a Hallu*	400 HVF		*O. Stolz, <i>Zollwesen</i> , s. 83-85; zástava na dobu určitou o délce 2 let, počínaje 25. VII 1317 s výhradou event. jednostranného zrušení z vůle zeměpána	18r
84.	1316 XII 28	Jindřich Korutanský	Fuchs z Eppanu	7 vozů vinných platů z Eppanu ze dvora Brölll*	80 HVF	kompenzace za vrácení zástavy o hodnotě 80 HVF, kterou poskytl Fuchsovi Jindřichův věrný Konrad Helbling	* Ch. Schneller, <i>Ortsnamenkunde Tirols</i> 3, s. 6 eviduje dvůr <i>Pruel</i> v okolí Bolzana; zástavu lze vyplatit každoročně 40 dní před anebo po dni Svátostí; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu, při nedostatku budou kompenzovány na jiných statcích	19r

85.	1317 III 1	Jindřich Korutanský	Eberhard I. ze St. Peter/ Šempeter (Kraň.)	2 dvory Kreuzer a Durcher v obvodu Neuhaus	42 HVF a 6 LVF	odměna za vojenský doprovod k říšské volbě do Frankfurtu 1314	zástavu lze kdykoliv vyplatit; zástavu může zeměpán dle libosti osazovat poddanými a od nich vyžadovat platy a robotní povinnosti (<i>stiur und tagwirth</i>); dědičná zástava	19r
86.	1317 VI 17	Jindřich Korutanský	Albert z Vellenbergu (rychtář v Eppanu)*	roční vinné platy z obvodu Eppan	60 HVF	náhrada škody způsobené Albrechtovi na statcích v Inntalu zemskými správci	*O. Stolz, <i>Südtirol</i> , s. 182-183; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu v poměru 1 vůz vína na 12 L, o čemž má Albrecht podávat každoroční vyúčtování	19v

87.	1317 VI 24	Jindřich Korutanský	Heinrich Euster	správa obvodů Prutz a Pfunds*	200 HVF	zástava ve výši 190 HVF poskytnutá tyrolskými zemskými správci a navýšená Jindřichem Korutanským o 10 HVF	*O. Stolz, <i>Nordtirol</i> , s. 716; dědičná zástava; zástava na dobu určitou o délce 4 let; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu do výše 50 HVF za rok, vše nad to náleží zeměpánovi; nebude-li Heinrich v nové funkci rychtáře vyhovovat, bude-li nahrazen a jeho pohledávka nebude zcela uspokojena, má mu jeho nástupce poskytnout záruku	19v
88.	1317 VI 28	Jindřich Korutanský	Elisabeth, vdova po Heinrichu Gwiggnerovi*	sůl z Hallu**, vinné platy ve výši 16 vozů z Kreithu a 10 vozů z Kastelbellu	392 HVF		*J. Tarneller, <i>Tiroler Familiennamen</i> , s. 52; **R. Palme, <i>Saline in Hall</i> ; výnosy ze zastavené produkce soli se započítávají na úhradu dluhu do výše 50 HVF za rok; zástavu doplňuje zajišťovací převod práva k vinným platům v Kreithu a Kastelbellu	20r

89.	1317 VII 10	Jindřich Korutanský	Wilhelm z Garnsteinu	clo na pepř v Mühlbachu*	81 HVF	náhrada za škody způsobené Wilhelmovi v knižecích službách v bojích proti Ludvíku Bavorovi u Esslingenu roku 1316** a v Korutanech, kompenzace za vykoupení zeměpanských zástav	*O. Stolz, <i>Zollwesen</i> , s. 80-81; **A. Lhotsky, <i>Geschichte Österreichs</i> , s. 242- 243; odkládací podmínka vázaná na okamžik, až bude z výnosů mühlbašského cla uspokojena přednostní pohledávka Otty z Lamprechtsburgu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu	20v
90.	1318 I 21	Jindřich Korutanský	Hildebrand Perchtinger a jeho syn Heinrich	clo v Zirlu*	105 HVF	kompenzace Hildebrandovi pohledávky za Ottou z Felben (Salz.) a náhrada za škody utrpěné v knížecích službách a za nákladu na opravy Rattenbergu	*O. Stolz, <i>Zollwesen</i> , s. 86; zástava na dobu určitou o délce 6-ti let; dědičná zástava	20v

91.	1317 VII 12	Jindřich Korutanský	Georg ze Schrofensteinu	2 dvory v Marlingu a Griesu	30 HVF	náhrada za škody utrpěné v knížecích službách v bojích proti Ludvíku Bavorovi u Esslingenu roku 1316*	* A. Lhotsky, <i>Geschichte Österreichs</i> , s. 242-243; zástava na dobu určitou o délce 3 let; výnosy se započítávají na úhradu dluhu ve výši 10 HVF za rok; srv. č. 51 v IC 18	21r
92.	1317 VII 6	Jindřich Korutanský	Otto z Bolzana a jeho žena Christina	desátky z bolzanského farního obvodu	45 LVF	kompenzace za náklady na odkoupení zástavy o hodnotě 45 LVF, kterou Otto a jeho žena získali od Purlipa a na kterou následně rezignovali v Jindřichův prospěch	dědičná zástava; zástavu lze kdykoliv vyplatit; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	21r

93.	1317 XI 8	Jindřich Korutanský	Heinrich z Villandersu	platy ze správního úřadu v Rodenecku	330 HVF	80 HVF z celkové dlužné částky je odměnou a náhradou škody za vojenský doprovod k říšské volbě do Frankfurtu 1314; 250 HVF je odměnou za účast na vojenském tažení proti Ludvíku Bavorovi k Esslingenu roku 1316 a náhradou za škody, které byly Heinrichovi během tohoto tažení způsobeny	dědičná zástava; výnosy ze zástavy se částečně započítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit	21 v
-----	-----------	---------------------	------------------------	--------------------------------------	---------	--	--	------

94.	1318 III 1	Jindřich Korutanský	Niger z Tridentu, rychtář v Salurnu*	správní obvod a úřad sklepníka v Salurnu	183 H 6 L a 2 GVF	náhrada nákladů, vzniklých v souvislosti s výkonem úřadu správce v Salurnu	*O. Stolz, <i>Südtirol</i> , s. 217; dědičná zástava; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu do výše 40 HVF za rok; hodnotu zástavy lze navýšit jejím zlepšením, provedeným zástavními držiteli; zástavu lze kdykoliv vyplatit; do roku 1336 navýšena zástava na 210 H 2 L	22r
95.	1318 V 11	Jindřich Korutanský	Andreas Narrenbeck	48 streichmassů obilí z naturálních platů, spravovaných fojtem kostela ve Fügenu (1 streichmass = cca 20,5- 23,5 l)*	40 HVF	náhrada za škody utrpěné v knížecích službách v bojích proti Ludvíku Bavorovi u Esslingenu roku 1316	*W. Rottleuthner, <i>Die alten Localmasse</i> , s. 67 a násl.; dědičná zástava; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu v poměru 1 streichmass na 8 dvacetníků (1 dvacetník = 20 feniků); Andreasova dispozice fojstvem omezena na shromažďování platů	24r

96.	1318 V 8	Jindřich Korutanský	Otto z Lamprechtsburgu a jeho žena Jarke	54 L ročních platů ze dvorů Bach a <i>Slevvelingen</i> poblíže Reischachu v obvodu Taufers	50 HVF		dědičná zástava; zástavní držitel má až do splacení dluhu pobírat každoroční plat do výše 54 L, cokoliv nad to má připadnout zeměpanskému správci v Taufers	24r
97.	1318 IX 9	Jindřich Korutanský	Heinrich Bozner (rychtář v St. Petersbergu)* a jeho bratr Ulrich	30 HVF ročních platů z vesnice Pfunds	141 H 2 L 9 GVF	náhrada nákladů, vzniklých v souvislosti s výkonem úřadu správce v St. Petersbergu	*O. Stolz, <i>Rechnungsbücher</i> , s. 28; výnosy ze zástavy do výše 30 HVF ročně se započítávají na úhradu dluhu; účinnost zástavy od roku 1319	25v
98.	1318 X 1	Jindřich Korutanský	Hermann ze Schwangau (Bav.)	50 L obilných platů ročně a desátky z vesnic Zams a Saur v obvodu Landeck	50 HVF	odměna za prokázané služby	dědičná zástava; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	25v
99.	1318 X 16	Jindřich Korutanský	Jakob Narrenholzer a jeho manželka Margareta	13 H platů ze dvora Mosen, dvora v Saur, dvou dvorů v Schmirnu a dvou statků v Trinsu v obvodu Innsbruck	120 HVF	12 H kompenzace za slíbené věno pro Jakobovu manželku Margaretu + 1 H jako zvláštní knížecí milost	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava, srv. č. 82 v 1C 18	26r

100.	1318 X 17	Jindřich Korutanský	Remboto, sklepník v Innsbrucku v l. 1296-1308*	sůl z Hallu**	150 HVF	náhrada nákladů, vzniklých v souvislosti s výkonem úřadu sklepníka v Innsbrucku a vyčíslených na 150 HVF	*O. Stolz, <i>Rechnungsbücher</i> , s. 27; **R. Palme, <i>Saline in Hall</i> ; vzhledem ke kumulaci zástavních práv k solným dolům v Hallu je stanoveno pořadí, v němž má být Reimbotova pohledávka uspokojena z výnosů soli	26r
101.	1318 X 22	Jindřich Korutanský	Heinrich Groppier, býv. sklepník a probošt v Innsbrucku kol. 1315*	20 H ročních platů z probošství v Innsbrucku + 10 H ročních platů z rychtářství v Hörtenu	400 HVF	náhrada části nákladů, vzniklých za 6 let v souvislosti s výkonem úřadu probošta a sklepníka v Innsbrucku	*TBB 6, s. 110; dědičná zástava; 2 vyhotovení, z nichž jedno určeno pro probošta v Innsbrucku a druhé pro rychtáře v Hörtenu	26v

102.	1317 III 27	Jindřich Korutanský	Eberhard Ampfrauner z Innsbrucku a jeho žena Margareta	polovina cla v Innsbrucku*	183 H 2 LVF	kompenzace za výkup zeměpanské zástavy od Ulricha z Freundsbergu, za vyrovnání Jindřichových pohledávek u kupců za dodané zboží a za půjčku 30 LVF poskytnutou Eberhardem na svatbu Jindřicha Korutanského s Adlétou Brunšvíckou (<i>die er uns ze Insprukke berait zue unserre hochzeit lech</i>)	*O. Stolz, <i>Zollwesen</i> , s. 83-84; dědičná zástava; zástava na dobu určitou o délce 2 let; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu do výše 150 HVF ročně	27r
103.	1319 I 21	Jindřich Korutanský	Egno IV., fojt z Matsche*	20 H ročních platů ze správního úřadu v Glurnsu, 50 H v Laasu a 30 H v Kastelbellu v obvodu Vintschgau	100 HVF		* J. Ladurner, <i>Vögte von Matsch</i> , s. 105; zástava na dobu určitou o délce 3 let; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu do výše 1/3 celkové dlužné částky ročně	27v

104.	13 19 III 1	Jindřich Korutanský	bratři Engellin a Konrad Engelschalkovi, měšťané z Innsbrucku	190 HVF ročních platů z města a probošství Innsbrucku, jakož i z probošství Matrei	640 HVF	kompenzace za uhrazení Jindřichova dluhu u Konrada Helblinga - Konrad z zaječal Engellina, který osobně ručil za zeměpánův dluh a za účelem svého propuštění poskytl Jindřichovi Korutanskému 640 HVF na vyrovnání dlužné částky	dědičná zástava; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu	28r
105.	13 19 IV 23	Jindřich Korutanský	Nikolaus, řezník v Bolzanu	5 vozů vínných platů ze dvora Kampillhof v obvodu Gries	40 HVF	kompenzace za vyplacení Jindřichovy zástavy u Konrada z Aufensteina v hodnotě 27 H + 13 H odměny za služby poskytnuté Jindřichovi v Griesu na cestě do Korutan	výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu v poměru 1 vůz vína ročně na 25 L až do splacení dluhu	29r

106.	1319 III 31	Jindřich Korutanský	Heinrich (správce hradu Tratzbergu)*	statek v Aichachu, ve Vögels, ve Steinu a 5 L platů z Dorfpachu poblíže Hallu	65 HVF	kompenzace za koně, kterého korutanský vévoda získal za peníze od Heinricha z Tratzbergu a kterého následně poskytl Heinrichovi Preisingerovi, strážci wittelsbašského hradu Rosenheimu* (Bav.)	*E. Bracharz, <i>Burgen</i> , s. 122; **W. Meyer, <i>Burgen in Oberbayern</i> , s. 236-237; odkládací podmínka, vázaná na nesplacení dluhu do 11. 11.; dědičná zástava	29v
107.	1318	Jindřich Korutanský	Wilhelm z Garnsteinu	60 L platů z nespécifikovaného statku, zakoupeného abatyší benediktinského kláštera v Sonnenburgu* a ze statku Runk	50 HVF	věno pro Wilhelmu manželku Berthu	*F. Caramelle-R. Frischauf, <i>Stifte und Kläster Tirols</i> , s. 194-199; výnosy ze zástavy se započítávají každoročně na úhradu dluhu do výše 10 met obilí, 20 LVF včetně povinných odvodů k uctění zeměpána (tzv. Weisat) do výše 60 L; zástavu lze kdykoliv vyplatit	30r

108.	1319	Jindřich Korutanský	Volkmar z Burgstallu* (kapitán ve Spauru)**	10 HVF ročních platů ze dvora ve Spauru	100 HVF	kompenzace za půjčku 100 HVF na vyrovnání Jindřichova dluhu u Hermannu z Haltenbergu*** (Bav.)	* J. Ladurner, <i>Volkmar von Burgstall</i> , s. 139 - k predikátu srv. E. H. von Ried, <i>Volkmar von Burgstall</i> , passim; ** <i>Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-3</i> , s. 163; ***W. Meyer, <i>Burgen in Oberbayern</i> , s. 142-143; dědičná zástava; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu	30v
------	------	---------------------	---	---	---------	--	--	-----

109.	1319 VI 28	Jindřich Korutanský	Albert z Vellenbergu	hrad a správní úřad v Altenburgu*	146 HVF	kompenzace za to, že se Albrecht vzdal zeměpanských zástav dvora v Zirlu a 12-ti vozů vinných platů z Eppanu	*O. Stolz, <i>Südtirol</i> , s. 183 a v pozn.; dědičná zástava; zástavu lze kdykoliv vyplatit za těch podmínek, že bude-li Albrecht nahrazen z vůle zeměpána, má mu jeho dluh zaplatit primárně nástupce v úřadu, rezignuje-li však Albrecht dobrovolně, má dluh uhradit Jindřich Korutanský	30v
------	------------	---------------------	----------------------	-----------------------------------	---------	--	--	-----

110.	(1319)	Jindřich Korutanský	Konrad z Aufensteina	mýto a ražba mince v St. Veit (Korut.)*	2280 H 4 LVF	Jindřich s Konradem projednali vzájemné finanční závazky a provedli vyúčtování, podle něž z původního zeměpánova dluhu bylo 5000 H uspokojeno ze zástavy správního úřadu v Ultenu, dalších 2000 H zaplatil protonotář Heinrich z Völkemarktu a 1000 H Jakob z Florencie, takže ve výsledku zůstal Jindřich dlužen 2280 H 4 LVF	31r-31v	*G. Probst-Ohstorff, <i>St. Veiter Münzstätte</i> , s. 20; zástavní držitel má až do splacení dluhu každoročně pobírat z výnosů zástavy 800 HFF a 500 HVF započítávat na úhradu dluhu
111.	1319 V 9	Jindřich Korutanský	Mechtilda, manželka rychtáře v Taufers Konrada z Arbergu	10 HVF ročních platů ze správního úřadu v Taufers, toho času v rukou Konrada z Arbergu*	130 HVF	věno pro Mechtildu	31v	O. Stolz, <i>Südtirol</i> , s. 544; dědičná zástava; bude-li Konrad ve správceovství Taufersu nahrazen, má jeho nástupce splatit Mechtildě zbytek dlužného věna podle vyúčtování

112.	1319 VIII 5	Jindřich Korutanský	Phillip (správce hradu Ambrasu?)	22 H naturálních platů ročně z poplužního dvora a pozemku v Kolsassu, ze dvorů ve Wattens a Pillu, ze statků v Ampassu, Weeru a Rissu v obvodu Friedbergu	180 H	věno pro Phillipovu manželku	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; zástavu lze osadit libovolnými poddanými	32r
113.	1319 I 28	Jindřich Korutanský	Eberlin Ampfrauner, měšťan v Innsbrucku	cla v Innsbrucku a Hallu	774 H a 8 dvacetníků (1 dvacetník = 20 féniků)	kompence za vyplacení Jindřichem zástavených příjmů u Thomase a Ulricha z Freundsbergu a za další Eberlinovy pohledávky vůči zeměpanské komoře	zástava na dobu určitou o délce 3 let; dědičná zástava ve prospěch Eberlinovy manželky Margarety a jejich společných dětí; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu, přičemž je Eberlin povinen odvádět z nich zeměpánovi každoročně 300 HVF	32v

114.	1319 VIII 10 cca	Jindřich Korutanský	Otto purkrabí na Weisseneggu (Korut.)*	dvůr v Lavamündu** (Korut.) a desátek odtud vybíraný	100 HAF	náhrada za škody utrpené v zeměpanských službách	*B. Korak, <i>Burggrafen und Burgpfleger</i> , s. 27; **E. Kranzmayer, <i>Ortsnamenbuch von Kärnten</i> 2, s. 134; zástavu lze kdykoliv vyplatit; odkládací podmínka vázaná na okamžik, až bude z desátek uspokojena přednostní pohledávka Rudolfa z Pfannsdorfu (Korut.)	33r
115.	1319 X 7	Jindřich Korutanský	dědicové Heinricha z Tratzbergu	naturální platy z poplužního dvora ve Weeru v obvodu Thaur a z hospodářského dvora s chovem dobytka ve Vögelsbergu (tzv. Schwaighof*)	150 HVF		*O. Stolz, <i>Schwaighöfe in Tirol</i> , s. 169; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze zatížit obecnou berní (<i>lanstewr</i>); zeměpán může zastavené dvory osadit libovolnými poddanými; zástavu lze kdykoliv vyplatit	33v

116.	1315 I 4	Jindřich Korutanský	Niger z Tridentu	20 vozů vinných platů ročně ze statků Latscher, Weisen, Wegescheide a Layen	300 HVF	kompenzace za půjčku 300 LVF poskytnutou Nigerem na svatbu Jindřicha Korutanského s Adlétou Brunšvickou	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástava má být vydána nazpět až po vyplacení celé dlužné částky	34r
117.	1319 VIII 15	Jindřich Korutanský	Eberlin Plonschilt, rychtář v Innsbrucku*, a jeho žena Adelheid	clo v Zirlu	100 HVF	kompenzace za 100 HVF, poskytnuté dosavadnímu zástavnímu držiteli Hildebrandovi od Eberlina	*K. Moeser, <i>Stadtgericht Innsbruck</i> , s. 235- 236 a v pozn.; zástava je na přání dosavadního zástavního držitele Hildebranda Perchtingera (srv. č. 90) propůjčena Eberlinovi na dobu určitou o délce 3 let, a to za stejných podmínek, jaké měl Hildebrand; dědičná zástava	34v

118.	1320 II	Jindřich Korutanský	Konrad z Arbergu a jeho manželka Mechtilda	desátky z Taufers v obvodu Kematen	100 HVF	kompenzace za vyplacení desátku z Taufers, zastaveného Ottovi z Lamprechtsburgu a řešícího Jindřichův dluh 100 HVF z titulu věna pro Ottovu manželku Jarke	výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; zástavu lze kdykoliv vyplatit; dědičná zástava	34v
119.	1320 I 21	Jindřich Korutanský	Ulrich z Liebenberga	platy z Kreutu u Neuhausu	250 HVF		odkládací podmínka, vázaná na nesplacení dluhu do 8.10.; výnosy ze zástavy se nezapočítávají na úhradu dluhu; dědičná zástava	35r
120.	1314 X 28	Werner z Tablandu a Heinrich ze Schenny jménem sboru tyrolských zemských správců, pověřených dočasně vládou namísto Jindřicha Korutanského	Heinrich z Villandersu	3 dvory v okolí Trostburgu a 3 dvory v Sauders*	340 HVF		*Ch. Schneller, <i>Ortsnamenkunde Tirols I</i> , s. 7; výnosy ze zástavy se započítávají každoročně na úhradu dluhu v poměru 1 vůz vína brixenské míry za 15 LVF a 1 met obilí za 3 L; dědičná zástava; zástavu lze kdykoliv vyplatit	35v

121.	1319 VIII 10 cca	Jindřich Korutanský	Heinrich z Villandersu	3 dvory v okolí Trozburgu	50 HVF	náhrada nákladů na diplomatickou misi, podniknutou spolu s Konradem z Arbergu do Vídně ke dvoru Friedricha Sličného	navýšení hodnoty zástavy dvorů v Trozburgu v č. 120 v IC 18	36r
122.	1320 III 6	Jindřich Korutanský	rytíř Niger z Tridentu	správní obvod a úřad sklepníka v Salurnu*	50 HVF	z původního dluhu 300 HVF uhradil za Jindřicha Korutanského 200 HVF Gottschalk z Bolzana/Ennu, 50 HVF dluhu bylo Jindřichovi odpuštěno a na zapravení zbývajících 50 H byla Nigerovi ponechána zástava Salurnu za stejných podmínek, za jakých ji držel doposud	dědičná zástava; výnosy ze zástavy se započítávají na úhradu dluhu do výše 40 HVF za rok; hodnotu zástavy lze navýšit jejím zlepšením, provedeným zástavními držiteli; zástavu lze kdykoliv vyplatit, srv. č. 94 v IC 18	36r
123.	1320 III 6	Jindřich Korutanský	rytíř Niger z Tridentu a Gottschalk z Bolzana, rychtář v Ennu	správa obvodu Cembra* (Trid.)	120 HVF	kompence za uhrazení Jindřichova dluhu u Wilhelma z Castelbarca** (Trid.), jakož i za utrpěné škody a za prostředky vynaložené na vykoupění zástav v Tridentu	* <i>Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I-3</i> , s. 142-144; **A. Gorfer, <i>Castelli del Trentino</i> , s. 301- 304; zástava na dobu určitou o délce 2 let	36v

VF, F	veronské feniky, feniky
AF	aquilejské feniky
FF	friesašské feniky
PG, G	pražské groše, groše
H	hřivny
L	libry
<p>1 veronská hřivna = 10 liber = 200 šilinků = 2400 feniků 1 aquilejská hřivna = 8 liber = 160 šilinků = 1920 feniků (Heinz MOSER - Helmut RIZZOLLI - Heinz TURSKEY, <i>Tiroler Münzbuch. Die Geschichte des Geldes aus den Prägestätten des alpenländischen Raumes</i>, Innsbruck 1984, s. 13)</p>	

8. ZKRATKY

BayHStA	Bayerisches Hauptstaatsarchiv
Bitschnau	Martin BITSCHNAU, <i>Burg und Adel in Tirol zwischen 1050 und 1300</i>
BSK	Hermann WIEßNER - Gerhard SEEBACH - Margareta VYORAL-TSCHAPKA, <i>Burgen und Schlösser in Kärnten</i>
BT	Josef WEINGARTNER – Magdalena HÖRMANN-WEINGARTNER, <i>Die Burgen Tirols. Ein Burgenführer durch Nord-, Ost- und Südtirol</i>
Č(s)ČH	Český (Československý) časopis historický
DRW	Deutsches Rechtswörterbuch. (online)
FRB	<i>Fontes rerum Bohemicarum</i> , Josef Emler et al. (ed.)
HHStA	Österreichisches Staatsarchiv. Haus-, Hof – und Staatsarchiv
Hirzelin	<i>Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13. bis 16. Jahrhundert I</i> , Rochus von Liliencron (ed.)
Hörmann	<i>Das Tiroler Lehnbuch von 1336. Edition</i> , Julia Hörmann-Thurn Valsassina Taxis (ed.)
IÖG	Institut für Österreichische Geschichtsforschung
KBK	Franz X. KOHLA - Gustav Adolf von METNITZ - Gotbert MORO, <i>Kärntner Burgenkunde</i>
Koller	<i>Das Kanzleiregister König Heinrichs von Böhmen, Herzogs von Kärnten, der Jahre 1327-1329</i> , Heinrich Koller (ed.)
KZ	<i>Zbraslavská kronika</i> , Josef Emler (ed.)
LCH	<i>Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum</i> , Fedor Schneider (ed.)
MGH LL Const.	<i>Monumenta Germaniae Historica. Leges. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum</i> , Jakob Schwalm (ed.)

MHDC	<i>Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten</i> , Hermann Wießner (ed.)
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung
Ot. Štýr.	<i>Ottokars Österreichische Reimchronik</i> , Joseph Seemüller (ed.)
Peter Such.	<i>Peter Suchenwirt's Werke aus dem vierzehnten Jahrhunderte. Ein Beytrag zur Zeit- und Sittengeschichte</i> , Adolf Primisser (ed.)
Plieger	Gerhard PLIEGER, <i>Die Rechnungsleger in den älteren Tiroler Raitbüchern von 1288 bis 1295</i>
RBM	<i>Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae</i> , Josef Emler (ed.)
RGT	<i>Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen von Kärnten I. 957-1271</i> , Hermann Wiesflecker (ed.)
RH	<i>Regesta Habsburgica</i> , Lothar Groß (ed.)
RM II	<i>Die Regesten Meinhards II. (I.) 1271-1295</i> , Hermann Wiesflecker (ed.)
Szaivert	<i>Ein Tiroler Kanzleibuch König Heinrichs von Böhmen aus den Jahren 1315-1320</i> , Wilhelm Szaivert (ed.)
TBB	Oswald TRAPP et al., <i>Tiroler Burgenbuch</i>
TLA	Tiroler Landesarchiv
TRB	<i>Die älteren Tiroler Rechnungsbücher</i> , Christoph Haidacher (ed.)
ULB	Universitäts- und Landesbibliothek
Widmoser	<i>Die Kanzleiregister König Heinrichs von Böhmen aus den Jahren 1325-1330 und 1327-1330</i> , Eduard Widmoser (ed.)
Zauner	<i>Das älteste Tiroler Kanzleiregister 1308-1315</i> , Alois Zauner (ed.)

9. BIBLIOGRAFIE

A. Prameny

A.1. Netištěné prameny

Das Tiroler Lehnbuch von 1336. Edition, Julia Hörmann-Thurn Valsassina Taxis (ed.), stránkovaný rukopis bez data a místa

Bayerisches Hauptstaatsarchiv (München)

Auswärtige Staaten, Tirol Literalien

Tirol 26

Bibliothek des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (Wien)

Die Kanzleiregister König Heinrichs von Böhmen aus den Jahren 1325–1330 und 1327–1330 (= Prüfungsarbeit, IÖG), Eduard Widmoser (ed.), Wien 1950.

Österreichische Nationalbibliothek (Wien)

Handschriften

Cod. 352

Österreichisches Staatsarchiv. Haus-, Hof – und Staatsarchiv (Wien)

Handschriftensammlung, Blaue Reihe

HS Blau 123

Pfarrarchiv der Stadtpfarrkirche St. Nikolaus (Meran)

A. B. 2064

Tiroler Landesarchiv (Innsbruck)

Handschriften, Kanzleibücher der Tiroler Landesfürsten

Tir. Cod. 18

Tir. Cod. 105

Tir. Cod. 106

Tir. Cod. 108

Urkundenreihe I

Universitätsbibliothek Wien

Das Kanzleiregister König Heinrichs von Böhmen, Herzogs von Kärnten, der Jahre 1327-1329 (= Dissertation, Universität Wien), Heinrich Koller (ed.), Wien 1949.

Ein Tiroler Kanzleibuch König Heinrichs von Böhmen aus den Jahren 1315-1320 (= Dissertation, Universität Wien), Wilhelm Szaivert (ed.), Wien 1951.

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol (Innsbruck)

Handschriften

Cod. 355

A.2. Tištěné prameny

Acta Tirolensia. Urkundliche Quellen zur Geschichte Tirols 1, 2, 4, Oswald Redlich – Hans von Voltolini – Franz Huter (edd.), Innsbruck 1886, 1899, 1951.

Annales Veronenses de Romano, in: *Antiche cronache Veronesi* 1, Carlo Cipolla (ed.), Venezia 1890, s. 409-469, zde s. 454.

Archiv koruny české 2. Katalog listin z let 1158-1346, Rudolf Koss (ed.), Praha 1928.

Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (-1419), Jaroslav Eršil - Jiří Pražák (edd.), Praha 1956.

Archivberichte aus Tirol 1-4, Emil von Ottenthal - Oswald Redlich (edd.), Wien 1888 – 1912.

Archivi principatus Tridentini regesta 1. Capsae 1-55, Frumenzio Ghetta – Remo Stenico (edd.), Trento 2001.

Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-Geschichte der deutsch-österreichischen Erblände im Mittelalter, Ernst von Schwind – Alphons Dopsch (edd.), Innsbruck 1895.

Auszüge aus einem Diplomatarium des tirolischen Landesfürsten K. Heinrichs v. Böhmen, Joseph Chmel (ed.), in: *Der österreichische Geschichtsforscher* 2, Idem (ed.), Wien 1841, s. 172-187.

Beiträge zur Geschichte der Königin Anna von Böhmen (+1313), Ludwig Schönach (ed.), *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 45, 1907, s. 121-133.

Berichtigung einer Stelle in des Kaisers Karl IV. Selbstbiographie in Beziehung auf die Herzogin Margarete Maultasch, *Beiträge zur Geschichte, Statistik, Anonym* (ed.), *Naturkunde und Kunst von Tirol und Vorarlberg* 7, 1832, s. 166-221.

Bozen Süd - Bolzano Nord. Regesten der kommunalen Bestände 1210 – 1400, Hannes Obermair (ed.), Bozen 2005.

Das älteste Tiroler Kanzleiregister 1308-1315, Alois Zauner (ed.), Wien 1967.

Die älteren Tiroler Rechnungsbücher. (IC. 277, MC. 8), Christoph Haidacher (ed.), Innsbruck 1993.

Die älteren Tiroler Rechnungsbücher. (IC. 278, IC. 279 und Belagerung von Weineck). Analyse und Edition, Christoph Haidacher (ed.), Innsbruck 1998.

Die älteren Tiroler Rechnungsbücher. (IC. 280). Analyse und Edition, Christoph Haidacher (ed.), Innsbruck 2008.

Die historischen Volkslieder der Deutschen vom 13. bis 16. Jahrhundert I, Rochus von Liliencron (ed.), Leipzig 1865.

Die Chronik Johannis von Winterthur (Chronica Iohannis Vitodurani), in: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum, Nova series 3, Carl Brun-Friedrich Baethgen (edd.), Berlin 1924.

Die Regesten der Erzbischöfe und des Domkapitels von Salzburg 1247 – 1343 I-3, Franz Martin (ed.), Salzburg 1928 - 1934.

Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen von Kärnten I. 957-1271, Hermann Wiesflecker (ed.), Innsbruck 1949.

Die Regesten der Grafen von Tirol und Görz, Herzoge von Kärnten 2-1. Die Regesten Meinhards II. (I.) 1271-1295, Hermann Wiesflecker (ed.), Innsbruck 1952.

Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, bzw. Tirol und Görz, Herzoge von Kärnten. Bd. 2-2. Orts- und Personennamenregister, Roland Kubanda – Klaus Brandstätter (edd.), Innsbruck 2006.

Die Traditionsbücher des Hochstiftes Brixen vom zehnten bis in das vierzehnte Jahrhundert, Oswald Redlich (ed.), Innsbruck 1886.

Die Urkunden der Brixener Hochstifts-Archive 845 – 1295 I, Leo Santifaller (ed.), Innsbruck 1929.

Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive 1295-1336 II-1 a II-2, Leo Santifaller – Heinrich Appelt (edd.), Leipzig 1941 - 1943.

Die Urkunden der Stadt Hall in Tirol 1. 1303-1600, Heinz Moser (ed.), Innsbruck 1989.

Diplomatische Beiträge zur Geschichte der Luxemburger, Ludwig Schönach (ed.), Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 45, 1906, s. 197-225.

Ein Verzeichnis der Urkunden der Bozner Pfandleihanstalt aus der Mitte des 14. Jahrhunderts, in: Festschrift zu Ehren Konrad Fischnalers, Leo Santifaller (ed.), Innsbruck 1927, s. 53-61.

Florentiner in Tirol und anderen Alpenländern (Handels-Regesten), in: Forschungen zur Geschichte von Florenz 4, Robert Davidsohn (ed.), Berlin 1908, s. 323-357.

Historia rerum in Italia gestarum (Ferreto di Vicenza), in: Rerum Italicarum Scriptores 9, Ludovico Antonio Muratori (ed.), Mediolani 1726, s. 935-1182.

Innsbrucker Schatzarchiv-Urkunden in München von 1222 bis 1400 (1451), Sebastian Hölzl - Peter Moser (edd.), Innsbruck 1981.

Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum, in: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores 36/I-II, Fedor Schneider (ed.), Hannover-Leipzig 1909 - 1910. Něm. překlad: *Das Buch gewisser Geschichten von Abt Johann von Victring*, Walter Friedensburg (přel.), Leipzig 1888.

Kritisch-diplomatische Beyträge zur Geschichte Tirols im Mittelalter 2-1, Joseph Hormayr von Hortenburg (ed.), Wien 1803.

Kronika česká Přibíka Pulkavy z Radenína, in: Fontes rerum Bohemicarum 5, Josef Emler – Jan Gebauer (edd.), Praha 1893, s. 1-326.

Liber vetustissimus antiquae civitatis pragensis 1310-1518, Hana Pátková – Věra Smolová – Aleš Pořízka (edd.), Praha 2011.

Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad 1. Od roku 1300-1450, Josef Strnad (ed.), Plzeň 1891.

Meinhards II. Urbare der Grafschaft Tirol, Oswald von Zingerle (ed.), Wien 1890

Monumenta Germaniae Historica. Legum sectio IV. Tomus 4/1-2. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum inde ab a. MCCXCVII usque ad a. MCCCXIII (1298-1313), Jakob Schwalm (ed.), Hannover-Leipzig 1906 – 1911.

Monumenta Germaniae Historica. Legum sectio IV. Tomus 5, Constitutiones et acta publica imperatorum et regum inde ab a. MCCCXIII usque ad a. MCCCXXIV (1313-1324), Jakob Schwalm (ed.), Hannover-Leipzig 1909 – 1913.

Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten 6-9, Hermann Wießner (ed.), Klagenfurt 1958-1965.

Monumenta Tirolensia, Anton Emmert (ed.), in: *Der österreichische Geschichtsforscher* 1, Joseph Chmel (ed.), Wien 1838, s. 566-585.

Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archívu ve Vaduzu/Die mährischen und schlesischen Urkunden des Familienarchivs der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein in Vaduz I, 1173-1380, Jan Bistřický et al. (ed.), Mikulov 1992.

Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila, Jiří Daňhelka (ed.), Praha 1957.

Ottokars Österreichische Reimchronik, in: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, Deutsche Chroniken V/1-2*, Joseph Seemüller (ed.), Hannover 1890-93.

Peter Suchenwirt's Werke aus dem vierzehnten Jahrhunderte. Ein Beytrag zur Zeit- und Sittengeschichte, Adolf Primisser (ed.), Wien 1827.

Quellen zur Geschichte des Zollwesens und Handelsverkehrs in Tirol und Vorarlberg vom 13. bis 18. Jahrhundert, Otto Stolz (ed.), Wiesbaden 1955.

Quellen zur Steuer-, Bevölkerungs- und Sippengeschichte des Landes Tirol im 13., 14. und 15. Jahrhundert. Festgabe zum 80. Lebensjahre Oswald Redlichs, Innsbruck 1939.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae 2-4, Josef Emler (ed.), Pragae 1882 - 1892.

Regesta Habsburgica. Abt. 3. Die Regesten der Herzöge von Österreich sowie Friedrichs des Schönen als Deutschem König von 1314-1330, Lothar Groß (ed.), Innsbruck 1924.

Regesta Imperii VI. Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1272-1313. Abt. 2. Die Regesten des Kaiserreiches unter Adolf von Nassau. 1291-1298, Vincenz Samanek - Johann Friedrich Böhmer (edd.), Innsbruck 1948.

Regesta Imperii VI. Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1272-1313. Abt. 4. Heinrich VII. 1288/1308-1313. 1. Lief.: 1288/1308 - August 1309, Kurt-Ulrich Jäschke - Peter Thorau - Johann Friedrich Böhmer (edd.), Wien-Weimar-Köln 2006.

Regesten aus tirolischen Urkunden 1-2, Justinian Ladurner (ed.), Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 1, 1864, s. 333-372 a 2, 1865, s. 379-416.

Regesten Kaiser Ludwigs des Bayern (1314-1347). Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. H. 8: Die Urkunden aus den Archiven und Bibliotheken Österreichs, Johannes Wetzel (ed.), Köln-Weimar-Wien 2008.

Regesten zur Geschichte Kärntens 1, 2, 4, Ignaz Tomaschek (ed.), Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 6, 1861, s. 127-140 a 7, 1862, s. 73-110 a 9, 1864, s. 87-118.

Regesten zur tirolischen Kunstgeschichte. Von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1364, Michael Mayr-Adlwang (ed.), Separatabdruck aus Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 42 (1898), Innsbruck 1898.

Regesto cronologico dei documenti, delle carte, delle scritture del principato vescovile di Trento esistenti nell'I. R. archivio di corte e di stato in Vienna, Guido Dominecz (ed.), Cividale 1897.

Tiroler Urkundenbuch 1-3, Franz Huter (ed.), Innsbruck 1937 – 1957.

Tiroler Urkundenbuch, II. Abteilung. Die Urkunden zur Geschichte des Inn-, Eisack- und Pustertals 1-2, Martin Bitschnau - Hannes Obermair (edd.), Innsbruck 2009-2012.

Tirolische Weistümer IV/1. Burggrafenamt und Etschland, Ignaz Vinzenz Zingerle – Josef Egger (edd.), Innsbruck 1888, s. 186-196.

Matthäus MERIAN – Mertin ZEILLER, *Topographia Provinciarum Austriacarum, Austriae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Tyrolis etc., Das ist Beschreibung Vnd Abbildung der fürnembsten Stätt [...]*, Frankfurt 1679. (online). (citováno 1. 3. 2014). Dostupné z: <<http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/content/structure/189684>>.

Über das vaterländische Statutenwesen, Joseph Rapp (ed.), Beiträge zur Geschichte von Tirol und Vorarlberg 5, 1829, s. 1-229.

Urbare der Stifte Marienberg und Münster, Peters von Liebenberg-Hohenwart und Hansens von Annenberg, der Pfarrkirchen von Meran und Sarnthein, Basilius Schwitzer (ed.), Innsbruck 1891.

Urkunden-Regesten für die Geschichte von Steiermark vom Jahre 1252 bis zum Jahre 1580, Georg Göth (ed.), Mitteilungen des Historischen Vereins für Steiermark 5, 1854, s. 213-240.

Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens unter K. Heinrich von Kärnten, Ludwig Schönach (ed.), Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 43, 1905, s. 186-192.

Zbraslavská kronika, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 4, Josef Emler (ed.), Praha 1884, s. 1-337. Čes. překlad: *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, Svoboda, Praha 1975.

Zur Geschichte der tirolischen Landesfürsten im ersten Drittel des 14. Jahrhunderts, 1300-1330: Amtsrechnungen über die fürstlichen Gefälle in der Grafschaft Tirol von den Jahren 1303-1305, Joseph Chmel (ed.), in: *Der österreichische Geschichtsforscher* 1, Idem (ed.), Wien 1841, s. 133-187.

Zur Geschichte der tirolischen Landesfürsten im ersten Drittel des 14. Jahrhunderts, 1300-1330: Urkunden von und an König Heinrich von Böhmen und Polen, Herzog von Kärnthen und Grafen von Görz und Tirol, Joseph Chmel (ed.), in: *Der österreichische Geschichtsforscher* 1, Idem (ed.), Wien 1841, s. 350-397.

Zur Geschichte der tirolischen Landesfürsten im ersten Drittel des 14. Jahrhunderts, 1300-1330: Auszüge aus einem Diplomatarium des tirolischen Landesfürsten K. Heinrichs von Böhmen, Herzogs von Kärnthen und Grafen von Görz und Tirol, 1326-1330, Joseph Chmel (ed.), in: *Der österreichische Geschichtsforscher* 2, Idem (ed.), s. 172-188.

B. Literatura

Beiträge zur Geschichte Tirols. Festgabe des Landes Tirol zum Elften Österreichischen Historikertag in Innsbruck vom 5. bis 8. Oktober 1971, Innsbruck 1971.

Genealogisches Handbuch zur Schweizer Geschichte 1. Hoher Adel, Zürich 1900 – 1908.

Sigmund ADLER, *Zur Rechtsgeschichte des adeligen Grundbesitzes in Österreich*, Leipzig 1902.

Wolfgang ACHNITZ, *Die Gestörte Hochzeit. Literatur und Geschichte in den Ehrenreden des vermeintlichen Herolds Peter Suchenwirt*, in: *Mittelalterliche Kultur und Literatur im Deutschordensstaat in Preussen: Leben und Nachleben. Interdisziplinäres Symposium über die Kultur und Literatur im Deutschordensstaat in Preußen, 22. bis 26. September 2004*, Kwidzyn, Jaroslaw Wenta (ed.), Toruń 2008, s. 483-498.

Doris AICHHOLZER, *Die Kärntner in Chroniken und literarischen Werken des Hoch- und Spätmittelalters*, Carinthia I 186, 1996, s. 439-461.

Alice Maud ALLEN, *A History of Verona*, London 1910.

Gerd ALTHOFF, *Beratungen über die Gestaltung zeremonieller und ritueller Verfahren im Mittelalter*, in: *Vormoderne politische Verfahren*, Barbara Stollberg-Rilinger (ed.), Berlin 2001, s. 53-71.

Gerd ALTHOFF, *Colloquium familiare - Colloquium secretum - Colloquium publicum. Beratung im politischen Leben des früheren Mittelalters*, in: Gerd Althoff, *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde*, Darmstadt 1997, s. 157-184.

Gerd ALTHOFF, *Die Macht der Rituale*, Darmstadt 2003.

Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter, Gerd Althoff (ed.), Stuttgart 2001.

Gerd ALTHOFF, *"Gloria et nomen perpetuum". Wodurch wurde man im Mittelalter berühmt?*, in: Gerd Althoff, *Inszenierte Herrschaft. Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter*, Darmstadt 2003 s. 1-24.

Gerd ALTHOFF - Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Rituale der Macht in Mittelalter und Früher Neuzeit*, in: *Die neue Kraft der Rituale. Sammelband der Vorträge des Studium generale der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg im Wintersemester 2005/2006*, Axel Michaels (ed.), Heidelberg 2008, s. 141-178.

Gerd ALTHOFF, *Spielen die Dichter mit den Spielregeln der Gesellschaft?*, in: Gerd Althoff, *Inszenierte Herrschaft. Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter*, Darmstadt 2003, s. 251-273.

Gerd ALTHOFF, *Ungeschriebene Gesetze. Wie funktioniert Herrschaft ohne schriftlich fixierte Normen?*, in: Gerd Althoff, *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde*, Darmstadt 1997, s. 282-304.

Gerd ALTHOFF, *Verwandte, Freunde und Getreue. Zum politischen Stellenwert der Gruppenbindungen im früheren Mittelalter*, Darmstadt 1990.

Gerd ALTHOFF, *Zum Inszenierungscharakter öffentlicher Kommunikation im Mittelalter*, in: *Von Fakten und Fiktionen. Mittelalterliche Geschichtsdarstellungen und ihre kritische Aufarbeitung*, Johannes Laudage (ed.), Köln 2003, s. 79-94.

Gert AMMANN et al., *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs: Tirol*, Wien 1980.

Arnold ANGENENDT, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Darmstadt 2000.

Gottlieb von ANKERSHOFEN - Karlmann TANGL, *Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten bis zur Vereinigung mit den österreichischen Fürstenthümern 4-I*, Klagenfurt 1865.

ANONYM, *Stammtafel der Edlen von Voitsberg (mit Urkunden)*, Der Geschichtsfreund. Beiträge zur vaterländischen Geschichte 1, 1866, s. 292-297.

Peter ANREITER-Christian CHAPMAN-Gerhard RAMPL, *Die Gemeindenamen Tirols: Herkunft und Bedeutung*, Innsbruck 2009.

Hans Hubert ANTON, *Fürstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit*, Bonn 1968.

Robert ANTONÍN, *Formování moravské zemské obce a souboj o český trůn v letech 1306-1310*, in: Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám, Brno 2009, s. 221-235.

Robert ANTONÍN, *Jihomoravská města v souboji o český trůn v letech 1306-1310*, Brno v minulosti a dnes 21, 2008, s. 13-25.

Robert ANTONÍN, *Konflikty měšťanů a panských rodů v Čechách roku 1309*, in: Konfliktní situace v dějinách. Sborník z doktorandské konference 5. října 2007, Kateřina Čadková et al. (edd.), Pardubice 2007, s. 21-29.

Robert ANTONÍN, *Král Jan a zbraslavský opat Petr. Proměny reflexe Jana Lucemburského ve Zbraslavské kronice*, in: Jan Lucemburský. Kultura, umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka, Ivo Hlobil – Daniela Rywiková (edd.), Ostrava 2012, s. 11-24.

Robert ANTONÍN, *Obráz ideálního panovníka ve Zbraslavské kronice*, in: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky, Martin Wihoda - Demeter Malaťák (edd.), Brno 2006, s. 197-216.

Leonid ARBUSOW, *Colores rhetorici. Eine Auswahl rhetorischer Figuren und Gemeinplätze als Hilfsmittel für akademische Übungen an mittelalterlichen Texten* (Hrsg. von Helmut Peter), Göttingen 1963.

Benjamin ARNOLD, *Princes and territories in medieval Germany*, Cambridge 1991.

Heinz Ludwig ARNOLD – Heinrich DETERING, *Grundzüge der Literaturwissenschaft*, Nördlingen 2003.

Karl ATZ, *Kunstgeschichte von Tirol und Vorarlberg*, Innsbruck 1909.

Karl ATZ – Adelgott SCHATZ, *Der deutsche Anteil des Bistums Trient. Topographisch-historisch-statistisch und archäologisch beschrieben. 4 Das Dekanat Lana und Meran*, Trient 1907.

Engelbert AUCKENTHALER, *Geschichte der Höfe und Familien von Ratschings und Jaufental*, Innsbruck 1970.

Engelbert AUCKENTHALER, *Geschichte der Höfe und Familien von Stilfes und Valgenein*, Innsbruck 1956.

Karl AUSSERER, *Der Adel des Nonsberges. Sein Verhältnis zu den Bischöfen und zu den Landesfürsten, seine Schlösser, Burgen und Edelsitze, seine Organisations, Freiheiten und Rechte. Die „Nobili rurali“*, Jahrbuch des heraldisch-genealogischen Vereines Adler in Wien 9, 1899, s. 13-252.

Karl AUSSERER, *Die „Bozner Chronik“ und ihre Nachrichten zur Geschichte der Stadt Bozen*, Der Schlern 3, 1922, s. 386-393.

Ernst BACHER et al., *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs: Kärnten*, Wien 2001.

Matthias BACHMANN, *Lehenhöfe von Grafen und Herren im ausgehenden Mittelalter. Das Beispiel Rieneck, Wertheim und Castell*, Köln-Weimar-Wien 2000.

Elisabeth BAMBERGER, *Die Finanzverwaltung in den deutschen Territorien des Mittelalters (1200-1500)*, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 77, 1923, s. 168-255.

Richard BAMBERGER et al., *Österreich Lexikon in zwei Bänden I-II*, Wien 1995.

Richard W. BARBER - Juliet R. V. BAKER, *Tournaments: Jousts, Chivalry, and Pageants in the Middle Ages*, New York 1989, s. 166-173.

Urban BASSI – Margit KAMPTNER, *Studien zur Geschichtsschreibung Johanns von Viktring*, Klagenfurt 1997.

Franz BASTIAN, *Oberdeutsche Kaufleute in den älteren Tiroler Raitbüchern (1288-1370). Rechnungen und Rechnungsauszüge samt Einleitungen und Kaufmannsregister*, München 1931.

Otakar BAUER, *Český stát po vymření Přemyslovců za vlády Rudolfa Habsburského, Jindřicha Korutanského, Jana Lucemburského a Karla IV*, Praha 1941.

Wilhelm BAUM, *Die Grafen von Görz in der europäischen Politik des Mittelalters*, Klagenfurt 2000.

Wilhelm BAUM, *Die Grafen von Görz und das deutsche Königtum (1273-1420)*, in: Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten 2000, Nikolasch Franz (ed.), Millstatt 2000, s. 99-107.

Wilhelm BAUM, *Margarete Maultasch. Erbin zwischen den Mächten*, Graz-Wien-Köln 1994.

Wilhelm BAUM, *Tirol und Böhmen im Zeitalter König Johanns von Böhmen (1310-1346)*, Der Schlern 70, 1996, s. 678-686.

Winfried BAUMANN, *Die Literatur des Mittelalters in Böhmen. Deutsch - lateinisch - tschechische Literatur vom 10. bis 15. Jahrhundert*, München-Wien 1978.

Hans Michael BAUMGARTNER, *Institution und Krise*, in: Institutionen und Geschichte. Theoretische Aspekte und mittelalterliche Befunde, Gerd Melville (ed.), Köln 1992, s. 97-114.

Die archivalischen Quellen: mit einer Einführung in die historischen Hilfswissenschaften, Friedrich Beck - Eckart Henning (edd.), Köln-Weimar-Wien 2012.

Alexander BEGERT, *Böhmen, die böhmische Kur und das Reich vom Hochmittelalter bis zum Ende des Alten Reiches. Studien zur Kurwürde und zur staatsrechtlichen Stellung Böhmens*, Husum 2003.

Alexander BEGERT, *Die Entstehung und Entwicklung des Kurkollegs. Von den Anfängen bis zum frühen 15. Jahrhundert*, Berlin 2010

Hans-Joachim BEHR, *Literatur als Machtlegitimation. Studien zur Funktion der deutschsprachigen Dichtung am böhmischen Königshof im 13. Jahrhundert*, München 1989.

Martin BEHRENDT, *Zeitklage und laudatio temporis acti in der mittelhochdeutschen Lyrik*, Berlin 1935.

Thomas BEHRMANN, *Zum Wandel der öffentlichen Anrede im Spätmittelalter*, in: Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter, s. 291-317.

Wilfried BEIMROHR, *Das Tiroler Landesarchiv und seine Bestände*, Innsbruck 2002.

Wilfried BEIMROHR, *Die Rottenburger*, in: Notburga. Mythos einer modernen Frau. Gemeinsame Ausstellung von Augustinermuseum Rattenberg, Museum Tiroler Bauernhöfe Kramsach, Schloss Matzen Reith im Alpbachtal, 1. Mai - 26. Oktober 2001, Reith im Alpbachtal 2001, s. 197-215.

Wilfried BEIMROHR, *Mit Brief und Siegel. Die Gerichte Tirols und ihr älteres Schriftgut im Tiroler Landesarchiv*, Innsbruck 1994.

Istvan Pieter BEJCZY, *The Cardinal Virtues in the Middle Ages: A Study in Moral Thought from the Fourth to the Fourteenth Century*, Leiden 2011.

Wilhelm BERGES, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Leipzig 1938.

Ernst BERNHEIM, *Politische Begriffe des Mittelalters im Lichte der Anschauungen Augustins*, in: Ideologie und Herrschaft im Mittelalter, Max Kerner (ed.), Darmstadt 1982, s. 59-79.

Marco BETTOTTI, *La nobiltà trentina nel medioevo (metà XII - metà XV secolo) I*, Bologna 2002.

Arnoud-Jan A. BIJSTERVELD, *The medieval gift as agent of social bonding and political power*, in: *Do ut des : gift giving, memoria, and conflict management in the medieval Low Countries*, Idem, Verloren 2007, s. 18-50.

Markus BITTMANN, *Kreditwirtschaft und Finanzierungsmethoden. Studien zu den wirtschaftlichen Verhältnissen des Adels im westlichen Bodenseeraum 1300-1500*, Stuttgart 1991.

Horst BITSCH, *Die Verpfändungen der Landgrafen von Hessen während des späten Mittelalters*, Göttingen 1974.

Martin BITSCHNAU, *Die Adelssitze Auer*, Schlern 48, 1974, s. 663-664.

Martin BITSCHNAU, *Burg und Adel in Tirol zwischen 1050 und 1300. Grundlagen zu ihrer Erforschung*, Wien 1983.

Martin BITSCHNAU-Hannes OBERMAIR, *Einleitung*, in: *Tiroler Urkundenbuch, II. Abteilung 1*, s. XI-XV.

Richard BLAAS, *Der Archivar Joseph Chmel*, MIÖG 71, 1963, s. 420-440.

Marie BLÁHOVÁ, *Cisterciáci ve službách české politiky za posledních Přemyslovců a při nástupu Lucemburků*, in: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turowie w dniach 8. – 11. V. 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz (edd.), Opole-Wrocław 1996, s. 363-368.

Marie BLÁHOVÁ, *Cisterciácké dějepisectví ve středověkých Čechách*, *Historický obzor* 12, 1994, s. 275-280.

Marie BLÁHOVÁ, *Dílna středověkého historika. (Způsob práce Petra Žitavského)*, in: *Pišmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu we wczesnej*

epoce nowożytniej, Antoni Barciak - Wojciech Iwańczak (edd.), Katowice 2006, s. 11-33.

Marie BLÁHOVÁ, *Klášterní historiografie ve středověkých Čechách*, in: Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie w dniach 4. – 6. XI. 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz (edd.) Opole 1995, s. 143-157.

Marie BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 3. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota. Historický komentář. Rejstřík*, Praha 1995.

Marie BLÁHOVÁ, *Středověké dějepisectví jako pramen vědecké historiografie (na příkladu českých zemí)*, in: Ad fontes. O naturze źródła historycznego, Historia 170, Stanisław Rosik – Przemysław Wiszewski (edd.), Wrocław 2004, s. 229-241.

Marc BLOCH, *Feudální společnost*, Praha 2010.

Lenka BOBKOVÁ, *"Boj" o Jana*, in: Inter laurum et olivam. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. 1-2/2002. Z pomocných věd historických. 16, Jiří Šouša – Ivana Ebelová (edd.), Praha 2007, s. 653-666.

Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české IV/a, 1310-1402*, Praha-Litomyšl 2003.

Friedrich BOCK, *Fälschungen des Freiherrn von Hormayr (1782-1848)*, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 47, 1928, s. 225-243.

Constantin Edler von BÖHM, *Handschriften des k. u. k. Hof- und Staats-Archivs 1-2*, Wien 1873-1874.

Václav BOK, *Podmínky rozvoje německé literatury na dvoře Přemyslovců ve 13. století*, in: Moravo, Čechy, radujte se!, Václav Bok et al. (edd.), Praha 1998, s. 9-18.

Václav BOK, *Středohornoněmecká lyrika na přemyslovském dvoře*, in: Moravo, Čechy, radujte se!, Václav Bok et al. (edd.), Praha 1998, s. 21-33.

Václav BOK, *Zum Bild des böhmischen Königs Premysl Otakars II. in der "Steirischen Reimchronik"*, in: Literarisches Leben: Rollenentwürfe in der Literatur des Hoch- und Spätmittelalters. Festschrift für Volker Mertens zum 65. Geburtstag, Matthias Meyer, Hans-Jochen Schiewer (edd.), Tübingen 2002, s. 33-54.

Hildegard BOKOVÁ-Libuše SPÁČILOVÁ et al., *Stručný raně novohornoněmecký glosář k pramenům z českých zemí*, Olomouc 2003.

Hartmut BOOCKMANN, *Stauferzeit und spätes Mittelalter. Deutschland 1125-1517*, Berlin 1987.

Lester Kruger BORN, *The perfect prince. A study in 13th and 14th century ideals*, Speculum 3, 1928, s. 470-504.

Das Rittertum im Mittelalter, Arno Borst (ed.), Darmstadt 1976.

Karl BOSL, *Böhmen als Paradefeld ständischer Repräsentation vom 14. bis zum 17. Jahrhundert*, in: Böhmen und seine Nachbarn. Gesellschaft, Politik und Kultur in Mitteleuropa, Karl Bosl (ed.), Wien 1976, s. 188-200.

Karl BOSL, *Die Grundlagen der modernen Gesellschaft im Mittelalter. Eine deutsche Gesellschaftsgeschichte des Mittelalters 1-2*, Stuttgart 1972.

Karl BOSL et al., *Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder 1. Die böhmischen Länder von der archaischen Zeit bis zum Ausgang der hussitischen Revolution*, Stuttgart 1967.

Karl BOSL, *Leitbilder und Wertvorstellungen des Adels von der Merowingerzeit bis zur Höhe der feudalen Gesellschaft*, München 1974.

Václav BOZDĚCH, *Volební jednání roku 1306*, in: Sedmá výroční zpráva zemské vyšší reálné školy v Příboře za školní rok 1908 – 1909, Příbor 1909, s. 3-11.

Elisabeth BRACHARZ, *Die Burgen im unteren Inntal*, Innsbruck 1966.

Stefan BRAKENSIEK, *Lokale Amtsträger in deutschen Territorien der Frühen Neuzeit. Institutionelle Grundlagen, akzeptanzorientierte Herrschaftspraxis und obrigkeitliche Identität*, in: Staatsbildung als kultureller Prozess: Strukturwandel und Legitimation von Herrschaft in der Frühen Neuzeit, Ronald G. Asch, Dagmar Freist (edd.), Köln-Weimar-Wien 2005, s. 49-67.

Ferdinand VON BRANDIS, *Das Familienbuch der Grafen von Brandis*, Baden 1889.

Jacob Andrä Freiherr von BRANDIS, *Die Geschichte der Landeshauptleute von Tirol*, Innsbruck 1850.

Klaus BRANDSTÄTTER, *Adel an Etsch und Inn im späten Mittelalter*, in: Von der Via Claudia Augusta zum Oberen Weg: Leben an Etsch und Inn. Westtirol und angrenzende Räume von der Vorzeit bis heute. Vorträge der landeskundlichen Tagung veranstaltet vom Verein Via Claudia Augusta Tirol, Landeck und dem Südtiroler Kulturinstitut, Bozen - Landeck, 16. bis 18. Juni 2005, Rainer Loose (ed.), Innsbruck 2006, s. 239-260.

Klaus BRANDSTÄTTER, *Aktionsradius und wirtschaftliche Orientierung städtischer Eliten in Tirol im späten Mittelalter*, in: Ville et montagne. Stadt und Gebirge, Gauro Coppola (ed.), Zürich 2000, s. 45-62.

Klaus BRANDSTÄTTER, *Die bürgerliche Oberschicht in Bozen*, in: Bozen von den Grafen von Tirol bis zu den Habsburgern. Bolzano fra i Tirolo e gli Asburgo. Beiträge der internationalen Studientagung, Bozen, Schloß Maretsch, 16. - 18. Oktober 1996, Bozen 1999, s. 127-172.

Klaus BRANDSTÄTTER, *Die Verpfändung landesfürstlicher Gerichte in Tirol im späten Mittelalter (= Hausarbeit, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1985.

Klaus BRANDSTÄTTER, *Ratsfamilien und Tagelöhner: die Bewohner von Hall in Tirol im ausgehenden Mittelalter*, Innsbruck 2002.

Hermann BRAUMÜLLER, *Geschichte Kärntens*, Klagenfurt 1949.

Rudolf BRAUN, *Staying on top: socio-cultural reproduction of European power elites*, in: *Power elites and state building*, Wolfgang Reinhard (ed.), Oxford 1996, s. 235-259.

Wilhelm BRAUNEDER, *Die territorialstrukturen im süddeutsch-österreichischen Raum*, in: *Hochmittelalterliche Territorialstrukturen in Deutschland und Italien (Tagung vom 7. bis 12. September 1992 in Trient)*, Giorgio Chittolini - Dietmar Willoweit (edd.), Berlin 1996, s. 31-51.

Claudia BRINKER – VON DER HEYDE, *Peter Suchenwirt*, in: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon 9*, Wolfgang Stammeler-Karl Langosch-Kurt Ruh (edd.), Berlin-New York 1995, sl. 481-488.

Claudia BRINKER, *Von manigen helden gute tat. Geschichte als Exempel bei Peter Suchenwirt*, Bern-Frankfurt am Main-New York-Paris 1987.

Clemens BRODKORB-Erwin GATZ, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon*, Berlin 2001.

Ernst BRUCKMÜLLER-Michael MITTERAUER-Helmuth STRADAL, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen 3. Täler und Gerichte*, Wien 1973.

Otto BRUNNER, *Abendländisches Geschichtsdenken*, in: *Geschichtsdenken und Geschichtsbild im Mittelalter. Ausgewählte Aufsätze und Arbeiten aus den Jahren 1933 bis 1959*, Walther Lammers (ed.), Darmstadt 1961, s. 434-459.

Otto BRUNNER, *Die ritterlich-höfische Kultur*, in: *Das Rittertum im Mittelalter*, Arno Borst (ed.), Darmstadt 1976, s. 142-171.

Otto BRUNNER, *Land und Herrschaft. Grundfragen einer territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*, Wien 1973.

Franz BRZOSKA, *Margarete Gräfin von Tirol (Maultasch)*, *Der Schlern* 56, 1982, s. 5-24.

Joachim BUMKE, *Geschichte der deutschen Literatur im hohen Mittelalter*, München 2004.

Joachim BUMKE, *Höfischer Körper - Höfische Kultur*, in: *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche*, Joachim Heinzle (ed.), Frankfurt am Main-Leipzig 1999, s. 67-102.

Joachim BUMKE, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, Nördlingen 2002.

Joachim BUMKE, *Mäzene im Mittelalter. Die Gönner und Auftraggeber der höfischen Literatur in Deutschland 1150-1300*, München 1979.

Joachim BUMKE, *Studien zum Ritterbegriff im 12. und 13. Jahrhundert*, Heidelberg 1964.

August BURCKHARDT, *Untersuchungen zur Genealogie der Grafen von Thierstein 1-2*, *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde* 11, 1912, s. 231-243 a 13, 1914, s. 376-386.

Erna BUSCHMANN, *"Ministerium Dei - idoneitas". Um ihre Deutung aus den mittelalterlichen Fürstenspiegeln*, *Historisches Jahrbuch* 82, 1962, s. 70-102.

Stephanie CAIN VAN D'ELDEN, *Peter Suchenwirt and heraldic poetry*, Wien 1976.

Franz CARMELLE – Richard FRISCHAUF, *Die Stifte und Klöster Tirols*, Innsbruck-Wien 1985.

Alexander James CARLYLE - Robert Warrand CARLYLE, *A History of Medieval Political Theory in the West, III. Political Theory from the Tenth Century to the Thirteenth*, Edinburgh and London 1950.

Alexander James CARLYLE - Robert Warrand CARLYLE, *A History of Medieval Political Theory in the West, VI. Political Theory from 1300 to 1600*, Edinburgh and London 1950.

Teresa C. CARP, *Puer senex in Roman and medieval thought*, Latomus. Revue et collection d'études latines 39, 1980, s. 736-739.

Karel CASTELIN, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300-1471*, Praha 1953.

Otto Paul CLAVADETSCHER, *Notariat und Notare in westlichen Vinschgau im 13. und 14. Jahrhundert*, in: *Der Vinschgau und seine Nachbarräume. Vorträge des landeskundlichen Symposiums veranstaltet vom Südtiroler Kulturinstitut in Verbindung mit dem Bildungshaus Schloß Goldrain 27. bis 30. Juni 1991*, Rainer Loose (ed.), Bozen 1993, s. 137-147.

Otto Paul CLAVADETSCHER, *Zum Notariat im mittelalterlichen Rätien*, in: *Festschrift für Friedrich Hausmann*, Herwig Ebner (ed.), Graz 1977, s. 81-92.

Thomas CRAMER, *Geschichte der deutschen Literatur im späten Mittelalter*, München 2000.

Ernst Robert CURTIUS, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998.

Jaroslav ČECHURA, *Královská komora a královské finance lucemburské epochy*, in: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, s. 319-328.

Klaus DALMATINER, *Heinrich VI. Herzog von Kärnten, Graf von Tirol und Titularkönig von Böhmen und Polen (1270-1335)* (=Dissertation, Universität Klagenfurt), Klagenfurt 1996.

Robert DAVIDSOHN, *Beiträge zur Geschichte des Reiches und Oberitaliens aus den Tiroler Rechnungsbüchern des Münchner Reichsarchivs (1311/12-1341)*, MIÖG 37, 1917, s. 189-233, 364-410.

Hans DELBRÜCK, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte III. Das Mittelalter*, Berlin 1907.

Joachim DELLINGER, *Geschichtliche Notizen über das Schloß und die Hofmark Haltenberg am Lech*, Oberbayerisches Archiv 4, 1843, s. 271-282.

Jürgen DENDORFER, *Was war das Lehnswesen? Zur politischen Bedeutung der Lehnbindung im Hochmittelalter*, in: *Denkweisen und Lebenswelten des Mittelalters*, Eva Schlotheuber - Maximilian Schuh (edd.), München 2004, s. 43-64.

Walther DIESENREITER, *Rudolf III. (I.). Herzog von Österreich – König von Böhmen (=Dissertation, Universität Wien)*, Wien 1935.

Bernhard DIESTELKAMP, *Das Lehnrecht der Grafschaft Katzenelnbogen (13. Jahrhundert bis 1479). Ein Beitrag zur Geschichte des spätmittelalterlichen deutschen Lehnrechts, insbesondere zu seiner Auseinandersetzung mit oberitalienischen Rechtsvorstellungen*, Aalen 1969.

Bernhard DIESTELKAMP, *Lehnrecht und Lehnspolitik als Mittel des Territoriaausbaus*, Rheinische Vierteljahrsblätter 63, 1999, s. 26-38.

Bernhard DIESTELKAMP, *Lehnrecht und spätmittelalterliche Territorien*, in: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert* 1, s. 65-96.

August DIMITZ, *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis 1813. I. Von der Urzeit bis zum Tode Kaiser Friedrichs III. (1493)*, Laibach 1874.

Peter DINZELBACHER, *Handbuch der Religionsgeschichte im deutschsprachigen Raum. Bd. 2. Hoch- und Spätmittelalter*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2000.

Ulf DIRLMEIER-Gerhard FOUQUET-Bernd FUHRMANN, *Europa im Spätmittelalter 1215-1378*, München 2003.

Max DOBLINGER, *Die Herren von Walsee. Ein Beitrag zur österreichischen Adelsgeschichte*, Archiv für österreichische Geschichte 95, 1906, s. 235-578.

Karel DOLISTA, *Dosud neznámý list Jindřicha Korutanského z 28. února 1309*, Archivní Časopis 23, 1973, s. 36-40.

Alfons DOPSCH, *Beiträge zur Geschichte der Finanzverwaltung Österreichs im 13. Jahrhundert. 2. Die Organisation der landesfürstlichen Finanzverwaltung. Das Landschreiber- und Hubmeisteramt insbesondere*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 18, 1897, s. 233-339.

Alfons DOPSCH, *Ein antihabsburgischer Fürstenbund im Jahre 1292*, MIÖG 22, 1901, s. 600-638.

Alfons DOPSCH, *Ein Verzeichnis des Besitzes der Herzoge von Kärnten in Krain und der Mark (von 1311)*, MIÖG 22, 1901, s. 455-462.

Heinz DOPSCH, *Der österreichische Adel*, in: Österreichs Sozialstrukturen in historischer Sicht, Erich Zöllner (ed.), Wien 1980, s. 25-43.

Alfons DOPSCH, *Die Kärnten-Krainer-Frage und die Territorialpolitik der ersten Habsburger in Österreich*, Archiv für österreichische Geschichte 87, 1899, s. 1-112.

Heinz DOPSCH, *Die Grafen von Heunburg*, Carinthia I 160, 1970, s. 311-342.

Heinz DOPSCH, *Ministerialität und Herrenstand in der Steiermark und in Salzburg*, Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark 62, 1971, s. 3-31.

Heinz DOPSCH - Therese MEYER, *Von Bayern nach Friaul: Zur Herkunft der Grafen von Görz und ihren Anfängen in Kärnten und Friaul, Krain und Istrien*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 65, 2002 s. 293-370.

Eva DRAŠAROVÁ et al., *Průvodce po Rakouském státním archivu ve Vídni pro českého návštěvníka*, Praha-Dolní Břežany 2013.

Georg DROEGE, *Die finanziellen Grundlagen des Territorialstaates in West- und Ostdeutschland an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 53, 1966, s. 145-166.

Georges DUBY, *Neděle u Bouvines 27. červenec 1214*, Praha 1997.

Otto von DUNGERN, *Adelsherrschaft im Mittelalter*, München 1927.

Otto von DUNGERN, *Die Entstehung der Landeshoheit in Österreich*, Wien 1910.

Otto von DUNGERN, *Der Herrenstand im Mittelalter. Eine sozialpolitische und rechtsgeschichtliche Untersuchung*, Papiermühle 1908.

Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999.

Sáša DUŠKOVÁ-Jindřich ŠEBÁNEK, *Česká listina v době přemyslovské. Nástin vývoje*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Řada C-historická 11, 1964, s. 51-72.

Dana DVOŘÁČKOVÁ - MALÁ, *Panovnický dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace*, in: Dvory a rezidence ve středověku 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 11-37.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Familiares regis. Duchovenstvo na dvoře krále Václava II.*, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Eva Doležalová – Robert Šimůnek et al. (edd.), Praha 2007, s. 165-176.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Královský dvůr Václava II.*, České Budějovice 2011.

Rudolf DVOŘÁK, *Dějiny Markrabství moravského. Stručné vydání*, Brno 1906.

Rudolf DVOŘÁK, *Dějiny Moravy 2. Od vymření Přemyslovců do nastolení Ferdinanda Habsburského na trůn český 1306 - 1526*, Brno 1899.

Arnold Luschin von EBENGREUTH, *Friesacher Pfennige - Beiträge zu ihrer Münzgeschichte und zur Kenntnis ihrer Gepräge*, Wien 1923.

Arnold Luschin von EBENGREUTH, *Goldgeschäfte Meinhards II., Grafen von Tirol und seiner Söhne*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 8, 1928, s. 441-458.

Arnold Luschin von EBENGREUTH, *Handbuch der österreichischen Reichsgeschichte 1. Österreichische Reichsgeschichte des Mittelalters*, Bamberg 1914.

Winfried EBERHARD, „*Bonum commune*“ v konkurenci mezi monarchickou vládou a stavovskou společností, ČČH 102, 2004, s. 449-474.

Winfried EBERHARD, „*Gemeiner Nutzen*“ als oppositionelle Leitvorstellung im Spätmittelalter, in: *Renovatio et reformatio. Wider das Bild vom „finsteren“ Mittelalter*. Festschrift für Ludwig Hödl zum 60. Geburtstag überreicht von Freunden sowie Kollegen und Schülern, Manfred Gerwing - Godehard Ruppert (edd.), Münster 1985, s. 195-214.

Winfried EBERHARD, *Gewalt gegen den König im spätmittelalterlichen Böhmen. Adelliger Widerstand und der Ausbau der Herrschaftspartizipation*, in: *Königliche Gewalt – Gewalt gegen Könige: Macht und Mord im spätmittelalterlichen Europa*, Martin Kintzinger (ed.), Berlin 2004, s. 101-118.

Winfried EBERHARD, *Herrscher und Stände*, in: *Pipers Handbuch der politischen Ideen 2. Mittelalter: Von den Anfängen des Islams bis zur Reformation*, Iring Fetschker (ed.), München 1993, s. 467-551.

Herwig EBNER, *Die Herren von Ehrenfels*, Blätter für Heimatkunde (Steiermark) 33, 1959, s. 115-118.

Herwig EBNER, *Die Herren von Ehrenfels. Ein Beitrag zur Genealogie und Besitzgeschichte*, Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark 44, 1953, s. 68-98.

Alois EGGER-Ludwig STEINBERGER, *Die Höfe des Wipptales von Schönberg bis zur Brixner Klause 1-2*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 14, 1934, s. 1-255 a 16, 1936, s. 1-241.

Josef EGGER, *Geschichte Tirols von den ältesten Zeiten bis in die Neuzeit I*, Innsbruck 1872.

Josef EGGER, *Schloß Gerrenstein und seine Herren*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/42, 1898, s. 47-116.

Joachim EHLERS - Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter: Zusammenfassung*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter*, Peter Moraw (ed.), Stuttgart 2002, s. 581-613.

Otfrid EHRISMANN, *Ehre und Mut, Aventure und Minne. Höfische Wortgeschichten aus dem Mittelalter*, München 1995.

Ritterliches Tugendsystem, Günter Eifler (ed.), Darmstadt 1970.

Norbert ELIAS, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie. Mit einer Einleitung: Soziologie und Geschichtswissenschaft*, Frankfurt am Main 2002.

Anton EMMERT, *Geschichtliche Darstellung der Erblandämter in der gefürsteten Grafschaft Tirol*, Innsbruck 1838.

Wilhelm ERBEN, *Kriegsgeschichte des Mittelalters*, München-Berlin 1929.

Wilhelm ERBEN, *Über die Erwähnung eigener Erlebnisse bei Geschichtsschreibern des Mittelalters*, MIÖG 41, 1926, s. 11-34.

Arnold ESCH, *Überlieferungs-Chance und Überlieferungs-Zufall als methodisches Problem des Historikers*, Historische Zeitschrift 240, 1985, s. 529-570.

Ulf Christian EWERT – Jan HIRSCHBIEGEL, *Nur Verschwendung? Zur sozialen Funktion der demonstrativen Zurschaustellung höfischen Güterverbrauchs*, in: Luxus und Integration. Materielle Hofkultur Westeuropas vom 12. bis zum 18. Jahrhundert, Werner Paravicini (ed.), München 2010, s. 105-121.

Karl FAJKAMJER, *Die Ministeralien des Hohenstiftes Brixen*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/52, 1908, s. 7-191.

Karl FAJKAMJER, *Studien zur Verwaltungsgeschichte des Hochstiftes Brixen im Mittelalter*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 6, 1909, s. 1-21, 113-126, 209-249 a 313-347.

Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ, *Lucemburkové a turnaje*, in: Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura dvorské společnosti, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 419-45.

Werner FAULSTICH, *Medien und öffentlichkeiten im Mittelalter 800-1400*, Göttingen 1996.

Peter FELDBAUER, *Der Herrenstand in Oberösterreich*, Wien 1972.

Peter FELDBAUER, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen I. Herren und Ritter*, Wien 1973.

Peter FELDBAUER, *Rangprobleme und Konnubium österreichischer Landherrenfamilien. Zur sozialen Mobilität einer spätmittelalterlichen Führungsgruppe*, Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte 35, 1972, s. 571-590.

Claudia FELLER, *Das Rechnungsbuch Heinrichs von Rottenburg. Ein Zeugnis adeliger Herrschaft und Wirtschaftsführung im spätmittelalterlichen Tirol. Edition und Kommentar*, Wien-München 2010.

Richard FELLER – Edgar BONJOUR, *Geschichtsschreibung der Schweiz. Vom Spätmittelalter zur Neuzeit I, 2*. Basel 1979.

Barbara FELSNER-KORAK, *Die soziale Herkunft der Burggrafen und Burgpfleger in Kärnten bis 1500*, Carinthia I 175, 1985, s. 183-198.

Hans FENSKE et al., *Geschichte der politischen Ideen. Von der Antike bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main 2003.

Carola FEY, *Inventare*, in: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Hof und Schrift, Werner Paravicini - Jan Hirschbiegel - Jörg Wettlaufer (edd.), Ostfildern 2007, s. 473-483.

Zdeněk FIALA, *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995 - 1310*, Praha 1975.

Heinrich FICHTENAU, *Die Reihung der Zeugen und Konsentienten*, in: Beiträge zur Mediävistik. Ausgewählte Aufsätze 3. Lebensordnungen, Urkundenforschung, Mittellatein, Idem, Stuttgart 1986, s. 167-185.

Heinrich FICHTENAU, *Herkunft und Sprache Johannis von Viktring*, Carinthia I, 165, 1975, s. 25-39.

Karl FINSTERWALDER, *Die hochmittelalterliche Siedlung in Südtirol im Spiegel der deutschen Umformung der Örtlichkeitsnamen*, in: Tiroler Ortsnamenkunde 3. Einzelne Landesteile betreffende Arbeiten. Südtirol und Außerfern, Nachträge, Register, Idem, Innsbruck 1995, s. 929-965.

Karl FINSTERWALDER, *Die Ortsnamen in Tirol*, Tiroler Heimat 39, 1975, s. 249-261.

Karl FINSTERWALDER, *Flur- und Ortsnamen von Salurn*, in: Tiroler Ortsnamenkunde 3, s. 1131-1181.

Karl FINSTERWALDER, *Namenkunde des Kitzbüheler Raumes*, in: *Tiroler Ortsnamenkunde 1. Gesamttirol oder mehrere Landesteile betreffende Arbeiten*, Idem, Innsbruck 1990, s. 498-547.

Karl FINSTERWALDER, *Tiroler Namenkunde. Sprach- und Kulturgeschichte von Personen-Familien- und Hofnamen. Mit einem Namenlexikon*, Innsbruck 1978.

Karl FINSTERWALDER, *Tiroler Ortsnamenkunde 1-3*, Innsbruck 1990-1995.

Helmut FLACHENECKER-Manfred HEIM, *Johannes Wulfing von Schlackenwerth*, in: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon*, Clemens Brodkorb - Erwin Gatz (edd.), Berlin 2001, s. 195-196.

Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch-ritterlichen Kultur, Josef Fleckenstein (ed.), Göttingen 1991.

Das ritterliche Turnier im Mittelalter. Beiträge zu einer vergleichenden Formen- und Verhaltensgeschichte des Rittertums, Josef Fleckenstein (ed.), Göttingen 1985.

Josef FLECKENSTEIN, *Nachwort: Ergebnisse und Probleme*, in: *Das ritterliche Turnier im Mittelalter. Beiträge zu einer vergleichenden Formen- und Verhaltensgeschichte des Rittertums*, Idem (ed.), Göttingen 1985, s. 624-651.

Josef FLECKENSTEIN, *Vom Rittertum im Mittelalter. Perspektiven und Probleme*, Goldbach 1997.

Jean FLORI, *Rytíři a rytířství ve středověku*, Praha 2008.

Ursula FLOBMANN, *Österreichische Privatrechtsgeschichte*, Wien-New York 2008.

Geschichte des Landes Tirol I, Josef Fontana – Peter W. Haider (edd.), Bozen-Innsbruck-Wien 1990.

Christian FORNWAGNER, *Die Tirol betreffenden Bestände des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Tiroler Heimat NF 61, 1997, s. 215-225.

Christian FORNWAGNER, *Geschichte der Herren von Freundsberg in Tirol. Von ihren Anfängen im 12. Jahrhundert bis 1295. Mit einem Ausblick auf die Geschichte der Freundsberger bis zur Aufgabe ihres Stammsitzes 1467*, Innsbruck 1992.

Gerhard FOUQUET-Harm VON SEGGERN-Gabriel ZEILINGER, *Höfische Feste im Spätmittelalter. Eine Einleitung*, in: *Höfische Feste im Spätmittelalter*, Iidem (edd.), Kiel 2003, s. 9-18.

August FOURNIER, *Abt Johann von Viktring und sein Liber certarum historiarum. Ein Beitrag zur Quellenkunde deutscher Geschichte*, Berlin 1875.

Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Der Geschichtsverein für Kärnten und das Kärntner Landesarchiv*, Carinthia I 194, 2004, s. 43-46.

Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens 1. Mittelalter*, Klagenfurt 1984.

Maria Elisabeth FRANKE, *Kaiser Heinrich VII. im Spiegel der Historiographie. Eine faktenkritische und quellenkundliche Untersuchung ausgewählter Geschichtsschreiber der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Köln-Weimar-Wien 1992.

Eckhard FREISE, *Wie repräsentativ ist die mittelalterliche "Personenüberlieferung"?*, in: *Prosopographie als Sozialgeschichte? Methoden personengeschichtlicher Erforschung des Mittelalters*, München 1978, s. 26-32.

Walter FRESACHER et al., *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, 2. Abteilung: Die Kirchen- und Grafschaftskarte, Teil 8, 2: Kärnten. Ost- und Mittelkärnten nördlich der Drau*, Klagenfurt 1958.

Walter FRESACHER, *Zwei Landesvizedome aus Klagenfurt im 14. Jahrhundert*, in: Die Landeshauptstadt Klagenfurt. Aus ihrer Vergangenheit und Gegenwart 1, Gotbert Moro (ed.), Klagenfurt 1970, s. 86-101.

Johannes FRIED, *Der Schleier der Erinnerung: Grundzüge einer historischen Memorik*, München 2012.

Johannes FRIED, *Erinnerung und Vergessen. Die Gegenwart stiftet die Einheit der Vergangenheit*, Historische Zeitschrift 273, 2001, s. 561-593.

Pankraz FRIED, *Adelige Herrschaft und früher Territorialstaat. Zur Geschichte der Herrschaften Peißenberg und Rauhenlechsberg*, in: Gesellschaft und Herrschaft. Forschungen zu sozial- und landesgeschichtlichen Themen vornehmlich in Bayern. Festgabe für Karl Bosl zum 60. Geburtstag, München 1968, s. 51-85.

Gottfried Edmund FRIESS, *Königin Elisabeth von Görz-Tirol. Die Stammutter des Hauses Habsburg-Lothringen*, in: Festgabe des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich, Wien 1890, s. 109-168.

Wilhelm FÜSSLEIN, *Berthold VII. Graf von Henneberg. Ein Beitrag zur Reichsgeschichte des XIV. Jahrhunderts*, Altenburg 1905.

Gerald GÄNSER, *Die Güssenger Fehde*, in: Die Güssinger. Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihre Zeit 13. /14. Jahrhundert. Ergebnisse des Symposiums im Rahmen der "Schlaininger Gespräche" vom 24. -28. September 1986 und 1. -4. Oktober 1987 auf Burg Schlaining, Heide Dienst – Irmtraut Lindeck-Pozza (edd.), Eisenstadt 1989, s. 197-207.

Kurt GÄRTNER, *Findebuch zum mittelhochdeutschen Wortschatz mit einem rückläufigen Index I*, Stuttgart 1992.

Karl GALLER, *Zur Lebensgeschichte des steirischen Reimchronisten Otachers aus der Geul*, Monatsblatt Adler 12, 1935-1938, s. 355-358.

Markus GAMPER, *Die Tätigkeit des Notars David von Meran. Teiledition seiner Imbreviatur aus dem Jahre 1328 (= Diplomarbeit, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1993.

François Louis GANSHOF, *Was ist das Lehnswesen?*, Darmstadt 1961.

Archivi del Trentino - Alto Adige: storia e prospettive di tutela del patrimonio storico ; una giornata di studio e di confronto in onore di Albino Casetti ; atti della giornata di studio, Trento, 17 novembre 2006, Maria Garbari (ed.), Trento 2007.

Claudia GARNIER, *Amicus amicis inimicus inimicis. Politische Freundschaft und fürstliche Netzwerke im 13. Jahrhundert*, Stuttgart 2000.

Claudia GARNIER - Hermann KAMP, *Vorwort*, in: *Inszenierte Herrschaft: Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter*, Gerd Althoff, Darmstadt 2003, s. VII-XIV.

Fritz GASSER, *König Heinrich von Böhmen (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1951.

Jan GEBAUER, *Některá akta z kanceláře Jindřicha Korutanského*, *Věstník Královské české Společnosti nauk* 1908, s. 1-12.

Johann GEISSEL, *Die Schlacht am Hasenbühl und das Königskreuz zu Göllheim. Eine historische Monographie*, Speyer 1835.

Josef GELMI, *Die Brixner Bischöfe in der Geschichte Tirols*, Bozen 1984.

Josef GELMI, *Kirchengeschichte Tirols*, Wien-Bozen 1986.

Alois GERLICH, *Adolf von Nassau (1292 - 1298): Aufstieg und Sturz eines Königs, Herrscheramt und Kurfürstenfrunde*, *Nassauische Annalen. Jahrbuch des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung* 105, 1994, s. 17-78.

Alois GERLICH, *Geschichtliche Landeskunde des Mittelalters. Genese und Probleme*, Darmstadt 1986.

Enrico GIOVANELLI, *Die Herren von Kronmetz*, Innsbruck 1953.

Walter GÖBEL, *Entstehung, Entwicklung und Rechtsstellung geistlicher Territorien im deutsch-italienischen Grenzraum. Dargestellt am Beispiel Trients und Aquileias* (= Dissertation, Julius-Maximilians-Universität Würzburg), Würzburg 1976.

Hans-Werner GOETZ, *Gott und die Welt. Religiöse Vorstellungen des frühen und hohen Mittelalters 1. Das Gottesbild*, Berlin 2011.

Hans-Werner GOETZ, *Život ve středověku*, Jinočany 2005.

Jacques LE GOFF, *Le Roi dans l'Occident médiéval. Caractères Originaux*, in: *Kings and Kingship in Medieval Europe*, Anne J. Duggan, (ed.), London 1993, s. 1-40.

Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.

Aldo GORFER, *Castelli del Trentino*, Trento 1966.

Ursula GRABER, *Die weltliche Herrschaft der Patriarchen von Aquileia 1251-1332* (= Dissertation, Universität Klagenfurt), Klagenfurt 1985.

Georg von GRABMAYR, *Stammtafeln alter Tiroler Familien*, Innsbruck 1940.

Fritz GRÄBNER, *Böhmische Politik vom Tode Ottokars II. bis zum Aussterben der Premysliden*, Praha 1903.

Klaus GRAF, *Schlachtengedenken im Spätmittelalter. Riten und Medien in der Präsentation kollektiver Identität*, in: *Feste und Feiern im Mittelalter*, s. 63-70.

Rudolf von GRANICHSTÄDTEN-CZERVA, *Nordtiroler Bürger- und Edelgeschlechter*, Innsbruck 1954.

Nikolaus GRASS, *Aus der Geschichte der Landstände Tirols*, in: *Ausgewählte Aufsätze zum 80. Geburtstag*, Idem, Hildesheim 1993, s. 299-324.

Nikolaus GRASS, *Beiträge zur Rechtsgeschichte der Alpwirtschaft. Vornehmlich nach Tiroler Quellen dargestellt*, Innsbruck 1948.

Nikolaus GRASS, *Die Ritter von Liebenberg und ihre Stiftungen an das Klosters Stams. Zugleich ein Beitrag zur Höfegeschichte des Vorderwaldes bei Hall in Tirol*, in: *Historische Blickpunkte. Festschrift Johann Rainer zum 65. Geburtstag* dargebracht v. Freunden, Kollegen und Schülern, Sabine Weiss (ed.), Innsbruck 1988, s. 181-194.

František GRAUS, *Funktionen der spätmittelalterlichen Geschichtsschreibung*, in: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter*, Hans Patze (ed.), Sigmaringen 1987, s. 11-55.

Jacob GRIMM – Wilhelm GRIMM, *Deutsches Wörterbuch 1-33*, Leipzig 1854 - 1971.

Reiner GROß, *Die Wettiner*, Stuttgart 2007.

Herbert GRUNDMANN, *Geschichtsschreibung im Mittelalter: Gattungen – Epochen – Eigenart*, Göttingen 1965.

Konstanty GRZYBOWSKI, *Historia doktryn politycznych i prawnych: od państwa niewolniczego do rewolucyj burżuazyjnych*, Warszawa 1967.

Bernard GUENÉE, *L'occident aux XIVe et XVe siècles: les états*, Paris 1987.

Antonín HAAS, *Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského. Zvláštní otisk z IX. svazku Zpráv českého zemského archivu*, Praha 1947.

Sarah HADRY, *Kirchberg, Grafen von*, in: *Dynastisch-topographisches Handbuch 4. Grafen und Herren im spätmittelalterlichen Reich 1*, Werner Paravicini et al. (edd.), Kiel 2012, 757-769.

Sarah HADRY, *Kirchberg, Grafen von*, in: Historisches Lexikon Bayerns. Dostupné z: http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_45827 (citováno 5. 2. 2014).

Othmar HAGENEDER, *Landesbildung, Herrschaftsstruktur und Ländertypen. Zu einer neuen Studie über die mittelalterlichen Grundlagen der Ständebildung in Österreich*, Unsere Heimat (Niederösterreich) NF 45, 1974, s. 153-165.

Gerhard HAHN, *Dâ keiser spil. Zur Aufführung höfischer Literatur am Beispiel des Minnesangs*, in: Grundlagen des Verstehens mittelalterlicher Literatur. Literarische Texte und ihr historischer Erkenntniswert, Gerhard Hahn – Hedda Ragotzky, (edd.), Stuttgart 1992, s. 86-107.

Kassian HAID, *Abt Konrad Waldner von Stams als erwählter Bischof von Brixen*, Cistercienser-Chronik 21, 1909, s. 289-291

Kassian HAID, *Die Besetzung des Bistums Brixen in der Zeit von 1250-1376. Ein Beitrag zur Geschichte der Bischöfe von Brixen*, Wien-Leipzig 1912.

Kassian HAID, *Meinhard II. von Tirol als Stifter des Klosters Stams*, in: Festschrift zu Ehren Oswald Redlichs, Innsbruck 1928, s. 57-72.

Christoph HAIDACHER, *Das meinhardinische Urbar von 1288*, in: Historische Blickpunkte. Festschrift für Johann Rainer, Christoph Haidacher, Innsbruck 1988, s. 227-238.

Christoph HAIDACHER, *Der fürstliche Kaufmann. Zur Wirtschafts- und Finanzpolitik Meinhards II.*, Der Schlern 69, 1995, s. 733-741.

Christoph HAIDACHER, *Die landesfürstliche „familia“*, in: Eines Fürsten Traum. Meinhard II. - Das Werden Tirols. Tiroler Landesausstellung 1995, Josef Riedmann (ed.), Meran – Innsbruck 1995, s. 266.

Christoph HAIDACHER, *Die Tiroler Rechnungsbücher und ihr historisches Umfeld*, in: Die älteren Tiroler Rechnungsbücher (IC. 277, MC. 8), Idem (ed.), Innsbruck 1993, s. 11-27.

Christoph HAIDACHER, *Die Verwaltungsorganisation Meinhards II. und seiner Nachfolger*, in: *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. - Das Werden Tirols*, s. 113-132.

Christoph HAIDACHER, *Die wirtschaftliche Rolle der Stadt Bozen und ihre finanzielle Bedeutung für das Tiroler Landesfürstentum*, in: *Bozen von den Grafen von Tirol bis zu den Habsburgern. Bolzano fra i Tirolo e gli Asburgo. Beiträge der internationalen Studientagung, Bozen, Schloß Maretsch, 16. - 18. Oktober 1996, Bozen 1999*, s. 41-56.

Christoph HAIDACHER, *Grund und Boden: eine tragende Säule meinhardischer Finanzpolitik illustriert am Beispiel zweier Urbare von Schloß Tirol*, *Tiroler Heimat* 59, 1995, s. 45-54.

Christoph HAIDACHER, *Zur Bevölkerungsgeschichte von Innsbruck im Mittelalter und in der beginnenden Neuzeit*, Innsbruck 1984.

Sepp HALLER, *Die Pfarrei St. Martin in Passeier*, in: *900 Jahre Benediktinerabtei Marienberg 1096-1996. Festschrift zur 900 Jahrfeier des Klosters St. Maria (Schuls-Marienberg)*, Rainer Loose (ed.), Lana 1996, s. 625-672.

Jürgen HANNIG, *Ars donandi. Zur Ökonomie des Schenkens im früheren Mittelalter*, in: *Armut, Liebe, Ehre: Studien zur historischen Kulturforschung*, Richard van Dülmen (ed.), Frankfurt am Main 1988, s. 11-37, 275-278.

Josef HARTMANN, *Amtsbücher*, in: *Die archivalischen Quellen: mit einer Einführung in die historischen Hilfswissenschaften*, Friedrich Beck - Eckart Henning (edd.), Köln-Weimar-Wien 2012, s. 55-67.

Wolfgang HARTUNG, *Die Spielleute im Mittelalter: Gaukler, Dichter, Musikanten: Fahrende Sänger des Mittelalters*, Darmstadt 2003.

Jarmila HÁSKOVÁ, *Finanzquellen des Königs Johann von Luxemburg in Böhmen*, *Hémecht* 33, 1981, s. 57-64.

Herbert HASSINGER, *Zollwesen und Verkehr in den österreichischen Alpenländern bis um 1300*, MIÖG 73, 1965, s. 292-361.

Flamin Heinrich HAUG, *Ludwigs V. des Brandenburgers Regierung in Tirol (1342-1361)*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 3, 1906, s. 257-308.

Dalibor HAVEL, *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*, Brno 2008.

Werner HECHBERGER, *Adel im fränkisch-deutschen Mittelalter. Zur Anatomie eines Forschungsproblems*, Ostfildern 2005.

Werner HECHBERGER, *Adel, Ministerialität und Rittertum im Mittelalter*. München 2004.

Marie-Luise HECKMANN, *Stellvertreter, Mit- und Ersatzherrscher: Regenten, Generalstatthalter, Kurfürsten und Reichsvikare in Regnum und Imperium vom 13. bis zum frühen 15. Jahrhundert*, Warendorf 2002.

Jacques HEERS, *Fêtes, jeux et joutes dans les sociétés d'Occident à la fin du moyen âge*, Paris 1971.

Otto Titan von HEFNER, *Der Adel der gefürsteten Grafschaft Tirol*, Nürnberg 1857 – 1859. Dostupné z: <<http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10362307.html>>. (citováno 9. 3. 2014).

Mathias HECHFELLNER, *Zur Geschichte des Schlosses und Gerichtes Vellenberg. Ein geschichtlicher Versuch*, Innsbruck 1897.

Julius HEIDEMANN, *Heinrich von Kärnten als König von Böhmen. Zur Kritik des Chronicon Aulae regiae*, Forschungen zur deutschen Geschichte 9, 1869, s. 471-510.

Walter HEINEMEYER, *Ottokar von Steier und die höfische Kultur*, Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur 73, 1936, s. 218-227.

Richtlinien für die Edition landesgeschichtlicher Quellen, Walter Heinemeyer (ed.), Marburg 2000.

Hanns HEISS, *Franz Anton Sinnacher. Historiker, Lehrer und Priester*, in: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Obermayer-Marnach, Eva (Ed.), Köln-Graz-Wien 2004, s. 303. Dostupné z: <www.biographien.ac.at/oeb1>. (citováno 9. 3. 2014).

Ernst Carl HELLBLING, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Ein Lehrbuch für Studierende*, Wien 1956.

Alfred HESSEL, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter König Albrecht I. von Habsburg*, München 1931.

Richard HEUBERGER, *Aufgaben der tirolischen Urkundenforschung*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 16/17, 1919/20, s. 14-57.

Richard HEUBERGER, *Das deutschtiroler Notariat. Umriss seiner mittelalterlichen Entwicklung*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 6, 1926, s. 27-122.

Richard HEUBERGER, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol, Herzoge von Kärnten, aus dem Hause Görz*, MIÖG Ergänzungs-Band 9, Innsbruck 1915, s. 50-177 a 265-394.

Richard HEUBERGER, *Die älteren landesfürstlichen Vicedominate in Tirol und die Anfänge der Hauptmannschaft an der Etsch*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 11, 1914, s. 66-74 a 123-138.

Richard HEUBERGER, *Die ältesten Kanzleivermerke auf den Urkunden der Tiroler Landesfürsten*, MIÖG 33, 1912, s. 432-467.

Richard HEUBERGER, *Die Kundschaft Bischof Konrads III. von Chur über das Landrecht Graf Meinhards II. von Tirol*, Archiv für österreichische Geschichte 106, 1918, s. 119-156.

Richard HEUBERGER, *Eine Kundschaft des 14. Jahrhunderts über die Entstehung der Pfarre Gais*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 57, 1913, s. 362-368.

Richard HEUBERGER, *Vom alpinen Osträtien zur Grafschaft Tirol*, Innsbruck 1935.

Richard HEUBERGER, *Zur Einsetzung der zehn Landpfleger 1312*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 56, 1912, s. 263-284.

Peter HIBST, *Utilitas Publica – Gemeiner Nutz – Gemeinwohl: Untersuchungen zur Idee eines politischen Leitbegriffes von der Antike bis zum späten Mittelalter*, Frankfurt am Main 1991.

Eugen HILLENBRAND, *Der Geschichtsschreiber Johann von Viktring als politischer Erzieher*, in: Festschrift für Berent Schwineköper zu seinem siebzigsten Geburtstag, Hans-Martin Maurer - Hans Patze (edd.), Sigmaringen 1982, s. 437-453.

Ivan HLAVÁČEK, *Adel und Nicht-Adel an der Schwelle von der Přemysliden- zur Luxemburger-Zeit in Böhmen. Ein kommentierter Literaturbericht*, in: Zwischen Nicht-Adel und Adel, Kurt Anderman – Johanek Peter (edd.), Sigmaringen 2001, s. 157-178.

Ivan HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376-1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatie*, Stuttgart 1970.

Ivan HLAVÁČEK, *Eine entscheidende Wende, die nicht entscheidend schien. Die Zeit des Niedergangs Böhmens*, in: 1308: eine Topographie historischer Gleichzeitigkeit, Andreas Speer – David Wirmer (edd.), Berlin 2010, s. 789-808.

Ivan HLAVÁČEK, *Itinerář jako pracovní nástroj českého medievisty*, in: Cesty a cestování v životě společnosti. Reisen im Leben der Gesellschaft . Sborník příspěvků z konference konané 6. - 8. září 1994 v Ústí nad Labem, Lenka Bobková – Michaela Hrubá (edd.), Ústí nad Labem 1995, s. 57-61.

Ivan HLAVÁČEK, *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*, Praha 1991.

Ivan HLAVÁČEK, *Kronika zbraslavská, listiny a diplomatika*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica, Studia historica 21, 1983, s. 125-142.

Ivan HLAVÁČEK, *Poznámky k otázce deperdit v pramenné základně historika*, Medievalia historica Bohemica 1, 1991, s. 357-364.

Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. Díl 9. Registra, jejich vedení a registrační poznámky v kanceláři Václava IV*, Pomocné vědy historické, Zdeněk Fiala (ed.), Praha 1963, s. 15-78.

Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacie Václava IV. Relátoři listin Václava IV. a královská rada*, ČsČH 11/61, 1963, s. 198-225.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV. z Dražic (1301-1343)*, Praha 1992.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Šlechta a hierarchie v Čechách od druhé poloviny 13. do počátku 15. století*, Medievalia historica Bohemica 1, 1991, s. 57-87.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost*, Praha 2005.

Walter HÖFLECHNER, *Zum Urkundenwesen der Herzöge von Kärnten bis 1269*, Carinthia I 159, 1969, s. 59-127.

Karl Theodor HOENIGER, *Ein Häuseverzeichnis des Bozner Altstadt von 1497*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 31, 1951, s. 309-356.

Jörg K. HOENSCH, *Lucemburkové. Pozdně středověká dynastie celoevropského významu 1308-1437*, Praha 2003.

Julia HÖRMANN, *Curia domine – Der Hof der Margarethe Maultasch als Beispiel weiblicher Hofhaltung im Spätmittelalter*, Römische historische Mitteilungen 46, 2004, s. 77-124.

Julia HÖRMANN, *Das älteste Tiroler Lehenbuch*, Tiroler Heimat NF 59, 1995, s. 67-100.

Julia HÖRMANN, *Das Registerwesen unter Markgraf Ludwig von Brandenburg in Tirol und Bayern in den Jahren 1342 bis 1352* (= *Dissertation, Universität Innsbruck*), Innsbruck 1998.

Julia HÖRMANN, *Das Tiroler Lehenbuch König Heinrichs von 1336 (TLA Codex 18)* (= *Diplomarbeit, Universität Wien*), Wien 1992.

Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Der fremde Fürst im Land. Zur Regierung Johann Heinrichs von Böhmen in Tirol*, in: *Die Erbtöchter, der fremde Fürst und das Land. Die Ehe Johanns des Blinden und Elisabeths von Böhmen in vergleichender europäischer Perspektive*, Michel Pauly (ed.), Luxemburg 2013, s. 135-180.

Julia HÖRMANN, *Die höfische Kultur*, in: *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. Das Werden Tirols*, s. 181-188.

Julia HÖRMANN, *Die "Kuntersweg-Urkunden" - eine Quellenübersicht*, Tiroler Heimat NF 67, 2003, s. 49-62.

Julia HÖRMANN-THURN UND TAXIS, *Ein spätmittelalterliches Pfandverzeichnis (1309-1312) der Tiroler Landesfürsten. Edition und Kommentar*, in: *Päpste, Privilegien, Provinzen: Beiträge zur Kirchen-, Rechts- und Landesgeschichte. Festschrift für Werner Maleczek zum 65. Geburtstag Johannes Gießauf* (ed.), Wien 2010, s. 165-196

Julia HÖRMANN, *Kanzlei und Registerwesen der Tiroler Landesfürsten bis 1361: Ein Überblick*, in: *Grafschaft Tirol: "Terra Venusta". Studien zur Geschichte Tirols, insbesondere des Vinschgaus*, Georg Mühlberger - Mercedes Blaas (edd.), Innsbruck 2007, s. 207-218.

Waltraud HÖRSCH, *Adel im Bannkreis Österreichs: Strukturen der Herrschaftsnähe im Raum Aargau-Luzern*, in: *Sempach 1386. Von den Anfängen des Territorialstaates Luzern. Beiträge zur Frühgeschichte des Kantons Luzern*, Guy Paul Marchal (ed.), Basel-Stuttgart 1986, s. 353-402

Karin HOFBAUER, *Die Protagonisten der steirischen Politik an der Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert. In der Darstellung der Steirischen Reimchronik Ottokars aus der Gaal*, Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark 1986, 77, s. 67-89.

Hartmut HOFFMANN, *Die Unveräußerlichkeit der Kronrechte im Mittelalter*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 20, 1964, s. 389-474.

Gustav HOFMAN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň-Sušice 1984.

Ludwig Frhr. von HOHENBÜHEL, *Beiträge zur Geschichte des Tiroler Adels*, Jahrbuch der heraldischen Gesellschaft Adler in Wien NF 1, 1891, s. 43-170.

Michael HOCHEDLINGER, *Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit. Vorbemerkungen zur Begriffs- und Aufgabenbestimmung*, in: Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit, Michael Hochedlinger - Thomas Winkelbauer (edd.), Wien-München 2010, s. 21-85.

Ludwig HOLZFURTNER, *Die Wittelsbacher. Staat und Dynastie in acht Jahrhunderten*, Stuttgart 2005.

Volker HONEMANN, *Peter von Zittau als Literat*, in: Deutsche Literatur des Mittelalters in und über Böhmen II. Tagung in České Budějovice/Budweis 2002/2004, Hamburg 2004, s. 145-159.

Adalbert HORČIČKA, *Herzogs Rudolf III. von Österreich Einsetzung zum Könige von Böhmen im Jahre 1306*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 17, 1879, s. 186-198.

Joseph Frhr. von HORMAYR von HORTENBURG, *Geschichte der gefürsteten Grafschaft Tirol 1-2*, Tübingen 1806 - 1809.

Joseph von HORMAYR, *Sämmtliche Werke II. Urkundenbuch*, Stuttgart-Tübingen 1821.

Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země moravskoslezské*, Praha 2004.

Theodor HOSCHEK, *Der Abt von Königsaal und die Königin Elisabeth von Böhmen (1310-1330). Eine quellenkritische Studie*, Praha 1900.

Hermann HOVEDISSEN, *König Albrechts I. Verhältnis zu Böhmen* (=Dissertation, Friedrich-Alexanders-Universität Erlangen), Erlangen 1891.

Josef HRABÁK, *Starší česká literatura. Úvod do studia*, Praha 1986.

Josef HRABÁK, *Studie ze starší české literatury*, Praha 1956.

Alfons HUBER, *Geschichte der Margaretha Maultasch und der Vereinigung Tirols mit Österreich*, Innsbruck 1863.

Alfons HUBER, *Geschichte der Vereinigung Tirols mit Österreich und der vorbereitenden Ereignisse*, Innsbruck 1864.

Alfons HUBER, *Geschichte Österreichs 2*, Gotha 1885.

Franz HUTER, *Aufsteigerfamilien in und um Meran im 14. und 15. Jahrhundert*, Tiroler Heimat NF 55, 1991, s. 17-33.

Franz HUTER, *Ausgewählte Aufsätze zur Geschichte Tirols*, Innsbruck 1997.

Franz HUTER, *Das ältere Glurns als Handelsplatz*, MIÖG 68, 1960, S. 388-401.

Franz HUTER, *Der Eintritt Tirols in die "Herrschaft zu Österreich" (1363)*, in: Beiträge zur Geschichte Tirols. Festgabe des Landes Tirol zum Elften Österreichischen Historikertag in Innsbruck vom 5. bis 8. Oktober 1971, Innsbruck 1971, s. 179-196.

Franz HUTER, *Die Anfänge der landesfürstlichen Kanzlei in Tirol*, in: Franz Huter, *Ausgewählte Aufsätze zur Geschichte Tirols*, Innsbruck 1997, s. 138-151.

Franz HUTER, *Die Gerichtsgemeinde Völs am Schlern zwischen deutschem Königtum, Tiroler Landesfürsten und Adel und Kirche im Wandel der alten Zeit*, in: *Völs am Schlern 888-1988. Ein Gemeindebuch*, s. 137-212.

Franz HUTER et al., *Handbuch der historischen Stätten Österreich 2. Alpenländer mit Südtirol*, Stuttgart 1966.

Franz HUTER, *Die Herren von Schnals*, in: *Festschrift zu Ehren Emil von Ottenthals*, Innsbruck 1925, s. 246-272.

Franz HUTER, *Grafschaften im mittleren Alpenraum*, *Tiroler Heimat* NF 41, 1977, s. 229-233.

Franz HUTER, *Schloß Jufal*, *Der Schlern* 18, 1937, s. 160-162.

Franz HUTER, *Tirol im 14. Jahrhundert*, in: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert 2*, Hans Patze (ed.), Sigmaringen 1970, s. 369-387.

Franz HUTER, *Trient, Reich oder Tirol. Aus einem entscheidenden Jahrhundert der älteren Bozner Stadtgeschichte*, *Tiroler Heimat* NF 11, 1947, s. 57-65.

Franz HUTER, *Vom alten Kastelruth. Adelige, bäuerliche, kirchliche Schichtungen im Gebinde der Gemeinschaften*, in: *Gemeinde Kastelruth. Vergangenheit und Gegenwart. Ein Gemeindebuch zum 1000-Jahr-Jubiläum der Erstnennung der Orte Seis und Kastelruth*, Josef Nössing (ed.), Bozen 1983, s. 121-173.

Franz HUTER, *Wege der politischen Raumbildung im mittleren Alpenstück* in: *Beiträge zur Geschichte Tirols*, s. 73-83.

Franz-Heinz HYE, *Daten zum Itinerar und Urkundenverzeichnis der Söhne Meinhards II., Otto, Ludwig und Heinrich von Kärnten-Tirol 1295 – 1310*.

Vorarbeiten zu diesem Teil des Tiroler Urkundenbuches, Tiroler Heimat NF 71, 2007, s. 5-25.

Franz-Heinz HYE, *Der Bischof von Brixen und sein geistliches Reichsfürstentum*, Der Schlern 75, 2001, s. 449-470.

Franz-Heinz HYE et al., *Die Städte Tirols 1. Bundesland Tirol*, Wien 1980.

Franz-Heinz HYE, *Die Städte Tirols 2. Südtirol*, Wien 2001.

Franz-Heinz HYE - KERKDAL, *Geschichte der tirolisch-kärntnerischen Kanzlei unter der Regierung der Herzoge Otto, Ludwig und Heinrich aus dem Hause Görz-Tirol 1295-1310. 1. Hauptteil: Organisation, Wirkungsbereich und persönliche Zusammensetzung der Kanzlei (= Staatsprüfungarbeit, IÖG)*, Wien 1965.

Franz-Heinz HYE, *Städtepolitik in Tirol unter Meinhard II. und seinen Nachfolgern (bis 1363)*, in: *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. - Das Werden Tirols*, s. 274-277.

Václav CHALOUPECKÝ, *Jan IV. z Dražic, poslední biskup Pražský. Studie kulturně historická. Zvl. otisk z „Časopisu přátel starožitností českých v Praze“, Ročník XVI., Praha 1908.*

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142 – 1420, I. Fundace 12. století*, Praha 1998.

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142 – 1420, II. Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 2002.

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Chronicon Aulae Regiae jako klášterní kronika*, *Marginalia historica* 5, Praha 2002, s. 307-357.

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Petr Žitavský a mýtus poslední Přemyslovny*, *HOP. Historie - Otázky - Problémy* 3, 2011, s. 41-53.

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Petr Žitavský, opat zbraslavského kláštera (1316 – 1339)*, *Sborník Společnosti přátel starožitností* 2, 1991, s. 87-107.

Giorgio CHITTOLINI, *Territoriale Organisation und Stadtbezirke im spätmittelalterlichen Italien*, in: *Hochmittelalterliche Territorialstrukturen in Deutschland und Italien*, s. 7-22.

Giorgio CHITTOLINI, *The "private," the "public," the state*, in: *The origins of the state in Italy 1300-1600*, Julius Kirshner (ed.), Chicago 1996, s. 34-61.

Pavel CHOC, *Boje o Prahu za feudalismu*, Praha 1957.

Wojciech IWANČZAK, *Tropem rycerskiej przygody. Wzorzec rycerski w piśmiennictwie czeskim 14 wieku*, Warszawa 1985.

Albert JÄGER, *Geschichte der landständischen Verfassung II/1*, Innsbruck 1882.

Stephen C. JAEGER, *The Origins of Courtliness: Civilizing Trends and the Formation of Courtly Ideals, 939-1210*, Philadelphia 1985.

August VON JAKSCH, *Die Anlegung eines landesfürstlichen Urbars in Kärnten, Krain und in der Mark im J. 1267*, *MIÖG* 23, 1902, s. 240-255.

August von JAKSCH et al., *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. 1. Abteilung: Die Landgerichtskarte. Teil 4,1. Kärnten, Krain, Görz und Istrien*, Wien 1914-1929.

August von JAKSCH, *Geschichte Kärntens bis 1335 I-2*, Klagenfurt 1928 - 1929.

Jan JAKUBEC, *Dějiny literatury české I. Od nejstarších dob do probuzení politického*, Praha 1929.

Libor JAN, *Dvě knihy po osmi desetiletích*, in: Josef Šusta, *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví*, Praha 2001, s. 43-68.

Libor JAN, *Počátky turnajů v českých zemích a jejich rozkvět v době Václava II.*, *Listy filologické* 128, 2005, s. 1-19.

Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.

Max JANSEN – Ludwig SCHMITZ - KALLENBERG, *Historiographie und Quellen der deutschen Geschichte bis 1500*, Leipzig-Berlin 1914.

Wilhelm JANSSEN, *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert. Zu einer Veröffentlichung des Konstanzer Arbeitskreises für mittelalterliche Geschichte*, *Der Staat* 13, 1974, s. 415-426.

Jörg JARNUT, *Nobilis non vilis, cuius et nomen et genus scitur*, in: *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, Dieter Geuenich et al. (edd.), Berlin-New York 1997, s. 116-126.

Peter JEHN, *Ernst Robert Curtius: Toposforschung als Restauration*, in: *Toposforschung: eine Dokumentation*, Peter Jehn (ed.), Sindelfingen 1972, s. XII-LXIV.

Peter JOHANEK, *Fest und Integration*, in: *Feste und Feiern im Mittelalter. Paderborner Symposion des Mediävistenverbandes*, Detlef Altenburg - Jörg Jarnut - Hans-Hugo Steinhoff (edd.), Sigmaringen 1991, s. 525-540.

Peter JOHANEK, *Territoriale Urkundenbücher und spätmittelalterliche Landesgeschichtsforschung*, in: *Stand, Aufgaben und Perspektiven territorialer Urkundenbücher im östlichen Mitteleuropa*, Winfried Irgang - Norbert Kersken, Marburg 1998, s. 5-22.

Stefan JORDAN, *Lexikon Geschichtswissenschaft. Hundert Grundbegriffe*, Stuttgart 2002.

Jiří JUROK, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudality v českém státě ve 13. – první polovině 17. století*, Nový Jičín 2000.

Bernhard JUSSEN, *Diskutieren über Könige im vormodernen Europa. Einleitung*, in: *Die Macht des Königs. Herrschaft in Europa vom Frühmittelalter bis in die Neuzeit*, Idem (ed.), München 2005, s. XI-XXIV.

Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin I*, Praha 1991.

Ernst Hartwig KANTOROWICZ, *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton 1997.

Helga KARNER, *Die Tätigkeit des Notars David von Meran. Teiledition seiner Imbreviatur aus dem Jahre 1328 (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1985.

František KAVKA, *Královská doména Karla IV. v Čechách a její osudy*, in: *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscectví*, Idem, Praha 2002, s. 169-190.

František KAVKA, *Příručka k dějinám Československa do roku 1648*, Praha 1963.

František KAVKA, *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, ČČH 3, 1990, s. 225-251.

Maurice KEEN, *Chivalry*, New Haven-London 2005.

Jiří KEJŘ, *Počátky a upevnění stavovského zřízení v Čechách*, *Právněhistorické studie* 34, 1997, s. 63-95.

Hagen KELLER, *Die Investitur. Ein Beitrag zum Problem der "Staatssymbolik" im Hochmittelalter*, *Frühmittelalterliche Studien* 27, 1993, s. 51-86.

Hagen KELLER – Christoph DARTMANN, *Inszenierungen von Ordnung und Konsens: Privileg und Statutenbuch in der symbolischen Kommunikation mittelalterlicher Rechtsgemeinschaften*, in: *Zeichen, Rituale, Werte: Internationales Kolloquium des Sonderforschungsbereichs 496 an der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster*, Christiane Witthöft - Gerd Althoff (edd.), Münster 2004, s. 201-223.

Jan KELLER et al., *Rituál*, in: *Velký sociologický slovník II (P-Ž)*, Praha 1996, s. 938-939.

Karina KELLERMANN, *Die Fragmente zur Schlacht bei Göllheim: Frühe Zeugnisse historisch-politischer Ereignisdichtung*, Euphorion. Zeitschrift für Literaturgeschichte 1989, 83, s. 98-129.

Fritz KERN, *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter. Zur Entwicklungsgeschichte der Monarchie*, Darmstadt 1973.

Rudolf KINK, *Akademische vorlesungen über die geschichte Tirols bis zur vereinigung mit Oesterreich*, Innsbruck 1850.

Martin KINTZINGER, *Familie (weitere)*, in: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Bilder und Begriffe 1. Begriffe, Werner Paravicini (ed.), Ostfildern 2005, s. 57-61.

Paul KIRN, *Das Bild des Menschen in der Geschichtsschreibung von Polybios bis Ranke*, Göttingen 1955.

Ernst KLEBEL, *Die Fassungen und Handschriften der österreichischen Annalistik*, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich Neue Folge 21, 1928, s. 43-185.

Ernst KLEBEL, *Die historischen Individualitäten der österreichischen Länder*, Mitteilungen des oberösterreichischen Landesarchivs 5, 1957, s. 74-85.

Ernst KLEBEL, *Die kirchliche Verfassung des Mittelalters in Kärnten*, Carinthia I 120, 1930, s. 77-98.

Ernst KLEBEL, *Kärnten und die Grafen von Tirol*, in: Beiträge zur geschichtlichen Landeskunde Tirols. Festschrift Franz Huter, Innsbruck 1959, s. 181-193.

Ernst KLEBEL, *Territorialstaat und Lehen*, in: Studien zum mittelalterlichen Lehenwesen. Vorträge gehalten in Lindau am 10. - 13. Oktober 1956, Sigmaringen 1972, s. 195-228.

Ernst KLEBEL, *Zu den Fassungen und Bearbeitungen von Johannis von Viktring "Liber certarum historiarum"*, in: Oswald Redlich zugeeignet

anlässlich der Feier seines siebenzigsten Geburtstages. MIÖG. Ergänzungs-Band 11, Innsbruck 1929, s. 354-373.

Ernst KLEBEL, *Zur Geschichte der Patriarchen von Aquileja*, Carinthia I 143, 1953, s. 326-352.

Ernst KLEBEL, *Zur Geschichte des Herzogstuhles (Über Lehenhof, Landgerichte und Burgenbesitz in Kärnten)*, Carinthia I 130, 1940, s. 95-128.

Karl-Heinz KLEBER, *Einführung in die Geschichte der Moralthologie*, Passau 1985.

Erich KLEINSCHMIDT, *Herrscherdarstellung. Zur Disposition mittelalterlichen Aussageverhaltens, untersucht an Texten über Rudolf I. von Habsburg. Mit einem Editionsanhang*, Bern-München, 1974.

Erich KLEINSCHMIDT, *Hirzelin*, in: Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon 4, Wolfgang Stammeler–Karl Langosch–Kurt Ruh (edd.), Berlin-New York 1983, sl. 51-53.

Fritz Peter KNAPP, *Die Spätmittelalterliche Literatur in Österreich vom Ausgang des 13. Jahrhunderts bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts*, in: Literaturgeschichte Österreichs. Von den Anfänge bis zur Gegenwart, Herbert Zeman (ed.), Graz 1996, s. 93-115.

Herbert KNITTLER, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen 2. Städte und Märkte*, Wien 1973.

Werner KÖFLER, *Beiträge zum Urkundenwesen Meinhards II. in den Jahren 1271-1295*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 26, 1973, s. 56-93.

Werner KÖFLER, *Land, Landschaft, Landtag. Geschichte der Tiroler Landtage von den Anfängen bis zur Aufhebung der landständischen Verfassung 1808*, Innsbruck 1985.

Werner KÖFLER, *Beiträge zum Urkundenwesen Meinhards II. in den Jahren 1271-1295*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 26, 1973, s. 56-93.

Werner KÖFLER, *Studien zum Kanzlei- und Urkundenwesen Meinhards II. (1271-1295). Vorarbeiten zum Tiroler Urkundenbuch (= Staatsprüfungsarbeit, IÖG)*, Wien 1968.

Werner KÖFLER - Fridolin DÖRRER, *Das Tiroler Landesarchiv in Forschung und Lehre*, Mitteilungen des oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 81-92.

Sebastian KÖGL, *Die erloschenen Edelgeschlechter Tirols*, Neue Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 11, 1845, s. 72-133 a 12, 1846, s. 146-203.

Erich KÖHLER, *Reichtum und Freigebigkeit in der Trobadordichtung*, in: *Trobadorlyrik und höfischer Roman: Aufsätze zur französischen und provenzalischen Literatur des Mittelalters*, Idem, Berlin 1962, s. 45-72.

Ferdinand KOGLER, *Das landesfürstliche Steuerwesen in Tirol bis zum Ausgang des Mittelalters*, Archiv für österreichische Geschichte 90, 1901, s. 419-712.

Ferdinand KOGLER, *Die Stellung Tirols in der deutschen Rechtsgeschichte bis ins 16. Jahrhundert*, Tiroler Heimat NF 4, 1931, s. 3-20.

Ferdinand KOGLER, *Uebersicht über das Münzwesen Tirols bis zum Ausgang des Mittelalters*, Finanzarchiv 19, 1902, s. 133-135.

Franz X. KOHLA - Gustav Adolf von METNITZ - Gotbert MORO, *Kärntner Burgenkunde 1. Kärntens Burgen, Schlösser, Ansitze und wehrhafte Stätten : ein Beitrag zur Siedlungstopographie*, Klagenfurt 1973.

Franz X. KOHLA - Gustav Adolf von METNITZ - Gotbert MORO, *Kärntner Burgenkunde 2. Quellen- und Literaturhinweise zur geschichtlichen und rechtlichen Stellung der Burgen, Schlösser und Ansitze in Kärnten sowie*

ihrer Besitzer : mit einem Anhang "Die mittelalterlichen Führungsschichten in Kärnten", Klagenfurt 1973.

Josef KOHLER, *Pfandrechtliche Forschungen*, Jena 1882, s. 294-296.

Bettina KOCH, *Rat*, in: *Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Bilder und Begriffe 1. Begriffe*, Werner Paravicini (ed.), Ostfildern 2005, s. 251-253.

Rudolf KOCH, *Klagen mittelalterlicher Didaktiker über die Zeit*, (= *Dissertation, Georg-August-Universität Göttingen*), Göttingen 1931.

Joseph Eutyck KOPP, *Geschichte der eidgenössischen Bünde 3-1. König Adolf und seine Zeit 1292-1298*, Berlin 1862.

Barbara KORAK, *Burggrafen und Burgpfleger in Kärnten bis 1500* (= *Dissertation, Universität Graz*), Graz 1984.

Dušan KOS, *In Burg und Stadt. Spätmittelalterlicher Adel in Krain und Untersteiermark*, Wien-München 2006.

Rudolf KOSS, *Archiv Koruny české 1. Dějiny archivu*, Praha 1939.

Simona KOTLÁROVÁ, *Bavorové erbu střely*, České Budějovice 2004.

Georg KOZINA, *Die Landeshauptleute von Krain bis gegen das Ende des 15. Jahrhunderts*, Laibach 1864.

Georg KOZINA, *Reihenfolge der Landesvicedome von Krain im Mittelalter*, Laibach 1869.

Wilfried KRALLERT, *Die Bedeutung des Klosters Viktring für den Zisterzienserorden während des Mittelalters*, *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige* 52, 1934, s. 221-235.

Eberhard KRANZMAYER, *Die steirische Reimchronik Ottokars und ihre Sprache*, Wien 1950.

Eberhard KRANZMAYER, *Ortsnamenbuch von Kärnten 1-2*, Klagenfurt 1956 – 1958.

Elfriede KRAULAND, *Mittelaltermünzen des "Friesacher Schlages" im Landesmuseum Kärnten*, in: *Rudolfinum. Jahrbuch des Landesmuseums für Kärnten* 2007, Klagenfurt 2009, s. 161- 236.

Hans-Georg KRAUSE, *Pfandherrschaften als verfassungsgeschichtliches Problem*, *Der Staat* 9, 1970, s. 387-404 a 515-532.

Hans KREMER, *Über die Tiroler Geschichtsforschung und -schreibung (seit ungefähr 1860). Studienstätten und Forschungsmöglichkeiten*, *Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum* 60, 1980, s. 85-106.

Karl-Friedrich KRIEGER, *Consilium et auxilium*, in: *Lexikon des Mittelalters* 3, München-Zürich 1986, sl. 162.

Karl-Friedrich KRIEGER, *Die Lehnshoheit der deutschen Könige im Spätmittelalter (ca. 1200-1437)*, Aalen 1979.

Karl-Friedrich KRIEGER, *Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I. (1218-1291) do Fridricha III. (1415-1493)*, Praha 2003.

Karl-Friedrich KRIEGER, *König, Reich und Reichsreform im Spätmittelalter*, München 1992.

Kamil KROFTA, *Začátky české berně*, Praha 1931.

Anna KUBÍKOVÁ, *Petr I. z Rožmberka a jeho synové*, České Budějovice 2011.

Egon KÜHEBACHER, *Die Ortsnamen Südtirols und ihre Geschichte 1. Die geschichtlich gewachsenen Namen der Gemeinden, Fraktionen und Weiler*, Bozen 1994.

Egon KÜHEBACHER, *Die Ortsnamen Südtirols und ihre Geschichte 2. Die geschichtlich gewachsenen Namen der Täler, Flüsse, Bäche und Seen*, Bozen 1995.

Egon KÜHEBACHER, *Die Ortsnamen Südtirols und ihre Geschichte 3. Die Namen der Gebirgszüge, Gipfelgruppen und Einzelgipfel Südtirols. Gesamtregister*, Bozen 2000.

Harry KÜHNEL, *Spätmittelalterliche Festkultur im Dienste religiöser, politischer und sozialer Ziele*, in: *Feste und Feiern im Mittelalter*, s. 71-85.

Wilhelm KUNDRATITZ, *Geschichte des Stiftes Stams*, in: *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. Das Werden Tirols*, s. 533-540.

Erika KUSTATSCHER, *Die Herren von Taufers (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1987.

Erika KUSTATSCHER *Die Herren von Taufers: ein edelfreies Geschlecht im werdenden Land Tirol*, *Arx. Burgen und Schlösser in Bayern, Österreich und Südtirol* 24-2, 2002, s. 25-30.

Erika KUSTATSCHER, *Die Vogtei des Klosters Marienberg. Kontinuität und Wandel im Übergang von der mittelalterlichen advocatia zu Jurisdiktion und Schirmvogtei in der Neuzeit*, in: *900 Jahre Benediktinerabtei Marienberg 1096-1996. Festschrift zur 900 Jahrfeier des Klosters St. Maria (Schulsmarienberg)*, Rainer Loose (ed.), Lana 1996, s. 107-162.

Andreas KUSTERNIG, *Erzählende Quellen des Mittelalters. Die Problematik mittelalterlicher Historiographie am Beispiel der Schlacht bei Dürnkrut und Jedenspeigen 1278*, Wien-Köln 1982.

Iris KWIATKOWSKI, *Das Lehnswesen im späten Mittelalter: Stand und Perspektiven der Forschung*, in: *Blicke auf das Mittelalter: Aspekte von Lebenswelt, Herrschaft, Religion und Rezeption. Festschrift Hanna Vollrath zum 65ten Geburtstag*, Bodo Gundelach - Ralf Molkenthin (edd.), Herne 2004, s. 145-176.

Christian LACKNER, *Das Finanzwesen der Herzoge von Österreich in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, *Unsere Heimat NF* 63, 1992, s. 284-300.

Christian LACKNER, *Die landesfürstlichen Pfandschaften in Österreich unter der Enns im 13. und 14. Jahrhundert*, in: Österreich im Mittelalter. Bausteine zu einer revidierten Gesamtdarstellung, Willibald Rosner (ed.), St. Pölten 1999, s. 187-204.

Christian LACKNER, *Studien zum ältesten allgemeinen Register der österreichischen Herzogskanzlei*, MIÖG 100, 1992, s. 237-253.

Christian LACKNER, *Zur Geschichte der Grafen von Ortenburg in Kärnten und Krain*, Carinthia I 181, 1991, s. 181-200.

P. Justinian LADURNER, *Die Edlen von Enn*, Zeitschrift des Ferdinandeums III/13, 1867, s. 89-173.

P. Justinian LADURNER, *Die Edlen von Wanga, die älteren*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 2, 1865, s. 209-276.

P. Justinian LADURNER, *Die Grafen von Flavon im Nonsberge*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 5, 1868, s. 137-182.

P. Justinian LADURNER, *Die Landeshauptleute von Tirol*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 2, 1865, s. 1-40.

P. Justinian LADURNER, *Die Vögte von Matsch, später auch Grafen von Kirchberg*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/ 16, 1871, s. 5-292 a III/17, 1872, s. 5-236 a III/18, 1873, s. 5-159.

P. Justinian LADURNER, *Euphemia, Herzogin von Kärnthen, Gräfin von Tirol*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 1, 1864, s. 107-139.

P. Justinian LADURNER, *Genealogische Nachrichten über die Edlen von Negri di. S. Pietro*, Innsbruck 1874.

P. Justinian LADURNER, *Volkmar von Burgstall. Ahnherr der Grafen von Spaur*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 2, 1865, s. 134-180.

P. Justinian LADURNER, *Über das Jahr der Verlobung der Herzogin Euphemia mit Herzog Otto von Kärnthen, Grafen von Tirol*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 2, 1865, s. 365-366.

P. Justinian LADURNER, *Über die Münze und das Münzwesen in Tirol vom 13. Jahrhundert bis zum Ableben Kaiser Maximilians 1519*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 5, 1868, s. 1-102, 275-308.

P. Justinian LADURNER, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens in Tirol*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 10, 1861, s. 1-272.

P. Justinian LADURNER, *Urkundliche Geschichte der Edlen von Tauvers*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 12, 1865, s. 1-89.

P. Justinian LADURNER, *Urkundliche Notizen über die Grafen von Eschenloch im Thale Ulten*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 3, 1866, s. 209-241.

P. Justinian LADURNER, *Veste und Herrschaft Ernberg*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/ 15, 1870, s. 5-208.

Karl LACHMANN-Theodor VON KARAJAN (edd.), *Ulrich von Lichtenstein*, Berlin 1841.

Martin LAIMER, *Geschichtliche Notizen zum Ansitz Angerheim*, Der Schlern 71, 1997, s. 645-662.

Walter LANDI, *Miles nobilis et honestus. Ulrico I di Coredo e i castellani di Valer prima degli Spaur*, in: *Castel Valer e i conti Spaur*, Roberto Pancheri (ed.), Trento 2012, s. 88-131.

Götz LANDWEHR, *Die Bedeutung der Reichs- und Territorialpfandschaften für den Aufbau des kurpfälzischen Territoriums*, Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz 66, 1968, s. 155-196.

Götz LANDWEHR, *Die rechtshistorische Einordnung der Reichspfandschaften*, *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert* 1, s. 97-116.

Götz LANDWEHR, *Die Verpfändung der deutschen Reichsstädte im Mittelalter*, Köln-Graz 1967.

Götz LANDWEHR, *Mobilisierung und Konsolidierung der Herrschaftsordnung im 14. Jahrhundert*, in: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert* 2, s. 484-505.

Karl LANGOSCH, *Lateinisches Mittelalter. Einleitung in Sprache und Literatur*, Darmstadt 1988.

Friedrich LANJUS, *Die blühenden Geschlechter des österreichischen Uradels*, *Jahrbuch der Vereinigung katholischer Edelleute in Österreich* 1931, s. 69-176. Dostupné z: <www.coresno.com/pdf/lanjus_oesterrischer-uradel.pdf> (citováno 9. 3. 2014).

Heinrich LAUSBERG, *Elemente der literarischen Rhetorik. Eine Einführung für Studierende der klasisschen, romanischen, englischen und deutschen Philologie*, Regensburg 1967.

Heinrich LAUSBERG, *Handbuch der literarischen Rhetorik: eine Grundlegung der Literaturwissenschaft 1-2*, München 1973.

Karl LECHNER, *Die Bildung des Territoriums und die Durchsetzung der Territorialhoheit im Raum des östlichen Österreich*, in: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert* 2, s. 389-462.

Friedrich Wilhelm LEITNER, *August von Jaksch und seine Bedeutung für den Geschichtsverein für Kärnten, das Landesarchiv, das Landesmuseum sowie die Begründung der modernen Kärntner Geschichtswissenschaft*, *Carinthia I* 184, 1994, s. 83-120.

Friedrich Wilhelm LEITNER, *Die Herren von Kraig. Eine genealogische Skizze zu den Erbtruchsessen in Kärnten*, Archiv für Diplomatik 46, 2000, s. 225-276.

Martin LENZ, *Konsens und Dissens. Deutsche Königswahl (1273-1349) und zeitgenössische Geschichtsschreibung*, Göttingen 2002.

Hans LESSIAK, *Zur Entstehung der Ministerialität in Kärnten*, Carinthia I 142, 1952, s. 226 - 248 a 145, 1955, s. 275-303.

Matthias LEXER, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch 1-3*, Leipzig 1872-1878.

Alphons LHOTSKY, *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854-1954*, Graz-Köln 1954.

Alphons LHOTSKY, *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281-1358)*, Wien 1967.

Alphons LHOTSKY, *Johann von Viktring*, in: Aufsätze und Vorträge 1, Idem, München 1970, s. 131-148.

Alphons LHOTSKY, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, Graz-Köln 1963.

Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart, Hans-Joachim Lieber (ed.), Bonn 1993.

Ursula LIEBERTZ-GRÜN, *Das andere Mittelalter. Erzählte Geschichte und Geschichtskennntnis um 1300. Studien zu Ottokar von Steiermark, Jans Enikel, Seifried Helbling*, München 1984.

Pirmin August LINDNER, *Album Stamsense seu catalogus Religiosorum sacri et exempti Ordinis Cisterciensis archiducalis Monasterii B. V. Mariae et S. Joann. Babt. in Stam 1272-1898*, Salzburg 1898.

Dorothee LINNEMANN, *Rituale der Einsetzung. "Äußere Form", Funktionen und Bedeutung*, in: *Spektakel der Macht. Rituale im Alten Europa 800-1800*, Barbara Stollberg-Rilinger et al. (edd.), Darmstadt 2008, s. 68-73.

Julius LIPPERT, *Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit 2, Der soziale Einfluss der christlich-kirchlichen Organisationen und der deutschen Colonisation*, Prag-Wien-Leipzig 1898.

Woldemar LIPPERT, *Die deutschen Lehnbücher. Beitrag zum Registerwesen und Lehnrecht des Mittelalters*, Leipzig 1903.

Woldemar LIPPERT, *Markgraf Friedrich der Freidige von Meissen und die Meinhardiner von Tirol 1296 – 1298*, *MIÖG* 17, 1896, s. 209-233.

Woldemar LIPPERT, *Meißen und Böhmen in den Jahren 1307-1310*, *Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde* 10, 1889, s. 1-25.

Woldemar LIPPERT, *Zur Geschichte König Heinrichs von Böhmen*, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 28, 1890, s. 107-118.

Maja LOEHR, *Der Steirische Reimchronist: her Otacher ouz der Geul*, *MIÖG* 1937, 51, s. 89-130.

Ottokar LORENZ, *Deutsche Geschichte im 13. und 14. Jahrhundert II/1*, Wien 1866, s. 657-668.

Ottokar LORENZ, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts I*, Berlin 1876.

Rainer LOOSE, *Die bischöflich-churischen "vicedomini" im Vintschgau*, in: *Tirol - Österreich - Italien: Festschrift für Josef Riedmann zum 65. Geburtstag*, Klaus Brandstätter (ed.), Innsbruck 2005, s. 393-403.

Rainer LOOSE, *Die Martinuzii im Vintschgau. Boni viri, landesfürstliche Richter, Grundherren und Siedlungsgründer (13./14. Jahrhundert)*, *Der Schlern*, 71, 1997, s. 102-120.

Rainer LOOSE, *Landesausbau und Herrschaftssicherung in der Reschenpaßregion zur Zeit Meinhards II. und seiner Söhne*, Tiroler Heimat 58, 1995, s. 101-119.

Sönke LORENZ-Dieter MERTENS-Volker PRESS et al., *Das Haus Württemberg. Ein biographisches Lexikon*, Stuttgart 1997.

Ernesto LORENZI, *Dizionario toponomastico tridentino*, Gleno 1932.

Marek LOUŽEK, *Max Weber*, Praha 2005.

Gerhard LUBICH, *"Tugendadel": Überlegungen zur Verortung, Entwicklung und Entstehung ethischer Herrschaftsnormen der Stauferzeit*, in: *Rittertum und höfische Kultur der Stauferzeit*, s. 247-289.

Friedrich LUDWIG, *Untersuchungen über die Reise- und Marschgeschwindigkeit im 12. und 13. Jahrhundert*, Berlin 1897.

Alf LÜDTKE, *Einleitung: Herrschaft als soziale Praxis*, in: *Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozial-anthropologische Studien*, Alf Lüdtke (ed.), Göttingen 1991, s. 9-63.

Bryce Dale LYON, *From Fief to Indenture. The Transition from Feudal to Non-Feudal Contract in Western Europe*, Cambridge-Massachusetts 1957.

Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997.

Ignaz MADER, *Die Ortsnamen des alten Gerichtes Salern. Mit siedlungsgeschichtlichen Bemerkungen*, Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 18, 1938, s. 501-613.

Sibylle MÄHL, *Quadriga virtutum. Die Kardinaltugenden in der Geistesgeschichte der Karolingerzeit*, Köln-Wien 1969.

MAHLKNECHT, *Die Herren von Völs. Mitgestalter von 700 Jahren Völser Geschichte*, in: *Völs am Schlern 888-1988. Ein Gemeindebuch*, Josef Nössing (ed.), Bozen 1988, s. 213-248.

Werner MALECZEK, *Abstimmungsarten. Wie kommt man zu einem vernünftigen Wahlergebnis?*, in: *Wahlen und Wählen im Mittelalter*, Reinhard Schneider-Harald Zimmermann (edd.), Sigmaringen 1990, s. 79-134.

Karel MARÁZ, *Václav III. (1289-1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně*, České Budějovice 2007.

Lenka MAREŠOVÁ, *V soukolí intrik. Zápas o českou korunu v letech 1306 – 1310*, *Dějiny a současnost* 6, 2006, s. 21-23.

Lenka MAREŠOVÁ, *Zápas o český trůn v letech 1306 – 1310* (=Diplomová práce, MU v Brně), Brno 2005.

Martin MATTHEIS, *Das Verhältnis der deutschen Fürsten und Grafen zu König Adolf von Nassau (1292-1298)*, *Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz* 97, 1999, s. 353-399.

Michael MAURER, *Feste und Feiern als historischer Forschungsgegenstand*, *Historische Zeitschrift* 253, 1991, s. 101-130.

Friedrich MAURER, *Tugend und Ehre*, in: *Ritterliches Tugendsystem*, Günter Eifler (ed.), Darmstadt 1970, s. 238-252.

Friedrich MAURER, *Zum ritterlichen „Tugendsystem“*, in: *Ritterliches Tugendsystem*, Günter Eifler (ed.), Darmstadt 1970, s. 194-198.

Franz Martin MAYER, *Geschichte Österreichs mit besonderer Rücksicht auf das Kulturleben* 2, Wien-Leipzig 1909.

Theodor MAYER, *Beiträge zur Tiroler Finanzverwaltung im späten Mittelalter*, *Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs* 16/17, 1919/1920, s. 110-168.

Theodor MAYER, *Die Ausbildung der Grundlagen des modernen deutschen Staates im hohen Mittelalter*, in: *Herrschaft und Staat im Mittelalter*, Hellmut Kämpf (ed.), Darmstadt 1964, s. 284-331.

Theodor MAYER, *Geschichte der Finanzwirtschaft vom Mittelalter bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*, in: Handbuch der Finanzwissenschaft 1, Wilhelm Gerloff - Fritz Neumark (edd.), Tübingen 1952, s. 234-272.

Michael MAYR – ADLWANG, *Zur Abstammung der Grafen von Tirol*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/43, 1899, s. 217-247.

Paul MAYR, *I Capitani trentini del Duecento*, Studi trentini di scienze storiche 48, 1969, s. 73-89, 164-175.

Michael MENZEL, *Die Wittelsbacher Hausmachterweiterungen in Brandenburg, Tirol und Holland*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 61, 2005, s. 103-159.

Michael MENZEL, *Gebhardt. Handbuch der deutschen Geschichte 7a. Die Zeit der Entwürfe 1273-1347*, Stuttgart 2001.

Michael MENZEL, *König Johann von Böhmen und die Wittelsbacher*, in: Johann der Blinde, s. 307-342.

Mark MERSIOWSKI, *Die Anfänge territorialer Rechnungslegung im deutschen Nordwesten. Spätmittelalterliche Rechnungen, Verwaltungspraxis, Hof und Territorium*, Stuttgart 2000.

Mark MERSIOWSKI, *Rechnungen*, in: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Hof und Schrift, Werner Paravicini - Jan Hirschbiegel - Jörg Wettlaufer (edd.), Ostfildern 2007, s. 531-551.

Gustaf Adolf VON METNITZ, *Adel und Bürgertum in Kärnten*, Senftenegger Monatsblatt für Genealogie und Heraldik 2, 1953, s. 33-42.

Gustaf Adolf VON METNITZ, *Der Herrenstand. (Ein Überblick für Kärnten)*, Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 4, 1956/58, s. 237-239.

Gustaf Adolf VON METNITZ, *Die mittelalterlichen Führungsschichten in Kärnten*, Carinthia I 160, 1970, s. 646-688.

Gustaf Adolf von METNITZ, *Geadelte Bürger in Kärnten*, Carinthia I 154, 1964, s. 70-151 a 157, 1967, s. 384-395.

Gustaf Adolf VON METNITZ, *Zur Kärntner Adelsgeschichte*, Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 5, 1959/61, s. 222-224.

Werner MEYER, *Burgen in Oberbayern*, Würzburg 1986.

Helmut J. MEZLER-ANDELBERG, *Zur älteren Geschichte der Abtei St. Lambrecht*, Carinthia I 151, 1961, s. 534-571.

Jaroslav MEZNÍK, *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, Sborník historický 37, 1990, s. 7-36.

Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999.

Jaroslav MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990.

Jaroslav MEZNÍK, *Vývoj a systém stavovské reprezentace v českých zemích v pozdním středověku*, in: *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, Tomáš Borovský et al. (edd.), Brno 2008, s. 105-116.

Heinrich MITTEIS-Heinz LIEBERICH, *Deutsches Privatrecht*, München 1981.

Heinrich MITTEIS, *Lehnrecht und Staatsgewalt. Untersuchungen zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte*. Weimar, 1958.

Michael MITTERAUER, *Burg und Adel in den österreichischen Ländern*, in: *Die Burgen im deutschen Sprachraum. Ihre rechts- und verfassungsgeschichtliche Bedeutung* 2, Hans Patze (ed.), Sigmaringen 1976, s. 353-385.

Michael MITTERAUER, *Formen adeliger Herrschaftsbildung im hochmittelalterlichen Österreich. Zur Frage der "autogenen Hoheitsrechte"*, MIÖG 80, 1972, s. 265-338.

Karl MOESER, *Stand dem Stadtgerichte Innsbruck auch die hohe Gerichtsbarkeit zu?*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 16/17, 1919/20, s. 193-256.

Peter MORAW, *Beamtentum und Rat König Ruprechts*, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 116/NF 77, 1968, s. 59-126.

Peter MORAW, *Conseils princiers en Allemange au XIVème et au XVème siècle*, in: Powerbrokers in the late Middle Ages. The Burgundian Low Countries in a European context. Les courtiers du pouvoir au bas moyen âge. Les Pays-Bas bourguignons dans un contexte européen, Robert Stein (ed.), Turnhout 2001, s. 165-176.

Peter MORAW, *Die Entfaltung der deutschen Territorien im 14. und 15. Jahrhundert*, in: Über König und Reich. Aufsätze zur deutschen Verfassungsgeschichte des späten Mittelalters, s. 89-126.

Peter MORAW, *Die königliche Verwaltung im einzelnen*, in: Deutsche Verwaltungsgeschichte 1. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches, Kurt G. A. Jeserich - Hans Pohl - Georg-Christoph von Unruh (edd.), Stuttgart 1983, s. 31-53.

Peter MORAW, *Franken als königsnahe Landschaft im späten Mittelalter*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 112, 1976, s. 123-138.

Peter MORAW, *Gelehrte Juristen im Dienst der deutschen Könige des späten Mittelalters (1273-1493)*, in: Gesammelte Beiträge zur deutschen und europäischen Universitätsgeschichte: Strukturen, Personen, Entwicklungen, Idem, Leiden 2008, s. 465-540.

Peter MORAW, *Herrschaft im Mittelalter*, in: Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland 3, Otto Brunner - Werner Conze - Reinhart Koselleck (edd.), Stuttgart 1995, s. 5-13.

Peter MORAW, *Hoftag und Reichstag von den Anfängen im Mittelalter bis 1806*, in: Parlamentsrecht und Parlamentspraxis in der Bundesrepublik

Deutschland. Ein Handbuch, Hans Peter Schneider - Wolfgang Zeh (edd.), Berlin - New York 1989, s. 3-47.

Peter MORAW, *Königliche Herrschaft und Verwaltung im spätmittelalterlichen Reich (ca. 1350-1450)*, in: Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich, Reinhard Schneider (ed.), Sigmaringen 1987, s. 185-200.

Peter MORAW, *Landesgeschichte und Reichsgeschichte im 14. Jahrhundert*, Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte 3, 1977, s. 175-191.

Peter MORAW, *Personenforschung und deutsches Königtum*, in: Über König und Reich. Aufsätze zur deutschen Verfassungsgeschichte des späten Mittelalters, s. 1-9.

Peter MORAW, *Politische Sprache und Verfassungsdenken bei ausgewählten Geschichtsschreibern des deutschen 14. Jahrhunderts*, in: Über König und Reich. Aufsätze zur deutschen Verfassungsgeschichte des späten Mittelalters, s. 175-205.

Peter MORAW, *Räte und Kanzlei*, in: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen, Ferdinand Seibt (ed.), München 1978, s. 285-292.

Peter MORAW, *Über Patrone und Klienten im Heiligen Römischen Reich des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, in: Klientelsysteme im Europa der frühen Neuzeit, Antoni Maczak – Elisabeth Müller-Luckner (edd.), München 1988, s. 1-18.

Peter MORAW, *Versuch über die Entstehung des Reichstags*, in: Über König und Reich. Aufsätze zur deutschen Verfassungsgeschichte des späten Mittelalters, s. 207-242.

Peter MORAW, *Von offener Verfassung zu gestalteter Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter 1250 bis 1490*, Frankfurt am Main-Berlin 1989.

Peter MORAW, *Wesenszüge der "Regierung" und "Verwaltung" des deutschen Königs im Reich (ca. 1350-1450)*, in: Über König und Reich.

Aufsätze zur deutschen Verfassungsgeschichte des späten Mittelalters, s. 73-88.

Gotbert MORO, *Die Begründung der modernen Geschichtswissenschaft in Kärnten*, in: Bericht über den 4. Österreichischen Historikertag in Klagenfurt, Wien 1957, s. 21-25.

Heinz MOSER, *Die Schildhöfe im Passeier : vom mittelalterlichen Edelsitz zum Bauernhof*, Bozen 1988.

Heinz MOSER – Helmut RIZZOLLI – Heinz TURSKY, *Tiroler Münzbuch. Die Geschichte des Geldes aus den Prägestätten des alpenländischen Raumes*, Innsbruck 1984.

Peter MOSER, *Das Kanzleipersonal Kaiser Ludwigs des Bayern in den Jahren 1330-1347*, München 1985.

Peter MOSER, *Personelle Beziehungen der Reichskanzlei zur Grafschaft Tirol zur Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern*, Archiv für Diplomatik 35, 1989, s. 457-461.

Rainer Albert MÜLLER, *Der Fürstenhof in der Frühen Neuzeit*, München 1995.

Iso MÜLLER, *Die Herren von Tarasp*, Disentis 1980.

Michael MÜNCH – Ulrich BURKHART, *"Adolfus a Nassau romanorum rex interficitur apud Gellinheim": die Schlacht am Hasenbühl am 2. Juli 1298*, in: Göllheim: Beiträge zur Ortsgeschichte I, Karl Scherer (ed.), Göllheim 2006, s. 173-216.

Martin MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Mezinárodní symposium, Kutná Hora 18. - 20. září 2008. = Sedletz. Geschichte, Architektur und Kunstschaffen im Sedletz Kloster im

mitteleuropäischen Kontext um die Jahre 1300 und 1700. Internationales Symposium, Kuttentberg, 18. - 20. September 2008, Radka Lomičková (ed.), Praha 2009, s. 139-163.

Jana NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000.

Janet Laughland NELSON, *Inauguration rituals*, in: *Early medieval kingship*, Peter Hayes Sawyer – Ian N. Wood, Leeds 1977, s. 50-71.

Igor NĚMEC et al., *Slova a dějiny*, Praha 1980.

Damiano NERI, *La famiglia de' Rossi mercanti fiorentini in Alto Adige (s. XIII-XIV)*, Archivio per l'Alto Adige 43, 1949, s. 171-225.

Walter NEUHAUSER - Lav ŠUBARIČ, *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Innsbruck 4. Katalogband. Cod. 301-400*, Wien 2005.

Eduard NEUMANN, *Der Streit um „das ritterliche Tugendsystem“*, in: *Erbe der Vergangenheit. Germanistische Beiträge. Festgabe für Karl Helm zum 80. Geburtstage* 19. Mai 1951, Tübingen 1951, s. 137-155.

Eduard NEUMANN, *Zum „ritterlichen Tugendsystem“*, in: *Ritterliches Tugendsystem*, Günter Eifler (ed.), Darmstadt 1970, s. 277-300.

Wilhelm NEUMANN, *Der Kärntner Adel*, in: *Bausteine zur Geschichte Kärntens. Festgabe für Wilhelm Neumann zum 70. Geburtstag*, Alfred Orgis (ed.), Klagenfurt 1985, s. 113-120.

Wilhelm NEUMANN, *Grundlinien der Landesbildung*, in: *Bausteine zur Geschichte Kärntens. Festgabe für Wilhelm Neumann zum 70. Geburtstag*, s. 24-40.

Wilhelm NEUMANN, *Jakob Unrest, Leben, Werk und Wirkung*, in: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter*, Hans Patze (ed.), Sigmaringen 1987, s. 681-694.

Wilhelm NEUMANN, *Kärntens Städte am Ausgang des Mittelalters*, in: Bausteine zur Geschichte Kärntens. Festgabe für Wilhelm Neumann zum 70. Geburtstag, s. 326-353.

Wilhelm NEUMANN, *Landesfürst, Stadtherren und Städte Kärntens im 14. Jahrhundert*, in: Bausteine zur Geschichte Kärntens. Festgabe für Wilhelm Neumann zum 70. Geburtstag, s. 303-326.

Wilhelm NEUMANN, *Perspektiven zur Landesgeschichtsschreibung in Kärnten*, in: Bausteine zur Geschichte Kärntens. Festgabe für Wilhelm Neumann zum 70. Geburtstag, s. 435-442.

Renate NEUMÜLLERS-KLAUSER, *Schlachten und ihre "memoria" in Bild und Wort*, in: Bild und Geschichte. Studien zur politischen Ikonographie. Festschrift für Hansmartin Schwarzmaier zum fünfundsechzigsten Geburtstag, Konrad Krimm John - Herwig John (edd.), Sigmaringen 1997, s. 181-196.

Alois NIEDERSTÄTTER, *Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter 1278 - 1411*, Wien 2001.

Alois NIEDERSTÄTTER, *Geschichte Österreichs*, Stuttgart 2007.

Martin NODL, *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007.

Anton NOGGLER, *Der Streit der beiden letzten Starkenberger mit Herzog Friedrich von Österreich I. Einleitung. Abriß der Geschichte des Starkenbergischen Hauses*, Innsbruck 1882.

Josef NÖSSIG, *Die Entstehung des Landes Tirol im Mittelalter*, Österreich in Geschichte und Literatur 35, 1991, s. 291-298.

Indice biografico italiano 1-4, Tommaso Nappo - Paolo Noto (edd.), München - New York 1993.

Robert NOVOTNÝ, *Dvorská a zemská hierarchie v pozdně středověkých Čechách*, in: Dvory a rezidence ve středověku 1, Praha 2006, s. 145-161.

Robert NOVOTNÝ, *Lenní soustava v lucemburské epoše*, in: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, František Šmahel - Lenka Bobková (edd.), Praha 2012, s. 339-345.

Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I-4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253-1271)*, Praha 1937.

Václav NOVOTNÝ, *Kronika Zbraslavská*, Praha 1905.

Rostislav NOVÝ, *Historické prameny, kritika a pomocné vědy historické*, in: 200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 1988, s. 137-164.

Rostislav NOVÝ, *Hospodářství a sociální poměry doby Karla IV.*, in: Karolus Quartus, Václav Vaněček (ed.), Praha 1984, 39–74.

Rostislav NOVÝ, *Komorní důchod za krále Václava IV.*, in: Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc, Miloslav Polívka – Michal Svatoš (edd.), Praha 1992, s. 329-340.

Bronisław NOWACKI, *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290-1335*, Poznań 1987.

Bronisław NOWACKI, *Ideologia państwa, narodu i władzy w „Kronice zbrasławskiej“*, in: Scriptura custos memoriae. Prace historyczne, Danuta Zydorek (ed.), Poznań 2001, s. 539-556.

Erich NUßBAUMER, *Geistiges Kärnten. Literatur- und Geistesgeschichte des Landes*, Klagenfurt 1956.

Hannes OBERMAIR, *Edition und vormoderne Gesellschaft. Arbeitsbericht zum "Tiroler Urkundenbuch"*, Geschichte und Region 1/Storia e regione 1, 1992, s. 109-119.

Hannes OBERMAIR, *Ottenthal-Redlichs "Archiv-Berichte aus Tirol": ein unvollendetes Projekt?*, in: Denkmalpflege in Südtirol/Tutela dei beni culturali in Alto Adige 1989/90, Bozen 1995, s. 333-359.

Hannes OBERMAIR, *Recenze edice Tiroler Rechnungsbücher*, Der Schlern 70, 1996, s. 63-64.

Hannes OBERMAIR, *Umbrüche – Übergänge – Chancen. Landesgeschichtliche Zeitschriften im Raum Tirol-Südtirol-Trentino und in Italien*, in: *Medien des begrenzten Raumes. Landes- und regionalgeschichtliche Zeitschriften im 19. und 20. Jahrhundert*, Thomas Küster (ed.), Paderborn-München-Wien-Zürich, s. 265-81.

Hannes OBERMAIR, *Vormoderne Übergangsregion? Die Städtelandschaft im Raum Trient-Bozen im Hoch- und Spätmittelalter*, in: *Stadtarchiv und Stadtgeschichte. Forschungen und Innovationen*, Festschrift für Fritz Mayrhofer zur Vollendung seines 60. Lebensjahres, Linz 2004, s. 697-709.

Eva OBERMAYER-MARNACH – Leo SANTIFALLER et al., *Österreichisches biographisches Lexikon 1815 – 1950 2*, Graz-Köln 1959.

Jakob OBERSTEINER, *Die Bischöfe von Gurk 1072-1822*, Klagenfurt 1969.

Jakob OBERSTEINER, *Die Herren von Kraig im Dienste des Hochstiftes Brixen*, Carinthia I 182, 1992, s. 377-381.

Hertha ÖTTL, *Die Ansitze von Hall in Tirol und Umgebung*, Innsbruck 1970.

Otto Gerhard OEXLE, *Memoria als Kultur*, in: *Memoria als Kultur*, Idem (ed.), Göttingen 1995, s. 9-78.

Alfred OGRIS, *Ausgewähltes Schrifttum zur mittelalterlichen und neueren Geschichte Kärntens (1959-1971)*, MIÖG 81, 1973, s. 344-432.

Bausteine zur Geschichte Kärntens. Festgabe für Wilhelm Neumann zum 70. Geburtstag, Alfred Orgis (ed.), Klagenfurt 1985.

Alfred OGRIS, *Die Bürgerschaft in den mittelalterlichen Städten Kärntens bis zum Jahre 1335*, Klagenfurt 1974.

Alfred OGRIS, *Die Landeshauptstadtfrage in Kärnten*, in: *Die Hauptstadtfrage in der Geschichte der österreichischen Bundesländer*, Enns 1991, s. 26-43.

Norbert OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Jinočany 2001.

Ernst Friedrich OHLY, *Bemerkungen eines Philologen zur Memoria*, in: "Memoria". Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter, Karl Schmid - Joachim Wollasch (edd.), München 1984, s. 9-68.

Ernst Friedrich OHLY, *Vom geistigen Sinn des Wortes im Mittelalter*, Darmstadt 1966.

Flavian ORGLER, *P. Justinian Ladurner*, Veröffentlichungen des Tiroler Landesmuseums Ferdinandeum 3-25, 1881, s. 55-82.

Elsbet ORTH, *Formen und Funktion der höfischen Rittererhebung*, in: *Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch-ritterlichen Kultur*, Josef Fleckenstein (ed.), Göttingen 1991, s. 128-170.

Maria OSSOWSKA, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986.

Bernhard PABST, *Die Chronica Aulae Regiae des Petrus von Zittau*, in: *Prosimetrum. Tradition und Wandel einer Literaturform zwischen Spätantike und Spätmittelalter*, Wien 1994, s. 961-978.

Stefan PÄTZOLD, *Amtsbücher des Mittelalters. Überlegungen zum Stand ihrer Erforschung*, *Archivalische Zeitschrift* 81, 1998, s. 87-111.

Franz PAGITZ, *Die verfassungsrechtliche Stellung der Herzoge von Kärnten aus dem Hause Görz-Tirol, 1286 bis 1335 (= Dissertation, Universität Graz)*, Graz 1949.

Sidney PAINTER, *Die Ideen des Rittertums*, in: *Das Rittertum im Mittelalter*, Arno Borst (ed.), Darmstadt 1976, s. 31-46.

Sidney PAINTER, *French chivalry : Chivalric Ideas and Practices in Mediaeval France*, Ithaca-NY 1957.

František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1908.

Rudolf PALME, *Graf Meinhard II. von Tirol, Herzog von Kärnten, und das Recht*. Der Schlern 69-11, 1995, s. 679-690.

Rudolf PALME, *Geschichte der Saline und des Bergwerkes Hall in Tirol bis zum Jahre 1363 (= Prüfungsarbeit, IÖG Wien)*, Wien 1971.

Jaroslav PÁNEK-Robert ŠIMŮNEK-Vratislav VANÍČEK, *Rožmberkové v českém státě a stavovské společnosti*, in: Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami, Jaroslav Pánek (ed.), České Budějovice 2011, s. 24-107.

Mathias PANGERL, *Studien zur Geschichte des Klosters St. Lambrecht. 1. Über die Reihe der Äbte des Klosters St. Lambrecht im 12. und 13. Jahrhundert*, Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 2, 1865, s. 114-138.

Werner PARAVICINI, *Die ritterlich-höfliche Kultur des Mittelalters*, München 1994.

Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Bilder und Begriffe 1. Begriffe, Werner Paravicini (ed.), Ostfildern 2005.

Werner PARAVICINI, *Unökonomisch? Zur Wirtschaft der Höfe in Alteuropa*, in: Hofwirtschaft. Ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit, Gerhard Fouquet - Jan Hirschbiegel - Werner Paravicini (edd.), Ostfildern 2008, s. 13-18.

Werner PARAVICINI, *Zeremoniell und Raum (Vorwort)*, in: Zeremoniell und Raum, Potsdam, 25. bis 27. September 1994, Idem (ed.), Sigmaringen 1997, s. 11-36.

Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Hof und Schrift, Werner Paravicini - Jan Hirschbiegel - Jörg Wettlaufer (edd.), Ostfildern 2007.

Wilfrid PARSONS, *The Medieval Theory of the Tyrant*, *The Review of Politics* 4, 1942, s. 129-143.

Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert 1-2, Hans Patze (ed.), Sigmaringen 1970.

Hans PATZE, *Die Herrschaftspraxis der deutschen Landesherren während des späten Mittelalters*, in: Hans Patze. *Ausgewählte Aufsätze*, Peter Johanek – Ernst Schubert – Matthias Werner (edd.), Stuttgart 2002, s. 81-108.

Hans PATZE, *Neue Typen des Geschäftsschriftgutes im 14. Jahrhundert*, in: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert 1*, Sigmaringen 1970, s. 9-64.

Steffen PATZOLD, *Das Lehnswesen*, München 2012.

Steffen PATZOLD, *Konsens und Konkurrenz. Überlegungen zu einem aktuellen Forschungskonzept der Mediävistik*, *Frühmittelalterliche Studien* 41, 2007, s. 75-103.

Roland PAULER, *Die deutschen Könige und Italien im 14. Jahrhundert. Von Heinrich VII. bis Karl IV.*, Darmstadt 1997.

Brian A. PAVLAC, *Die Verhängung des Kirchenbannes über Graf Meinhard II. von Tirol (1258-1295)*, *Veröffentlichungen des Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum* 75/76, 1995/1996, s. 219-232.

Inge-Maren PETERS, *Das mittelalterliche Zahlungssystem als Problem der Landesgeschichte I*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 112, 1976, s. 139-183.

Ursula PETERS, *Herolde und Sprecher in mittelalterlichen Rechnungsbüchern*, *Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur* 105, 1976, s. 233-250.

Eduard PETRŮ, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc 1996.

Gaston Freiherr VON PETTENEGG, *Die Herren von Aufenstein. Ein Beitrag zur österreichischen Geschichte im XIV. Jahrhunderte*, Jahrbuch des heraldisch-genealogischen Vereines Adler in Wien 2, 1875, s. 1-56.

Gustav PFEIFER, *miles potens in comitatu - Engelmar von Vilanders und der Tiroler Adel in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Ein Kapitel aus der Vorgeschichte des Hauses Wolkenstein*, in: *Die Wolkensteiner: Facetten des Tiroler Adels in Spätmittelalter und Neuzeit*, Gustav Pfeifer - Kurt Andermann (ed.), Innsbruck 2009, s. 29-52.

Gustav PFEIFER, *Nobis servire tenebitur in armis. Formen des Aufstiegs und Übergangs in den niederen Adel im Tirol des 14. Jahrhunderts*, in: *Zwischen Nicht-Adel und Adel*, Kurt Andermann - Peter Johanek (edd.), Stuttgart 2001, s. 49-104.

Gustav PFEIFER, *Nobis servire tenebitur in armis. Zu Formen des Aufstiegs und Übergangs in den niederen Adel im Tirol des 14. Jahrhunderts*, in: Protokoll Nr. 367 über die Arbeitstagung auf der Insel Reichenau vom 6. - 9. Oktober 1997. Thema *Zwischen Adel und Nicht-Adel*, Konstanz 1998, s. 18-30.

Michael PIRCHSTALLER, *Die Beziehungen der Herzoge Otto, Ludwig und Heinrich von Kärnten zu König Albrecht von Österreich*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/50, 1906, s. 243-316.

Albin PIXNER, *Die Jaufenburg: Burgruine über St. Leonhard in Passeier*, Arx 32, 2010, s. 10-14.

Meinrad PIZZININI, *Die Grafen von Görz in ihren Beziehungen zu den Mächten im nordöstlichen Italien von 1264 bis 1358 (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1968.

Meinrad PIZZININI, *Die Beziehungen der Grafen von Görz zur Republik Venedig*. in: *Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten 2000*, Millstatt 2000, s. 86-98.

Miroslav PLAČEK, *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*, Praha 2007.

Hans PLANITZ, *Das deutsche Grundpfandrecht*, Weimar 1936.

Benedikt PLANK, *Geschichte der Abtei St. Lambrecht*, St. Lambrecht 1978.

Benedikt PLANK, *St. Lambrecht*, in: Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol 2, Ulrich Faust - Waltraud Krassnig (edd.), St. Ottilien 2001, s. 318-380.

Gerhard PLIEGER, *Die Rechnungsleger in den älteren Tiroler Raitbüchern von 1288 bis 1295. Beiträge zu einer Verwaltungsgeschichte Tirols im ausgehenden 13. Jahrhundert (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1990.

Walter PONGRATZ, *Die ältesten Waldviertler Familiennamen*, Krems 1986.

Verena POSTEL, *"Communiter inito consilio": Herrschaft als Beratung*, in: Politische Reflexion in der Welt des späten Mittelalters = Political thought in the age of scholasticism. Essays in honour of Jürgen Miethke, Martin Kaufhold (ed.), Leiden-Boston-Tokyo 2004, s. 1-25.

Volker PRESS, *Finanzielle Grundlagen territorialer Verwaltung um 1500 (14. - 17. Jahrhundert)*, in: Die Verwaltung und ihre Ressourcen: Untersuchungen zu ihrer Wechselwirkung, Gerhard Dilcher (ed.), Berlin 1991, s. 1-29, 30-45.

Volker PRESS, *Führungsgruppen in der deutschen Gesellschaft im Übergang zur Neuzeit um 1500*, in: Das Alte Reich: Ausgewählte Aufsätze, Idem, Berlin 2000, s. 515-557.

Ulrich PRETZEL - Rena LEPPIN, *Mittelhochdeutsche Bedeutungskunde*, Heidelberg 1982.

Malte PRIETZEL, *Krieg als Standespflicht. Die militärische Erinnerungskultur spätmittelalterlicher Fürsten und Adliger*, in: Militärische

Erinnerungskulturen vom 14. bis zum 19. Jahrhundert, Horst Carl - Ute Planert (edd.), Göttingen 2012, s. 29-46.

Gottfried PRIMISSER, *Über Heinrich den letzten Rottenburger und sein Geschlecht*, Der Sammler für Geschichte und Statistik von Tirol 4, 1808, s. 267-303.

Günther PROBSZT-OHSTORFF, *Die St. Veiter Münzstätte in Mittelalter und Neuzeit*, Klagenfurt 1981.

Günther PROBSZT-OHSTORFF, *Österreichische Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis 1918*, Wien-Köln-Graz 1973.

Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny 4. S-Ž*, Praha 1957.

Georg PROSCH, *Die Hof- und Flurnamen in Lüssen*, Innsbruck 1924.

Pirmin POCKSTALLER, *Beiträge zur Familiengeschichte der Ritter von Rottenburg im Innthale*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols 4, 1867, s. 1-84.

Paul PUNTSCHART, *Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten. Ein verfassungs- und kulturgeschichtlicher Beitrag*, Leipzig 1899.

Hansjörg RABANSER-Markus GAMPER, *Stadtarchiv zu Meran*, in: Archivi del Trentino-Alto Adige. Orientamento a fonti e servizi, Armando Tomasi (ed.), Trento 2009, s. 289-298.

Ernst RABEL, *Die Haftung des Verkäufers wegen Mangels im Rechte I. Geschichtliche Studien über den Haftungserfolg*, Leipzig 1902.

Hedda RAGOTZKY – Horst WENZEL, *Einführung*, in: Höfische Repräsentation. Das Zeremoniell und die Zeichen, Hedda Ragotzky – Horst Wenzel (edd.), Tübingen 1990, s. 1-15.

Johann RAINER, *Eine Kärntner Herzogsurkunde aus dem Ende des 13. Jahrhunderts*, Carinthia I 145, 1955, s. 303-308.

Hans RALL, *Die Kanzlei der Wittelsbacher im Spätmittelalter*, in: *Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter. Referate zum VI. Internationalen Kongreß für Diplomatik 1*, München 1984, s. 109-126.

Andreas RANFT, *Feste des deutschen Adels am Ausgang des Mittelalters, Form und Funktion*, in: *Il tempo libero, economia e società (loisirs, leisure, tiempo libre, Freizeit) secc. XIII - XVIII. Atti della "ventiseiesima settimana di studi"*, 18 - 23 aprile 1994, Simonetta Cavaciocchi (ed.), Firenze 1995, s. 245-256.

Susanne RAU, *Räume: Konzepte, Wahrnehmungen, Nutzungen*, Frankfurt am Main 2013.

Dagmar RAUTER, *Zur wirtschaftlichen und sozialen Lage der Ritterschaft im spätmittelalterlichen Kärnten*, *Österreich in Geschichte und Literatur* 29, 1985, s. 353-376.

Jakub RAZIM, *Der stolze Chärdenaere. Postava Jindřicha Korutanského v dobovém veřejném mínění a na stránkách dvorské literatury*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 14, 2011, s. 61-89.

Jakub RAZIM, *Dvorské účty na příkladu Menhartovců*, in: *Na dvoře knížat, králů a rytířů doby přemyslovské*, Dana Dvořáčková-Malá - Jan Zelenka (edd.), Praha 2014 (v tisku).

Jakub RAZIM - Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Janův soupeř Jindřich Korutanský a jeho žena Anna*, in: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, s. 181-184.

Jakub RAZIM, *Jindřich Korutanský jako český král ve světle dobových svědectví (= rigorózní práce, UK v Praze)*, Praha 2007.

Jakub RAZIM, *Jindřich Korutanský – rex tyrannus. Realita a fikce na stránkách Zbraslavské kroniky*, in: *Drugie polsko-czeskie forum młodych mediewistów. Mediewista wobec źródła – teoria i praktyka. Materiały z konferencji naukowej, Gniezno 25–28 września 2007 roku, Józef Dobosz –*

Jakub Kujawiński – Marzena Matla-Kozłowska (edd.), Poznań 2009, s. 163-172.

Jakub RAZIM, *O ztraceném privilegiu Richarda z Cornwallu aneb zamyšlení nad jedním sporným místem v českých právních dějinách*, in: Pocta Karlu Schellemu k 60. narozeninám, Miroslav Frýdek – Jaromír Tauchen (edd.), Ostrava 2012, s. 484-499.

Jakub RAZIM, *Život všední a sváteční na dvoře korutanských vévodů na přelomu 13. a 14. století ve světle tyrolských knih počtů*, in: Dvory a rezidence ve středověku 3: Všední a sváteční život na středověkých dvorech, Dana Dvořáčková-Malá-Jan Zelenka (edd.), Praha 2009, s. 167-178.

Oswald REDLICH, *Rudolf von Habsburg. Das Deutsche Reich nach dem Untergange des alten Kaisertums*, Innsbruck 1903.

Winfried REICHERT, *Finanzpolitik und Landesherrschaft. Zur Entwicklung der Grafschaft Katzenelnbogen vom 12. bis zum 15. Jahrhundert*, Trier 1985.

Wolfgang REINHARD, *Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 2002.

Wolfgang REINHARD, *Introduction: Power elites, state servants, ruling classes, and the growth of state power*, in: Power elites and state building, Idem (ed.), Oxford 1996, s. 1-18.

Hans Georg REUTER, *Die Lehre vom Ritterstand. Zum Ritterbegriff in Historiographie und Dichtung vom 11. bis 13. Jahrhundert*, Köln-Wien 1971.

E. H. VON RIED, *Über Vinschgauer Geschlechter des Namens Galsaun I-II*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/56, 1912, s. 233-262 a III/58, 1914, s. 351-405.

E. H. VON RIED, *Welchem Geschlechte entstammte Volkmar von Burgstall?*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 52, 1908, s. 195-205.

E. H. VON RIED, *Zur ältesten Geschichte der tirolischen Geschlechter Suppan und Trautson*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III-47, 1903, s. 251-268.

Josef RIEDMANN, *Adelige Sachkultur Tirols in der Zeit von 1290 bis 1330*, in: *Adelige Sachkultur des Spätmittelalters. Internationaler Kongreß Krems an der Donau 22. bis 25. Sept. 1980*, Wien 1982, s. 105-131.

Josef RIEDMANN, *Das Hochstift Trient unter der Kontrolle Meinhards II. von Tirol. Eine Bestandsaufnahme anhand der Tiroler Rechnungsbücher 1288-1295*, in: *In factis mysterium legere: miscellanea di studi in onore di Iginio Rogger in occasione del suo ottantesimo compleanno*, Emanuele Curzel (ed.), Bologna 1999, s. 35-55.

Josef RIEDMANN, *Die Außenpolitik Meinhards II.*, *Der Schlern* 69-10, 1995, s. 600-615.

Josef RIEDMANN, *Die Besetzung der Bischofsstühle von Brixen und Trient 1198-1448*, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 94, 1999, s. 35-54.

Josef RIEDMANN, *Die Beziehungen der Grafen und Landesfürsten von Tirol zu Italien bis zum Jahre 1335*, Wien 1977.

Eines Fürsten Traum. Meinhard II. - Das Werden Tirols. Tiroler Landesausstellung 1995, Josef Riedmann (ed.), Meran-Innsbruck 1995.

Josef RIEDMANN, *Geschichte Tirols*, München 1983.

Josef RIEDMANN, *Gottschalk von Bozen, Richter von Enn-Neumarkt (+1334). Ein Kapitel aus der Geschichte des Unterlandes im Mittelalter*, *Das Südtiroler Unterland* 9, 1980, s. 107-125.

Josef RIEDMANN, *Die Grafen von Tirol-Görz und König Ottokar sowie der Einfluß der Böhmenkönigs auf Nordostitalien*, in: *Böhmisch-österreichische Beziehungen im 13. Jahrhundert. Österreich*, Marie Bláhová - Ivan Hlaváček (edd.), Prag 1998, s. 147-162.

Josef RIEDMANN, *Historische Beziehungen zwischen Schwaben und Tirol im Mittelalter*, in: Schwaben/Tirol. Historische Beziehungen zwischen Schwaben und Tirol von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Ausstellung der Stadt Augsburg und des Bezirks Schwaben, Augsburg 7. Juli - 15. Oktober 1989 2, Wolfram Baer – Pankraz Fried (edd.), Augsburg 1989, s. 13-34.

Josef RIEDMANN, *Karl IV. und die Bemühungen der Luxemburger um Tirol*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 114, 1978, s. 775-796.

Josef RIEDMANN, *Neues zur Tätigkeit des Gottschalk von Bozen, Richter von Enn-Neumarkt (+ 1334)*, in: Eppan und das Überetsch. Wohnen und Wirtschaften an der Weinstraße und in angrenzenden Gebieten. Vorträge der landeskundlichen Tagung im Lanserhaus, Eppan - St. Michel, 4. bis 6. Oktober 2007, Rainer Loose (ed.), Launa 2008, s. 171-180.

Josef RIEDMANN, *Die Rechnungsbücher der Tiroler Landesfürsten*, in: Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter. Referate zum VI. Internationalen Kongreß für Diplomatie 1, München 1984, s. 315-324.

Josef RIEDMANN, *Tiroler in Venedig während des späten Mittelalters und in der frühen Neuzeit*, in: Historische Blickpunkte. Festschrift Johann Rainer zum 65. Geburtstag dargebracht v. Freunden, Kollegen und Schülern, Sabine Weiss (ed.), Innsbruck 1988, s. 557-567.

Josef RIEDMANN, *Urkundliche Aufzeichnungen über Rodungsvorgänge im frühen und hohen Mittelalter im mittleren Alpenraum*, in: König, Kirche, Adel. Herrschaftsstrukturen im mittleren Alpenraum und angrenzenden Gebieten. Vorträge der Wissenschaftlichen Tagung des Südtiroler Kulturinstituts und des Instituts für Geschichtliche Landeskunde und Historische Hilfswissenschaften der Universität Tübingen im Bildungshaus Schloß Goldrain/Vinschgau, 17. bis 21. Juni 1998, Rainer Loose - Sönke Lorenz (edd.), Lana 1999, s. 249-266.

Josef RIEZLER, *Das Schloss Schrofenstein bei Landeck und seine Bewohner. Samt einigen Ereignissen aus den umliegenden Burgen*, Innsbruck 1950.

Sigmund RIEZLER, *Geschichte Baierns 2 (Bis 1347)*, Gotha 1880.

Karl RICHTER, *Adel und Herrschaft im mittelalterlichen Böhmen in der Darstellung der tschechischen Historiographie*, Bohemia 9, 1968, s. 307-322.

Helmut RIZZOLLI, *Münzgeschichte des altpirolischen Raumes im Mittelalter I. Die Münzstätten Brixen, Innsbruck, Trient, Lienz und Meran von 1363*, Bozen 1991.

Werner RÖSENER, *Der mittelalterliche Fürstenhof. Vorbilder, Hofmodelle und Herrschaftspraxis*, in: Carola FEY - Steffen KRIEB – Werner RÖSENER (Hg.) *Mittelalterliche Fürstenhöfe und ihre Erinnerungskulturen*, Göttingen 2007, s. 21-41.

Werner RÖSENER, *Die ritterlich-höfische Kultur des Hochmittelalters und ihre wirtschaftlichen Grundlagen*, in: *Rittertum und höfische Kultur der Stauferzeit*, Johannes Laudage – Yvonne Leiverkus (ed.), Köln 2006, s. 111-135.

Werner RÖSENER, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhöfen*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 45, 1989, s. 485–550.

Werner RÖSENER, *Leben am Hof: Königs- und Fürstenhöfe im Mittelalter*, Ostfildern 2008.

Jörg ROGGE, *Die deutschen Könige im Mittelalter. Wahl und Krönung*, Darmstadt 2010.

Hellmut ROSENFELD, *Nordische Schilddichtung und mittelalterliche Wappendichtung. Ihre Beziehung zum griechischen Schildgedicht und ihre literarische Auswirkung*, Zeitschrift für deutsche Philologie 16, 1936, s. 250-251.

Wilhelm ROTTHLEUTHNER, *Die alten Localmasse und Gewichte nebst den Aichungsvorschriften bis zur Einführung des metrischen Mass- und Gewichtssystems und der Staatsaichämter in Tirol und Vorarlberg*, Innsbruck 1883.

Wilhelm ROTTHLEUTHNER, *Die Flächenmasse in Tirol und Vorarlberg*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 36, 1892, s. 401-440.

Wilhelm ROTTHLEUTHNER, *Über Mass und Gewicht in Tirol*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 44, 1900, s. 1-43.

Margaretha RUCKTÄSCHEL-GORSCHENEK, *Historisches und Sozialkritisches in der deutschsprachigen Dichtung des Spätmittelalters: Dargestellt am Beispiel Peter Suchenwirts*, (= Dissertation, Ludwig-Maximilians-Universität München), München 1977.

Doris RUHE, *Ratgeber. Hierarchie und Strategien der Kommunikation*, in: Medien der Kommunikation im Mittelalter, Oliver Auge - Karl-Heinz Spieß (edd.), Stuttgart 2003, s. 63-82.

Stanislaw RUSSOCKI, *Monarchia i stany w Europie środkowej XIV. Wieku. Zarys problematyki*, Sobótka 36, 1981, s. 87-93.

Stanislaw RUSSOCKI, *Protoparlamentaryzm Czech do Początku XV. wieku*, Warszawa 1973.

Stanislaw RUSSOCKI, *Z badań nad czeskim systemem beneficjalnym*, Czasopismo Prawno-Historyczne 23, 1971, s. 33-46.

Vladimír RŮŽIČKA-Bohuslav ROUČKA, *Pracovní heslář českého právně-historického terminologického slovníku*, Praha 1975.

Pavčina RYCHTEROVÁ, *Rituály, rity a ceremonie. Teorie rituálu a jejich reflexe v medievistickém bádání*, in: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky. Sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně, Martin Wihoda – Demeter Malat'ák (edd.), Brno 2006, s. 11-23.

Ivan ŘEHOLKA-Ludmila SULITKOVÁ-Miloslav POJSL, *Panovníká kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III.*, Sborník archivních prací 24, 1974, s. 261-365.

Roger SABLONIER, *Adel im Wandel. Eine Untersuchung zur sozialen Situation des ostschweizerischen Adels um 1300*, Göttingen-Zürich 1979.

Roger SABLONIER, *Zur wirtschaftlichen Situation des Adels im Spätmittelalter*, in: *Adelige Sachkultur des Spätmittelalters*, s. 9-34.

Heike SAHM, *Inszenierte Wappen: Zu Poetik und Funktion der heraldischen Totenklagen Peter Suchenwirts*, in: *Dichtung und Didaxe: Lehrhaftes Sprechen in der deutschen Literatur des Mittelalters*, Henrike Lähnemann - Sandra Linden (edd.), Berlin – New York 2009, s. 285-298.

Vinzenz SAMANEK, *Kronrat und Reichsherrschaft im 13. und 14. Jahrhundert*, Berlin-Leipzig 1910.

Gertrud SANDBERGER, *Bistum Chur in Südtirol. Untersuchungen zur Ostaussiedlung ursprünglicher Hochstiftsrechte im Vintschgau*, *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte* 40, 1977, s. 705-828.

Leo SANTIFALLER, *Das Brixner Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter 1*, Innsbruck 1924.

Leo SANTIFALLER, *Das Brixner Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter 2. Besonderer Teil*, Innsbruck 1925.

Leo SANTIFALLER, *Über die Beziehungen zwischen Ständewesen und Kirche in Tirol im Mittelalter und in der Neuzeit. Eine Übersicht über den Stand der Forschung*, *Veröffentlichungen des Museums Ferdinandeum* 31, 1951, s. 583-589.

Leo SANTIFALLER, *Über die schriftlich überlieferten Geschichtsquellen Tirols. Von den Anfängen bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, *Tiroler Heimat* 13/14, 1949/50, s. 119-142.

Aldo SCAGLIONE, *Knights at Court: Courtliness, Chivalry and Courtesy from Ottonian Germany to the Italian Renaissance*, Berkeley-LA-Oxford 1992.

Gerhard SEELIGER, *Das deutsche Hofmeisteramt im späteren Mittelalter. Eine verwaltungsgeschichtliche Untersuchung*, Innsbruck 1885.

Gerhard SEELIGER, *Die Registerführung am deutschen Königshof bis 1493*, MIÖG Ergänzungs-Bd. 3, 1890/94, s. 223-363.

Joseph SEEMÜLLER, *Einleitung*, in: Ottokars österreichische Reimchronik. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, Deutsche Chroniken V-1, Hannover 1890, s. I-CXXV.

Ferdinand SEIBT, *Die böhmische Nachbarschaft in der österreichischen Historiographie des 13. und 14. Jahrhunderts*, in: *Mittelalter und Gegenwart. Ausgewählte Aufsätze*, Ferdinand Seibt, Sigmaringen 1987, s. 171-196.

Ferdinand SEIBT, *Land und Herrschaft in Böhmen*, *Historische Zeitschrift* 200, 1965, s. 284-315.

Ferdinand SEIBT, *Zur Entwicklung der böhmischen Staatlichkeit 1212 bis 1471*, in: *Der deutsche Territorialstaat im 14. Jahrhundert* 2, s. 463-483.

Isidor ze SEVILLY, *Etymologiae: Etymologie 10*, Praha 2010.

Karl SCHADELBAUER, *Peter Trautson und das Stift Wilten*, in: *Festschrift Hans Lentze. Zum 60. Geburtstage dargebracht von Fachgenossen und Freunden*, Hans Lentze - Nikolaus Grass - Werner Ogris, Innsbruck 1969, s. 525-533.

Hans Martin SCHALLER, *Der heilige Tag als Termin mittelalterlicher Staatsakte*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 30, 1974, s. 1-24.

Walter SCHATZ, *Die Starkenberger, ihre Zeit und Politik*, *Tiroler Heimatblätter* 54, 1979, s. 102-109.

Artur Maria SCHEIBER, *Die Burggrafen von Brixen bis zur Erbauung der namensgebenden Burg Voitsberg*, *Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum* 27/29, 1947/49, s. 309-328.

Martin Paul SCHENNACH, *Gesetz und Herrschaft: die Entstehung des Gesetzgebungsstaates am Beispiel Tirols*, Köln-Weimar-Wien 2010.

Robert SCHEYHING, *Eide, Amtsgewalt und Bannleihe. Eine Untersuchung zur Bannleihe im hohen und späten Mittelalter*, Köln-Graz 1960.

Uwe SCHIRMER, *Gelehrte Räte*, in: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 2, Albrecht Cordes (ed.), Berlin 2011, s. 23-27

Ludwig SCHLESINGER, *Die Deutschböhmen und die Luxemburg*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 6, 1868, s. 1-21.

Ludwig SCHLESINGER, *Die Deutschböhmen und die Regierung Heinrichs von Kärnten*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 5, 1867, s. 69-80.

Andreas Christoph SCHLUNK, *Königsmacht und Krongut. Die Machtgrundlage des deutschen Königtums im 13. Jahrhundert – und eine neue historische Methode*, Stuttgart 1988.

Franz-Josef SCHMALE, *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*, Darmstadt 1985.

Johann Andreas SCHMELLER - Otto MAUSSER, *Bayerisches Wörterbuch 1-4*, München 1872 – 1877.

Ludwig Karl SCHMID, *Der Kampf um das Reich zwischen dem römischen König Adolf von Nassau und Herzog Albrecht von Oestreich. Nach zuverlässigen und neuen Quellen dargestellt*, Tübingen 1858.

Elisabeth SCHNEIDER, *Die Personendarstellung bei deutschen Geschichtsschreibern des ausgehenden 13. und des 14. Jahrhunderts (= Dissertation, Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg)*, Heidelberg 1963.

Fedor SCHNEIDER, *Studien zu Johannes von Viktring I-II*, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 28, 1903, s. 139-177 a 29, 1904, s. 397-442.

Reinhard SCHNEIDER, *Politische Freundschaft*, in: *Der Begriff Freundschaft in der Geschichte der Europäischen Kultur*, Luigi Cotteri (ed.), Merano 1995, s. 372-387.

Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Konsens – Territorialisierung – Eigennutz. Vom Umgang mit spätmittelalterlicher Geschichte*, *Frühmittelalterliche Studien* 39, 2005, s. 225-246.

Bernd SCHNEIDMÜLLER - Stefan WEINFURTER, *Ordnungskonfigurationen. Die Erprobung eines Forschungsdesigns*, in: *Ordnungskonfigurationen im hohen Mittelalter*, Bernd Schneidmüller - Stefan Weinfurter (edd.), Ostfildern 2006, s. 7-18.

Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Konsensuale Herrschaft. Ein Essay über Formen und Konzepte politischer Ordnung im Mittelalter*, in: *Reich, Regionen und Europa in Mittelalter und Neuzeit. Festschrift für Peter Moraw*, Paul-Joachim Heinig et al. (edd.), Berlin 2000, s. 53-87.

Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Vor dem Staat. Über neue Versuche zur mittelalterlichen Herrschaft*, *Rechtsgeschichte* 13, 2008, s. 178-186.

Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Zwischen Gott und den Getreuen. Vier Skizzen zu den Fundamenten der mittelalterlichen Monarchie*, *Frühmittelalterliche Studien* 36, 2002, s. 193-224.

Karl SCHNITH, *Gedanken zu den Königsabsetzungen im Spätmittelalter*, *Historisches Jahrbuch* 91, 1971, s. 309-326.

Christian SCHNELLER, *Beiträge zur Ortsnamenkunde Tirols 1-3*, Innsbruck 1893-1896.

Ludwig SCHÖNACH, *Archivalische Studien zur Jugendgeschichte Kaiser Karls IV.*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 43, 1905, s. 253-292.

Ludwig SCHÖNACH, *Beiträge zur Geschichte der Grafen von Montfort und von Werdenberg im 13. und 14. Jahrhundert*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 1, 1904, s. 282-301.

Ludwig SCHÖNACH, *Das älteste Tiroler Hausbuch 1335–1348*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 6, 1909, s. 61–66.

Ludwig SCHÖNACH, *Die fährenden Sänger und Spielleute Tirols 1250 – 1360*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlberg 8, 1911, s. 1-8 a 119-126.

Ludwig SCHÖNACH, *Tirolische Turniere im 13. und 14. Jahrhundert*, Programm der k. k. Ober-Realschule in Innsbruck, veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1902/1903, Innsbruck 1903.

Ludwig SCHÖNACH, *Urkundliches über die spielleute in Tirol*, Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur N. F. 19=31, 1887, s. 171-185.

David SCHÖNHERR, *Geschichte des Schlosses Schenna und seiner Besitzer*, in: Idem - Michael Mayr (ed.), *Gesammelte Schriften* 2, Innsbruck 1902, s. 362-468.

Johann Baptist SCHÖPF, *Tirolisches Idiotikon*, Innsbruck 1866.

Percy Ernst SCHRAMM, *Das Alte und das Neue Testament in der Staatslehre und Staatssymbolik des Mittelalters*, in: *Kaiser, Könige und Päpste. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters* 4/1, Idem, Stuttgart 1970, s. 123-140.

Percy Ernst SCHRAMM, *Vom Kronengebrauch des Mittelalters. Will-Erich Peuckert zum 60. Geburtstag*, in: *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum sechszehnten Jahrhundert* 3, Percy Ernst Schramm (ed.), Stuttgart 1956, s. 909-919.

Rogierius SCHRANZHOFER, *Die Mönche von Stams zu Wessenbrunn. Mit Urkunden*, Der Sammler für Geschichte und Statistik von Tirol 5, 1809, s. 229-251.

Klaus SCHREINER, „*Correctio principis*“. *Gedankliche Begründung und geschichtliche Praxis spätmittelalterlicher Herrscherkritik*, in: Mentalitäten im Mittelalter. Methodische und inhaltliche Probleme, František Graus (ed.), Sigmaringen 1987, s. 203-256.

Beda SCHROLL, *Das Herzogthum Kärnten in der Zeit von 1269–1335*, Carinthia I 65, 1875, s. 11-23, 61-68.

Ernst SCHUBERT, *Die Absetzung König Adolfs von Nassau*, in: Studien zur Geschichte des Mittelalters. Jürgen Petersohn zum 65. Geburtstag, Matthias Thumser - Annegret Wenz-Haubfleisch - Peter Wiegand (edd.), Stuttgart 2000, s. 271-301.

Ernst SCHUBERT, *Die Umformung spätmittelalterlicher Fürstenherrschaft im 16. Jahrhundert*, Rheinische Vierteljahrsblätter 63, 1999, s. 204-263.

Ernst SCHUBERT, *Einführung in die deutsche Geschichte im Spätmittelalter*, Darmstadt 1998.

Ernst SCHUBERT, *Erscheinungsformen der öffentlichen Meinung im Mittelalter*, Das Mittelalter 6, 2001, s. 109-127.

Ernst SCHUBERT, *Fahrendes Volk im Mittelalter*, Bielefeld 1995.

Ernst SCHUBERT, *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter*, München 1996.

Ernst SCHUBERT, *König und Reich. Studien zur spätmittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte*, Göttingen 1979.

Ernst SCHUBERT, *Kurfürsten und Wahlkönigtum. Die Wahlen von 1308, 1314 und 1346 und der Kurverein von Rhens*, in: Balduin von Luxemburg, Erzbischof von Trier - Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift aus Anlaß

des 700. Geburtstages, Franz-Josef Heyen – Johannes Mötsch (edd.), Mainz 1985, s. 103-118.

Alois SCHÜTZ, *Ludwig der Bayer, König und Kaiser*, in: Balduin von Luxemburg, Erzbischof von Trier - Kurfürst des Reiches 1285-1354. Festschrift aus Anlaß des 700. Geburtstages, Franz Josef Heyen – Johannes Mötsch, Mainz 1985, s. 55-88.

Gerd SCHULTEN, *Entstehung und Entwicklung des Ratswesens bis zur Behördenreform am Beginn der Neuzeit* (= Dissertation, Eberhard Karls Universität Tübingen), Tübingen 1982.

Alwin SCHULTZ, *Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger I-II*, Essen 1991.

Hans Kurt SCHULZE, *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter 1. Stammesverband, Gefolgschaft, Lehnswesen, Grundherrschaft*, Stuttgart 2004.

Hans Kurt SCHULZE, *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter 2. Familie, Sippe und Geschlecht, Haus und Hof, Dorf und Mark, Burg, Pfalz und Königshof, Stadt*, Stuttgart 2000.

Hans Kurt SCHULZE, *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter 4. Das Königtum*, Stuttgart 2011.

Hans Kurt SCHULZE, *Königsherrschaft und Königsmythos. Herrscher und Volk im politischen Denken des Hochmittelalters*, in: Festschrift für Berent Schwineköper zu seinem 70. Geburtstag, Hans Martin Maurer – Hans Patze (edd.), Sigmaringen 1982, s. 177-186.

Gerald SCHWEDLER, *Herrschartreffen des Spätmittelalters. Formen, Rituale, Wirkungen*, Stuttgart 2008.

Über König und Reich Aufsätze zur deutschen Verfassungsgeschichte des späten Mittelalters, hg. aus Anlaß des 60. Geburtstags von Peter Moraw am 31. August 1995, Rainer Christoph Schwinges (ed.), Sigmaringen 1995.

Anton SCHWOB, *Landherr und Landesherr im spätmittelalterlichen Tirol. Oswalds von Wolkenstein Ständepolitik*, in: *Gesammelte Vorträge der 600-Jahrfeier Oswalds von Wolkenstein*. Seis am Schlern 1977. Dem Edeln unserm sunderlieben getrewen Hern Oswaltten von Wolkckenstain, Hans Dieter Mück – Ulrich Müller (edd.), Göppingen 1978, s. 3-38.

Gerhard SIEGL, *Otto Stolz (1881-1957). Trotz Fleiß kein Preis? Der geknickte Marschallstab*, in: *Österreichische Historiker 1900-1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftsgeschichtlichen Porträts*, Karel Hruza (ed.), Wien-Köln-Weimar 2008, s. 419-469.

Franz Anton SINNACHER, *Beyträge zur Geschichte der bischöflichen Kirche Säben und Brixen in Tyrol 5. Die Kirche Brixen am Ende des 13. und im Laufe des 15. Jahrhunderts*, Brixen 1827.

Anna SKÝBOVÁ, *K otázkám politického systému českého středověkého státu*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 3, Studia historica 36, 1989, s. 23-43.

Miloslav SOVADINA, *Jindřich z Lipé. Zvláštní otisk z Časopisu Matice moravské roč. 120 (2001), 121 (2002) a 122 (2003)*, Brno 2005.

Hans SPANGENBERG, *Die Kanzleivermerke als Quelle verwaltungsgeschichtlicher Forschung*, Archiv für Urkundenforschung 10, 1928, s. 469-525.

Anselm SPARBER, *Die Brixner Fürstbischöfe im Mittelalter. Ihr Leben und Wirken kurz dargestellt*, Bozen 1968.

Anselm SPARBER, *Kirchengeschichte Tirols*, Bozen 1957.

Jiří SPĚVÁČEK, *Die Anfänge der Kanzlei Karls IV. auf italienischem Boden in den Jahren 1332/33*, MIOG 76, 1968, s. 299-326.

Jiří SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba (1296-1346). K prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.

Jiří SPĚVÁČEK, *Král diplomat (Jan Lucemburský 1296 – 1346)*, Praha 1982.

Jiří SPĚVÁČEK, *Meránské úmluvy z r. 1333 a jejich předpoklady. (Cesta Karla IV. k moci.)*, ČSČH 16, 1968, s. 153-176.

Jiří SPĚVÁČEK, *Petr Žitavský a počátky lucemburské dynastie v českých zemích*, Medievalia historica Bohemica 3, 1993, s. 177-197.

Jiří SPĚVÁČEK, *Významní notáři-diplomaté prvních Lucemburků v Čechách*, ČSČH 21, 1973, s. 711-758.

Fortunat SPIELMANN, *Stams*, in: *Beitraege zur Geschichte der Cistercienser-Stifte Reun in Steiermark, Heiligenkreuz-Neukloster, Zwettl, Lilienfeld in Nieder-, Wilhering und Schlierbach in Ober-Oesterreich, Ossegg und Hohenfurt in Boehmen, Moglia bei Krakau, Szczyrzic in Galizien, Stams in Tirol und der Cistercienserinnen-Abteien Marienthal und Marienstern in der koen. saechsischen Lausitz*, Wien 1891, s. 373-392.

Karl-Heinz SPIEß, *Aufstieg in den Adel und Kriterien der Adelszugehörigkeit im Spätmittelalter*, in: *Zwischen Nicht-Adel und Adel*, Kurt Andermann – Peter Johanek (edd.), Stuttgart 2001, s. 1-26.

Karl-Heinz SPIEß, *Das Lehnswesen in Deutschland im hohen und späten Mittelalter*, Stuttgart 2009.

Karl-Heinz SPIEß, *Der Hof Kaiser Barbarossas und die politische Landschaft am Mittelrhein: Methodische Überlegungen zur Untersuchung der Hofpräsenz im Hochmittelalter*, in: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter*, s. 49-76.

Karl-Heinz SPIEß, *Familie und Verwandtschaft im deutschen Hochadel des Spätmittelalters. 13. bis Anfang des 16. Jahrhunderts*, Stuttgart 1993.

Karl-Heinz SPIEß, *Formalisierte Autorität: Entwicklungen im Lehnrecht des 13. Jahrhunderts*, Historische Zeitschrift 295, 2012, s. 62-77.

Karl-Heinz SPIEß, *Fürsten und Höfe im Mittelalter*, Darmstadt 2008.

Karl-Heinz SPIEß, *Kommunikationsformen im Hochadel und am Königshof im Spätmittelalter*, in: Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation, s. 261-290.

Karl-Heinz SPIEß, *Lehnbuch, Lehnregister*, in: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 2 (Haustür-Lippe), Adalbert Erler – Ekkehard Kaufmann et al. (edd.), Berlin 1978, sl. 1686-1688.

Karl-Heinz SPIEß, *Lehnsbrief*, in: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 2 (Haustür-Lippe), sl. 1701-1702.

Karl-Heinz SPIEß, *Lehnserneuerung*, in: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 2 (Haustür-Lippe), sl. 1708-1710.

Karl-Heinz SPIEß, *Lehnrecht, Lehnspolitik und Lehnverwaltung der Pfalzgrafen bei Rhein im Spätmittelalter*, Wiesbaden 1978.

Karl-Heinz SPIEß, *Rentenlehen*, in: Lexikon des Mittelalters 7, München-Zürich 1995, sl. 738.

Karl-Heinz SPIEß, *Ständische Abgrenzung und soziale Differenzierung zwischen Hochadel und Ritteradel im Spätmittelalter*, Rheinische Vierteljahrsblätter 56, 1992, s. 181-205.

Max SPINDLER et al., *Handbuch der bayerischen Geschichte 2. Das alte Bayern. Der Territorialstaat vom Ausgang des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*, München 1971.

Rolf SPRANDEL, *Gesellschaft und Literatur im Mittelalter*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1982.

Rolf SPRANDEL, *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*, Paderborn 1975.

Richard STAFFLER, *Die Hofnamen im Landgericht Kastelbell (Vinschgau)*, Innsbruck 1924.

Richard STAFFLER, *Die Hofnamen im Landgericht Schlanders (Vinschgau)*, Innsbruck 1927.

Helmuth STAHLER - Kurt STEIGELMANN, *Historischer Atlas von Bayern. Tl. Altbayern 33. Hochstift Freising (Freising, Ismaning, Burgrain)*, München 1974.

Volker STAMM, *Lehnspraxis im spätmittelalterlichen Tirol*, Tiroler Heimat NF 72, 2008, s. 63-72.

Volker STAMM, *Zur Bedeutung der Grundrente für die landesfürstlichen Einnahmen und bäuerlichen Abgaben in der Grafschaft Tirol (13./14. Jahrhundert)*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 94, 2007, s. 47-56.

Cölestin STAMPFER, *Schlösser und Burgen in Meran und Umgebung*, Innsbruck 1894.

Helmut STAMPFER, *Adelige Ansitze im Unterland*, in: Das Südtiroler Unterland 9, Bozen 1980, s. 335-355.

Helmut STAMPFER, *Adelige Wohnkultur des Spätmittelalters in Südtirol*, in: Adelige Sachkultur des Spätmittelalters, s. 365-376.

Karl STARZACHER, *Die verfassungsrechtliche Stellung des Herzogs von Kärnten bis zum Anfall des Herzogstums an die Habsburger im Jahre 1335 : mit besonderer Berücksichtigung des Grafen und des herzoglichen Gerichts (= Dissertation, Universität Wien)*, Wien 1935.

Karl STARZACHER, *Herzog und reichsunmittelbare Herren in Kärnten*, Carinthia I 129, 1929, s. 41-55.

Ludwig STEINBERGER, *Die zwei Burgen von Matrei im Wipptale*, in: Tirolensia. Zum 80. Geb. Konrad Fischnalers, Innsbruck 1935, s. 176-193.

Martina STERCKEN, *Städte der Herrschaft. Kleinstadtgenese im habsburgischen Herrschaftsraum in der Überlieferung des 13. und 14. Jahrhunderts*, Köln 2006.

Erwin STOCKHAMMER, *Die Ansitze in Innsbruck und seiner nächsten Umgebung aus der Zeit der Spätgotik und Frührenaissance*, Innsbruck 1961.

Jiří STOČES, *Prosopografie – od nadšení ke skepsi a zpět*, ČČH 110, 2012, s. 765-775.

Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Rituale*, Frankfurt am Main-New York 2013.

Michael STOLLEIS, *Pecunia nervus rerum. Zur Staatsfinanzierung in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1983.

Otto STOLZ, *Abhandlungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. 11. Geschichte der Gerichte Deutschtirols. Landgerichtskarte von Deutschtirol*, Archiv für österreichische Geschichte 102, 1913, s. 83-334.

Otto STOLZ, *Bauer und Landesfürst in Tirol und Vorarlberg*, in: Adel und Bauern im deutschen Staat des Mittelalters, Theodor Mayer (ed.), Leipzig 1943, s. 170-212.

Otto STOLZ, *Das mittelalterliche Zollwesen Tirols bis zur Erwerbung des Landes durch die Herzoge von Österreich (1363). Sonderdruck aus dem Archiv für österreichische Geschichte*, Wien 1909.

Otto STOLZ, *Der geschichtliche Inhalt der Rechnungsbücher der Tiroler Landesfürsten von 1288-1350*, Innsbruck 1957.

Otto STOLZ, *Die alte Tiroler Landesverfassung – ein Erbstück bodenständiger Demokratie*, Tiroler Heimat NF 2, 1922, s. 39-53.

Otto STOLZ, *Die alte Verfassung des Landes Tirol*, Schweizerische Monatshefte für Politik und Kultur 10, 1930/1931, s. 403-413.

Otto STOLZ, *Die Anfänge des Bergbaues und Bergrechts in Tirol*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung 48, 1928, s. 207-263.

Otto STOLZ, *Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol im Lichte der Urkunden 1-4*, München-Berlin 1927 – 1934.

Otto STOLZ, *Die Landstandschaft der Bauern in Tirol*, Historische Vierteljahrschrift 28, 1934, s. 699-736 a 29, 1935, s. 109-144.

Otto STOLZ, *Die Kanzler von Tirol*, Tiroler Heimatblätter 16, 1938, s. 3-11.

Otto STOLZ, *Die Schwaighöfe in Tirol. Ein Beitrag zur Siedlungs- und Wirtschaftsgeschichte der Hochalpentäler*, Innsbruck 1930.

Otto STOLZ, *Die Urkunden über die Vergabung der landesfürstlichen Ämter in Tirol im 14. und 15. Jahrhundert*, Archivalische Zeitschrift 50/51, 1955, s. 371-390.

Otto STOLZ, *Die Urkundenfälschungen des oberösterreichischen Kanzleischreibers Ulrich Kaßler und der Erwerb des Schlosses Boimont bei Eppan um 1410 – 1420*, in: Festschrift zu Ehren Oswald Redlichs, s. 189-234.

Otto STOLZ, *Geschichte der Verwaltung Tirols. Teilstück des 2. Bandes der Geschichte des Landes Tirol*, Innsbruck 1998.

Otto STOLZ, *Geschichte und Bestände des Staatlichen Archives zu Innsbruck*, Wien 1938.

Otto STOLZ, *Geschichte der Gerichte Deutschtirols*, Wien 1912.

Otto STOLZ, *Geschichte des Landes Tirol 1*, Innsbruck-Wien-München 1955.

Otto STOLZ, *Geschichte der Stadt Innsbruck*, Innsbruck-München 1959.

Otto STOLZ, *Geschichte des Zollwesens, Verkehrs und Handels in Tirol und Vorarlberg von Anfängen bis ins XX. Jahrhundert*, Innsbruck 1953.

Otto STOLZ, *Geschichtskunde der Gewässer Tirols*, Innsbruck 1936.

Otto STOLZ, *Grundriß der Österreichischen Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Ein Lehr- und Handbuch*, Innsbruck-Wien 1951.

Otto STOLZ, *Land und Landesfürsten in Bayern und Tirol. Ein Beitrag zur Geschichte dieser Bezeichnung und Begriffe in Deutschland*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 13, 1942, s. 161-252.

Otto STOLZ, *Meran und das Burggrafenamt im Rahmen der Tiroler Landesgeschichte. Von den Anfängen bis 1918*, Bozen 1956.

Otto STOLZ, *Neuere Literatur zur Geschichte Tirols (1945-1952)*, MIÖG 61, 1953, s. 396-406.

Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Südtirol*, Bozen-Innsbruck 1975.

Otto STOLZ, *Politisch-historische Landesbeschreibung von Tirol 1. Nordtirol*, Archiv für österreichische Geschichte 107, 1923, s. 1-885.

Otto STOLZ, *Rechtsgeschichte des Bauernstandes und der Landwirtschaft in Tirol und Vorarlberg*, Bozen 1949.

Otto STOLZ, *Wehrverfassung und Schützenwesen in Tirol von den Anfängen bis 1918*, Innsbruck-Wien-München 1960.

Otto STOLZ, *Zur Entstehung und Bedeutung des Landesfürstentums im Raume Bayern-Österreich-Tirol*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanistische Abteilung 71, 1954, s. 339-352.

Otto STOLZ, *Zur Geschichte der Landwirtschaft in Tirol*, Tiroler Heimat NF 3, 1930, s. 93-139.

Otto STOLZ, *Zur Geschichte des Weinbaues in Tirol*, Der Schlern 22, 1948, s. 330-337.

Otto STOLZ – Hans von VOLTELINI – Joseph ZÖSMAIR, *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. 1. Abteilung: Die Landgerichtskarte. Teil 3, 2: Tirol und Vorarlberg. Das welsche Südtirol*, Wien 1919.

Otto H. STOWASSER, *Die österreichischen Kanzleibücher vornehmlich des 14. Jahrhunderts und das Aufkommen der Kanzleivermerke*, MIÖG 35, 1914, s. 688-724.

Max STRAGANZ, *Die Edlen von Angerheim und Neuburg*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 1, 1904, s. 1-22.

Max STRAGANZ, *Hall in Tirol. Ein Beitrag zur Geschichte des tirolischen Städtewesens I. Geschichte der Stadt bis zum Tode Kaiser Max. I.*, Innsbruck 1903.

Max STRAGANZ, *Zur Geschichte des Klarissenklosters Meran in den ersten 200 Jahren seines Bestandes (1309-1518)*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 4, 1907, s. 117-158.

Tilman STRUVE, *Die Entwicklung der organologischen Staatsauffassung im Mittelalter*, Stuttgart 1987.

Birgit STUDT, *Formen der Dokumentation und Repräsentation von Macht: Historiographie und Geschichtskultur im Umkreis des Fürstenhofes*, in: Hof und Macht. Dresdener Gespräche II zur Theorie des Hofes, Reinhardt Butz - Jan Hirschbiegel (edd.), Münster 2007, s. 29-54.

Birgit STUDT, *Haus- und Familienbücher*, in: Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. - 18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch, Josef Pauser - Martin Scheutz - Thomas Winkelbauer (edd.), Wien-München 2004, s. 753-766.

Michal SVATOŠ, *Přemysl Otakar II. ve světle štyrské rýmované kroniky Otachera ouz der Geul a české rýmovné kroniky tzv. Dalimila*, Folia historica Bohemica 1, 1979, s. 245-251.

Miroslav SVOBODA, *Páni ze Strakoníc. Vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů*, Praha 2010.

Józef SZYMAŃSKI, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2004.

František ŠMAHEL, *Die königlichen Feste im mittelalterlichen Böhmen*, Bohemia 37, 1996, s. 271-290.

František ŠMAHEL, *Obrysy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století*, ČČH 90, 1992, s. 161-187.

František ŠMAHEL - Lenka BOBKOVÁ (edd.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012.

Peter ŠTIH, *Die Grafen von Görz als Landesherren in Görz, Krain und Istrien*, in: Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten, Franz Nikolasch (ed.), Millstatt 1999, s. 41-54.

Peter ŠTIH, *Studien zur Geschichte der Grafen von Görz. Die Ministerialen und Milites der Grafen von Görz in Istrien und Krain*, Wien-München 1996.

Josef ŠUSTA, *České dějiny II-1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935.

Josef ŠUSTA, *České dějiny II-2. Král cizinec*, Praha 1939.

Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje I. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300 - 1308*, Praha 1926.

Josef ŠUSTA *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví*, Praha 2001.

Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308-1320*, Praha 2002.

Josef ŠUSTA, *K volbě roku 1306*, in: Úvahy a drobné spisy historické 1, Idem, Praha 1934, s. 287-292.

Josef ŠUSTA, *Smrt krále Rudolfa*, in: Úvahy a drobné spisy historické 1, Idem, Praha 1934, s. 293-298.

Ferdinand TADRA, *Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV.: (1310-1420.) Příspěvek k diplomatice české*, Praha 1892.

Karlmann TANGL, *Die Grafen von Heunburg I-II*, Archiv für österreichische Geschichte 19, 1858, s. 49-115 a 25, 1860, s. 157-312.

Karlmann TANGL, *Die Grafen von Ortenburg in Kärnten I-II*, Archiv für österreichische Geschichte 30, 1864, s. 203-352 a 36, 1865, s. 1-184.

Karlmann TANGL, *Die Grafen von Pfannberg*, Archiv für österreichische Geschichte 17, 1857, s. 209-264 a 18, 1857, s. 115-218, 219-298.

Josef TARNELLER, *Die Burg-, Hof- und Flurnamen in der Marktgemeinde Gries bei Bozen*, Innsbruck 1924.

Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Burggrafenamt und den angrenzenden Gemeinden. Separatdruck aus dem Archiv für österreichische Geschichte*, Wien 1909.

Josef TARNELLER, *Die Hofnamen im Untern Eisacktal I-III*, Archiv für österreichische Geschichte 109, 1922, s. 1-152 a 109, 1922, s. 1-152 a 110, 1926, s. 209-370.

Josef TARNELLER, *Tiroler Familiennamen. Viertausend Geschlechtsnamen die tirolischen und vorarlbergischen Hofnamen entsprossen sind*, Bozen 1923.

Ludwig TAVERNIER, *Das Domstift Brixen*, in: Dom- und Kollegiatstifte in der Region Tirol - Südtirol - Trentino in Mittelalter und Neuzeit: Collegialità ecclesiastica nella regione trentino-tirolese dal medioevo all'età moderna, Hannes Obermair – Klaus Brandstätter – Emanuele Curzel (edd.), Innsbruck 2006, s. 101-148.

Kateřina TELNAROVÁ, *"Anna, královna česká": nejstarší dcera Václava II. a její osudy*, Medievalia historica Bohemica 13, 2010, s. 77-110.

Kateřina TELNAROVÁ, *Anna Přemyslovna (1290 - 1313) (= Diplomová práce, UK v Praze)*, Praha 2007.

Harald TERSCH, „...daz ist zwar der Béhrim sit...“ *Zum Bild des nördlichen Nachbarn in deutschsprachigen Chroniken Österreichs*, in: Kontakte und

Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte, Thomas Winkelbauer (ed.), Krems 1993, s. 97-112.

Harald TERSCH, *Unruhe im Weltbild. Darstellung und Deutung des zeitgenössischen Lebens in deutschsprachigen Weltchroniken des Mittelalters*, Wien-Köln-Weimar 1996.

Ludger TEWES, *Die Amts- und Pfandpolitik der Erzbischöfe von Köln im Spätmittelalter (1306-1463)*, Köln 1986.

Gerhard THEUERKAUF, *Burglehen*, in: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte 1, Albrecht Cordes (ed.), Berlin 2005, sl. 768-769.

Gerhard THEUERKAUF, *Einführung in die Interpretation historischer Quellen. Schwerpunkt: Mittelalter*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1997.

Gerhard THEUERKAUF, *Land und Lehnswesen vom 14. bis zum 16. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Verfassung des Hochstifts Münster und zum nordwestdeutschen Lehnrecht*, Köln-Graz 1961.

Gertrud THOMA, *Bischöflicher Fernbesitz und räumliche Mobilität. Das Beispiel des Bistums Freising (12. bis 14. Jahrhundert)*, Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte 62, 1999, s. 15-40.

Heinz THOMAS, *Deutsche Geschichte des Spätmittelalters 1250-1500*, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1983.

Heinz THOMAS, *Ludwig der Bayer. Kaiser und Ketzer*, Regensburg-Pustet-Graz 1993.

Berndt THUM, *Öffentlichkeit und Kommunikation im Mittelalter. Zur Herstellung von Öffentlichkeit im Bezugfeld elementarer Kommunikationsformen im 13. Jahrhundert*, in: Höfische Repräsentation. Das Zeremoniell und die Zeichen, Hedda Ragotzky – Horst Wenzel (edd.), Tübingen 1990, s. 65-87.

Armin TILLE, *Die bäuerliche Wirtschaftsverfassung des Vintschgaues, vornehmlich in der zweiten Hälfte des Mittelalters*, Innsbruck 1895.

Georg TÖCHTERLE, *Bertold Trautson und Bertold Chrell (Zur Genealogie der Trautson)*, in: Tirolensia. Zum 80. Geb. Konrad Fischnalers, s. 204-207.

Archivi del Trentino-Alto Adige. Orientamento a fonti e servizi, Armando Tomasi (ed.), Trento 2009.

Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy I*, Praha 1892.

Václav Vladivoj TOMEK, *Pražané za Jindřicha Korutanského*, Časopis českého museum 17, 1843, s. 375-394.

Oswald TRAPP et al., *Tiroler Burgenbuch 1-10*, Bozen 1972-2011.

Fritz TRAUTZ, *Die Reichsgewalt in Italien im Spätmittelalter*, Heidelberger Jahrbücher 7, 1963, s. 45-81.

Kamillo TROTTER, *Beiträge zur älteren Geschichte von Matrei und Lengberg bis ins 14. Jahrhundert*, Osttiroler Heimatblätter 6, 1929, s. 112-117.

Kamillo TROTTER, *Beziehungen altbayerischer Herrengeschlechter zu Tirol*, Verhandlungen des Historischen Vereins für Niederbayern 64, 1931, s. 65-99.

Kamillo TROTTER, *Die Burggrafen von Lienz und zum Lueg*, Innsbruck 1954.

Kamillo TROTTER, *Die Herren von Reifenberg*, Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 10, 1929, s. 581-586.

Kamillo TROTTER, *Geschichtliches über Lavant im Mittelalter*, Osttiroler Heimatblätter 4, 1927, s. 18-26.

Kamillo TROTTER, *Zur Frage der Herkunft der kärntischen Grafen von Ortenburg*, MIÖG 30, 1909, s. 501-502.

Kamillo TROTTER, *Zur Herkunft der älteren Grafen von Tirol*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs 12, 1915, s. 75-115, 147-165.

Dušan TŘEŠTÍK-Miloslav POLÍVKA, *Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Ján Čierný - František Hejl - Antonín Verbík (edd.), Praha 1984, s. 99-133.

Dušan TŘEŠTÍK, *Proměny české společnosti ve 13. století*, *Folia historica Bohemica* 1, 1979, s. 131-154.

Franz TUMLER, *Herkunft und Terminologie des Weinbaues im Etsch- und Eisacktale*, Innsbruck 1924.

Gustav TURBA, *Geschichte des Thronfolgerechtes in allen habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion Kaiser Karls VI. (1156 bis 1732)*, Wien 1903.

Zdeněk UHLÍŘ, *Otázka stavovství v době předhusitské*, *Folia historica Bohemica* 6, 1984, s. 57-64.

Paul UIBLEIN, *Die Quellen des Spätmittelalters*, in: *Die Quellen der Geschichte Österreichs*, Erich Zöllner (ed.), Wien 1982, s. 50-113.

Walter ULLMANN, *The Bible and principles of government in the middle ages*, in: *La bibbia nell'alto medioevo*, Spoleto 1963, s. 181-228.

Walter ULLMANN, *A History of the political thought: The Middle Ages*, Harmondsworth 1965.

Walter ULLMANN, *Principles of Government and Politics in the Middle Ages*, London 1961.

Walter ULLMANN, *Schranken der Königsgewalt im Mittelalter*, *Historisches Jahrbuch* 91, 1971, s. 1-21.

Josef UNTERER, *Die Ansitze von Mais und Meran*, Brixen 1972.

Jan URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003.

Malcolm Graham Allan VALE, *The princely court: medieval courts and culture in North-West Europe 1270-1380*, Oxford 2001.

Josef VÁLKA, *Středověké kořeny mocenského dualismu panovníka a obce. (Historiografické aspekty diskusí o „absolutismu“)*, Časopis Matice Moravské 123, 2004, s. 311-335.

Vratislav VANÍČEK, *Předpoklady a formování šlechtické "obce českého království" (zemské obce)*, Mediaevalia Historica Bohemica 1, 1991, s. 13-55.

Vratislav VANÍČEK, *Strukturální vývoj sociálních elit v českých zemích do roku 1310. (Základní vývojové tendence metodologické souvislosti)*, in: Genealogia. Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym, Toruń 2003 s. 233-300.

Vratislav VANÍČEK, *Šlechta a český stát za vlády Přemyslovců. (K formování ideologie české šlechty od 11. do počátku 14. století)*, Folia historica Bohemica 12, 1988, s. 65-107.

Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III, 1250 – 1310*, Praha-Litomyšl 2002.

Gian Maria VARANINI, *I Castelbarco dal Duecento al Quattrocento. Punti fermi e problemi aperti*, in: Castellum Ava. Il castello di Avio e la sua decorazione pittorica, Enrico Castelnovo (ed.), Trento 1987, s. 16-39.

Severino VARESCHI, *Nikolaus von Brünn*, in: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon, Clemens Brodkorb - Erwin Gatz (edd.), Berlin 2001, s. 779-781.

Gunter VASOLD, *Das Itinerar Erzbischof Konrads IV. von Salzburg (1291 bis 1312). Computergestützte Itinerarerstellung und Itineraranalyse*, Graz 1996.

Walter VEIT, *Toposforschung. Ein Forschungsbericht*, in: Toposforschung, Max Lorenz Bauemer (ed.), Darmstadt 1973, s. 136-209.

Dieter VELDTRUP, *Ehen aus Staatsräson. Die Familien- und Heiratspolitik Johanns von Böhmen*, in: Johann der Blinde, Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296-1346. Tagungsband der 9es Journées Lotharingiennes 22. - 26. Oktober 1996, Centre Universitaire de Luxembourg, Michel Pauly (ed.), Luxemburg 1997, s. 483-543.

Frans VERBRUGGEN, *The Art of Warfare in Western Europa during the Middle Ages. From the Eight Century to 1340*, Woodbridge 1998.

Rudolf VIERHAUS, *Das Problem historischer Krisen*, in: Historische Prozesse. Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik 2, Karl-Georg Faber - Christian Meier (edd.), Nördlingen 1978, s. 313-329.

Hans VON VOLTELINI, *Beiträge zur Geschichte Tirols*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg III/33, 1889, s. 1-188.

Hans von VOLTELINI, *Die ältesten Pfandleihbanken und Lombarden-Privilegien Tirols*, in: Beiträge zur Rechtsgeschichte Tirols: Festschrift, Alfred von Wretschko (ed.), Innsbruck 1904, s. 1-70.

Hans von VOLTELINI, *Immunität, grund- und leibherrliche Gerichtsbarkeit in Südtirol*, Archiv für österreichische Geschichte 94, 1907, s. 311-463.

Hans von VOLTELINI, *Josef Durig und Josef Egger, zwei Tiroler Geschichtsforscher*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 49, 1905, s. 405-430.

Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005.

Milos VYSTYD, *Die steierische Reimchronik und die Königsaalear Chronik. Eine quellenkritische Untersuchung*, MIÖG 34, 1913, s. 218-295, 596-635.

Berthold WALDSTEIN – WARTENBERG, *Geschichte der Grafen von Arco im Mittelalter : Von der Edelfreiheit zur Reichsunmittelbarkeit*, Innsbruck 1971.

Hermann WALCH, *Die Starkenberger*, in: Imster Buch. Beiträge zur Heimatkunde von Imst und Umgebung, Innsbruck 1954, s. 155-189.

Adelina WALLNÖFER, *Die Bauern in der Tiroler "Landschaft" vor 1500. Politische Aktivität der Gerichte und deren Repräsentanten auf den Landtagen (= Dissertation, Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1984.

Oskar WANKA VON RODLOW, *Die Brennerstrasse im Altertum und Mittelalter*, Prag 1900.

Erwin WASCHING, *Die Herren von Kraig (= Dissertation, Universität Wien)*, Wien 1969.

Georg Michael VON WEBER, *Handbuch des in Deutschland üblichen Lehenrechts 2*, Leipzig 1808.

Andreas Otto WEBER, *Studien zum Weinbau der altbayerischen Klöster im Mittelalter. Altbayern, österreichischer Donauraum, Südtirol*, Stuttgart 1999.

Max WEBER, *Wirtschaft und Gesellschaft. Studienausgabe*, Tübingen 1972.

Otfried WEBER, *Peter Suchenwirt. Studien über sein Wesen und Werk*, Greifswald 1937.

Evelyne WEBERING, *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*, Klagenfurt 1987.

Evelyne WEBERNIG, *Landeshauptmannschaft und Vizedomamt in Kärnten bis zum Beginn der Neuzeit*, Klagenfurt 1983.

Max WEHRLI, *Literatur im deutschen Mittelalter. Eine poetologische Einführung*, Stuttgart 1998.

Herwig WEIGL, *Materialien zur Geschichte des rittermäßigen Adels im südwestlichen Österreich unter der Enns im 13. und 14. Jahrhundert*, Wien 1991.

Helmut WEINACHT, *Ottokar von Steiermark (O. aus der Geul)*, in: Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon 7, Wolfgang Stammeler-Karl Langosch-Kurt Ruh (edd.), Berlin - New York 1989, sl. 238-245.

Josef WEINGARTNER, *Auf tirolischen Burgen. Bilder aus dem Leben ihrer mittelalterlichen Bewohner*, in: Volkskundliches aus Österreich und Südtirol. Hermann Wopfner zum 70. Geburtstag dargebracht, Anton Dörrer (ed.), Wien 1947, s. 269-304.

Josef WEINGARTNER, *Bozner Burgen*, Innsbruck 1959.

Josef WEINGARTNER, *Die Burggrafen von Lienz*, Der Schlern 28, 1954, s. 484-486.

Josef WEINGARTNER, *Die Kunstdenkmäler des Etschlandes. IV-1. Das Burggrafenamt*, Wien-Augsburg 1930.

Josef WEINGARTNER, *Tiroler Edelsitze*, in: Festschrift zu Ehren Emil von Ottenthals, Innsbruck 1925, s. 293-308.

Josef WEINGARTNER – Magdalena HÖRMANN-WEINGARTNER, *Die Burgen Tirols. Ein Burgenführer durch Nord-, Ost- und Südtirol*, Innsbruck-Wien-München-Bozen 1981.

Alois WEISS, *Kärnthens Adel bis zum Jahre 1300*, Wien 1869.

Wilhelm WEIZSÄCKER, *Lehnswesen in den Sudetenländern*, in: Studien zum mittelalterlichen Lehnswesen, s. 229-234.

Archive: Archive im deutschsprachigen Raum 1-2, Paul Wentzcke - Gerhard Lüdtke (edd.), Berlin-New York 1974.

Horst WENZEL, *Höfische Geschichte*, Bern-Frankfurt am Main-Las Vegas 1980.

Horst WENZEL, *Höfische Repräsentation: Symbolische Kommunikation und Literatur im Mittelalter*, Darmstadt 2005.

Horst WENZEL, *Hören und Sehen. Schrift und Bild. Kultur und Gedächtnis im Mittelalter*, München 1995.

Horst WENZEL, *Öffentliches und nichtöffentliches Herrschaftshandeln*, in: Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter, s. 247-260.

Horst WENZEL, *Ritual und Repräsentation*, in: Die Kultur des Rituals: Inszenierungen, Praktiken, Symbole, Christoph Wulf - Jörg Zirfas (edd.), München 2004, s. 91-109.

Horst WENZEL, *Zur Repräsentation von Herrschaft in mittelalterlichen Texten. Plädoyer für eine Literaturgeschichte der Herrschaftsbereiche und ihrer Institutionen*, in: Adelsherrschaft und Literatur, Idem (ed.), Bern-Frankfurt am Main-Las Vegas 1980, s. 339-375.

Emil WERUNSKY, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte. Ein Lehr- und Handbuch*, Wien 1894 - 1938.

Dieter WEVERS – Karl SCHERER, *"Man hörte swert erklingen". die Schlacht bei Göllheim" - zwei spätmittelalterliche Gedichte*, in: Göllheim. Beiträge zur Ortsgeschichte I, Karl Scherer (ed.), Göllheim 2006, s. 217-245.

Stephen D. WHITE, *Service for fiefs or fiefs for service. The politics of reciprocity*, in: Negotiating the gift. Pre-modern figurations of exchange, Gadi Algazi - Valentin Groebner - Bernhard Jussen (edd.), Göttingen 2003, s. 63-98.

Marian P. WHITNEY, *Queen of Medieval Virtues: Largesse*, in: Vassar Medieval Studies, Christabel Forsyth Fiske (ed.), New Haven 1923, s. 181-215.

Ellen WIDDER, *Itinerar und Politik. Studien zur Reiseherrschaft Karls IV. südlich der Alpen*, Köln-Weimar-Wien 1993.

Eduard WIDMOSER, *Südtirol A bis Z I-4*, Innsbruck-München 1982 - 1995.

Eduard WIDMOSER, *Tirol A bis Z*, Innsbruck 1970.

Dorothea WIERCINSKI, *Minne. Herkunft und Anwendungsgeschichten eines Wortes*, Köln-Graz 1964.

Hermann WIESFLECKER, *Die Entstehung des Landes Tirol. Das Paßland an der Etsch und im Gebirge*, in: Die Brennerstraße. Deutscher Schicksalsweg von Innsbruck nach Bozen, Bozen 1961, s. 66-83.

Hermann WIESFLECKER, *Die Entwicklung der landständischen Verfassung in den österreichischen Ländern von den Anfängen bis auf Maximilian I.*, in: Die Entwicklung der Verfassung Österreichs vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Graz-Wien 1963, s. 9-23.

Hermann WIESFLECKER, *Die politische Entwicklung der Grafschaft Görz und ihr Erbfall an Österreich*, MIÖG 56, 1948, s. 329-385.

Hermann WIESFLECKER, *Meinhard der Zweite. Tirol, Kärnten und ihre Nachbarländer am Ende des 13. Jahrhunderts*, Innsbruck 1955.

Hermann WIESFLECKER, *Meinhard II. von Tirol. Beiträge zur Geschichte Tirols*, in: Beiträge zur Geschichte Tirols. Festgabe des Landes Tirol zum 11. Österreichischen Historikertag in Innsbruck vom 5. bis 8. Oktober. Kulturabteilung im Amt der Tiroler Landesregierung 1971, s. 125-134.

Hermann WIEßNER, *Die Raitung des Kärntner Vicedoms Johannes dictus Comes vom 24. Mai 1331*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 14, 1961, s. 487-491.

Hermann WIEßNER, *Die Schenken von Osterwitz (1100-1500). Geschichte eines durch fünf Jahrhunderte führenden Kärntner Ministerialengeschlechtes*, Klagenfurt 1977.

Hermann WIEßNER, *Wo stehen wir in der Edition der Kärntner Geschichtsquellen?*, Carinthia I 147, 1957, s. 290-295.

Hermann WIEßNER - Gerhard SEEBACH, *Burgen und Schlösser in Kärnten I. Wolfsberg-Friesach-St. Veit*, Wien 1977.

Hermann WIEßNER - Gerhard SEEBACH, *Burgen und Schlösser in Kärnten*
2. Klagenfurt - Feldkirchen – Völkermarkt, Wien 1980.

Hermann WIEßNER - Margareta VYORAL-TSCHAPKA, *Burgen und Schlösser in Kärnten* 3, *Hermagor – Spittal/Drau – Villach*, Wien 1986.

Martin WIHODA, „... *nec petivimus nec habemus ...*“ *Zlatá bula sicilská v královské volbě roku 1306*, in: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Tomáš Borovský et al. (ed.), Brno 2003, s. 261-272.

Joachim WILD, *Schriftlichkeit in der Verwaltung am Beispiel der Lehenbücher in Bayern*, in: *Schriftlichkeit und Lebenspraxis im Mittelalter. Erfassen, Bewahren, Verändern*, Hagen Keller – Christel Meier – Thomas Scharff (edd.), München 1999, s. 69-78.

Franz WILHELM, *Die Erwerbung Tirols durch Herzog Rudolf IV. von Österreich*, *MIÖG* 24, 1903, s. 29-86.

Franz WILHELM, *Meinhard II. von Tirol und Heinrich II. von Trient*, *MIÖG* 23, 1902, s. 427-460.

Franz WILHELM, *Zur Erwerbung Tirols durch die Habsburger*, *MIÖG* 22, 1901, s. 462-466.

Dietmar WILLOWEIT, *Amtleute und Diener in der spätmittelalterlichen Landesherrschaft*, in: *Das Recht und seine historischen Grundlagen: Festschrift für Elmar Wadle zum 70. Geburtstag*, Tiziana J. Chiusi - Thomas Gergen - Heike Jung (edd.), Berlin 2008, s. 1223-1237.

Dietmar WILLOWEIT, *Begriff und Wege verwaltungsgeschichtlicher Forschung*, *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte* 61, 1998, s. 7-15.

Dietmar WILLOWEIT, *Die Entwicklung und Verwaltung der spätmittelalterlichen Landesherrschaft*, in: *Deutsche Verwaltungsgeschichte* 1. *Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches*, Kurt G. A. Jeserich - Hans Pohl - Georg-Christoph von Unruh (edd.), Stuttgart 1983, s. 66-142.

Johanna Maria VAN WINTER, *Rittertum. Ideal und Wirklichkeit*, München 1979.

Broisław WŁODARSKI, *Pierwsze trudności Luksemburgów w Czechach*, Lwów 1935.

Alfred WÖLGER, *Die historische Literatur in und für Kärnten. Ein Versuch, die Entwicklung der Landesgeschichtsschreibung in Kärnten darzustellen (= Dissertation, Universität Wien)*, Wien 1950.

Beat WOLF, *Vademecum medievale. Glossar zur höfischen Literatur des deutschsprachigen Mittelalters*, Bern-Berlin-Bruxelles 2002.

Udo WOLTER, *Amt und Officium in mittelalterlichen Quellen vom 13. bis 15. Jahrhundert. Eine begriffsgeschichtliche Untersuchung*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 74, 1988, s. 246-280.

Hermann WOPFNER, *Bäuerliche Siedlung und Wirtschaft*, in: Tirol. Land und Natur, Volk und Geschichte, geistiges Leben 1, München 1933, s. 207-304.

Hermann WOPFNER, *Beiträge zur Geschichte der freien bäuerlichen Erbleihe Deutschtirols im Mittelalter*, Breslau 1903.

Hermann WOPFNER, *Die Lage Tirols zu Ausgang des Mittelalters*, Berlin-Leipzig 1908.

Alfred von WRETSCHKO, *Das österreichische Marschallamt im Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte der Verwaltung in den Territorien des Deutschen Reiches*, Wien 1897.

Martin WUTTE, *Zur Geschichte Kärntens in den ersten zwei Jahrhunderten habsburgischer Herrschaft*, Carinthia I 125, 1935, s. 11-58.

Karlheinz ZECHNER, *Die Rechte der Kärntner Städte im Mittelalter und ihr Zusammenhang mit den Stadtrechten außerhalb Kärntens (= Dissertation, Ludwig-Maximilians-Universität München)*, Würzburg 1938.

Oswald von ZINGERLE, *Mittelalterliche Inventare aus Tirol und Vorarlberg*, Innsbruck 1909.

Die Quellen der Geschichte Österreichs, Erich Zöllner (ed.), Wien 1982.

Erich ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 1966.

Erich ZÖLLNER, *Österreichs Sozialstrukturen in historischer Sicht*, Wien 1980.

Joseph ZÖSMAIR, *Das Haus der Perchtinger im Innsbrucker Mittelgebirge*, Innsbrucker Nachrichten 218/219, 25./26. September 1923, s. 3-4, 5-6.

Joseph ZÖSMAIR, *Zeit der Entdeckung und älteste Geschichte des Haller Salzbergwerkes*, Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg 54, 1910, s. 283-335.

Thomas ZOTZ, *Präsenz und Repräsentation. Beobachtungen zur königlichen Herrschaftspraxis im hohen und späten Mittelalter*, in: *Herrschaft als soziale Praxis*, s. 168-194.

Zdeněk ŽALUD, *Königliche Lehnsträger am Hofe Johannis des Blinden und Karls IV.: ein Beitrag zur sozialen Stellung der böhmischen Herren von Landstein und der Herren von Kolditz im 14. Jahrhundert*, in: *Soziale Bindungen und gesellschaftliche Strukturen im späten Mittelalter (14. - 16. Jahrhundert)*, Eva Schlotheuber- Hubertus Seibert (edd.), Göttingen 2013, s. 177-205.

Zdeněk ŽALUD - Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ, *Turnaje a dvorské slavnosti*, in: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, s. 219-224.

Josef ŽEMLIČKA, *Kdo na český trůn? Nástupnická otázka po 4. srpnu 1306*, in: *Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*, Dana Dvořáková-Malá et al. (edd.), České Budějovice 2010, s. 99-109

Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198 – 1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002.

Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011.

Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*, Praha 1986.

Jakob ŽMAVC, *Das Ständewesen Kärntens im Mittelalter* (= *Dissertation, Universität Wien*), Wien 1893.

Josip ŽONTAR, *Kranjski deželni vicedom. Prispevek zgodovini srednjeveške finančne uprave na Kranjskem*, Razprave. Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti, Razred za Zgodovinske in Družbene Vede 5-14, 1966, s. 279-318.

C. Elektronické dokumenty

Alo. Austrian literature online. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.literature.at/default.alo>.

Bayerisches Hauptstaatsarchiv. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.gda.bayern.de/archive/hauptstaatsarchiv/>.

Bible Works for Windows 6.0, BibleWorks 2003. (CD-ROM).

Collegium Rerum Nobilium Austriae. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.coresno.com/>.

Der digitale Grimm. Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm, Zweitausendeins 2004. (CD-ROM).

Deutsche Biographische Enzyklopädie – Deutscher Biographischer Index, K. G. Saur 2001. (CD-ROM).

Deutsches Rechtswörterbuch. Wörterbuch der älteren deutschen (westgermanischen) Rechtssprachen. (online). (citováno 9. 3. 2014). Dostupné z: <http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw/>.

Dizionario toponomastico trentino. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: http://www.trentinocultura.net/territorio/toponomastica/cat_toponomastica_h.asp.

Fontes rerum regni Bohemiae. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://clavmon.cz/clavis/FRRB/>.

Heidelberger historische Bestände – digital. (online). (citováno 9. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/digilit.html>.

Historisches Lexikon Bayerns. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/base/start>.

Historisches Ortslexikon. Statistische Dokumentation zur Bevölkerungs- und Siedlungsgeschichte. (online). (citováno 9. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.oeaw.ac.at/vid/research/histortslexikon.shtml>.

Internetová jazyková příručka. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=120#nadpis5>.

MDZ. Münchener DigitalisierungsZentrum. Digitale Bibliothek. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.digitale-sammlungen.de/>.

Medievalia historica Bohemica. Pokyny autorům (online). (citováno 9. 3. 2014) Dostupné z: http://www.hiu.cas.cz/cs/download/periodika_nakladatelstvi/pokyny_autorummhb.pdf .

Killy Literaturlexikon. Autoren und Werke deutscher Sprache, Walther Killy et al. (ed.), Bertelsmann Lexikon Verlag, 1988–1993 (CD-ROM).

Landesbibliothek Dr. Friedrich Tessmann. Digitale Bibliothek. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://dza.tessmann.it/>.

Lexikon des Mittelalters, Coron Verlag Monika Schoeller & Co. 2000. (CD-ROM).

Mediaevum.de. Das altgermanische Internetportal. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://texte.mediaevum.de/index.htm>.

MHDBDB - Mittelhochdeutsche Begriffsdatenbank/Middle-High German Conceptual Database an der Universität Salzburg. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://mhdbdb.sbg.ac.at:8000/index.en.html>.

Monasterium. Europe's virtual documents online. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://monasterium.net/>.

Monumenta Germaniae Historica digital. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://dmgh.de/>.

Oberösterreichisches Landesmuseum. Digitale Literatur. (online). (citováno 9. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.landesmuseum.at/datenbanken/digilit/>.

Österreichisches Staatsarchiv. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.archivinformationssystem.at/suchinfo.aspx>.

Regesta imperii. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <http://www.regesta-imperii.de/startseite.html>.

Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. (online). (citováno 9. 3. 2014). Dostupné z: <http://resikom.adw-goettingen.gwdg.de/index.php>.

Tiroler Landesarchiv. (online). (citováno 8. 3. 2014). Dostupné z: <https://www.tirol.gv.at/kunst-kultur/landesarchiv/publikationen/geschichtsquellen/>.

Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf. Digitale Sammlungen. (online). (citováno 9. 3. 2014). Dostupné z: <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/>.